T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

XIX.-XX. YÜZYILLARDA POMAK TÜRKLERİ

AYSUN GÜLTEKİN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. İLKER ALP

EDİRNE 2017

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

Aysun GÜLTEKİN tarafından hazırlanan **XIX.-XX. YÜZYILLARDA POMAK TÜRKLERİ** konulu **DOKTORA** tezinin sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinin 27.-28. Maddeleri uyarınca **25.12.2017 Pazartesi** günü saat 13.30'da yapılmış olup, tezin ...kabul edilmesine... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	**KANAAT**	**İMZA**
Prof. Dr. İlker ALP (Danışman)	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAMİL	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. V. Türkan DOĞRUÖZ	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Ülkü ÇALIŞKAN	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Serdar TABAKOĞLU	Başarılı	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10177192
Yazar Adı / Soyadı	AYSUN GÜLTEKİN
T.C.Kimlik No	57241349948
Telefon	5369560320
E-Posta	gultekin.aysun@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	XIX.-XX. Yüzyıllarda Pomak Türkleri
Tezin Tercümesi	Pomak Turks in The Nineteenth and Twentieth Centuries
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Doktora
Yılı	2018
Sayfa	360
Tez Danışmanları	PROF. DR. İLKER ALP
Dizin Terimleri	Balkanlar=Balkans ; Batı Trakya=Western Thrace ; Bulgaristan Türkleri=Bulgarian Turks ; Asimilasyon politikaları=Assimilation policies ; Pomaklar=Pomaks
Önerilen Dizin Terimleri	Pomak Türkleri=Pomak Turks
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin,Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 16.01.2021 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.
NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

16.01.2018

İmza:.....

Tezin Adı: XIX.-XX. Yüzyıllarda Pomak Türkleri

Hazırlayan: Aysun GÜLTEKİN

ÖZET

XIX.-XX. yüzyıl, Balkanlar'da isyan ve bağımsızlık hareketlerinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Balkanlar'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasıyla oluşan çalkantılı dönemlerin ardından çeşitli antlaşmalar, bölgedeki Türk varlığına yeni statüler kazandırmıştır. Etnik ve dinî yönden sınırların birbirine karıştığı bu bölgede devletler, oluşturdukları devlet politikaları gereği, sınırları içindeki Pomak Türklerinin etnik ve dinî bilinçlerini değiştirmek için onları asimile etmeye çalışmışlardır. Bilimsel gerçeklikle bir bağlantıya sahip bulunmayan ve ideolojik nedenlerle savunulan Pomak Türklerinin *"Müslümanlaştırılmış Bulgarlar"* ve *"Müslümanlaştırılmış Helenler"* olduklarına dair iddialar homojen nüfus elde etmek amacıyla ileri sürülmüştür. Böylelikle Pomak Türklerinin dilleri ve etnik kökenleri tartışma konusu edilmiş, buna yönelik devlet politikaları oluşturulmuştur. Pomaklar yürütülen asimilasyon faaliyetlerine direnmiş, uğradıkları baskı ve zulümler karşısında göç etmek zorunda kaldıklarında anavatan olarak gördükleri Türkiye'yi tercih etmişlerdir. Kuman (Kıpçak)'ların torunu olan Pomak Türkleri, 1091 yılında Kuman-Peçenek Türk Federasyonu'nun yıkılışından sonra, başta Rodoplar olmak üzere Balkanlar'da yaşayan, dil, din, ırk ve sosyo-kültürel olarak Yunanlılarla ve Slavlaşmış Bulgarlarla bağları bulunmayan soydaşlarımızdır.

Millî birlik yaratmak uğruna Türk düşmanlığını millî politika olarak kullanmış olan devletler; ülkelerindeki Türk azınlığını bölmek, Türkiye ile olan bağlantılarını koparmak, cahil bırakmak ve millî kültürlerini yok etmek çabalarıyla Türklerden arınmayı hedeflemişlerdir. Unutulmayacak acı safhalar içeren Pomak Türklerinin yaşadıkları zulümler, tarihin en korkunç ırkçılıklarından birinin izlerini taşımaktadır. Pek bilinmeyen bir jenositle Türklükten tecrit edilmek istenirlerken, tarihî bir

misyona sahip olarak ilk Türk Cumhuriyeti'ni kurmuşlar, varlık mücadeleleriyle Balkanların çeşitli bölgelerinde hayatlarını devam ettirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Pomak Türkleri, Bulgaristan, Yunanistan, Rodoplar, Batı Trakya, asimilasyon.

Name of The Thesis: Pomak Turks in The Nineteenth and Twentieth Centuries.

Prepared by: Aysun GÜLTEKİN

ABSTRACT

The nineteenth-twentieth century has been a period of revolt and independence in the Balkans. After the turbulent periods of the Balkans emerging from the Ottomon domination, various treaties have given new statues to the Turkish presence in the region. In this region where the borders of ethnic and religious circles are intertwined, the states tried to assimilate them to change the ethnic and religious consciousness of the Pomak Turks within their borders due to the state policies they created. Has been put forward in order to obtain an allegedly homogeneous population of Pomak Turks, who have no connection with scientific reality and are defended for ideological reasons, as 'Muslimized Bulgars' and 'Muslimized Helens'. Thus, the language and ethnic origins of the Pomak Turks were discussed and government policies were developed. Resisting the assimilation activities carried out, they preferred Turkey, which they regarded as their homeland, when they had to migrate in the face of oppression and persecution. Pomak Turks, the descendants of Kuman (Kipchak), are our cousins who lived in the Balkans, especially in the Rhodope after the collapse of the Kuman-Pechenek Turkish Federation in 1091, and have no ties with Greeks and Slavic Bulgarians in language, religion, race and socio-cultural.

For the sake of creating national unity, the states which have used the enemy of Turkish as their national policy aimed to cleanse the Turks by trying to divide the Turkish minority, to break their links with Turkey, to leave ignorance and to destroy national cultures. The persecutions of the Pomak Turks, which contain unforgettable stages of pain, bear the traces of one of the most horrible racism in history. While they wanted to be isolated from the Turkness with a very unknown genocide, they

established the first Turkish Republic with a historical mission and continued their lives in various regions of the Balkans with their existence struggles.

Key Words: Pomak Turks, Bulgaria, Greece, Rhodopes, West Thrace, assimilation.

ÖNSÖZ

Pomak Türklerinin tarih içindeki siyasî, idarî, sosyo-kültürel özelliklerinin ortaya koyulduğu bu çalışmada, bulundukları ülke sınırları içinde oynadıkları rol ve taşıdıkları önem dile getirilmiştir. Tüm insanlık dışı uygulamalara rağmen Türk nüfusunun tükenmediği Balkanlar, etnik ve kültürel bakımdan bağlantılarımızın bulunduğu bir coğrafyadır. Bu coğrafyada Pomak Türklerine iki seçenek sunulmuştur, asimilasyonu kabul edip Türk millî-kültür özelliklerini yitirmek yada Balkanları terk etmek. Pomaklar, Türk oldukları için soykırıma, asimilasyona, zorunlu göçe, zorla isim ve din değiştirmeye maruz kalmışlardır. Dolayısıyla sadece reddedilen değil tahrip de edilen Türkler olarak, pek çok acı hadiseler yaşamış olan Pomak Türkleri hakkında tam bilgilenme ve kanaat oluşturması açısından çalışma önem taşımaktadır. Araştırmanın başlıca amacı, Pomak Türklerinin yıllardan beri maruz kaldıkları baskı ve katliamları gözler önüne sermenin yanı sıra, bu vahşetler karşısında millî özelliklerini koruyuşlarını ortaya koymaktır.

Beş bölümden oluşan araştırmada; Pomak Türklerinin coğrafî olarak yaşadıkları bölgenin ve nüfus verilerinin genel olarak açıklandığı giriş bölümünden sonra, kimlik ve köken tartışmalarında isimleri ve dilleri ile ilgili konu incelenmiştir. Sadece devlet politikası olarak belirlenen hedeflere ulaşmak için, tarihsel belge ve kanıtlardan yoksun olarak ileri sürülen Bulgar ve Yunan iddiaları, tez çalışmasının ilk bölümünde sebepleri ile birlikte dile getirilmiştir. Pomak Türklerine yönelik Bulgar vahşetlerinin ele alındığı ikinci bölümde, Pomak Türklerini imha faaliyetleri olan zorla isim değiştirme, zorla Hıristiyanlaştırma, eğitim ve diğer alanlarda görmüş oldukları baskı ve zulümler açıklanmıştır. Ardından üçüncü bölümde, Yunan asimilasyon politikaları doğrultusunda vatandaşlıktan çıkarma ve yasak bölge uygulamalarının yanı sıra diğer sosyal, ekonomik ve siyasî kısıtlamalar ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, milletlerarası belgeler açısından hukukî durum incelenmiş, son bölümde Pomak Türklerinin varlık mücadelesi ile sosyal ve kültürel yapıları ortaya koyulmuştur. İlgili tartışmalar açısından Pomak Türklerinin dilleri, kökenleri,

nüfusları ve isimlerine yönelik çarpıcı fikirler bulunmaktadır. Bu durum zikredilen konularda politik kullanım alanları oluşturmuştur. Ağırlıklı olarak ilk bölümde ele alınan bu hususlar, ikinci bölümde Bulgaristan'daki asimilasyon uygulamalarıyla, üçüncü bölümde ise Yunanistan'daki iç ve dış politika yansımalarıyla incelenmiştir. 1876 Batak Ayaklanması'ndan itibaren Pomak Türklerine duyulan husumet hisleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yapılan zorla isim ve din değiştirme işlemleriyle kendisini göstermiştir. Çünkü Pomak Türkleri bu tarihlerden itibaren Rus, Bulgar ve Yunan işgallerine karşı mücadele etmişlerdir. Dönemin antlaşma ve sözleşmeleriyle tanınan hakların belirtildiği dördüncü bölümden sonra Pomak Türklerinin giyim, el sanatı, gelenek, aile kurumu ve çeşitli merasimleri açısından Türk kültür özelliklerini yansıttıklarına dair bilgiler ise son bölümde yer almaktadır.

Yazım esnasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinden, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Millî Kütüphane Mikrofilm Arşivi'nden yararlanılmıştır. Arşiv çalışmalarında ulaşılan belge sayısındaki azlık özellikle XIX. yüzyılın ele alınmasında sınırlama getirmiş olsa da tez süresi ve konu kapsamının genişliği göz önüne alındığında, sonraki çalışmalar için bir neden oluşturmaktadır. Temin ettiğimiz belgeler arasında Pomak Türklerinin kiliseye gitmeye mecbur edilişleri, Hıristiyanlaştırılma faaliyetleri, Bulgar ismi alışları, çeşitli işkencelerle yapılan katliamlar, göç isteklerine dair bilgiler mevcuttur. Çalışma için değerli bir kaynağı Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi oluşturmaktadır. Özellikle Paşmaklı, Dövlen, Dospat, Filibe dolaylarında 1970-1972'de Pomak Türklerine uygulanmış katliamlara dair fotoğraf ve belgeler bulunmaktadır. Belgelerin haricinde temel kaynak olarak risale, hatırat, Osmanlıca bazı eserler ile süreli yayınlardan da faydalanılmıştır. Bu noktada dikkat çekici örnekleri Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti'nin yayınları oluşturmaktadır. Bilhassa Balkan Savaşları döneminde yapılmış katliamların dile getirildiği bazı kaynaklar şunlardır: *Alam-ı İslam Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri İslamiyetin Enzar-ı Basiretine ve Alem-i İnsaniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine c. 1, İstanbul 1329*; *Alam-ı İslam Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri, c. 2, İstanbul 1329; Zavallı Pomaklar, Rumeli Muhacirin Cemiyeti Neşriyatı, Matbaa-ı Hayriyye ve Şürekası, İstanbul 1330.* Zikredilen son

risale önce Faris Şaşan *"Zavallı Pomaklar", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi, S. 101, Mayıs 1996*; sonra Ahmet Akgün "*Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Risale" Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, c. 8, S. 13, Mayıs 2005* tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Bir diğer önemli kaynak Doktor Cemil'in *Bulgar Vahşetleri'*dir. Burada ise köylerin yakılması, isim ve din değiştirme merasimlerine dair bilgiler yer almaktadır. Süreli yayınların arasında ise *Rodop-Bulgaristan Faciasının İç Yüzü Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Tarih Yayınları Serisi, S. 2, İstanbul Mart 1976*; *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu? Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Tarih Yayınları Serisi, S. 3, İstanbul 1976* yer almaktadır.

Pomak Türkleri ile ilgili çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu konuda en yetkin araştırma eserlerinin başında asılsız Bulgar-Yunan iddialarının ele alındığı ve Türklerin maruz kaldıkları soykırımın incelendiği İlker ALP'in *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)* adlı eseri yer almaktadır. Yine İlker ALP'in *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)* adlı eseri ve *Bulgarların Pomak Türkleri Politikası*, *Tarihte Türklerin Bulgarlaştırılması*, *Batı Trakya Türkleri* başlıklı makaleleri de çalışmaya yarar sağlayan başlıca kaynaklar olmuştur. Pomak Türklerinin anavatana göçlerinin ve kültürel hayatlarının da incelendiği Hüseyin Memişoğlu'nun *Balkanlarda Pomak Türkleri* adlı kitabı ve Halim Çavuşoğlu'nun İskeçe-Şahin yörelerinden hareketle sosyolojik bir analizi olan *Balkanlarda Pomak Türkleri Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı* adlı çalışması bu sınırlı kaynaklardandır. Özellikle çalışmanın dördüncü bölümünde milletlerarası belgelerle ilgili yön verici kaynak İbrahim Kamil'in *İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Statüsü* adlı eseri olmuştur. Yine Ali Dayıoğlu'nun *Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı* başlığını taşıyan çalışma da yaralanılan başlıca kaynaklardandır. Ayrıca yakın dönemde Pomak Türkleriyle ilgili yayınlanmış bazı makaleler de bulunmaktadır. Onlardan bazıları ise şunlardır: Plamena Stoyanova; *"Balkan Savaşı Esnasında Zorla Hıristiyanlaştırılan Müslüman Pomaklar"*, Ahmet Günşen; *"Türk Kültür Coğrafyası Olarak Balkanlar ve Bir Balkan Topluluğu Olarak Pomaklar'ın Kimlik Algılamalarında Türklük İzleri"*,

Ebubekir Sofuoğlu; *"Kuman-Peçenek Bakiyesi: Pomaklar"*. Birebir Pomaklarla ilgili diğer çalışmalardan bazıları ise Ömer Turan; *"Pomaks, Their Past and Present"*, Mary Neuburger; *"Pomak Borderlands: Muslims On The Edge Of Nations"*, Fatme Myuhtar; *Identıtıy, Nationalism and Cultural Heritage under Siege Five Narratives of Pomak Heritage From Forced Renaming to Weddings,* Ali Eminov; *"Social Construction of İdentities: Pomaks in Bulgaria"dır.*

Araştırmaya yön veren bu kitap ve makalelerin haricinde doğrudan Pomak Türkleri ile ilgili akademik çalışma bulunmamaktadır. Tezler açısından konu ele alındığında müzik, el sanatları ve sosyoloji anabilim dallarında bazı araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Pomak Türklerinin azınlık içindeki yeri bazı çalışmalarda kısaca değerlendirildiği gibi göçler, Türk-Bulgar ve Türk-Yunan ilişkilerinin konu olarak incelendiği tezler de buna örnek verilebilir. Bu araştırmalardan mümkün olduğunca istifade edilmesi ve ulaşılabilir tüm kaynaklara belirlenen çerçevede ve gayrette ulaşılması çalışma başlangıcındaki amaç olmuştur. Milli ve milletlerarası alanda kendisine ciddi manada yer bulması gereken konu, ilgili çalışmalarda boşluk sergilemektedir. Her ne kadar boşluk doldurma iddiasında olunmasa da araştırma Pomak Türkleri ile ilgili mukavemetleri orataya koyup gerçeklere ulaşmayı kolaylaştırması açısından yön verici nitelik taşımaktadır. Şu ana kadar yapılmış araştırma ve çalışmalardan bu anlamda farklılık oluşturması ve katkı sağlayıcı olması yönünde çaba sarfedilmiştir. Yapılan katkı ve farklılık konunun kapsamından ve bilgi kargaşasının giderilmeye yönelik oluşundan kaynaklanmaktadır. Karşılaştırma usulü takip edilerek belge, gazete, araştırma eserleri ile hazırlanan bu çalışmanın, Pomak Türkleri ile ilgili bilgi karmaşasını gidermesine ve gelecekte yapılacak çalışmalara ışık olmasına gayret edilmiştir.

Çalışmanın oluşmasında ve her aşamasında bana yol gösteren, desteğini daim eden, teşvikleriyle yanımda olan danışmanım sayın Prof. Dr. İlker ALP hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca değerli görüş ve fikirleriyle katkı sağlayan sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim KAMİL ve sayın Yrd. Doç. Dr. Kader ÖZLEM'e teşekkür ederim. Çalışmamız süresince gerek Millî Kütüphane'nin Mikrofilm Arşivi

ve Görsel İşitsel Materyal bölümüne gerek Beyazıt Kütüphanesi'nin ve Trakya Üniversitesi Merkez Kütüphanesi yetkililerine sağladıkları kolaylıklardan dolayı teşekkür ederim. Kıymetli arkadaşlarım Özgür TÜRKER, Yılmaz ÇETİNER ve Ali ÇILDIRAMAZ'a destekleri için müteşekkirim. Şüphesiz maddi ve manevi varlıklarını bana adamış olan anneme ve babama sonsuz saygı, sevgi ve şükranlarım kifayetsizdir.

Aysun GÜLTEKİN

Edirne 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT III

ÖNSÖZ V

İÇİNDEKİLER X

KISALTMALAR XIV

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

BALKANLARDA POMAK TÜRKLERİ

1. Kimlik ve Köken Tartışmalarında Pomak Türkleri 11

1.1. Pomak İsminin Kökeni ve Anlamı 15

1.2. Pomak Dilinin Kökeni ve Oluşumu 18

2. Pomak Türkleri ile İlgili Bulgar-Yunan Asılsız İddiaları ve Sebepleri 20

2.1. Bulgar Adı, Kökeni ve Bulgarların Hıristiyanlaşma Süreci 21

2.2. Yunan Kimlik Kökleri 25

2.3. Bulgarlaştırma Temelli İddialar ve Sebepleri 28

2.3.1. Nüfus Dengesi 33

2.3.2. Sovyet Etkisi 42

2.3.3. Ekonomik Sebepler 45

2.3.4. Türk Düşmanlığı 49

2.4. Yunanlaştırma Temelli İddialar ve Sebepleri 55

2.4.1. Megali İdea ve Balkanlar'da Lider Olma İsteği 58

2. BÖLÜM

POMAK TÜRKLERİNE UYGULANAN BULGAR ZULMÜ ve ASİMİLASYON POLİTİKALARININ ARKA PLANI

1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Pomak Türklerine Yönelik Vahşetler 64

2. Balkan Savaşları Sırasında Bulgar Zulmü 68

3. Pomak Türklerini İmha Faaliyetleri, Baskı ve Katliamlar 79

3.1. Zorla İsim Değiştirme Politikası 91

3.2. Zorla Hıristiyanlaştırma Faaliyetleri 96

3.3. Yer Adı Değiştirme ve Türkçe Yasağı Uygulamaları 109

3.4. Yayın ve Haberleşme Kısıtlamaları 111

3.4.1. Eğitim Alanındaki Baskıların Özellikleri ve Sonuçları 115

3.4.2. Göç Ettirme Politikası 128

3.4.2.1. 1950-1951 Tehciri 132

3.4.2.2. 1968 Göçü 135

3.4.2.3. 1984-1985 Olayları 136

3.4.2.4. 1989 Göçü 144

4. Asimilasyona Türkiye'den ve Dünyadan Tepkiler: Zulmün Yankıları 146

3. BÖLÜM

POMAK TÜRKLERİ'NE UYGULANAN YUNAN ASİMİLASYON POLİTİKALARININ ARKA PLANI

1. Yunan Dış Politikasının Ana Hatları ve Uyguladıkları Yöntemler 152

1.1. Türk Varlığını İnkâr ve Millî Kimlik Sorunu 157

1.2. Türk-Kültür Eserlerinin Yok Edilmesi 163

1.3. İktisadî ve Sosyal Baskılar 167

1.3.1. Vatandaşlıktan Çıkarma 172

1.3.2. Yasak Bölge Uygulaması 175

1.4. Müftülük ve Vakıf Sorunları 178

1.5. Siyasî Hak ve Basın İle İlgili Kısıtlamalar 182

1.6. Eğitim Zorlukları 186

1.7. Göç Ettirme Politikası 192

2. Uygulanan Zulüm ve Vahşetlere Tepkiler 195

4. BÖLÜM

MİLLETLERARASI BELGELER DÜZEYİNDE POMAK TÜRKLERİNİN HUKUKÎ DURUMLARI

1. Milletlerarası Antlaşmalar 197

1.1. 1878 Berlin Antlaşması 201

1.2. 1919 Neuilly Barış Antlaşması 205

1.3. 1947 Paris Barış Antlaşması 207

2. Türkiye ve Bulgaristan İkili Antlaşmaları 208

2.1. 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi 210

2.2. 1913 İstanbul Barış Antlaşması 212

2.3. 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması 214

2.4. 1968 Göç Antlaşması 216

3. Türkiye ve Yunanistan İkili Antlaşmaları 218

3.1. 1913 Atina Barışı 220

3.2. 1920 Yunan Sevri 222

3.3. 1923 Lozan Antlaşması ve Mübadele Sözleşmesi 225

5. BÖLÜM

POMAK TÜRKLERİNİN SİYASÎ OLUŞUMLARI, KÜLTÜREL YAPI ve SOSYAL HAYATLARI

1. Pomak Türklerinin Varlık Mücadelesi 230

1.1. Türk Devleti Kurma Teşebbüsleri 231

1.1.1. Rodop Türk Hükümet-i Muvakkatesi 232

1.1.2. Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi 234

1.2. Günümüzde Pomak Türkleri 240

1.2.1. Siyasî Oluşum ve Partiler 240
2. Kültürel Yapı ve Sosyal Hayat 249
2.1. Din ve İnanç Sistemi 250
2.2. Aile Kurumu ve İlgili Uygulamalar 252
2.2.1. Düğün ve Evlenme Gelenekleri 255
2.2.2. Doğum, İsim Koyma ve Cenaze Merasimleri 259
2.3. Bayram Kutlamaları ve Diğer Sosyal Yaşam 262

SONUÇ 268
KAYNAKÇA 273
DİZİN 288
EKLER 295

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

A.MTZ : Bâb-ı Âli Evrak Odası Mümtâze Kalemi

bkz. : Bakınız

BEO : Bâb-ı Âli Evrak Odası

BM : Birleşmiş Milletler

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BAS : Bulgar Bilimler Akademisi

BSP : Bulgar Sosyalist Partisi

C. : Cilt

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

CEDAW : Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Kadınlara Karsı Her Türlü Ayırımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme

CERD : Her Türlü Irk Ayırımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme

çev. : Çeviren

DGB : Demokratik Güçler Birliği

DH. İD : Dâhiliye Nezâreti İdarî Kısım Evrakı

DH. EUM. 5. Şb : Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Evrakı Beşinci Şube

DH. KMS : Dâhiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Evrakı

DH. SYS : Dâhiliye Nezâreti Siyasî Kısım Evrakı

ElP : Yunan İstihbarat Örgütü

ECRI : Irkçılığa ve Ayrımcılığa Karşı Avrupa Komisyonu

HÖH **:** Hak ve Özgürlükler Hareketi

HR.İM **:** Hariciye Nezâreti İstanbul Murahhaslığı

HR.SYS **:** Hariciye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı

HR.TO **:** Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı

İTB **:** İskeçe Türk Birliği

KİSHUS **:** Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

km **:** Kilometre

MV **:** Meclis-i Vûkela Mazbataları

nr. **:** Numara

s. **:** Sayfa

S. **:** Sayı

SÖPA **:** Selanik Özel Pedagoji Akademisi

TPD **:** Türk Demokratik Partisi

TFR.I.M **:** Rumeli Müfettişliği Müteferrika Evrakı

TKAE : Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü

TTK **:** Türk Tarih Kurumu

VMRO **:** İç Makedonya Devrimci Örgütü

y. **:** Yıl

Yay. **:** Yayınları, Yayınevi

Y.A.HUS **:** Yıldız Sadaret Hususi Evrakı

Y.PRK.AZJ **:** Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnaller

Y.PRK.BŞK **:** Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı

Y.PRK.M **:** Yıldız Perakende Evrakı Evrak-ı Müteferrik

Y.PRK.UM **:** Yıldız Perakende Evrakı Umumî

GİRİŞ

XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başları Balkanlarda askerî ve politik olarak önemli gelişmeler yaşanmıştır. Büyük devletlerin bölgedeki etki alanları konusunda derin uzlaşmazlıklar yaşaması, farklı çıkarlarla Balkan politikası üretmelerine sebep olmuştur. Bu durum Balkan devletlerinin Osmanlı mirasını paylaşma yönündeki isteklerini teşvik etmiş[1] böylelikle bu yüzyıllar, vahşet ve cinayetlere karşı kayıtsızlık ile Avrupa devletlerinin tarihlerine yeni bir sayfa eklediği yüzyıllar olmuştur[2]. Ayrıca XX. yüzyıl Balkan Türkleri açısından, yüzyıllardır yaşadıkları toprakların sahibi ve hâkimi olarak bir türlü alışamadıkları, içlerine sindiremedikleri azınlık statüsü içerisinde, varlıklarını devam ettirme mücadelelerinin ve azınlık haklarının en çok telaffuz edildiği bir yüzyıl olmuştur[3]. Bu dönemlerde Balkanlarda yaşanan zulümler, Türkleri eritmeye, Türklerin kültür ve tarihî özelliklerini yok etmeye yönelik politikalar ile şekillenmiştir. Uzun vadeli bir plan dâhilinde soykırım, zorunlu iskân, göçe zorlama gibi pek çok uygulama Balkan coğrafyasında yaşayanların kaderi olmuştur.

Asimilasyonun her boyutunun uygulandığı yer olan Balkan Yarımadası, merkezî bir coğrafi yapıdan uzak olduğu için burada hâkimiyet sağlayan tek millet meydana gelmemiş ve bu sebeple tek devlet de kurulmamıştır. Dağlar bölgeler arası iletişimi zorlaştırarak kültür, dil ve geleneklerin çeşitli biçimde gelişmesini sağlamıştır. Bunun neticesinde çok sayıda devlet kurulmuştur. Yaklaşık 800.000 km² yüzölçümüne sahip olan Balkan Yarımadası'nın bu özelliği XXI. yüzyıla da yansımıştır. Nitekim 1990'lardan sonra meydana gelen gelişmeler sonucunda; Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye (Trakya kısmı), Yunanistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Kosova gibi çok sayıda siyasî kuruluş varlığını devam ettirmektedir. Fakat Balkanlar, kalıcı bir düzene kavuşamadığı gibi her gün yeni gelişim ve değişimlere maruz kalmıştır. Bu

[1] İgnat Krivorov, "Bulgar Ordusu Komutasının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşma Anlayışındaki Evrim", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 27.

[2] *Alam-ı İslam Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri*, Rumeli Muhacirin-i İslâmiye Cemiyeti-i Hayriyesi Tertibatından, C. 2, İstanbul Mahmud Bey Matbaası 1329, s. 10.

[3] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda Türk Toplulukları", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 20, Ankara 2002, s. 331.

durum Balkan devletlerinin demografik yapılarından, sosyo-kültürel özelliklerinden, jeopolitik ve jeostratejik durumlarından kaynaklanmaktadır. Bu mozaik; tarihî geçmiş, savaşlar, müdahaleler, azınlıkların baskı, zulüm ve soykırıma tabi tutulmalarına yol açmıştır. Azınlıklar arasında ise en çok baskı ve soykırıma uğrayanlar Pomak Türkleri olmuştur[4]. Bin yıllık göç ve işgallerin sonucu ortaya çıkmış olan bu etnik ve dinî mozaikteki[5] Balkanlarda, Türklüğün ayrılmaz parçasını oluşturan Pomak Türkleri[6], Bulgaristan'da ve Batı Trakya'da yaşamaktadır. Pomak Türklerinin uzun ve hazin bir tarihi geçmişi bulunmaktadır. Onların bu tarihi geçmişi XI. yüzyıldan itibaren Kuman Türklerinin bu bölgelere yerleşmesiyle başlamıştır[7]. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar çoğunlukla Rodoplar, Lofça tarafları, Batı Trakya ve Doğu Makedonya'da yaşamakta olan Pomaklar, günümüzde Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Türkiye ve az sayıda olmakla birlikte Arnavutluk ve Kosova'da yaşamaktadırlar[8]. Balkanlar'da genellikle Lofça, Plevne, Tetven, Orta Bulgaristan'da Filibe civarı, Eski Selanik, Manastır, Kosova ve İşkodra illerinde küçük gruplar halinde yaşamakta[9] olan Pomak Türkleri, büyük topluluklar halinde ise Meriç düzlüklerini Ege kıyılarından ayıran yüksek yaylaları ve ovalarla örtülü Arda, Karasu (Mesta) Nehirleri'nin geçtiği yeşil vadili Rodop bölgesinde ikâmet etmektedir. Bunların haricinde bugünkü Bulgaristan'ın kuzeyinde Bela Slatina, Selvi, Rahova, Orta Bulgaristan'ın Tatarpazarcık civarında da bulunmaktadırlar[10]. Makedonya'daki Pomak Türkleri Nevrokop, Çeç, Razlik, Cuma-i Balâ, Petriç, Melnik, Piyanets, Tikveş, Moglena, Koreşça, Kiçeviya, Drimkol, Golo Bırdo, Gorna

---

[4] İlker Alp, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar),* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay., Eser Matbaacılık, Edirne 2008, s. 3-5.

[5] Ali Eminov, "Bulgaristan'daki Türkler (1945-1983)", Çev. Mine Çankaya, *http://www.academia.edu.tr* (22.03.2017), s. 1.

[6] Fatme Myuhtar, *Identıtıy, Nationalism And Cultural Heritage Under Siege Five Narratives Of Pomak Heritage From Forced Renaming To Weddings*, Balkan Studies Library, Brıll Leiden-Boston 2014, s. 175.

[7] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2005, s. 19.

[8] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında Pomaklar'ın Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)", *www. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/*, s. 140, 141; Ömer Turan, "Pomaks: Their Past and Present", *Journal Of Muslim Minority Affairs,* Vol. 19, No. 1, 1999, s. 75; Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, Çağdaş Balkanlar, (gözden geçirilmiş 2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 631.

[9] Ahmet Lutov, *Bulgaristan Müslümanlarının Dini ve Sosyal Hayatı (Blagoevgrad İli Örneği)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006, s. 8.

[10] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 11.

Reka ve Gora gibi bölgelerde yaşamaktadırlar[11]. En yaygın bölgelerin başında Güneybatı Bulgaristan ile Rodop Dağları bölgesi gelmektedir. Özellikle Kırcaali, Lofça (Loveç), Yukarı Cuma (Blagoevgrad), Nevrekop (Gotse Delçev), Çepelli (Çepelare) ve Paşmaklı (Smolyan) bölgeleri Pomak Türklerinin büyük bir bölümünü barındırmaktadır. Örneğin Paşmaklı il nüfusunun %70'i, Yukarı Cuma il nüfusunun %16'sı ve Kırcaali il nüfusunun %7'si Pomak Türkü'dür. Kuzey Bulgaristan'da en çok sayıda Pomak Türkü'nü barındıran il ise Lofça' dır (%4). Çok daha az sayıdaki Pomak Türkü ise Filibe, Burgaz, Hasköy ve Razgrad illerinde yaşamaktadır[12]. Balkan Harpleri'nden sonra 1913 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması'yla Pomak Türklerinin oturdukları sahalar Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan gibi üç devletin siyasî sınırları içine girmiştir. Günümüzde ise genel olarak Pomak Türkleri Rodoplar, Trakya, Makedonya'nın Pirin, Ege ve Vardar olmak üzere üç bölgesinde ve Arnavutluk'ta yaşamaktadırlar[13].

Görüldüğü gibi tüm Balkan coğrafyasında varlıklarını sürdüren Pomak Türkleri yüzyıllar önce Batı Trakya[14] bölgesine de yerleşmişlerdir. Bugün Yunanistan sınırları içinde kalan bölgenin kuzeyinde bulunan Rodop dağlık kesiminde tek bir Rum köyü bulunmamaktadır. Bölge bütünüyle Türk-Müslüman nüfusu ile meskûndur. Pomak köylerinden güneydeki köylere, İskeçe ve Gümülcine'ye, ayrıca Türkiye'ye doğru olan göç hareketleriyle göç eden Türklerin evlerine, dağ köylerinden gelen Pomak Türkleri yerleşmişlerdir. Bu nedenle de İskeçe, Gümülcine ve Dedeağaç'ı birleştiren karayolunun kuzeyindeki Türk köylerinde Pomak Türk nüfusu artmış, dağlık

[11] Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, Karam-Vadi Yay., 2007, s. 523. Bu bölgelerde yaşayan Pomak Türkleri, çeşitli dönemlerde Makedonya'nın başka yerlerine örneğin Karşıyaka, Maleş, Köstendil, Torbeş bölgesine göç ederek yerleşmişlerdir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 11.

[12] Emin Atasoy, "Dinler Coğrafyası Işığında Bulgaristan'daki Dinsel Topluluklar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 7, S. 2, İzmir 2007, s. 72.

[13] İlker Alp, *Pomak Türkleri…,* s. 5.

[14] Yunanistan sınırları içinde kalan Batı Trakya; doğuda Meriç Nehri ile Türkiye'den, batıda Mesta-Karasu Nehri ile Makedonya'dan, kuzeyde Rodop Dağları ile Bulgaristan'dan ayrılarak güneyde Ege Denizi ile çevrili bulunmaktadır. Bkz. Cemal Şanlı, "Batı Trakya Türklerinin Gayrimenkul Mülkiyetine İlişkin Sorunları", *MHB Dergisi*, S. 1-2, 1995, s. 59; Türkkaya Ataöv, "The Ethnıc Turkısh Mınorıty In Western Thrace, Greece", *The Turkish Yearbook of International Relations*, C. 22, 1992, s. 89; Halit Eren, "Yunanistan-Batı Trakya Türkleri", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar III. Kutlu Doğum İlmi Toplantısı*, İsam Yay, İstanbul 1998, s. 198. Batı Trakya'nın Ege Denizi'ne inen düzlük kısmına 'Ova', Rodop Balkanları arasındaki kısma 'Yaka', ve onun kuzeyindeki dağlık bölgeye ise 'Balkan Kolu' yada 'Cebel' adı verilmektedir. Bkz. İlker Alp, "Batı Trakya Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 33, Kasım 1995, s. 614.

arazideki nüfus ise azalmıştır. Buna rağmen Yunanistan'da 40.000 civarında Pomak Türk nüfusunun çoğunluğu Batı Trakya'nın kuzey dağlık kesiminde yani, Güney Rodoplarda bulunmaktadır[15]. Bu durum ise Pomak Türklerini çok yalıtılmış bir yaşam biçimine sürüklemiş, bölge dışında ülkenin geri kalan yerleriyle ekonomik, kültürel ve ulaşım sistemlerini azaltıcı rol oynamıştır[16]. Bahsedilen yerlere ek olarak Sinikova, Atmacalı, İsice, Hemetli, Kozluca, Kanberli ve Hebilköy gibi köyler de Pomakların bugünlere kadar uzanan yerleşim birimlerinden birkaçını oluşturmaktadır[17].

1878'den Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde Pomakların nüfusuyla ilgili güvenilir bilgiler bulunmamakla birlikte, Bulgar resmî istatistiklerine göre Prenslik döneminde nüfuslarının 20.000 civarı olduğu belirtilmektedir. Buna göre 1900'de Pomakların nüfusu 20.637, 1905'te 19.373, 1910'da 21.143'tür. 1920'de yapılan nüfus sayımında Müslüman olup etnik kökenini Bulgar olarak tanımlayan 88.339 kişi gösterilirken, 1926'da bu sayı 102.351 olarak belirtilmiştir. 1934'te ise Müslüman olup anadilinin Bulgarca olduğunu söyleyen 134.125 kişi tanımlanmıştır. 1946'daki nüfus sayımından sonra dinle ilgili bilgiler toplanmayıp Pomaklar Bulgar nüfus içinde gösterilmeye başlanmıştır. Aynı durum 2001 genel nüfus sayımında da devam etmiş; Pomaklar ayrı bir altsınıf içinde değerlendirilmeden, din bakımından sayılmışlardır. Pomakların nüfusuyla ilgili Bulgar yetkililer tarafından çeşitli tarihlerde bazı rakamlar verilmiş, mesela 1990 yılının sonunda Bulgar makamlarınca Pomakların nüfusu 268.971 olarak açıklanmıştır. 1990 yılından günümüze bu konuda yayımlanan kaynaklar arasında bir görüş birliği bulunmamakta, Pomakların nüfusuyla ilgili olarak 150.000'den 300.000'e kadar değişen rakamlar verilmektedir[18].

---

[15] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…*, s. 77.

[16] Alexandru Boboc-Cojocaru, "The Other Wıthın In The Balkans – The Case Of Pomaks", *www.upm.ro* (26.04.2017), s. 337.

[17] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırma Yay., Ankara 1993, s. 66.

[18] Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 72, 73. 1880'de Bulgar prensliğinde yapılan ilk nüfus sayımı, 1881 nüfus sayımı olarak kaydedilmektedir. Burada 2.007.919 kişi kaydedilmiştir. Belirleyici olarak anadili kullanan Crampton'un tahminine göre bahsi geçen yıl toplam nüfus 2.813.868'dir. Bulgar istatistikleri 1.909.067 olan Bulgarca konuşanların miktarına dahil ettikleri Pomak nüfusunu 20.000 olarak belirlemişlerdir. Bkz. Ömer Turan, *The Turkish Minority In Bulgarıa (1878-1908)*, TTK Yay. Ankara 1998, s. 98-99, 115. Bir başka kaynakta 1880'de Bulgaristan'da Türkler'in sayısı 650.000 olarak

Örneğin 1 Ocak 1989'da Bulgaristan İçişleri Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu bir araştırmada Pomakların nüfusu 268.971 olarak belirlenmiştir. Aralık 1992'de yapılan Ulusal Nüfus Sayımı, Pomakları etnik azınlık listesine dahil etmemekle birlikte, Türkler için gerçekçi bir rakamın 500.000 olduğunu ve Türk Çingeneleri için 300.000 civarında olduğunu kabul edildiğinde, Pomaklar için tahmin olabilir. Bulgaristan için Sünni Müslüman nüfusunun (1.026.000) temelinde 220.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir[19]. Bulgaristan'daki nüfus sayımlarının sağlıklı bir şekilde yapıldığı ve sayım neticelerinde doğru rakamların açıklandığını kabul etmek hatalı olmaktadır. Çünkü 1940'larda Bulgaristan'daki Türklerin gerçek sayısı 1.451.000 kişidir. Bu rakam 1934 ve 1946 nüfus sayımlarında 821.000 ve 938.000 civarında gösterilmiştir. Bulgarların istatistikî rakamları keyfi bir tarzda değiştirdiklerine dair açık bir örnek 1956 yılındaki genel nüfus sayımından sonra yapılan açıklamadır. Bu açıklamada Bulgaristan'daki Türklerin sayısı, 1946 genel nüfus sayımında belirtilen rakamdan 282.000 kadar az gösterilmiştir. Üstelik bunlardan 100.000'i Çingene, 100.000'i ise doğrudan doğruya Bulgar olarak belirtilmiştir. Pomak Türkleri de Bulgar olarak sayılmıştır[20]. Bu durumda 1956 nüfus

---

belirtilmektedir. 1886'da 1.870.000 Bulgar, 500.000 Müslüman-Türk varlığından söz edilmektedir. 1887-1910 arasında Pomaklar'ın da dahil olduğu Türk nüfus şöyledir: 1887'de 603.301, 1892'de 569.728, 1900'de 539.656, 1905'te 505.439, 1910'da 504.566'dır. Çeşitli kaynaklarda nüfus oranları farklılık göstemesine rağmen, değişmeyen gerçek 1877 öncesinde üç milyondan fazla Türk nüfusunun olduğu ve göçlerden sonra yarım milyon kadar Türk nüfusunun Bulgarsitan'da kalmış olmasıdır. Bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Ocak-Nisan 1985,* Başbakanlık Yayınevi, Ankara 1985, s. 219. Dünyadaki Müslüman azınlıklar uzmanı olan Kettani, resmî sonuçlar hakkında şüpheleri doğrultusunda Bulgar Prensliği'nde yaklaşık 900.000 Müslüman'ın olduğunu ve bunun 600.000'inin Türk, 130.000'inin Pomak Türklerinden oluştuğunu iddia etmektedir. 1910'da Bulgaristan'da Müslüman nüfusun gerçek sayısının yaklaşık 800.000 civarında olması gerektiğini ve bunun yaklaşık 100.000'inin Pomak olduğunu eklemektedir. Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 109. Güvenirliğini dikkate alarak konuyu inceleyen kaynaklarda Türk nüfus 1887'de 602.331 (%19.1), Müslüman nüfus 676.215 (%21.4), 1910'da Türk nüfus 504.560 (%11.6), Müslüman nüfus 603.084 (%13.9), 1926'da Türk nüfus 577.555 (%10.5), Müslüman nüfus 825.774 (%15.1), 1934'te Türk nüfus 618.268 (%10.2), Müslüman nüfus 821.298 (%13.5)'dir. Bkz. Ali Dayıoğlu, *a.g.e*., s. 73. Başka bir kaynakta da 1940 senesinden önce Bulgaristan'da 600.000 olan Türk sayısının, Güney Dobruca'nın Romanya'dan Bulgaristan'a geçmesiyle 150.000 daha Türk katılmasıyla bu sayının 1950'lerde 750.000'i bulduğu belirtilmektedir. Ancak bu sayıya Pomak Türklerinin de eklenmesiyle yine aynı yılda 900.000-1.000.000 civarında Türk nüfus karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976, s. 100, 101. Türkler böylelikle 1950'lerde Bulgar nüfusunun %12 kadarını oluşturmaktaydılar. Bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 480.

[19] Hugh Poulton, *Muslim Identity and The Balkan State*, Hurst&Company-London 1997, s. 33.

[20] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878 –1989),* Trakya Üniversitesi Yay., Ankara 1990, s. 5. Balkan ülkeleri sınırları içinde yaşayan Pomak Türklerinin gerçek sayılarının değerlendirilmesinin zorluğu nedeniyle tahmini bir ifadeye göre toplam sayının 750.000 olduğu Arnavutluk'ta 100.000, Yunanistan ve Makedonya'da 40.000-45.000, Bulgaristan'da 250.000-300.000 ve Türkiye'de 300.000 olduğu şeklindedir. Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.m.,* s. 337.

sayımında Bulgaristan, toplam nüfus içinde Türklerin oranını %8.6 olarak göstermiştir. Bunun sebebi ise yaklaşık 100.000 Türk'ün Çingene nüfus içinde gösterilmesi ve en önemlisi Pomakların Bulgar nüfus içinde değerlendirilmesidir[21]. Osmanlı dönemi boyunca 'milliyet' bir sınıflama birimi olmamıştır. Balkanlarda dil ya da diğer etnik özellikler; diğer bölgelerdeki etnik grupların görünümünden çok daha az rol oynamıştır. Bu yüzden Müslüman ve Türk kelimeleri Balkanlarda birbirini çağrıştıran iki kavramdır. Balkanlar hakkındaki birçok kaynakta özellikle Osmanlı kaynaklarında Müslüman terimi "Türk"ün bir eşiti olarak kullanılmıştır[22]. Osmanlı yönetimi tarafından da Pomaklar, Türklüğün parçası olarak görüldüğü için Pomak Türklerinin nüfus sayılarıyla ilgili ayrı ve kesin istatistikî bilgiler verilmemiştir. Yapılmış incelemelerde verilen rakamlar tahmini olmuştur. Örneğin 1874'te Jireçek'in sunduğu istatistiklere göre, Rodoplar ve Selanik'ten Vardar boyunca Moglena, Prespa ve Yukarı Debre'ye kadar uzanan yerlerde bir kısmı Türkçe konuşan 500.000 Müslüman-Pomak bulunmaktadır. 1880 yılındaki ikinci bir istatistiğe göre sadece Bulgaristan'da 400.000 Pomak yaşamaktadır. Ocak 1989'da Bulgaristan İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmî açıklamalarda ise ülkelerinin sınırları içinde 270.000 *"Müslüman-Bulgar"*ın (Pomak Türkünün) varlığından söz edilmiştir. Diğer taraftan Bulgar uzmanlara göre, 2000'li yıllarda Pomakların toplam sayısı 500.000 civarındadır. Bunların 80.000-120.000'i Arnavutluk'ta, 40'ar bini Yunanistan (Batı Trakya) ve Makedonya'da, 150.000-200.000 civarında ise Bulgaristan'da yaşamaktadır. Ancak bu araştırmada, Bulgaristan ve Makedonya'daki Pomaklar ile Torbeşlerin nüfuslarının mevcut olandan çok daha az gösterilmesi söz konusu istatistikî bilgilerin belirli amaçlarla hazırlanmış olduğu izlenimini kuvvetlendirmektedir. Nitekim bazı araştırmacılar tarafından Pomak Türklerinin toplam sayısının 1.000.000'dan az olmadığı öne sürülerek bunlardan yaklaşık 700-800 bininin Pirin ve Vardar Makedonyası ile Kuzey Rodoplar, Lofça, Plevne, Tetven ve Filibe bölgelerinde yaşadıkları belirtilmektedir. Bununla birlikte Balkan devletlerinin siyasî nedenlerle Türkler dâhil olmak üzere azınlıkların varlığını zaman zaman reddettiklerini, nüfus sayılarını olduğundan az gösterdiklerini veya Pomak,

[21] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 45. Bulgar bilim uzmanları için Pomak Türkleri; Bulgar milletinin ayrılmaz bir parçasıdır, asla farklı ve azınlık olarak tanımlanmamalıdır. Bu nedenlerle Bulgarlar'ın öne sürdükleri nüfus bilgilerinin doğruluğu tartışmalıdır. Emin Atasoy, *a.g.m.*, s. 72.
[22] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 82, 99.

Torbeş, Boşnak, Goralı gibi unsurları Müslümanlaştırılmış Yunan, Bulgar, Makedon ve Sırp olarak tanıttıklarını, hatta kendi nüfusları içerisinde gösterdiklerini vurgulamak gerekmektedir[23].

Türklerin Balkan coğrafyasındaki hâkimiyet süreçlerine bakıldığında, Trakya'da hüküm süren en kalabalık millet oldukları görülmektedir. Trakya bölgesinde zorla Hıristiyanlaştırmanın[24] başladığı III. yüzyıl ve Got saldırılarının geliştiği IV. yüzyılla birlikte Hun Türkleri, daha sonra Bulgar ve Avar Türkleri ve daha ziyade Avarlara bağlı olan Bulgar Türkleri, Bizans'a ilk saldırılarını gerçekleştirmişlerdir[25]. IX. ve X. yüzyıllarda Türk kabilelerinin bu akını devam etmiş[26] bölgeye 860'lı yıllardan itibaren ise Peçenek, Uz (Oğuz) ve Kuman göçleri başlayarak bu göçler XI. yüzyıla kadar sürmüştür[27]. Balkan Yarımadası'nın en eski sakinleri ise Keltler, İlirler ve Traklardır. Bunların haricinde değişik zamanlarda Makedonyalılar, Grekler, Romalılar, Bizanslılar, Romenler, Slavlar da Balkan topraklarına yerleşmişlerdir. Ayrıca IV. yüzyılda Attila Hunları, VI. yüzyılda Avarlar, VII. yüzyılda Bulgarlar (Ogurlar), IX. yüzyılda Macarlar, IX.-XI. yüzyıllarda Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar) ve Uzlar, XIV. yüzyılda Osmanlılar gibi Türk unsurları Balkanların bütününe veya bir kısmına hâkim olmuşlardır. Böylelikle Balkanlara büyük bir Türk nüfusu yerleşmiştir. Türkler, oran olarak da en kalabalık milletler arasında yer almışlardır. Ancak daha sonradan bölgeye gelen kavimler, iç kısımlara doğru yayıldıkça arazinin dağ sıraları ile ayrı bölgelere bölünmesi yüzünden dağılmış, birbirinden ayrılmış ve eski kavimlerle karışarak oranlarının azaldığı da olmuştur. Bu sebepten sadece sayıları kalabalık olan yada idarecileri bilinçli hareket eden kavimler günümüze kadar varlıklarını koruyarak gelebilmişlerdir. Diğerleri ise eriyip ortadan kalkmış ya da başka kültürlerin etkisi altına girmişlerdir. Osmanlı öncesi Türkler

---

[23] İlker Alp, *Pomak Türkleri…*, s. 6, 7.

[24] Balkanlar'da Avar, Bulgar, Peçenek, Uz, Kuman-Kıpçak Türkleri çeşitli tesirler altında Hıristiyanlaşmışlar, Bizans ve diğer devletlerin ordularında önemli hizmetler görmüşlerdir. Türkler Bizans tarafından İranlılar'a, Ermeniler'e ve Araplar'a karşı Bizans topraklarını korumak üzere kullanılmışlardır. Ayrıca Bizans, Türk uruklarının millî şuurdan çok, kabile şuuruna sahip olmalarını fırsat bilerek yüzyıllarca Türkleri birbirine düşman etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Eröz, *Hıristiyanlaşan Türkler*, TKAE Ayyıldız Matb., Ankara 1983, s. 3.

[25] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 1.

[26] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 16.

[27] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 1-2.

açısından durumu ele aldığımızda Hunların, Avarların, Kıpçaklar-Kumanların, Peçeneklerin ve Uzların eriyen ya da kültür değişikliğine uğrayan unsurlar arasında yer aldıklarını görürüz. Hun, Avar ve Peçeneklerin birleşmelerinden oluşmuş olan Boşnaklar ile Kıpçak-Kuman kökenli olan Pomaklar kalabalık toplulukların etkisi altında kalarak dillerini değiştirenlere örnektirler. Ogur kökenli olan Bulgarlar ise hem dil, hem de millî özelliklerini kaybetmişlerdir[28].

Çin kuzeyinden ve Orta Asya'dan batıya doğru hareket eden Kuman Türkleri XI. yüzyıl başlarında İdil'in aşağı kısmında Hazarlarla karışarak kuzeye sokulmuşlar ve İdil-Kama Bulgarlarının büyük kısmına hâkim olmuşlardır. Aynı yüzyılın ortalarına doğru Kuman Türkleri X. yüzyılda İslamiyet'i kabul etmiş olan Bulgar Türklerinin[29] (İdil Bulgarlarının) bir kısmını da aralarına alarak Romanya üzerinden Balkanlar'a inmeye başlamışlardır. Öncelikle Kuzey Bulgaristan'ın Tuna boyu ve Dobruca bölgelerine, sonra güneye doğru yayılarak Rodop ve Makedonya'nın dağlık kesimlerine yerleşmişler, yerleştikleri yerlere kendilerine has coğrafi isimler vermişlerdir. Makedonya'daki Kumanova, Sofya'da Kumantsi, Nevrokop'ta Kumanca, Kesriye'de Kumaniçevo, Vidin'de Kumani Adası, Niğbolu'da Komana, Lofça'da Kumanitsa gibi yer adları onların eseridir. 1034'ten itibaren Peçenek ve Kuman Türklerinin Rodoplar, Batı Trakya ile Pirin ve Vardar Makedonyası bölgelerine, hatta İstanbul surları önüne kadar gelmeleri Bizans'ı çok telaşlandırmıştır. Bu sebeple Bizans 1050'de büyük bir orduyu Peçenek[30] ve Kuman

---

[28] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 1-3. Kumanlar dönemin kaynaklarında farklı isimlerle anılmışlardır. Onlara Bizanslılar ve Latinler 'Kumanos', 'Kumanoi', 'Cumanus', Ruslar 'Polovets', Almanlar ve diğer Batılılar 'Falben', 'Falones', 'Valwen', 'Pallidi', Ermeniler 'Khartes (Chardeş)', Macarlar 'Kun', Sırplar, Bulgarlar, Makedonlar, Hırvatlar, Slovenler, Çekler, Slovaklar ve Lehler 'Kumani', Türk ve diğer İslam kaynakları ise 'Kıpçak' demişlerdir. Adlarının geçtiği 1055 ve 1056 yıllarına ait ilk Rus vekâyinâmesinde 'Türkmen, Peçenek ve Tork (Uz)'larla aynı cinsten oldukları kaydedilmiştir. Kumanlar'ın dış görünüşleri sarı saçlı, beyaz tenli, yakışıklı, düzgün vücutlu insanlar olarak tanımlanmıştır. Bu yüzden Kuman isminin de Türk-men isminde olduğu gibi, 'sarımsı', 'sarımtırak' anlamına gelen 'ku' köküyle 'man-men' ekinin birleşimiyle ortaya çıktığı muhtemeldir. İlker Alp, *Pomak Türkleri..,* s. 17-18.

[29] Slavlaşmış Bulgarlar'dan Türk Bulgarları'nı ayırt edebilmek için ikincilere "İdil Bulgarları", "Türk Bulgarlar", "Bulgar Türkleri", "Proto-Bulgarlar" adı verilmektedir. Bulgarlar'ın Türklüğü Bizans tarihçileri tarafından da kabul edilmektedir. Bkz. Mehmet Eröz, *a.g.e.,* s. 6.

[30] Türk asıllı bir kavim olarak Peçenekler, Bizans'ın Bulgaristan'daki egemenliği sırasında buraya yerleşmişlerdir. Karadeniz'in kuzeyinde en güçlü kavimlerden biri olarak kuzeylerindeki Ruslarla sürekli savaşmışlar ve onları uzun yıllar denizden uzak tutmuşlardır. Şüphesiz Peçenek soyu da Bulgaristan halkını oluşturmuştur. Bkz. Muzaffer Erendil, *a.g.e.,* s. 11, 12.

Türklerinin üzerine sevk etmiştir. Ancak Bizans yenilmiş ve barış isteğinde bulunmuştur. 1054'te barış antlaşması yapılarak Bizans vergiye bağlanmıştır. Bu tarihten sonraki 30 yıllık sürede Pomak Türklerinin ataları olan Kuman Türkleri; Rodoplar, Batı Trakya, Ege, Pirin ve Vardar Makedonyası ile Tuna boyunda tam bir hâkimiyet kurmuşlardır. 1087'de Kuman-Peçenek Türkleri kendi aralarında uzlaşarak "Kuman-Peçenek Türk Federasyonu"nu kurmuşlardır. Üsküp yakınlarında kurulan Komanova kenti "Kuman-Peçenek Türk Federasyonu"nun başkenti olmuştur. Fakat bu iki kardeş Türk kavmi, Bizans'ın politik entrikaları yüzünden birbirleriyle savaşınca "Millî Birlik" yıkılmıştır. 1087 yılında kurulan Türk Federasyonu 1091[31] tarihinde yıkılarak varlığını ve siyasî fonksiyonunu kaybetmiştir. Federasyonun yıkılması ile Peçenek Türklerinin çoğu Bosna-Hersek ve Sofya taraflarında hayatlarına devam etmişlerdir. Kuman (Kıpçak) Türklerinin çoğu ise Romanya, Macaristan, Avusturya ve Çek ve Slav ülke içlerine kadar giderek Türk olmayan unsurların içinde Şamanizm'i terk ederek Hıristiyan olmuşlar ve etnik varlıklarını yitirmişlerdir. Batı Trakya ile Rodoplar ve Pirin bölgelerinin dağlık bölgelerinde kalan birçok Kuman Türk boyu 1091 yılından 1358'e kadar yani Osmanlıların Rodoplara gelişine kadar 267 sene bu topraklarda hayatlarını sürdürmüşlerdir[32]. Böylece Kumanlar, tarihte uzun zaman ve çok çeşitli bölgelerde kendilerinden söz ettirmiş olan Türk kitlesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar[33]. Bulgar tarihinin de oluşmasında büyük rolü olmuş olan Kumanlar, Türk kökenlidir. Bulgar Krallığı'nın

---

[31] Kumanlar, 1091'de Peçenekler'e karşı savaşmak ve Bizans'a yardım etmek üzere kırk bin atlı ile Meriç kıyılarına gelmişlerdi. Peçenekler, Kumanlar'ı Bizanslılar'dan ayırıp kendi saflarına çekmek istedilerse de Bizans'ın hile ve kışkırtmaları bunu engellemiştir. 29 Nisan 1091 Salı günü Peçenekler imha edilmiştir. Savaşın sonu Bizans lehine olmuştur. Bkz. Mehmet Eröz, *a.g.e.,* s. 15, 16.

[32] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 20-21. Kuman-Peçenek Türk Federasyonu'nun sınırları dahilinde Rodoplar, Batı Trakya, Makedonya, Kosova, Sancak, Bosna ve Arnavutluk ile Bulgaristan'ın bir kısmı yer almıştır. Başkenti ise günümüzdeki Makedonya Cumhuriyeti'nin doğu kısmındaki Kumanova kenti olmuştur. 1088-1090 yıllarında sürmüş olan savaşlarda Peçenek-Kuman birlikleri Bizans kuvvetlerini yenilgiye uğratarak Filibe ve civarına, sonra Edirne'ye kadar Trakya'ya hâkim olmuşlardır. Fakat Bizans'ın saçtığı nifak tohumlarının etkisiyle iki Türk kavmi, üstünlük sağlama çabasıyla birbirleriyle savaşmaya başlayıp 1091'de millî birliğin yıkılmasıyla, Peçenekler'in çoğu Sancak ve Bosna-Hersek'e çekilerek Avarlarla kaynaşmış ve bugünkü Müslüman Boşnakların millî kimliğini oluşturmuşlardır. Kumanlar ise Romanya, Macaristan ve diğer Doğu Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Rodoplar, Makedonya ve Trakya'ın bilhassa dağlık kısımlarında günümüzde Pomak ve Torbeş olarak bilinen çok sayıda Kuman Türkü millî benliklerini devam ettirme imkanı bulmuşlardır. Bkz. İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 21-23; İlker Alp, "Bulgarlar'ın Pomak Türkleri (Kıpçaklar-Kumanlar) Politikası", *Diyanet İlmi Dergi,* C. 29, S. 2, y. 1993, s. 76.

[33] Erol Güngör, *Tarihte Türkler*, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 49.

kurulmasında önemli rol oynayan Asen ve kardeşi Peter Kuman Türklerindendir. Ayrıca Bulgar devletinin kurulmasını kolaylaştırmış olan Kuman Türklerinin Bulgar devletini yönetmeleri kısa süreli olmamıştır. Asen sülalesini izleyen Şişman, Dormani Eldemir ve Terter sülaleleri de Kuman kökenlidir[34]. Kuman kökeninden gelmekte olan Pomak Türkleri ise, yüzyıllar boyunca Türk-İslam medeniyeti içinde yetişmiş ve gelişmiş oldukları için bütün hisleriyle Türklüğe bağlı yaşamışlar, onun kader ve sevincini birlikte paylaşmayı görev bilmişlerdir. Onlar, Türk kültürünün ve medeniyetinin Balkanlar'a yerleşmesi ve gelişmesinde olduğu gibi, Osmanlı Türklerinin bu bölgeyi kısa bir zamanda fethetmesine de önemli katkıda bulunmuşlardır. Rodoplar ile Pirin ve Vardar Makedonyası üzerine yapılan Osmanlı fütuhat hareketleri esnasında Pomak Türkleri "öncü", "artçı" ve "ileri keşif" kollarında aktif görevler almışlar ve yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'ne sadakat ile hizmet etmişlerdir[35].

[34] Muzaffer Erendil, *a.g.e*., s. 12, 25; Ömer Turan, *The Turkısh…*, s. 17; Kamuran Özbir, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Başkent Gazetecilik Matbaacılık Yay. İstanbul 1986, s. 3.
[35] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 9.

1. BÖLÜM

BALKANLARDA POMAK TÜRKLERİ

1. Kimlik ve Köken Tartışmalarında Pomak Türkleri

Hem Batı Trakya'da hem Bulgaristan'da Müslüman-Türk azınlığın ayrılmaz parçasını oluşturan XII. ve XIII. yüzyıllarda Makedonya'da 1870'li yıllarda, 1913-1919 ve 1941-1945 dönemlerinde Rodoplarda, 1923-1974 arasında ise vatan topraklarının Bulgaristan sınırları içinde kalan kısmı üzerinde Bulgar ve Hıristiyan olmayı kabul etmediği için katliamlara tabi tutulan, Yunanistan'da ise bir millî politika halinde devletin baskı ve ayrımlarına maruz kalan Pomak Türkleri, Osmanlılardan önce gerek Bizans gerek Umur Paşa ve diğer Türk beyleri tarafından bölgeye getirilen Anadolu Türkleri vasıtasıyla İslâm dinini tanıyarak kabul eden, XIII. yüzyıl ortalarında başlayan fetihle bir bütün olarak İslâmiyet'e geçen Kumanların torunlarıdır [36] . Osmanlı'dan yüzyıllar önce Balkanlara göç eden Kumanlardan, Peçeneklerden ve Avarlardan geriye şu an hiç kimsenin kalmamış olması mümkün değildir. Güçlü ve kalabalık milletlerin bütünüyle ortadan kalkması söz konusu olmayacağına göre, başka isimlerle de olsa Balkanlar'da olmaları gereken Kumanlar, torunları Pomaklarla varlıklarını sürdürmektedirler[37].

Pomak Türkleri, Rodop Dağları'nın Bulgaristan ve Yunanistan sınırı civarında yoğun olarak yaşasalar da, ayrıca Makedonya'da bulunanlara mahallî olarak Torbeş [38] , Kosova Bölgesi'nde Goran Dağları etrafında yaşayanlara Goran

---

[36] Halim Çavuşoğlu, Balkanlar'da *Pomak Türkleri…,* s. 106; İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 17; Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar"…, s. 526; *Rodop-Bulgaristan Faciasının İç Yüzü*, Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Tarih Yayınları Serisi, S. 2, İstanbul Mart 1976, s. 8-12. Pomakların Kumanların torunları oluşlarıyla, ilk yerleşim yerleriyle, Kuman-Peçenek Türk Federasyonu ve İslamiyet'i kabul edişleriyle ilgili detaylı bilgi için ayrıca bkz. İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri...*, *Rodop-Bulgaristan Faciasının...*, Ebubekir Sofuoğlu, "Kuman-Peçenek Bakiyesi: Pomaklar", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V,* y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015, Abdürrahim Dede, "Bulgaristan'ın Türklüğü Hakkında Bir Araştırma", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, Nisan 1980, s. 5; Cevat Eren, "Pomaklar", *İslam Ansiklopedisi* C. 9, İstanbul 1988.

[37] Ebubekir Sofuoğlu, *a.g.m.,* s. 5648-5649.

[38] Makedonya'da *Torbeş* olarak adlandırılmakta olan Pomakların, Müslüman Makedonlar olduğu iddia edilmektedir. Torbeş kelimesinin kökeni, bazılarına göre, "dört-beşler" olarak açıklanmaktadır. Kumanlar, Balkanlara ilk gelişlerinden Osmanlı sonrasına kadar (hatta günümüze kadar) saflarını

denilmektedir. İlk defa 1839 yılında Fransız seyyah A. Boné[39], böyle bir topluluğun varlığından bahsetmektedir [40] . Pomak Türklerinin ataları olan Kıpçaklar (Kumanlar)'ın XI. yüzyılda Balkanlar'a geldikleri, eski Türk inancına yakın olması sebebiyle İslâmiyet'i benimsedikleri ve Osmanlı Türkleri ile kaynaştıkları bilinen tarihî bir gerçektir. Buna rağmen ülkemizde bu soydaşlarımızın kökeni, tarihî gelişimi ve sosyo-kültürel yapılarıyla ilgili ciddi ve ilmî nitelikte araştırmaların yetersizliği, XIX. yüzyılın başından beri Batılı emperyalistler tarafından yapılan propagandalar, bilhassa bazı Balkan devletlerinin menfaatleri, konunun siyasî istismarlar doğrultusunda kullanılmasına yol açmıştır. Yunanlılar, Pomak Türklerinin "*İslâmlaştırılmış Helenler"* (Grekler/Yunanlılar) olduğunu savunurken, Kıpçak (Kuman) soyundan gelen soydaşlarımızın lehçelerindeki farklılıklardan yararlanarak Bulgarlar, "*Müslüman (Müslümanlaştırılmış) Bulgarlar*", Makedonlar ise "*Müslüman (Müslümanlaştırılmış) Makedonlar"* olduğunu iddia etmişlerdir. Oluşturulan son iddialardan biri de "*Pomaklar, Greklerle karışmış eski Trakların torunlarıdır."* şeklindedir. Ayrıca "*Pomakların eski Trak kavimlerinden geldikleri, önce Slavlaşıp, sonra Müslüman oldukları"* iddialarını savunanlar da vardır [41] . Saldırgan milliyetçilik politikalarıyla Balkanlar'ı yaşanmaz kılan tutum ve düşünceler Pomakları kendilerinden saymış, Türk olmadıkları noktasında birleşmiş ancak her biri diğerinin iddiasını reddetmiştir. İddia edildiği gibi Pomaklar; Bulgar, Yunan veya Makedonsalar kendi milletlerinden baskı ve zulüm görmüş olmalarının

---

dört-beş defa değiştirmeye zorlanmışlar ve bu sebepten dolayı "dört-beşler" olarak anılmışlardır. *Torbeş* kelimesinin de buradan çıktığı düşünülmektedir. Ancak Osmanlı arşivlerinde bu adlandırma yer almamakta, bunlar aslen *Türkbaş* olarak nitelenmektedirler. Bkz. Bilgehan Atsız Gökdağ, "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 32, 2012, s. 19, 20. Torbeş kelimesi ve Torbeş kimliğini oluşturan unsurlarla ilgili bkz. Ali Dikici, "Makedonya'da Torbeşler", *Balkanlar El Kitabı* C. 2, Karam-Vadi Yay. 2007, s. 287-297.

[39] Kuzey Bulgaristan'da tetkikler yapan Ami Boné, 1839'da Balkanlara yaptığı gezide Selvi ve Lofça bölgesinde bazı köy ve kasabalarda Pomaklar'ın oturduğunu ve bu sebepten dolayı köy ve kasabalara Pomak nahiyeleri adı verildiğini belirtmektedir. Bkz. Aşkın Koyuncu, *Balkan Savaşları Sırasında…, a.g.m*., s. 142; Abdürrahim Dede, *Rumeli'nde Bırakılanlar*, Otağ Matbaası, İstanbul 1965, s. 153, 154.

[40] Ömer Turan, *Rodop Türklerinin 1878 Direnişi*, Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu, Ankara 1998, s. 4. Ömer Turan; "Pomaks…*", a.g.m.*, s. 70.

[41] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 7, 8. Yunanistan büyük düşman olarak gördüğü Türk kitlesini bölmeye teşebbüs ederken, Pomaklar'ın Rumlarla olduğunu ileri sürdükleri bağlantının kuvvetlenmesi için Slavlar'dan önce bölgede var olan Traklar'ın torunları olduklarını ileri sürmüş ve Pomaklar'ı hem Türk hem Slav bağlantısından kurtarma endişesine düşmüştür. Hugh Poulton, *a.g.e.,* s. 89.

açıklamasını yapmaları da zor gözükmektedir[42]. Bulgarlar, Bulgaristan'daki Türk varlığını tamamen inkâr etmeden önce, ülkelerinin sınırları içinde yaşamakta olan Türkleri küçük topluluklara bölmek için sistemli bir politika takip etmişlerdir. Bazı lehçe farklılıklarından yararlanarak Türkleri Pirin Makedonyası, Rodoplar, Kuzey Trakya, Deliorman, Dobruca halkı gibi gruplara bölmeye ve bunların arasındaki dil, din, kültür birlikteliğini koparmaya çalışmışlardır. Bu noktada dil faktörünü ileri sürerek Pomak Türklerini de Bulgar kökenli göstermeye gayret etmişlerdir. Ayrıca Türk nüfusunu az göstermek için de bu yöntemi uygulayarak Pomak Türklerinin lehçe farklılıklarını kullanmış, bu toplumun Bulgar olduğunu iddia etmişlerdir[43]. Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne yönelecek muhtemel saldırılara karşı Rodoplarda dince homojen bir cephe kurmak amacıyla Köprülü Mehmet Paşa zamanında *"Ya Müslüman olursun ya da kelleni verirsin."* formülüyle Müslümanlaştırılıp Türkleştirildiklerini iddia etmişlerdir. Bu konu ile ilgili olarak Bulgar ilkokullarının dördüncü sınıfında okutulmuş olan tarih ders kitabından bir bölüm şöyledir: *"1656 yılında Köprülü Mehmet Paşa kumandasındaki büyük Türk kuvvetleri Çepni yöresine girdi. Paşa, Bulgar eşrafının tümünün huzuruna getirilmesini emretti. Onları ayaklanmakla, isyan etmekle suçladı. Bu nedenle ya öldürülmeleri yahut da Müslümanlığı kabul etmeleri gerektiğini bildirdi. Yeniçeriler onların kellelerini uçurmak için hazır bekliyorlardı. Böylece önce Bulgar eşrafı, sonra da arkadaki halk zorla Müslümanlaştırılmış oldu. Bununla birlikte Rodoplarda Müslümanlığı bu şekilde kabul etmiş olan Bulgarlar, yine de Türkleşmeyerek dillerini, gelenek ve göreneklerini unutmadılar."* Burada yazılanlar gibi eğer Pomaklar zorla Müslümanlaştırılmış olsalardı, Bulgarlara karşı sempati Türklere karşı da kin beslemeleri gerekmektedir[44]. Oysa Pomak Türkleri yapılan baskılar nedeniyle Bulgarlardan nefret etmişlerdir[45].

---

[42] Ahmet Günşen, "Türk Kültür Coğrafyası Olarak Balkanlar ve Bir Balkan Topluluğu Olarak Pomaklar'ın Kimlik Algılamalarında Türklük İzleri", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015, s. 5660, 5668.
[43] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla…,* s. 7, 8.
[44] Enver Şerifgil, "Toponomik Bir Araştırma: Göçler ve Yer Adları Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 7, Ağustos 1980, s. 99, 100.
[45] BOA, *HR.SYS*, nr. 27/33, 22 04 1894.

Pomak Türklerinin Türkçe konuşmaları, dededen toruna korunan bir gelenekle Türk-Müslüman isimleri taşımaları, İslâmiyet'e ve geleneklerine bağlılıkları, adı Türkçe olan yerleşim birimlerinde yaşamaları, Türk kökenli oldukları konusunda tereddüt bırakmamaktadır [46] . Ayrıca toplumların kimlikleri onların toprakta bıraktıkları cami, kilise, mezar veya mezarlık gibi kalıntılarla belirlenebilir. Bu bağlamda Pomak köylerinde Bulgarlar tarafından yapılan araştırmalarda da eski kilise ve Bulgar mezarlıklarına rastlanmamaktadır[47]. Özetle Orta Asya'dan kuzey yolunu takip ederek Ukrayna ile Besarabya'dan giden, buradan da XI. yüzyılda Balkanlar'a inen ve Peçeneklerin yardımıyla 1034'ten itibaren Rodoplar, Batı Trakya, Pirin ve Vardar Makedonyası'nı hâkimiyetleri altına alan Kıpçakların yada Avrupalıların Kuman olarak nitelendirdikleri kabilelerin torunları olan Pomak Türkleri öz ve öz Türk'tür[48]. Pomaklar kendilerinin ne olduklarını vicdanlarının sesine uyarak tayin ettiklerinden, onları Türk topluluğundan ayırmaya çalışmak medeniyet ve insanlık prensiplerine uymamaktadır. Pomaklar Türklüğe bağlılığını en zor anlarında ispat etmiş, büyük baskılar altında bile Bulgarlaşmaya yanaşmamış ve ölüm tehlikesine rağmen birçok defa gizlice sınırımıza sığınarak göstermişlerdir[49].

Yüzyıllar öncesinden başlayarak XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden süreçte İslamiyet'i gönüllü olarak ve zamanla kabul etmiş olan bir Türk topluluğu olarak Pomak Türkleri[50], daha ziyade hayvancılık, ormancılık, tarım ve ticaret ile meşgul olmuşlardır. Şehirlerde oturanların çoğu Türkçe konuşmakta, köylerde oturanlar ise Pomakça ile birlikte az çok Türkçe bilmektedirler[51]. Pomaklar, Bulgar

---

[46] Ayşe Kayapınar, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., S. 2, Ankara 2003, *www.bilecik.edu.tr* (6.10.2013), s. 203.
[47] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 103.
[48] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 8.
[49] Yaşar Nabi Nayır, *Balkanlar ve Türklük*, Varlık Yay., 1999, s. 49, 53.
[50] Aşkın Koyuncu, *"Balkan Savaşları Sırasında…,* s. 156.
[51] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 9. Pomak Türklerinin, yoğun olarak yaşadıkları Rodop bölgesi, Deliorman ve Dobruca bölgelerinin tersine tamamen dağlıktır ve tarım yok denecek kadar azdır. Pomak Türkleri geçimlerini büyük ölçüde tütüncülükle sağlamaktadır ve her ailede mutlaka bir erkek, ailenin geçimini temin etmek için dışarıya çalışmaya gitmektedir. Ayrıca Kırcaali-Rodop bölgesi Bulgaristan topraklarına, kuzey bölgelerine göre daha geç katıldığı için bu civarda yaşayan Türkler, Türk millî gelenek ve göreneklerine daha bağlıdır. Erhan Vatansever, *Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı*, Trakya Üniversitesi

Prensliği'nin kurulmasını izleyen ilk dönemlerden itibaren Bulgar yönetimleri tarafından da Türk olarak kabul edilmişlerdir. Fakat zamanla Bulgar hükümetleri *"Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar"*[52] olarak niteledikleri Pomakları Hıristiyanlaştırmaya ve Bulgarlaştırmaya yönelmişlerdir. Bu çerçevede Pomaklar, özellikle Balkan Savaşları'nın ardından Rodopların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bulgaristan'a geçmesiyle birlikte 1912, 1942, 1948, 1962 ve 1971-1974 yıllarında isim değiştirme yoluyla asimile edilmeye çalışılmışlardır. Ayrıca Şubat-Mart 1985 döneminde de bu uygulamalar devam etmiştir[53]. XX. yüzyıl boyunca Pomakların 1913, 1945, 1964 ve 1990'da Türk isimlerini geri almalarına izin verilmiştir[54]. Böylece 1912–1992 döneminde, yani 80 yıllık zaman zarfında Bulgaristan'daki Pomakların isimleri beş kez alınıp geri verilmiştir. Bulgar yöneticileri asimilasyon mekanizmasını devreye sokarak Pomak Türklerinin onuru, etnik ve dinsel kimliğini yok etmeye çalışmışlar ancak başaramamışlardır[55].

1.1. Pomak İsminin Kökeni ve Anlamı

"*Pomak*" kelimesi, Balkanlarda Pomak Türkçesi konuşan ve kendilerini Müslüman Türk olarak hissedenlere verilen bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak belirtilmesi gereken, bu tâbirin oldukça yeni olmasıdır. XIX. yüzyıl itibariyle kullanılmaya başlanmış olan *"Pomak"* kelimesine ve *"Müslüman Bulgarlar"* tanımlamasına da Osmanlı kaynaklarında rastlanılmamaktadır. Bu ifadeye Türkçe eserlerde ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra rastlanılmaktadır. Bununla birlikte 1839-1840 yıllarında Selvi, Lofça havalisinde bulunan Kuzey Bulgaristan bölgesinde Pomak nahiyeleri adı verilmiş köyler olduğu bilinmektedir. Ancak bu nahiyelerin Pomak adını hangi tarihten itibaren taşıdıklarını tespit etmek

---

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008, s. 7-8.

[52] Bulgaristan'da bir 'Bulgar-Müslüman' topluluğu yoktur. Çünkü Osmanlı Devleti, tarih boyunca İslamî fanatizmle hareket etmiş değildir. *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu?* Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Tarih Yayınları Serisi, S. 3, İstanbul 1976, s. 9.

[53] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 62.

[54] Ali Eminov, "Social Construction of Identities: Pomaks in Bulgaria", *www.academia.edu.tr* (22.3.2017), s. 11.

[55] Emin Atasoy, *a.g.m.*, s. 72.

mümkün değildir. Çünkü eski tahrir defterlerinde ve vakfiyelerde Pomak köyü ya da nahiyesi ismine rastlanılmamaktadır[56]. Bulgaristan'da doğmuş olan Müslümanlar, tahrir defterlerine Osmanlı vatandaşı olarak kaydedilmiştir[57].

Pomaklar genellikle dağınık bir coğrafyada yaşamış olduklarından çok çeşitli adlarla anılmışlardır. Pomak kelimesi dışında *Torbeş, Potur* ve nadiren *Kurki, Gorani* gibi muhtelif terimlerle isimlendirilmişlerdir[58]. Pomak tabirinin anlam ve kökeni üzerine yapılan araştırmalarda çeşitli yorumlara gidilmiştir. Pomak ismini ilk olarak 1882'de F. Kanitz açıklamaya çalışmış ve Pomak isminin Slavca "*Pomaçi*" (yardım etmek) fiilinin "*Pomagaçi* (yardımcılar) şeklinden meydana geldiğini, Pomakların da Türk ordusunda yardımcı görevlerde bulunmalarından dolayı bu ismi aldıklarını öne sürmektedir. Pomak ismi, XIV. yüzyılda Anadolu'dan Balkanlar'a gelen soydaşlarına maddî ve manevî olarak destek sağlayan ve Osmanlı ordusunun "öncü", "artçı", "ileri" keşif kollarında aktif görev yapan Kumanlara; "yardım eden", "yardımcı" anlamlarını ifade etmek üzere Slavlar tarafından verildiği sanılmaktadır. İlaveten bu adlandırmanın Slavca "Pomaga", "Pomagaec" yani "yardımcı", "yardım eden", "işbirlikçi" anlamlarındaki kelimelerden türeyerek zamanla "Pomak" hâlini aldığına dair görüşler yaygındır. Buradan varacağımız sonuç, Pomak kelimesinin sanıldığı gibi bir kavim adı olmadığıdır. Kuman Türklerinin (tıpkı Malazgirt Meydan Muharebesi'nde Uzlarla Peçeneklerin kendileri gibi Oğuz soyundan olan Selçuklu Türklerinin tarafına geçmeleri gibi), Osmanlı soydaşlarına yardımda bulunmalarından dolayı, bu hareketlerini ifade etmek üzere Slavlarca kullanılmış bir sıfattır. Ayrıca F. Bayraktareviç, Pomak isminin eski Türkçe "Çomak" kelimesi (ki Türkler tarafından Müslümanlara verilen bir addır) ile ilgili olabileceğine işaret etmektedir[59]. Etnik bir isim olmadığı için "milliyet" ifade etmeyen[60] Pomak sözünün

[56] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 26, 27.
[57] BOA, *A.MTZ.04*, nr. 18/2, 23 S 1299.
[58] Aşkın Koyuncu, *"Balkan Savaşları Sırasında…,* s. 141. Yunanca kökenli kelimelere dayanarak Pomaklar'ın Yunan menşeli olduğunu ispat için; "Pomak ismi cephe veya savaş dışında kalmış (savaştan kaçan) anlamına gelen 'Aponahos' veya çok içki içen (alkol düşkünü) anlamına gelen 'Poma' kelimelerinden türemiştir." iddiasında bulunmuşlardır. Ancak bu iddialar yiğit, savaşçı, mücadeleci, gözü pek bir kavim olan Pomak Türklerinin dinî inancına, sosyo-kültürel yapısına bütünüyle ters, dayanıksız, tutarsız, anlamsız görüşlerden birisini oluşturmaktadır. İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 12.
[59] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 27, 28.
[60] Ahmet Günşen, *a.g.m.,* s. 5662.

anlamı ile ilgili bir takım spekülasyonlar yapılmaktadır. Bazı Ortodoks Hıristiyanlara göre "Pomak" terimi "povliakıl" kelimesinden türetilmiştir. Povliakıl sözcüğü "yabancı inançların peşine düşmek" anlamını taşır ve bununla Hıristiyan Bulgarların Osmanlıların dinine girmesi, yani Pomakların Müslüman olması kast edilmektedir. Diğer görüşe göre ise "Pomak" sözü, "baskı altında tutulan, ezilen" anlamına sahip "pomıçen" kelimesinden üretilmiştir. Buna göre Pomaklar, Osmanlılar tarafından baskı altında tutulmuş, ezilmiş ve zorla İslâm dinini kabul etmiş kimseler demektir. Bu, Bulgarlar tarafından eziyet edilmiş anlamına da gelebilir. Dolayısıyla en yaygın ve kabul edilen görüş ise, "Pomak" kelimesinin "Pomagaç" kelimesinden kaynaklandığıdır. Belirttiğimiz gibi "Pomagaç" "yardımcı" anlamındadır. Buna göre, Osmanlılar Balkanlar'a geldikleri zaman aynı dini taşıdıkları için Pomaklar onlara yardım etmişlerdir ve "yardımcı" anlamındaki "Pomagaç" kelimesi zaman içinde "Pomak" olmuştur. Bundan dolayı Pomakların Müslümanlığı'nın Osmanlı öncesine kadar gittiği de anlaşılmaktadır[61].

Dolayısıyla Pomak kelimesi bir kavim adı değildir. Kuman Türklerinin Osmanlı soydaşlarına yardımları için, bu hareketlerini ifade etmek üzere Slavlarca kullanılmış olan bir sıfattır. Osmanlı kaynaklarında Türklerin Balkanlarla temasa geçmesinden sonra burada yaşayan en küçük topluluklara varıncaya kadar birçok isme rastlanılmaktadır. Buna rağmen Pomak ismi bu kayıtlar arasında yer almamaktadır. Ayrıca Batılı ve diğer kaynaklarda da aynı durum gözlenmektedir. İlginç olan husus Pomak isminin XIX. yüzyılda ortaya atılmış olmasıdır. Aynı tarihlerde Kürt adı ile Türkler arasında bölücülük yapılması, Pontus Rum Devleti'nin kurulması fikrinin ileri sürülmesi, Ermeni meselesinin gündeme getirilmesi ve İslam âlemine Türk düşmanlığının telkin edilmesi yönlerinde kampanyaların başlaması dikkat çekicidir. Pomak ve Kürt kelimeleriyle farklı coğrafi bölgelerde yaşayan Türklerin ayrı birer toplum olarak ileri sürülmesi Türk milletinin millî birlik ve beraberliğini zayıflatabilmek, Osmanlı Devleti'ni parçalayabilmek ve kendi emperyalist amaçlarını gerçekleştirebilmek üzere batılı devletler tarafından icat edilmiştir. Bu durum Pomak

[61] Ahmet Lutov, *a.g.t.*, s. 10.

tabirinin, Rodop ve Batı Trakya Türklerini diğer Türklerden ayırmak üzere bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan tarafından millî siyaset olarak kullanılmış olduğunu göstermektedir[62].

1.2. Pomak Dilinin Kökeni ve Oluşumu

Pomak Türklerinin kültür ve ırkî özellikleri ile ilgilenen yabancıların en çok istismar ettikleri konu, Pomakların konuştuğu dilin içinde fazla oranda Slavca kökenli kelimelerin bulunmasıdır. Bulgarlar da bu noktadan hareketle Pomak Türklerinin Bulgar kökenli olduklarını iddia etmektedirler. Gerçek şudur ki; Pomak Türk lehçesinin %30'u Ukrayna, Bulgaristan ve Makedonya Slavcaları, %25'i Kumanca-Kıpçakça, %20'si Oğuz Türkçesi, %15'i Nogayca ve %10'u Arapça'dan oluşmaktadır. Pomak Türk lehçesinde Ukrayna, Bulgaristan ve Makedonya Slavcaları'nın %30 oranında bulunuyor olması Kıpçak Türklerinin X.-XI. yüzyıllar arasında Ukrayna, Lehistan ve Besarabya steplerindeki Slavlarla ve takip eden yüzyıllarda Bulgaristan ve Makedonya Slavlarıyla olan temaslarından kaynaklanmıştır. %10 oranında olan Arapça ise Pomak Türklerinin İslâmiyet'i kabul etmeleriyle birlikte dillerine girmiştir. İlaveten Kıpçakça-Kumanca, Oğuz Türkçesi ve Nogayca ise Türk lehçeleridir. Ayrıca Pomak Türk lehçesi; Rodop-Pomak Türk lehçesi, Katrancı Pomak Türk lehçesi ve Tuna havzası Pomak Türk lehçesi olarak üç bölüme de ayrılabilmektedir. Bu lehçeler ise Bulgar ve diğer Balkanlı Slavların dil, lehçe ve şivelerinden farklı karakterler içermektedir. Böylece Bulgarların iddia ettikleri gibi, Pomak Türklerinin dillerinin Bulgarca olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Bulgarların en çok kullandıkları dayanak noktalarının geçersizliği anlaşılmaktadır[63]. Gerçek şudur ki 1900 yılında bile Bulgaristan nüfusunun %83.88'i Türkçe konuşmaktadır. Türklerin içerisinde de tüm Müslüman gruplar gibi Pomaklar da yer almaktadır[64] .

---

[62] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla…*, s. 9, 10; İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 28-30.
[63] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 24-26; İlker Alp, "Bulgarlar'ın Pomak Türkleri…", s. 76, 77; *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 15.
[64] 1880-1910 Bulgaristan nüfusunun anadile göre oransal sayıları için bkz. Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 113.

Herhangi bir gramer yapısına sahip olmayan Pomakça siyasî bir koz olarak kullanılan önemli bir unsurdur. Pomakça'ya ve Pomaklara ait kendileri tarafından yazılmış bir yazılı tarihi belgeye, herhangi bir edebî esere, kayıta rastlanılmamaktadır. Rakamların, sayı sayma özelliklerinin, matematiksel ifadelerin bu dilin içerisinde yaygın bir şekli bulunmamaktadır. Sayı sayma dizininde ancak beşe kadar sayılabilmekte, beşten itibaren sayı sayma Türkçe adlandırmalar ile yapılabilmektedir. Diğer tüm matematiksel ifadeler ise Türkçe'dir. Pomakça'da dil yapısı olarak bölgesel farklılığın yanı sıra komşu köylerde bile ciddi kelime farklılıkları bulunmaktadır. İsim, sıfat ve zamirler bölgelere göre farklı kelimelerle ifade edilmektedirler. Dolayısıyla tek bir dil olarak Pomakça değil, Pomakça diye konuşulan birçok lehçe varlığını kabul etmek gerekmektedir. Pomakça'nın, dayatılan Bulgarca'yı kullanmaya zorlamalarından dolayı ortaya çıkmış bir dil olarak tanımlamak gerekmektedir. Pomakların yaşadığı yerlerin dağlık alan olması sebebiyle, dayatılan Bulgarca etkisi ile Pomakça şekillenmiştir. Bu haliyle Pomakça'ya başlı başına bir dil tanımlamasının yapılması için daha fazla delile ihtiyaç bulunmaktadır[65]. Ayrıca Pomakların bugün konuştukları ve Pomakça adını verdikleri dilde Türk boylarının, dolayısıyla atalarının kullandığı dillerdeki kelimeler ezici çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu da Türk gerçeğini haklı çıkaran bir diğer kanıt olmaktadır [66] . Pomak dilinde Osmanlıca'dan kalan pek çok sözcük ve ifade bulunmaktadır. Bilhassa İslâmî ifadeler Türkçe olarak kullanılmakta ve dualar ekseriyetle Türkçe olarak yapılmaktadır. Sözgelimi "namaz, oruç, ibadet, cami" kelimeleri Türkçe'deki şekliyle kullanılmaktadır. Pomak Türkleri birbirleriyle karşılaştıkları zaman "Merhaba" diyerek selamlaşırlar, yemek yediklerinde "Afiyetler olsun," çalışanlara "Skola gele" demektedirler. Bayramlarda kimi yörelerde "Bayram bumbarek olsun" denirken kimi yerlerde de "Bayramı sumbarola" denilmektedir. Hal hatır sorarken ise "Naabaysın" ifadesi kullanılmaktadır. Türkçedeki dinî terimlerin neredeyse tamamına yakını kullanılmaktadır. Birkaç örnek şöyledir: "Allah rahmet eyle, Allah kabul eyle, Allah razı ola, Allah bilir, Selamun aleyküm, Allah bereket

[65] Konuyla ilgili bkz. Ebubekir Sofuoğlu, *a.g.m*, s. 5652, 5653. Pomakça hemen hiçbir ülkede konuşulmadığı gibi, yazısı ve alfabesi de bulunmamaktadır. Dolayısıyla Pomakça bir Türk lehçesidir. Ayrıca Pomak Türkleri, iyi sayılabilecek derecede modern Türkçe konuşmaktadırlar. Bkz. Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 172.
[66] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 124.

versin, Allah bağışlasın, Allah versin, İnşallah, Maşallah, namaz, ezan, kamet, oruç, zekât." Bu ifade ve sözcüklere "ana" ve "baba" kullanımlarını da eklemek gerekir. Bunlar adeta mukaddes bir kullanım olarak kabul edildiklerinden değiştirilerek Slav lehçesine nakledilmesi düşünülemez. Pomaklara göre kendileri ile Hıristiyanlar arasındaki ayırt ediciliği bu kelimeler sağlamaktadır. Normalde anne ve baba kelimeleri her dilin kendisine has olup din ile doğrudan ilgisi olmamasına rağmen Pomaklar, Bulgarca'daki "mayko" ve "tatko" sözcüklerini kullanmayı Hıristiyan olmakla eş tutmaktadırlar[67]. Buradan da Bulgarların iddia ettikleri gibi, Pomak Türklerinin dilinin Bulgarca olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Bulgarların en çok kullandıkları tema ve dayandıkları husus geçersiz olmaktadır[68].

2. Pomak Türkleri ile İlgili Bulgar-Yunan Asılsız İddiaları ve Sebepleri

Asılsız Bulgar ve Yunan iddiaları, iddialarını haklı çıkaracak ya da güçlendirecek bir tek görüşte karar kılamamışlardır. Bu kararsızlıkları tarihi gerçekleri saptırmayı kaçınılmaz kılan az gelişmiş ülke milliyetçiliğinin taşıdığı çelişkilerden kaynaklanmaktadır[69]. Örneğin Bulgar kaynaklarına göre 'Pomak' kelimesi 'acı çeken' anlamına gelmekte bu ise, Osmanlı Devleti tarafından Pomakların zorla Müslümanlaştırıldığını ifade etmektedir. Yunan kaynaklarına göre ise Pomaklar, Yunanistan'daki bir şarapçılık kabilesinden gelmekte ve bu iddiaya dayanarak 'Pomak' kelimesinin 'içici' anlamına geldiğini belirtmektedirler[70]. Bulgarlar bugünkü Bulgaristan'ın hiçbir zaman Türkleşmediğini ve hatta bugün Bulgaristan'da yaşayan Türklerin aslen Bulgar olduklarını iddia etmektedir. Konuyu sadece iddia olarak bırakmamışlar, Bulgar yönetimleri bu iddiaları ciddiye alarak Türkleri zorla dinlerinden ve Türklüklerinden vazgeçirmeye çalışmışlardır[71]. Öyle ki Türk olan

---

[67] Ahmet Lutov, *a.g.t.*, s. 10, 11. Pomak ağız metinleri ve bölgesel bir inceleme ile ilgili bkz. Gizem Demiray, *Kırklareli Pınarhisar Merkez İlçesi Ve Köyleri Ağız İncelemesi*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008.
[68] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 9.
[69] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 108.
[70] Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.e*, s. 336.
[71] Abdurrahim Dede, "Bulgaristan'ın Türklüğü Hakkında Bir Araştırma", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 5, s. 58.

hocaların Pomak köylerinde dolaşmalarına bile izin verilmemiş, Pomakların Bulgar oldukları itikadını edinmeleri için çok çalışmak gerekliliğine inanılmıştır [72]. Bulgaristan ve Yunanistan'ın, Pomak Türklerine karşı asimilasyon amacıyla yürüttükleri faaliyetler yeterli olarak bilinmemektedir. Hatta dönem dönem Türkiye'de bazı kurum ve şahıslar, bilhassa Pomak tabirinin (Bulgarca Pomatsi), Pomak Bulgar lehçesini konuşan Müslüman Bulgarların bir bölümünü ifade etmek üzere, XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren kullanılan bir isim olduğu şeklindeki Bulgar propagandasının etkisinde kalarak (bilerek yada bilmeyerek) benzeri tezleri savunmuşlardır. Yunanistan ise özellikle 1970'li yıllardan itibaren Türklerin Yunan kökenli oldukları yönündeki propaganda çalışmalarına ağırlık vermiştir. Bu noktadan hareketle konuya açıklık getirmek için asılsız iddiaların sebeplerinden bahsetmek gerekmektedir[73].

2.1. Bulgar Adı, Kökeni ve Bulgarların Hıristiyanlaşma Süreci

Bulgarların kökeni "Onogur"lara dayanmaktadır. On-Ogur "on kabile" demektir. Ogurlar[74], Oğuzların kardeşleridir. Ogur boylarının en kalabalığı olan Onogurlar, II.-III. yüzyıllarda Hunlarla karışmışlardır. Bu karışım sebebiyle Onogurlara "karışık" manasına gelen "Bulgar" denilmiştir. Yani "Bulgar" kelimesi, "Karışmak" demek olan "Bulgamak"tan türetilmiş uruk adıdır[75], böylelikle 482'de Bulgar adı "muhtelif ve karma" anlamlarıyla ortaya çıkmıştır [76]. İlk Bulgar Devleti, Göktürk İmparatorluğu'nun 630 yılında dağılması ile kurulmuştur. Bulgarlar kendi toprakları içinde yaşayan Slavları, devlet idaresine almışlar ve onlarla evlenmeye de

[72] BCA, Dosya: 426469, Fon: 30.10.0, nr. 242.632, 1.3.1934.
[73] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 8-14; İlker Alp, "Bulgarlar'ın Pomak Türkleri…", s. 75.
[74] 463'te Asya'dan batıya yönelen Avar göçü sonunda Karadeniz kuzeyinde ortaya çıkan Ogur kavimleri şunlardır: Ogurlar, Onogurlar, Saragurlar (Sarı-Ak Ogurlar), Uturgurlar (Otuz Ogurlar), Kuturgurlar (Dokuz Ogurlar). Bkz. Muzaffer Erendil, *a.g.e*., s. 6. 'Ogur'adı 'Oğuz'dan gelmektedir. Güney Rusya'ya yerleşen Türkler, sondaki 'Z' harfi yerine 'R' harfini kullandıklarından dolayı 'Oğuz' kelimesi zamanla 'Ogur'a dönüşmüş ve burada yaşayan Türkler de bu isimle anılmaya başlanmıştır. Bkz. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 10. Ayrıca Ogurlar ile ilgili bkz. Plamen S. Tzvetkov, "Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni", (Çev. Osman Karatay), *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002; Istvan Zımonyı, "Bulgarlar ve Ogurlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002; Ayşe Kayapınar, "Tuna Bulgar Devleti (679-1018)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002.
[75] Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 5, 6.
[76] Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 7.

başlamışlardır. Boris Han'ın 864'te Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmesinin ardından Bulgarlar zaman içerisinde Slavlaşmış ve Türk karakterlerini tamamen kaybetmişlerdir[77]. Bulgarlar, Slavca konuşmaya, çocuklarına Slav adları vermeye başladıklarında Slavlar arasında erimişlerdir. Bu erimenin başlıca nedeni Bizans tehlikesine karşı Slavlarla sıkı bir beraberlik içinde olma zorunluluğu olmuştur[78].

Zamanla Hıristiyanlığı kabul ederek kalabalık Slav kitleleri arasında eriyip gitmiş olan Bulgar Türklüğü'nün isimleri kalmış ve bazı maddî-manevî kültür unsurları varlığını devam ettirmiştir. Mesela yoğurt ve ayran yapımı bu kültür mirasındandır. Ayrıca Bulgaristan'a gelen yabancı devlet büyüklerine "tuz-ekmek" verilmesi eski Türk âdetleri ile ilgilidir. Bulgarların Türk soyundan geldikleri ve Türklükleri apaçık ortadadır. Bunun delili ise dil kalıntıları ile İdil Bulgarlarına ait mezar taşlarındaki kitabelerdir. Orta Asya Türklerinin mezarların üzerine heykel dikme geleneği daha VII. yüzyılda Türk Bulgarları tarafından Balkanlar'a getirilmiştir[79]. Madara'da kayaya işlenmiş kabartma süvari heykeli, Preslav ve Ence'deki heykeller, taş levha üzerine yapılmış kabartmalar, büyük binalar, su kanalları, sanat ve kültür eserleri, Eski Zağra'daki aslan, çift başlı kartal kabartmaları, Yeni Zağra'daki tilki başı kabartmalı sütun Bulgarların Türklük ile olan bağlantısının kanıtıdır. Ayrıca kutsal taş ve mağara kalıntılarına da rastlanmaktadır. Tarih kaynaklarında Göktürkler gibi Bulgarların da anadillerinin Türkçe olduğu bilinmektedir. Bütün dil vesikaları onların sonradan Türkçe konuştuklarını değil, anadilleri Türkçe olan bir Türk kolu olduklarını göstermektedir. Bulgarların Orhun harflerine benzer runik alfabesi ve on iki hayvanlı takvimi de bulunmaktadır. Bulgar sanat eserlerinin çoğunda anıt taşlarında ve tuğlalar üzerinde Orhun harflerini andırır işaretler mevcuttur[80]. Bütün bunların yanı sıra Bulgarca'daki Türkçe alıntılar, Bulgarca'nın söz dağarcığında sağlam bir yer tutmuştur. Aba, çorba, çeşme, kayısı, baklava, boza, bakır, pastırma,

---

[77] Erol Güngör, *a.g.e.*, s. 51, 52. Hıristiyan fanatizminin etkisiyle Türk kökenli olmalarına rağmen Türklüğe düşman ve Türkler'e en çok kötülüğü dokunan kavimler arasına girmişlerdir. Bkz. İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 33, 34. Bulgarlar'ın Slavlarla kaynaşmasıyla ilgili bkz. Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1999.

[78] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 95.

[79] Mehmet Eröz, *a.g.e.*, s. 5.

[80] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi,* Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002, s. 4-6.

gevrek, yoğurt gibi dillerinden atamamış oldukları binlerce Türkçe alıntı bulunmaktadır[81]. Hâlihazırda aralarında Türk, Macar ve Avrupalıların da bulunduğu araştırmacılar eski Bulgarca'yı Türk dil grubuna dahil etmektedirler[82].

Bulgarların kökeni Büyük Hun İmparatorluğu'na bağlı olan ve Çin kaynaklarında [83] Ting-Ling olarak geçmekte olan kabilelere dayanmaktadır. Hazarların baskısı sonucu Bulgarların bir kısmı İdil (Volga) Nehri civarına göç ederek İdil Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır[84]. İdil Bulgarlarının hükümdarı Almış, Bağdat Abbasi Halifesi'nden din adamı ve yanı sıra kale yapımı için askerlik teknolojisi bilen insanlar istemiştir. X. yüzyılın başlarında onlara gelen bir Müslüman heyeti ile İdil (Volga) Bulgar Devleti ilk Müslüman Türk devleti olmuştur. Cuma hutbelerinde "Allah'ım, Bulgar İl-teberini (hükümdar) doğru yola götür." denilmiştir. Hükümdar ise, babası Müslüman olmadığı için onun adını anmak istememiş, onun yerine Abdullah adı kullanılmıştır. Bulgar Türkleri, eski örf ve âdetlerini bazıları İslam'a uymasa da devam ettirmişlerdir. Ama İslamiyet konusunda samimi de olmuşlardır. Geceler kısa olduğu için sabah namazını kaçırma korkusuyla çok defa hiç uyumamışlardır. Bunlar aynı zamanda Müslüman olmayan komşu Türk ülkelerine gazâ yapmışlardır. Nitekim Başkurt Türkleri, o sırada Hıristiyan olacakken Bulgarlar bunu engellemiştir[85]. İslamiyet'i 922'de kabul ederek Doğu Avrupa'nın tek Müslüman kavmi olmuşlar, 300 yıl Türk kültürünü de hâkim kılmışlardır. Bulgar veya Kazan Türkleri olarak günümüze kadar benliklerini korumuşlardır. Ayrıca Bulgarlar, Türklük'ten gelen teşkilatçılığı ve devlet idare etme yeteneğini sürdürmüşlerdir. Sözgelimi devlet teşkilatı, Türklerde olduğu gibi İlahî temellere dayanmış otoriter bir sistemle devlet "Han", "İç" ve "Dış" boylar tarafından idare edilmiştir. İlaveten eski Türklerde görülen canlı at kurbanı ile bağımsızlık sembolü olarak 'Tuğ' kullanılmıştır. Bunların dışında yazıt dikilmesi, kutsal mağara ve su, çift

[81] Hasan Eren, "Bulgarlar ve Türk Dili", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi Ankara 1992, s. 9. Bulgar dilindeki Türk atasözleri, deyimleri ve Türkçe kelimelerle ilgili bkz. Leman Ergenç, *Bulgar Yayınlarında Türkler*, TTK Basımevi Ankara 1989, s. 48-55.
[82] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 120.
[83] Aynı zamanda Çin kaynakları Ogurlar'ı Mete'nin kurduğu Hiung-nu devletinin yani Hunlar'ın uyrukları olarak zikretmektedirler. Bkz. Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 11.
[84] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 30-32. Bulgar adı ve Bulgar devletleriyle ilgili bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarlar'ın Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985.
[85] Erol Güngör, *a.g.e.*, s. 63, 64.

başlı kartal gibi sembol ve inançlar da devam ettirilmiştir[86]. Sıfat, unvan ve isimlerde de Türk kültürü ile medeniyetinin izleri görülmektedir. 'Tangra' (Tanrı, Göktürklerde Tengri), 'Han', 'Bayanuş', 'Alpbagatur', 'Böritarkan' 'Omurtak' ve benzerleri bunlara açık birer örnek teşkil etmektedir[87].

Bulgar Türklerinin kökenini, Türk kavimlerinin bıraktıkları en eski dil anıtlarıyla yazı ve yapı anıtları da göstermektedir. Mesela Türklerin mağaraları kutsadıkları bilinmekte hatta Çin kaynaklarında Türk hükümdarının atalara kurban vermek üzere Atalar Mağarası denilen bir mağaraya gittikleri söylenmektedir. Bulgar Türklerinin de mağaraları takdis ettiklerine dair kanıtlar bulunmaktadır. Bulgar Türkleri inşaat sanatındaki bilgi ve tecrübelerini de doğuda terk ettikleri vatanlarından getirmişlerdir. Yazılı ve arkeolojik belgelere göre Türklerde ölünün heykelini yaptırma âdeti vardır. Fakirler ağaçtan, zenginler taştan figürler yaptırırdı ki bu gelenek Ence'deki Bulgar heykellerinde açık olarak görülmektedir. Bulgar Türklerinin çetele yazısı, eski Türk yazısıyla ortak kökendendir. Özetle köken itibariyle Bulgarlar diğer Türk kavimlerinin kültürüyle ortaktır ve doğudan doğmuştur. Bu kültürün kökü, Asya'dadır[88]. Dolayısıyla XIX. yüzyılın başlangıcında tamamen oluşmuş bir Bulgar kimliği söz konusu değildir[89]. Bu demektir ki XVIII. yüzyıl sonlarına kadar dünya henüz Bulgar milletinin varlığından haberdar olmadığı gibi, bir Bulgar dili varlığından da söz edilememektedir. Filoloji ile uğraşan bilginler de Bulgar dilinin olmadığını bilmekteydiler. Ruslar, 1829'da Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları savaşta Bulgarlar ile temasa geçmişler ve onların Ortodoks olduklarını, görmüşlerdir. Bu tarihten sonra Rus Panslavistleri ile Bulgarlar arasındaki ilişki gelişmiştir. Bulgarlar kilisede Yunanca dua etmiş, günlük hayatlarında ise Türkçe kullanmışlardır[90]. Eski Bulgar diliyle çağdaş Çuvaş

[86] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 32, 33.
[87] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 11.
[88] Ayrıntılı bilgi için bkz. Geza Feher, *Bulgar Türkleri ile Macarlar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri*, TKAE Ayyıldız Matb., Ankara 1986, s. 9-37.
[89] Ali Eminov, "Social Construction…", s. 4. Bahsedilen oluşmamış Bulgar kimliği Ortodoks Bulgarlardır.
[90] İşlenmiş bir Bulgar dili olmadığı gibi, bir Bulgar edebiyatı da söz konusu değildi. Yunan papazları, Bulgar Türk edebiyatı kalıntılarını her yerde yok etmişlerdir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 17, 18.

Türklerinin dili arasında yakın bağlar bulunduğu, Bulgarların Türk oldukları gibi Bulgar devletini kuranların da Türkçe konuştuklarının tartışılamayacağı açıktır[91]. Dolayısıyla Bulgarların Slav olmadıkları, Ortodoksluğu kabul ettikten sonra Slavların arasında Slavlaştıkları tarihi bir gerçektir.

VI. yüzyılda Avarlarla birlikte, Balkan Yarımadası'nın batısındaki Slavlara karşı mücadele ettikleri halde VII. yüzyılda Slavlarla kaynaşmaya başlayan Bulgarlar, kendi dillerini unutarak IX. yüzyılda Kiril alfabesini ve Hıristiyanlığı kabul etmişler ve tamamen Slavlaşmışlardır[92]. Böylece X.-XI. yüzyıllarda Bulgar'ın yazısı, dili, dini, eğitimi ve kültüründe Türklük diye bir şey kalmamıştır. Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebiyle Bizans kültürü, Bulgarları eriterek yeni bir toplum ortaya koymuştur[93]. Dolayısıyla Bulgar tezi olan; Pomak Türklerinin 'Müslümanlaştırılmış Bulgarlar' veya 'Müslüman Bulgarlar' oldukları düşüncesinden hareket edilse bile Bulgarların kökeni meselesi karşımıza çıkmaktadır ve Bulgarların kendilerini Slav sayarak Ogur-Türk kökenli olduklarını unuttuklarını, tersine Türkleri Hıristiyanlaştırıp Slavlaştırmak için çaba sarf etmiş oldukları görülmektedir. Pomak Türkleri ile Bulgarlar arasında temel fark ise Pomak Türklerinin Müslümanlığı kabul etmeleri ve karakterlerini korumak için mücadele vermeleridir. Pomak Türklerinin 'Müslümanlaştırılmış Slavlar' veya 'Bulgar-Slav' kökenli oldukları şeklindeki iddialar gerçekleri yansıtmamaktadır[94].

2.2. Yunan Kimlik Kökleri

Yunanistan, yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesinde rahat ve huzurlu bir yaşam geçirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu gerileme dönemine girince, Balkan eyaletlerinde meydana gelen huzursuzluklar ve milliyetçilik akımları sebebiyle Yunan halkının bağımsızlık istekleri artmıştır. Kurdukları örgütler ve

[91] Hasan Eren, *a.g.m.*, s. 2.
[92] Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 7, 8; Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 7.
[93] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 7.
[94] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 30, 34; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 11.

çeteler aracılığıyla ardı ardına isyanlar çıkaran Yunanlılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun sert müdahaleleri ile karşılaşmışlar ve büyük devletleri, haksızlıklara uğradıkları konusunda ikna etmişlerdir. Büyük devletlerin desteğiyle Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparak [95] XIX. yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur[96]. 1814'te Odesa'da kurulan Filiki Eterya Cemiyeti, Rumlar arasında yeşeren bağımsızlık fikirlerini uygulamaya geçirmiştir. Örgütün başında Rus Çarı'nın yaveri Aleksander İpsilanti bulunmaktadır. Yunan isyanı Sırp isyanından farklı olarak başından itibaren Avrupa'da geniş yankı uyandırmıştır. Bunun başlıca sebebi, Rönesans ve Hümanizm hareketleri sonucunda Avrupalı aydınlarda oluşan Helen hayranlığının oluşmasıdır[97]. Böylece Batılı devletlerin yoğun desteği ile 1821-1829 arasında Yunanlılarca sürdürülen bağımsızlık isyanıyla Yunanistan, bugünkü yüzölçümünün yaklaşık üçte biri büyüklüğünde bir alanda 750.000 nüfuslu küçük bir ülke olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu tarihten itibaren de sürekli genişleme kaygısı gütmüştür[98]. Yunanistan bağımsızlığı resmîleşip millî devlet olduğu sırada Yunanistan'ın sınırları; Attika, Mora Yarımadası ile Eğriboz, Kuzey Sporad ve Kiklad takımadalarından oluşmaktaydı. Yunanistan'a bırakılan işlenebilir toprakların 1/2'si ya da 3/4'ü isyan öncesinde Türklere aitti. İsyancıların hedefi bu yüzden Türkleri Mora'dan çıkarmak olmuş ve bu tutum isyan sırasında 40-50.000 dolayında Türk'ün canına mal olmuştur. İsyanın daha ilk günlerinde Türkler kıyımdan geçirilmiş ve kısa sürede Mora'daki Türk nüfus neredeyse tamamen yok edilmiştir[99]. 1830'da kurulan Grek devletinin Cumhuriyet haline gelmesinden sonra ülkenin sınırları özellikle 1912-1913 Balkan Savaşları'ndan sonra genişlemiş; Makedonya'nın büyük kısmını, Selanik'i, Kavala'yı, Yanya'yı, Sisam, Sakız, Midilli ve Limni adalarını savaşlardan yararlanarak ele geçirmiştir. Bir devlet olarak dünyanın üstünde yerini aldığından itibaren Türklere varlığını açgözlülük, hırçınlık ve kıskançlıkla her

---

[95] Nihat Gül, *Balkan Harbi ve Takip Eden On Yıllık Süreçte Yunan Dış Politikası Esasları Ekseninde Türk ve Gayrimüslimleri Hedef Alan Baskıcı ve Asimilasyona Matuf Uygulamalar ve Günümüze Yansımaları*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, s. 1.

[96] Hugh Poulton, *a.g.e.*, s. 82.

[97] Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet", *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Karam Yay., Ankara 2013, s. 498, 499.

[98] Muharrem Taş, *Bulgaristan ve Yunanistan'da Türk Azınlıkların Siyasî Hakları*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, s. 91.

[99] Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da…", s. 502.

dönem hissettirmiş, Türklerin zayıf olduğu zamanlarda üzerine saldırmış ve çirkin oyunlara başvurmuştur[100].

Balkan milletlerinin hiçbiri dış destek olmaksızın, yürüttükleri millî bağımsızlık mücadelelerinde başarı kazanamamışlardır. Rusya, İngiltere ve Fransa'nın isyan hareketlerine müdahale ettikleri ve millî bağımsızlık hareketlerinde Osmanlı-Rus savaşlarının belirleyici bir rol oynadıkları görülmektedir. Yunanistan, Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında bu suretle kurulan ilk bağımsız devlettir. Ancak Yunanistan kurulmadan önce, Yunanistan olarak tanımlanmış bir yer bulunmamaktadır. Osmanlı millet sistemi içinde Rum milleti tüm Ortodoksları kapsamıştır[101]. Yunanistan topraklarının ilk yerleşenleri olan Pelasglar, Lelegler ve Karlar'dır. Bu kavimlerin kullandıkları dil ile eski Yunanca ve yeni Yunanca arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Pelasgların dili, günümüz Arnavutçası ile aynı yapıya sahiptir. Arnavutça'da "*Grika*" kelimesi, "*boğaz, gedik*" anlamına gelir ki bu, Yunanistan'ın engebeli arazisini tanımlayan bir sıfattır. Latinler ise aynı kelimeyi, "*Graecia*" şeklinde kullanmıştır ve *Grece* adı oradan gelmektedir. Yunanlılar ise kendilerine 'Yunan' ve 'Grek' denmesini istemezler, kendilerine "*Elen*" ülkelerine de "*Ellas*" adını vermektedirler. Yunanlılar Grek kelimesinden hoşlanmazlar, çünkü eski Latin sözlüklerinde bu kelimenin mecazi anlamı "*hilekâr ve dolandırıcı*" demektir[102].

---

[100] Zerrin Balkaç, "Batı Trakya Türkleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 10, Ankara 2002, s. 476, 477.
[101] Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da…", s. 488-490.
[102] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 113, 114. 1830'da bağımsız bir Yunan devleti kurulduğunda, bir Yunan milleti henüz ortaya çıkmıştı. XVIII. yüzyıl Osmanlıları, Yunanlıları Ortodoks milletin bir parçası olarak yada dinî bir grup olarak düşünüyordu. Yunanlılar kendilerini, sadece 'Helenler' değil bir de Türkler'in Rum tabirinin bir çeşidi olarak Bizans tanımlaması olan 'Romalı' olarak tanımlıyorlardı. Türkkaya Ataöv, *a.g.m.*, s. 97.

2.3. Bulgarlaştırma Temelli İddialar ve Sebepleri

Türklüklerini unutarak dejenere bir kavim hüviyetini alan Bulgarlar, Bulgaristan'daki soydaşlarımızı yok etme yolları aramışlardır. Uzun müddetli plan ve programlara dayanan bu hedeflerini gerçekleştirebilmek için başlangıç olarak, Türk miktarının tespit edilmesini önlemek üzere cüzî rakamlı nüfus istatistikleri yayınlamışlardır. Bunun yanı sıra Türklerin etnik ve dinî varlıklarını gerçeklerden uzaklaştırmak ve bir kavram kargaşası yaratmak amacıyla soydaşlarımıza değişik terimler ile isimler verme metodunu takip etmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde, Bulgaristan toprakları içinde kalan soydaşlarımız, önce azınlık statüsüne alınmış ve 1950 yılına kadar "Türk Azınlığı" terimi ile adlandırılmışlardır. Komünizmle birlikte terim 1950-1965 yılları arasında "Türk Ahalisi", 1965-1976'ya kadar "Türk Kökenli Bulgaristan Vatandaşı", 1976'dan sonra "Bulgar Türkleri" olmak üzere sıklıkla değiştirilmiştir. 1984 yılının sonlarından itibaren ise Türk sözcüğü tamamen kaldırılarak soydaşlarımız için "Bulgar Müslümanları" ya da "Müslümanlaştırılmış Bulgarlar" tabiri kullanılmaya başlanmıştır[103]. Pomakları Osmanlıların zorla İslamlaştırdıkları Bulgar Hıristiyanların torunları olarak yansıtan bu tanımlamaları resmî olarak sürdürmektedir[104]. Bu mefhum kargaşası metoduyla Bulgarlar, Pomakların kendi kökenlerinden olduklarını iddia etmekte ve bu iddialarını kanıtlamak için çeşitli teoriler ortaya koymaktadırlar. Bu iddialara göre, Pomakların kullandıkları dilin bir Bulgar diyalektiği olduğunu, Pomak kültüründe Bulgar kültüründe de var olan bazı Hıristiyanlık öncesi geleneklerle Hıristiyan

[103] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 11, 12. İşledikleri insanlık suçuna kılıf bulmak için öne sürdükleri 'Bulgaristan'da Türk yoktur.' iddiasını kendileri çürütmektedirler. Çünkü Bulgaristan, ülkesinde Türkler'in varlığını imzalamış olduğu milletlerarası belge ve antlaşmalarla kabul ettiği gibi anayasasında da azınlık haklarını teminat altına almıştır. Türkiye ile imzaladığı antlaşmalar da ülkesindeki Türk varlığını kabul ettiğinin göstergesidir. Bulgar devlet başkanı Todor Jivkov 24 Haziran 1983'te bir İngiliz gazetesine verdiği röportajda Bulgaristan'da Türkler'in olduğunu ifade etmiştir. Bulgaristan İçişleri Bakanı Korgeneral Dimitr Stoyanov, 28 Şubat 1983'te Sofya'da yapılan Millî Şura toplantısında yaptığı konuşmada Bulgaristan'da Türk azınlığın bulunduğunu vurgulamıştır. Bulgaristan Bilimler Akademisi 2. Başkanı Nikolay Todorov, *'Bulgaristan'ın Tarihi'* isimli kitabında Bulgarlar'ın kökeninin Türk olduğunu, diğer eserinde de Bulgaristan'da Türk azınlığının olduğunu açık şekilde belirtmektedir. Bulgaristan, 15 Ağustos 1984'te *'Irk Ayrımcılığının Yok Edilmesi'* ile ilgili Birleşmiş Milletler Komitesi'ne verdiği raporda Türkler'in varlığını açıkça kabul etmiştir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 62, 63. İçişleri Bakanı Korgeneral Dimitr Stoyanov'un 28.02.1983'te yapılan Millî Şura'daki Türk konusunda beyanatı ile ilgili olarak bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 68-78.

[104] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 42, 43.

geleneklerinin bulunduğunu, hatta Pomakların eski Bulgar kültürünü bozulmaksızın koruyabilen gerçek Bulgarlar olduklarını, Müslümanlığı ise XVII. yüzyılda Osmanlıların yoğun baskıları neticesinde kabul ettiklerini[105], Bulgarlarla Pomaklar arasında ortak fiziksel özelliklerin olduğunu iddia etmektedirler. Bulgarlar bu iddialarını kanıtlamak için Pomak kelimesinin Bulgarca "eziyet çekmek" anlamına gelen "maka-mıka" fiilinden türediğini, Pomakların İslamiyet'i baskı sonucunda büyük eziyetler altında kabul etmek zorunda kaldıklarını anlatmak amacıyla Pomak ismini aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Rodoplarda yaşayan Pomakların Balkan Sıradağları'nda yaşayan Bulgarlarla aynı iskân tarzını izlemelerinin Pomaklarla Bulgarların aynı soydan geldiklerinin delilini oluşturduğu iddia edilmiştir. Pomakların Bulgar kökenli oldukları iddiaları çerçevesinde 1944'te Bulgaristan'da Pomaklardan kan örnekleri toplanarak DNA testi yapılmıştır. Eski Zağra'daki bir hastanede çalışan bir grup doktor DNA testi için topladıkları bu kan örneklerini Makedonya'daki bir laboratuara göndermiş ve bu şekilde Pomakların Bulgar kökenli oldukları savını kanıtlamaya çalışmışlardır[106].

Bulgar kökenli oldukları iddiası, bağımsızlıklarını izleyen yıllarda bazı bilim adamları tarafından ortaya atılmıştır. Çek bilgini Jireçek'in 1888 basımlı "*Bulgaristan'da Yolculuklar*" kitabı ve L. Miletiç'in 1902 tarihli "*Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Eski Bulgar Halkı*" adlı eserleri buna örnektir. Bağımsızlığı takip eden yıllarda yapılan araştırmalar sırasında Pomakların Bulgar kökenli oldukları

[105] Osmanlı Devleti'nin İslâm hukukunun öngördüğü esaslar doğrultusunda, gayrimüslimlere "zimmî" statüsü çerçevesinde din ve ibadet hürriyeti tanıması ve onların can ve mal güvenliğini sağlamayı taahhüt etmesi vurgulanmaktadır. Çünkü Osmanlılar'ın takip ettikleri hoşgörü siyasetini tanımaları, Bulgarlar'ın 1878'den beri tekrarlamış oldukları "Osmanlılar'ın Balkanlar'da zorla Hıristiyan tebaayı İslâmlaştırdığı ve Türkleştirdiği" teorilerini yalanlamaları anlamına gelmektedir. Bkz. Ayşe Kayapınar, *a.g.m.,* s. 204. Osmanlı Devleti, 'İslamiyet'te zorlama yoktur.' ilkesinden hareketle inanç ve eğitim özgürlüğünü devletin temel felsefesi olarak benimsediği için hâkimiyetindeki halkların kültürel ilerlemesi durmadığı gibi dinî vecibelerini yerine getirmişler, kilise ve manastırlar inşa edebilmişlerdir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 22. Din özgürlüğü ile Hıristiyanlığın tüm gereklerini cenaze törenlerinde yerine getirebildikleri gibi mülkiyet özgürlüğü ile de mal-mülk sahibi olmuş ve özgürce bunlardan yararlandıklarıyla ilgili bkz. Leman Ergenç, *a.g.e.,* s. 37-39. Türkler'in diğer milletlere karşı uyguladıkları hoşgörülü siyaset ile davranış şekillerinden kimi zaman yabancı kaynaklar da bahsetmektedir. Mesela, Marian Kent'e göre, Osmanlı Hükümeti, bütün diğer imparatorluklardaki yönetimlerden farklı olarak hiçbir zaman tebası olan toplumları baskı kullanarak kültür açısından bütünleştirmek yada eritmek girişiminde bulunmamıştır. Bkz. İlker Alp, "Bulgarlar'ın Pomak Türkleri…", s. 75.

[106] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 63, 64.

yönündeki iddialar siyasî sonuç oluşturmasalar da, Jivkov'un iktidarıyla birlikte milliyetçi tutum ve görüşlere dayalı politikalarla bazı 'bilimsel!' nitelikte yeni araştırmalar yapılmış ve yeni eserler yayımlanmıştır. Bunlar arasında Prof. Petar Petrov'un 1972'de yayınladığı *'Şiddetin İzleri Peşinde'* adlı kitap, bu konudaki Bulgar iddialarının temelini oluşturmaktadır. 'Zorla İslamlaştırma Politikası ve Uygulaması', 'Kişilerin Doğdukları Yerlerden Ayrılarak Zorla İslamlaştırılması', 'Doğulan Yerlerde Zorla İslamlaştırma', 'Rodoplar Halkının Feodal Osmanlı Zulmüne Karşı Mücadelesinden Örnekler' başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşan bu kitabın haricinde Prof. Petrov 1975 senesinde 'Bulgar Milletinin Kaderini Tayin Eden Asırlar' adlı bir kitap daha yazmıştır. Üç yıl kadar arayla yazılmış olan bu kitapların ilkinde, bağımsızlık esnasında 800.000 Müslüman varlığından bahsedilirken ikincisinde aynı dönem için Müslümanların sayısı 1.250.000 olarak verilmiştir. Petar Petkov'un dışında Türklerin Bulgar olduklarını ispat için yazılar yayınlayan başka isimler de bulunmaktadır. Bunların en ünlüleri Boris Deribeev, Prof. Straşimir Dimitrov, Boris İlyev, Evgeniy Raduşev, Andrei Andreev ve Orlin Zagarov'dur. Son iki isim Türk olmakla birlikte asıl isimleri Ahmet Ademov ve Şükrü Tahirov'dur[107].

Türkleri aşağılamak, sindirmek ve yok etmek için devlet bütçesinden milyonlarca leva harcayan Bulgarlar, Türk düşmanlığını anlatan kitap ve filmler hazırlamışlardır. Prof. Nikolay Mizov'un İsmin Sırları kitabı, Boris Deribeev'in *'Ahrida-Bilinmeyen Toprak*' kitabı, *Şıpka Kahramanları* ve *'Yüzbaşı Voyvoda Petko*' adlı filmler bunlardan bazılarını oluşturmaktadır[108]. Sofya'da çıkan bir gazetenin nüshasında Bulgarların beş yüz yıl Türk idaresinden gördükleri zulmü anlatan Viyana

[107] Ömer E. Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, C. 1, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s. 460-465. Pomaklar, daha Bulgar millî uyanışı döneminde yani 1830'lardan sonra bazı eğitimli Bulgarlar'ın ve din adamlarının ilgisini çekmeye başlamış ve Pomaklar'ın Bulgar kökenli oldukları iddiasına yönelmişlerdir. Buna göre Pomaklar'ın 'Bulgarlıktan kopuşunu' millî onura ve Hıristiyanlık ruhuna zarar vermeden açıklamanın yöntemlerini aramışlardır. Onları atalarının dinine ihanetle suçlamak yerine 'Osmanlı zulmünün kurbanları' olarak ilan etmek daha uygun görülmüştür. Böylelikle nasıl Müslümanlaştırıldıklarını gösteren bazı eserler üreterek kendilerine göre meseleyi çözme yoluna gitmişlerdir. Pomaklar'ın zorla Hıristiyanlaştırılmasında dayanak olarak kullanılan kaynaklar için bkz. Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında…", s. 148-153.

[108] Sami Kocaoğlu, *Bulgaristan Türkleri Ah!*, Melisa Matbaacılık, İstanbul 1998, s. 345, 346. Bulgar yazarların Osmanlı yönetimine ve onun öz toplumu olan Türkler'e yönelik tepkilerini anlattıkları hatta Bulgar halkını Türkler'e karşı isyana çağırdıkları şiir ve romanlarıyla ilgili olarak bkz. Leman Ergenç, *a.g.e.*, s. 21-33.

atölyelerinde sesli ve sözlü olarak *'Esirlerin İsyanı'* adlı bir film hazırlanmakta olduğu bildirilmiştir[109]. Böylelikle Pomak Türklerine yapılan bir diğer telkin yolu filmler olmuştur. Sözde Türk mezalimini içeren bir film Varna'da okul çocuklarına gösterilmiş, böylece halkın ve genç neslin Türklük aleyhinde tahrik edilmesi sağlanmıştır[110].

Bulgaristan 1878 yılında prenslik olduğunda çağdaş, kültürel, etnik, siyasal anlamların hiç biri açısından bir millet konumunda değildir. Henüz gelişmekte olan devlet, hemen millî ve tarihsel bir varlık sebebi oluşturmaya gereksinim duymuştur. Böylece "mutlak bir etnik-millî birlik" düşüncesini, millet oluşturma sürecinin temel ilkesi olarak benimsemiştir. Bundan sonra hükümet, ülkenin millî azınlıklarını ya yok etmeye ya da onları özümsemeye çalışmıştır. Hükümetin faaliyetlerine meşruiyet kazandırmakta kullandığı aygıt, iddialarını destekleyen kanıtlar ne kadar düzmece olursa olsun belirli bir bölgenin ve bu bölgede yaşayanların tarihte belli bir zamanda "Bulgar" olduklarını açıklamak olmuştur. Bu maksatla üzerinde en çok durulan unsurlardan birisi Pomaklardır. Zira Pomak Türklerinin aralarında Hıristiyanlaştırma cereyanları icat edilmek istenmiş, adlarını değiştirmek için toplu veya ferdi dilekçeler silah tehdidiyle yazdırılmış, fakat Pomak Türkleri bu uygulamalara çok sert tepkiler göstermişlerdir[111].

Sadece Bulgaristan'da değil, diğer Balkan devletlerinde de Müslümanların kökeni konusu, siyasî amaçlarla hem ülke temelinde hem ülkelerarası ikili ilişkilerde suiistimal edilmektedir. Bulgaristan açısından vurgulamamız gereken nokta Bulgarların ülkelerindeki Türkleri, menşei olarak "zorla yapılan İslâmlaşma" sürecinin bir ürünü olarak görmeleri, politik manada hep gerek Türk azınlık bakımından gerek Türkiye'nin dış politikası açısından zorluklar oluşturabilecek bir konudur[112]. Bulgar resmî makamlarının, Rodop ahalisinin yani Pomak Türklerinin,

---

[109] BCA, Dosya: 426427, Fon: 30.10.0, nr. 241.631, 25.10.1933.
[110] BCA, Dosya: 426478, Fon: 30.10.0, nr. 242.633, 7.1.1934.
[111] Emine Aşçı, *Türk Basınına Göre Uluslararası Dengeler İçinde Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri (29 Eylül 1913 - 31 Mart 1914)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, s. 202.
[112] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 204, 205.

Osmanlı Türk kolonizatörleri tarafından zorla İslamlaştırıldıklarına dair iddiası, belirtildiği gibi söz konusu hedeflerine ulaşabilmek için iç ve dış politikasında kullanmış olduğu bir propaganda unsurudur. Zira Türkler, Balkanlar'daki tüm azınlıklara din, dil ve her çeşit özgürlüğü vermişlerdir. Eğer öne sürülen iddialar gerçek olsaydı Balkanlar'da Bulgar, Yunan, Arnavut, Sırp, Makedon, Ulah yada diğer milletler benliklerini korumayı başaramaz ve ayrı birer millet olarak varlıklarını sürdüremezlerdi. Başka bir söylemle, bugün Balkan Yarımadası'nda bulunan devletler, sahip oldukları sınırlara ulaşamazlardı. Dolayısıyla Balkan Yarımadası'nın siyasî haritası da değişik olurdu. Osmanlı Devleti, bütün diğer imparatorluklardaki yönetimlerden farklı olarak, hiçbir zaman tebaası olan toplumları kültür açısından bütünleştirmek veya eritmek girişiminde bulunmamıştır. Bu husus 1453 İstanbul'un fethiyle Ortodoks Hıristiyan tebaaya tanınan imtiyazlar ve dinî özgürlüklerle pekiştirilmiştir. Osmanlı döneminde hiçbir gayri-Türk veya gayri-Müslim toplum Türkleştirilmemiş veya Müslümanlaştırılmamıştır [113] . 1885'ten itibaren Bulgar aydınları, Rodopların ve Rodop halkının Bulgarlığını kanıtlamak üzere çalışmalara başlamışlar; Vasil Kıncov, Marin Drinov, Konstantin Jirecek, Yordan İvanov, Al. İsirkov, Stoyu Siskov ve diğer yazarlar yaptıkları tarih, folklor ve demografi araştırmalarında Pomakların zorla İslamlaştırılmış Bulgarlar oldukları teorisini Bulgar literatürüne yerleştirmişlerdir[114]. Hatta Pomakların saf bir biçimde Bulgar dili ve kültürünü muhafaza ettiklerini iddia etmişlerdir[115]. Ancak bu iddialar yapılırken, herhangi bir tarihsel doküman ya da veri gösterilmemekte kişisel bazı görüşlerde, durumun böyle olduğunu belirtmekle yetinmişlerdir. Oysa iddialar sağlam temellere dayanmalıdır ve bilimsel olarak açıkça ortaya koyulmalıdır. Aksi durumda tüm iddialar birbiriyle çelişen nitelik taşımış olmaktadır[116].

[113] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 8.
[114] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında…", s. 160.
[115] Ali Eminov, Social Construction…, s. 11.
[116] Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan'da Türk Azınlığı ve Karşılaştığı Sorun", *www.istanbul.dergipark.gov.tr/iuifm/issue/835/9190* (6.10.2013), s. 398.

2.3.1. Nüfus Dengesi

1878'de Bulgaristan, genel olarak bir Türk-Müslüman ülkesi durumundadır. Bulgarlar üniter ve tek milletli bir Bulgar millî devleti oluşturabilmek için tek çare olarak, Türk nüfusu sınırların ötesine atmayı ya da çeşitli şekillerde yok etmeyi düşünmüşlerdir[117]. Çünkü Bulgarlar 1880'de Rumeli'de 1881'de Prenslik'te yapılan nüfus sayımına göre; toplam nüfusun %67.13'ünü temsil eden 1.889.000 nüfusa sahiptiler. Diğer bir deyişle nüfusun %32.87'si Bulgar olmayan gruptan oluşmaktaydı[118]. Pomaklar ise, ilk Bulgar nüfus sayımlarında 'Türkler' başlığı altında listelenmiştir[119]. Balkan Savaşları sırasında, Bulgar işgalinde bulunan 327 köyde göç edenlerin dışında 185.498 Pomak nüfus vardır. Bu demektir ki mevcut nüfus yapısı ile Bulgaristan'ın bu bölgeleri elinde tutabilmesi güçtür. Ayrıca Pomak Türkleri, Osmanlı millet anlayışına bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Üstelik onların Bulgarlara bakışı 1876 Nisan Ayaklanması, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ve Şarkî Rumeli tecrübesi ile daha önce test edilmiştir[120]. Dolayısıyla Bulgarlar günün birinde ülkelerinde çok büyük bir Türk azınlığa sahip olacaklarından korkmuşlardır. Niyetleri de bu yüzden Türklerin kökünü kurutmak olmuştur[121].

Müslümanların gerçek Bulgar haline gelmelerine kadar Bulgaristan'ın geleceği için potansiyel tehlike oldukları propagandası yapılmıştır. Pomak Türkleri, 'Müslüman Bulgarlar' olarak takdim edilmeye çalışılmış, Bulgar araştırmacılara göre 'bütünleşme' politikasına yani 'tek millet, tek devlet' formülüne uygun hedef olarak seçilmişler ve çeşitli baskılarla asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır[122]. Bu politikalar BKP'nin Merkez Komite ile Politbürosu'nda görevli olanlar tarafından da yapılmıştır. Böylelikle Bulgaristan'da 'anti-Türkist' düşünce her yönüyle devlet

---

[117] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 25, 26.
[118] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 99. Jireçek, Pomak Türklerinin miktarını 1881'de 28.000 olarak tahmin ederken, Prenslik dönemi boyunca onların miktarı resmî Bulgar istatistiklerine göre 20.000'dir. Dönemin nüfusuyla ilgili bilgi için bkz. Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 98-118.
[119] Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.m.*, s. 340.
[120] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında…", s. 163.
[121] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 83.
[122] İlker Alp, *Pomak Türkleri…*, s. 73-76.

politikası haline gelmiştir[123]. Bu düşünceyle XX. yüzyılın çoğu için Bulgar ideolojisi, homojenize bir millet yaratma girişiminde temel inanç olarak kullanılmış ve buna göre Bulgaristan'daki herkes tek millet, tek dil, tek din, tek kültüre ait olmalıdır[124]. Oysa Bulgaristan etnik yapı açısından olduğu gibi dinsel yapı bakımından da homojen olmayıp, büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Osmanlı döneminde din açısından Müslümanların çoğunlukta olduğu Bulgaristan toprakları, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Türklerin Anadolu'ya göç etmeleri sonucunda dinsel yapıda Hıristiyanlar lehine bir değişme gözlenmiştir. Örneğin 1887–1900 döneminde Bulgaristan Prensliği'nde Ortodoks Hıristiyanların oranı % 76.9'dan % 80.6'ya çıkarken aynı dönemde Müslümanların oranı % 21.4'ten % 17.1'e azalmıştır. XIX. yüzyıla kadar, Müslüman nüfusun hâkim olduğu Bulgaristan'da Hıristiyanlar azınlık durumundadırlar. Ancak 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda ülkenin bağımsızlık kazanmasından sonraki dönemde bir taraftan Müslüman nüfus miktarı hızla azalmaya başlamış, diğer taraftan da devletin sınırları dışında kalan Bulgarların yeni kurulmuş olan ülkelerine gelmeleri sonucunda millî nüfusta hızlı bir artış görülmüştür.

1887 – 1900 Döneminde Bulgaristan Nüfusunun Dinsel Yapısı

Dini İnanç	Oransal Dağılım		
	1887	**1893**	**1900**
Ortodoks Hıristiyanlar	76.86	78.74	80.66
Müslümanlar	21.44	19.43	17.18
Musevîler	0.77	0.86	0.90
Katolik Hıristiyanlar	0.59	0.68	0.76
Protestan Hıristiyanlar	0.04	0.07	0.12
Ermeni Gregoryenler	0.19	0.20	0.37
Diğer Dinler	0.04	-	0.01
Kendini Tanımlamayanlar	0.07	0.02	0.0

[123] *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 11.
[124] Ali Eminov, "Social Construction…", s. 4.

1887'den 1934'e kadar ülke nüfusu 2 kat artsa da aynı dönemde ülke içindeki Müslüman nüfus oranı % 21.4'ten % 13.5'e düşmüştür. Ülke nüfusundaki bu hızlı artışı iki temel etken belirlemiştir: Bulgaristan devletinin toprak genişletmesi, yani Bulgar Prensliği ile Doğu Rumeli'nin birleşmesi ve ikinci önemli faktör de ülke sınırları dışında, yani Dobruca, Makedonya ve Trakya bölgelerindeki Bulgar nüfusunun yeni kurulmuş vatanlarına göç etmeleri. Buna karşılık, Müslüman nüfusun 1887–1934 döneminde azalmasının iki ana sebebi, bağımsızlık sonrasında Bulgaristan'dan Anadolu'ya yönelik Türk göçlerinin yoğunlaşması ve genel olarak savaşlarda vefat eden Müslümanların oranının fazla olmasıdır.

1910 – 2001 Döneminde Bulgaristan Nüfusunun Dinsel Yapısı[125]

Dini İnanç	**Oransal Dağılım**						
	1910	**1920**	**1926**	**1934**	**1946**	**1992**	**2001**
Ortodoks Hıristiyanlar	84.0	83.8	83.4	84.4	84.9	85.7	82.6
Müslümanlar	13.9	14.3	14.4	13.5	13.3	13.1	12.2
Katolik Hıristiyanlar	0.7	0.7	0.7	0.8	-	0.6	0.6
Protestan Hıristiyanlar	0.1	0.1	0.1	0.1	-	0.3	0.5
Musevîler	0.9	0.9	0.8	0.8	0.6	0.0	0.0
Ermeni Gregoryenler	0.3	0.2	0.5	0.4	-	0.1	0.1
Diğer Dinler	0.0	0.0	0.0	0.0	1.1	0.2	0.1
Kendini Tanımlamayanlar	-	-	-	-	-	-	3.9

2001'deki nüfus sayım sonucuna göre Bulgaristan'daki Müslümanların sayısı 966.978'dir. Müslümanların sayısındaki en büyük azalma Pomak bölgelerinin çoğunlukta olduğu yerlerde olmuş, 1992'de %55 olan bölge nüfusu 2001'de %41.9'a düşmüştür. Bu azalmaya sadece göç değil Hıristiyan misyonerlerin Pomak Türklerini Hıristiyanlaştırmaları da katkı sağlamıştır[126].

[125] Emin Atasoy, *a.g.m.,* s. 59, 60.
[126] Ali Eminov, "Social Construction…", s. 6.

1929 istatistiklerine göre Bulgaristan'da azınlık nüfusları şöyledir:

Türk	542.904
Pomak	88.399
Tatar	4.905
Ermeni	11.509
Gagavuz[127]	3.669
Rum	42.077
Yahudi	43.209
Romen	57.312
Alman	2.455
Çingene	88.455
Ulah	1.479
Rus	9.080
Sırp	1.337
Toplam	899.790

1931 senesinde ise Bulgaristan'ın genel nüfusu; 577.561'i Türk, 102.000'i Pomak olmak üzere 6.006.000'dir[128].

Bugünkü Bulgaristan toprakları üzerinde yaşayan Türklerin on altı yüzyıllık bir tarihi geçmişi bulunmaktadır. Türk kavimleri IV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu ülkeye akın etmişler ve bu göçler neticesinde Bulgaristan her milletten ziyade Türk milletine bağlı kavimlerin yurdu olmuştur[129]. Bulgar

[127] 1064 yılından sonra Balkanlar'a göç eden Gagavuzlar Türk kökenlidirler. Moğol akınından sonra Balkanlar'a ve Bulgaristan'a yerleşmişlerdir. İsimleri "Gökoğuz" kelimesinden türemiştir. Hıristiyanlık kültür çevresinde bulunmaları onların Hıristiyanlaşmasına sebep olmuştur. Dillerinin Türkçe oluşu her türlü tartışmadan uzaktır. 'Bulgarların Tarihi' adlı ünlü eseri yazmış olan Jireçek, Gagavuz Türklerini Kumanlar'dan saymaktadır. 'Sorguç' ismi de verilen Gagavuzlar, Osmanlılar'dan önce Balkanlar'a yerleşerek varlıklarını koruyan ve dillerini kaybetmeyen yegâne Türk unsurlarındandır. Bkz. Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 12-14. Gagavuzlar; Varna, Burgaz ve Şumnu bölgelerinde yoğun şekilde yaşamaktadırlar. XX. yüzyılın başında nüfusları 10.000 civarındadır. Emin Atasoy, *a.g.m.*, s. 67.
[128] BCA, Dosya: 426859, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 1954.
[129] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...* s. 13.

yönetimler, rejim ne olursa olsun ülkelerinde Bulgar olmayanları belirli bir rakamın ve oranın altında tutmaya itina göstermiştir. Örneğin 1979, 1981 ve 1984 yıllarında Bulgaristan resmî istatistiklerine göre Loveç, Mihailovgrad ve Vidin bölgeleri Bulgarlarla meskûn olan yerlerdir ki buralarda nüfus artışı yoktur. Hatta gittikçe yükselen bir oranda nüfus azalması gözlenmektedir. Aynı tarihlerdeki yine resmî bilgilere göre Blagovrad, Smolen ve Kırcaali bölgelerinde ağırlıklı olarak yaşayan Pomak Türkleri, Bulgarlarla kıyaslanamayacak derecede nüfus artışı göstermektedir. Bulgar nüfusundaki bu azalma ve Bulgar olmayanların özellikle Pomak Türklerinin nüfuslarındaki artış Bulgar yönetimlerini korkutmuş, uzun dönemde Bulgaristan'da Bulgar olmayanların çoğunluğu teşkil edecekleri endişesine sevk etmiştir. Bulgaristan'da Bulgar olmayanların ilerideki bir tarihte yeniden çoğunluğu oluşturacakları korkusuyla Bulgar yönetimleri, Türkleri Bulgarlaştırma yolunu seçmiştir[130]. Bulgarlara göre, Müslümanlara haklarının verilmesi, mutlaka "kültürel özerklik istekleri"ne yol açacaktı ki, bu da "Bulgar kültürel yapısını" zedeleyecekti. Bulgar milliyetçilerinin diğer kaygıları da Türkiye'nin Bulgaristan'ı işgal edip "Türk ve Türk olmayanlar" olmak üzere ikiye ayırması; yani "ikinci bir Kıbrıs" yaratması olmuştur. Ayrıca, doğum oranı yüksek olan Türklerin kısa sürede çoğalıp Bulgaristan'ı Türkleştireceğinden ve Müslümanlaştıracağından endişe edilmiştir[131]. Bir diğer korkuları Pomak Türklerinin bulundukları yerlerin, sınırlarda şerit halinde olmasıdır. Bulgaristan'ın geleceği açısından bir savaş çıktığında Pomakların Bulgarlara ihanet etmeleri savaşın sonucu üzerinde etkide bulunabilir düşüncesi mevcuttur. Bu yüzden Pomaklar, bir an önce Bulgarlaştırılarak tehlikesiz bir hale getirilmek istenmiştir[132].

Bulgarların kabul etmekte zorlandıkları gerçek Türk nüfus verilerini, çeşitli tarihlerdeki nüfus artış hızları da desteklemektedir. Mesela 1940-1950'li yıllarda Bulgaristan'daki ortalama nüfus artış hızı ‰ 15 civarındadır. Hâlbuki Türkler

---

[130] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 339. Bulgaristan gibi Türk insanının yaşadığı ülke yönetimleri her zaman Türkiye güçlenirse topraklarımızı elimizden alır korkusunu yaşamıştır. Bu yüzden Türkler'i kaçırmanın tüm yolları denenmiştir. Bkz. Embiya Çavuş, *Bulgaristan'da Türk Olmak*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2009, s. 10.
[131] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 208.
[132] Yaşar Nabi Nayır, *a.g.e.*, s. 50, 51.

dünyanın bütün kesimlerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da yüksek nüfus artış hızına sahiptirler. Bulgarlardaki nüfus artış hızı ‰ 5 iken, Türklerdeki nüfus artış hızı ‰ 20'nin üzerinde olmuştur. Aralık 1985 tarihli nüfus açıklamaları incelendiğinde Bulgar asıllı kadınlarda doğurganlık oranının ‰ 10, Türk asıllı kadınlarda bu oranın ‰ 30 olduğu görülmektedir. Yıllık ortalama nüfus artış hızı Bulgar asıllı nüfustan üç katı fazla olan Türklerin, Bulgaristan'ın resmî açıklamalarına göre 1946 yılında 938.418 olarak belirtilen sayının 1956 nüfus sayımında asgari 1.200.000'e ulaşması gerekirken, bu rakamın 656.000'e indiğinin iddia edilmesi hiçbir esasa dayanmamaktadır[133]. Sistematik bir surette Bulgarlaştırılmak istenen Pomakların dahil olduğu Bulgaristan'daki Türk nüfusunun 1954 yılında ise 800.000 olduğu belirtilmektedir[134]. Güney Bulgaristan'da 1970'li yılların başlarında 800.000 Türk ve 150.000 Pomak bulunurken bu rakamlar, toplam Bulgar nüfusunun %9'unu oluşturmaktadır[135]. Bulgarlar izledikleri bu strateji gereği, Müslüman-Türk nüfusunun çok olduğu köylerin nüfusunu azaltma yoluna gitmişlerdir. Böylelikle belirli yörelerde çoğunlukta olmaları önlenmiş veya bu insanlar zorla göç ettirildikleri yerlerde barınamadıklarında, Osmanlı Devleti'ne sığınmak mecburiyetinde kalmışlardır. Türkler, Bulgaristan'da artık güvende olmadıklarını düşünüp de, göç etmeye karar verdiklerinde gidecekleri yerlerde geleceklerini kurmak için Bulgaristan'daki mallarını satmak istemişlerdir. Çoğu zaman yok pahasına evlerini, tarlalarını ve hayvanlarını satmışlar, çoğu zaman da öylece bırakıp gitmek zorunda kalmışlardır. Türklerin çektikleri çeşitli zorluklara maddi imkansızlıkların da eklenmesinde bilhassa Bulgaristan'da bu yönde yapılan propagandaların büyük rolü bulunmaktadır[136]. Nüfus kaydırmaları tamamıyla köyleri bir yerden alıp diğer kesime koymak şeklinde değil, Türk köylerinden insanları azar azar alıp başka bölgelerin Bulgar çoğunluğu içine serpiştirme biçiminde olmuştur.

---

[133] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 5, 6. 1956 yılına kadar Türk ve Müslüman nüfus ayrı olarak gösterilirken Pomaklar Müslüman nüfus içinde yer almaktaydı. Bulgarlar 1956'dan sonra Türk ve Müslüman nüfusu açıklamamışlardır. 1956'da Bulgaristan'ın genel nüfusu 7 milyondur. 656.025 Türk olduğu söylenerek Pomaklar Bulgar nüfus içinde gösterilmiştir. Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yay., Ankara 1986, s. 19, 20.

[134] BCA, Dosya: 426859, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 1954.

[135] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 101.

[136] Gülay Özgür, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 2008, s. 48.

Eritme politikasında bu usul başarılı görülmüştür. 1950'lerde toplu olarak nüfus kaydırmaları denenmiş, Temmuz 1948'de Rodop bölgesinden 50 vagonluk 5 katar Türk Dobruca'ya, Ekim 1949'da Mestanlı, Koşukavak, Darıdere bölgelerinden 28 katar vagon Türk ailesi Kuzey Bulgaristan'a, Eylül 1950'de yeniden Koşukavak'tan 63 vagon Türk Troyan, Razgrad ve Şumnu'ya sürülmüştür. Sonraki nüfus kaydırmaları serpiştirme biçiminde yürütülmüş ve böylelikle Türkleri Bulgar nüfus içinde eritmek amaçlanmıştır[137].

Osmanlı Devleti'nin Tuna, Edirne, Selanik ve Şarkî Rumeli vilayetlerinde veya bugünkü Bulgaristan topraklarında yaşayan nüfusla ilgili tartışmalar olmuştur. Çünkü söz konusu yerleri Osmanlı Devleti'nden koparmak amaç edinilmiştir. Buralarda yeni Bulgar-Slav devleti kurmak için Panslavistler, Ruslar, Hıristiyan misyonerler hatta Avrupa devletleri bu bölgelerin nüfus sayısını gösteren pek çok maksatlı yayın yapmışlardır. Bunların çoğunda Slavların sayısı Müslüman Türklerden fazla gösterilmiştir. Gerçekler ise Ruslarla Avrupalıların öne sürdükleri görüş ve arzu ettikleri tarzda değildir. Beş yüzyıldan fazla bir süre Osmanlı Devleti'nin idaresinde bulunan Balkanlar, özellikle Tuna nehrinin güneyindeki vilayetler, Osmanlı'nın takip ettiği iskân ve imar politikası sayesinde Türkleşmiştir. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Kırım, Eflak, Boğdan ve diğer topraklarını kaybetmesiyle buralarda yaşayan Türkler, Rumeli'nin diğer yerlerine göç etmişlerdir. Tuna boyları, Deliorman, Dobruca, Rodoplar ve diğer yerlerdeki Türkler, ezici çoğunluk olmuşlardır. Nüfus sayımları ve Osmanlı kayıt defterleri nüfusun %70-80'ine varan büyük çoğunluğunu Türklerin meydana getirdiğini göstermektedir[138]. Tuna ve Edirne vilayetleri çok milletli imparatorluk toprakları olmasına rağmen nüfusun çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Niş hariç Tuna vilayetinin altı sancağında 1.130.000 Bulgar, 1.120.000 Türk-Müslüman vardır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nüfus dengesini altüst etmiştir. 1 milyon kadar Türk göçe zorlanmış, yarım milyon kadar Türk ise katliam, açlık, soğuk ve hastalıktan ölmüştür. Bulgar nüfus sayımlarına göre Bulgaristan'daki Türk-Müslüman nüfus şu değişimleri yaşamıştır:

---

[137] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri…,* s. 22, 23.
[138] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 2,3.

Sayım Yılları	*Türk Nüfus*	*Müslüman Nüfus*
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084
1910	504.560	603.084
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298
1956	656.028	?

Tablodan anlaşılacağı üzere 1 Aralık 1956 günü yapılan Bulgar genel nüfus sayımında Türkler 200.000 kadar az gösterilmiştir. Bunların 100.000 kadarı Çingene sayılmış, 100.000 kadarı da -ki bunlar Pomaklardır- doğrudan Bulgar olarak gösterilmiştir [139] . Bulgar Bilimler Akademisi yayınlarında 1962 sayımına göre Bulgaristan nüfusu 8.062.000 olarak verilmiş, Bulgarlardan sonra en büyük etnik grubu oluşturan Türklerin sayısı açıklanmamıştır[140]. Bulgar hükümeti 1965 yılında yaptığı nüfus istatistiğinde Türk-Müslüman nüfus sayısını 746.000 olarak tespit etmiştir. Gerçek rakamlar ise bundan çok farklıdır. Bu rakam kabul edilecek bile olsa, Türk azınlığın nüfusunun yılda %2 artışla 1.500.000'dan az olmaması gerekmektedir[141]. Sanıldığı gibi Bulgaristan'da bir milyondan az yada bir milyon civarında Türk olsaydı, Bulgar yöneticileri asimilasyona gerek duymazlardı. Aksine Bulgarlar, Bulgar nüfusunun artmayıp yaşlandığını buna karşın Türklerin büyük oranda artarak genç ve dinamik bir kitle oluşturduğunu gördükleri için insanlık dışı

[139] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri…,* s. 18-20.
[140] Hasan Eren, *a.g.m.*, s. 2. Bulgar Bilimler Akademisi (BAS), Pomaklar'ın tarihi geçmişini incelemek ve Pomaklar'ın Bulgar köklerini oluşturmak için Politbüro tarafından görevlendirilmiştir. Ali Eminov, "Social Construction…", s. 12.
[141] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 123, 124.

uygulamalara başvurmuşlardır [142] . Bulgar Bilimler Akademisi yayınlarından Bulgaristan Ansiklopedisi 1978'de, 1976 yılı sonundaki Bulgaristan nüfusunu 8.788.763 olarak açıklarken, Bulgaristan'da "bir miktar Bulgar Türkü"nün yaşadığını rakam vermeden belirtmiştir. Ancak sayısı bildirilmek istenmeyen "bir miktar Türk"e karşı ağır baskılarla isim değiştirme ve Bulgarlaştırma uygulanmıştır[143].

1985 yılı sonunda yapılan nüfus sayımı, Bulgar nüfusunun giderek daha az oranda arttığını ortaya koymuştur. 22.000 kişiden ibaret olan yıllık artış, ‰1.3 olarak hesaplanmıştır. Gerek siyasî gerek ekonomik nedenlerle nüfusu artırma politikası izlense de, nüfus Bulgaristan için ciddi bir sorun olmuştur. Çünkü yıllık artışı ‰20, diğer ifadeyle %2 olan ve sayısı bir milyonun üzerinde bulunan Türklerin yıllık nüfus artışı 20.000 kişinin üstünde olmuştur[144]. Ancak görülmektedir ki politikalar gereği, Türklerin nüfusunun belli bir seviyenin üzerine çıkması engellenmek istenmiştir. Ekim 1985'te SSCB lideri Gorbaçov ile Todor Jivkov arasında Sofya'da yapılan görüşmede Türklerin hâlihazırda 800.000 olduğu ancak bu sayının 2000 yılına kadar 1.000.000'u bulacağı tahmin edildiğinden buna müsaade edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu rakam Sofya'nın Türk azınlık nüfusuna ilişkin psikolojik sınırıdır. Bu durum göstermektedir ki, Soğuk Savaş sonrası dönemde de Bulgaristan'ın Türklerle ilgili demografik kaygıları devam etmiştir [145] . Öyle ki Bulgar etnik nüfusunun 40–50 yıllık zaman zarfında tükenmesi ve kendi devletinde azınlık konumuna gelmesi, sadece millî etnik, dinsel ve kültürel yapıda olumsuz sonuçlar yaratmakla kalmayıp, uzun dönemde bu tarz gelişmeler, Bulgaristan'ın politik varlığını ve millî bütünlüğünü de tehdit edecek noktaya ulaşabilir niteliktedir. Türk nüfusundaki yüksek artış hızı, ülkede Bulgarların aleyhine değişmektedir [146] . 29 Mayıs 1989 tarihinde Bulgar Televizyonu aracılığıyla Todor Jivkov, "Bulgar Müslümanlarından" isteyenlerin Türkiye'ye gidebileceğini duyurmuş ve Türkiye'ye de sınırlarını açması hususunda davette bulunmuştur. Sonuçta İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya tarihinde, ilk kez bu derecede büyük bir göç yaşanmış,

[142] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.*, s. 163.
[143] Hasan Eren, *a.g.m.*, s. 3.
[144] Ömer E. Lütem, *a.g.e.*,s . 40.
[145] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 135.
[146] Emin Atasoy, *a.g.m.*, s. 58, 59.

320.000 civarında Bulgaristan Türkü anavatanlarına, yani Türkiye'ye yerleşmiştir[147]. 1989'da Türkiye'ye 300.000'in üzerinde Türk'ün göç etmesi Bulgarların kaygılarını hafifletse de tüm bu sebepler, Bulgar yönetimlerinin gerçek demografik verilerle yüzleşmekten kaçtıklarını, yanı sıra nüfus sayımlarını kendi yararlarına çevirmek için hiçbir girişimden çekinmediklerini göstermeye yeterlidir[148].

2.3.2. Sovyet Etkisi

Balkan olaylarının çoğunda olduğu gibi, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı anlaşıp birleşmesinde de Rus parmağı bulunmaktadır. Çarlık Rusyası Balkanlar'ın özellikle Ortodoks olan devletleriyle çok yakından ilgilenmiştir. Bu devlet, kendi himayesi altında bir Balkan birliği kurmak ve onun üzerinden söz sahibi olmak amacında olmuştur[149]. Bulgarları bir millet bilinciyle uyandırmaya yönelik çalışmalar ilk kez XVIII. yüzyılın ikinci yarısında oluştuysa da, bu hususta esas dönüm noktası 1828/29 Osmanlı-Rus savaşında Rusların Edirne'ye kadar gelmesiyle olmuştur. Ruslar, Balkanlar'da kendilerine benzer bir dil konuşan Bulgar topluluğunu gördüklerinde, onları daha iyi tanımayı ve aralarındaki irtibatı geliştirmeyi düşünmüşlerdir. Bu anlamda Bulgarlar, Ruslar için tarihi maksatlarını gerçekleştirebilecek önemli bir vasıta niteliğinde olmuşlardır[150]. Bu savaştan önce Balkanlar'ı gezen âlim ve seyyahlar, Tuna Nehri ile Ege Denizi arasında sadece Türklerden ve Rumlardan bahsetmişlerdir. Dolayısıyla Bulgarların Ruslarla tanışmaları ve dünya tarafından fark edilmeleri 1828/29 Osmanlı-Rus Savaşı sayesinde olmuştur[151]. Panslavistlerin etkisiyle Rusya 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiğinde, aslında uzun bir süredir böyle bir savaşa hazırlanmaktaydılar. Kuracakları Bulgaristan'ı nasıl yöneteceklerine dair planlar

---

[147] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 208.
[148] Emin Atasoy, *a.g.m.*, s. 74.
[149] Muzaffer Erendil, "Balkan Savaşı ve Türk-Bulgar Harekâtına Dair Stratejik, Taktik ve Lojistik Değerlendirme", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 38.
[150] Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Türkoloji Dergisi*, S. 2, 2006, *www.turkishstudies.net* (5.10.2013), s. 240.
[151] Durmuş Akalın, "XIX. Yüzyılda Balkanlar'da Osmanlı Devleti ve Kırcaali", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015, s. 1575.

yapmışlardır. Söz konusu topraklarda Bulgarların, çoğunlukta olmadıklarını fark edince bu topraklarda yaşayan Türkleri bir şekilde yok etmek ve Bulgarları çoğunluk yapmak üzere, Rus Panslavist Prens Çerkaaski'nin tabiri ile bir "ırklar ve yok etme savaşı" olarak plan ve uygulama yapılmıştır[152]. Sorun "çok milletli" bir toprak üzerinde "tek milletli" bir Bulgar-Slav devleti yaratma düşüncesinden kaynaklanmaktadır. 1877-1878 Savaşı arifesinde Rusların yaptığı değerlendirmeye göre Türk-Müslüman nüfus yerlerinde bırakılırsa böyle bir toprak üzerinde bir Bulgar millî devleti kurulamazdı. Kurulsa bile bu devletin temelleri sağlam olamazdı. Yeni Bulgar devleti ileride parçalanabilir ya da iki milletli bir federasyona dönüşebilirdi. Bunu önlemek[153] ve kurulacak Bulgar millî devletini sağlam temellere oturtmak için Rumeli Türk-İslam halkını toptan yok etmek veya defetmek gerekliliğine inanılmıştır. Bu bağlamda daha 16 Kasım 1876'da Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı kurulmuştur. Bulgar devletinin çekirdeğini kurma hedefi içindeki bu teşkilat, Slav devleti kurma ana fikrine dayalı gizli düşünceleri gerçekleştirme amacında olmuştur. Ayrıca teşkilatın Çerkaaski Bürosu, Tuna ve Edirne vilayetlerindeki nüfus durumu hakkında bilgi ve istatistikler toplamıştır. Çünkü Mülki İdare Teşkilatı'nın önemle üzerinde durduğu konu nüfustur. Hatta bu teşkilat, Türkiye üzerine yürüyecek Rus orduları için de '*Bulgaristan'ı Tanımak İçin Malzemeler'* adlı bir kılavuz kitap çıkarmıştır[154].

Sadece Osmanlı Devleti değil, Balkanlar'ın Müslüman-Türk nüfusu Ruslar için bir hedef olmuştur. Amaçlarına ulaşmak için Bulgarları kullanarak, Bulgarların daha fazla yağmalama ve öldürmelerine izin vermişler, Türk-Bulgar arasındaki kin ve karışıklığı artırmışlardır. Yaratılan bu gerilim savaştan sonraya, hatta günümüze kadar bile sürmüştür[155]. 1950'lerin ortasına kadar Bulgar liderler, Sovyet millî siyasetini yakından takip etmişlerdir[156]. Bulgaristan'da kurulmuş olan *"Bulgar-Sovyet Dostluk Cemiyeti", "Bulgar Kadınlar Birliği", "Bulgar Gençlik Birliği"* ve *"Faşistlerle Mücadele Birliği"* komünist teşekküller olup Rus kültürünü yaymak için

[152] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 333.
[153] Bilal Şimşir, *Türk Basınında…,* s. 240, 241.
[154] Muzaffer Erendil, *a.g.e.,* s. 102-104.
[155] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 163.
[156] Ali Eminov, "Bulgaristan'daki…", s. 3.

komünform emrinde çalışmışlardır[157]. İlk belirtilerinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı[158] ve genişleme amaçlarına hizmette Bulgar milliyetçiliğini bulan Ruslar, onları desteklemişler ve kendilerinin kontrolü altında bir Bulgar devleti kurmak istemişlerdir. Bu yüzden Bulgar bağımsızlığı için savaşmışlardır[159]. Bulgarlaştırma hareketi birçok toplum adamı, devlet memuru, Başbakan İvan Ev. Geşov ve özellikle Çar Ferdinand tarafından büyük destek görmüştür. Aynı zamanda Rusya'dan birçok hayırsever cemiyet, manastır, kilise bu konuda yardımda bulunmuştur. Rus Ortodoks kilisesi Sinod Meclisi Bulgaristan'a Balkan Savaşları'nda ilhak edilen yeni yerlerde kurulan 150 kilise ve şapelin döşenmesine gerekli yardımı göndermiştir. Yeni kurulan ruhanî dairelere ve okullara pek çok papaz ve Bulgar öğretmeni atanmıştır[160]. Alman işgalinin sona erdiği yıllarda ise Bulgaristan'ın Panslavist programın içinde yer alacağı önceden planlanmıştır. Bulgaristan hiç farkında bile olmadan kendisini Demirperde gerisindeki Rusya'ya bağlı ve bağımlı bir ülke olarak bulmuştur. Bu açıdan Bulgaristan'da yürürlükte olan kuralların tümü, bu ülke sınırlarının dışında hazırlanmış ve uygulanmak amacıyla Bulgaristan'a getirilmiştir. Böylelikle Bulgaristan, sosyalizmin kobayı olarak kullanılmıştır.[161] Slavlaştırmaya isimlerden başlamak da Rusya'nın işidir. Müslüman-Türk isimlerinin sonlarına 'of' ve 'yef' ekleri bu maksatla getirilmiştir. Ancak isimlerin zorla değiştirilmesi ile kişi ne İslamiyet'ten ne de Türklük'ten kopmuştur. Sonuç olarak Türklere yapılan vahşetin asıl sorumlusu Rusya'dır. Çünkü ileride Rusya'daki Türkleri Ruslaştırmak için ilk denemenin Bulgaristan'da yapılması tercih edilmiştir[162].

---

[157] BCA, Dosya: E5, Fon: 30.1.0.0, nr. 66.414.6., 25.8.1950.
[158] Durmuş Akalın, *a.g.m.*, s. 1576.
[159] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 163.
[160] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 59.
[161] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.*, s. 154. Slavcılık fikri XIX. yüzyılın ilk yarısında gelişmiştir. Ruslar kendilerine üç hedef seçmişlerdir. 1- Doğuda yeni fetihlerle Rus emperyalizmini geliştirmek, 2- Rusya'nın hâkimiyetindeki çeşitli ırkları Ruslaştırmak, 3- Rusya'nın dışındaki Slav topluluklarını Rus hâkimiyetine bağlamak. Özellikle üçüncü hedefleri, Ruslar'ın Balkanlar'da ne amaçlarla faaliyette bulunduklarını açıkça göstermektedir. Leman Ergenç, *a.g.e.*, s. 19.
[162] Bilal Şimşir, *Türk Basınında…,* s. 196, 197.

2.3.3. Ekonomik Sebepler

XIX. yüzyılda Tuna ve Edirne vilayetleri ekonomik açıdan Türkiye'nin en ileri bölgelerindendir. Bu bölgelerde yaşayan Türkler de ekonomik olarak Bulgarlardan üstündürler. İşlenebilir toprakların %70 kadarı Türklerin elindedir. 1877-1878 Savaşı sonrası Türklerin tarlaları, bahçeleri, evleri ve hayvanları Bulgarlar tarafından talan edilmiştir. Rusların deyimiyle Bulgaristan'da bir toprak ihtilali yapılmış, Türkler nüfus olarak azınlık durumuna getirildikleri gibi ekonomik olarak da yoksul ve zor durumda bırakılarak Bulgar yönetimi altına sokulmuşlardır. Bu vaziyet yıllarca sürüp gitmiş ve Türklerin %80 kadarı küçük çiftçi olarak kalmıştır. Kasabalardaki Türkler küçük zanaatlarla uğraşmışlar, sanayici, tüccar, iş adamı olabilen Türklerin sayısı %1 olarak kalmıştır. 1949-1956 komünist rejim döneminde topraklar kolektifleştirilince özel mülkiyet kalkmış devletleştirme başlamıştır. Ayrıca Bulgarlardan farklı olarak günde 12-16 saat çalıştırılmışlardır[163]. Pomak Türklerini de komünistleştirme yönünde çaba sarf edilmiş[164]; Türk öğretmenini, din adamını, esnaf ve sanatkarı hatta okul çocuklarını belirli plan ve program dahilinde sık sık toplantılara çağırarak onlara Marksist-Leninist teorileri zorla aşılamaya çalışmışlardır[165]. Rodoplarda komünist propaganda kampanyaları doğrultusunda Pomak kadınlarının devlet sosyalist projesine dahil edilmesine yardımcı olacak kapsamlı eğitim programları düzenlenmiş, özel ve kamusal hayatlarında sosyalizmi kucaklamaları için ikna etme çalışmaları yapılmıştır[166].

Türklerin büyük çoğunluğu köylerde tarlalarında çalışan köylü olarak tarlaları zirai ıslahat, kooperatif ziraat gibi tedbir ve bahanelerle ellerinden alınarak kendilerinin köle haline getirilmeleri hedeflenen program dahilinde olmuştur[167]. Örneğin 1956'da kentlerde yaşayanların toplamı 90.267 iken köylerde yaşayanların

[163] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri…,* s. 20, 21.
[164] "Pomak Türklerini Komünistleştirme", *Akşam,* 14.01.1958, s. 82.
[165] İbrahim Kamil, "Komünizm Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, C. 2., Karam-Vadi Yay., 2007, s. 492.
[166] Kristen Ghotsee, *Muslim Lives In Eastern Europe, Gender, Ethnicity and The Transformation Of Islam In Postsocialist Bulgaria*, Princeton University Press Princeton and Oxford, New Jersey 2010, s. 47.
[167] BCA, Dosya: 426846, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 1.8.1946.

toplamı 565.758 kişiye ulaşmıştır. Türk nüfusunun yaklaşık yedide biri kentlerdeyken Bulgarların üçte bir kadarı kentlerdedir. Bulgarların 2 milyon kadarı kentte 4 milyon kadarı köylerde yaşamaktadır. Türklerin büyük çoğunluğu köylü olduğundan tarım, hayvancılık, ormancılık sektörlerinde Türkler çalışmakta ve bu sektörlerin yükünü Türkler çekmişlerdir. Komünist rejimin kurulması Türklerin göç isteklerini kamçılamıştır. Çünkü yönetim ağır vergilerle ekseriyeti köylü olan Türklere ürünlerinin önemli bir kısmını devlete vermesi için ağır baskılar yapmıştır. Türk çocuklarını Trudovak adı verilen işçi asker taburlarında ağır işlerde çalıştırmışlar, okul çağında olanları da Brigadir denilen kısa süreli işçi taburlarına almışlardır[168]. Bulgar Anayasası'nda "Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde herkes din, ırk, cinsiyet, mülkiyet, öğrenim, kültür ve maddi seviye farkı gözetmeksizin yasa önünde eşittir. Bu haklar kısıtlanamaz ve kimseye imtiyaz tanınamaz." denilmektedir. Ancak Bulgarların üstünlüğü aşikardır. En hafif, çok paralı ve itibar sağlayan işlerde 1. sınıf vatandaş olan Bulgar asıllılar; en ağır ve en az ücretli işlerde 2. sınıf vatandaş olan Türk asıllılar çalıştırılmıştır[169]. Diğer yandan yüksek bir okulu bitirerek doktor, avukat, öğretim üyesi olan kariyer sahibi gençlere de unvan terfilerinin yapılması için Bulgar adı almaları teklif olunmuştur. Kabul etmeyenler düşük ücret ve daha önemsiz görevlerle memleketin küçük beldelerine tayin edilmişlerdir[170].

Balkanlar'daki millî devlet liderleri, kültürel homojenliği sağlamak için değişik stratejiler kullanmışlardır. Sıklıkla sınırları içinde etnik yada dinî azınlığın varlığını

---

[168] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri…,* s. 213-214, 264; Tarık Somer, *Bulgaristan'da Türkler Semineri II (20-22 Mart 1986)*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1986, s. 6; Göçmenlere Yardım Derneği, "Bulgaristan Türklerinin Durumu", *Türk Kültürü*, S. 39, Ocak 1966, s. 289.

[169] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.,* s. 86. 1971'de kabul edilmiş olan anayasada ise, ülkede bulunan azınlıklara dair hiçbir hüküm yer almamıştır. Bu anayasada sadece "kökeni Bulgar olmayan vatandaşlar" şeklinde ifade bulunmaktadır. Bkz. Ebrar İbraimi, *Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Makedonya'daki Azınlıkların Hukuki Durumu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2012, s. 68. 1971 tarihli Bulgar Anayasası'nda halk kavramı, temel haklar, kişi özgürlüğü ve dokunulmazlığı, dernek kurma özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, eşitlik ilkesi ve kendi dilinin öğrenilmesi ile ilgili olarak bkz. Christian Rumpf, "Bulgar Anayasası'nın Temel Haklar Rejimi Sosyalist İnsan Hakları Anlayışı ve Azınlık Sorunları Hakkında Bir Görüş", (çev. Gülsaniye Ergezer) *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslararası Hukuk Sempozyumu*, Ufuk Matb., İstanbul 1988, s. 51-59.

[170] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 110.

reddetmişler, etnik veya dinî azınlıkların varlığını inkar ederek çoğu zaman kültürel homojenlik hayalini korumaya çalışmışlardır[171]. İkinci Dünya Savaşı sonunda Komünist Parti'nin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Türk azınlığın "Bulgarlaştırılması" çabaları hız kazanmış, homojen bir Bulgar milleti yaratılması politikası uygulamaya koyulmuştur. 1950'li yıllarda Bulgaristan'ın tarımda uygulamaya başladığı kolektifleştirme sonucu, toprakları ellerinden alınan Türkler, tarımda işgücü ihtiyacının da azalması üzerine, işsiz kalmışlardır[172]. Çünkü Türkler, kendi topraklarında tarım ile uğraşan bir hayat sürmüşlerdir. Komünist sistemin kabulünden sonra çıkarılan yasalar, arazinin ve tüm üretim araçlarının kolektifleşmesine, Türklerin tarım işçisi durumuna gelmesine ve en ağır işlerde çalışmasına neden olmuştur. Ayrıca Türklere idareci kadrosu ve orduda görev verilmemiştir. Türk gençlerinin Bulgarlar ile evlenmeleri, istedikleri yerde iş ve lojman temini suretiyle cazip hale getirilmiştir. Ayrıca insanlar ne kadar ağır işlerde çalıştırılırsa ve ne kadar ağır ekonomik şartlar içinde bırakılırsa o kadar az çocuk yaparlar düşüncesinden hareket edilerek Türkler ağır işlerde çalıştırılmıştır. Aralık 1984'ten sonra ise ekonomi, bir baskı unsuru olarak kullanılmak suretiyle isimlerini Slav ismiyle değiştirmek istemeyenlerin, Türkçe konuşanların ve kadınlardan Türk geleneklerine uygun giysi giyenlerin işlerine son verilmesi için kararlar alınmış ve uygulanmıştır[173].

Pomakların bulundukları Rodop Dağları'nın üstünde doğal yapı gereği modern makine ve üretim araçları kullanılamamaktadır. Toprak yer yer ormanlık ve düşey yapıda olduğu için kendi el ve hayvan güçleriyle toprak açarak, küçük ve birbirinden ayrı tarlalarda tütün tarımı yapmışlardır. Tarımı tamamlayıcı bir gelir kaynakları da hayvancılıktır[174]. Pomak Türkleri çoğunluk toplumundan belirli bir mesafede yaşadıklarından kentsel merkezlerde çalışmaya ve kentlere dağılmaya gönülsüz

[171] Ali Eminov, "Social Construction…", s. 4.
[172] Hamza Eroğlu, "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 36; Tarık Somer, *a.g.m.*, s. 5.
[173] Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 43. Türkler ikinci yahut üçüncü sınıf unsurlar olarak sokak ve cadde temizleyiciliği, hizmetçilik, inşaat-yer altı maden işçilikleri, ağaç kesiciliği, hamallık gibi işlerde çalıştırılmışlardır. *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 21.
[174] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 165.

olsalar da[175] komünist yönetimin çökmesiyle çoğu Pomak, başka yerlerde iş arayışıyla köylerinden ayrılmışlardır[176]. Pomak Türkleri Bulgaristan'ın en fakir, en ezilmiş ve en dışlanmış azınlığını oluşturmaktadır. Bu sebeple sosyalist dönemde işsizlik ve kazanç azlığı ile mücadele eden binlerce Pomak Türkü yoksul köylerini terk ederek zenginleşme ve iş bulma ümidiyle şehirlere göç etmiştir. Sözgelimi 1950'de Bulgaristan'daki Pomakların %10'u şehirlerde yaşarken, şimdi bu oran %60'a erişmiştir[177].

Bulgaristan'da 1989 yılından sonraki ekonomik krizden en çok etkilenenler Türkler, Pomaklar olmuştur. Silistre ve Kırcaali'de Pomaklar, fazla çalıştırıldıkları ve kendilerine pasaport verilmediği gerekçesiyle açlık grevine başlamışlardır. Ailelerinden koparılarak Türkiye'ye gitmelerine izin verilmeyen gençlerin, tarım kesiminde işgücü açığını gidermek üzere 'tarım askeri' adı altında askere alınarak çalıştırıldıkları bilinmektedir[178]. Devlet kuruluşlarının kapatılması ve komünizm öncesindeki sahiplerine iade edilmesi, aynı zamanda tarım bölgelerinin özelleştirilmesi ve dışsatım alanlarının daralması, azınlıklar arasındaki işsizliğin giderek yaygın hale gelmesine ve yoksullaşmaya sebep olmuştur. Türkler, işsizlik korkusuyla az bedelli ve az eğitim gerektiren işleri seçmiş olmalarına rağmen, iş bulma ve işlerini koruma hususunda ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Bulgaristan'daki Türkler, iş bulma konusunda eğitim açısından dezavantajlı konumda olmuşlardır. Zira yeni düzende iş bulmak, üniversite seviyesinde eğitim almayı gerektirdiği gibi dil bilmeyi de zorunlu kılmıştır. Bu sebeple Türkler, kırsal kesimde çalışmak ve yaşamak durumunda kalmıştır. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de ve Bulgaristan vatandaşlarına vizesiz dolaşım hakkı tanınmasıyla birlikte, bu durum Avrupa ülkelerinde iş aramalarına sebebiyet vermiştir. Bilhassa, 1993-1996 dönemleri arasında Türkiye'ye ekonomik nedenlerden dolayı göç artmıştır. Ancak

---

[175] Daha çok köylerinde kalmaya çalışan Pomak Türklerinin başka yerleşim yerlerine olan kopukluğu, sosyal ve siyasal değişimler esnasında bile kendi özelliklerini koruyabilmelerini sağlamıştır. Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.e.*, s. 338.
[176] Ali Eminov, "Social Construction…", s. 8.
[177] Emin Atasoy, *a.g.m.*, s. 72, 73.
[178] "Bulgaristan'da Pomak Eylemi", *Cumhuriyet*, 28.07.1989.

Türk işletmecilerin Bulgaristan'daki yatırımları Bulgaristan Türkleri arasındaki işsizlik oranının azalmasına yardımcı olmuştur[179].

2.3.4. Türk Düşmanlığı

Sırpların Balkanlar'daki üstünlüğü karşısında istiklalini tamamen kaybeden Bulgaristan'a, Osmanlı Devleti 1389'da hâkim olmuştur. Türklerle aynı kökten olan ancak Slav kültürünü kabul eden Bulgarlar, Osmanlı hâkimiyetini kolaylıkla benimsemişlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti halkın dil, din ve eğitim hürriyetlerine dokunmamıştır. Ancak Slavlaşmış Türkler olarak Bulgarlar, Slavların kendilerine X. yüzyıldan sonra uyguladığı asimilasyonu Türklere uygulamışlardır. Bu durum kendi soyuna karşı işlenen ve tarihte eşine rastlanmayan bir suçtur[180]. Oysa Osmanlı hâkimiyetine girip 93 Harbi'ne kadar yüzyıllarca din ve milliyetlerini muhafaza etmiş olan Bulgarlar[181], daha sonra zaman zaman isyanlara başvurmuştur. Bu isyanların kaynağında Hıristiyanlık, dış kışkırtmalar ve milliyetçilik önemli rol oynamıştır. XVI. yüzyılda ise Balkanlar'da türemiş olan haydut adlı eşkıya hareketi içinde Bulgar çetelerinin de yer aldığı görülmektedir. Bulgar isyanları, özellikle Rusya'nın kışkırtmasıyla patlak vermiştir[182].

Bulgar kilisesinin bağımsızlık hareketi, Bulgar milliyetçiliği için önemli bir safhadır. Yunan Patrikliği'ne yönelik olan bu hareketle 1860'ta Bulgarlar, dinî

---

[179] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 214. 1929-1933 yılları arasında Bulgaristan'ın sarsıldığı ekonomik bunalım, Türkler'e ağır vergiler yüklenmesini ve ekonomik durumlarının daha da kötüleşmesini sağlamıştır. Bulgarlar'ın izlediği bu politikanın amacı Türkler'i göçe zorlamaktır. Bilinçli Türk aydınları, sorunlarına çözüm yolları araştırmak için 31 Ekim-3 Kasım 1929 arasında Sofya'da Bulgaristan Türk azınlığının Birinci Milli Kongresi'ni düzenlemiştir. Bu kongrede Türk azınlık okulları, dinî kurum ve vakıfları, müftülük ve hayır derneklerini içeren üç bölümlü bir gündem sunulmuştur. Kongre'ye Bulgaristan'ın değişik bölgelerinden 450 kadar Türk delege gelmiştir. Kongre ve kararlarıyla ilgili olarak bkz. Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 1929)", *Bellten*, S. 209, Nisan 1990.

[180] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 4, 66.

[181] *Zavallı Pomaklar*, Rumeli Muhacirin Cemiyeti Neşriyatı, Matbaa-ı Hayriyye ve Şürekası, İstanbul 1330-1914, s. 4; Faris Şaşan, "Zavallı Pomaklar", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 101, Mayıs 1996, s. 36.

[182] Bu isyanların ilki 1443'te Macar ordularının Osmanlılar'a karşı Bulgaristan topraklarına girmesiyle Bulgarlar'a başkaldırma cesareti vermesi olmuştur. Bkz. Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 61, 62.

liderleri olarak Yunan Patriği'ni tanımayı reddetmişlerdir[183]. O dönemde Bulgarların başlıca şikayeti, Rum patrikhanesi ve papazları olmuştur. Rumlar, Balkanlar'da Ortodoks olan milletleri ezmiş, sömürmüş ve milliyetlerinden zorla uzaklaştırıp Rumlaştırmaya uğraşmıştır[184]. Müstakil ve millî Bulgar kilisesinin kurulmasını sağladıktan sonra Bulgarlar, Fener Patrikhanesi'nin nüfuzundan ve Yunan papazlarının sömürüsünden kurtulmuşlardır. Fakat istekleri bununla bitmemiş, Türk yönetiminden kurtulmak ve bağımsız ya da muhtar bir devlet haline gelmek Bulgarların esas ülküsü olmuştur[185].

Bulgarlar, bağımsızlıklarını elde etmek için kendi güçlerine güvenmekten ziyade başka milletlerden özellikle Ruslardan yardım ümit etmiş[186], sahip oldukları devleti ve devletin topraklarını bileklerinin hakkıyla elde etmemiş ve bu yüzden de birilerine karşı hep kompleks-aşağılık duygusu ya da minnet duygusu içerisinde olmuşlardır. Bulgaristan topraklarının üzerinde Bulgarlar, tarihlerinin hiçbir döneminde Türklerinki kadar uzun süren bir egemenlik kuramamış ve hep başka devletlerin bağımlısı olarak yaşaya gelmişlerdir[187]. Bu yüzden Bulgarların nazarında düşman kelimesinden anlaşılan 'Türk'tür. Türk'ten başka kişiler onlara düşmanlık etse dahi, onları hakiki değil geçici düşman olarak addederler. Türkler ise onların kadim ve ebedî düşmanı sayılırlar. Bulgarlar, silah atış çalışmaları sırasında hedefi oluşturan nişan tahtası üzerine Türk kıyafetinde insan resmi tasvir ederler. Okullarında okutulan kitapları, Türk mezalimi ile dolu bulunur. Derslerinde öğretmenler

---

[183] Bulgarlar, Yunan Ortodoks Kilisesi boyunca Yunan egemenliğine bir tepki olarak dil ve kültürleriyle kendilerini tanımlamışlardır. 1870'te Osmanlı padişahı tarafından bağımsız Bulgar Kilisesi tanınmıştır. Bulgar kilisesinin yaratılması, millî bağımsızlık için bir hareket olmasa da önemli siyasî bir çıkarım olmuştur. Bu durum, Bulgaristan'ın siyasî bağımsızlığına yönelik önemli bir köprü olmuştur. Bulgarlar'ın mücadelesi Yunanlılar'a karşı bir savaşken odak noktası Türkler'e karşı savaş olmuştur. Yine de bağımsızlık için siyasî hareket daima bağımsız kilise hareketinden zayıf kalmıştır. Bkz. Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 38-43.

[184] Necmettin Deliorman, *Balkanlar'da 500 Yıllık Adil Türk İdareleri, Bulgaristan Türkleri Yakın Tarih ve Hatırlar*, Anıl ve Saffet Matbaası İstanbul, s. 39. Bulgarlar, Ortodoks Rum patrikhanesi tarafından üzerlerine uygulanan baskı ve asimilasyondan kurtulmak için büyük mücadele vermişler, Osmanlı Devleti sayesinde bağımsız kiliselerine sahip olup Rum zulmünden kurtulmuşlardır. Bkz. Yavuz Ercan, "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", *Belleten* S. 209, Nisan 1990, s. 301.

[185] Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 19. Bulgarlar, Balkan Savaşları sırasında işgal ettikleri yerlerdeki Rum kiliselerini tahrip edip yakmışlar veya Bulgar kilisesine çevirmişlerdir. İlker Alp, "Tarihte Türkler'in Bulgarlaştırılması", *Türk Dünyası Araştırma Vakfı Dergisi*, S. 37, Ağustos 1985, s. 101.

[186] Leman Ergenç, *a.g.e.,* s. 75.

[187] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.,* s. 14.

öğrencilere daima Türk mezalimi konusunu işlemişlerdir. Bulgarların küçümseyerek Türklere karşı kullandıkları en hafif sıfatlar şunlar olmuştur: Çingene, miskin, gacal, çıtak ve vahşi[188]. Bulgarlar, siyasî olarak Türk yönetiminin altında olsalar da ekonomik, dinî ve kültürel olarak Yunan hâkimiyetinin altındayken tüm büyük şehirler Yunan ve Türkler tarafından kontrol edilmekteydi. Bulgarlar köylerde ve dağ kasabalarında yaşayıp bir burjuva önceliğine de sahip değillerdi. Ticaretleri de Yunanlıların elindeydi fakat XIX. yüzyılda bir Bulgar üst sınıfı yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Yine de zengin Bulgarlar, Helenize hale gelme eğiliminde olmuş ve Yunan burjuvazisinin içine girmişlerdi[189]. Türk ve Yunan düşmanlığı doğrultusunda faaliyet hedefi Yunanistan ve Türkiye olan "Trakya Cemiyeti", gizli olarak çıkardığı ve şubelerine dağıttığı bir broşürde Şarkî Trakya'nın Bulgar toprağı olduğunu, buraları zaten iskân ve imar edememiş olan Türkiye'den almak gerektiğini yazmıştır. Cemiyet, halkı bu amaç doğrultusunda kışkırtmak ve toplantılar düzenlemekle görevli olmuştur[190]. 'Bulgar Trakya Gençler Birliği' 1932'de gerçekleştirdikleri 8. kongrelerinde Türk aleyhtarı konuşmalar yapmışlardır. Rodop havzasıyla bağlantılı bulunan Trakya ve Akdeniz sahalarının Bulgar hükümet ve milletinin hayatını teşkil ettiği belirtilmiştir. Birliğin merkezi azasından İvan Vasilef'in şu beyanı ise adeta Bulgar politikasının daim olan bir ifadesidir: *"Buraları kolaylıkla elde etmiş olan bugünkü hâkimleri şunu bilmelidirler ki, gün gelecek bunları yine sahiplerine iade edecekler. Biz genç Trakyalılar bu uğurda çalışmış olan kahramanların yüzlerine karşı yemin ederiz ki, buraları esarette bırakmayacağız. Buralarda yine bir gün Bulgar millî şarkıları söylenecektir."*[191] Bulgarların birkaç nesli Türk düşmanlığı içinde büyümüş ve yetişmiştir. Şairler bile şiirlerinde hep Türklerin yok edilmesini tavsiye etmiştir[192].

Bulgar milliyetçiliği ilkokuldan üniversiteye, basından tiyatro ve sinemaya kadar her kesimde geniş yer tutmuştur. Bulgarların yüzyıllarca Osmanlı boyunduruğu altında tutulup geri bırakıldığı, 1878'de devlet olurken de Bulgaristan'a hakkı olan

[188] *Zavallı Pomaklar*…, s. 6; Faris Şaşan, "Zavallı Pomaklar…", s. 36, 37.
[189] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 34.
[190] BCA, Dosya: E5, Fon: 30.1.0.0, nr. 66.414.6, 25.8.1950.
[191] BCA, Dosya: 426247, Fon: 30.10.0, nr. 240.625, 22.10.1932.
[192] Ahmet Cevad, *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-13) Faciası*, Pınar Yay., İstanbul 2013, s. 104.

toprakların verilmediği temalarını işlemiş ve Bulgar halkını kin, kendine acıma, intikam alma gibi olumsuz duygular etrafında birleştirmek amaçlanmıştır[193]. Pomak Türkleri de Nisan 1876 Ayaklanması ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Bulgar karşıtı hareketlerde bulundukları için açıkça itham edilmiş, en büyük, en acımasız ve en fanatik düşmanlar olarak nitelenmiştir[194]. Türk düşmanlığı Balkan Savaşları'nda da birleştirici unsur olarak çok işe yaramıştır. 'Bir Süngüye Beş Kişi' ismiyle nam kazanan, Bulgarları sanki insan avına çıkmaya davet eden insanlık dışı kartpostal serisi, Filibe'de bir yayınevi tarafından özel şekilde basılmış ve hem savaştakilere dağıtılmış hem de her yerde satılmıştır[195].

Türklerin nüfusunun giderek artması, Bulgar nüfusunun ise azalması, Bulgar yöneticileri daima endişelendirmiştir. Panslavistlerin ve Bulgar hükümetlerinin şiddet ve terör taktiği ile 'tek milletli' Bulgar devleti yaratma politikası benimsenmiştir. Türkleri göçe zorlamayla bir sonuca ulaşılamayacağı düşüncesi, ayrıca ülkenin ağır işçiye olan ihtiyacı ile uygulanan metot Türkleri asimile etmek olmuştur[196]. 1877-1878 Savaşı'ndan sonra imzalanan Yeşilköy Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne vergi bağıyla bağlı büyük bir muhtar Bulgar Prensliği kurulmasına karar verilmiştir. Ancak geniş sınırlar -kuzeyde Tuna, doğuda Karadeniz, güneyde Ege Denizi ve batıda Arnavutluk'a kadar uzanıyordu- uygulama alanı bulmadan Berlin Antlaşması ile daraltılarak 63.000 km² genişliğinde bağımsız bir Bulgar Prensliği kurulmuştur. Böylece 1393'ten 1878'e kadar yüzyıllarca Türk yurdu olan topraklar anavatandan koparılmıştır. 1885'te Şarkî Rumeli Vilayeti de

---

[193] Ömer E. Lütem, *a.g.e.,* s. 13.

[194] Plamena Stoyanova, "Balkan Savaşı Esnasında Zorla Hıristiyanlaştırılan Müslüman Pomaklar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, S. 211, YKY, Temmuz 2011, s. 56, 57. Nisan 1876 Batak ayaklanması, Bulgarlar'ın 'Batak Katliamı' olarak adlandırdığı, Bulgar tarihinin en acıklı olayı olarak tanımladığı bu isyanda Pomaklar fail olarak görülmektedir. Pomaklar'a duyulan husumet ve kızgınlık buradan kaynaklanmaktadır. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (Balkar) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (Balmed), İstanbul 2012, s. 176.

[195] Zeynep Zafer, "Balkan Savaşları ve Pomaklar", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar*, C. 1, TTK Yay., Ankara 2014, s. 355.

[196] Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 34. Bulgarlar'ın bazı dönemler göçe izin vermemelerinin en büyük nedeni, maden ocaklarından fabrikalara, tarım işçiliğinden yol, baraj, santral kurulumuna kadar bütün ağır işlerde Türkler'in çalıştırılmakta olmasıdır. Sami Kocaoğlu, *a.g.e.,* s. 255.

Bulgaristan tarafından ilhâk edilince toprak genişliği 96.000 km²'ye çıkmıştır. Bulgaristan II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini fırsat bilerek Osmanlı Devleti dâhilindeki kargaşalardan istifade etmiş ve Avrupa devletlerinden gördüğü destekle 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda ise Türk nüfus oranının %90'lara vardığı Batı Trakya ve Rodop bölgesindeki toprakları kendi sınırlarına katarak 103.000 daha sonra ise 111.000 km² bir devlet olmuştur. Böylece Bulgaristan 1878'den itibaren Türkiye aleyhine adım adım büyümüş ve sınırına kattığı topraklardaki Türkleri boyunduruk altına almıştır. Daha sonra ise 1940'ta Güney Dobruca toprakları da Romanya'dan alınıp Bulgaristan'a dâhil edilmiştir. Tuna boyları, Rodoplar, Kuzey Trakya, Deliorman ve diğer bölgelerde yoğun yaşayan Türkler, Bulgar yönetimini kabul etmek zorunda kalmışlardır[197]. Yeni kurulmuş bir ülkenin yöneticileri olarak her türlü Osmanlı mirasından uzaklaşmak isteyen Bulgar hükümetleri için, ülkedeki Türk-Müslüman mevcudu rahatsız edicidir. Birinci Dünya Savaşı, 1923 ve 1934'te Bulgaristan'daki hükümet darbeleri ve Türkiye'de Atatürk liderliğinde oluşturulan reformlar, 1930-1940 yılları arasında Bulgar milliyetçiliğinin ivme kazanmasına yol açmıştır. Türkiye'deki yeniliklerden uzak kalan ve kendi içine kapanan Bulgaristan'daki Türk azınlık, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımlardan sükûnet dönemi geçirmiştir[198]. Bulgaristan'da Türk hatıraları ve Türklerin bizzat kendileri Bulgar milliyetçilerini hep rahatsız etmiştir. Bulgar topraklarındaki Türk varlığı, Bulgarlara beş yüz yıllık Osmanlı esaretini hatırlatarak millî vicdanlarını yaralamıştır. Bu sebepten Türk düşmanlığı vazgeçilmez bir gıda olarak Bulgar edebiyatını, sanatını ve tarih yayınlarını da beslemiştir. Örneğin Bulgar edebiyatının başyapıtı sayılan İvan Vazof'un *'Boyunduruk Altında'* adlı romanı, Türk düşmanlığının yoğun işlendiği kitaplardandır. Temel sorunun Bulgar-Slav milleti yaratma düşüncesinden kaynak aldığı konu, yüzyıllardan beri yerleşmiş bir slogan ile özet bulur: 'Bulgaristan Bulgarlarındır'[199]. Savaş ve göç politikalarıyla Türklerin tüketilemeyeceği anlaşılınca yeni bir politika olarak eriterek yok etme gündeme gelmiştir[200]. 1940 yılında Türk göçlerinin hemen hemen durmuş olması nedeniyle

[197] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla…,* s. 1, 2.
[198] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.,* s. 205.
[199] Bu slogan 1923'te Stamboliyski'nin Çiftçi Partisi darbeyle iktidardan uzaklaştırılıp yerine geçen aşırı milliyetçi kanattaki Tsankov'un hareket noktasıdır. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 56.
[200] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 342-345.

Bulgaristan Türk nüfusu artmış, Eylül 1944'te iktidara yerleşen komünizm, önceki Bulgar hükümetlerinin "tek milletli" Bulgar devleti yaratma politikasını benimseyip devam ettirmiştir. Bunu gerçekleştirmek için değişik bir metot uygulamıştır. Çünkü Türk azınlığın çeşitli baskılarla göçe zorlanma politikası Türklerin tükenmesini sağlayamamıştır. Bir türlü tüketilemeyen Türkler, göç edenlerin yerini çabucak doldurmuştur. Türkler tükenmek yerine çoğalmışlardır. Bu bakımdan yeni iktidar, eski iktidarların izlediği ve başarılı olamadığı politikayı yeterli bulmamış iki yolla "tek millet"liliğe ulaşabileceğini düşünmüştür. Birincisi Türk azınlık elbette göçe zorlanıp azaltılacak, ikincisi ise asimile edilip Bulgarlaştırılacaklardır. İlk komünist başbakan Georgi Dimitrof, asimilasyon politikasını 16 Şubat 1946'da şöyle açıklamıştır: "Balkanların yalnız Balkanlara ait olmasını ve Slavlar'ın Balkanlar'da başrolü oynamalarını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a hükmettiği geçmiş zamanın nişaneleri tamamıyla silinmelidir." Tarihsel husumet duygularını yansıtan bu sözler, Balkanlardaki Türk-İslam eserlerine ve Bulgaristan Türklerinin millî benliklerine karşı savaş ilanı niteliğindedir. "Tek milletli Bulgar Devleti" yaratma kararının yeniden ve en yetkili ağızdan açıklanmasıdır[201]. Sofya'da 1934'te kurularak Trakya İlim Enstitüsü ismi altında çalışmalar yapan komitenin amacı, Doğu ve Batı Trakya'yı ele geçirmek olmuştur. Komitenin yayımladığı beyannamede "Dünya durdukça ve bir Bulgaristan yaşadıkça Trakya üzerindeki Bulgar iddiaları mevcut olacaktır." denilmektedir[202]. Türk düşmanlığı ve Türk barbarlığı hissi telkin edilmiş, zalim oldukları halde kendilerini mazlum göstermeye çalışmışlardır[203]

---

[201] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 254; Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 345; İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 57-59.

[202] Lüdmil Petrov, "XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan ve Türkiye (Siyasî İlişkiler)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri Genelkurmay Basımevi,* Ankara 2005, s. 163.

[203] *Alam-ı İslam Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri 2*, s. 4; BOA, *Y.PRK.AZJ*., 46/53, 29 Z 1320. Bulgar halkı arasında Türk ve Pomak halkına karşı suni bir nefret yaratılmıştır. Bulgar yöneticiler tarafından adlarını, dinlerini,soylarını değiştirmek için Türk ve Pomak azınlığa karşı girişilen bir terör hareketi oluşmuştur. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 94. Bu direktif ile birlikte azınlık okulları devletleştirilmiş, 1947'de Sofya Üniversitesi'nde Bulgarlaştırma Enstitüsü kurulmuş, 1952'den itibaren din dersleri okutulmamış, Türkçe faaliyet gösteren tiyatro-dergi-gazeteler kapatılmış ve Pomak Türklerine yönelik Bulgarlaştırma işlemleri başlatılmştır. Bkz. Sami Kocaoğlu, *a.g.e.,* s. 85.

2.4. Yunanlaştırma Temelli İddialar ve Sebepleri

Yunan tarihçi ve sosyologlar 1970'li, 1980'li yıllardan itibaren Pomak Türkleri üzerine tezler üretmeye başlamışlardır. Bunlar bilimsel niteliklerden bütünüyle yoksun, devletin belirli iç ve dış çıkarları uğruna gerçekleri saptırma amacına yönelik politikalardır[204]. Bu iddialar tek tek ele alındığında öncelikle Büyük İskender'in Helen (Yunanlı) dolayısıyla İskender'in torunlarının da Helen (Yunan) kökenli olduğunu savunan görüş bulunmaktadır. Bu görüşe göre Pomaklar, Büyük İskender'in torunlarıdır ve Türkler tarafından zorla Müslüman yapılmışlardır. Bu iddianın gerçek dışılığı, esas adı Aleksander olan Büyük İskender'in Makedonya Kralı II. Filip'in oğlu olmasından temel alır. Makedonlar Yunanlılardan ayrı bir millettir. Vatanları da bugünkü Makedonya'dır. Konuştukları dil Yunanca'dan tamamen farklı olup Büyük İskender'in askerlerine Makedonca hitap ettiği bilinmektedir[205]. Yunanlı yazarlar, Pomakça'nın içinde eski Yunanca'dan muhtelif sözcüklerin bulunduğunu, fiziksel özellikler açısından Pomaklarla Yunanlılar arasında benzerlikler olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca Rodoplardaki Pomaklar için "Ahriyani" ya da "Agaryani" teriminin kullanıldığını, bu tabirin ise bölgede Hz. İsa'dan üç-dört yüzyıl önce yaşamış "Grek-Agriyani" halkından kaynaklandığını[206], dolayısıyla Pomaklar'ın Yunan kökenli olduklarının bir ispatını oluşturduğunu, Pomakların Müslümanlığı kabul etmelerinin Osmanlı hâkimiyeti esnasında baskı sonucu gerçekleştiğini iddia etmektedirler[207].

---

[204] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 79.
[205] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 9, 10.
[206] Bizans kroniklerinde ve tarihinde Rodoplar'da "Agriyanlar" diye bir unsur kesinlikle zikredilmemektedir. Yunan olduğu iddia edilen bu etnik unsura M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllarda Orta Yunanistan'da rastlanır. Büyük İskender'in Yunan site devletlerini işgali sırasında bu unsur tarih sahnesinden silinmiştir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 79. Pomak Türkleri ile ilgili Yunan iddiaları için bkz. İlker Alp, *Pomak Türkleri…,* s. 8-13.
[207] Ali Dayıoğlu, *a.g.e*., s. 64. Türkler din işlerinde son derece müsamahalı bir kavimdir. Patrikhanelere tam bir serbesti veren Müslüman Türkler, kilise yaptırmış ve tamir ettirmiştir. Dünyada bunun başka bir örneği gösterilemez. Dolayısıyla dinde bir zorlama ve dinî baskı asla olmamıştır. Bu iddia tarihî hakikatlere aykırıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Eröz, *a.g.e.,* s. 34-46. Dinî özgürlüğü, en geniş ölçüde kendilerine armağan eden Türk devletini kurtarıcı olarak karşılamışlar ve çok kısa bir sürede uyum sağladıkları bu devletin kadrolarında görev almak için birbirleriyle yarışmışlardır. Osmanlı tarihinde milliyeti farklı paşa, subay ve elçilerin sayısı da bunun açık kanıtlarındandır. Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 3.

Bazı Yunanlılar ise Pomak Türklerinin Helen (Yunan) olduğu varsayımından hareketle "Pomaklar, Trakya'nın ilk sakinleri olarak bilinen Trakların torunlarıdır." görüşünü öne sürmektedirler. Oysaki Traklar, adlarını verdikleri topraklara, Balkanlar'ın kuzeydoğusundan gelmişlerdir. Kültürleri, Doğu Avrupa ve steplerden gelen kültürlerin karşılıklı etkileşimi sonucu oluşmuştur. Trak dili, Hint-Avrupa dillerinin doğu grubuna girmekte İlirce ile birlikte Slave ve Balto dilleriyle ilgili bulunmaktadır. Bu sebepten, Yunanca ve Slav dilleri gibi Centum grubuna dahil dillerden farklı özellik göstermektedir. Ayrıca hayat tarzları ve gömü gelenekleri de Yunan ve Bulgar unsurlardan farklıdır. Trak dili ve kültür kimliği M.S. VI. yüzyıldan itibaren ortadan kalkmıştır. Yunanlılar ile Traklar ayrı kültürel özelliklere sahip oldukları gibi Yunanca'nın da Trakça ile hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Yunanlıların iddialarının gerçekleri yansıtmadığı ve hayali olduğu tereddüt bırakmamaktadır[208]. Yunanlılar, Pomaklara yönelik iddialarını haklı çıkaracak ya da güçlendirecek bir tek görüşte karar kılamamışlardır. Bu kararsızlık ise tarihi gerçekleri saptırmayı kaçınılmaz kılan çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Gerçekte Yunanlılar, Pomak Türkleri ile ilgili ortaya attıkları görüşlerin kendi içlerinde çelişki ve tutarsızlık içerdiğinin farkındadırlar. Bu karmaşayı ispatlayan bir çaba da Dr. N.I. Ksirotiri'nin hazırladığı doktora tezidir. 'Pomaklarda Kan Gruplarının Sıklık Tasnifi Üzerinde Bulgular' adını taşıyan ve Şahin, Sinikova, Yassıören, Elmalı, Ketenlik köylerinden 1.030 kişinin kanı üzerinde tıbbi araştırmaya dayandığı öne sürülen tezin sonucunda 'Pomaklarla Yunanlılar arasında Sinikova ve Şahin nüfuslarında %50-70'e varan oranda kan bağı olduğu, Pomaklarla temas kurmuş olan Bulgarlar, Türkler, Sırplar ve Arnavutlar arasında ise hiçbir kan bağı olmadığı, böyle bir ihtimalin bile bulunmadığı' kanısına varılmaktadır[209]. Aynı doğrultudaki gayretler kapsamında, Pomakça Alfabe kitabı olarak hazırlanan "Okuma Kitabı", 12 Haziran 1997 tarihinde Atina'da tanıtımı yapılarak yayınlanmıştır. Bu çalışmaları 1998'de yayıma koyulan Zagalisa isimli gazete izlemiştir. Yunanistan D Kolordusu Komutanı'nın "Pomaklarla ilgili çalışmaları biz yürütüyoruz." şeklindeki söylemi elbette ki çok önemlidir. Söz konusu demeçte, Pomaklardan, "Elen Pomaklar" diye bahseden Kolordu Komutanı, Pomak dilinin üniversite seviyesine getirileceğini, üniversitede bir kürsünün

[208] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 11, 12.
[209] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 108-112.

kurulmasını düşündüklerini beyan etmiştir. Pomakça Sözlük ve Gramer çalışmaları yapıldığını, Selanik'te kurulu bulunan Pedagoji Akademisi'nde Pomakça'nın ders olarak okutulmasının gerektiğini bildiren Kolordu komutanı, bu tip çalışmaların askerî faaliyetlerini etkilemeyeceğini de sözlerine eklemiştir. 1998′de, Şapçı'da yapılan bir diğer toplantıda konuşan, Doğu Makedonya ve Trakya Bölge Genel Sekreteri Stavros Kabelidis, bölgenin kalkınmasında 10 yıllık bir planlamanın gerçekleşeceğini belirtirken, Desine Pantazi tarafından oluşturulan ve "Trakya'nın Pomakları" ismini taşıyan bir video gösterisinde, Batı Trakya'nın Balkan bölümündeki Pomak Türklerinin zorla Müslümanlaştırıldıkları, oysaki hayat tarzlarında Hıristiyan tutumuna uyan davranışları bulunduğu, Lozan Antlaşması'na göre bu yerlerde Pomakça eğitim görmeleri gerektiği vurgulanmıştır[210]. Böylelikle zorla Türkleştirildikleri iddia edilen Pomakların dil, tarih ve göreneklerinin kayıt altına alınacağı, kültürlerinin korunmasının sağlanacağı vaat edilmiştir[211]. İddiaların bilimsel ve tarihi dayanaklarının olmaması, tek görüşte birleşmemesi, birbirinden farklı olmaları, kendi içlerinde tereddüt ve tutarsızlık barındırmaları Yunan iddialarını çürütmektedir. Özellikle Pomakların Türk millî şuuruna sahip olmaları, hayat tarzı, gelenek ve sosyo-kültürel yapıları, kendilerinin Türk olduklarını söylemeleri ve diğer millî nitelikleri Yunanlılarla hiçbir bağlarının olmadığını göstermektedir [212] . Yunanistan'ın 'Megalı İdea' hedefini gerçekleştirme hayali, Yunanistan'da Türk, Arnavut, Makedon, Bulgar ve diğer azınlıkları ortadan kaldırarak tek bir 'Ortodoks-Helen Milleti' meydana getirme düşüncesi, Batı Trakya'daki Türk varlığını yok ederek yüzyıllarca Türk yurdu olan bölgeyi Yunan toprağı haline getirme çabaları, Yunan toplum ve idarecilerinin fanatik Türk düşmanı olması, Yunanistan'ın 500 yıl Türk idaresinde kalmasının ve Yunanlıların Türklere karşı tarihteki mücadelelerinde daima yenilmesinin oluşturduğu aşağılık kompleksi, Avrupa devletlerinin Türklere yapılan baskılar karşısında sessiz kalıp Yunanistan'a destek vermeleri, Batı Trakya bölgesinin Doğu Trakya'nın doğal bir uzantısı olarak

[210] Ata Atun Samtay, "Batı Trakya'daki Planlı Türk Soykırımı", *www.journalacademic.com/,* (15.03.2013), s. 7. Demokrat Pomaklar Platformu üyeleri, Pomakça'nın yok olmaya yüz tuttuğunu belirterek, 'Pomakça'nın, kültürümüzün ve kimliğimizin yok olmasını istemiyoruz.' demişlerdir. Platform üyeleri dillerine sahip çıkmak için, milletlerarası bir imza kampanyası da başlatmışlardır. "Pomakça yok olmasın", *Cumhuriyet,* 21.02.2011, s. 8.

[211] "Yunanlı Vekil: Türkleştirilen Pomaklar'a Kürsü Açılsın", *Hürriyet,* 4.7.2007.

[212] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 13.

Türkiye'ye yakın olması, Batı Trakya'daki Türk nüfusunun fazla olması, Türklerin 1913'teki Batı Trakya Türk Devleti gibi bir devlet kurabilecekleri kaygısı, Türkiye ile Yunanistan arasında oluşabilecek bir savaşta bölgedeki Türklerin Türkiye'nin yanında yer alacağı şüphesi, Türkiye'nin Kıbrıs hususunda olduğu gibi Batı Trakya konusunda da müdahalede bulunabileceği korkusu ve Yunanistan'ın Batı Trakya'yı başka meselelerde bir koz olarak kullanması gibi konular Yunanistan tarafından Türklere uygulanan politikaların başlıca sebeplerini oluşturmaktadır[213]. Yunanistan ülkesinde yaşayan Türk nüfusunu, etnik değil, dinî olarak kabul etmekte ve onları 'Yunan Müslümanları' olarak nitelemektedir. Pomaklara karşı yürütülen politika olarak, Pomak kültürü, dili ve edebiyatı canlandırılmak istenmekte ve böylece Pomakların kendileri gibi Müslüman olan Türklerden uzaklaştırılması amaçlanmaktadır[214]. Tüm Yunan iddiaları "Pomakların zorla Müslüman yapılan Helenler olduğu" şeklindeki Yunanistan politik tutumunu kabul ettirmek üzere ortaya atılmıştır.

2.4.1. Megali İdea ve Balkanlar'da Lider Olma İsteği

Yunanistan bağımsızlığını kazandığı 1829 yılından itibaren, Megali İdea (Büyük Ülkü, yani Bizans ve Büyük İskender İmparatorlukları'nın mirasçısı olma) hedefini ve ülkede tek 'Helen Milleti' oluşturma prensibini devletin temel siyaseti olarak belirlemiştir. Bu hedefe dayanarak tüm Yunan hükümetleri Türkiye ve diğer komşularına yönelik agresif ve istilacı politikalar izlemiştir[215]. Yunanistan, dış politikasını Megali İdea çerçevesinde oluşturmuş olduğu için, Balkanlar'da mutlak lider olma arzusu, Türkiye'ye karşı üstünlük çabası, Megali İdea'yı gerçekleştirme rüyası ve azınlıkları asimile etme yoluyla azınlıkların anavatanlarından gelecek tepkileri önleme politikalarını benimsemiştir[216]. Osmanlı Devleti'nin topraklarında pek çok millet bulunmaktaydı. Bunlar belli yerlerde ve toplu haldeyken Rumlar ülkenin hemen her yerinde dağınık olarak yaşamaktaydılar. Bu durum onların fikirsel

[213] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 642, 643.
[214] Bilgehan A. Gökdağ, *a.g.m.*, s. 12, 13.
[215] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 8, 9.
[216] Nihat Gül, *a.g.t*, s. 2.

olarak toparlanmalarına da fırsat vermiştir. Bizans'ın Rumlaşmış bir devlet oluşu, bağımsızlık fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yunan yazarlardan Şair Rigas ve Coraes yabancı ülkelerde bu düşünceyi desteklemişler ve yeniden Bizans İmparatorluğu'nun topraklarının tamamına sahip olma idealini ortaya atmışlardır. Bu ideal; Yunan okul ve kiliselerinde işlenmiş, Etnik-i Eterya Cemiyeti bu fikirleri geliştirmiştir. Kısacası Megali İdea, Etnik-i Eterya'nın faaliyet programında tümüyle yer alan Bizans İmparatorluğu'nun kurulması, Türklerin Anadolu'dan sürülmesi ve Türklerden intikam alma esaslarına dayanan "Büyük Ülkü"dür[217]. Yunanlılar Megalı İdea'dan bahsettiklerinde akıllarından geçen Türk devletini ortadan kaldırmak, İstanbul, İzmir, Kıbrıs ve Küçük Asya dedikleri Anadolu'yu sınırlarının içine katmayı kapsamaktadır[218]. Bu Büyük Ülkü'nün yani Megali İdea'nın vazgeçilmez şartı Batı Trakya bölgesidir. Çünkü bölge, Bulgaristan'ı Ege Denizi'ne ortak etmemeyi de ifade etmektedir. Bulgaristan için iki denizli (Karadeniz ve Ege) 'Büyük Bulgaristan' olmak Ege Denizi'ne açılmak ile mümkündür[219]. Yüzyıllarca hâkimiyeti altında kalmalarından, bunu onur kırıcı bir hatıra olarak düşünmelerinden ve genişleme alanı olarak Osmanlı coğrafyasını görmelerinden dolayı Türkleri baş düşman olarak nitelemişlerdir. Yaklaşık bin yıl süresince Türklerle giriştikleri ve çoğunda da yenildikleri savaşlar Türklere olan kinlerini artırmıştır. Yunanlılardaki ırkçılığa ulaşan bu milliyetçilik hisleri, bütün Müslümanları "Türk" olarak nitelemelerine ve isminde "Türk" olan her şeye düşman olmalarına yol açmıştır[220]. 1987'de Stohos adlı gazetede Türklere duyulan kin ve nefret şu sözlerle ortaya koyulmaktadır: "Yunan devleti, Batı Trakya'da yaşayan azınlığın evlerini, mağazalarını, ibadethanelerini zaman kaybetmeden devletleştirerek bölgedeki Türk unsurunu kökünden yıkmalıdır. Azınlık diğer bölgelere dağıtılarak eritilmeli, mal

---

[217] Nadir Yaz, *Ağlayan Batı Trakya*, Yeni Batı Trakya Dergisi Yay., İstanbul 1986, s. 95, 96.

[218] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 477. Yunanistan dış politikasını uzun vadede Helen mirasının ayrılmaz bir parçası kabul ettiği Osmanlı Devleti'nin Rumlarla meskun bölgelerini ele geçirme esası üzerine kurmuştur. Hatta Yunanistan'ın Megali İdea politikası kapsamında Osmanlı Devleti'ndeki Rum okullarında görev alan Atina Üniversitesi mezunu öğretmenler, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Anadolu Rumları arasında Yunanca'yı yaygınlaştırma ve Yunanlılık bilincini aşılama işine girişmişlerdir. Bkz. Aşkın Koyuncu, "Yunanistan'da…", s. 504.

[219] Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yay., Çorum 2006, s. 57. 1913 yılından sonra, geçmişteki hataları yineleyen Bulgar yönetimi, 9 Eylül 1944'te, komünist rejimin kurulmasından sonra da, benter hatalı tavrını devarn ettirrniştir. "Velika Bılgariya" (Büyük Bulgaristan) hayalini sürdürmüştür. İlker Alp, "Bulgarlar'ın Pomak Türkleri…", s. 79, 80.

[220] Halis Ayhan, "Batı Trakya Türk Azınlığının Siyasi Sorunlarının Asimilasyon Politikası Çerçevesinde Tahlili", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 42, Ekim 2014, s. 185.

varlıkları devletleştirilmeli ve camileri yıkılıp yerlerine umumi tuvaletler yapılmalıdır."[221] Yunanistan'da en büyük tabulardan biri Batı Trakya Türkleri olmuş, 10 milyonluk Yunanistan'da 150.000 Türk kökenli Yunan vatandaşı, Yunanlılar için ciddi endişe yaratmıştır[222]. Bu yüzden Yunanistan bu nüfusu etnik değil, dinî topluluk olarak nitelemekte ve "Yunan Müslümanları" olarak nitelemektedir[223]. 1830'da kurulmuş olan yeni devlet ise, beş yüz yıldan fazla zamandır bu alanda yaşamış çoğunluğu Türk ve Müslüman olanların öldürülmesiyle kurulmuştur. Yunanistan günümüz sınırları içerisinde 'etnik homojenlik hayali'ni terk etmeyi başaramamıştır. Bu yüzden Yunan gözünde Batı Trakya'daki Türkler, sadece 'Müslüman Azınlık'tır[224]. Yunan millî kimliğinin oluşumunda başlangıçtan beri etkisi olan Megalı İdea, geleneksel yayılmacı anlayış olarak daha sonraki dönemlerde de Yunanistan'ı ayakta tutan millî bir ruh haline gelmiştir[225].

Balkanlar'da lider olmak için üretilen politikalardan biri milletlerarası platformda "Türkiye'nin Batı Trakya'da gözü var" şeklinde söylem oluşturmak olmuştur. Bu politikayı yansıtan İskeçe Başpiskoposu Pandeleimon bir konuşmasında, bölgedeki Hıristiyan nüfusun artması gerektiğini ve bu amaçla kilise tarafından çok çocuklu Hıristiyan ailelere para yardımında bulunulduğunu söyleyerek belirtmiştir. Yunanistan Trakya Dernekleri Başkanı Paraskevopulos ise konuşmasında; Türkiye'nin Trakya'yı sınırlarına dahil etmek istediğini, Trakya'daki Müslümanların eğitiminin Yunanca olması gerektiğini, Türkçe'nin eğitimde yer almasının tehlikeler oluşturduğunu söylemiştir[226].

---

[221] Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde "Etnik" Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt (Kavramlarıyla-Hükümleriyle-İşlevleriyle) Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları (3370/1955 ve 3284/2004)*, Naturel Yay., Ankara 2007, s. 34.
[222] "Yasak Bölge 64 Yıl sonra Tarihe Karışıyor", *Hürriyet*, 8.11.2000.
[223] Bilgehan Atsız Gökdağ, *a.g.m.*, s. 2186.
[224] Türkkaya Ataöv, *a.g.m.*, s. 98.
[225] Kader Özlem, *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014)*, Dora Yay. Bursa 2016, s. 81.
[226] Salim Gökçen, "Yunanistan'ın Batı Trakya Politikası: Batı Trakya Türklerinin Sorunları", *www.e-dergi.atauni.edu.tr* (9.1.2015), s. 52.

2. BÖLÜM
POMAK TÜRKLERİ'NE UYGULANAN BULGAR ZULMÜ ve ASİMİLASYON POLİTİKALARININ ARKA PLANI

1878'de Bulgaristan Prensliği'nin kurulmasının ardından resmen azınlık durumuna düşen Müslüman-Türk topluluk, Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen ilk on yılda savaşın etkileriyle her açıdan olumsuz koşullarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde bir taraftan Bulgar çetelerinin saldırıları, bir taraftan da savaşın olumsuz koşulları sebebiyle yaşamını yitirenlerin yanı sıra önemli bir kısım nüfus da Osmanlı topraklarına göç etme zorunluluğu içine girmiştir. Göç etmeyip kalanlar ise, başta ekonomik olmak üzere birçok sorun ile karşılaşmışlardır. Bu doğrultuda Bulgaristan idaresi mülkiyet, eğitim ve din alanlarında hak ve özgürlük ihlâli olan bazı uygulamalarda bulunmuştur[227]. Bu uygulamalar, Müslüman-Türk topluluk içinde en az oranda okuma-yazma bilen kesim olarak karşımıza çıkan Pomak Türkleri üzerinde en ağır şekilde etkili olmuştur. Cahil toplumların kolay yönetilebileceği inancından hareketle sadece eğitim, toplumsal ve siyasal uygulamalarla değil; savaş ortamının getirmiş olduğu yaşam hakkı önkoşulu olan can ve mal güvenliğinin de tehdit ve tehlike altında olduğunu bu durum göstermektedir.

Pomak Türklerini Bulgar kültürü içinde asimile etmek için daha 1910'dan itibaren resmî olarak çok yönlü uygulamalara başlanmıştır. Pomak Türklerinde her bakımdan 'gayri-Türk' ve 'gayri-Müslim' düşünce oluşturmak için sindirme, eritme, ezme, imha etme vandalist mezalimleri uygulanmıştır. Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, Bulgaristan İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Bulgaristan Milli Espiyonaj Seksiyonunun ilgili kısmı, Genelkurmay Harekat ve İstihbarat Bölümü, Bulgar Ortodoks Patrikliği bu uygulamalar için görevlendirilmişlerdir [228] . Bulgaristan'da 1880 yılından 1958 yılına kadar sekiz defa idarî bölünme yapılmıştır. Bu idarî bölünmelerdeki değişiklikler gizli amaçlara yönelik olmuştur. Örneğin

[227] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 179.
[228] *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 12-14.

1947'de bir kaza merkezi olarak ilan edilen Paşmaklı (Smolen), 1959'da sancak merkezine dönüştürülmüştür. O zamana kadar Eğridere'ye bağlı olan Karabuz, Garna, Erikli, Ahatlar, Tozyanı, Tuğla, Kabaağaç, Balıklıdere gibi birçok köy, sözde coğrafi durumu göz önüne alınarak Paşmaklı'nın il sınırları içine alınmıştır. Bu köyler Türklerle, özellikle Pomak Türkleriyle meskûndur. Paşmaklı il merkezi yapılır yapılmaz, burada %100 Bulgarların yaşamakta olduğu ve sınırları içinde başka soy ve milletin bulunmadığı ilan edilmiştir. Bu yerleşim yerlerinde oturan Türkler, telaşa kapılıp oradan ayrılarak başka bölgelere göç etmeye başlamışlardır[229]. Sınır dışı göçlerde de ırk, dil, din itibariyle Türklükle bağlantısı olan Pomaklar, büyük bir şovenizmle Bulgar idaresinden gördükleri saldırılardan canlarını kurtarmak için her ne pahasına olursa olsun firar suretiyle hududu aşarak Türkiye'ye göç etmişlerdir[230].

93 Harbi ile başlayan 'Hıristiyanlaştırma-Bulgarlaştırma' faaliyetleri, komünizmle 'Tek Komünist Halk' yani 'Bulgar Halkı' yaratma sloganıyla gündemde olmuştur. Bu amaçla Bulgar yetkililer, belli plan ve program doğrultusunda çeşitli kararlar almışlar ve birçok kanun yürürlüğe koymuşlardır. Bunlar arasında 1945, 1948[231], 1951, 1964, 1969 ve 1970 yıllarında alınan kararlar ve çıkarılan kararnameler bulunmaktadır. BKP Merkez Komitesi'nin 4 Ocak 1948 tarihindeki geniş oturumunda Georgi Dimitrov'un emrini gerçekleştirmek amacıyla Rodoplar ve Pirin bölgesinde yoğun şekilde yaşayan Pomak Türklerinin sürülmesine ve yerlerine Bulgarların iskân edilmesine dair görüş benimsenmiştir. Politbüro'nun 25 Temmuz 1949 tarihli oturumunda 'güvenilmez (!) Müslüman-Türk azınlığın topluca göçe zorlanması,

---

[229] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.,* s. 54. Özellikle sınır bölgelerinde yaşayan Türkler'in iç kısımlara kaydırılması ve Bulgarlaştırılması gerekli görüldüğünden bu uygulama güney sınırını Türkler'den arındırmaya yönelik de yapılmıştır. Kader Özlem, *Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu,* Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslarası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2010, s. 80, 81. Asimilasyon kampanyalarına direnen Pomaklar'a uygulanan bu yöntemle, doğdukları topraklardan uzağa yerleştirilmişlerdir. Ali Eminov, "Social Construction…", s. 11.

[230] BCA, Dosya: 426499, Fon: 30.10.0, nr. 242.633.21, 21.5.1934.

[231] 1948 senesinde Bulgaristan'da Bakanlar Kurulu tarafından Rodoplar, Pirin Makedonyası ve Istıranca bölgeleri için 38 numaralı kararname yürürlüğe koyulmuştur. Buna göre; zikredilen bölgelerde yaşayanların yaşam seviyelerini arttırmak ve onları refaha ulaştırmanın amaçlandığı söylenmiştir. Oysa bu bölgede yaşayan nüfusun çoğunluğunu oluşturan Türkler hedef kitle olarak seçilmiş, hayat seviyesini yükseltmek için alınan ekonomik tedbirlerin esas amacı, halkı maddi açıdan zorlayarak Bulgarlaştırma yönünde yürütülen propaganda kampanyalarını etkili kılmak olmuştur. Bkz. İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 182.

kalanların ise Bulgaristan'ın iç kesimlerine sürülmesi' kararı alınmıştır. 29 Temmuz 1949'da Stalin'in onayına sunulmuş ve Stalin Pomak Türklerinin Slavlaştırılmasını önermiştir. Bulgaristan Bakanlar Kurulu tarafından söz konusu kararnameler kabul edilmiş ve bu doğrultuda 1948-1951 arasında 15.000'den fazla Pomak Türkü sürülmüş, 1950-1951 arasında bir kısmı da göçe zorlanmıştır. 1952'de ise kimlik verilme gerekçesiyle MVR (Askeri Haberalma Servisi) tarafından (Hasköy, Filibe, Blagoevgrad ve Plevne'de) 80.387 Pomak Türkü, Bulgar olarak kaydedilmiştir. 1962'de ise Politbüro'nun aldığı A101 Kararı ile 1962-1964 arasında Pomak Türklerini toplu Bulgarlaştırma kampanyaları sürdürülmüştür. 17 Temmuz 1970'te 'Gizli Tedhiş ile Milliyet ve Din Değiştirme Kararı' alınmıştır. Bu doğrultuda bütün Pomak Türklerine zorla Hıristiyan-Slav isimleri verilmiş, binlercesi katledilmiş, tutuklanmış ve çeşitli baskılarla Bulgarlaştırılmak istenmiştir[232]. Bu doğrultudaki 1962 yönetmeliği şu etkilere yönelik tedbirleri yürürlüğe koymuştur: 1. Pomakların etnik Türk nüfusu olan köylere taşınmalarını engelleyerek kültürel bütünleşmelerini önlemek, 2. Eğitim-Kültür Bakanlığı'nın a) Pomak çocukların katıldığı okullarda Türk dil eğitiminin yasaklanmasını sağlamak, b) çoğunlukla Pomak öğrencilerin olduğu yerlere Türk öğretmen atanmasını reddetmek, c) yatılı okullardaki Pomak çocukların Türk çocuklarıyla paylaşımlarını önlemek, 3. Bulgar Bilimler Akademisi, Pomakların Bulgar atalarına kanıt araştırmak için Rodoplara tarihçi, etnograf ve filolog seferi düzenlemelerini zorunlu kılmak, 4. Bilim Akademisi'nde Pomakların tarihsel geçmişini "incelemek" üzere talimat verilen özel bir varlık olarak bir "Enstitü" yaratmak. Böylelikle Pomakların Bulgar olduklarını bilimsel olarak kurmak için akademisyenlere güvenilmiş, sahte bilimsellik üreterek Pomakların Bulgar köklerini kanıtlamaya çalışmışlardır[233].

Uygulanan baskılar; kültürel soykırım, din özgürlüğünün kaldırılması ve göç şeklinde olmuştur. Türk kültürünün bütün izleriyle silinmesi için alınan tedbirler tutuklama, cezalandırma, fiziksel zarar verme, sürgüne gönderme, işkence ve

[232] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 59-63. Bulgar Bakanlar Kurulu'nun kabul ettiği 9, 15, 16, ve 17 nolu kararnamelerle Türkler'in yoğun olarak yaşadıkları Rodoplar ve Pirin bölgesinden özellikle güney sınıra yakın yerlerden Pomak Türkleri aileleriyle sürgün edilmişlerdir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", *a.g.m.*, s. 533.
[233] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 99.

öldürmedir[234]. 1946'da Vatan Cephesi'nin iktidara gelmesinden sonra tüm azınlıklara olduğu gibi Pomak Türklerine de hayat hakkı verileceği ilan edilmesine rağmen fiiliyatta herhangi bir değişiklik olmamıştır. 'Müslüman Bulgar' adını taktıkları bu biçarelere; ölüme kadar vardıran dayak aç bırakma ve akla gelmeyen işkenceler feci şekilde uygulanmıştır[235]. Pomaklara yapılan Bulgarlaştırma propagandasının özü şudur: "Siz önceden Bulgardınız, Türkler sizi kılıç kuvvetiyle Müslüman yapmıştır. Bundan sonra başınızdan fesleri alıp cami yerine kiliseye gidecek, tamamen eski dininize döneceksiniz. Başka çareniz yoktur."[236] Çok acınacak durumda olan bu biçareler bir taraftan bu şekilde Bulgar mezalimine maruz kalırken diğer taraftan ümitle dolu gözlerini Türkiye Cumhuriyeti'ne çevirmişlerdir. Toplama kampı hayatı yaşatılmış olan Pomaklar, canlarını kurtarmak için anavatana göç etmek üzere müracaatta bulunmuşlardır[237]. Bu durum Bulgarlaştırma işleminin bölgesel ve mahalli bir uygulama olmadığının göstergesidir. Ağustos 1970'te Rodop'un bölge merkezi olan Paşmaklı'da yapılmış olan BKP bölge kongresinde her yönüyle asimilasyonun kesinleşmesi talep edilmiştir[238]. Yapılan tüm bu baskı ve işkenceler, insanlık haysiyetine indirilen ağır bir darbedir. Zorla isim değiştirmek, din-vicdan hürriyetini tanımamak, Türk insanını yaşam hakkından yoksun bırakmak bir insanlık suçu ve bir soykırımdır[239].

1. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Pomak Türklerine Yönelik Vahşetler

Türkler yaklaşık 500 yıl Balkan milletleriyle huzur içinde yaşamıştır. Fakat Rusya, Bulgar devletinin kurulması için Türkleri Balkanlar'dan çıkarma politikasını uygulamaya koymuştur. Türk tarihinin ve Türk insanının vicdanında "Bulgar Mezalimi" olarak yer eden bu büyük yıldırma stratejisi, günümüze dek devam

[234] Jerome J. Shestack, "Bulgaristan'ın Türk-İslam Azınlıklarına Uyguladığı İnsan Hakları İhlali", (çev. Zeynep Azizoğlu) *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu,* Ufuk Matb., İstanbul 1988, s. 91, 92.
[235] BCA, Dosya: 426847, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 1.8.1946.
[236] BCA, Dosya: 426612, Fon: 30.10.0, nr. 242.637, 10.2.1935.
[237] BCA, Dosya: 426847, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 1.8.1946.
[238] *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 1.
[239] Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 45.

etmekte olan Türk Tarihi'nin en gaileli ve en unutulmaması gereken sayfalarından birini teşkil etmektedir. 93 harbinden sonra Anadolu'ya sürekli bir göç hareketi meydana geldiğinde[240] bu göç hareketi Pomak Türklerinin de Rumeli'den hicreti olarak, onları maddi yönden kötü duruma düşürmüştür[241]. Savaştan önce Müslüman-Türk azınlık 1.6 milyonluk nüfusu ile Bulgaristan nüfusunun yaklaşık yarısını oluştururken, savaş sonrası 1880 (Bulgaristan Prensliği) ve 1884 (Doğu Rumeli vilayeti)'te yapılan nüfus sayım sonuçlarına göre 802.597 olan nüfus ile ülke nüfusunun %26.91'ini oluşturmuştur. Dolayısıyla savaşla birlikte ülkedeki Türk toplumunun azalmasının bir nedeni göçler olmuştur. Şüphesiz diğer nedeni ise Rus ordularının ve Bulgar çetelerinin saldırıları sonucundaki ölümlerdir[242]. Örneğin 1884 yılında Çepni bölgesinde nüfusun %71.7'sini Pomak Türkleri, %21.4'ünü Bulgarlar oluştururken, göçler yüzünden bu durum Pomak Türklerinin aleyhine değişmiştir. Göçler 1899 ve 1904 yıllarında yoğunlaşmış, 1884'te Brezovitsa köyünde bulunan 202, Durmuşlar köyünde bulunan 367 Pomak Türkü'nün tamamı 1907'ye kadar göç etmiştir. Aynı şekilde 668 nüfuslu Lilkovo köyü, 750 nüfuslu Orehovo köyünün Pomak Türk halkı 1891 ve 1904 yıllarında köylerini terk etmek zorunda kalmışlardır. 1892'de Nareçen köyünden 40 aile, 1902'de 25 aile, Hvoyna köyünden 1902'de 210 Pomak Türkü yurtlarını terk edip Anavatan'a göç etmiştir[243].

Savaşın yalnızca Tuna cephesinde 7 ay içinde 700.000 Türk ölmüş, yüz binlerce Türk büyük bir baskı ve zulüm altında kalarak soykırıma uğramış ve göçe zorlanmıştır[244]. 1877-1878 Savaşı'nda yaşanan bu göçlerle birlikte aydın ve zengin kesimin Anadolu topraklarına göç etmesiyle birlikte arkada bilgisiz ve yoksul bir Türk köylü kitlesi bırakarak[245] nüfus oranını Türkler aleyhine bozmuştur. Rumeli'de Ruslar ve Bulgarlar, Türkler üzerinde bir soykırım tatbik etmişlerdir. 1 milyon

---

[240] Sezer Arslan, *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri Ve Osmanlı Devleti'nde İskânları* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, 2008 Edirne, s. 52; BOA, *HR.TO*., 336/54, 16 05 1885.

[241] BOA, *Y.PRK.AZJ*., nr. 54/72, 20 S 1327.

[242] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 200, 201. 1879-1978 tarihleri arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin yıllara göre miktarı için bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 31, 32.

[243] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 84, 85.

[244] Doğu Rumeli Vilayeti'nde sadece 1883 yılının ilk yarısında 250.000 Balkan Türkü tehcir edilmiştir. Bkz. Yavuz Ercan, *a.g.m.*, s. 301, 302.

[245] Kader Özlem, *a.g.t.*, s. 13.

civarında Türk'ün göçüne sebep olmuştur. Göç etmeyenler için de Bulgarlaştırma yoluna gidilmiş, Müslümanlığı terke Hıristiyanlığı kabule zorlanmışlardır. Amaca uygun ilk adımlarını da camileri tahrip etmek veya kiliseye çevirmek ile atmışlardır. Bunu da Türkleri vaftiz ederek Hıristiyanlaştırmak izlemiştir[246]. Hıristiyanlaştırma işinde yerel kilise yöneticileri ve okul müfettişleri işbirliği içinde çalışmışlardır[247]. Dolayısıyla ilk Hıristiyanlaştırma ya da asimilasyon kampanyası, sonrakilerden farklı olarak belirli bir bölge ile sınırlı yapılmıştır[248].

1877-1878 Rus Savaşı'nda yaşanan felaketlere bizzat tanıklık eden Zağra Müftüsü Hüseyin Raci Efendi'nin o günlerde kağıda döktüğü hatıraları en acı şekilde zulümleri ortaya koymaktadır. Rusların yardımıyla zapt olunan Zağra'da Bulgarlar tarafından feci zulümler icra edilmiştir. Bulgar mezalimine hedef olmamış bir Zağralı tasavvur edilemez. Örneğin Zağra'nın hatta Balkanlar'ın en önemli camilerinden biri olan Hamza Bey Camii, Bulgarlar tarafından barutla yıkılmış, tahrip edilmiş ve bir zaman için kilise olarak da kullanılmıştır. Daha sonra cephanelik yapılan bu caminin dışında başka camiler de yağma edilmiş, insan ve hayvan pislikleriyle pisletilmiş ve ahır yapılmıştır[249]. Sadece İvraca'ya bağlı Gradesnitsa, Bela Slatina ve Popitsa köylerindeki camiler yıkımdan kurtulmuştur. Bulgar hükümetleri, İslam mabetlerinin onarımı için hiçbir şekilde tahsisat ayırmamışlardır. İktisadî durumları bozulan Pomaklar, Hıristiyanların tanassur çabalarına maruz kalmışlardır[250]. Sadece Eski Zağra'da Bulgar vahşilerinin türlü eza ve hakaretle idam ettikleri ve öldürdükleri Müslümanların miktarı kasabanın içinde 1.500 ve köylerde 1.800 kişidir. Örneğin Eski Zağra'nın Bükümlük köyü ahalisinden 212 kişi katledilmiştir. Cami ve okullara hapsedilerek ateşe verilmişlerdir. Yaralıları ve dışarı çıkanları kurşunlamışlardır. Hızır Bey, Canbazören, Hriste, Curanlı köyleri de katledilmiştir. Efehanlı köyünden 140 Müslüman bir göl kenarında bir günde öldürülerek göle atılmışlardır[251]. Bu gibi

[246] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 4-23.
[247] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 158.
[248] Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.m.*, s. 341.
[249] Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* (Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 9-111.
[250] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 158.
[251] Çeşitli işkencelerle diri diri gömülerek yapılan mezalim ve diğer vahşetlerle ilgili olarak bkz. Hüseyin Raci Efendi, *a.g.e.*, s. 182-193.

katliamların bir örneği Nevrokop'ta yaşanmış, mezkûr yerden dönmekte olan Müslümanlar, gayet vahşiyane bir surette Bulgar eşkıyaları tarafından katledilmişlerdir[252]. Baskı ve zulümler karşısında Pomak Türkleri göç etmek istemişler[253] ancak Pomak ailelerinin Bulgar sınırından Türk tarafına geçmelerinde çoğu zaman sorunlar oluşmuş, Bulgar askerlerinin izin vermediği olmuştur[254]. Her gün feryat, ah ve figanlar ile binlerce Pomak Türkü üzerinde reva görülen, onları cebren ve kahren Hıristiyan yapmak üzere uygulanan engizisyon mezalimi[255], baskı ve vahşetler karşısında göç etmekten başka çaresi kalmayan Türk-Müslümanlar, 93 Harbi'nden Balkan Savaşları'na kadar olan süreçte sadece Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan 1.300.000 kişilik bir göç gerçekleştirmişlerdir[256]. Can ve namus emniyetleri kalmadığı ve tüm haklardan mahrum oldukları için göç etmişlerdir[257]. Sonuç olarak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Bulgaristan topraklarında yaşayan Türkler ve Müslümanlar bütünüyle yok edilememiş ancak sayıları yarıya indirilerek Bulgarlara bir yurt açılmıştır[258]. Bulgarlaştırma politikasının başlangıç noktasını 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı oluşturmaktadır. Bu savaşın ardından kurulmuş olan Bulgar Prensliği sınırları dâhilinde, Bulgar'dan çok Türk nüfus kaldığı için Türkleri göç ettirmek ve asimile etmek tüm Bulgar yönetimlerinin değişmez devlet siyaseti olmuştur. Balkan Savaşları'ndan sonra ise Hıristiyan halkı, Türklerden kurtarma politikası uygulamaya koyulmuştur.

---

[252] BOA, *Y.PRK.BŞK*, nr. 73/48, 26 Ş 1322.
[253] BOA, *Y.A.HUS*., nr. 421/105, 25 B 1319.
[254] BOA, *A.MTZ.04*, nr. 72/71, 29 B 1319.
[255] "Ehl-i Salib Mezalimi: Pomak Dindaşlarımız Hakkında Ehl-i Salib Muharebatı Devam Ediyor", *Sebilü'r-Reşad*, C. XI, S. 281, İstanbul 1329, s. 331.
[256] *Türk İslamların Üzüntüleri Bulgar Vahşetleri İslamlığın-İnsanlığın-Uygarlığın Görüşlerine*; Sadeleştiren: H. Adnan Önelçin, Gözen Yayınevi, İstanbul 1986, s. 74.
[257] BOA, *Y.PRK.M*, nr. 1/87, 29 Z 1297; BOA, *HR.TO*, nr. 336/54, 16 05 1885.
[258] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 333.

2. Balkan Savaşları Sırasında Bulgar Zulmü

Bulgarlar, Balkanlar'da Türk ve Müslümanları 93 Harbi'nde ve Balkan Savaşları yıllarında zulümleriyle inletmişlerdir[259]. Osmanlı Devleti'nin Rumeli toprakları yüzyıllarca büyük devletlerin ilgi odağı olurken, siyasî oyunlar sonucunda kurulmuş olan Balkan devletleri, bağımsızlıklarını kazandıkları andan itibaren Osmanlı ülkesine doğru yayılma siyaseti izlemeye başlamışlardır. Kurdukları ittifaklar sonucu 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Türk topraklarına saldırmasıyla Balkan Savaşları başlamıştır[260]. Savaşın daha ilk yıllarında Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin teşebbüsü, Çar Ferdinand'ın, Geşov hükümetinin ve VMRO yönetiminin desteğiyle Pomak Türklerinin Hıristiyanlaştırılması başlamıştır[261]. Osmanlı-Türk hâkimiyetinin Balkanlar'da sona ermesinden ve Bulgar Devleti'nin kuruluşundan sonra günümüze kadar geçen süre içinde Bulgar devlet yöneticileri, kendi yurt içi siyasetlerinde çeşitli metotlar uygulayarak Pomak Türklerini Bulgarlaştırmayı, sürekli bir politika haline getirmişlerdir[262]. Osmanlı Devleti beş yüzyıllık bir hâkimiyet sonunda 1877 yılından itibaren Balkanlar'dan çekilmek zorunda kalmıştır. 93 Harbi ile başlayan Balkanlar'dan Anadolu'ya göç günümüze kadar sürmüştür. Balkan Savaşı sonrası Balkanlar'daki büyük bir Müslüman Türk kitlesi, Osmanlı hâkimiyetinden çıkıp diğer Balkan ülkelerinin idaresine girmiştir[263]. Örneğin Batı Trakya'daki Türkler, tartışmasız şekilde çoğunluğu teşkil etmekteydiler. Buna rağmen bölge, 1912-1913 Balkan Savaşları'yla elimizden çıkmış ve 1923'te Batılıların baskı ve politik oyunlarıyla Yunanistan'a bırakılmışlardır[264].

---

[259] *Türk İslamların Üzüntüleri Bulgar Vahşetleri…*, s. 7.
[260] İlker Alp, "Balkan Harbi ve Bulgar Mezalim ile İlgili Edirne Müzesinde Birkaç Bulunan Hatıra", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mayıs 1987, S. 5, s. 51.
[261] Plamena Stoyanova, *a.g.m.*, s. 56.
[262] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 49.
[263] Aydan Yumerov, *Tarihi ve Sosyo-Kültürel Açıdan Bulgaristan Müslümanları Asenovgrad Şehri Örneği*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2010, s. 96.
[264] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 619.

Yapılan antlaşmalara rağmen geride kalan Müslüman Türk toplumu, millî ve manevi değerlerinden vazgeçmeleri için çeşitli baskılara maruz kalmışlardır[265]. 1912 ve 1913'te Bulgar hükümeti, Pomakları yeniden iskân etmek ve onlara Hıristiyan isimleri vermek için kapsamlı bir kampanya başlatmış[266] ve Pomaklar en şiddetli baskıya, Balkan Savaşı sırasında maruz kalmışlardır. Bir yandan camileri tahrip edilip İslam'ın şartlarının uygulanması yasaklanırken, diğer yandan kendilerine zorla Bulgar adları verilmiş ve her pazar günü kiliseye gitmeye zorlanmışlardır. Bazı Pomak kızları kaçırılarak bekar Bulgarlarla evlendirilmiş, birçok Pomak'ın yaylalardaki evleri de yakılmıştır[267]. Dimetoka ve çevresinde de Bulgar vahşetleri Balkan Savaşları boyunca sürmüştür[268]. Bulgarlar tarafından yapılan zulüm ve işkenceler günlük yaşamın bir parçası haline gelmiş, her gün süngüden geçirilmek ve ölümü beklemek korkusuyla karşı karşıya kalmışlardır[269]. Balkan Savaşları esnasında yapılan katliamlara ve göçlere rağmen bu savaşların sonunda; Gümülcine kazasının 34 köyünde 10.625, Paşmaklı (Ahi Çelebi) kazasının 32 köyünde yaklaşık 35.000, Dövlen kazasının 30 köyünde 26.810, Darıdere kazasının 26 köyünde 16.990, Eğridere kazasının 24 köyünde yaklaşık 20.000, Koşukavak kazasının 13 köyünde 3.757, Soflu kazasının 7 köyünde 3.570, İskeçe kazasının 6 köyünde 4.500, Nevrokop kazasının 74 köyünde 26.962, Drama kazasının 31 köyünde 11.179, Razlik kazasının 7 köyünde 8.870, Cuma-i Bala kazasının 6 köyünde 3.900, Kavala kazasının 6 köyünde 2.710, Petriç kazasının 3 köyünde 865, Melnik kazasının 3 köyünde 700, Doyran kazasının 2 köyünde 1.270 Pomak Türkü yaşamaktadır[270].

Pomak Türkleri, XIX. yüzyılda Balkanlar'da başlayan istiklâl hareketlerinde Türk-İslam kültürünün cesur ve çetin müdafileri olmuşlardır. Fakat 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Balkan ülkelerinin sınırları içerisinde kalan bu Türk toplumuna karşı, o ülkelerin yöneticileri tarafından hem şiddet hem asimile politikası

---

[265] Aydan Yumerov, *a.g.t.,* s. 96.
[266] Kristen Ghodsee, *a.g.m.,* s. 41.
[267] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 103.
[268] BOA, *BEO*, nr. 4112/308342, 01 Z 1330.
[269] *Türk İslamların Üzüntüleri Bulgar Vahşetleri…*, s. 90, 95.
[270] Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", s. 524; Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 12.

takip edilmiştir[271]. Başlayan Balkan Savaşları'nda Bulgar ordusu Edirne ve İstanbul istikametine kadar ilerlemiş ve Çatalca'ya kadar gelmiştir. Yunanistan Batı Trakya'yı, Sırbistan ise Makedonya ve Arnavutluğu ele geçirmiştir. Böylece sadece üç ay içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa toprakları ele geçirilmiştir. Edirne civarından Çürük köyünden itibaren Koşukavak, Kırcaali, Mestanlı Türk ve Rum köyleri yağmalanıp, yakılmış ve askerî birlikler köylerde buldukları her şeyi soyup yağmalamışlardır. Köylerdeki camiler, mezarlar ve Rum kiliseleri bile yakılmıştır. İnsanların birçoğu öldürülmüş özellikle Müslümanlar hedef alınmıştır. Savaş esnasında Rodop, Pirin ve Trakya'daki Pomaklara karşı Hıristiyanlaştırma kampanyası düzenlenmiştir[272]. Örneğin Hıristiyanlaştırılan Pomak Türklerinden biri olan ve Filibe'den Dersaadet'e gelen Hristo Çurof'un hüviyeti incelendiğinde kendisinin esasen Pomak Türklerinden olduğu tespit edilmiştir[273]. Sokaklarda veya evlerde bile iki Türk-Müslüman'ın görüşmesi yasaklanmış, yaşlıların ve ileri gelen saygın kişilerin zorla sakalları, gençlerin de bıyıkları kesilmiştir[274].

1912 yılında Balkan Savaşı esnasında Bulgaristan Batı Trakya'yı Rodopları, Makedonya'yı ele geçirmiş ve bu topraklarda yaşayan, İslam'a inanan halka Hıristiyanlık sunulmuş ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu savaşın başlamasından önce planlanan bu olay Bulgar Kilisesi ve ordudan gelen büyük destekle başlatılmıştır. Balkan Savaşı'nda Rodoplarda yaşayan Pomak halkının Osmanlı'ya verdiği destek ve yardımları unutmayan Bulgar Devleti, Rodoplarda ve Trakya'da 33 köyde 3.970 ev yakıp yıkmış, malları ve hayvanları gasp etmiş, bu Hıristiyanlaştırmaya Bulgar Kilisesi de maddi destek vermiştir. Pomak halka karşı yapılan sadece Hıristiyanlaştırma olmamış isim, kıyafet, örf-âdet ve yaşam tarzı da değiştirilmeye çalışılmıştır. Müslüman halk camilere, kiliselere ve hükümet binalarına sokularak toplu halde vaftiz edilmiş, bu olaylara ordu görevlileri bizzat

[271] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 9.
[272] Aydan Yumerov, *a.g.t.*, s. 9-10. Bulgarlar işgal ettikleri Batı Trakya'da sadece Müslümanlar'a değil Rum ahaliye de zulüm yapmışlardır. BOA, *DH.KMS*, nr. 2/29, 15.M.1332. Rumlar'ın Bulgar vahşetinden, istilasından ve barbarlığından onları kurtardıkları için, Osmanlı idaresine ve ordusuna gönderdikleri teşekkür mektuplarıyla ilgili bkz. İlker Alp, "Balkan Savaşları Esnasındaki Bulgar Mezaliminin Türkler ve Gayrimüslim Azınlıklar Tarafından Tel'ini", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 26, Nisan 1987, s. 48.
[273] BOA, *DH. EUM. 5. Şb.*, nr. 9-23, 1333.
[274] *Türk İslamların Üzüntüleri Bulgar Vahşetleri…*, s. 91, 117.

iştirak edip ayaklanmaları önlemişlerdir. Bu baskılar ve zulüm sonucunda Anadolu'ya göçler meydana gelmiştir. Bulgar yönetiminin 1912'de Rodopları ilhak etmesinden sonra Temmuz 1913 tarihine kadar Pomak Türklerinin yaklaşık 200.000'ine Bulgar adı verilmiş ve vaftiz edilerek Hıristiyan yapılmıştır [275]. Rodoplardaki tüm Pomak bölgelerine kilisenin atadığı din adamlarından ve devlet tarafından atanan eğitimcilerden oluşan özel görevliler gönderilmiştir. Görevleri ise öncelikle Pomakları Hıristiyanlaştırmak olmuş ve ardından Pomakları vatanseverlik ve millî sadakatle yetiştirmek hedeflenmiştir. Ancak bu hedefler ne zaman ve nerede güzellikle başarılamazsa istenilen etkiyi elde etmek için şiddete başvurulmuştur[276]. Bütün Rodop dağlarında Hıristiyanlaştırmaya karşı ayaklanmalar olmuştur ve bu ayaklanmalara Pomaklar da katılmışlardır[277]. Kırcaali İslam ahalisinin vekilleri de biçare durumdaki memleketlerinin çaresiz bir şekilde uğradığı felaket ve ızdıraba tepkisiz kalamamışlardır. Köylerindeki hane ve topraklarını kanlarının son damlasına kadar muhafaza etmeye çalışmışlar ve hatta hükümet muvakkatesi tesis etmişlerdir[278].

1912 yılında Pirin Makedonyası'nı ilhak eden Bulgaristan, buradaki Pomak Türklerine saldırılarını yoğunlaştırmıştır. Bu çirkin uygulama sürerken Birinci Balkan Savaşı'na çözüm bulmak amacıyla toplanan Londra Konferansı, Bulgaristan tarafından öne sürülen taleplerin Osmanlı Devletince reddedilmesi (30 Ocak 1913) üzerine dağılmıştır. Bunun hemen ardından Bulgaristan daha önce 22-24 Ekim 1912'de kuşatmış olduğu Edirne'yi 3 Şubat 1913'te tekrar top ateşine tutmaya, Trakya'daki binlerce Türk köylüsünü öldürmeye, yüzlercesini de Osmanlı Devleti'nin savaş gücünü kırmak için İstanbul'a sürmeye başlamıştır. Edirne 28 Mart 1913'te düşmüştür. Böylece katliam daha da yayılmış[279] Türk ve Müslümanlar, Bulgarlar tarafından öldüresiye dövülmüş, malları ellerinden alınmış, silah aramak bahanesiyle

[275] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 118.
[276] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 57.
[277] Aydan Yumerov, *a.g.t.*, s. 9-10.
[278] BOA, *DH. KMS*., nr. 63-26, 09 L 1331.
[279] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 75.

bütün evler yağma edilmiş, aile reisleri cezaevlerine götürülmüş, ah ve feryat içinde uygarlık dünyasının yardımını beklemişlerdir[280].

Balkan Savaşları'nın sonucunda Rodoplar ve Batı Trakya'da yaşayan nüfusun çoğunluğunu Türkler oluşturmaktaydı. Kırcaali, Eğridere, Koşukavak, Ortaköy, Darıdere, Paşmaklı, Mestanlı, Nevrekop, Dövlen, Dospat, Hasköy, Harmanlı gibi yerlerde Müslüman Türklerin varlık oranı %90'a ulaşmaktaydı. Bazı istatistiklerde ise, Kırcaali, Koşukavak, Ortaköy, Paşmaklı, Nevrekop, Darıdere, Eğridere ve Rodopçuk illerinde 333.321 Türk, 50.967 Bulgar ve 10.720 Rum nüfusun bulunduğu bildirilmektedir. Bu durum Bulgarların, Bulgar-Slav topluluğu yaratma düşüncesine mâni olmuştur. Bu sebepten Bulgaristan 1910'da uzman subayların hazırlamış oldukları plandan yararlanarak çok yönlü propaganda ve baskı faaliyetlerinde bulunmuştur. Pomaklara gayri Türk ile gayri Müslim görüşünü aşılamak, bilinçaltına yerleştirmek ve Pomakları diğer Türklerden ayırmak amacıyla;

a. Pomakların yaşadığı yerleşim yerlerinde Türkçe eğitim yapılmasına izin vermemişler,

b. Türkçe eğitim yapan okullara Pomakların gitmesini yasaklamışlar,

c. Ayet, hadis ve hutbeleri Bulgarca okumaya zorlamışlar,

d. Türk-İslam düşmanlığının aşılanması için, okullara Bulgar öğretmenler göndererek telkin edici temalar işlemişler,

e. Pomakları Bulgarların bulunduğu yerlere zorla iskân ettirerek Bulgarların içinde eritmeye gayret etmişlerdir. Ayrıca Balkan Savaşları esnasında, Bulgar Genelkurmay Harekat Dairesi Başkanı Orgeneral Sarafov, işgal komutanlıklarına göndermiş olduğu talimatla Bulgarlaşmayı kabul etmeyenlerin imha edilmesini emretmiştir[281]. Bulgar toplumu da, Hıristiyanlaştırma faaliyetinde ruhbana yardım etmeye teşvik edildiği gibi, bizzat şahsi teşebbüsleriyle istekli olarak civar Pomak köylerini Hıristiyanlaştırma görevini üstlenmişlerdir. Tatarpazarcık'ta öğretmen

[280] *Türk İslamların Üzüntüleri Bulgar Vahşetleri…*, s. 34, 57, 113.
[281] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 179, 180.

Todor İv. Mumciev başkanlığında aralarında çeşitli parti temsilcileri, öğretmen, avukat, tüccar, mühendis, gönüllü ileri gelenlerin katılımıyla Pomaklara Hıristiyanlık telkininde bulunmak, Hıristiyan ahlakı aşılamak ve yeni koşullara alışmalarına yardımcı olmak için bir komite kurulmuştur. Komite birinci toplantısını 16/29 Aralık 1912'de yapmış, ilâveten Sinod Meclisi ve Filibe metropoliti Maksim'e başvurarak Pomakları yakından tanıyan yerli aydınların da katılımıyla propaganda komiteleri kurulmasını istemiştir. Tatarpazarcık Komitesi, Cepino bölgesinin Hıristiyanlaştırılmasını da bizzat üstlenmiştir[282].

Uygulanan planlı mezalim sonucunda bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi ile 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında ve sonrasındaki dönemlerde Bulgar yönetiminin takip ettiği politikalarla Bulgaristan'daki nüfus oranının Türklerin aleyhine değişiklik göstermiş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca resmî istatistiklerde Pomak Türkleri Bulgar kaydedilirken Türklerin miktarı da olduğundan az gösterilmiştir[283]. 1912 Birinci Balkan Savaşı sonunda Rodop bölgesini teşkil eden Drama, Gümülcine, Dedeağaç ve kısmen Edirne sancakları Bulgaristan'a katılmıştır. Bu dört sancakta yani Rodop bölgesinde 1.250.000 İslam nüfusu yaşamaktaydı. Buna karşılık bir ay için ticarete gelmiş ve kasabalara yerleşmiş olmak üzere 110.000 Hıristiyan bulunmaktaydı. Drama sancağının nüfusunun %82'si İslam, %7'si Bulgar, %11'i Rumdu. İşlenir arazinin %92'si İslamlarda, %5'i Rumlarda, %3'ü Bulgarlardaydı. Emlâkın ise %88'i İslamlarda, %7'si Rumlarda, %5'i Bulgarlarda bulunmaktaydı. Drama ve Nevrokop bölgelerini teşkil eden 75 karyede ise ne Bulgar ne de Rum vardı. Drama'nın Rupçoz (Dövlen), Sarı Şağban kasabalarında, Kavala'nın merkezinden başka karyelerinde, Gümülcine'nin Kırcaali, Darıdere, Eğridere kazalarında dahi ne Bulgar ne de Rum yaşamaktaydı. Gümülcine, İskeçe, Ahi-Çelebi (Paşmaklı), Sultanyeri (Koşukavak) kazalarının merkezlerinden başka, kazalarında da ancak %5 oranında Bulgar ve Rum mevcuttu[284]. Balkan Savaşları sonunda Bulgaristan güneyde Rodop bölgesinde dokuz Türk ilçesini topraklarına

[282] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 169. 1912-1913 yıllarında Pomaklar'ın Hıristiyanlaştırılmasını sağlayan yerel unsurlardan biri de papazlar kadar öğretmenler olmuştur. Bkz. Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 47.
[283] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 37.
[284] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 48-49.

katmıştır. Türk ve Pomak nüfus oranları dokuz ilçede şöyleydi: Kırcaali %97.7, Koşukavak %94, Eğridere %98.3, Mestanlı %98.7, Darıdere % 95.1, Dövlen %92.9, Paşmaklı %54.1, Nevrokop %43, Ortaköy %13.1. Bu sayılar 1920 yılında yapılan resmî Bulgar nüfus sayımına dayanmaktadır. Görülmektedir ki Türk katliamından, uygulanan göç politikasından ve Bulgar iskânlarından sonra da Rodop bölgesi ve Batı Trakya bölgesi nüfusunun dörtte üçten fazlası yine de Türk çoğunluğundaydı[285]. 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda Türk-Müslüman nüfusunun oranı %95'lere varan Batı Trakya, Rodoplar ve Pirin Makedonyası bölgelerindeki Kırcaali, Mestanlı, Koşukavak, Ortaköy, Eğridere, Darıdere, Dövlen, Paşmaklı, Nevrokop, Razlik, Menlik, Petriç, Gümülcine gibi ilçelerin Bulgaristan'a ilhakı ile bu topraklarda yaşayan Türk-Müslüman nüfusu, bunun yanında Müslüman Pomak Türkleri de Bulgar Devleti'nin boyunduruğu altına alınmıştır. Balkan Savaşları sırasında Balkan Devletleri, silahsız Türk köylerine saldırmışlar, geniş katliam uygulamışlardır[286]. Bulgarlar tarafından yapılan mezalimi ve yakılan köylerin isimleriyle mevkilerini gösteren krokiler de mevcuttur[287]. Katliam özellikle Doğu ve Batı Trakya ile Makedonya'nın büyük kısmı Edirne, Babaeski, Lüleburgaz, Uzunköprü, Kırklareli, Pınarhisar, Dimetoka, Drama, Kavala, Serez, Kılkış, Selanik, Koşukavak, Hasköy, Harmanlı, Eski Zağra, Ortaköy, Yanbolu, Varna, Filibe, Pazarcık, Rusçuk, Niğbolu, Silistre, Vidin, Gevgili, Prilene, Doyran ve Ustrumiça bölgelerinde en acımasız ve feci yöntemlerle yerine getirilmiştir[288]. Böylelikle Bulgaristan, ülkesindeki Türkleri asimile etme yönündeki çeşitli politikalarını düzenli biçimde uygulamıştır. Bunların bütünüyle Pomakların Bulgarlaştırılması hedefine hizmet edeceği umulmuştur.

Yunanistan ve Bulgaristan göçe mecbur kalan Türklerin topraklarına, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nden gelen Rum ve Bulgarları iskân etmeye başlamıştır. Bulgaristan hükümeti özellikle sınıra yakın konumdaki Müslüman arazilerini

---

[285] Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri,* C. 1-2, TTK Yay., Ankara 1989, s. 53. Diğer bir ifadeyle bu ilçelerde yoğun Türk ve Pomak kitlesi yaşıyordu. 1920 yılında yapılan bu nüfus sayımının resmî istatistiklere göre Türkler'in Balkan Savaşları katliamından ve yerlerine 1912-1920 yıllarında Bulgarlar'ın iskân edilmesinden sonra da Bulgar idaresindeki Rodop-Pirin yöre nüfusunun dörtte üçten fazlasının Türk olduğu görülmektedir. Dokuz ilçenin altısında ise Türk nüfusun oranı %93-99 arasında değişmektedir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 127, 128.

[286] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 76.

[287] BOA, *BEO*, nr. 4209-315627, 29 N 1331.

[288] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 76.

istimlâk etmiştir. Ve bu arazilere Bulgar ahali iskân ettirilmiştir[289]. Mütemadiyen baskı altında olan Türklerin emlak ve tarlalarının Bulgarlara verilmek üzere el koyulması daha sonraki dönemlerde de sürmüştür[290]. Bulgaristan'ın, Batı Trakya'daki Müslüman ve Rum toplumun içine 120.000 Bulgar göçmeni yerleştirdiği bilinmektedir. Bu sırada zikrolunan devletler işgal ettikleri yerlerdeki Hıristiyanların başka bölgelere göç etmesini de yasaklamıştır. Böylelikle barış için masaya oturduklarında, Avrupa kamuoyuna buralarda Türklerin azınlıkta olduğunu kanıtlamayı ve işgal ettikleri toprakların kendilerine bırakılmasını sağlamayı hedeflemişlerdir. Bunu da büyük bir ölçüde gerçekleştirmişlerdir [291] . Yapmış oldukları mezalimi haklı çıkarabilme çabasıyla bu vahşeti, kamuoyuna Hıristiyanlığı Türklerden ve Türklerin mezaliminden kurtarma olarak göstermişlerdir[292]. Osmanlı Devleti'ni uluslararası alanda yalnız bırakabilme çabası ile bir Müslümanlık-Hıristiyanlık mücadelesi oluşturma yoluna, Balkan Savaşları'nda olduğu gibi önceki dönemlerde de başvurulmuştur. Öyle ki 1876 İstanbul'daki Tersane Konferansı öncesinde oluşturulan bu düşünüş ile İngiliz umumi efkârı Bulgarlar lehine dönmüş, doğru olmadığı bilindiği halde Bulgarların Türkler tarafından katledildiği ve Bulgar katliamı yapıldığı iddiası İngiliz hükümeti tarafından kabul edilmiştir[293].

1912-1913 yıllarında Balkan Savaşları esnasında 300.000'den fazla Türk şehit edilmiştir. 440.000'i ise göçe zorlanmıştır[294]. Göç edenler beraberlerinde yaralarını ve çektikleri zorlukları da getirmişlerdir[295]. Her şeylerini kaybedip büyük zorluklara katlanarak göç etmelerinin, yurtlarını terk etmelerinin tek sebebi, Türklere ve Müslümanlara uygulanan mezalimdir. Bu mezalimin boyutlarını arşiv belgeleri en manidar şekilde ortaya koymaktadır. Öyle ki sadece Kırcaali kaza ve köylerinde binlerce kız ve erkeğin süngüden geçirilmiş kanlı cesetleri Bulgarlar tarafından sokaklarda sürüklenmiştir. Mağdur olmayan köy ve mesken bırakılmamış, dereler

[289] BOA, *DH. SYS*, nr. 9-10, 4 Za. 1328.
[290] BOA, *HR.İM*, nr. 129/42, 18 01 1925.
[291] Sezer Arslan, *a.g.t.*, s. 74.
[292] BOA, *DH. KMS*, nr. 63/26, 9 L 1331.
[293] Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, TTK Yay. Ankara, 1992, s. 9.
[294] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 35, 36; Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 31.
[295] Ahmet Cevad, *a.g.e.*, s. 15.

elleri bağlanmış, karınları delinmiş binlerce cenaze ile dolmuştur[296]. Kavala ve Drama bölgelerinde Bulgar komitacılarının ve yerli Hıristiyan ahalinin elinden çile çekmemiş tek Türk yerleşimi yok gibidir. Erkeklerin tamamına yakını kıyımdan geçirilmiştir. Diğer yerlerde ise ırza geçmeler ve talan etmeler olmuştur. Kavala yöresinde, Kavala Türklerinin komitacılar tarafından öldürülmelerinin yanı sıra, Pravişta'da yaklaşık 200 Türk'ün ve Sarı Şaban'da bir o kadarının katledildiği bilinmektedir. Drama bölgesinde, Çatalca, Doksat ve Kırlık Ova'da çok sayıda Türk öldürülmüştür. Bu cinayetlerin çoğu, Bulgar işgalinin hemen ardından gerçekleşmiştir. Hıristiyan bağlaşıkların hepsi, köylerde yaşayan Müslümanları geniş kapsamlı kıyıma girişmişlerdir. Meselâ, Avrathisar ve Doyran bölgesinde Bulgarlar, kapsamlı derecede kıyım yürütmüşlerdir. Rayanova'da neredeyse bir Müslüman erkek dahi canlı bırakılmamıştır. Korkut köyünde, kadınlarla çocuklardan da birçoğunun yanı sıra, köy erkeklerinin tamamı camide ve saman depolarında toplanıp canlı canlı yakılmışlardır. Demirhisar'da, Türkler bir araya toplanarak kahvehaneye götürülmüş ve orada yakılarak öldürülmüşlerdir. Toplu şekilde yakma metodu, Bulgarların Rainovo, Kilkis ve Plantza'da Müslümanlar için tercih ettiği bir öldürme şeklidir[297]. İstrumuça'da, Rodoplarda, Siruz'da, Kavala'da Demirhisar, Dedeağaç'ta, Selanik'te Osmaniye'de, Drama'da en katı insanların tüylerini ürpertecek derecede facialar yapılmıştır. Yaşlı, çocuk, kadın demeyerek binlerce Müslüman-Türk idama mahkûm edilmiştir. Kavala ve Drama arasında bulunan Doksad kasabasında ise esir alınan Müslüman Türkler, baltalarla diri diri parçalanıp derelere atılmışlardır. Bulgarların ayrıca Davud, Topuklu ve Maden köylerini tahripleri sırasında sadece kadın ve ihtiyarları değil, beşikteki bebekleri bile parçaladıkları, Rodovişte'de ise tüm erkeklerin katledilmiş oldukları bilinmektedir. İskeçe'de de Bulgarlar ele geçirdikleri Türkleri parçalamışlar, Kumanova ile Üsküp arasında tahminen 3.000 kişiyi katletmişlerdir[298]. Bu uygulamanın bir örneğini de Bulgarlar Dedeağaç'ta gerçekleştirmiştir. Dedeağaç'ı Osmanlı ordusu terk edince, bölgeye Bulgar askerleri ve komitacıları girerek Türkleri katletmeye başlamışlardır. Yalnızca sokakta bulunan ölülerin miktarı bile dört yüzün üzerine ulaşmıştır. Ayrıca üç yüz kadın, kız ve

[296] BOA, *DH. KMS*, nr. 63/26, 9 L 1331.
[297] Sezer Arslan, *a.g.t.*, s. 60
[298] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 54.

çocuğu camiye doldurup canlı canlı yakmışlardır[299]. Razlık kasabasında ise bir tek Müslüman sağ bırakılmayıp hepsi şehit edilmiştir. Nevrakop'un bütün köylerinde ne kadar Müslüman var ise, çoluk çocuklarıyla birlikte ahırlara doldurulup diri diri yakılmıştır[300]. Savaşlar sırasında Bulgar ordusunun hizmetinde 12.000 komitacı mevcuttur. Diğer yandan, İkinci Balkan Harbi'nin başlamasını müteakip Gümülcine ve Kırcaali taraflarından Bulgar hükümetinin geçici olarak çekilmesi üstüne bölgeye tamamen Bulgar çeteleri egemen olmuştur. Bulgar çeteleri, Müslüman toplumu Hıristiyanlığa zorlamış, kiliseye çevrilen camilerde yapılan pazar ayinlerine katılmadıkları takdirde her defa için 15 lira ceza kesmiş ve hatta bu konuda ısrarcı olanları gizlice idam etmişlerdir. Dahası vaftiz esnasında verilen Hıristiyan adları yerine, eski adlarını söyleyen Müslümanlara da para cezası uygulamışlardır[301].

Balkan Savaşları'nda Bulgarlara esir düşen Türk askerlerinin sayısı oldukça fazladır. Bu durum Bulgar zulmünün kitlesel bir zulme dönüşmesine yol açmıştır. Bulgarlar, devletlerarası hukuk kurallarına aykırı olarak esir ve yaralıları çeşitli işkencelerle şehit etmişlerdir. Çeşitli hadiselerde 25.000-26.000 Türk askerinin şehit edilmiş olduğu bilinmektedir. Ancak durumları meçhul olan 11.000-12.000 askerin mevcut olduğu göz önünde bulundurulunca bu sayı en azından 36.000-38.000 civarında olmaktadır[302]. Esir alınmış Türklerin çoğu yarı çıplak, ayakkabısız olarak esir kamplarına varıncaya kadar yürütülmüşlerdir. Ayakkabıları olmayanlar kopuk çoraplarıyla veya ayaklarına sardıkları bezlerle, elbisesiz olanlar da üstlerini bulabildikleri şeylerle örterek öldürücü soğuktan kendilerini korumaya çalışmışlardır. Bu esir Türklerden çoğu maruz kaldığı süngü ve dipçik darbelerinden tedavisine izin verilmeyen yaralardan, bulaşıcı hastalıklardan, öldürücü soğuktan ve açlıktan bitkin düşerek esir kamplarına varamadan yollarda can vermişlerdir[303]. 24 Nisan 1329 (1913) tarihli Dolaştır'dan gönderilen bir mektupta Bulgarların Rumeli'deki Pomak köylerinde olan camilerin bir kısmını yıktıklarını, diğer kısmını

[299] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 102.
[300] Dr. Cemil, *Bulgar Vahşetleri,* Kader Matbaası, İstanbul 1914, s. 74.
[301] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 167, 168.
[302] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 30.
[303] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 38.

ise özellikle Cuma-i Bala ilçesine bağlı Krupnik, Osenovo, Simitliy, Tserovo, Çepelare'ye bağlı Günduzitsa, Bogutevo, Ostritsa, Ardelovo, Vlahovo, Darıdere, Gümülcine kazalarına bağlı Müslüman Pomak Türk köylerine papazlar getirdikleri yazılmaktadır[304]. Hükümet ve başpapazın emir ve iradesiyle her köye bir papaz gönderilmiş, camiler kilise haline getirilmiş ve Pomakların bir köyden başka bir köye gitmelerine izin verilmemiştir[305]. Rusların oyuncağı olan Bulgar papazlar, daha önceki tarihlerden beri Bulgar halkını Türklere karşı kışkırtarak ayaklanmaları için vaaz de vermişlerdir[306]. Bulgarlar Filibe dolaylarındaki Peşter'in köylerinde de Müslüman Pomakların kiliseye devamlarını mecbur hale getirmişlerdir. Gönüllü papazlar tarafından Pomak Türklerinin isimleri Bulgar isimleriyle yazılmıştır[307]. Zaten Hıristiyanlaştırma aşaması gerçekleşince Türklerin, dini bütün Hıristiyan olmalarını sağlamak için kiliseye dönüştürülmüş camilerde Hıristiyan ayinlerine zorla tabi tutmak sonraki merhaleyi teşkil etmiştir[308].

Selanik'te Bulgarlar ve Yunanlar tarafından Müslüman ahaliye yapılan mezalime ek olarak Osmanlı jandarmalarına da aynı mezalim uygulanmıştır. Yiyecek olarak verilen tahin ekmek bazı günler hiç verilmemiş ve yapılan bu muamelat üzerine jandarma müfettişi görevlendirilmiştir[309]. Medeniyetin Bulgarlarla uyuşmasının mümkün olmadığı dönemde, savaş esirlerine her yerde insan muamelesi yapılmakta olduğu halde Bulgarlar, binlerce esiri Eski Zağra'da bölge içinde kurşuna

---

[304] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 51. Müslüman köylerinin her birine etraftaki Bulgar köylerinin muhtarları, Bulgar köylerinin korunmasıyla vazifeli askerler, Bulgar halk ve papazlardan oluşan 40-50 kişilik silahlı gruplar sevk edilerek, adı geçen yerlerdeki Müslümanlar zorla Hıristiyanlaştırılmıştır. İlaveten, bu yerlerdeki büyük-küçük, erkek-kadın-çocuk tüm Pomaklar'a Bulgar adı verildiği gibi, camilerin minareleri yıkılarak kiliseye dönüştürülmüş ve her köye bir papaz atanmıştır. Hıristiyanlaştırma işleminden sonra papazların emirlerine uymayanlar, ayin ve yortu günlerinde kiliseye gitmeyenler, din hürriyetini koruyarak Müslümanlık'ta direnenler ise öldüresiye darp edilmiş, hapsedilmiş, çeşitli işkencelere maruz kalmışlar ve hatta öldürülmüşlerdir. 1913'te bu uygulamaların yapıldığı Pomaklar'la meskun köyler ise şunlardır: Cepine Bana, Ilıcena, Korova, Dorkova, Ortaköy, Rakitova, Filibe kazası dahilinde Curyan ve Yerköprü, Dranova, Saftista, Gündüzköy, Çepelli, Çukurköy ve Bogot. Bkz. Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 172.

[305] Celal Perin, *Batı Trakya'nın Bitmeyen Çilesi*, Arma Yay., İstanbul 2000, s. 21.

[306] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 37.

[307] BOA, *BEO*, nr. 4235-317555, 27 Z 1331.

[308] İlker Alp, *Belge ve Foroğraflarla...,* s. 23.

[309] BOA, *BEO*, nr. 4127-309516, 15 M 1331.

dizmişlerdir, birçoklarını da aç tutma gibi yöntemlerle telef etmişlerdir[310]. Dünya tarihinde zulümkar kavimler yaşamış ve nice haksız kanlar dökmüşlerdir. Ancak bu icraatlar XX. yüzyıl medeniyetinin yüz karasıdır. Hiçbir kavim yoktur ki işgal ettiği yerlerdeki insanları, evlerinden çıkararak haksız yere öldürsün, halkı koyun boğazlar gibi boğazlasın, gözlerini oysun, burunlarını kulaklarını kessin, kızları, kadınları, gençleri, ihtiyarları zorla dininden döndürsün. İnsanlar canlı olarak mezarlara atılmışlar ve camilerde yakılmışlardır. Rumeli'de meydana gelen bu fecaatler, Bulgarlar tarafından yapılmıştır[311].

3. Pomak Türklerini İmha Faaliyetleri, Baskı ve Katliamlar

Kimlik ve etnik kökenleri üstünde politik ve bilimsel çaplı fırtınalar koparılan Pomaklar, kimliklerini muhafaza uğruna âdeta ateşte pişerek oluşan bir topluluktur. Kendilerini ne şekilde düşündüklerine bakılmaksızın yaşadıkları ülkelerde "Müslümanlaştırılmış Bulgar", "Müslümanlaştırılmış Yunan", "Müslümanlaştırılmış Makedon", "Müslümanlaştırılmış Sırp" kabul edilmiş; baskı, zulüm ve asimilasyon politikalarıyla çağdışı uygulamalara maruz kalmışlardır[312]. Örneğin Pomak halkına Bulgarların tatbik etmekte oldukları imha siyasetinde belediyeler kanunu gereğince 10.000 nüfustan ibaret olan bir kasabaya veya bir köye hükümet bir belediye reisi ve 10.000 nüfustan küçük olan köylere ise birer belediye reis yardımcısı tayin etmiştir. Buna göre hudut boylarında Dospat, Yılancıl, Kosik, Bartun, Horoslu adındaki Pomak köylerine böyle reisler tayin edilmiştir. Bu tayin edilen memurlar vazifeleri başına gelir gelmez köy halkını toplayıp Pomak halkına hitaben şöyle demişlerdir: "Muhterem din kardeşlerim, hükümet beni belediye reisi olarak gönderdi. Elimden geldiği kadar iyi olmanız için çalışacağım. Köyünüzde bir kilisenin olmaması üzücü, biz hepimiz bir dine mensup olmakla beraber bugünden itibaren sizi camiye gidip ibadet etmekten men ediyorum. On beş güne kadar hükümet buraya yeter miktarda şapka gönderecek ve siz de eski dininize avdet edeceksiniz." Pomak Türkleri bu

[310] *Zavallı Pomaklar…,* s. 6, 7; Faris Şaşan, "Zavallı Pomaklar…", s. 37.
[311] Faris Şaşan, "Dimetoka'da Kanlı Bİr Levha Bulgar Vahşetlerinden, Rumeli-i Elvah-ı Mezaliminden:1", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 91, Ağustos 1994, s. 150-152.
[312] Ahmet Günşen, *a.g.m.*, s. 5659, 5660.

hareketi nefretle karşılamışlar ancak seslerini duyuramamışlardır[313]. Oysa Bulgar Anayasası'nın 35/4 maddesinde: "Bulgaristan vatandaşlarından hiç kimseye ırkından, millî ve dinî inançlarından dolayı baskı yapılamaz, yok edilemez." denilmektedir. Buna rağmen Pomaklar da dahil olmak üzere milyonlarca Türk'ün, millî ve dinî çizgilerini belirleyen isimleri zorla değiştirilmiş, karşı koyanlar öldürülmüş, dinî gereklerini yerine getirmek isteyenler takip edilmiş, horlanmış, işten atılmış, camiler, mescitler, türbeler yıkılmış, Müslüman mezarlıkları yok edilmiştir[314]. Krallık döneminde Bulgarlar, Rodop Türklüğü'nü (Pomak Türklerini) ortadan kaldırmak ve kalanları da Bulgarlaştırmak için faaliyetlere başlamışlardır. Balkan Savaşları esnasında Bulgar Genel Kurmay Harekât Dairesi Başkanı Orgeneral Sarafov, işgalleri altındaki yerlerde mevcut olan tüm Müslüman Pomak Türklerinin Bulgarlaştırılması ile alakalı kesin talimatlar vermiştir. Bu emirlere uyularak Rodoplardaki Pomak Türkleri, binlerce Ortodoks Bulgar papazlarının ve devlet memurlarının katılımıyla 'Bulgar-Ortodoks' olmaya mecbur edilmişlerdir. Bulgar adlarını ve Hıristiyanlığı reddeden Pomaklar, avuçlarından haçlara çivilenip öldürülmüşlerdir. 1988 yılı Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi emriyle Sofya'da yayımlanan *Bulgar Ahalisinin Milliyetinin Gelişme Problemleri* isimli kitapta Temmuz 1913 tarihine kadar 200.000 civarında Müslüman Pomak Türkü'nün adlarının zorla Slav-Bulgar adlarıyla değiştirildiği ve Hıristiyanlığın kabul ettirildiği belirtilmektedir[315]. 1877-1946 yılları, Türklere uygulanan soykırım, Bulgarlaştırma ve mecburî göçlerin büyüklüğünün inkâr edilemez göstergesidir. Bulgaristan'da Pomak Türkleri dâhil olmak üzere tüm Türk kökenlilere karşı 1877'den 1990'lara kadar yapılan baskıları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. 12 Ekim 1946 tarihinde Bulgaristan'da Türk okullarının tüm mal varlıkları kamulaştırılmıştır. Daha sonra bu okullar Bulgar okulları ile birleştirilmiştir. 1959'da[316] ise Müslüman Türklere ait tüm azınlık okulları kapatılmıştır. 1971'den

---

[313] BCA, Dosya: 426612, Fon: 30.10.0, nr. 242.637, 10.2.1935.
[314] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.*, s. 86, 87.
[315] Ahmet Akgün, "Zavallı Pomaklar Adlı Bir Risale" *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi*, C. 8, S. 13, Mayıs 2005, s. 4.
[316] 1959'da Türk okulları Bulgar Komünist Partisi Merkez Kurulu kararıyla kapatılırken, Türkler memnuniyetsizliklerini ifade ettiklerinde Milli Eğitim Bakanı Naço Papazof, "Şimdiye kadar Türkler'den komünist kadro yetiştirmek için Türk okulları açtık. Fakat bu okullarda yetişenlerin hepsi

sonra Türkçe dersler sistemli olarak azaltılmış ve nihayet 1974'te tamamen kaldırılmıştır. Bulgar okullarına giden ismi zorla değiştirilmiş Müslüman Türk çocuklarının herhangi bir kasıt olmaksızın eski isimlerini söylemesi veya Türkçe konuşması dahi cezalandırma sebebi olmuştur.

2. Türk toplumunu bir an önce Bulgarlaştırabilmek için ise;

a. Türkçe konuşma yasaklanmıştır. Konuşanlardan önce 5-20 leva para cezası alınmıştır. Konuşmaya devam edenler ise dövülmüş, işkenceye tabi tutulmuş, hapsedilmiş hatta öldürülmüşlerdir.

b. Müslüman Türk isimleri de zorla değiştirilmiş, karşı koyanlar çeşitli cezalara çarptırılmış ve öldürülmüştür. Bu uygulamalarla öldürülen Türklerin sayısı binlerle ifade edilmektedir.

c. Türk gençlerin birbirleriyle evlenmeleri [317] mümkün mertebe önlenmiştir.

d. Bulgaristan hükümetleri 1989'a kadar Müslüman Türkleri yoğun olarak yaşadıkları köy, kasaba ve şehirlerden daha az Türk'ün yaşadığı bölgelere zoraki iskâna tabi tutmuştur.

e. Üç ile altı yaş arası Türk çocukları, Bulgarlaştırma kampanyasının gereği olarak kreşlerde özel eğitime tabi tutulmuş ve sadece hafta sonlarında ailelerini görmelerine izin verilmiştir.

f. Müslüman Türklerin dinî hürriyetlerini kullanmalarına, âdet ve geleneklerini uygulamalarına engel olunmuştur.

g. Kur'an-ı Kerim'in ithali ve Müslüman Türk evlerinde bulundurulması yasaklanmış, camilerin de kapalı tutulmasına özel çaba harcanmıştır.

---

milliyetçi oldular. Bundan sonra Bulgar okullarında hakiki komünist Türk aydınları yetiştireceğiz." demiştir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 41.

[317] Özellikle Pomaklar'ın Türkler'le evlenmeleri daha 1920'li ve 1930'lu yıllarda Bulgar hükümeti tarafından yasaklanmıştır. Bkz. Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.m.*, s. 341.

h. Türk-İslam kültürüne ait eserlerin yıkım işlemi sistematik olarak devam ettirilmiştir.

3. Ekonomik ve idarî açıdan yapılan baskılar da süreklilik gösteren yöntemlerle yürütülmüştür. Sözgelimi;

a. Ağır işlerde büyük oranda Türkler kullanılmıştır. Böylelikle Türklere Bulgaristan'ın ikinci sınıf vatandaşı muamelesi yapılmaya devam edilmiştir.

b. Aynı işi yapan Bulgarlara yükselme imkanı sağlanırken Türklerin yükselmesi önlenmiştir.

c. Türk aydınlarının parti, idarî ve iktisadî kademelerde faal rol almaları önlenmiştir.

d. Askerî alanda da birçok aşağılayıcı tedbirler uygulanmıştır. Türklerin askerî vazifeleri geri hizmetlerde yaptırılmış, ağır ve yorucu işlerde çalıştırılmışlardır.

4. Türkiye'nin Bulgaristan'la yapılan ikili ve çok taraflı anlaşmaların ve yasalarındaki azınlıklarla alakalı maddelerin uygulanmasına ilişkin girişimleri içişlerine müdahale olarak nitelendirilmiştir.

5. Türklerin çoğunlukta oldukları bölgeler, askerî yasak bölge ilan edilmiş ve abluka altına alınmıştır.

6. Türkiye'ye veya diğer ülkelere serbest seyahat izni verilmemiştir.

7. Kampanyaların sürdürüldüğü dönemlerde, olayların Türk ve dünya kamuoyuna sızması önlenmiştir.

8. Ülke çapında telefon görüşmeleri kaldırılmış, Türklerin yakınlarıyla yaptıkları mektuplaşmalar yasaklanmıştır.

9. Bulgaristan'daki Türklere gönderilen mektuplarda sonradan verilmiş olan Bulgar isimlerinin yazılması istenmiştir.

10. Dış dünyayla irtibatlarını kesmek için radyo dinlemeleri önlenmiştir.

11. Bulgaristan'da azınlık olmadığını ispatlamak için, 'Türkiye'de yakınım yok ve göç etmek istemiyorum' şeklinde formlar Türklere baskı altında imzalatılmıştır[318]. Pirin Makedonyalı ve Rodoplu 2 milyon Pomak Türk unsuru, tarihin en korkunç vandalist uygulamalarıyla 'Slav-Bulgar-Ortodoks' olmaya mecbur etme metotları, açıkça görüldüğü gibi bir ırkçılık ve toptan bir toplumun imhasını ifade etmektedir[319].

Faşizm yıllarında yani 1923'ten 1944'e kadar olan süreçte Rodoplarda ve Kuzey Bulgaristan'ın Selvi, Plevne, Tırnova, Lofça yörelerinde 240.000'den fazla Pomak silah gücüyle Bulgarlaştırılmıştır[320]. Bulgarlar, ülkelerindeki Türk boylarını asimile etme çabasından bir türlü vazgeçmemişlerdir. 1923'ten sonra tekrar başlayan bu çabalar, 1942'de çıkarılan yasalarla yürütülmeye başlanmıştır. 1944'te rejim değişikliğiyle iktidara gelen Bulgar Komünist Partisi de aynı yolu takip etmiştir[321]. 1946'da ise Dimitrof'un direktifiyle Bulgar hükümeti, Türkleri Bulgarlaştırma hazırlıklarına devam etmiş ve ilk iş olarak Türk okullarına el atmıştır. 1958-1959 ders yılında Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilip devletleştirilmiştir. Bunu Türk azınlığın kendisinin istediği öne sürülmüştür. Bu asılsız iddia ile Türkçe eğitim yasaklanmış, Bulgar dili ile ders görülmeye başlanmıştır. Bu iddialar isim değiştirme konusunda da ileri sürülmüş, isim değiştirme ile ilgili hüküm, kişilerin yazılı isteklerine bağlıymış gibi gösterilmiştir. İrade ve yazılı beyanla meşruluk görüntüsü verilmek istenen bu yaklaşımın esin kaynağı Stalin dönemi Sovyet Bilimler Akademisi üyelerinden E. V. Tarle'nin milletlerarası ilişkilerde öğretmiş olduğu tekniklerdir. Dostluktan bahsederek düşmanı gevşetip uyuşturmak sonra da onun hiç beklemediği bir anda istediğini elde etmek olarak özetlenebilen bu taktik, 1968 yılında Todor Jivkof'un Türkiye'ye yaptığı ziyaretle oluşan komşuluk-dostluk dönemiyle uygulama bulmuştur. Zikredilen dönem göç antlaşmasının imzalanmasıyla son bulan ziyaretin ikili ilişkilerde yeni bir aşama olacağı umudunu oluşturmuştur. İki ülkenin devlet adamları, yazarları, sanatçıları karşılıklı ziyaretler

[318] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 37-42.
[319] *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten...,* s. 3.
[320] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 372.
[321] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 118.

yapmışlardır. Bu görünüşün perde arkasında ise Türklere yapılan baskıların yoğunlaşmış olduğu görülmektedir. Bakanlar, başbakanlar düzeyinde karşılıklı ziyaretlerin yapıldığı bir dönemde, 1968-1972 yıllarında Pomakların adları zorla değiştirilmiştir. Todor Jivkof, devlet adamlarımızın yüzüne gülerken Pomakların Bulgarlaştırılması ile ikiyüzlü siyasetini ortaya koymuştur. Pomakların yaşadığı Batı Rodoplar, bir düşman bölgesi gibi Bulgar silahlı birliklerinin işgaline uğramıştır[322]. Mart 1972'de en fena eziyetler başlamış örneğin Boratin köyüne bir gün askerler girip tank ve kamyonlarla köyün etrafını doldurmuşlardır. Sonraki gün köyün içine girip 18 kişiyi yanlarında götürmüşler ve kendilerinden bir daha haber alınamamıştır. Daha sonra köyde eziyet yapmaya başlamışlar, tank ve yangın arabalarıyla girdikleri köyde insanları döverek korkutmaya çalışmışlardır. Köy insanları direnişe geçince askerler ateş etmeye başlamış, asker köpeklerini üstlerine salmışlardır. Benzer olaylar Davitkova, Dospat ve başka köylerde de yaşanmıştır[323].

1968-1972 yılları arasında bir Slav icadı olan silah zoruyla din ve milliyet değiştirme, Pomaklara uygulanmıştır. Fakat soydaşlarımızın acı feryadı, dünya kamuoyunda da Türkiye'de de yeterli şekilde duyulmamıştır[324]. Bulgaristan'da basın özgürlüğü olmaması ve Pomakların dağlık, az gidilen yerlerde oturmaları haberlerin kolayca yayılmasını önlemiştir[325]. Bu tarihlerde Bulgar adları verilen Pomak Türkleri, kamyonlarla Rodopların çeşitli bölgelerine dağıtılmış ve diğer Türk topluluklarıyla iletişimleri koparılmıştır[326]. Bulgarlaştırma politikasının en şiddetlisi 1970'li yıllarda yaşanmıştır. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Bulgaristan Türklerinin Osmanlı döneminde "Türkleştirilmiş Bulgarlar" oldukları yönündeki ciddiyetten uzak iddiaları, bilhassa Rodop bölgesinde, yayınlar aracılığıyla ortaya

---

[322] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 345-352.
[323] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, *Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler,* Nr. A-4951.
[324] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 225. Ancak 1984-1985'teki Türkler'e yönelik kampanya güçlü protestolardan dolayı kargaşa yaratmıştır. Çünkü Pomaklar ve Türkler birlikte rejime karşı olan gösterilere tepki göstermiş ve Mayıs 1989 olayları gerçekleşmiştir. Bkz. Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 136, 137.
[325] Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s . 83.
[326] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 118.

atılmıştır. 17 Temmuz 1970[327] tarihli bir kararla isim ve din değiştirme işlemine öncelikle Pirin Makedonyası ve Rodop bölgesindeki Pomaklardan başlanılmıştır. 1970-1974 arasında bu bölgeler bir düşman toprağı gibi Bulgar istilasına uğramıştır. Pomaklar karşı koysalar da soykırıma uğramışlardır[328]. Sadece 1970-1976 yılları arasında on binlerce Türk kızı, uğradıkları ahlaksızlık girdabından intihar ederek kurtulmuşlardır[329].

Mestanlı, Hasköy, Karamançi, Trem ve Yablonova'da yüzlerce Pomak'ı öldürüp kadın ve kızlara tecavüz eden Bulgarlar, komünist partinin 17 Temmuz 1970 tarihinde aldığı ve 14 Mart 1972'de acımasızca uygulanan 549 sayılı "ırk ve din değiştirme kararı"nı Pirin Makedonyası ile Rodop, Kuzey Trakya, Deliorman, Dobruca Vidin'de kadın-erkek-çocuk ayrımı yapmadan 3.000 Pomak'ı hunharca öldürerek uygulamıştır. "*1972 Katliamı" o*larak anılan bu katliamın korkunç ve ürkütücü yanları bulunmaktadır. Katliam zinciri 1976 yılına kadar devam etmiştir. Cuma-i Bala'nın Ribnova köyü Türkleri, Bulgar gizli servisi espiyonaj seksiyonu şeflerinden İvan Bievarov yönetimindeki polis müfrezeleri tarafından sarılmıştır. Bulgarlaştırma işlemine karşı çıkanlar, sakat bırakılıncaya kadar dövülmüştür. Bunlardan Muhammet Hatipoğlu 12, Ahmet Alioğlu 7, Halil Alioğlu ve Ahmet Ahmetoğlu 5'er yıl ağır hapse mahkum edilmiştir. Rozdok ilçesinin Seydel köyü sakinleri Temmuz 1972'de toplu halde işkenceye sokulmuştur. Harekâtı espiyonaj şeflerinden Boris Karanfilov yönetmektedir. Karşı koyanlardan Salih Mustafaoğlu feci şekilde dövüldükten sonra herkesin gözü önünde asılmıştır. Skrebetna köyünün imamı ise işkence edildikten sonra zehir içirtilerek öldürülmüştür. Kornişta'da 20 yaşındaki genç köy meydanında asılmıştır. Buntseva'da 3 Türk genci işkence edilerek öldürülmüş, eşleri de tutuklanmıştır. Tatarpazarcık'ın Şabanlı köyünde 4 Türk genci kurşuna dizilmiştir. Toplu işkence ve kurşuna dizme olayları Cuma-i

---

[327] Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi, 17 Temmuz 1970 tarih ve 549 sayılı karar ile Bulgaristan'daki azınlıkların isim ve dinlerini değiştirme kampanyası başlatmıştır. Bu karar titizlikle uygulanarak Rodop bölgesindeki Pomak Türklerinin isimleri zulüm ve işkencelerle binlerce kişi öldürülerek değiştirilmiştir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e*., s. 34, 35. Bu kararın uygulanması ile yapılan katliamlar sonucu 17.000 Türk vahşice öldürülmüş, sadece Meriç Baraj Gölü'nde 1.000 kişinin cesedi ortaya çıkmıştır. Bkz. Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 19.

[328] Ahmet Akgün, *a.g.m.*, s. 6.

[329] *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 17.

Bala'da, Yakuruda'da aralıksız devam ederken Rodoplarda Bulgar askerlerinin katliamından kurtulabilenler ormana sığınmışlardır. Ancak Paşmaklı, Tatarpazarcık ve diğer bölgelerdeki Bulgar gizli servisi yetkilileri ormanlara giden on binlerce Türk'ün ev ve köylerine gelmeyeceklerini görünce, Türklerin yoğun bulundukları ormanlara uçaklarla zehirli gaz atmışlardır. Binlerce Pomak, Rodop ormanlarında zehirli gazla katledilmiştir. Vahşet Blaçko, Kraiçta, Yakuruda, Avamovo ile Bebek dolaylarında aralıksız sürmüştür. Razlog cezaevinde yüksek frekanslı cereyan altında Türklük adına can verenlerin kesin sayısı tam olarak bilinmemektedir. Konuşulan rakamlar 1.000'lerin üzerindedir. Samakof Cezaevi ile Yondol Balkanı'nda ölenlerin sayısı da 1.000'e yakındır. Eylül 1972'de Tuğgeneral Yonkof ile muavini Albay Vasilov yönetimindeki zırhlı ve diğer birlikler açık hedef ilan ettikleri Tuhovişta, Slayten, Valkosel, Bogolino, Drenova, Ablaniça, Jijevo, Beslen, Teplen, Koçan, Brejten, Sırniça, Kornica, Lajniça, Riblen, Maruleva, Firgovo, Krabul, Satofça, Armudlu, Plotena, Debren, Cevizliköy, Fistane, Blaçka ve Musemişta köylerine saldırmışlardır. Ve burada Bulgarlaştırmaya karşı gelenleri kurşuna dizerek öldürmüşlerdir. Mart 1972'de Barotin dolaylarında 250 kişilik Müslüman-Türk kafilesi Yunanistan'a iltica etmek için uğraşırken Drama dolaylarında Kara Tarla mevkiinde Bulgarlar tarafından toplu halde öldürülmüşlerdir. 1972 sonlarında Dospat civarında Bulgar hudut karakolundaki görevlilerle çatışarak Yunanistan'a geçmeyi başaran Türkler, Yunan topraklarındayken iki Bulgar helikopterinden açılan ateşle öldürülmüşlerdir. Nevrokop'taki 39. Piyade alayı ilgilileri ve bölge espiyonaj seksiyonu şefi H. Grozdanof ve MVR (Askerî Haber Alma Servisi) Başkanı Engel Triyandafilov, Mart ve Haziran 1972'deki operasyonlarda arzu ettikleri sonuçları alamadıklarından Eylül ayı sonunda tekrar harekete geçmişlerdir. Kurt köpekleri ile takviyeli askerî birlikler Türk köylerini sarmışlar ve Bulgarlaştırmayı kabul etmeyenleri kurt köpeklerine parçalatmışlardır[330]. İnsanlık dışı uygulamalardan sonra Smakov dolaylarındaki derelerde birçok Pomak Türkü'nün cesedi bulunmuştur.

[330] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 490, 491. Püskürtülen zehirli gazla öldürülenlerin bir bölümünün cesedi çürümeye terk edilirken, çoğu bölgedeki nehir ve barajlara atılmıştır. Mesela Dospat'taki baraja 1.850 kadar ceset atılmıştır. Bkz. Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 119.

Cesetler üzerinde yapılan incelemelerden her birinin öldürülmeden önce çok iğrenç işkencelere tabi tutuldukları anlaşılmıştır[331].

Pomakların Türk olmadıkları propagandasıyla işe başlayan Bulgar yönetimi, Pomaklara son darbeyi vurmak için 1968-1972 Rodop katliamları dediğimiz hadiseleri oluşturmuştur[332]. Bu hadiseler sırasında Rodop Türkleri tarafından gönderilen mektuplarda tek umut olarak görülen Türkiye'den yardım istenmiş, yaşanan vahşetler acı şekilde dile getirilmiştir. İsimleri değiştirilmek istenen bu insanlar dağlarda mağaralara sığınmışlar, toprak içinde yatmışlar, evlerine gidememişler, ekmeksiz ve susuz kalmışlardır. Köylere giden su ve elektrik durdurulmuş, ismini değiştirmesi için işkence edilenler işkence sırasında ölmüş, direnenlerin kimisi sürgüne gönderilmiş kimisine ölüm cezası kesilmiştir[333]. Pomak Türkleri bakımından, özellikle 1972 yılı bir vahşet yılı olmuştur. 14-18 Mart 1972 tarihlerinde sadece Dospat'ta 278, Borotin'de 315, Trigrad'da 194 Pomak Türkü katledilmiştir[334].

Görülmektedir ki uyruk ve din değiştirme kararı her ne kadar 1970'te kabul edilerek görünürlük kazanmışsa da, fiilen 1968-1974 arasında sürdürülmüş olan Pomak Türklerine yönelik Bulgarlaştırma esnasında tüm bölgelerde aynı uygulamalar yapılmıştır. İsim ve uyruk değiştirme dilekçelerinin tamamen matbu olması, işlem tarihleri olarak eski tarihlerin yazılması, her Türk'ten 100 leva işlem parası adı altında haraç alınması, Bulgarlığı ifade etmekte olan 'isim', 'sıfat' ve 'unvan' listelerinin mahalli BKP 1. Sekreteri, belediye başkanı ve meclis başkanı tarafından düzenlenmesi, isim değiştirme ve Bulgarlaştırmayı reddedenlerin işkenceye tabi tutulması, Pirin Makedonyası ve Rodoplardaki Pomak Türklerinin Bulgarlaşmayı kabul etmeyerek toplu mukavemette bulunması dikkat çekmektedir. Gizli karardan

---

[331] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 74.
[332] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 179.
[333] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, *Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler*, Nr. A-4951.
[334] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 118, 119. 13-14 Mart 1972'de başlayıp 18 Mart günü sona eren katliamların olduğu Paşmaklı'ya, Dospat'a, Nevrokop'a, Dövlen'e bağlı olan köyler ve mahaller için bkz. *Rodop-Bulgaristan Faciaları…,* s. 29, 30.

sonra ise Bulgarlaştırma faaliyetleri hızlandırılmış ve zaman zaman katliamlara dönüştürülmüştür. Kararın ilk uygulamasında milliyetleri ve dinlerini değiştirmeyi kabul etmedikleri için Pirin Makedonyası, Rodoplar, Deliorman ve Dobruca'da kadın-erkek-çocuk ayrımı yapılmadan binlerce Pomak Türkü, maddi ve psikolojik baskıya tabi tutulmuş veya acımasız şekilde öldürülmüştür[335]. 1972 yılında imzalatılan celp ve dilekçe formlarında Pomak vatandaşların köy muhtarlığının Halk Kurulu Bürosu'nda hazır bulunması istenmiştir. Gelmediği takdirde para cezası uygulanacağı belirtilse de bu celp ve cezanın hangi kanunun hangi maddesine göre alınacağı belirtilmemiştir. Burada Pomaklar'a önce dinî telkin misali Bulgarlık telkinleri yapıldıktan sonra adlarının değiştirildiğini belirten dilekçe formları imzalatılmıştır. Kendisine ve ailesine uygun göreceği Bulgar adları seçmesi için birkaç günlük süre verildikten sonra eğer vatandaş, dilekçeyi Halk Kurulu'nun İcra Komitesi Başkanı'na sunmazsa takibata uğramış ve dilekçe polis vasıtasıyla imzalatılmıştır. Yine de imzalanmadığı takdirde dövme işlemiyle bitkin hale gelmiş olan Pomak vatandaşa imzalatılmıştır. Bu yüzden Bulgar adı almamak uğruna büyük ölçüde canlarına kıyarak intihar edenler olmuştur[336].

Orman içlerindeki Pomak köylerinin ateşe verildiği, camilerin yerle bir edildiği, pek çok Pomak ailesinin başka bölgelere sürüldüğü[337] çeşitli şehirleri kana bulayan Bulgar mezaliminin tablosu: *14-18 Mart 1972*; Brenznica 60 ölü-105 yaralı, Kornica 85 ölü-106 yaralı, Linnica 75 ölü-80 yaralı, Dubriniste 45 ölü-95 yaralı, Razlog 48 ölü-180 yaralı, Barotin 250 ölü-75 yaralı (bir köy haritadan silindi.), Dospat 1800 ölü-160 yaralı (öldürülenler baraja atıldı.), Satofca 35 ölü-95 yaralı, Dibnica 18 ölü-108 yaralı, Skebatno 9 ölü-96 yaralı, Yakuruda 35 ölü-215 yaralı, Koprivran 35 ölü-215 yaralı, Peştere 4 ölü-315 yaralı, Bracigova 12 ölü-103 yaralı, Kriçim 76 yaralı, Perustiça 5 ölü-118 yaralı, Dövlen 18 ölü-315 yaralı, Maden 18 ölü-421 yaralı, İğridere 4 ölü-165 yaralı, Cebel 180 yaralı, *11-12 Mayıs 1972*; Kızanlık 22 köyde 865 yaralı, Rakitova 21 ölü-182 yaralı, Yundola 17 ölü-91 yaralı, Trigrat 5 ölü-83

[335] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 64, 65.
[336] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 109, 110.
[337] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 352.

yaralı, Radüzen 35 ölü-215 yaralı[338]. Mayıs ayındaki katliamlarda Yokoruda'da 30 Pomak genci öldürülürken, Eylül 1972'de Nevrokop halkına yönelen askerî birlikler daha sonra Sıngıru, Petralik, Porça, Libenikova, Ognenovo, Ribenova, Korniça, Drenova, Dövlen, Kovaçoviçe, Slaşten, Yukarı Osenovo, Baybak, Beliça Yakoruda ile Avramova bölgelerinde binlerce Pomak Türkü'nü Bulgarlaştırma formunu imzalamadıkları için işkenceye tabi tutmuşlardır ve bir kısmı da vahşice katledilmiştir. 15 Eylül 1972'de Nevrokop'taki Gudeşovo köyü askerler tarafından kuşatılmış, buradaki 2.000 Pomak Türkü köyün karşısındaki uçuruma toplatılarak Bulgarlaştırma formlarını imzalamamaları halinde öldürülecekleri ve köyün haritadan silineceği söylenmiştir[339]. Örneklerden görüldüğü gibi 1968-1974 yılları arasında uygulanan baskılar ve zulümler sonucunda Müslüman Türkler, 'Slav-Bulgar-Ortodoks' olmaya mecbur edilmişlerdir. Hatta Türkiye'ye gelen ve Türk vatandaşı olan soydaşlarımızın bile gıyaben isimleri değiştirilmiş ve Bulgarlaştırma işlemi yapılmıştır. Ayrıca ölenler için de aynı uygulama yapılmıştır. Bu esnada 8-10 bin Pomak katledilmiş, 558.325 kişinin adı değiştirilmiş, adlarını değiştirmekte direnen Pomaklardan 48.073 kişi işten atılmış, çok sayıda öğrencinin Bulgar adını almadığı için okuldan kaydı silinmiş ve isimlerini değiştirmediklerinden dolayı birçoğunun nüfus cüzdanı, diploma, ehliyet gibi belgeleri iptal edilmiştir. Mezalimin büyüklüğü karşısında Bulgar araştırmacılar bile gerçek rakamı vermemekle birlikte 1970-1974 yılları arasında, Pomak Türklerinden 220.000 kişinin zorla isimlerinin değiştirilerek Bulgarlaştırıldığını belirtmişlerdir [340] . 2-3 Aralık 1975'te Rodop bölgesinde 3.000 nüfuslu Musomişta, 2.180 nüfuslu Koprilvan, 3.175 nüfuslu Dupniça, 2.225 nüfuslu Debren, 2.165 nüfuslu Ribnova, 2.280 nüfuslu Oreşa, 2.350 nüfuslu Drenova, 124 nüfuslu Barotin, 1.165 nüfuslu Fıstane, 1.295 nüfuslu Blastka, 3.150 nüfuslu Karabulak, 1.335 nüfuslu Groodna ile Futovişta ve Fotana gibi köy, bucak ve kentler Bulgar askerî birlikleri tarafından sarılmış, on binlerce soydaşımıza vahşet ve işkence uygulanarak 'Slav-Bulgar' olmaya mecbur edilmişlerdir[341]. Ancak Pomak Türkleri; kimlik haklarının, düşünce, din-vicdan özgürlüğünün tamamen

[338] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 456.
[339] Halim Çavuşloğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 119.
[340] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 66, 67. 1975 yılında Uluslar arası Af Örgütü 500 civarında Pomak'ın Belene'de hapis olduğunu, 1977'de Eski Zağra hapishanesinde yaklaşık 40-50 Pomak bulunduğunu bildirmiştir. Bkz. Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s . 83.
[341] *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 26, 27.

ortadan kaldırılmış olmasına rağmen aralarında Türk isimlerini ve İslamiyet uygulamalarını yaşatmaya devam etmişlerdir[342].

Bulgarlaştırma çabalarına karşı direnişlerini ve Türkiye'yi anavatan olarak gördüklerini, en önemlisi Türklük ile olan bağlarını yansıtan 10 Haziran 1972'de Eski Zağra'daki Pomak Türklerinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen mektup şu şekildedir:

"Muhterem soydaşlar, senelerden beri biz Bulgaristan'da din uğruna çile çektik, senelerden beri Bulgar devlet ilgilileri bizi Bulgarlaştırma çabalarında bulunmaktadır. Hâlbuki son aylarda akla ve hayale gelmedik hukuk ve insanlık dışı işkencelere maruz kaldık. Bugün Bulgaristan'da en ilkel insanî haklarına aykırı bir siyaset bize karşı yürütülmektedir. Bu günlerde bizi tamamen Bulgar yapmak için Türk adlarımızı Bulgar adlarına değiştirmeye zorlamaktadırlar. İşten atıyorlar, aylık maaşlarımızı vermiyorlar, işkence ediyorlar, dövüyorlar, sürgün ediyorlar. Bütün bu iğrenç icraatlar dünya kamuoyundan gizlenmektedir. Ve herhalde dış dünya bize gönülce ve kendi isteğiyle Bulgar oluyorlar da demektedirler. Fakat bu hakikat değildir. Biz bir vakit Bulgar olmak istememişiz ve istemiyoruz da. Bizi dünyada görülmemiş bir barbarlıkla zorlamaktadırlar. Bu durum devletlerarası bir yön arz ettiği için Bulgaristan'ın katiyen bir iç politikası ve problemi değildir. Ortada devletlerarası bir suç fiili mevcut olduğu için biz Anavatan'dan ve sizden kurtuluş yardımı istiyoruz. Bulgaristan'da bizim Türk gibi olmamız mümkün olmadığı için, biz daha çok Bulgaristan'da yaşamak katiyen istemiyoruz ve Türkiye'ye göç edebilmek için sizin yardımınızı sabırsızlıkla beklemekteyiz. Temenni ediyoruz ki bu müracaatımıza ciddiden bakacaksınız ve kurtarıp bizi Atatürk'ümüzün vasiyetini icra edeceksiniz. Sonsuz sevgi ve hürmetlerimizle."[343]

[342] Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.m.*, s. 342.
[343] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, *Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler*, Nr. A-4951.

3.1.Zorla İsim Değiştirme Politikası

Balkan Savaşları sonrasında Bulgarların Bulgaristan'da bulunan Türklere yönelik katliam ve soykırım faaliyetleri artarak devam etmiştir. Bulgarlar bu amaçla Türklere karşı gerçekleştirilen Türk adlarını değiştirme, Hıristiyan olmaya zorlama, millî kıyafetleri yasaklama ve camileri yıkma faaliyetleri uygulanmıştır[344]. Kimlik ve benlik duygularının önemsizliği talep edildiği için, isim değiştirme süreci birçok Pomak Türkü'ne intihar gibi gelmiştir[345]. Pomaklar, baskılara maruz kalarak, din-vicdan hürriyetleri yok edilerek, dinlerini, dillerini ve milliyetlerini reddetmeye, Bulgar ve Ortodoks olmaya, isimlerini değiştirmeye zorlanmışlardır[346]. En yoğun iki kampanya 1962-1964 ve 1971-1974 yılları arasında gerçekleşmiştir[347]. Zoraki isim değişikliği aslında; dolaylı olarak bir ırk, dil, din ayrılığının kurnaz bir şekilde tasfiye edilmesi demektir. Kişinin taşıdığı isim onun dininden, dilinden ve kültüründen bir şeyler taşımaktadır. İsim seçimi kişinin kendi hürriyetiyle yakından ilgilidir. Bir insanı seçtiği isimle çağrılmaktan alıkoymak, kişilik haklarından ve temel hürriyetlerinden mahrum etmek demektir. Zorla isim değişikliği; zorla din değişikliği, zorla dil değişikliği, zorla kültür değişikliği ve zorla ırk değişikliği demektir. Böylece isim değişikliği dolaylı olarak bir etnik grubun, bir azınlık grubunun baskı ve tehditle sona erdirilmesi demektir[348].

Yalnızca Balkan Savaşları esnasında çoğunluğu Rodoplarda olmak üzere 150.000 ile 200.000 arasında Pomak; din, dil, isim ve milliyetleri zorla değiştirilerek Bulgarlaştırılmışlardır [349] . Pomak dindaşlarımızı ortaçağ mezalimini gölgede bırakacak birtakım zulüm ve işkenceler yoluyla cebren Hıristiyan ederek [350] Bulgarlar, aslında Türklerin Türklükleri'ni unutup Bulgarlaşacaklarını hayal

[344] Erhan Vatansever, *a.g.t.*, s. 37, 38. Cami yıkma faaliyetleri 1985'te de devam etmiştir. Bunun bir örneğini Şumnu'daki iki caminin Şubat sonu Mart ortalarında yıkılması teşkil eder ki Deliorman ve Dobruca bölgelerindeki cami ve mezar tahriplerine daha fazla dayanamayan Şumnu İl Müftüsü Rahim Hoca kendisini asmak suretiyle intihar etmiştir. Bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 394.
[345] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 106.
[346] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 333.
[347] Kristen Ghodsee, *a.g.e.*, s. 50.
[348] Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 17.
[349] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 49.
[350] *Zavallı Pomaklar…*, s. 8; Faris Şaşan, "Zavallı Pomaklar…", s. 37.

etmişlerdir. Bu yüzden isim değiştirme gibi insanlık dışı hareketlere başvurmuşlardır. Pomakların isimlerini zorla Bulgar isimleriyle değiştirmişlerdir. Örneğin 'Fatma' ismi 'Anka'ya, 'Ahmet' ismi 'Trandafil'e, 'Safiye' ismi 'Vasilka'ya, 'Hıfsıllah' ismi 'Harko'ya, 'İmam Hafız' ismi 'İstoyon'a, 'Hafız Ali' ismi 'Ustopan'a dönüştürülmüştür. Sunî Bulgar milleti oluşturma hayallerinden kaynaklanan bu hareketlerle Bulgaristan'da Bulgarlardan başka bir milletin yaşam hakkı olmadığı, hatta azınlıkların hiç yaşayamayacakları gösterilmeye çalışılmıştır [351] . Bulgar teokratizmine, rasismine, şovenizmine, nasyonalizmine ve panbulgarizmine dayanan Bulgar devlet felsefesiyle[352] ilgili BKP'nin köy ve kentlerdeki Halk Kurulları'nın İcra Komiteleri'ne parti kanalıyla göndermiş olduğu genelgelerden bazıları şöyledir: 1- Pomak babanın Pomak anadan doğan çocuklarına Bulgar adı verilecektir. 2- Pomak babanın Türk anadan doğan çocuklarına Bulgar adı verilecektir. 3- Türk babanın Pomak anadan doğacak çocuklarına Bulgar adı verilecektir. 4- Türk babanın Bulgar anadan ve Bulgar babanın Türk anadan doğacak çocuklarına Bulgar adı verilecektir. 5- Çingenelerin çocuklarına Bulgar adı verilecektir. 6- Sülalesi Pomak'a dayananlar, kaç kuşak geriye gidilirse gidilsin Bulgar adı alacaklardır. 7- Keza sülalesinde Pomak karışımı olanlar da aynı şekilde Bulgar adı alacaklardır. 8- Pomak veya Bulgar hanımıyla evli bulunan Türk, Türkiye'ye göç edemez. Bu gibiler ancak eşinden boşanarak çocukları da eşine bırakmak şartıyla göç edebilir[353].

Bulgaristan'da Türklere yakınlık duyan hatta Müslüman kimlikleri nedeniyle kendilerini Türk olarak gören Müslüman Çingenelere yönelik de 1953–1954 yılları arasında isim değiştirme yoluyla asimilâsyon politikası uygulanmıştır. Yapılan baskı ve asimile edici yöntemlerin etkili olmadığını gören Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi üyelerinin 1956 yılı Nisan ayında yaptıkları toplantıda azınlıklara uygulanması gereken politikalar asıl olarak belirlenmiştir. Bu toplantının sonunda ülkede bulunan Müslümanların isimlerinin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır[354]. İsim değiştirme hareketinde önce Bulgar görevliler ve askerler açıklamalar yapmışlar,

[351] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 28, 29.
[352] *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 6.
[353] Enver Şerifgil, *a.g.m.,* s. 112.
[354] Rüştü Yılmaz, *a.g.t.,* s. 17, 18.

sonra isim değiştirme için başvuru yapılmasını istemişlerdir. Nüfus kağıtları dilekçe karşılığı ellerinden alınan soydaşlarımıza Bulgar ismini taşıyan bir geçici belge verilmiştir. Daha sonra Bulgarca isimli nüfus kağıdıyla değiştirilerek işlem tamamlanmıştır[355]. Tüm yapılanlar Bulgaristan'daki Türklerin köklü din, dil, aile ve kültür yapısını değiştirememiştir. Bu durumu bilen Bulgar idareciler öncelikle Türkleri Türk yapan değerleri hedef alarak yok etmeye çalışmışlardır. Bulgaristan'ın insan hak ve hürriyetlerini yok sayan uygulamalarına rağmen, yok edilemeyen ve Bulgarlaştırılamayan Türk toplumunun varlıklarını devam ettirmiş olmaları şüphe götürmez gerçektir[356]. İsim değiştirilerek yapılmaya çalışılan baskılar bir kültürün yok edilmesi isteğidir. Ancak baskı altında isim değiştirmekle "milliyet" kavramı yok edilememiştir. Milliyet kavramını yok edebilmenin hiçbir zaman imkanı yoktur. Çünkü anayurt ile olan bağlantıyı koparıp atmak mümkün değildir[357].

Bulgar devletinin güttüğü politikanın temelinde Türkleri Bulgar toplumu içinde eritmek yoluyla Bulgarlaştırma siyasetinin yer aldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle bu zalimlikler sunî bir Bulgar milleti meydana getirmek hayallerinden kaynaklanmaktadır[358]. Böyle bir ortamda Bulgar ırkçıların artan baskıları ve devletin desteği üzerine Temmuz 1942 yılında Bulgar Millet Meclisi Pomak Türklerinin isimlerini Bulgar adlarıyla değiştirilmesi yönünde bir yasayı kabul etmiş ve onun uygulanması için bu Türk asıllı unsura büyük işkenceler ve baskılar yapmıştır. Bu yasanın 1942'de kabul edilmesi ve uygulanmaya konması İkinci Dünya Savaşı'nın en ağır dönemine rastlamaktadır. Bu yıllarda Bulgaristan'da bütün yiyecek, giyecek ihtiyaçlarını karşılamak vaadiyle 70-80 bin Pomak Türkü'nün ismini Bulgar-Slav isimleriyle değiştirmeye muvaffak olmuşlardır. İsmini değiştirmeyenler ise büyük işkencelere maruz kalmış, hatta bunlara komiser organları tarafından yiyecek karnesi verilmemesi ve aileleriyle birlikte başka yerlere sürgün edilmesi tehdidinde bulunulmuştur[359].

---

[355] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 344.
[356] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 14.
[357] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 352.
[358] İlker Alp, *Pomak Türkleri..,* s. 50.
[359] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 66.

1944 yılında Sovyet ordusunun silahı ile Bulgaristan Komünist Partisi iktidara getirilmiştir. Rejim değişikliği Pomak Türkleri için de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Pomak Türkleri yıllarca çok zor günler yaşamışlardır. Böyle bir zamanda gerçekleştirilen rejim değişikliği onlara büyük ümitler vermiş ve öyle gösterilmiştir. Bu umutlarını onlar da bir kâğıda dökerek ilgili makamlara sunmuşlardır. İlk başta Rodina (Vatan) cemiyetinin faaliyetine son verilmesi ve 70-80 bin Pomak Türkü'nün zorla değiştirilmiş olan Türk isimlerinin iadesi dile getirilmiştir. On binlerce Pomak Türkü'nü karşısında bulan Komünist rejim, onların Türk isimlerinin geri verilmesini kabul etmek mecburiyetinde kalmış ve Ekim 1945 tarihinde yayınlanan Bakanlık kararnamesi ile bu sorun çözüme bağlanmıştır. Yani 1934-1944 yılları döneminde Pomak Türklerinin zorla değiştirilmiş olan Türk isimleri tekrar geri verilmiştir. Ayrıca 15-16 Ağustos 1947 yılında Pomak Türklerinin sorunlarıyla ilgili yapılan konferansta Rodina (Vatan) cemiyetinin baskıcı ve Bulgarlaştırma faaliyetleri kınanmıştır[360]. Türklere eziyet etmekle bilinen Rodna Zachtita[361] teşkilatının başına gelen emekli general Markof'un bundan sonra baskı yapılmayacağına dair beyanatta bulunsa da[362] Rodopların diğer kasaba ve köylerinde "Paşmaklı Rodina Cemiyeti"'ne benzer kırk civarında cemiyet oluşturulmuştur. Bu cemiyetler adına birçok yayın yapılmış, tiyatro temsilleri, söyleşiler, konferanslar, toplu okumalar, sergiler düzenlenmiş ve Pomak Türklerine daimi olarak Türk olmadıkları, Bulgar kökeninden geldikleri fikirlerinin aşılanması, "Pomak", "ahran" (aren) gibi lakapların ortadan kaldırılması ve "Müslüman Bulgar" isminin kabullenilmesi, feslerin, feracelerin, peçelerin hatta pencerelerden parmaklıkların atılması ve Bulgar adlarının yenilenmesi yönünde çalışılmıştır. Ayrıca bu cemiyetler vasıtasıyla yaşlı Pomak Türklerine Bulgarca öğretmek için gece kursları açılmış, ayet, hadis ve hutbelerin Bulgarca okunması için Kur'an-ı Kerim Bulgarcaya çevrilmiş ve Müslüman Pomak Türklerinin köylerine dağıtılmıştır. Bu politika yoğun olarak 1944 yılına kadar bu şekilde sürdürülmüştür[363].

---

[360]Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 66, 67.

[361] Faşizm ruhundan oluşan Bulgaristan'daki bütün azınlıklara ama özellikle Türkler'e zulmeden millî kuruluşların başıdır. BCA, Dosya: 426859, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 1954.

[362] BCA, Dosya: 426248, Fon: 30.10.0, nr. 240.625, 9.11.1932.

[363] Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", *Balkanlar El Kitabı,* C. 2, s. 532; Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", *TDV* C. 34, s. 321; İlker Alp, *Pomak Türkleri..,* s. 56, 57. Silahlı Bulgar komitelerinden

1945'ten sonra insanlık dışı ve hukuka aykırı faaliyetler önce Paşmaklı'da, çok geçmeden Cuma-i Bâlâ (Yukarıcuma)'da sahnelenmiştir. Sonraki yıllarda Tırnova, Selvi, Plevne, Karaağaç gibi yerlerde yaşayan Pomakların adları değiştirilerek Bulgarlaştırılmaları yoluna gidilmiştir. Böylece 93 Harbi ile başlayan Hıristiyanlaştırma-Bulgarlaştırma hareketleri, komünizmle 'tek komünist halk' yaratma sloganıyla gündeme getirilmiştir. Bu amaçla Bulgar yetkilileri belirli plan ve program dahilinde çeşitli kararlar almış ve birçok kanun yürürlüğe koymuşlardır[364]. 1960–1976 yılları arasında ise 200.000 Müslüman Pomak, isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmeye zorlanmıştır. Diğer taraftan Pomak Türklerinin nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları yerlerde dinî okullar ve camiler kapatılmış, oruç tutma ve sünnet gibi dinî görevlerini yerine getirmeleri engellenmiştir. Bahsedilen süreçte 100.000 Türk'ün adı da yine zorla değiştirilmiştir[365]. 1969-1971 yılları arasında doğan 127 Pomak bebeğin %60'ından fazlası Bulgar ismiyle kaydedilmiştir[366]. İsim değiştirmelerden hemen sonra nüfus kütükleri, doğum belgeleri, ehliyetler ve banka cüzdanları gibi kimlik tespitine yarayan her türlü belgenin değiştirilmesine başlanmıştır[367]. En az her üç yılda bir değişen ve yenilenen nüfus cüzdanları Pomaklara bir baskı metodu olarak kullanılmıştır. Bir iş yerinde çalışmış olan Pomak Türkü, emeğinin karşılığını almak istediğinde kendisinden nüfus cüzdanı talep edilmiş, bu cüzdan eski ise kendisine parası ödenmemiştir. Nüfus cüzdanını yeniletmek üzere gerekli yere başvurulduğunda bu defa ilgililer tarafından Pomak vatandaşın adını değiştirmesi talep edilmiştir. Bütün bu zorlamaların tek amacı Bulgar adı aldırtmaktır. Zorla Bulgar adı aldırtma kampanyasına karşı direncin kitlesel olduğu köylerde (örneğin Dövlen ve Dospat yörelerinde) askerî kordon altına alınarak köylülerin hepsi, köy meydanına getirilmiş ve cebren Bulgar adı

---

bir diğeri Trakya komitesidir. Rodina Kuzey Bulgaristan'da, Trakya ise Güney Bulgaristan'da faaliyet göstermiştir. "Bulgaristan Bulgarlarındır.", "Bulgaristan'da başka ırklara hayat hakkı yoktur" anlayışıyla hareket eden bu faşist örgütler, Bulgar monarşisini yerleştirmek için Türkler'i bölgelerinden söküp atmak amacında olmuşlardır. Komitelerin saldırılarıyla ilgili olarak bkz. Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri ve Göç…,* s. 53-56. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rodina gerici-milliyetçi bir örgüt olarak damgalanmış ve dağılmıştır. Bkz. Ali Eminov, Social Construction…, s. 10.

[364] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 181, 182.

[365] Erhan Vatansever, *a.g.t.,* s. 85. Kırcaali'nin Dobromistsi köyünden bir Türk, çocuğunu sünnet ettirdiği için mahkemeye verilmiş ve 2.000 leva para cezası ile 1.5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bkz. Sami Kocaoğlu, *a.g.e*., s. 115. Cadde ve sokaklara 'sünnet yasak' diye yazılmıştır. Bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 103.

[366] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 131.

[367] Ömer E. Lütem, *a.g.e.*,s . 251; Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 104-105.

verilmiştir[368]. Zorla isimlendirme ne kadar başarılı olursa olsun Pomak Türkleri üzerindeki baskılar kalkar kalkmaz çoğunluk dinsel geleneklerini uygulamaya ve Türk isimlerini kullanmaya devam etmiştir[369].

3.2. Zorla Hıristiyanlaştırma Faaliyetleri

Bulgaristan; Balkan Savaşları'nda Rodopları aşıp Ege kıyılarına inmesi durumunda, ardında Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdüren Pomakları bırakmak istememiştir. Bu sebepten Başbakan İvan Gesov'un yönetimindeki Bulgaristan hükümeti, bu defa başka bir yol takip ederek onları zorla Hıristiyanlaştırma yolunu seçmiştir. Fakat bu yalnızca kazandığı yerleri elde tutmak için politik hedeflerle ürettiği bir plân olmamıştır. Bulgaristan; Pomakların 'Osmanlı döneminde baskıyla İslamlaştırılmış Bulgarlar' oldukları iddiasından hareketle sınırları dışında kalan, Pomak nüfusun yoğun olduğu yerlerin de kendisine ait olması gerektiği teorilerini yasallaştırmaya çalışmıştır. Pomakların zorla Hıristiyanlaştırılması konusu, 'Büyük Bulgaristan'da millîliğin gerçekleşmesi için girişilmiş, ideolojik kökenleri bulunan milliyetçilik anlayışından esinlenen çok daha geniş kapsamlı bir politik projenin ürünüdür. Bu yüzden Pomaklara sadece Bulgar olduklarını kabul ettirmek yeterli görülmemiş, aynı zamanda onların Ortodoks Hıristiyan inançlarına bağlanmaları ve Osmanlı geçmişinin izlerinden kurtulmaları gerektiği düşünülmüştür. Nitekim Bulgaristan'ın sadece Balkan Savaşları esnasında elde ettiği yerlerde bulunan Pomakları değil, Şarkî Rumeli'nin ilhâkından itibaren kendi vatandaşı olan Filibe sancağındaki Pomakları da zorla Hıristiyanlaştırma yoluna gitmesi bunu doğrulamaktadır[370]. Bulgar yönetimlerinin Türkleri Bulgarlaştırmak için uyguladığı planlar arasında dinî baskılar ön sıradadır. Çünkü Bulgarlar, Türkleri inançlarından ayırarak kolay Bulgarlaştırabileceklerini sanmışlardır. Bu noktadan hareketle Müslümanlık'tan vazgeçirip Hıristiyanlaştırmaya çalışmışlardır[371].

---

[368] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 111.
[369] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 135.
[370] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 163.
[371] İlker Alp, "Tarihte Türkler'in…", s. 102.

Bulgar yöneticileri hedeflerine kolay ulaşmak için daha 1910 senesinde Pomak Türklerine 'gayri-Türk' ve 'gayri-Müslim' fikirlerini aşılamak, bunu bilinçaltına yerleştirmek ve sonunda 'Bulgarlaştırmak' şeklinde bir proje hazırlatmışlardır. Bu proje 1912-1913 Balkan Savaşları esnasında Bulgaristan Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Orgeneral Sarafov'un talimatıyla uygulamaya girmiştir. Buna göre Rodop ve Pirin bölgelerinde tüm Müslüman Pomak Türklerinin resmî olarak Hıristiyanlaştırılması ve Bulgarlaştırılması, kabul etmeyenlerin ise yok edilmesi uygun görülmüştür. Böylelikle 1913'te, Bulgaristan'ın başka bölgelerinde olduğu gibi Pirin Makedonyası ile Rodoplarda da yüz binlerce soydaşımız Hıristiyanlığı kabule, Bulgar giysisi giymeye, Bulgarca konuşmaya ve Bulgarlaşmaya zorlanmıştır[372]. Pomakların Hıristiyanlaştırılması fikri gündeme geldiğinde aralarında öğretmen, avukat, tüccar, mühendis gibi gönüllü kişilerin yer aldığı 22 kişi, 1/14 Aralık 1912 tarihinde Başbakan İvan Gesov, Sinod Meclisi ve Dahiliye Nazırı Al. Ludskanov'a bir mektup ileterek Pomakların Hıristiyanlaştırılmasını istemişlerdir. Tüm Bulgaristan vatandaşları arasında Hıristiyanlığı egemen kılmak için bütün dikkatin Pomaklara çevrilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Böylece Sinod Meclisi Başkanı St. Kostov riyasetinde Bulgar Ortodoks Kilisesi'nin liderliğinde, Çar Ferdinand ve Başbakan İvan Gesov'un onayı ve Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı (VMRO)'na bağlı çetecilerin eşliğinde "Müslüman Bulgarların" Hıristiyanlaştırılmasına başlanmıştır[373]. Bunun için Türk öğrencileriyle Türk öğretmenlerin, Türk okullarında bile Bulgarca konuşmaları mecbur tutulmuştur. Türk kreşlerinde çocukların bakımıyla görevli Türk kadın ve annelerin dahi Bulgarca konuşması şart olmuştur[374]. Kreşe gönderilen bu çocuklar Bulgar isimlerini benimsemeye başladıklarında, evlerinde kendilerine asıl adlarıyla hitap edildiğinde bunu yadırgamışlardır. Böylece kreşler Türk çocuklarının zihinlerinde bir ikilem yaratmıştır[375].

---

[372] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 44, 45.

[373] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 163, 165; Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, *a.g.m.*, s. 177. Uygulamada kilise yetkilileri, çeteciler, öğretmenler, memurlar, gönüllülerden oluşan askerî birlikler ve yerli Bulgar halkı yer almıştır. Buna rağmen, Hıristiyanlaştırmanın Pomaklar'ın isteği üstüne başlatıldığı iddia edilmiştir. Bkz. Zeynep Zafer, "Balkan Savaşları…", s. 359.

[374] Enver Şerefgil, *a.g.m.*, s. 105.

[375] Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s. 444.

İlk önce Hıristiyanlaştırma ordu papazları, Bulgar Eksarhlığı'na bağlı mahallî ruhban ve VMRO çetecilerinin işbirliğinde yürütülmüştür. Pomakların Hıristiyanlaştırılması için Bulgar Ortodoks Kilisesi tarafından 1912 Aralık ayı sonlarında özel bir örgüt kurulmuştur. Sinod Meclisi, Bulgaristan'ın dört yanından çok sayıda din adamı ve öğretmenin dahil olduğu hususî ruhban heyetleri oluşturmuştur. Bu heyetler Rodoplara, Batı Trakya'ya (Gümülcine, İskeçe) ve Doğu Makedonya'ya (Nevrekop, Serez, Drama) gönderilmişler; diğer yandan savaşlar sırasında Rodoplar, Batı Trakya ve Doğu Makedonya'da yüzlerce Türk ve Müslüman köyü yakılmıştır. Pomak köylerinin büyük çoğunluğu Bulgar ordusu ve çeteler tarafından yakılmış, tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. Mesela, Dövlen'de 33 köy (3.970 hane), Razlık tarafları ve Ahi Çelebi'de 7 köy (1.100 hane) yakılmış ve yağmalanmıştır. Binlerce Pomak, yaklaşan Bulgar ordusu ve çetelerin önünden kaçarak göç etmiş; pek çoğu aç, evsiz, sefil ve çıplak kalmıştır[376]. Pomak köylerinin Makedon çeteleri tarafından tahrip edilmesinin bir örneği 1895'te Batak'ın güneyinde bulunan Dospat'ta olmuştur[377]. Ruhban heyetleri ve çeteler tarafından Nevrekop'ta 3, Menlik'te 3, Dövlen'de 3, Avrethisar'da 8 ve Gümülcine ile Ahi Çelebi'de bazı Türk köyleri de zorla Hıristiyanlaştırılmıştır[378]. Gümülcine, Koşukavak ve Ahi Çelebi'deki Pomaklara devam eden Hıristiyanlaştırma uygulaması[379] Ahi Çelebi kazasında 1913-1914 yılları arasında da Pomaklara yapılan baskılarla sürdürülmüştür[380]. Selanik'te fanatikler yakaladıkları Müslümanları durdurarak feslerine tebeşirle haç çizmiş, kendilerine zorla istavroz çıkarmışlardır[381]. Karlova'da bir Bulgar papaz, ayin yapılan günde bir demet gül çıkartarak cemaate şöyle hitap etmiştir: 'Bu güller Müslüman çocuklarının kanlarıyla sulanmış kilise bahçesindeki bir gülün kırmızı çiçeğidir.' Cemaat bu şekilde takdise davet edilmiştir[382]. Banya'da ise halk camiye doldurulmuş, herkese şapka giydirilmiş ve gönüllü Hıristiyan olmak istediklerine dair dilekçe imzalatılmıştır. Sonra camiden çıkarılarak ruhban ve papazlar vazifelerine başlamışlar, Pomakları vaftiz etmişlerdir. İstanimaka'ya bağlı köylerde de

[376] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 165.
[377] BOA, *HR.SYS*, nr. 34/18, 10.09.1895.
[378] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 166.
[379] BOA, *DH.İD*, nr. 85/44, 28 N 1331.
[380] BOA, *BEO*, nr. 4251-318774, 22 S 1332.
[381] Ahmet Cevad, *a.g.e.*, s. 80.
[382] Hüseyin Raci Efendi, *a.g.e.*, s. 193, 194.

Hıristiyanlaştırma çalışmaları özel olarak oluşturulan komite, ruhban heyeti ve gönüllüler tarafından uygulanmıştır. İlk olarak Hıristiyanlaşma fikrini aşılamaya çalışmışlar, geçmişleri ve nasıl cebren Müslüman yapıldıkları hakkında bilgi verilmiş, eski dinlerine dönerlerse elde edecekleri faydalar anlatılmıştır. Güzellikle bu işi halledemediklerinde Pomakları zorla Hıristiyanlaştırmışlardır. Ancak bu zorla Hıristiyanlaştırma hep güçlükle ilerlemiş, devamlı telkinde bulunmuşlar ve zorla vaftiz etmişlerdir[383]. Halka zorla dilekçeler imzalattırıldığı halde, Filibe metropoliti Maksim 17/30 Ocak 1913'te Sinod Meclisi'ne gönderdiği raporda Banya köylülerinin 450 imzalı dilekçeyle Hıristiyanlaşmak istediklerine dair başvuruda bulunduklarını belirtmiştir[384]. Ropçoz, İstanmika, Aydos, Peştere, Razlık, Nevrokop, Istıranca, Cum'a-i Bala ve Ahiçelebi kazalarında ekseriyetle ve diğer yerlerde dağınık bir halde bulunmakta olup, cebren ve kahren Hıristiyan edilen Pomak dindaşlarımız[385] işgalin başladığı ilk günden itibaren zorla Hıristiyanlaştırılmışlar, bunun için Sofya'daki Sinod Meclisi'nden de yardım alınmıştır. Rahip ve piskoposlardan oluşan heyetler derhal görevlerine başlamışlar, silah kuvvetiyle, tehditle Pomakları Hıristiyan yapmaya çalışmışlardır[386]. Razlık, Nevrakop ve Petriç kasabalarındaki Pomakları Bulgarlaştırmak için papazlar sevk etmişler, kabul etmek istemeyenleri ise feci şekilde şehit etmişlerdir. Köylerin imamlarını ve muhtarlarını, müezzinlerini, eşrafını dahi tamamıyla katletmişlerdir. Nevrakop ile Drama arasında bulunan köylerin ahalisini büyük ve küçük, kadın ve erkek demeden tamamen katledip mallarını ve köylerini yağma etmişlerdir. O köylerin sokakları ise küme küme Müslüman naaşlarıyla doldurulmuş, evler çaresiz kadın ve çocuk cesetleriyle kapatılmıştır[387]. 1913 yaz aylarına kadar Bulgaristan'ın işgal ettiği bölgelerde Rodoplar, Batı Trakya ve Makedonya'da yüzlerce köy, mahalle ve mezrada yaşayan Pomakların firar ve göç edenler dışında neredeyse tamamı Hıristiyanlaştırılmıştır[388]. Eğridere kazasının 15 köyü, Dolaştır, Davut, Arda Nehri'nin batı nahiyelerinden 14.000, Ahiçelebi kazasında 29 köyde 31.000, Darıdere kazasında 29 köyde 32.800, Gümilcine'nin diğer köylerinde 12.000 olmak üzere toplam Arda Nehri havzasında 88 karyede

[383] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 173, 174.
[384] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları Sırasında…", s. 176.
[385] *Zavallı Pomaklar…, a.g.e.*, s. 8; Faris Şaşan, "Zavallı Pomaklar…", s. 37.
[386] "İtiraf-ı Mezalim Pomaklar'ın Tebdil-i Mezhebine Dair", *Sebilü'r-Reşad*, C. 11, S. 274, s. 221.
[387] Dr. Cemil, *a.g.e.*, s. 72.
[388] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 166.

15.570 hane ve 90.400 Pomak Müslüman mevcutken, bunların bir kısmı daha muharebenin başında Gümilcine'ye hicret etmiş, bir kısmı da yerlerinde kalmıştır[389].

Hıristiyanlığa sevk etmek için köy veya kasabaların öncelikle imam ve muhtarlarını yakalayıp ahalinin gözü önünde katletmişlerdir. Sonra camileri kiliseye dönüştürmüş ve minarelerini de genellikle yıkmışlardır. Bulgar papazları getirdikten sonra çaresiz mazlum ahali-i islamiyeyi karlar içerisinde çıplak bir halde bırakarak Hıristiyanlığa sevk etmişlerdir. Kabul etmeyenlerin tırnaklarını ve dişlerini sökmüşler, parmaklarına iğneler sokmuşlardır. Ağaçlara çıplak olarak bağladıktan sonra üzerlerine buzlu sular döküp dondurmuşlardır. Bazılarını baş aşağı asıp, parmaklarını ve dudaklarını kesmişlerdir. Karşılarında çocuklarını insanın hatırına gelmeyecek derecede eziyetlerle öldürmüşlerdir. Böylece 111.840 Müslüman'ı Hıristiyan yapmışlar, hepsinin adlarını değiştirip: Petkov, Yovan, Marko gibi isimleri verip vaftiz merasimini düzenlemişlerdir. Başlarına şapkalar giydirerek kız alıp kız vermek zorunluluğunda bulundurmuşlar, Ortaköy kazasında 81 zavallı Müslüman'ın ellerini arkalarına bağlayıp köy civarında akan Arda Nehri'nin kenarına götürüp kazılan çukura koyarak arkalarından ateş etmişlerdir. Bunların içlerinde ölmeyip de yaralı bulunanlar olduğunda üzerlerine toprak örtmüşlerdir[390]. 16 Mayıs 1913 tarihinde Çepni Ortaköy sakinlerinden bazı Müslüman kadınların, yoldan geçerlerken örtülü olduklarını gören köy papazı Vasil, hemen yüksek bir sesle orada bulunan askerlere emretmiş ve zavallıları zorlayarak papazın dairesine götürmüşlerdir. Papaz kadınlara hitaben vahşi bir şekilde "biz, sizi Hıristiyan ettik, siz hâlen bu kalın kafadan vazgeçmeyecek misiniz, bu ferace ve başörtüleri nedir" diyerek orada bulunmakta olan askerlere biçareleri öldüresiye dövdürdükten sonra ferace ve başörtülerini yırttırmıştır. Hanımlardan biri dövmenin şiddet ve korkusuyla hamile bulunduğu çocuğu düşürmüştür. Aynı askerler papazın talimatıyla köy dahilindeki Müslüman evlerine zorla girerek bundan böyle örtülü görülen kadın ve kızların ve İslamiyet üzere ibadet eden kimselerin idam cezasıyla cezalandırılacaklarının tehdidinde bulunmuşlardır. Korova köyünde de benzer vukuatlar yaşanmış, kadınlar dövüldükten sonra tutuklanmıştır. Bulgar çeteleri her gün civar köylere girerek

[389] Dr. Cemil, *a.g.e.*, s. 98.
[390] Dr. Cemil, *a.g.e.*, s. 95, 96.

ahaliyi ölümle tehdit etmişlerdir. Şayet İslam ahaliden biri ibadet ederken görülecek olursa, bütün köyün yakılacağı ve ahalisinin katledileceğini pervasızca söylemişlerdir[391]. Türklerin evlerine saldırılar sonraki yıllarda da devam etmiş, saldırılar sırasında Trakya komitesi adına para istendiği de olmuştur[392].

Vaftizler genellikle bütün köy için topluca yapılmıştır. İnsanlar köy meydanına toplatılmış, üzerlerine kutsanmış su serpilmiş, haç öptürülmüş ve İslamiyet'ten yüz çevirdiklerinin simgesi olarak domuz etinden bir parça yedirilmiştir. Bundan sonra erkeklerin fesleri Bulgar şapkasıyla değiştirilmiş, kadınların feraceleri çıkarılmıştır. Hıristiyan isimleri de onları vaftiz eden papazlar tarafından verilmiştir[393]. Pomak Türkleri, pazar günü dahi kiliseye sevk edilmişler, dinin ne demek olduğunu henüz anlayabilmekten uzak olan cahil Bulgar papazları tarafından vaftiz merasimi yapıldığı da olmuştur. Kızların başlarına birer siyah örtü ve önlerine Bulgar'ınki gibi birer peştamal bağlamışlar, erkeklerin de önce başlarını tıraş edip, şarap ile de yıkamışlardır. Büyük bir kazanda bulunan kaynatılmış sudan, ağaç yapraklarını mezkûr suya batırıp, güya mukaddesmiş diye o biçarelerin üzerlerine serpmişlerdir. Kilise duvarlarında mevcut bulunan tasvirler önünde boyun kırdırıp, elleriyle Hz. İsa ve Meryem ananın tasvirleri önünde istavroz, yani haç çıkartmışlardır[394]. Filibe merkezine bağlı Peşter'in köylerindeki Müslüman Pomaklar da kiliseye devama Bulgarlar tarafından mecbur tutulmuşlardır[395]. Ancak Filibe'nin Ropçoz, İstanika ve Peştere kazaları dâhilinde Bulgarların Hıristiyanlaştırdıkları Pomaklar; tekrar İslam'a dönmek, cami ve okul inşa etmek taleplerinde bulunmuşlardır[396]. Pomak Türklerinin uğradıkları felaketi ve Hıristiyanlaştırma işleminin nasıl gerçekleştiğine dair bir örnek: 5 Mayıs 1329 (18 Mayıs 1913) tarihinde Filibe sancağına bağlı Peroştisa karyesi muhtarı Angel Manof, asker Yuvan Karinçef, köyden Aramsaz Çavuş Zelatif, Demircik köy papazı Gorki, Peroştisa papazı Stevyan, Derece köy muhtarı

---

[391] *Zavallı Pomaklar...*, s. 19, 20; Faris Şaşan, "Zavallı Pomaklar…", s. 41.
[392] BCA, Dosya: 426401, Fon: 30.10.0, nr. 241.630, 7.8.1933; BCA, Dosya: 426478, Fon: 30.10.0, nr. 242.633, 7.1.1934. Paşmaklı ve havalisinde kendilerinden para toplanan Türkler'in isimleri ve toplanan para miktarları ile ilgili belgeler mevcuttur. BCA, Dosya: 426436, Fon: 30.10.0, nr. 241.631, 14.11.1933.
[393] Plamena Stoyanova, *a.g.m.*, s. 57.
[394] Dr. Cemil, *a.g.e.*, s. 78.
[395] BOA, *BEO*, nr. 4235/31755, 27 Z 1331.
[396] BOA, *BEO*, nr. 4239/317886, 14 M 1332.

Aralan Karinçef ve çevredeki köylerden daha yüz kişi civarında şahıs sırf İslam ahali ile meskun eski Bulgaristan'ın, Rumeli-i Şarkı dahilinde Filibe sancağına bağlı Ropçoz kazası dahilinde Çuryan köyüne giderler. Orada bunlara köy katibi, köyün muhafazası konusunda Filibe kumandanlığı tarafından gönderilen Bulgar askeri de katılarak aralarında istişare ile bir bölümü köyü kuşatır, diğer bölümü köy dahiline girerek İslam haneleri üstüne hücum ederler, kapıları baltalarla kırarak, zorla hane içlerine girerler. Erkek, kadın ve çocuk ayrımı yapmayarak istisnasız bütün ahali-i islamiyeyi feci ve vahşi surette darp etmeye başlarlar ve cümlesini hanelerinden çıkarırlar. İslam ahaliye Hz. İsa'nın dininin kabulünü teklif ederler. Fakat ahali teklifi ciddiyet ve azimle reddeder. O zaman bu caniler darp muamelesini yeniden ve daha gaddarane bir surette icra etmeye başlarlar. İslam ahaliye, zor kullanarak kendi rızalarıyla Hıristiyan olduklarına dair birer kâğıt imzalatırlar. Erkeklerin feslerini, kadınların ferace ve başörtülerini kılıç ve süngülerle paralarlar. 'Artık Hıristiyansınız, şapka giyeceksiniz, kadın ve kızlarınız bundan böyle tesettürsüz gezecektir. Eğer erkeklerden birinin fes ile veya kadınlardan birinin ferace ve başörtüsü ile gezdiği veya ayin-i Muhammedi üzere ibadet ettiği görülecek olursa idam cezasıyla cezalandırılacaktır', derler. Daha sonra cami-i şerifin minaresini kısmen ve minberini tamamıyla yıkarlar. Camiyi kiliseye çevirip içini resim ve tasvirler ile doldururlar. Minarenin üzerine çan ile haç asarlar ve Müslüman halkı sanki koyun sürüleri gibi zorla kiliseye çevrilen cami-i şerife doldururlar. Sonra papazlar bütün İslam ahaliye cebren yanlarında bulunan haçı öptürürler. Senin ismin şöyledir, filanın ismi böyledir diyerek onları Hıristiyan isimleri ile adlandırırlar. Böyle keyfi ve vahşiyane bir surette bütün köy ahalisini Hıristiyan ederler. Defalarca vuku bulan şiddet ve fecaatlere dayanamayanlar intihar etmişlerdir. Benzer acı olaylar Filibe'ye bağlı Boğut, Saftiştan, Çukurköy ve Gündüzköy'de ve Peştere kazasına bağlı Çepni havzasında da yaşanmıştır. Birçok kişi şiddet uygulamasından vefat etmiş, işkence, korku ve diğer durumlardan dolayı Bana köyünde dört ay içinde vefat edenlerin sayısı 500'ü bulmuştur[397].

[397] Ahalisi cebren Hıristiyanlaştırılan İslam köylerinin bazıları ile mağdur ve maktullerin isimleri için bkz. *Zavallı Pomaklar…*, s. 8-29; Faris Şaşan, "Zavallı Pomaklar…", s. 38-45.

Hıristiyanlaştırma için başvurdukları yöntemlerden birinde, örneğin Valkosel köyünde Hıristiyanlığı kabul etmeyen Müslümanlar camiye doldurulmuş, kapısı kapatılarak içeri iki tane bomba atılmıştır. Bundan başka köylerdeki papazlar kadın-erkek herkesi sabahları kiliseye gitmeye mecbur tutmuş ve hazırlamış oldukları domuz etinden yapılmış kavurmayı herkese yedirmişlerdir. Bu mezalim bütün Pomak köylerinde gerçekleşmiştir[398]. Bu uygulama vaftiz esnasında bazı yerlerde Pomakların İslam'ı terk etmelerinin bir nişanesi olarak yapılmıştır. Böylelikle, İkinci Balkan Savaşı'na dek Filibe Sancağı dahilinde Peştere kazasına bağlı Çepine (Çepino) havzası köyleri, İstanimaka, Rupçoz, Nevrokop, Cuma-i Bala, Razlık, Menlik, Babyak, Ahi Çelebi (Paşmaklı/Smolyan) Gümülcine, Ustrumca, ve Aydos, Darıdere, Koşukavak, Drama, İskeçe, Doyran, Petriç gibi bölgelerde firar ve göç edenler haricinde tüm Pomaklar zorla Hıristiyanlaştırılmıştır[399]. Bulgarlar zorla din değiştirme olayları sırasında Müslümanları gruplar halinde sıraya dizmişler, her gruba bir vaftiz ismi vermişlerdir. Akabinde Bulgar kilisesinin merkezine bağlı bir köy papazı grupları gezip, kendine has dinsel öğreti öğrencilerini yani Türkleri kenara çekmiştir. Her birinin alınlarına mukaddes suyu sürüp vaftiz ettikten sonra, onları domuz etinden yapılmış sucuktan yemeye zorlamıştır. Ardından "bu kişi Hıristiyan olmuştur" diye verilen bir vaftiz belgesiyle töreni sona erdirmişlerdir[400]. Balkan Savaşları esnasında ilhak edilen yerlerdeki Müslüman Pomak Türkleri, binlerce Bulgar Ortodoks papazların ve devlet memurlarının katılımıyla "Bulgar-Ortodoks" olmaya zorlanmışlardır. Bu faaliyetler Bulgar Ortodoks kilisesinin resmî belgelerinde "Müslüman Bulgarlar"ın (Müslüman Pomakların) Ortodoks Hıristiyan dinine-Bulgarlığın sinesine geçme olarak, bir dizi yayımda ise "Hıristiyanlığı kabullenme" ve "vaftiz" olarak yer almıştır. Bulgarlaştırma ve Hıristiyanlaştırma hareketi, 1912 Balkan harbinde yenilgiye uğrayan Osmanlı askerinin geri çekilmesinin hemen ardından başlatılmış ve Temmuz 1913'e kadar 200.000 civarında Müslüman Pomak Türkün isimleri zorla Slav-Bulgar adlarıyla değiştirilmiş ve zorla Ortodoksluk kabul ettirilmiş[401], sadece Rodop bölgesinde bile 1912-1913 yıllarında

[398] Celal Perin, *a.g.e.*, s . 29, 31.
[399] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 166, 170.
[400] Sibel Orhan, *a.g.t.*, s. 49-50.
[401] Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", s. 530.

en az 150.000 Pomak Hıristiyanlaştırmadan etkilenmiştir[402]. Hıristiyanlık ayinine gitmeyi reddedenlerden her defa için 15 altın lira ceza alınmış, gitmemekte ısrarcı olanlar ise idam edilmiştir [403] . Görülmektedir ki Bulgar idareciler, Türkleri Hıristiyanlaştırmak için akla gelebilecek her vasıtayı kullanmışlardır. Bulgar papazları Türk kadın ve kızlarını Hıristiyanlığı kabule zorlamak için işkenceye tabi tutmuşlar, avuçlarını haçlara çivileyerek feci bir şekilde öldürmüşlerdir[404].

Komünist dönemde Bulgaristan'da İslam dinine karşı yürütülen kampanya, Pomakların Bulgar Komünist Partisi'ne (BKP) iltihakı ve "bilinçlenmesi" konusunda yapılan mücadelenin bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak İslamiyet'e karşı rejim tarafından yürütülen kampanya, aynı zamanda ülkede egemen kılınan ateistik propagandanın bir parçası olarak yaygınlaşmıştır. Bu süreç, Hıristiyan dinine karşı alınmış olan tedbirlerle kıyaslandığında, Pomakların içinde bir yere kadar yavaş ilerlemiştir. Çünkü Komünist Parti 1950'li yılların başlarına kadar cami memurluklarını ve İslam dininin türlü bayram ve törenlerini araç olarak kullanmayı tercih etmemiştir. Ancak ilerleyen dönemde İslamiyet'e karşı açılan kampanya, söz konusu gecikmeyi kısa bir zaman içinde gidermiş ve bu mücadele sonraki onlarca yıl Pomak halkının yaşadığı yerlerde BKP'nin ve Bulgar devletinin temel görevi durumuna gelmiştir[405]. BKP tarafından basılan propaganda kitaplarında da Pomaklar hedef alınmıştır. Örneğin Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'ndeki Yeni Şehirler adlı 1971 basımlı kitap, ekonomik kalkınmanın başarılı olduğundan ve Pomakların adlarını gönüllü olarak Bulgar isme çevirdiğinden bahsetmektedir [406] . Bu tür asimilasyonların gönüllü olması mümkün değildir[407]. Komünist partinin başından itibaren birkaç net hedefi bulunmaktadır. Bunlar; Pomakların millî bilincini artırmak, zorla İslamlaştırıldıklarına dair iddialara Pomakları ikna etmek, asimilasyon

[402] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 47.
[403] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 27.
[404] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 90.
[405] Mustafa Alish, *Din Değiştirmenin Sosyolojik Sonuçları (Bulgaristan Örneği)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 58. Pomaklar'a karşı ateizm yollarının kullanılmasının nedeni, dışarıda kendilerini savunacak kimseyi bulamamaları ve İslam ülkelerinin de onların problemleriyle ilgilenmelerini önleyerek kolay asimile edilmeleri içindir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 114.
[406] Kristen Ghodsee, *a.g.e.*, s. 47, 49.
[407] Mary Neuburger, "Pomak Borderlands: Muslıms On The Edge Of Natıons", *Nationalities Papers*, Vol. 28, No. 1, 2000, s. 185.

teşvikleri olarak kadınlara dikiş ve yemek kursları düzenlemek ve Pomakların Bulgar ismi almalarını sağlamak ve bunu gönüllü olarak yaptıklarını göstermeye çalışmaktır[408]. Ayrıca Bulgarlaştırma çalışmalarını daha sağlam temellere oturtmak için, Pomak Türklerini ve Bulgarları kapsayacak şekilde ortak teşkilatlar kurmuşlardır. Meselâ "Drujba –Rodina" (Vatan Birliği) ismiyle bilinen ilk ortak "Kültür, Maarif ve Hayırsever Teşkilatı", 1937'de Paşmaklı'da kurulmuştur. Kurulan bu birliğin asıl hedefi Müslüman Pomak Türklerine her açıdan gayri-Türk ve gayri-Müslim oldukları fikrini aşılamak, geliştirmek ve Bulgar millî şuurunu yerleştirmektir. Böylece soydaşlarımızın Müslüman Türk toplumundan çok daha rahat şekilde koparılması "Bulgarlaştırılması" ve "Hıristiyanlaştırılması" mümkün olacaktır. Rodina (Vatan) Birliği'nin tüzüğündeki esas gaye ise şöyle belirtilmiştir:

a. Rodop bölgesindeki Müslüman Bulgarlar (Pomak Türkleri) ile Hıristiyan Bulgarların karşılıklı şekilde birbirlerini tanımaları ve yakınlaşmaları için çalışmak,

b. Müslüman dininde olan Bulgarlarda (Pomak Türklerinde) milliyet hissini uyandırmak ve geliştirmek.

Bu amaçlara erebilmek için Birlik şu yönde emek sarf edecektir: 'Müslüman Bulgar' (Pomak Türkü) erkekleri ile kadınlarının maneviyatında ve yaşam tarzlarında Bulgar uyruğuna münhasır olmayan her şeyin kökü kazınmalıdır. Bu amaca hizmet erdemlerinde, örflerinde, alışkanlıklarında, göreneklerinde, dillerinde ve törelerinde onları birbirlerinden ayıran Müslüman Bulgar (Müslüman Pomak Türkü) ile Hıristiyan Bulgar arasında umumî yakınlaşmayı, birleşmeyi ve akrabalığı engelleyen tüm yabancı unsurlar (Türklük ile İslamiyet'e ait nitelikler) arındırılmalıdır[409]. Rodina, Komünist Parti için ilk olarak 1938-1944 döneminde 80.000'den fazla Pomak Türkü'nü dönüştürerek etkinliğini kanıtlamıştır. Komünizm öncesi dönemde de Rodina, iyi kurulmuş propaganda cihazına ve deneyimli ideolojik eylemcilere

[408] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 116-118.

[409] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 54-56, Söz konusu amaçları gerçekleştirmek için Tüzük'te derneğin millî açıdan uyanmış Bulgar Müslümanları ile Hıristiyanları arasında birliği ve bütünleşmeyi engelleyen her şeyi ortadan kaldırıp âdetlerinde, geleneklerinde, giysilerinde, dillerinde yabancı unsurları temizleyerek Bulgar Müslümanları'nın hayatlarında Bulgarlığa dair her şeyi öğretmek yollarına başvurulacağı belirtilmiştir. Rodina ile sürdürülen bu hareket, Türk düşmanlığının ilham kaynağı olmuştur. Konuyla ilgili bkz. Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 63-65.

sahip olmasıyla konferanslar düzenlemiş, öğle yemekleri, kitap okuma aktiviteleri gibi girişimlerle verimli bir propaganda yaymış ve gerçekleştirmiştir[410]. Pomakları Bulgar imajında yeniden şekillendirmek[411] ve Pomakların Bulgar bilincini kazanması için yola çıkmış olan bu örgüt Müslüman ve Türk yaşayışının yerine Bulgar nitelikleri koymayı amaçlamıştır[412]. Bu amaçlar, daha 93 Harbi'ni takip eden yıllardan köken almaktadır. 1900'lerin başlarında Müslümanların Ramazan adetlerini uygulamalarına dahi Bulgarların engel oluşturduğu[413] oldukça ihtiyatlı ve çekingen bir şekilde başlayan İslam karşıtı bu uygulamalarla, Müslümanları dinî bayram ve ayinlerden uzaklaştırmak hedef alınmıştır. Dinî törenlerden uzaklaştırılma hususundaki ilk girişimler çabuk netice vermemiştir. Bu yüzden İslam dinine ve geleneklerine bağlı kalanlara ceza tedbirleri alınmaya başlanmıştır[414]. Ayrıca Komünistler yasak uygulamasının yanında, kendi görüşlerini İslamî uygulamalara karşı ileri sürmüşlerdir. Örneğin Ramazan ayı boyunca oruç tutmanın bağışıklık sistemini bozduğunu ve hastalıklara karşı hassaslaştırdığını söylemişlerdir. Kurban bayramında ise bir anda çok fazla yağlı et yenmesinin mide rahatsızlığına ve sağlıksızlığa yol açtığı belirtilmiş, iki büyük kutsal bayramın kutlanması da yasaklanmıştır[415]. Böylelikle Türklerin hafızalarından İslamiyetle ilintili tüm kavramların silinmesi yoluna gidilmiştir. Benzer amaçla kiliseye dönüştürülmüş camilerde ayin yaptırmak üzere Bulgar papazları getirilmiştir. Bazı camiler ahır, tiyatro salonu, kahvehane olarak kullanılmıştır. Hatta bazı camiler millî müze olarak ilan edilmiş ve Türklerin ibadetlerine engel olmak istenmiştir. Camilerin yanı sıra türbeler ve mezarlıklar da tahrip edilmiştir. Mezarlardaki taşları kırmışlar, türbelerdeki kabirlerde yatan ululların kemiklerini mezarlardan çıkararak etrafa atmak cüretini göstermişlerdir[416]. Bütün taşları kırılan kabristanların dışında türbelerin de sandıklarını kırıp yerle bir etmişler, hayvanları doldurup ahır haline getirmişlerdir[417].

---

[410] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 119.
[411] Mary Neuburger, *a.g.m.*, s. 190.
[412] Alexandru Boboc-Cojocaru, *a.g.m.*, s. 341.
[413] BOA, *A.MTZ.(04*), nr. 107/64, 22 N 1321.
[414] Mustafa Alish, *a.g.t.*, s. 58, 59.
[415] Kristen Ghodsee, *a.g.e.*, s. 49; Ali Eminov, "Bulgaristan'daki…", s. 8.
[416] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 23, 24.
[417] Dr. Cemil, *a.g.e.*, s. 74.

Bulgar komünistlerinde İslamiyet'e karşı derin bir husumet hissi olduğu için, Türklüğün bir parçası sayılan İslamiyet'e cephe alınmaya devam edilmiştir. İslamiyet homojen bir Bulgar halkı yaratma gayretlerini zorlaştıran bir unsur olarak görülmüştür. Türkleri Bulgarlardan ayıran Türk dili, Türkçe yer isimleri ve Türk örf-âdetleriyle eşdeğer derecede tehlikeli görülmüştür. 1940'lı ve 1950'li yıllarda da İslam dinine karşı önlemler alınmaya devam etmiştir. Bu bağlamda din okulları kapatılmıştır. Bunun yanı sıra Kur'an ve diğer din kitaplarının ülkede basılması ve ithal edilmesi yasaklanmıştır. Din adamlarının sayısını azaltma yoluna gidildiği gibi, müftülerin daima rejime sadık kişiler arasından seçilmesi sağlanmıştır. Camilerin tamir edilmemesi, cemaatin tamir masraflarını karşılamasına müsaade edilmemesi, camilerin harap olmaya terk edilmesi ve harap olunca tehlike yarattıkları bahanesiyle yıkılması, inananların camide ibadet etmekten caydırılması alınan önlemler arasında bulunmaktadır[418]. Pomakların zorla Hıristiyanlaştırılması politikasının tatbikine örnek bir vaka Paşmaklının Pomak Yukarıarda köyünde yaşanmıştır. Bulgar okul müfettişi, artık Kur'an ve din dersi okutmanın yasak olduğunu söyleyip hoca Salih Efendi'yi okula gelmekten men etmiştir. Şikayete giden on altı köylüye askerî kumandan tarafından dayak atılmış okuldaki Kur'an cüzleri müfettiş tarafından parçalanarak yere atılmıştır[419]. Uzun vadede İslam'ın varlığı tehdit olarak görüldüğü için söz konusu dönemlerde birçok cami ibadete kapatılmış ve harabe durumuna getirilmiştir. Müze, ambar, restoran ve dükkan gibi yerlere dönüştürülerek farklı kullanımlarda değerlendirilmiştir. Minarelerin üstünden hilal ve yıldız kaldırılmış 1980'lerin başına gelindiğinde camilerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır[420]. Yapılan tahripler sadece camilerle kalmamış örneğin 1933'te Razgrat'ta Türk mezarlığı

[418] Ömer E. Lütem, *a.g.e*., s . 452, 454. Komünist dönem boyunca propaganda hedefleri için başmüftü, bölge müftüleri ve mahalle imamlarını kapsayan örgütsel bir altyapı kurulmuştur. Sofya'daki başmüftü ve Aytos, Kırcaali, Filibe, Razgrat, Şumnu ve Tolbuhin merkezlerinde 6 bölge müftüsü görevlerine aldıkları eğitimden dolayı değil, komünist partiye olan sadakatlerinden dolayı atanmışlardır. Bkz. Ali Eminov, "Bulgaristan'daki…", s. 9, 10. Bulgaristan'da camilere olan saldırılar günümüz dünyasında da devam etmektedir. Örneğin başmüftülüğün vakıf mallarının iadesine karşı gelen yaklaşık 2.000 kişilik aralarında Hıristiyan din adamlarının da olduğu milliyetçi bir grup eylem yapmış, Filibe'deki Murat Hüdavendigar (Muradiye) Camisi'ne taş, ses ve sis bombalarıyla saldırmışlardır. Bkz. "Bulgaristan'da Camiye Saldırı", *Sabah*, 14.2.2014. Ancak Bulgaristan'daki bu ırkçı grupların cami saldırılarını Edirne'deki Bulgar Sveti George Kilisesi rahibi Aleksander Çıkırık kınamış, sansasyon yaratmak isteyen gruplara, siyaset yaparak parlamentoda seslerini duyurmalarını tavsiye etmiştir. Bkz. "Papazdan Cami Saldırılarına Kınama", *Türkiye*, 17.2.2014.

[419] BCA, Dosya: 426331, Fon: 30.10.0, nr. 241.628, 20.5.1933.

[420] Ali Eminov, "Bulgaristan'daki…", s. 8, 9.

Bulgarlar tarafından yakılmıştır[421]. Araştırma sonucunda bu saldırıyı yapanların Rodna Zachtita cemiyetine mensup aşırı milliyetçiler olduğu anlaşılmıştır. Kazma ve küreklerle mezarlığa giden grup, mezar taşlarını kırıp mezarları tahrip etmişlerdir. Ölülerden bazıları mezardan çıkarıldığı gibi kamyonla ezilmiştir[422]. Güçlü bir Bulgar monarşisi kurmak amacıyla Türklere saldırılar düzenleyen bu örgüt, çok yerlerde camilere haç resimleri takmış, umumi çeşmeler ve camiler üzerindeki Türkçe yazıları silmiş ve onların yerine siyah boyayla 'burası Bulgaristandır' cümleleri yazılmış, köy çeşmesine domuz yağı sürmüş, müezzini taşlamış, dehşet ve korku yayarak faaliyetlerde bulunmuştur[423]. İslam karşıtı politikaların bir sonucu da Pomak ve Türk toplumlarına hizmet eden hocaların sayısında düşüş olmasıdır. 1944'te Türk ve Müslümanlara hizmet eden 16.000 din adamı bulunmaktayken, 1950'lerde bu rakam önemli ölçüde azalmıştır. 1956'da Türk nüfusunda çalışan 2.393 hoca bulunmakta ve 170 Türk'e 1 hoca düşmekteyken Pomak nüfusunda 322 hoca bulunmakta ve 430 Pomak'a 1 hoca düşmüştür. Bu politikanın uygulanmaya başlanmasından 3 yıl sonra 1961'de Türklere hizmet eden hocaların sayısı 557'ye düşmüş 1.397 Türk'e 1 hoca, Pomaklara hizmet eden hocaların sayısı 95 olmuş ve 1.459 Pomak'a 1 hoca düşer hale gelmiştir. Etkili şekilde yürütülen din karşıtı propaganda İslamî uygulamaların fiili olarak yasaklanmasını beraberinde getirmiştir. Kur'an'ın ve dinî konuların öğretilmesi 1951'de tamamen ortadan kaldırılırken 1960, 1970 ve 1980'ler süresince yetkililer İslam karşıtı propagandalarını yoğunlaştırmış ve daha artan şekilde yasaklama yoluna başvurmuştur[424]. Yasaklamaların bir başka uygulaması cenaze merasimlerinde görülmüş, Hıristiyanlaştırma sürecinde vefat eden Müslümanları zorla Hıristiyan ayini ile Hıristiyan kabirlerine defnetmişlerdir[425]. 1972'de ise Kazanlık köyünde ölen bir Pomak Türkü'nün, İslam usulüne göre yapılan cenaze töreni Bulgarlar tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Yine aynı köyde Aralık 1972'de ölen bir Pomak Türkü'nün cenaze törenine Bulgarlar bir papaz gönderdiklerinde, imam gönderilmesini isteyen Pomak Türklerinin istekleri kabul edilmemiştir. Gerekçe olarak da Bulgar ismi taşıyan kişinin Hıristiyan sayılacağı

[421] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 46.
[422] BCA, Dosya: 426320, Fon: 30.10.0, nr. 241.627, 7.5.1933.
[423] Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Birinci…", s. 312, 313.
[424] Ali Eminov, "Bulgaristan'daki…", s. 7.
[425] *Zavallı Pomaklar...*, s. 13; Faris Şaşan; "Zavallı Pomaklar…", s. 39.

söylenmiştir. Dinî yönde eritme politikası uygulandığının göstergesi olan bu olaylar sonunda, cenaze dinî tören yapılmadan Müslüman ve Hıristiyan mezarları arasında bir yere defnedilmiştir[426].

3.3.Yer Adı Değiştirme ve Türkçe Yasağı Uygulamaları

Türk ve Bulgar milleti, yaklaşık beş yüzyıl Osmanlı topraklarında beraber kader birliği içinde yaşamışlardır. Bulgaristan sınırları içindeki yüzlerce köy, kent, dağ, dere, göl, ova vb. başka coğrafî öğelerin Türkçe adlar taşıması[427] bağımsızlık öncesi Bulgaristan'ın ne denli Türk toprağı olduğunun kanıtını oluşturmaktadır. Yer isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesine, ülkenin bağımsızlığını takip eden yıllardan hemen sonra başlanmış ve kesintisiz sürdürülmüştür[428]. Örneğin 1925'in başında Rodop bölgesindeki binlerce köyün Bulgarlaştırılması ve vaftiz edilmesi devam ederken, coğrafî isim değişiklikleri de yapılmıştır[429]. Böylece Bulgaristan'da Türk hâkimiyetinin sona erdiği yıllarda Bulgarlar, yabancı, özellikle Türk kökenli yer adlarını Bulgarca'ya çevirmişlerdir. Başlangıçta bu uygulamanın iç veya dış gelişmelere bağlı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. 1943'te Bulgar yer adları üzerine çalışma yapmış olan Bulgar toponomisti Vasil Mikov, bu gerçeği dile getirmiştir. Ona göre Bulgaristan'daki yer isimleri 1903'te toplu şekilde gözden geçirilmiş, daha sonra 1934'te İçişleri Bakanlığı'nın talimatıyla 1.600 yabancı kökenli yerleşimin adı Bulgarca'ya çevrilmiştir. Dobruca'daki bütün yabancı yer adları Bulgarca'ya dönüştürüldüğü gibi, ülkenin çeşitli yerlerindeki dağ, tepe, akarsu ve ovaların adları da Bulgarca'ya çevrilmiştir. Türklerin yoğun olarak yaşadıkları kuzeybatıdaki Deliorman bölgesinin adı 1942'de Bulgarca'ya Ludogorie olarak çevrilmiştir. Yenipazar (Novi Pazar), Balbunar (Kubrat), Kemanlar (İsperih), Akkadınlar (Dulova) gibi yer adları veya Kulak, Kazanlık gibi akarsu adları Türklerin çoğunluğu teşkil ettiklerinin açık kanıtıdır[430].

---

[426] "Pomak Türklerine Hristiyan cenaze", *Akşam*, 25.03.1973, s. 645.
[427] Emin Atasoy, *a.g.m.*, s. 59, 60.
[428] Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s . 442.
[429] Mary Neuburger, *a.g.m.*, s. 186.
[430] Hasan Eren, *a.g.m.*, s. 3-6.

27 Mart 1981 tarihinde 25 sayılı Bulgar Resmî Gazetesi'nde çıkan Bakanlar Kurulu kararıyla ülke içindeki muhtelif yerlerde bulunan Türkçe köy ve mahalle adları Bulgarca adlarla değiştirilmiştir[431]. 1878-1972 yılları arasında toplam 2.227 yerin Türkçe olan adı Bulgar adlarıyla değiştirilmiştir[432]. Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı Genev 1985'te 'Dağ taş tüm Türk adları değişecek.' demek suretiyle Türk isimlerinin değiştirildiğini doğrulamıştır. Bu ifadeye göre Bulgaristan devleti ile Bulgar milletinin de isimlerinin değişmesi gerekmektedir. Çünkü Bulgar kelimesi önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi Türkçe'dir[433]. İlk etapta %90'ını Türklerin oluşturduğu Kırcaali vilayetinde 63, %45'ini Türklerin oluşturduğu Hasköy vilayetinde de 20 ilçe, kasaba ve köyün Türkçe isimleri Bulgarca isimlerle değiştirilmiştir[434]. "Tek sosyalist halk yaratma" sloganı ile 1934'e kadar Türkçe olarak 'Paşmaklı' adını taşıyan Smolen'de, bir yıl sonra da 1950'ye kadar 'Cuma-i Bâlâ' (Yukarıcuma) adını taşıyan Blagoevgrad isim değiştirilen illerin başlıcalarıdır. Levski'nin adı da 1897'ye kadar Karaağaç'tır[435]. Ancak açık bir Türk damgası taşıyan milletlerarası üne sahip yer adlarının değiştirilmesi güçtür. Türkçe "Balkan" adı bu bakımdan güzel bir örnektir. Türkçe alıntıların büyük bir bölümü Bulgarların soyadlarında geniş bir yer tutmaktadır. Millî adları olan "Bulgar" adı da Türkçe'den gelmektedir[436].

Türklerin kitle halinde eritilmesini sağlamak için dil asimilasyonuna yönelmişlerdir. Bu bağlamda Türk okulları kapatılmış, Türkçe öğretimi yasaklanmış, Türkçe gazete ve dergilerin yayınına son verilmiş, Türk tiyatrolarının Türkçe

---

[431] Rüştü Yılmaz, *a.g.t.*, s. 43. Varna'da 2013 yılında gündeme gelmiş olan yer adı değiştirme işlemlerinde de 215 Türkçe coğrafî yer isminin Bulgarca isimlerle değiştirilmesine karar verilmiştir. İsim değiştirme teklifini sunan ise İç Makedon Devrimci Örgütü (VMRO) meclis üyesi Kostadin Kostadinov'dur. "Bulgaristan'da 215 Yer Adı Değişiyor", *Hürriyet*, 15.12.2013.

[432] Bulgaristan gibi nispeten küçük bir ülkede iki binden fazla yerin Türkçe isim taşıması, 1878'den önce bu topraklarda Türk varlığının ne derecede köklü olduğunun inkar edilemez kanıtını oluşturmaktadır. Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s. 56.

[433] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 65.

[434] Bilal Şimşir, *Türk Basınında…,* s. 116.

[435] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 239.

[436] Bulgarlar arasında kullanılan Türk kökenli soyadlarının örnekleriyle ve Türkçe diğer alıntılarla ilgili olarak bkz. Hasan Eren, *a.g.m.*, s. 5-14. Türk olan her şeye duyulan husumet havası içinde Bulgarlar arasında Türkçe kökenli isim taşıyan pek çok kişi bulunmaktadır. Ancak adlarını muhafaza etmişlerdir. Komünist parti üst düzey yönetiminde bu tür isimleri olanların hiçbiri adlarını değiştirmemiştir. Bkz. Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s . 442.

programları yasaklanmıştır. Ayrıca Türklere dışarıdan gazete, dergi ve kitap gönderilmesi de yasaklanmıştır. Kütüphanelerden Bulgaristan'da yayınlanan Türkçe eserler toplatılmıştır. Şair ve yazarların Türkçe kitap yayınlamaları yasaklanmıştır. Törenlerde, düğün ve bayramlarda Türk şarkı ve türküleri yasaklanmıştır. Sokaklarda Türkçe konuşmak yasak olduğu gibi Türklere zorunlu olarak Bulgarca öğretme kursları açılmıştır [437] . 1952 yılında Türk okullarında Türkçe ve din dersi kaldırılmıştır. 1962 yılında Türk okullarında seçmeli ders olarak yer alan Türkçe dersleri, 1972 yılında tam olarak kaldırılmıştır. Velilerden "Çocuklarıma Türkçe dersi verilmesini istemiyorum." şeklinde imzalı dilekçeler alınarak zorla isim değiştirme işleminde uygulanan yöntem uygulanmıştır [438] . Zorla imzalatma işlemindeki amaç, yürütülen Bulgarlaştırma siyasetini resmî vesikalarla pekiştirmek olmuştur[439]. Bulgaristan'dan gelen mektuplarda Türkçe konuşulmasının yasaklandığı ve Türkçe konuşmaya devam eden Türk kökenli vatandaşlara 5-10 leva ceza kesildiği de olmuştur. Yanlışlıkla bir Türkçe kelime konuştuklarını Bulgar polisi duysa veya maksatlı olarak Türkçe konuşulsa hapse atım ve sürgüne gönderme işlemleri uygulanmıştır. Türkçe ile ilgili baskılar, Türkçe müzik dinlenmesinin yasaklanması sınırına kadar da ulaşmıştır. Hatta düğünlerde de Türkçe şarkı söylemek yasaklanmıştır[440].

3.4.Yayın ve Haberleşme Kısıtlamaları

Bulgaristan'da 1928-1929 yıllarında Türk harfleriyle eğitim-öğretime geçildikten sonra, Türkçe çıkan gazete ve dergilerin sayısında bir artış görülmüştür. Buna paralel olarak Türkler arasında oluşan örgütlenme de artmış, bu doğrultuda Turan Gençlik Birliği kurulmuştur. Kısa zamanda Bulgaristan çapında Türk gençleri kitle halinde Turan örgütüne üye olmuş, gösteriler, kültür ve spor yarışmaları düzenlemişlerdir. Çıkardıkları Turan başlıklı gazete gençlerin bu faaliyetlerini yaymış, kültür gelişmelerinin arttırılmasında büyük rol oynamıştır. Türkler bu faaliyetlerini Bulgar

[437] Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 19.
[438] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 222.
[439] İlker Alp, "Tarihte Türkler'in…," s. 101.
[440] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 400, 405.

kanunlarına uygun şekilde yapsalar da, Türkler arasındaki bu kalkınma Bulgar makamlarını rahatsız etmeye başlamıştır. Bu tarihlerden sonra Bulgar makamlarınca yayın kısıtlamalarına geçilmiş, 1934 yılındaki hükümet darbesinden sonra Türklerin karanlık günleri başlamıştır. Türkçe basın yasaklanmış, Türk aydınları öldürülmüş, sürgüne gönderilmiş veya hapse atılmıştır. Ülkelerindeki Türkleri, Cumhuriyet Türkiyesi'nin reformlarından uzak tutup cahil bırakmak için canla başla çalışan[441] Bulgarların 1856-1876 yılları arasında 95 adet gazete ve dergisi varken, Türklerin ise 1878'den hemen sonra yayın hayatına girmiştir. Türkçe gazete ve dergi sayısında 1945'ten sonra büyük düşüş görülmektedir:[442]

Dönemler	Türkçe Gazeteler	Türkçe Dergiler	Toplam
1900'e kadar	32	2	34
1945'e kadar	91	13	104
1970'e kadar	4	2	6
1984'e kadar	1	1	2
1996'ya kadar	0	0	0

Bulgaristan'da zengin bir Türk basını varken Türkçe gazete ve kitapların basımı yavaş yavaş yasaklanmıştır. Mesela 1908-1944 yılları arasında yani Bulgar Krallığı döneminde Bulgaristan'da Türkçe olarak 38 dergi ve gazete yayınlanmıştır. Bunların bazıları kısa ömürlü olsa da, Türk halkının ihtiyacına karşılık vermiştir. Komünist rejimin ilk döneminde Bulgaristan'da 3 Türkçe gazete ile 1 Türkçe dergi yayınlanmıştır. Bazı Türkçe kitaplar da basılabiliyorken bunların basımı yavaş yavaş yasaklanmış Yeni Işık adlı bir gazete kalmıştır[443]. Bulgaristan'da çıkan Türkçe gazetelere Türkiye'den 1932'de üç aylık yardım tahsilatı gönderilmiştir. 1.200 Türk Lirası İş Bankası ile gönderilirken Deliorman gazetesine ayda 200, Rodop ve Halk Sesi gazetelerine ayda 100'er lira tahsilat gönderilmiştir. Bunun dışında Rehber

[441] Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Atatürk ve Bulgaristan", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, S. 15, Eylül 2011, s. 51.
[442] Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 23. 1878-1908 yılları arasında Prenslik döneminde Türkler, 44 gazete ve dergi yayınlamışlardır. Bkz. Ömer E. Lütem, *a.g.e.,* s. 59.
[443] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 265.

gazetesine de yardım edilmiştir[444]. Turan, İstikbal, Rodop, Özdilek, Karadeniz ve Rehber gazeteleri de yardım gönderilen diğer gazeteler arasında bulunmaktadır [445] .1934'e kadar Türkiye'den kitap, gazete ve dergi göndermek mümkün olmuştur. İstanbul gazetelerinin Bulgaristan'ın en ücra yerlerinde bile aboneleri bulunmaktaydı. Türk kasaba ve şehirlerinde Türk okuma salonları şebekesi oldukça yaygındı. Buralardan İstanbul gazetelerini takip etmek mümkün olmuştur. Bunların yanında Bulgaristan'da çok sayıda gazete ve dergi yayınlanmıştır[446].

Bulgaristan'daki Türk okulları için soydaşlarımızın millî kültürlerini muhafaza etmesini sağlayacak, çocuk ve yetişkinlerin faydalanabilecekleri 'Okuma Kılavuzu' ve 'Çocuk Bilgisi' adlı kitapların Bulgar makamlarınca bastırılmasına müsaade edilmiştir [447] . Bulgaristan'da Türkçe olarak 13 dergi, 67 gazete yayınlanırken komünist dönemde Türkçe 1 dergi ve 3 gazete çıkmıştır. Bilâhare bunların tamamı kapatılmış en son zikredilen Yeni Işık gazetesi de Ocak 1985'te son bulmuştur[448]. Komünist dönemin daha ilk yıllarında Türkçe olarak yayınlanan 95 gazete ve 13 dergi [449] ve Eylül 1944 tarihinden sonra Bulgaristan'da Türkçe yayın yapan özel basımevleri kapatılmıştır. Çeşitli siyasî yayınevlerine bağlı Türkçe yayın şubeleri açılsa da bu şubeler devletin yönetimi altında Vatan Cephesi'nin ve Komünist Parti'nin siyasetini dile getiren Türkçe broşürler ve kitaplar yayınlamışlardır. Şubat 1945'te çıkarılan kanunla Türk okullarında okutulan kitapların da burada basılmasına olanak sağlanmıştır. Fakat 1946 yılına kadar gereken kitapların hazırlanamaması nedeniyle öğretim eski kitaplarla yapılmıştır. Bu kitaplar ise 1920'lerde hazırlanmış, Türk çocuklarına Türklük gururu, millet sevgisi aşılanmaya çalışılmıştır. Fakat 1946-1948 yıllarında Türk okullarının devletleştirilmesinden sonra yayınlanan yeni ders kitaplarında durum değişmeye başlamıştır. Öğrencilere Marksist-Leninist ruhu aşılamak amaç edinilmiştir. 1950'lerde sosyalist içerikli yeni ders kitaplarının hazırlanmasına daha da büyük ağırlık verilmiştir. 1953-1954 ders yılında Türk

[444] BCA, Dosya: 426226, Fon: 30.10.0, nr. 240.624, 24.8.1932.
[445] BCA, Dosya: 426476, Fon: 30.10.0, nr. 242.632, 16.3.1934.
[446] Hikmet Öksüz, *a.g.e.,* s. 159.
[447] BCA, Dosya: 426855, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 21.7.1947.
[448] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 25.
[449] İbrahim Kamil, *a.g.m.*, s. 496.

ilkokulları için 18, rüştiyeler için 25, lise ve pedagoji okulları için 30 olmak üzere toplam 73 ders kitabı yayınlanmıştır. Hazırlanan bu kitaplarda Rus-Sovyet ve Bulgar yazarların eserlerine öncelik verilmiştir[450]. Türkleri Türkiye'den soğutmak ve komünistleştirmek amacı güdülmüş, yoğun eğitim çalışmalarına gidilmiş örneğin 1952'de Bulgaristan'a Sovyet Azerbaycanı'ndan bazı öğretmen ve profesörler getirilerek sosyalizm içerikli yeni Türkçe ders kitapları hazırlanmıştır[451]. Ocak 1985'te Almanya'nın Sesi radyosunun açıklamasına göre, radyonun Türkçe yayınları sistematik olarak bozulmuştur. Yayınları bozan vericilerin Sovyetler Birliği ve Bulgaristan'da bulunduğu bildirilmiştir. Amerika'nın Sesi radyosu ile İngiliz BBC'nin Türkçe yayınlarının da bozulmuş olduğu ortaya çıkmıştır. Bu girişimlerin amacı Türklerle ilgili bilgi akışına engel olmaktır[452]. Bu radyo yayınlarından biri kuzeye Deliorman ve Burgaz bölgesine, diğeri güneye Kırcaali ve Rodoplar bölgesine olmak üzere günde üç kere birer saatlik yaptıkları Türkçe yayınlar Ocak 1985'te kaldırılmıştır. 1985'te yapılan Türkçe yasağı uygulaması, basın-yayın alanında da kendini göstermiştir. Yarı Türkçe yarı Bulgarca çıkan Yeni Işık gazetesi sadece Bulgarca yayınlanmaya başlanmıştır. Aynı şekilde Yeni Hayat dergisi de Şubat 1985'ten itibaren tamamen Bulgarca çıkmaya başlamıştır[453].

Uydu vasıtasıyla ulaşan Türk televizyon kanallarının yayınları, hem Türkçeyi öğretmeleri hem de Türkiye hakkında bilgi vermeleri açısından gayet önemlidir. Bunun için, Bulgaristan Türklerinin hem Bulgarca hem Türkçe olarak takip edebilecekleri gazete ve dergiler de mevcuttur. 1990'dan itibaren Bulgaristan Müslümanları Başmüftülüğü'nün aylık şekilde çıkarttığı Türkçe ve Bulgarca yayınlanan "Müslümani/Müslümanlar" gazetesi, 1991 senesinin Şubat ayında HÖH'ün yayın organı Türkçe ve Bulgarca olmak üzere iki dilde yayınlanan "Prava i svobodi/ Hak ve Özgürlükler" gazetesi, Türkiye'deki "Zaman" gazetesinin haftalık olarak Bulgaristan'da çıkan sayısı ve hem Türkçe hem Bulgarca yayınlanan "Zaman" ile "Umut" dergileri bunlardan bazısıdır. Ayrıca, "Cır cır" (Türkçe ve Bulgarca),

---

[450] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 244-247.
[451] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 233-243.
[452] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 91; Ersin Onulduran, "Bulgaristan'daki Türk Azınlığa Yapılan Zulme Karşı Dış Dünyanın Tepkisi ve Duyulan Endişeler", *Bulgaristan'daki Türkler Semineri (10 Nisan 1985)*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1985, s. 29.
[453] Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s. 440.

"Balon ve Filiz" (Türkçe) gibi çocuk dergileri ile "Güven" (Türkçe ve Bulgarca çıkmakta olup Komünizm döneminde çıkan "Yeni Işık" gazetesinin devamı niteliğindedir.), "Kaynak" gibi süreli yayınlar da bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, 2001 - 2002 öğretim yılında Türk çocuklarının okullarda Türkçe ders görebilmeleri kararlaştırılmıştır[454].

3.4.1. Eğitim Alanındaki Baskıların Özellikleri ve Sonuçları

Bulgaristan'da Türklerle meskun yerleşim yerlerinin ilk eğitim-öğretim kurumları camiler olmuştur. Camiler sosyal bir yapı olarak büyük önem kazanmıştır. İlk mektepler ise önce büyük şehirlerde sonra kasaba ve köylerde faaliyete başlamıştır. İlk ve en eski okullar arasında Eski Zağra'daki Hamza Bey mektebi yer almaktadır. XVIII.-XIX. yüzyıllarda Türk eğitim kurumlarıyla Şumnu ve Rusçuk şehirleri ön plana çıkmıştır[455]. Bulgaristan Prensliği döneminde Türkler; ilkokul, rüştiye ve medrese olmak üzere üç tür okula sahiptiler. Bu okullarda eğitim dili Türkçeydi. Ayrıca bu dönemde okul çağındaki (5-15 yaş) Müslüman çocukların sadece yarısı ilkokula devam etmiştir[456]. Rumeli'de modern Türk okulları Tanzimat yıllarında açılmaya başlanmış, Islahat döneminde hızlı bir gelişme göstermiştir. 1875'te Tuna vilayetinde 2.700 sıbyan mektebi, 150 medrese ve 40 rüştiye bulunmaktadır[457]. Bulgaristan'da Tanzimat'tan sonra sıbyan mektepleri 4 yıllık ilkokullara dönüştürülmüş din derslerinin yanı sıra Türkçe, Tarih, Coğrafya, Matematik gibi dersler programa alınmıştır. Aynı zamanda rüştiye açılmasına önem verilmiş ve ilk rüştiye 1857'de Vidin'de açılmıştır. Bunu 1858'de Sofya, 1862'de Varna, Rusçuk, Silistre, Lofça ve diğer şehirler takip etmiştir. Açılan okulların olumlu sonuç vermesi üzerine yenileri açılmış ve sayıda önemli artış kaydedilmiştir. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı her şeyi altüst etmiş, Rumeli topraklarını yerinden oynatmıştır.

---

[454] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.,* s. 213.

[455] Bulgaristan'daki Türk eğitim sistemi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 13-18.

[456] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 220, 221. Bulgaristan'da en yüksek Müslüman eğitim kurumu rüştiyelerdir. 1894-1895 eğitim yılında 16 rüştiye bulunmaktayken savaştan önce Tuna vilayetinde 40 rüştiye bulunmaktaydı. Savaş boyunca onların çoğu Ruslar tarafından yıkılmıştır. Savaştan sonra da rüştiye binaları Bulgarlar tarafından işgal edilmiştir. Tüm rüştiyeler şehirde kurulmuştur. Pomaklar ise hiç rüştiyeye sahip olmamışlardır. Bkz. Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 233, 234.

[457] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 23, 28.

Türkler için ürpertici facia başlangıcı olan bu tarih, Türk eğitimi için de büyük kayıplar yaşatmıştır. Savaş esnasında pek çok cami, okul, kültür ve sanat eseri yakılıp yıkılmıştır. Örneğin 1877'de Tırnova sancağına bağlı Batak köyünde 100, Balvan köyünde 250, Kayapınar köyünde 100, Kestanbol köyünde 150, Okçular köyünde 200 Türk evi ve cami, okul, kültür eserleri yıkılıp tahrip edilmiştir[458]. Zikredilen dönemde Balkanlar'da 1.500 kadar Türk okulu yakılıp yıkılmış ve Türk öğretmenlerin büyük çoğunluğu göç etmiştir. Vakıf malları da yağma yapıldığından Türk okullarının gelir kaynakları daralmış, Türk eğitimi derinden etkilenmiştir[459]. Bu tahrip işlemlerinin savaştan sonra da devam etmesi üzerine Osmanlı hükümeti yeni kurulan Bulgar hükümetine çeşitli protesto notaları vermiştir. Mart 1880'de Sofya Türk komiseri Nihat Paşa[460], Türk okul binalarının yıkılmasına son verilmesini Bulgar hükümetinden istemiştir. Buna rağmen Bulgarlar Türk komiserinin gözleri önünde Sakallı Ahmet Ağa Medresesi'ni ve Sofya'daki Taş Mektep adlı vakıf okulunu yıkmışlardır. Böylece 1877-1886 arasında Türk okul binalarının 1.500 kadarı yok edilmiştir. Ayrıca sağlam olan Türk okullarının bir kısmı Bulgar Prensliği'nin resmî dairesi, kışlası, postanesi, karakolu olması için Türklerin elinden alınarak devletleştirilmiştir. Mesela 1878'de vakıf arazisi üzerine kurulu Samakov'daki Türk ilkokulu binası askerî hastaneye dönüştürülmüştür. Bela Slatina'daki Pomak Türk okulu da Bulgarlar tarafından gasp edilip hastane binası olarak kullanılmıştır. Zaten yetersiz olan eğitim-öğretim araçları da Bulgarlar tarafından gasp edilmiş ve Bulgar okullarına taşınmıştır. 1894-1895 ders yılında Pomak Türklerinin 25 ilkokulu, 38 öğretmeni, 1.313 öğrencisi vardır. Bu öğrencilerin 745'i erkek, 568'i kız öğrencidir. Pomak Türklerinin okulları Filibe,

---

[458] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 34-56. Oysa resmî istatistiklere göre 1800 yılında 48 adet Bulgar okulunun sayısı, 1870'te 1.217'ye yükselmiştir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 22. Bulgaristan'da beş yüzyıldan çok süren Türk egemenliği döneminde 3.339 Türk eseri inşa edilmiştir. 1878'de bölgenin elden çıkmasıyla Türk eserlerine karşı gözle görülür bir tahribat yapılmış, bugün sadece 518 yapı ayakta kalabilmiştir. Bu eserlerin yapı türleri ve kullanım alanlarıyla ilgili bkz. Mehmet Zeki İbrahimgil, "Balkan Ülkelerinde Osmanlı Eserleri Üzerine İstatistiki Durum", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V,* y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015, s. 1885, 1886.

[459] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 23.

[460] Bulgar Prensliği nezdindeki ilk Osmanlı Komiseri yada temsilcisi olan Nihat Paşa, Türk topraklarını görüşmek için 1880'de Sofya'ya giderken yanında 100 sandık dolusu tapu senedi götürmüştür. Bunlar 93 göçmenlerine ait mülklerin tapularıdır. Ancak gaspedilen Türk göçmen emlakının bedeli Bulgarlar'dan alınamamıştır. Bkz. Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç…", s. 48, 49.

Tatarpazarcığı, Rupços, Peştere, Ziştovi, Lofça, Bela Slatina, Orehovo kazalarındadır. Bu 25 okulun 9'u iyi, 4'ü orta, 12'si kötü durumdadır. 1880'den 1894-1895 yılına kadar geçen 15 yıl içinde sadece 5 yeni Pomak okulu inşa edilmiştir. 25 olan bu sayı 1900-1901 yılında 20'ye, 1901-1902'de 24'e, 1903-1904'te 22'ye, 1906-1907 yılında ise 21'e düşmüştür[461]. 1881'de Rumeli-i Şarki Hudut Memuru Erkan-ı Harp Kolağası Ahmet Seyfi Bey, Pomaklar için okullar açacağını belirtmiş ve çeşitli söz ve hediyelerle Bulgarların amaçlarına ulaşacaklarının şüphesiz olduğu öngörüsünde bulunmuştur. Bu yüzden bölgede Bulgar nüfuzunu engellemek ve uzun dönemde Bulgarların amaçlarının önüne geçmek için Pomak miktarının çok olduğu bölgelerde, sınırdaki kazalardan Paşmaklı, Darıdere ve Davud Köyü (Davidkovo) ile Gümülcine ve İskeçe mevkilerinde, Selanik Vilayeti'nde ve Nevrekop ile Razlık'ta rüştiye mektepleri açılmasını önermiştir. Ayrıca, bu okullara nitelikli öğretmenler gönderilerek halka okuma-yazma öğretilmesi ve eğitilmeleri gerekliliğine dikkat çekmiştir. Gerçekten de Şarkî Rumeli hükümeti tarafından 1881 yılında Orta Rodoplarda Çepino bölgesindeki Pomak çocuklarını eğitmek için Kamenitsa'da Prosveta (Eğitim) adlı "Müslüman Bulgar Öğrenci Cemiyeti" kurulmuştur. Şarkî Rumeli hükümeti 1879-1883 arasında eğitim vasıtasıyla Pomaklarda Bulgarlık hissi uyandırmaya çalışmışsa da bundan bir sonuç elde edememiştir. Ancak Balkan Savaşları döneminde de Pomaklara okuma-yazma, Hıristiyan ahlakı ve tarih öğretimine dikkat etmişler ve kiliseye devamlarını sağlamanın peşinde olmuşlardır[462]. Pomakların Bulgarlaştırılmasından hiçbir zaman vazgeçilmemiş bu maksada ulaşmak için okullarda faaliyet gösterilmiştir. Pomaklar son derece fakir olanaklara sahip olduklarından kendi aralarında para toplayarak öğretmen tutmaları mümkün olmamıştır. Bu yüzden Pomak çocukları Bulgar okullarına devam etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Ancak Türk camiasına olan bağlantıları, Bulgarların

[461] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 74-88. Bulgaristan Prensliği'nde Müslümanlar'ın eğitimiyle ilgili en erken istatistiki rakamlar 1894-1895 eğitim yıllarına aittir. Bulgaristan'daki Müslümanlar'ın ilkokul öğrencisi 72.028 ve ilkokul öğretmen sayısı 1.460'tır. Öğrencilerin toplam sayısının %55'i erkek, %45'i kızdır. İlkokulların toplam sayısı 1.284'tür. Prenslik öncesinde Müslüman ilkokullarının sayısı ise 2.500'dür. Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 222.

[462] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 159, 168. Pomak çocuklarının hedef alınması düşüncesiyle Bulgar kimliğini benimsetmek için Bela Slatina köyünde bir eğitim kurumuna 2.000 leva kaynak sağlanması önerilmiştir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 50.

kendilerini Bulgarlaştırma konusunda gösterdikleri çabanın olumlu sonuç vermesine engel olmuştur[463].

Türk okullarını yoksul, Türk çocuklarını bilgisiz bırakmayı amaçlayan Bulgar politikası karşısında Türk halkı okullarına dört elle sarılmıştır. Çünkü millî benliğin okullarla yaşatılabileceği bilincine erişilmiştir. Türk toplumu bütün kapıları çalmış yabancı konsolosluklara, Bulgar makamlarına ve İstanbul hükümetine sayısız dilekçe ve muhtıra sunmuştur. Bu doğrultuda Bulgar makamları Türkiye'den yapılan yardımları kesebilmek için uğraşmış, Türkiye'den öğretmen ve ders kitabı gönderilmesini önlemeye çalışmıştır [464] . Bu okullar eğitim-öğretim araçları bakımından çok yoksundur. 1894-95 ders yılında Bulgar resmî istatistiklerine göre 1.284 Türk okulunda toplam 2.022 kitap bulunmaktadır. Bu durumda okul başına iki kitap bile düşmemektedir. Aynı ders yılında bütün Türk okullarında 78 harita ve sadece 2 küre bulunmaktadır. Ortalama olarak 18 okula 1 harita, 650 okula 1 küre düşmekteydi. Öğretim araç-gereçleri Türk okullarından Bulgar okullarına taşınmıştı. 1891'deki Bulgar millî eğitim yasası gereği Bulgar hükümeti, Türk okullarına yardım yapmak mecburiyetindeydi. 1894-1895 ders yılında Türk okulları için toplam 258.119 leva harcanmıştı. Bu paranın 9.946 levası yani %4 kadarı Bulgar hükümetince, geri kalan 248.173 levası yani %96'sı Türk cemaatince sağlanmıştır. Bulgar okullarına yapılan yardımsa %51 oranındayken Türk okullarının ne kadar yoksul bırakıldığını kavramak için bu karşılaştırma yeterlidir[465]. Pomakların yıllık harcaması ise 7.818 levadır. Böylelikle Türk okulları Bulgar okullarından on iki kat daha fakir duruma düşmüştür. Benzer farklılık öğretmen maaşlarında da görülmektedir. 1894-1895 eğitim yılında Bulgar öğretmenlerin %96'sı yıllık 400 levanın üstünde alırken Türk öğretmenler Bulgar meslektaşlarının yedide birini kazanmıştır. 1907-1908 eğitim yılında bir Pomak öğretmene ise 86 leva verilmektedir [466] . Oysa 1909 yılı başında yeni bir Bulgar millî eğitim yasası çıkarılmıştır. Bu yasayla okul fonları konusunda ayrıntılı düzenlemeler yapılmış; belediye topraklarından, hazine topraklarından Bulgar okullarına tarla, mera, çayır

[463] BCA, Dosya: 426612, Fon: 30.10.0, nr. 242.637, 10.2.1935.
[464] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 44-51.
[465] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 38, 39.
[466] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 229-232.

gibi fonlar ayrılmıştır. Ama Türk okulları bundan hiç yararlanamadığı gibi nüfus çoğunluğu Türk olan belediyeler de Bulgar okulları için para ayırmak ve okul fonları oluşturmak zorunda bırakılmış ve Türk okullarına yardım yapılmamıştır[467]. Bu tarihte Bulgarların 3.080 adet olan okullarında ise 1.350 küre, 13.596 harita ve 165.829 kitap bulunmaktadır. Zaten 1877-1886 yıllarında Türk okullarında mevcut olan eğitim-öğretim araçları belirttiğimiz gibi Bulgarlar tarafından gasp edilip Bulgar okullarına taşınmıştır. 1908 yılına kadar Türk okullarının araç-gereç, sözlük ve kitap ihtiyacı Türkiye'den karşılanmıştır[468].

1905 yılında Bulgaristan resmî istatistiklerinde milliyetlerine göre Bulgaristan toplumunun okuma-yazma durumu şöyleydi: Ermeniler %54.3, Yahudiler %53.8, Rumlar %35.2, Bulgarlar %32.3, Gagavuzlar %23.6, Tatarlar %7.8, Türkler %4, Çingeneler %2.3, Pomaklar %2.2. Buradan da anlaşılmaktadır ki, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Türkler özellikle de Pomaklar okuma-yazma oranı en düşük topluluk olarak fakir ve cahil insanlar haline getirilmiştir[469].

1905'te Bulgaristan'da 10-15 yaş çocuklarının okuma oranları şöyledir:

Milliyet	10-15 Yaş Erkek	10-15 Yaş Kız	Toplam
Bulgar	77.8	40.8	59.4
Pomak	4.1	1.0	2.7
Türk	8.8	4.8	6.9
Tatar	21.2	14.2	17.9
Gagavuz	67.3	36.4	51.8
Çingene	8.9	2.1	5.7
Yunan	66.4	40.5	53.4
Yahudi	93.1	78.1	85.4
Ermeni	86.8	79.1	83.0
Toplam	65.8	35.1	50.8

[467] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 49-51.
[468] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 85.
[469] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 336; Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 216.

10-15 yaş gençlerinin genel okur-yazarlık oranının değerlendirildiği bu tabloda Pomakların, en düşük okuma-yazma grubu olarak cahil durumda bırakıldıkları görülmektedir[470]. Ayrıca Bulgaristan tarafından modern okul binaları işgal edildiği için Türk öğrenciler ahır gibi yerlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Bela Slatina'daki Pomak okulu Pomaklardan alınmış ve hastaneye dönüştürülmüştür. Öğrenciler sağlıksız bir kahvehanede eğitim görmüşlerdir. Bu okullar çoğunlukla önceden ahır olan yerlerdi ve yüksek nem seviyesindeydiler. Sınıflar dar ve karanlıktır, pencereleri çok küçük ve çoğunlukla cam yerine kağıt ya da kumaşla kaplanmıştır. Öğrenciler yeterince hava alamaz durumda, saman minderlerde ya da yerde oturmuşlardır. Sıralar kırık ve öğrenciler iyi koşullarda yetişememiştir[471].

Bulgaristan'da Krallık devrinin ilk dört yılında yani 1908-1912 arasında Türklerin 102 ilkokulu kapanmış, öğretmen sayısında 43, öğrenci sayısında 3.427 kişilik azalma olmuştur. Bu önemli düşüşte öncelikle Anavatan'a akan göçler etkili olmuştur [472] . Yanı sıra 1909'da Şumnu'da bir öğretmen okulunun açılması kararlaştırılmış, hazırlıklar tamamlansa da Balkan ve Birinci Dünya Savaşları'nın patlak vermesiyle Bulgar yöneticiler tarafından bu okulun açılması ertelenmiştir. Sonunda 1918'de açılmış olan Şumnu Türk Öğretmen Okulu on yıl süren yaşamı ile 1928'de kapatılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da Stanbolisky'nin liderliğinde Çiftçi Partisi'nin hükümet olmasıyla eğitim alanında Türkler lehine yeni düzenlemeler yapılması öngörülmüştür. Resmî Türk okulları açılmış, finans ihtiyaçlarının karşılanması için okul fonları oluşturulmuştur. Kırcaali ve Rusçuk'ta benzer öğretmen okullarının açılması kabul edilmişse de bu kararlar hayata geçirilememiştir. Ancak din adamı yetiştirmek üzere Şumnu'da nüvvap açılması teşebbüsleri olmuştur[473]. Öğretmenlerinin ve mezunlarının, Bulgaristan'da

---

[470] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 216.
[471] Ömer Turan, *The Turkish…,* s. 224.
[472] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 121-125.
[473] Ömer Turan, "Balkan Savaşları'ndan Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri Genelkurmay Basımevi*, Ankara 2005, s. 108; Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 148, 150. Nüvvap iki bölümden oluşmaktadır. Beş yıl eğitim veren medrese bölümü ve üç yıl eğitim veren âli bölümü. Nüvvaba medrese ve rüştiye mezunları alınmaktadır. Âli kısmına ise, aynı okulun medrese bölümünü bitirmiş olanlar alınmaktdır. Nüvvaptan mezun olanlar müftü, müftü yardımcısı, öğretmen, imam

Müslümanlığın korunmasına olduğu gibi, Bulgaristan Türklerinin eğitim - kültür düzeyinin yükselmesine, Bulgaristan'da ilk Türk aydın kafilesinin yetişmesine de büyük hizmeti olan "Nüvvab" okulunun [474] açılması 1913'te karara bağlanmış, ortaokuldan sonra Türk gençlerine Türkçe eğitim veren eğitim kurumu olarak nüvvap okulu 1922-23 ders yılında 8 öğretmenle çalışmalarına başlamıştır. 1947'de öğretmen sayısı 30'a ulaşmıştır. 1926-1927 ders yılına gelindiğinde resmî istatistiklere göre Türklerin 1.433 ilk, 49 ortaokul ve 13 medrese okulu mevcut olup toplam 67.827 öğrenci ile 2.505 öğretmen bulunmaktaydı. 1928-1929 yılında Türklerin toplam 55.293 çocuğu çeşitli eğitim kurumlarında eğitimlerini sürdürmüştür. Bu çocukların %93'ü eğitimini Türk ilk ve ortaokullarında devam ettirmiştir. Şu da bir gerçektir ki, bazı Türk okullarına gelişigüzel Bulgar öğretmenler atanmıştır. Ayrıca Türk okullarına hükümetçe el koyulma işlemleri yapılmıştır. Mesela 1925'te Nevrokop kazasının Dupniçe, Fustana ve Ablanitsa köy okullarına el koyularak Bulgar öğretmenler tayin edilmiştir. Aynı şekilde 1926'da Razlik ve Cuma-i Balâ ilçelerindeki özel Pomak Türk okulları kapatılıp millî Bulgar okulu durumuna getirilmiştir [475] . Sistematik imha siyasetinin bir neticesi olarak Türk okullarının sayısı 1922'de 1.408'e, 1930'da 794'e düşmüştür[476]. Rodoplarda Dövlen ve köylerinde Pomak Türklerinin çocukları Bulgar okullarında Bulgar öğretmenler tarafından Bulgar bilim ve terbiyesine göre yetiştirilmiştir. Pomak Türklerinin kapatılan okullarının tekrar açılmasına da izin vermemişlerdir[477].

Türkiye'deki eğitim sistemine paralel olarak Türkiye'deki harf inkılâbı ile Bulgaristan Türk okullarında da 1928-1929 ders yılında Türk harfleriyle eğitime geçilmiştir. Ama çeşitli zorluklar çıkarılmıştır. Türkiye'de Türk harfleri yasasının yürürlüğe girişinden bir hafta sonra Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, Sancak eğitim

---

hatip ve şeri mahkemelerde sekreter olmuşlardır. 1939'a kadar Nüvvap'tan 290 kişi mezun olmuştur. Nüvvap, Bulgaristan'da Türk-Müslüman halkın eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesinde önemli katkı sağlamıştır. Bkz. Cengiz Hakov, "Bulgaristan'ın 1908'de Bağımsızlığını İlanından Sonra Türk-Müslüman Halkın Hakları", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, S. 13, Prizren 2010, s. 47, 48.

[474] Cengiz Hakov, "Bulgaristan Türk Okullarında Yeni Türk Alfabesinin (Latin Alfabesi) Uygulanması", *www.tdk.gov.tr/images/css/TAE/1998_06/1998_06_13_Hakov.pdf* (16.12.2015), s.734.

[475] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 150-169.

[476] Yaşar Nabi Nayır, *a.g.e.*, s. 42.

[477] "Pomak mektepleri", *Akşam*, 17.06.1936, s. 967.

müfettişlerine gönderdiği bir genelge ile Türk harfleriyle öğretimi yasaklamıştır. 1938'den sonra Türk çocukları ilkokulda Türk alfabesinden başka Arap alfabesini ve Bulgar (Kiril) alfabesini öğrenmek zorunda kalmıştır. Türk okulları 1940'lardan sonra özerkliklerini kaybetmişlerdir. Çünkü 1946'da Türk okulları devletleştirilmişlerdir[478]. Türkleri tüm yenilik ve bilgiden yoksun bırakma girişimleri 1900'lerin başında da sergilenmiştir. Mesela Türk okullarına Türkiye'den kitap gönderilmesi, Bulgar makamlarının hoşuna gitmemiştir. İstanbul'da basılan kitapların "Bulgar vatandaşları arasına anlaşmazlık, hatta düşmanlık soktuğu" ileri sürülmüştür. Kitaplarla birlikte Türk okullarına gönderilen haritalar, Bulgarları daha da rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığı Bulgar yazarı Vankov şöyle dile getirmiştir: "Türk öğrencilerinin coğrafya öğrendiği haritalar ve ders kitapları hakikati anlatmıyor. 1904 yılında basılmış olmalarına rağmen, bunlarda Bosna- Hersek ve Bulgaristan Türk hâkimiyeti altında gösteriliyor. Bu harita ve ders kitapları İstanbul'dan hediye olarak gönderilmektedir." Bulgaristan Prensliği'nin İmparatorluk sınırları içinde gösterilmesi, Bulgarların millî gururuna dokunmuşsa da aslında gerçeğe aykırı değildir. Çünkü Bulgaristan Prensliği, adı üstünde henüz bağımsız bir devlet değil, İstanbul'a vergi veren muhtar bir bölge konumundaydı. Prensin seçimi de sultanın fermanıyla kesinleşmekteydi. Dolayısıyla 1904 yılında basılan harita ve ders kitaplarında Bulgaristan'ın İmparatorluk sınırları içinde gösterilmesi hukuken yerinde olmuştur[479].

Türk öğrenci kitlesi ve gençliği açısından durum, okul ve öğretmen yetersizlikleriyle aynı doğrultuda olmuştur. Mesela 1894-1895 ders yılında okul çağındaki çocukların nispi payı %25'tir. Türk çocukların üçte ikisi okula gidebilirken, diğerleri fakir aile çocukları olarak yoksun kalmışlardır. Ancak yine de 1900'lerden itibaren Türk okullarını çağdaşlaştırmak ve okur-yazar oranını artırmak

[478] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 24, 132, 166; Tarık Somer, *Bulgaristan'da Türkler Semineri (10 Nisan 1985)*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1985, s. 5. 1920'li yıllarda Türk azınlık okullarında yeni Türk harfleriyle eğitime geçilmiştir. Böylece Bulgaristan Türkleri, Türkiye sınırları dışında yeni Türk harflerini kullanan ilk Türk topluluğu olmuştur. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 59; Cengiz Hakov, "Bulgaristan'ın 1908'de…", s. 48. Yeni Türk alfabesiyle eğitim-öğretime geçilmesi sayesinde, okullarda ve okuma evlerinde kurslar açılarak kadın-erkek, genç-yaşlı tüm Türk halkının yeni harfleri öğrenmesi için geniş çapta faaliyetler başlamıştır. Bkz. Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *a.g.m.*, s. 50, 51.

[479] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 85, 86.

yönünde çalışmalar yoğunlaşmış ve devam etmiştir[480]. Rodop bölgesinde bulunan 9 ilçede 1920 Bulgar nüfus sayımına göre, Türk nüfus oranı %93-99 arasındadır. Türklerin katliamından, 1913-1920 yıllarında buralara Bulgarların yerleştirilmesinden sonra da Rodop bölgesi veya Bulgar Batı Trakyası nüfusunun dörtte üçten fazlası Türk'tür. Bu sebeple bütün yakıp yıkmalardan sonra da Türk okullarının varlıklarını sürdürmesi doğaldır. 1921-1922 ders yılında Rodoplarda (9 İlçede) 843 ilkokul ve 9 rüştiye olmak üzere Türk ve Pomakların toplam 857 okulu bulunmaktadır. Rüştiyeler ve ortaokullar Kırcaali ve Eğridere'de birer, Darıdere'de 3, Paşmaklı'da 4 tanedir. İlkokulların ilçelere dağılışı ise şöyledir: Kırcaali 165, Koşukavak 168, Eğridere 178, Mestanlı 137, Paşmaklı 107, Darıdere 62, Dövlen 23, Ortaköy 7 ve Nevrokop 1. Son dört ilçede Pomaklar daha çoktur ve buralarda okul sayısı azdır[481]. Pomak Türklerinin yaşamakta olduğu Paşmaklı sancağında 1919-1920 yıllarında 104, Petriç sancağında 42 okul bulunmaktayken Mestanlı sancağında 464 okul vardı. Pomakların arasında eğitim seviyesi geri kalmıştır. Bu durumda elbette ki coğrafî, tarihî, siyasî ve sosyal etkenlerin belirleyiciliğinin yanı sıra Balkan Savaşları'nın da geriletici etkileri olmuştur[482]. 21 Temmuz 1921'de değiştirilen Bulgar Milli Eğitim Kanunu'nda Türk azınlık eğitimi ile ilgili şu hükümler bulunmaktadır:

1-Türk okulları için Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bir Başmüfettiş tayin edilmesi ve bunun diğer Başmüfettişler gibi görev ve yetkilere sahip olması.

2- 20'den fazla Türk okulu bulunan illerdeki ilkokul komisyonlarına Türkler tarafından seçilmiş bir rüştiye ve bir Türk ilkokul öğretmeni getirilmesi.

3- Türk ilkokullarında öğretimin Bulgarca olması zorunluluğunun kaldırılması.

4- Türk ilkokullarına da Bulgar okulları gibi okul fonlarına ve okul mallarına sahip olma hakkının tanınması.

5- Türk ilkokullarına da resmî okullar gibi yardım yapılması.

---

[480] Detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 96-114.
[481] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 52, 53.
[482] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 128, 129.

6- Yeni okul binaları inşaatında Türklere de inşaat ve kredi malzemesi kolaylığı sağlanması. Bu kanun değişikliğinden sonra, 1922'de nüvvap açılması, 1924'te müftülüklerin esasa bağlanması, 1925'te Turan Spor Derneği kurulması, 1926'da 42 adet okul kitabının basılması gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır[483]. Ancak 1929-1930 ders yılında Mestanlı'da 193 köy ve 68 mahallenin, Paşmaklı'da 28 köy ve 105 mahallenin, Şumnu'da 16 köy ve 19 mahallenin okulları kapanmıştır. Binlerce çocuk okul dışı bırakılmıştır. 1929-1930 yıllarında mecburi eğitim çağında olan 72.426 Türk çocuğundan 53.336'sı okula devam etmiş 19.060'ı okul dışı kalmıştır. Ayrıca 11.022 Pomak çocuğunun da 3.879'u okuldan mahrum kalmıştır. Keza Paşmaklı sancağında okula gitmesi gereken 9.818 çocuğun %24.4'ü yani 2.535'i okuldan yoksun kalmıştır[484]. Bulgar devleti, Bulgar okullarının zenginleştirilmesi ve modernleştirilmesi, Türk okullarının ise oldukları gibi veya daha fakir bırakılması için ellerinden geleni yapmışlardır. Mesela Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlığı'nın organı Uçilişten Pregled dergisinde 1907'de bir Bulgar eğitimci Türklere yönelik düşünceleri şu şekilde dile getirmiştir: 'Türk azınlık okulları ortadan kaldırılmalıdır. Bunun çeşitli yolları vardır. Devlet bunlara yardım yapmamalı, Türklerin de okullara yardım etmesi yasaklanmalıdır. Böylece desteksiz kalan Türk okulları kendiliğinden ölür. Büsbütün ortadan kaldırılamazlarsa da bu okullar ezilmelidir. Bunun da çeşitli yolları vardır. Sözgelimi sağlığa elverişli olmadıkları, ahlaka uygun eğitim vermedikleri, öğretmen maaşlarını zamanında ödemedikleri gibi gerekçelerle bu okullar kapatılabilir." Bu politika kanun, kararname ve emirlerle perçinlenerek tüm dönemlerde devam etmiştir. Mesela 1894-1895 ders yılında Pomak öğretmenlerin yaş gruplarına baktığımızda yaşı 20'den küçük 2, yaşı 20-25 arası 2, 26-30 yaş arası 4, 31-35 yaş arası 5, 36-40 yaş arası 5, 41-45 yaş arası 2, 46-50 yaş arası 4, 50 ve üstü yaşta olan 14 öğretmen olduğu görülmektedir. Bu durum yaşlı öğretmenlerin, gençlere oranla daha fazla olduklarını göstermektedir. Dinamizm ve yenilik getirme açısından elbette gençlik çok önemlidir. Türk öğretmen kadrosunun tahsil seviyesi de düşük tutulmuştur. 1877-1886 yıllarında Türkler, aydın ve öğretmen kadrosunu kaybetmiş durumda olduğundan savaş ve göçler sonrası geride cahil bir kitle kalmıştır. Öğretmenlerin çoğu imam, müezzin ve küçük memur gibi görevlerden

[483] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 156, 157.
[484] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 188.

gelmekteydiler. O dönemde Bulgaristan'da Türk öğretmen okulu olmadığı için hiçbirisi meslek eğitimi görmemişlerdi, pedagoji ilminin varlığından bile habersizdiler. Aynı ders yılında Pomak öğretmenlerin 21'i ilkokul mezunu, 12'si medrese, 1'i rüştiye, 4'ü liseye gitmiş ama mezun olmamış durumdaydı[485].

1951'de yürürlüğe konan bir kararnameyle, Türklere kendi dillerinde eğitim yapmalarına izin verilmiş ve gazete, dergi, kitap basım hakları tanınmıştır. Bu suretle Türklere komünist ideolojinin aşılanmasının ve benimsetilmesinin dolayısıyla din-millet faktörlerinin ortadan kalkmasının kolaylaşacağı düşünülmüştür. Türk öğretmenlerini özel kurslarda eğiterek komünist ilkelerini Türk azınlığa nakledip benimsetmek üzere hazırlamışlardır. 1956'da Todor Jivkov'un işbaşına gelmesinden sonra Türklere karşı yürütülen politika değişmiştir. Türklere tanınan hak ve hürriyetler kısıtlanarak kaldırılmıştır[486]. 1958 yılında 2.116 Türk okulu kapatılmış ve Türkçe yasaklanmıştır [487] . Çünkü 21 Haziran 1958'deki oturumunda Türk düşmanlığını canlandırıp ırkçı politikanın esas hatlarının belirlendiği Politbüro'nun Merkez Komitesi'nin oturumundan sonra Ekim 1958'de yapılan geniş oturumda Bulgaristan Türk azınlığının eğitimi, kültürü ve kimliği enine boyuna tartışılmış ve Türkçe eğitim yapmakta olan Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi yani Bulgarlaştırılması karara bağlanmıştır [488] . Bu kararla ateist eğitimin genişletilip güçlendirilmesi önerisi sonucu sosyalist âdet ve geleneklerle okullarda çocukların komünist ruhla eğitilmesine yönelinmiştir. Pomak Türklerinin olduğu bölgelerde pek çok cami kapatılmış, imamların sayısı düşürülmüş, müftülükler azaltılmış, başmüftülük biri Pomak, diğeri Türk olmak üzere ikiye ayrılmıştır [489] . 1958'de Türk liseleri tamamen Bulgar liseleriyle birleştirilirken [490] 1959'da Türkçe seçmeli ders olarak haftada iki saate indirilmiştir[491]. Aslında Pomak Türk okullarının millileştirilmesiyle birlikte Türkçe dersler tamamen kaldırılmıştır.

[485] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 90-92.
[486] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 182, 183.
[487] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 82.
[488] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 260.
[489] H. Mehmet Günay, "Osmanlı Sonrası Bulgaristan Topluluğunun Dini Hayatı", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015, s. 1858.
[490] Kader Özlem, *a.g.t.*, s. 56.
[491] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 41.

Hâlbuki Türk azınlık okullarına özel okul statüsü antlaşma ve sözleşmelerle tanınmış kendi dilleriyle eğitim görme hakkı Bulgar hükümetine sorumluluk olarak verilmiştir. Böylece bu statü kökleşmiş ve gelenekleşmiştir. Türk toplumu okullarını kendi yaşatmış ve kendi yönetmiştir. Ancak 1946'da bu statü değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamanın da Türk azınlığın yararına olacağı ileri sürülmüş, Türklerin üzerinden ağır yük kalkacağı, Türk öğretmenlerin geniş haklara kavuşacağı, Türk okul denkliği sağlanacağı ve ders kitaplarının devlet tarafından basılacağı ileri sürülmüştür. Oysa resmî ideoloji Türk çocuklarının Bulgarlaştırılıp eritilmesinin amaçlanması olmuştur. Bu doğrultuda Bulgar Meclisi 27 Eylül 1946'da Türk özel okullarının devletleştirilmesiyle ilgili yasa tasarısını kabul etmiştir[492]. Türk eğitiminin Bulgarların eline geçmesiyle Bulgarlar 'Detska Gradina' denilen çocuk yuvalarıyla yatılı okullar kurmuşlardır. Bunlar; yarım gün eğitim yapan ilkokullar, 12 saat eğitim yapanlar, haftada bir gün izin veren ve 2-10 ay arası mevsimlik açık olan yatılı okullar olmak üzere dört çeşittir. Buralarda uygulanan eğitimin temelinde Türk çocuklarını Türk millî şuur, kültür ve medeniyetinden uzaklaştırma planı bulunmaktadır. 1950'lerden itibaren bu gibi okullara alınan Türk çocuklarının sayısı hızlı şekilde artırılmıştır[493]. Sonra adım adım Türkçe eğitim-öğretim 1946-1959 arasında yasaklanmıştır. 1959-1960 arasında Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilmiştir. O tarihte okula başlamış olanlar kendi anadilleriyle tek bir ders eğitim görmeden mezun olmuşlardır. Türkçe okuma-yazmayı ancak kendi aile çevrelerinde kendi çabalarıyla öğrenmişlerdir[494]. Bulgaristan'daki Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi sonucu, 1960'lı yılların sonuna doğru Türkçe eğitim kalmamış, Türkçe yayın yok seviyesine getirilmiştir. Bu bağlamda önce Pomakların Bulgarlaştırılmasına girişilmiştir[495]. Bulgar Eğitim Kültür Bakanlığı 16 Haziran 1960 tarihli genelgesiyle bundan sonra Türk öğrencilerin Bulgar asıllı öğrencilerle birlikte eğitim göreceklerini duyurmuştur. Türk çocuklarıyla Bulgar çocukları aynı okulda eğitimini sürdürmüşlerdir. Nüfusu bütünüyle Türk olan, hiçbir Bulgar'ın yaşamadığı

[492] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 190, 228-230. Bulgaristan Komünist Partisi lideri ve ilk komünist başbakan Georgi Dimitrov yeni rejimin asimilasyon politikasını Şubat 1946'da açıklamış ve sonraki yöneticiler bu direktifler doğrultusunda bir politika izlemişlerdir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 34.
[493] Mustafa Gül, "Bulgaristan'da Türk Nüfusu ve Uygulanan Baskılar", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 62, Ekim 1989, s.190.
[494] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 265.
[495] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 338.

yerlerde Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi mümkün olmamıştır. Ancak bu okullar da millî Bulgar okulu kapsamına alınmış ve eğitim öğretim tümüyle Bulgarca olmuş, Türk öğretmenlerine de derslerini Bulgarca verme zorunluluğu getirilmiştir[496]. Bulgar politikasında eğitimle ilgili olan amaç Türk çocuklarını cahil bırakmak olmuştur. Bunun için eğitimde en basit bilgiler verilerek göz boyanmış, din derslerine ağırlık verilip Türk çocukları uyutulmuştur[497].

Türk öğretmenlerin tahsil durumu ve cahil bırakılmak istenen toplumla ilgili açıklık getirmeye çalıştığımız dönemlerin yanı sıra 1980'lere geldiğimizde lisans öğrenimini bitirip doktora yapmak isteyen Türk öğrencilere tez konularının üniversite tarafından güdümlü olarak verildiğini ve konunun nasıl işlenmesi gerektiğinin de bildirildiğini görmekteyiz. Örneğin bir Türk öğrencisi tarafından hazırlanmış olan 'Bulgar Toplumuyla Türk Toplumunun Kaynaşması' konulu doktora tezinde Bulgaristan'da Türk bulunmadığı, kendilerini Türk kabul eden kişilerin aslen Bulgar oldukları savunulmuştur[498]. 1983-1984 öğrenim döneminde 12.000 kadar Rodoplu Türk genci, Bulgar olmayı reddettiğinden bunlardan 6.236 kadarı MRV şeflerince tutuklanmış ve akıl hastanelerine gönderilmişlerdir. Akıl hastanesine kapatılan gençlere Rusya'da KGB kliniklerinde eğitim görmüş, sinir, zeka ve hafıza gerilemesine yol açan reserpin kodlu bir ilaç verilmiştir. 3.000 Türk genci ise Lofça akıl hastanesinde işkence altına alınmıştır[499].

Bulgaristan'daki Türklerin anadili eğitimi alması için 1990'lı yıllarda Türkiye, gerekli girişimlerde bulunmuş ve ders kitaplarının hazırlanmasını, azınlık mensubu öğrencilere ve öğretmenlere Türkiye'de eğitim imkanlarının sağlanmasını gerçekleştirmiştir. 1992 yılında Türkiye ve Bulgaristan Milli Eğitim Bakanlıkları

---

[496] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 261.
[497] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 161.
[498] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri…,* s. 161.
[499] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 730, 731. 1975-1976 arasında 12.000 kadar Rodoplu genç, 'Slav-Bulgar' olmayı reddettiğinden tutuklanmış ve akıl hastanelerine sevk edilmiştir. Ayrıca 1960 yılından beri tutuklanmış olan kadınlara 'sevenaletta' tabiriyle kodlu tabletlerden kullanmaya mecbur etmişler, sinir merkezi, zeka ve hafızalarını köreltmişlerdir. Bkz. *Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten…,* s. 18-21.

arasında gerekli yazışmaların yapılmasının ardından 270.000 Türkçe dilbilgisi ve ders kitabı Türkiye tarafından karşılanmış, 1990'lı yıllarda yüz binlerce kitap bağışında bulunulmuştur. Aynı zamanda Başmüftülük kurumuna ve Bulgaristan'ın çeşitli üniversitelerine de çok sayıda Türkçe kaynak gönderilmiştir[500]. 1991'de "Türkçe" seçmeli ders olarak koyulduğunda, hemen öğretmen sorunu baş göstermiştir. Aynı sorun Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı'daki (Momçilgrad) imam - hatip liselerinde, hatta Sofya'da 1994'te kurulan Yüksek İslâm Enstitüsünde yaşanmıştır. Bu okullarda, hem iyi derecede Türkçe bilen hem ilâhiyat mezunu olanlara ihtiyaç duyulmuştur. Sofya Üniversitesinin Türkoloji Bölümünün öğrenci kontenjanı artırılmış, diğer yandan Şumnu ve Kırcaali Üniversitelerinde beş yıllık bir eğitimle öğretmen yetiştiren Türk Pedagoji Enstitüleri açılmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı'nın Bulgaristan Müslümanlarına yapmış olduğu malî yardım 1991 - 1992 arasında 300.000, 1993 - 1994 arasında 450.000, 1995 - 1997 arasında 100.000 Amerikan dolarının üstünde olmuştur. Bunların haricinde, Türkiye'den çok sayıda gönüllü kuruluş da Bulgaristan'daki soydaşlarımızın hem eğitim hem dinî ihtiyaçlarının karşılanması için yardımda bulunmuştur[501].

3.4.2. Göç Ettirme Politikası

Bilindiği gibi 1394'de başlamış olan Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan egemenliği, Rusların 93 Harbi'nin ardından Bulgaristan'a girmesiyle son bulmuştur. Tedricî olarak Türkler, bölgeyi terke zorlanmaya başlanmıştır. Göçe zorlama hareketleri Balkan Savaşı'na kadar sürdüğü gibi İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında da devam etmiştir[502]. Bulgar olmayanların dinî ve etnik imhası Türkleri Anadolu'ya göçe teşvik etmiştir. Prenslik döneminin sonunda Bulgaristan'daki Müslüman nüfus 630.000'e düşmüştür. Türkler üstündeki bu baskının bir sonucu olarak devam eden göçlerin tam sayısı bilinmemektedir. Türk resmî rakamlarına göre 1923-1933 yılları

[500] Kitapların gönderildiği yer, tarih, tür ve adetleri ile ilgili bkz. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 177.
[501] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 212.
[502] Ahmet Akgün, *a.g.m.*, s. 1.

arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türkler 101.507, 1934-1944 arasında 115.228, 1945-1960 arasında 160.766 ve 1969-1980 arasında yaklaşık 130.000'dir[503]. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Rumeli Türklerinin felaketi olmuştur. Bu savaş esnasında 350.000 Rumeli Türk'ü şehit olmuş ve 600.000-1.000.000 arasında Müslüman Türk ise yurtlarından kovulup göçe zorlanmıştır. Pomaklar da Bulgar çetelerinin ve Rusların saldırılarına uğramışlardır. Bu felaket üzerine Tetven, Dolna Mitropoliya ve Bela Slatina dolaylarından 60 kadar Pomak köyünden 25.000 civarında Pomak Türk'ü Makedonya'nın çeşitli yerlerine göç ederek burada Türk adlarını taşıyan yeni köyler oluşturmuşlardır. Fakat Balkan Savaşları'ndan sonra bunların çoğu yine Bulgarların, Sırpların ve Yunanlıların vahşeti yüzünden yurtlarını terk edip Anavatan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır[504]. Hastalarını evde terk edip bırakanlar, mallarını almaya elleri varmadan, araba ve hayvan tedarik edemeden bir bohça ile yola çıkmışlardır. Şaşkın ve perişan halde ayakkabılarını bile giymeden göç etmişlerdir[505]. Böylece 93 Harbi'nden sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya sürekli bir göç hareketi meydana gelmiştir. Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinden göç edenlerin artması, bunların zulme uğratılarak hicrete mecbur bırakılmalarından kaynaklanmaktadır. Bilhassa sınır dolaylarında olanların yerlerine hemen Bulgarların yerleştirildikleri görülmektedir. Yapılan bu iskân siyaseti, Bulgaristan'ı millî ve sade bir devlet haline getirebilme çabasıdır[506].

Balkan Savaşları döneminde Rodoplardaki Pomak Türklerinin göçü yeni boyutlara ulaşmıştır. Bu göçlerin artmasında Bulgarların Pomak Türklerine karşı uyguladıkları Hıristiyanlaştırma ve Bulgarlaştırma politikası ile zulüm ve vahşet uygulamaları etkili olmuştur. Nitekim Bulgaristan sınırları dahilinde kalmış olan 100 hanelik Küçükköy ahalisi, Bulgar askerlerinden gördükleri zulme tahammül edemeyerek köylerini terk etmiş ve Anadolu'ya göç etmişlerdir. Aynı zamanda

---

[503] Ömer Turan, *The Turkısh…,* s. 299. İkinci Dünya Savaşı boyunca ve savaşı izleyen yıllarda özellikle 1945-1949 arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler yavaşlamıştır. Bunun nedeni Türkler'in rahata kavuşmaları veya göç etmekten vazgeçmeleri değil, göç etmek isteyenlere pasaport verilmemesidir. Bu durgunluk yeni bir göç patlamasının habercisi olmuştur. Bkz. Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç…", s. 56, 57.

[504] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 83.

[505] Hüseyin Raci Efendi, *a.g.e.*, s. 180, 181.

[506] Ahmet Akgün, *a.g.m.*, s. 3.

Bulgaristan'ın Peştere kazasına bağlı Foton (Hotan) köyü ahalisi özellikle Bulgar askerlerinin tecavüzlerine maruz kalmaları sebebiyle Osmanlı karakollarına ve hududa yakın kazalara sığınmışlardır. Ayrıca Bulgar komitacılarının saldırılarına maruz kalan Demirviran ahalisi de göç etmek için Sofular müfreze komutanlığına başvurmuştur. Zorla Hıristiyanlaştırma ve Bulgarlaştırma kampanyası sebebiyle 1913 yılında Banya, Dorkovo, Rakitovo, Koctandovo, Korovo, Erköpriya gibi Rodop köylerinden birçok Müslüman Pomak Türk ailesi malını mülkünü yok pahasına satarak anavatan Türkiye'ye göç etmişlerdir[507]. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk on yılında, 1923-1933 yılları arasında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye 101.507 göçmen gelmiştir. Bunlar serbest göçmen olarak yani Türk Hükümeti'nden hiçbir maddi yardım almadan anayurda yerleşmişlerdir. 1934-1949 yıllarında da Bulgaristan'dan Türkiye'ye 114.526 Türk göçmeni gelmiştir[508]. 1946'da Bulgaristan'dan gelen bir mektup göç etmekten başka çare düşünülmediğinin adeta bir göstergesidir:

"Canım gibi kıymetli olan İsmet Paşam, bizlere olan zulümlük çok cana yetti. Gökten bile imdat bekleyen bugünkü Bulgaristan'da olan Türkleri Bulgaristan idaresi eziyor. Açlıktan ölmekte bulunan birçok kimse var. Canım Paşam, senden bir dileğimizi bütün Cumhuriyet kudretiyle yapmanızı çok çok rica ederiz. Ya 3. Cihan

---

[507] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 85, 86. Göçlerle ve savaşlar öncesi nüfusla ilgili çeşitli rakamsal ifadelere pek çok kaynakta rastlamak mümkündür. Buna göre, Balkan Savaşları'ndan önce Osmanlı Avrupası'nda 6 milyon 353 bin nüfus olup bunun 3 milyon 242 bini Müslümandır. Savaşta Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan 2 milyon 315 bin Müslüman nüfusa sahip toprağı elde etmiştir. Savaşın sonrasında yapılan sayımlarda, bu bölgelerde toplam 870 bin Müslüman kaldığı ortaya çıkmıştır. Aradaki farkın bir bölümü savaş esnasında can vermiş, kalanı da Türkiye'ye göç etmiştir. Bu arada başka milletlerden de karşılıklı göçler olmuştur. Balkan Savaşı'nın başlangıcından 10 Nisan 1913 tarihine kadar, Batı Trakya'dan gelmiş olan göçmen sayısının 200.000 kadar kişi olduğu bilinmektedir. Makedonya'dan da 240.000 Türk göç etmiştir. Böylelikle Balkan Savaşı'nda toplam 440.000 kadar Türk Makedonya'dan ve Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiştir. Balkan Savaşı esnasında, aynı dönemde Balkanlar'ın diğer bölgelerinden gelen göçmenler de dahil edilirse, bir milyon kadar Rumeli Türkü'nün yurtlarından sökülüp atıldığını, bu kitlenin 200.000 kadarının da savaş esnasında can verdiğini, geri kalanın ise Anadolu'ya sığındığı görülür. Balkan Savaşları'nın başlamasından önce, Müslümanlar Balkanlar'da çoğunluk olan toplumu oluşturmaktadır. Nüfus etnik yönden ve dinsel yönden karışık olsa da, Müslümanlar en büyük dinsel toplum konumundadır. Hatta en kalabalık dinsel topluluk olmakla kalmamışlar, bütün ahali içinde tek başına çoğunluk durumunda olmuşlardır. Balkan Savaşları ise Balkanlar'daki Müslüman nüfus baskınlığını sona erdirmiştir. 1911 yılında Osmanlı'nın elinde bulunan Rumeli'nin Müslüman nüfusu 2.315.293 kişidir. Halbuki Balkan Harbi'nden sonra Yunan, Bulgar ve Yugoslavya kaynaklarında bu ülkelerce Balkan Harbi'nde alınan topraklarda kalan Müslüman nüfus 870.114 kişi olarak gösterilmektedir. Fark 1.445.179 kişidir ki böylelikle toplam miktarın % 62'si azalmış olmaktadır. Bunun ne kadarının göç ne kadarının katliam sonucunda öldüğünü kesin rakamlarla bilmek olanaksızsa da, 812.271 kişinin 1912-1926 tarihlerinde Rumeli'den Türkiye'ye göç ettiği açıktır. Bkz. Sibel Orhan, *a.g.t.,* s. 83, 84.

[508] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 253.

Harbi ya da Bulgaristan Türk azınlığını Türkiye Cumhuriyeti'ne kavuşturmanızdır. Bulgar mağduru Tuna boyu kahramanı." [509] Bulgaristan'dan gerçekleştirilen bu göçler sırasında Türkler pek çok zorluklarla da karşılaşmışlardır. Örneğin 1945'te Filibe Türk göçmenleri adına Mehmet Şakir, Başbakana gönderdiği mektupta anavatana gelirken yanlarında para ve eşya getirmelerine Bulgar hükümeti tarafından müsaade edilmediğini söylemektedir[510]. Bulgar hükümeti özellikle Pomakların göç kelimesini ağızlarına almalarına bile tahammül etmek istememiştir[511]. Daha sonra ise, Bulgaristan'da Türk ve Pomak ayrımı yapılmaksızın göçe izin verilmemesine dair Bulgar İçişleri Bakanı'nın emri bulunmaktadır[512].

Göç ettirme politikaları sadece Balkan Savaşları öncesi ve sonrasında uygulanmakla kalmamış sonraki yıllarda da benimsenen genel amaç doğrultusunda uygulanmaya devam edilmiştir. Yoğun ve sistematik devlet terörüne rağmen, Bulgarlaştırma kampanyalarından istenen sonuç alınmayınca Bulgaristan'daki Türklerin mecburî göçe tabi tutulmasına karar verilmiştir. Böylelikle 29 Mayıs 1989'da Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un televizyonda: "…Türkiye'yi Bulgaristan'da yaşayan ve Türkiye'ye dönmek isteyen bütün Müslümanlara sınırlarını açmaya davet ediyorum…" tarzındaki konuşmasını takiben insan haklarına ve devletlerarası hukuka ters şekilde, tüm mal varlıklarına el koyulduktan sonra yüz binlerce soydaşımız sınır dışı edilmeye başlanmıştır. Öyle ki 1989 yılında sınır dışı edilen Türklerin sayısı 345.000'i aşmıştır. Böylece XXI. asra girerken 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, 1912-1913 Balkan Savaşları ve 1951 yılında olduğu gibi büyük bir zorunlu göç olayı vuku bulmuş ve Bulgaristan'da yaşamakta olan soydaşlarımıza yönelik yok etme kampanyası ileri boyutlar kazanmıştır[513].

---

[509] BCA, Dosya: A8, Fon: 30.1.0.0, nr. 17.97.3, 12/6/1946.
[510] BCA, Dosya: 97227, Fon: 30.1.0.0, nr. 117.815, 29.1.1945.
[511] BCA, Dosya: 426368, Fon: 30.1.0.0, nr. 241.629, 17.6.1933.
[512] BCA, Dosya: 426487, Fon: 30.1.0.0, nr. 242.633, 30.4.1934.
[513] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 72. Zorunlu göçler yaşanmamış olsaydı bugün Bulgaristan'ın en az yarısının Türk olmuş olacağı hesaplanmaktadır. Bkz. Bestami Bilgiç, "Günümüzde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, C. 2., Karam-Vadi Yay., 2007, s. 500.

3.4.2.1. 1950-1951 Tehciri

Bulgar hükümeti, hem bünyesinde eritemediği Türklerden kurtulmak hem de Türkiye'yi zor duruma düşürmek ve kendi yönetimini rahatlatmak için Türkleri göçe zorlama hareketine girişmiştir[514]. Tek milletli devlet yaratma, Türkleri eritip yok etme bir yandan da göçe zorlama emelleri doğrultusunda 1950 yılında Bulgaristan Hükümeti, Türkiye'ye sert bir nota vermiştir. "Üç ay içinde 250.000 Türk'ün Türkiye'ye göçmen olarak alınması"nı istemiştir. Türkiye'nin Kore Savaşı'na tugay gönderdiği günlere rastlayan bu nota ile Türkiye'nin başına toplu bir göç sorunu çıkarılmıştır. Türkler, apar topar şekilde toplu göçe zorlanmıştır. 1950 yılında 52.185, 1951 yılında 102.208 Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir[515]. 1950'de patlak veren göç zorlamasının tamamen politik olduğu kanısına ağırlık kazandırmaktadır. 50'li yılların başında Bulgar tehcir hareketi sonucu kaçınılmaz hale gelen göç hareketi Türkiye'yi bu kadar çok ırkdaşını yer-yurt sahibi üretici kişiler haline getirmek için oldukça zorlamıştır. Tehcir hareketi Bulgaristan'ın altına imza koyduğu antlaşmalara da tamamen ters düşmüştür[516]. 1948 yılında getirilmiş olan Vatandaşlık Kanunu'nun 21. maddesine göre 'Bulgar asıllı olmayan Bulgar tebaaları da faaliyetleriyle devlet güvenliği ve toplumsal düzen için tehlikeli olduklarında veya sadık olmadıklarını gösterdikleri takdirde, Bulgar tabiiyetinden men edilebilirler.' 1948 tarihli Vatandaşlık Kanunu'nun 6. maddesinde yapılan 1950 tarihli değişiklikle Bulgar asıllı olmayan Bulgar vatandaşlarının göçle vatandaşlıklarını kaybettikleri kabul edilmiştir. Bu düzenlemeler Türk ve Pomakların 1950-1951 yılındaki zorunlu göçünden önce getirilmiş ve özellikle 2 Aralık 1950

---

[514] Hamza Eroğlu, *a.g.m*., s. 36; İbrahim Kamil, *a.g.m.,* s. 494.

[515] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 254, 255. Türkiye'nin 28 Ağustos 1950 günü Bulgar notasına verdiği sert karşılıkta vurgulananlarla ve sonrasındaki karşılıklı nota alışverişiyle ilgili bkz. Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç…", s. 58-61.

[516] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 480. Zikredilen dönemde Türkiye, Batı yanlısı politikasıyla NATO'ya üyelik hedefi için Kore'ye asker göndermiş ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin tepkisini çekmiştir. Bu yüzden Moskova yönetimi, Türkiye'yi cezalandırmak için yörüngesindeki Bulgaristan'ı kullanmış ve 1950-1951 göçünün doğrudan Moskova'nın talimatıyla gerçekleştirildiği yönündeki algıyı oluşturmuştur. Stalin, Bulgaristan aracılığıyla Türk azınlığı göçe zorlayarak Türkiye'yi güç durumda bırakmak istemiştir. Bu durum karşısında Türkiye, ekonomik anlamda zor durumda kaldığı gibi Batı dünyasında konuya ilişkin umduğu yardımı da bulamamıştır. Bulgaristan'daki malları konusunda sorun yaşayan göçmenler ise mağdur duruma düşmüştür. Türkiye'nin dönem politikalarıyla ilgili olarak bkz. Kader Özlem, *a.g.e*., s. 75-80.

tarihinden önce Türkiye'ye topluca göç ettirilen Türk ve Pomaklardan arınmak hedeflenmiştir[517].

Türkiye ile Bulgaristan arasında karşılıklı verilen notalardan sonra 1950-1951 yıllarında 154.393 soydaşımız Türkiye'ye göç etmiştir. Bu soydaşlarımız üzerinde yapılan anket çalışmaları bazı ilginç hususları ortaya çıkarmıştır. Bu anket sorularına göre göçmenlerin %11.1'i kendi arzusuyla, %85.3'ü Bulgaristan'da yaşamanın imkansızlığından ve %3'ü göçe zorlandıklarından dolayı Türkiye'ye geldiklerini açıklamışlardır. Demek ki soydaşlarımızdan %88.3'ü Bulgar baskı ve zulmünden kurtulmak üzere yaşadığı diyarları terk ederek Anavatan'a gelmek zorunda kalmıştır[518]. Ayrıca 1951'de gerçekleştirilen göçlerde Türkiye'ye gelen Türklerin arasına Bulgarların, Türk pasaportu verilmiş Çingeneleri sokmuş olduğu Türk makamlarınca anlaşılınca Çingeneler geri çevrilmiştir. Olayı fırsat bilen Bulgarlar, sınırı kapatarak göçü durdurmuştur[519]. Sahte vizeyle gönderilmiş olan Çingeneleri Bulgaristan geri aldıktan sonra Şubat 1953 tarihinde Türk-Bulgar sınırı yeniden açılmıştır. Ancak Bulgaristan, artık Türklerin göçüne izin vermemiş ve bu tarihten sonra 1968 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 'Yakın Akraba Göçü' anlaşmasına kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç olmamıştır[520]. 1950-1951 göçünün ardından Bulgaristan'da ne kadar Türk kalmış olduğunu göstermesi açısından 1956'daki nüfus sayımı önemli bir göstergedir. Ayrıca bu sayımın bir diğer önemli noktası artık Bulgar nüfusunun milliyetlere göre dağılımının gösterilmeyecek olmasındandır. Önceki nüfus sayımlarında nüfusun dinlere göre dağılımı gösterildiği halde bu kez gösterilmemiş olması ve bu doğrultuda yaklaşık 250.000 Pomak'ın da Bulgar sayılmış olması dikkat çeken noktalardandır. 1950-1951 tehciriyle Türkiye'ye ciddi bir beyin göçü de olmuşken kalan Türklerin Bulgaristan'ın iki bölgesinde yoğunlaşmış oldukları görülmektedir. Kuzeyde Şumnu (118.605), Varna (63.679), Rusçuk (148.928); güneyde Burgas (41.645) ve Hasköy (191.361) illeri Türklerin

---

[517] Ebrar İbraimi, *a.g.t.*, s. 69.
[518] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...*, s. 334.
[519] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 285. 12 Eylül 1950'de 150 Çingene, Türkiye'ye giriş yapmaya çalışırken engellenmiş ve geri gönderilmiştir. Çünkü göçebe Çingeneler, Müslüman olsalar da Türk soylu olmadıkları için İskan Kanunu'nun (2510 sayılı kanun) 4. maddesi kapsamında değerlendirilmemişlerdir. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 77.
[520] Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç…", s. 61.

topluca yaşadıkları bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer illerde Türk nüfus gittikçe azalmıştır. Örneğin Plevne'de 21.359, Eski Zağra'da 19.040, Tırnova'da 14.180 Türk vardır. Türk nüfusunun Bulgar nüfusundan daha çok olduğu yerler ise kuzeyde Omurtag (Osmanpazarı), Kubrat (Balpınar), İsperih (Kemallar), Dulovo (Akkadınlar); güney Bulgaristan'da ise Kırcaali, Momçilgrad (Mestanlı), Krumovgrad (Koşukavak), Ardino (Eğridere)[521].

Türkiye göçmenlerin Türkiye'ye giriş yapmasına yönelik çeşitli önlemler almıştır. Bakanlar Kurulu gelecek göçmenlere yardım için komiteler oluşturulmasını ve her ilin kaç göçmen barındırabileceğinin bildirilmesini valiliklerden istemiştir. Göçmen meselesini hem iç hem de dış sorun olarak gören Türk hükümeti, sorunla yakından ilgilenmiş ve Türkiye Göçmen ve Mülteciler Yardım Birliği'ni oluşturarak Edirne Komitesini de kurmuştur. 1950-1951 göçünün kış aylarına rastlaması, göçmenleri olumsuz şekilde etkilemiştir. Bununla birlikte bilhassa Bulgaristan'ın göçmenlere yaptığı baskılar, birçok sorunun yanı sıra göçmenlerin psikolojilerinin bozulmasına da sebep olmuştur. Göçmenler, bir yandan misafirhanelere yerleştirilmiş, bir yandan da revirlere alınarak sağlık kontrolleri yapılmıştır. Göçmenlerin yerleştirilmesi, 2510 sayılı İskân Kanunu'na göre yapılmıştır[522]. Göçmenlerin sanat, meslek ve ziraatta uğraştıkları kısımlar ve yaşadıkları iklim şartlarına göre her ilin barındırabileceği miktarda olmak üzere yerleştirilmesi sağlanmıştır[523].1954 yılı başlarına kadar göçmenlere yapılan nakdi ve ayni bütün halk ve hükümet yardımları ile banka kredilerinin toplamı 85 milyon TL civarında olmuştur. Ayrıca göçmenleri evlerine uzun süre misafir etmiş olan Türk milleti büyük fedakarlık göstermiştir[524]. Bu bağlamda 1949–1951 senelerinde Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin tamamı iskânlı göçmen konumunda yurdun her yerine yerleştirilmiştir. Ankara'da Varlık Mahallesi, İstanbul'da Gazi Osman Paşa Mahallesi, Bursa'da İstiklâl

[521] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri…,* s. 262-265.
[522] Halil Şimşek-Fulya Arslan, "Yeni Edirne Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'danTürkiye'ye Göçler 1950-1951", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, y. 10, 2012, S. 13, s. 112-123.
[523] BCA, Dosya: 76-631, Fon: 30.18.1.2, nr. 124.83, 8.11.1950.
[524] Ali Tanoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fak. Mecmuası,* C. 14, *www.dergipark.ulakbim.gov.tr* (6.10.2013), s. 145.

Mahallesi göçmenler için kurulan yerlere örnektir[525]. Toprak ve İskân Genel Müdürü, göçmenlerin barınması için verilen beyanatta, 5.000 göçmen ailesine tarla ve ev yeri verildiği, evlerin 1 odadan oluşup göçmenlerin durumuna göre bir ahır yada dükkandan ibaret olacağını bildirmiştir. Sonraki dönemde bu tarz bir evin doğru olmayacağı düşüncesiyle oda sayısının 2'ye çıkarılmasına karar verilmiştir. Edirne'de toplam 250 ev yapılacağını ve belirli yerlerine 67 adet göçmen evi yapılacağını belirtmiş ve bir ay içinde de bu evlerin temelinin atılacağı haberini vermiştir. Evler, Kasım ayında kura ile göçmenlere dağıtılmıştır[526]. Göçmen ve Mülteciler Türkiye Yardım Birliği vasıtasıyla halkın göçmenlere yaptığı yardım 9.188.054 lira yurt içinden ve 252.537 lira yurt dışından olmak üzere toplam 9.438.851 Türk Lirası'nı bulmuştur. Bunda yiyecek, içecek, battaniye, yatak, yakacak, hububat, ders malzemesi gibi değeri 5 milyon liraya yakın ayni yardımlar da bulunmaktadır. Böylelikle halktan temin edilen yardımların toplamı 15.000.000 liraya yaklaşmıştır[527].

3.4.2.2. 1968 Göçü

1963 yılında Türklerin Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerine göç dilekçeleri vermeye başladıkları ortaya çıkmıştır. Mart 1963'te Razgrad ve Pazarcık yöresi Türkleri Burgas başkonsolosluğuna 155 hanelik 648 kişilik toplu dilekçe vermiştir. Temmuz ve Ağustos aylarında Filibe Başkonsolosluğu'na ve Sofya Büyükelçiliği'ne dilekçeler gelmeye devam etmiştir. Bu sırada dilekçeler 28.000 kişiyi aşmıştır. Ekim'de başvuranların sayısı 166.312 iken, Kasım'da 297.825 olmuştur. 1964'te Türkiye'ye göç için başvuranların sayısı dört yüz bine yaklaşmıştır. Türk-Bulgar sınırı göçe açılsa belki de Bulgaristan'da Türk kalmayacak vaziyettedir. 22 Mart 1968'de Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başef Ankara'da göç antlaşmasını imzalamışlardır. Antlaşmanın resmî

[525] Rüştü Yılmaz, *a.g.t.*, s. 17.
[526] Halil Şimşek- Fulya Arslan, *a.g.m.*, s. 123, 124.
[527] Ali Tanoğlu, *a.g.m.*, s. 147.

adı, 'Yakın Akrabaları 1952'ye Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Antlaşma'dır. İmzalanmasından bir buçuk kadar yıl sonra antlaşmanın uygulanmasına geçilmiştir. 8 Ekim 1969 tarihinde ilk göçmen kafilesi Edirne'nin Karaağaç istasyonuna gelmiştir. On yıl süresince her hafta Aralık-Mart döneminde ara verilerek gelmesi beklenen kafileler tahminleri aşmıştır[528]. 1968 yılında imzalanan "Yakın Akraba Göçü" antlaşmasıyla parçalanmış aileleri birleştirmek amaçlanmıştır. 1969-1978 yıllarında göç eden 130.000 kadar Türk ile komünist dönemde Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen Türk göçmenlerin sayısı 290.643 rakamına ulaşmıştır[529]. 1951 yılından sonra 1969-1978 döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye olan göçlerde, 1968'deki antlaşma gereğince yakın akraba göçünün sürdüğü on sene içinde 130.000 soydaşımız Türkiye'ye gelmiştir[530]. 1877'den 1980'lere kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin genel toplamı 2.332.229'dur. Bu kadar büyük bir kitlenin Bulgaristan'dan göç etmiş olmasına ve ayrıca 1877-1878 ve 1912-1913 savaşlarında yüz binlerce Türk'ün kırılmış olmasına rağmen, Bulgaristan Türk azınlığı yine de tüketilememiştir[531].

3.4.2.3. 1984-1985 Olayları

1877 yılından beri süregelen Bulgarlaştırma gayretlerinin 1984-1985 yıllarında da doruk noktasına çıktığı görülmektedir. Türkler, eski çağlarda bile görülmeyen kölelik statüsüne getirilmiş, ağır işlerde görevlendirilmiş, eğitim görmeleri engellenmiş, askere alınmayıp Trudovak denilen işçi birliklerine sevk edilerek maden ocaklarında, tünel, köprü yol inşaatlarında çalıştırılmışlardır. Bununla kalınmayarak, Türklerin özel hayatına, örf-âdetine, dinine, diline karışılmıştır. Komünizm bahanesiyle Müslümanlık yasaklanmış, camiler çeşitli sebeplerle yıkılmış veya kapısına kilit vurularak ibadete kapatılmış, Türklerin kendi aralarında evlenmelerine mani

[528] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 267-330. 1963-1964 yıllarında Bulgaristan'daki Türk temsilciliklerine toplam 383.358 kişi dilekçe vererek göç başvurusunda bulunmuştur. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e*., s. 87.
[529] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 255.
[530] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 334.
[531] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 255.

olunmuş, sünnet yasaklanmış, cenazelerini Ortodoks usullerine göre gömmeye zorlanmış, Türkçe'ye müdahale edilmiş, Türk okulları ve Türkçe yayınlar kapatılmıştır. Yürütülen Bulgarlaştırma siyasetini resmî belgelerle pekiştirmek için hazırlanan belgeler Türklere zorla imzalatılmıştır. Bu belgeler Türklerin ağzından hazırlanıp, imzalayan kişinin "Türk ismi taşımaktan utandığını, bu zilletten kurtulmak istediğini" beyan eder niteliktedir. İmzalamayan Türkler, dövülmüş hatta öldürülmüştür. Bu durumlara dayanamayan Türkler, Şumnu, Varna, Eskicuma, Yenipazar, Kırcaali, Kızanlık, İslimye, Koşukavak, Darıdere, Eğridere, Yanbolu, Paşmaklı gibi yerlerde Bulgar güvenlik kuvvetlerine karşı koymuşlardır. Oluşan çatışmalar Türk ve dünya kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Bu çarpışmalar 1985'te planlı katliama dönüşmüştür. Bulgar askerleri tank, tüfek, bomba kullanarak yüzlerce Türk'ü öldürmüş, binlercesini tutuklamıştır[532]. Ülkede uygulanan zorla isim değiştirme ve ayrımcı faaliyetlere maruz kalan Türk azınlık, asimilasyon sürecinin kendilerine geleceğini anlamıştır. Ülkede yaşayan Türk azınlığın huzursuzluğu giderek artmıştır. Huzursuzlukları iyice artan Türk azınlık için nasıl bir politikanın uygulanacağı konusunda 1980'li yılların ortasında iki fikir gündemde olmuştur. İlki, ülkedeki Türk azınlığın hiçbir şart ve kısıt aranmadan göç etmesinin sağlanması ikincisi ise, çok kapsamlı bir asimilasyon kampanyası uygulanması fikri olmuştur. Bunların ilkinden bilhassa büyük bir çoğunluğu tarımla meşgul olan Türk azınlığın göç etmesinin ekonomik duruma büyük zararlar vereceği endişesiyle, ikincisinden ise dünya kamuoyundan büyük tepki alınacağı düşüncesiyle çekimser kalınmıştır. Sonuç olarak, Bulgar yönetimi bu iki yöntemin birlikte uygulanması gerektiğine karar vermiştir. Böylelikle, Türk azınlık bir taraftan toplu göçe zorlanırken, diğer taraftan da ülkede kalanların kolayca asimile edilmesi arzulanmıştır[533].

Şubat 1984'te BKP Merkez Komitesi "bütün ülke çapında Türk, Pomak, Gagavuz, Tatar, Çeçen ve Türk Çingeneleri'ne karşı yürütülen Bulgarlaştırma kampanyasının

---

[532] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 12, 13. Türkler'i Bulgarlar'dan ayıran en belirgin özellik Türkçe konuşmaları olduğu için Ocak 1985'te Türkçe yasaklanmıştır. Bu yasağa karşı gelenlerden 5-50 leva arası para cezası alınmıştır. Bkz. Ömer E. Lütem, *a.g.e.,* s . 439.

[533] Rüştü Yılmaz, *Jivkov Dönemi'nde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008, s. 47.

hızlanmasına ve sonuçlanmasına" karar vermiştir. Kasım 1984'te ise, bu kararlarını şiddete başvurarak uygulamaya koymuşlar ve Güney Bulgaristan'daki Türklerin tümünü Bulgarlaştırmaya başlamışlardır. Ordu ve polis birlikleri Rodoplarla Kuzey Trakya'da Hasköy, Kırcaali, Mestanlı, Eğridere, Koşukavak, Ortaköy, Darıdere, Paşmaklı, Filibe, Eskizağra, Yanbolu, İslimiye gibi yerleşim merkezlerine ve bunlara bağlı köylere geceleri silahlı baskınlarda bulunarak, isim değiştirme yoluna gitmişlerdir. 9-10 Kasım 1984'te Koşukavak'a, 11-12 Kasım'da Kırcaali ve çevresine, 26-28 Aralık 1984'te Hasköy'e düzenlenen baskınlarda Türklerle Müslümanlar kurt köpeklerine parçalatılarak, makineli tüfeklerle taranarak, tanklarla ezilerek öldürülmüşlerdir[534]. Ortaköy'e bağlı Türk köylerinden biri olan Alagözler köyü 1984'te bir cuma günü namaz kılınırken silahlı polislerin camiye baskını ile karşılaşmıştır. Camiye girenler hocayı yumruklarla dışarı çıkarmış ve halka hitaben şu sözleri söylemişlerdir: "En yakın bir zamanda burası kilise, hoca dediğiniz bu mendebur papaz, siz de Hıristiyan olarak ibadetlerinizi burada yapacaksınız."[535] Kasım-Aralık 1984'te Rodoplarda ve Kırcaali, Hasköy, Paşmaklı, Filibe, Eskizağra, Yambol, İslimye, Burgaz illerinde 840.000 Türk'ün isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir[536]. Gönüllü olarak Slav ismi alma isteğinde bulunulduğu görünümü vermek için 1984 yılı içinde Türklere dayatılan isim değiştirme dilekçelerinden bir netice alamayan Bulgar yönetimi "tek milletli Bulgaristan" amacını gerçekleştirmek için, Aralık 1984'te devlet terörü uygulamaya başlamıştır. Polis ve milis kuvvetler tarafından kuşatılan köylerde Türkler silah zoruyla, gönüllü olarak Türk adlarını Slav adlarıyla değiştirmeye zorlanmıştır[537]. Ocak 1985 sonlarında Bulgar güvenlik kuvvetleri, azınlıkları millî kimliklerinden vazgeçirme kampanyası çerçevesinde çok sayıda Türk'ün yaşadığı Dobruca bölgesine girdiğinde direnişle karşılaşmıştır. Tabanca ve bıçaklarla ev ev çarpışmalar olmuş, ırza geçme olayları görülmüştür. Bulgar Hava Kuvvetleri'ne bağlı helikopter birlikleri, göstericileri dağıtmak için kimyasal madde püskürtmüşlerdir. Bu olaylar sırasında 200'den fazla kişi ölmüş,

[534] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 69. Evlerini terk edip dağlara kaçan birçok kişi intihar etmiş veya öldürülmüştür. Henüz Türk ismi taşıyarak kaçanlar, köylerine yakın yerlerde saklandıklarında hudut köpekleri vasıtasıyla bulunmuş ve köpeklere parçalattırılmışlardır. Bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında...*, s. 154.
[535] Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 18.
[536] İbrahim Kamil, *a.g.m.*, s. 496.
[537] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 42.

Pomakların da ibadet özgürlükleri ellerinden alınmıştır. Camiler kapatılmış, yıkılmış ya da başka amaçlara hizmet eden binalara dönüştürülmüştür. Çocuklara İslam dini görmeleri yasaklanmış, Kur'an basımı olmadığı için bulunmakta güçlük çekilmiştir[538].

Bulgarlar Pomak Türklerine ve Müslüman Çingenelere yaptıkları bu asimilasyon politikalarına milletlerarası kamuoyunun tepki göstermemesinden cesaret bulmuşlar ve bu politikalarını tüm Bulgaristan'ı kapsayacak şekilde genişletmişlerdir. Bulgarlar, 1984 yılının sonbahar aylarında Türklerin üstüne giderek zorla ve kanlı bir şekilde isimlerini değiştirmeye başlamışlardır. Bulgar adlarını reddedenler ya da karşı çıkanlar dayak ve işkencelere maruz kalmışlardır. Bu olaylar üzerine Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından Bulgaristan'a 1985 Ocak ayında bir mesaj iletilmiş fakat bir yanıt alınamamıştır. Türklere yönelik yapılan zorla isim değiştirme kampanyası 1985 yılının Şubat ayında Kuzey Bulgaristan'da kanlı şekilde tamamlanmıştır. Bulgaristan'daki bu kanlı olaylar, bir yüzyıldan beri yürütülen ve Bulgaristan'da başka milletlere hayat hakkı tanımayan Bulgar oyununun sahnelenen son bölümü olmuştur. Daha önce eğitim müfredatları ve Türkçe eğitim yasaklanmış, Bulgaristan'da yaşayan Türkler sürekli Türkiye'ye göçe zorlanmış ve kışkırtmalarla ya da baskılarla ad değişimine tabi tutulmuş ancak bir sonuç elde edilememiştir[539]. Böylece 1985 yılının başlarında Türklere karşı bir çeşit yok etme savaşı açılmıştır. Cinayetler Ocak 1985'te dünya kamuoyuna yansımıştır. Çünkü 1984-1985'te kış Balkanlar'da oldukça sert geçmiş ve kar normalden fazla yerde kalmıştır. Bulgarlar böyle bir karakışta dış dünyaya duyurmadan harekete geçmişlerdir. O mevsimde Bulgaristan'dan gelip geçen yabancıların az olması ve gelenlerin de anayollardan geçmesi bir fırsat olmuş, anayollardan uzak olan Türk bölgeleri yabancılara kapanıp mühürlenmiştir. Bulgar askeri saldırıya geçerek, silah zoruyla Türk adlarını değiştirme operasyonunu yürütmüştür. Mart 1985'e kadar can veren Türklerin sayısı 800-2.500 arasındadır. Önce Güney Bulgaristan'ın yani Rodoplar bölgesi tanklarla çiğnenmiştir. Kırcaali, Mestanlı, Eğridere, Koşukavak, Darıdere, Hasköy ve bunlara

[538] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 440, 441.
[539] Erhan Vatansever, *a.g.t.,* s. 91, 92.

bağlı Türk köyleri 1984 Kasım-Aralık aylarında kana bulanmıştır. 9-10 Kasım Koşukavak'ta, 11-21 Kasım Kırcaali'de, 26-28 Aralık Hasköy'de büyük katliamlar yapılmıştır[540]. Bu dönemde Türklerin cenazelerinin Hıristiyan usullere göre defni yaptırılmış, mezar taşlarındaki Türk isimlere bile hoşgörü gösterilmemiştir. Türkiye'ye göçün artık hiçbir şekilde olmayacağı Türklere dikte ettirilerek, Bulgar medyasında Türkiye aleyhinde kara propaganda yapılmıştır[541].

Güney Bulgaristan'da isimlerin Bulgarlaştırılması işlemi tamamlanınca böylelikle bu işlem Kuzey Bulgaristan'a kaydırılmıştır. Bulgar greyderleri Türk mezarlıklarını silip süpürmüş, evlerinde Türkçe kitap ve Kur'an-ı Kerim bulunanlar Bulgarlaştırıldıktan sonra bilinmeyen bir yere götürülmüştür. Eskizağra'ya bağlı Sofular köyünde baskılar sonucu 160 Türk ormana sığınmış Bulgar birlikleriyle çatışma yapılmış 28 Türk ölmüştür[542]. Türklerin direnişiyle karşılaştıklarında, göstericileri dağıtmak için helikopterlerle kimyasal maddeler püskürtmüşler ve silahla taramaların yapıldığı olaylar sırasında yüzlerce Türk'ü öldürmüşlerdir[543]. Ocak 1985 ortalarında Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerine karşı girişilen kanlı saldırılarla Osmanpazarı, Eskicuma, Şumnu, Razgrad, Rusçuk, Hacıoğlu Pazarcık yörelerinde bulunan yarım milyondan fazla Türk'e büyük katliamlar yapılmıştır. Türklükleri'nden vazgeçmek istemeyenler tanklarla ezilmiş, tüfekle taranmış, dinamitle uçurulmuştur. Deliorman'da Türk köy ve kasaba yerleşenlerinin Slavlaştırılıp yok edilmeleri 1985 Şubat ayında tamamlanmıştır[544]. 1984-1985'te Türkler için biri Tuna üzerinde bir adada olmak üzere beş yerde toplama kampı kurulmuştur. Baskı altındaki Türkler, Türkiye'deki yakınlarına yazdıkları şifreli mektuplarda yapılan baskıları anlatırken işkenceleri "kış", öldürme olaylarını ise "donma" kelimeleriyle ifade etmişlerdir. Bir şifreli mektup aynen şöyledir: "Erkeklerimiz 22 Ocak 1985'ten beri hastanededirler (toplama kampı). Küçükleri

---

[540] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 339-341.
[541] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 101. Bulgar medyasında Türkiye aleyhinde yapılan propagandalarla ve Pomak Türklerinin sözde zorunlu Türkleştirilmesi gibi iddialar için bkz. Ferihan Atasoy, *Bulgar Basınında Türkiye (1990-1994) (Bulgarca Metinler ve Tercümeleri)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1996.
[542] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 88, 89.
[543] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 42.
[544] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 341, 342.

geldi fakat büyükleri orada iyileşmeyi bekliyorlar. Burada çok kış oldu. Donduk soğuktan. Bedenlerimiz öldü dayanamadık. O kadar soğuk oldu ki insanlar evlerini terk edip hep sıcak yerler aradılar. Ama her yeri soğuk ve buz kaplamış. Arabalarla değil, tanklarla yolculuk yapılıyor. Sonunda soğuktan donmayalım dedik, razı geldik. İnşallah kışın sonuna az kaldı, dayanamayıp donanların sayısı 800-1000'i aştı. Hastalar çok uzaklarda ilaçlanıyor. Burada Sofya, Loveç, Plevne, Tuna üzerindeki Belene Adası ve Vidin'de hastaneler var." [545] Aralık 1984 tarihinde Belene'ye gönderilen 463 Türk asıllı vatandaştan bir bölümü serbest bırakılmış, bir bölümü ise Köstendil, Vidin ve Mihaylovgrad'ın köylerine dağıtılmıştır. Bulgarlar tarafından gösterilen işlerde çalıştırılmış, bulundukları yerlerden ayrılmamaları için günde iki defa imza atmak zorunda bırakılmışlardır[546]. Bu yerlerde soydaşlarımız toplama kamplarıyla hapishanelere götürülmüşlerdir[547].

Bulgaristan'da yaşayan Türklere yapılan baskılar devam ederken Türklerin direnişleri yoğunlaşmış ve en şiddetli direnişler Kırcaali, Mestanlı bölgelerinde olmuştur. Protesto yürüyüşleri düzenleyen Türkler, Bulgar askerinin üzerlerine ateş açmasını önlemek için grubun en ön sırasına çocukları, sonraki sıraya kadınları yerleştirmişlerdir. Ancak Bulgar askerleri çocuk-kadın dinlemeden üzerlerine ateş açmışlar ve halk tanklarla ezilmiştir. Kırcaali sancağına bağlı Susuz köyünde halk birlikte hareket ederek baskıyı göğüslemeye ve isimlerini değiştirmemek için direnmeye çalışmıştır. Ancak Bulgar askerleri, gece evlere baskın düzenlemiş ve Türk ismi taşıyanları götürmüştür. Direnenlerin üzerine ise kurt köpekleri salınmıştır. Kahveler basılıp Türk ismi taşıyanlar götürülmüş, daha sonra kendilerinden haber

---

[545] Bilal Şimşir, *Türk Baınında...,* s. 301. Şubat 1985'te Bulgar hükümeti, Türkler'in bulunduğu bölgeye girmeyi resmen yasaklamıştır. Kuzeydeki Kırcaali ve güney doğuda bulunan Razgrad şehirlerine gitmek isteyenler Bulgar polisi ve askerleri tarafından geri çevrilmişlerdir. Bu yasak bölgede yaşayan Türkler'in yabancılarla ilişki kuracaklarından şüphelenilerek yabancılarla ilişkileri kesilmiştir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 106, 107. Yasak bölgelere gidecek Türk vatandaşına aile fertlerindeki ölüm, evlenme gibi durumlar dışında giriş vizesi verilmemiştir. Bkz. Mustafa Gül, *a.g.m.,* s. 191. 1949-1956 yıllarında Belene Adası'nda yaşadıklarını anlatan Embiya Çavuş, sabah karanlığında kaldırılıp yürütüldüklerinden, yer altı askeri depolar kazdırdıklarından, eziyetlere dayanamayıp ölenlerin cesetlerinin domuzlara yedirildiğinden daha pek çok acıdan bahsetmektedir. Bkz. Embiya Çavuş, *a.g.e.,* s. 174-270.

[546] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.,* s. 115.

[547] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 70.

alınamamıştır. Baskılar giderek artınca bir kısım Türkler dağlara çıkmıştır[548]. 1984 sonu 1985 başında meydana gelen Türklerin Bulgarlaştırma girişim sonuçlarından bazıları: 20 Aralık 1984; Mestanlı 250 ölü-650 ağır yaralı (965 kadın ve kızın ırzına geçildi.), Hasköy 42 ölü-285 ağır yaralı (765 kadın ve kızın ırzına geçildi.), Mesatanlı Tekel Fabrikası'nda 1875 kadın ve kızın ırzına geçildi, Karamancı 95 ölü-215 yaralı (456 kadın ve kızın ırzına geçildi.). 15 Ocak 1985 Trem 105 ölü-92 yaralı, Yablonova 275 ölü-823 yaralı (761 kadın ve kızın ırzına geçildi.)[549]. 1984 yılının sonunda artık Güney ve Güneydoğu Bulgaristan'da, 1.000.000'dan çok soydaş ve dindaşımızın adı değiştirilmiş ve Bulgarlaştırma operasyonuna maruz kalmışlardır. Güney Bulgaristan'daki Türk direnci kırılıp isim değişikliği bitirilince, hemen Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türk yerleşme merkezleri hedef seçilmiştir. 14-30 Ocak 1985 tarihlerinde toplam nüfusun %70'ini Türklerin oluşturduğu Plevne, Rusçuk, Hezargrad, Eskicuma, Şumnu, Varna, Hacıoğlu Pazarcığı, Silistre, Osmanpazarı illerinde isim değiştirme uygulamalarına gidilmiştir. Bulgar polisi tank, top, helikopter ve zehirli gaz kullanmıştır. Şubat 1985'in kanlı olayları sonucunda Kuzeydoğu Bulgaristan'da bulunan 1.500.000 kadar soydaşımızın, oluşturulan sahte belgeler üstünde Bulgarlaştırılması tamamlanmıştır[550]. 1985'te Bulgar zulmünün şiddetle devam ettiğinin kanıtlarından biri de Birinci Dünya Savaşı'nda eşi Bulgarlara karşı savaşmış olan 98 yaşındaki ninenin ağaca çivilenip işkenceyle öldürülmesidir[551]. Bulgaristan ayrıca bu katliamları yapmaya zorladığı polislerin vicdan azaplarını azaltmak için maaşlarına 100 leva zam yapmıştır. 250 leva olan polis maaşı 1984-1985 zulmüyle 350 levaya çıkarılmıştır. Bulgar Hükümeti'nin yaptığı bu zam "cinayet primi" olarak nitelendirilmiştir[552]. Bir devlet memurunun 20-30 leva zam aldığı Bulgaristan'da, adlarını değiştirerek Bulgarca isim alan imamlara 50 leva zam yapılmış ve maaşları 200 leva olmuştur[553]. Bulgaristan'dan göç ederek

---

[548] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 420, 421. Bulgar Anayasası'nın 49. maddesinde: "Hiçbir güç bir şahsın konutuna ve müştemilatına giremez ve yasanın öngördüğü haller dışında arama yapamaz." denmektedir. Böylelikle konut dokunulmazlığı kabul edilmiştir. Halbuki Türkler'in evlerine kapılar kırılarak girilmiş, korumasız insanlara çeşitli baskılar yapılmıştır. Bkz. Sami Kocaoğlu, *a.g.e.*, s. 87.
[549] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 456.
[550] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 70, 71. Ayrıca Şubat 1985 tarihinde Bulgar hükümetine Türkiye bir nota vermiştir. Meselenin müzakere yoluyla çözümlenmesi istenmiştir. Çözüm yollarından biri olarak geniş kapsamlı bir göç anlaşması önerilmiştir. Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 16.
[551] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 691.
[552] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 465.
[553] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 622.

Türkiye'ye yerleşenler, orada kalan yakınları için endişe ve korku duymuşlardır. "Yakınlarımız orada Dragan, Hristo olarak yaşamaktansa burada Ahmet, Mehmet olarak Türk ölsünler." demişlerdir[554]. Bulgarlar, Türklere yaptıkları sistemli ve insanlık dışı baskılarında bir de Türklere "Türkiye'de yakınım yok, Türkiye'ye gitmek istemiyorum." yazılı belgeleri imzalatmışlardır[555]. Bulgarlaştırma politikası esnasında Türklerin başka yerlerle iletişime geçmemesi için gerekli tedbirler alınmış; ülke çapında şehir içi, şehirlerarası ve milletlerarası telefon, telgraf, mektup bağlantısı engellenmiştir. Dışarıya bilgi, haber ve belgelerin sızmasını önlemek için büyük gayret harcanmış, bilhassa Türkiye ile tüm iletişim koparılmış ve yoğun denetim altına alınmıştır. Yine de benliklerini korumak için direniş gösterenlerin dövüldüğü, sürgüne gönderildiği, öldürüldüğü bilgileri yabancı basın tarafından dünya kamuoyuna yansıtılmıştır. Bulgarlaştırma kampanyasından istenen sonuç alınamayınca, Türklerin göç ettirilmesine karar verilmiştir[556]. Bulgar hükümetinin 1985'te Türkleri asimilasyon kampanyaları son aşamasına ulaşınca Türkler, direnmeye ve gösteri yapmaya başlamışlardır. Bu sürecin ardından 89 göçü gerçekleşmiştir.

3.4.2.4. 1989 Göçü

Zorunlu asimilasyona karşı bir protesto şekli olarak 5 Ocak 1989 tarihinde Şumen'den bir grup Türk, Bulgaristan'dan gitmekle ilgili isteklerini açık olarak devlet kurumlarına iletmişler ve bu bölgeyi Kırcaali izlemiştir[557]. Bu demektir ki 89 göçünün en önemli sebebi 1984-85 yıllarında Bulgar Komünist Partisi'nin başlatmış olduğu Türklere uygulanan zorunlu isim değiştirme politikasıdır. Dolayısıyla göçü tetikleyen olay 1984-85 kışında Türklere karşı zorla yapılan isim değiştirme

[554] Bilal Şimşir, *Türk Bainında...,* s. 284.
[555] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 463.
[556] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 71, 72.
[557] Zeynep Zafer, "Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (Balkar) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (Balmed), İstanbul 2012, s. 217.

uygulaması olmuştur[558]. Aralık 1984-Şubat 1985 arasında gerçekleştirilen nihaî ve en kapsamlı isim değiştirme faaliyeti esnasında ve sonrasında bireysel ve gruplar şeklinde karşı çıkma ile direniş gerçekleşmiştir[559]. 19 Mayıs 1989'da Kırcaali'ye bağlı Cebel ilçesinde başlayan mitingler, Bulgaristan'ın pek çok ilinde devam etmiş[560] paralel olarak 1989 yılında Bulgar zulmü de devam ederek yeni boyutlara ulaşmıştır. 20-21 Mayıs 1989 arasında Kuzey Bulgaristan'da Şumnu'ya bağlı Mahmuzlar (Todor-İkonova) kasabasında, Bohçalar (Kolinovo) köyünde, Hezargrad (Razgrad) kentinde, Dulova kasabasında ve başka yörelerde sayıları on binlere varan soydaşlarımız protesto yürüyüşleri yapmışlardır. Temel hak ve hürriyetlerini elde edebilmek amacıyla gösteri yapan Türklerin üzerlerine Bulgar askerleri ateş açarak birçok kişiyi şehit etmişler, yüzlercesini de yaralamışlardır. Daha sonra binlerce Türk tutuklanmış, çalışma kamplarına nakledilmiş ve devletlerarası hukuka ters şekilde tüm mal varlıklarına el koyulduktan sonra sınır dışı edilmeye başlanmışlardır. Bu suretle Ağustos 1989 sonlarına kadar 310.000 soydaşımız zorunlu göçe tâbi tutulmuştur[561]. Yıllarca Türklerin göçüne karşı çıkılmışken sınırların birden bire açılması ve çok sayıda Türk'ün de Türkiye'ye göç etmesi Bulgarlaştırma politikasının iflas ettiğini göstermiştir[562]. 1991 yılının ikinci yarısından itibaren 1989 zorunlu göçüyle Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türkleri vatandaşlığa alınmaya başlanmıştır[563].

Pomak Türkleri, Temmuz 1989'da seyahat haklarının kısıtlanmasını protesto etmişlerdir. Güvenlik güçleri, çıkan çatışmalarda en az 15 Pomak Türkü'nü öldürmüş, çok sayıda kişiyi de yaralamıştır. Gösteri ve mitingler ilk kez Razgrad ve Varna'da başlamıştır. Ağustos başında ise 92 Pomak'ın pasaport başvurusu geri çevrilmiş, bunun üzerine Pomak Türkleri protesto için bildiri yayınlamışlardır[564]. Resmî istatistiklere göre 6 Temmuz 1989'dan itibaren 370.000'den fazla Pomak

---

[558] Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, *a.g.m.*, s. 171, 195.
[559] Zeynep Zafer, "Bulgaristan Türklerinin…", s. 200.
[560] Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 104. Kırcaali bölgesinde bir hafta içinde 11.000 insanın katılımıyla 11 protesto yürüyüşü yapılmıştır. Bkz. Zeynep Zafer, "Bulgaristan Türklerinin…", s. 202.
[561] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...*, s. 13, 14.
[562] Ömer E. Lütem, "1984-89 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (Balkar) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (Balmed), İstanbul 2012, s. 165.
[563] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 167.
[564] "Pomaklar isyan halinde", *Cumhuriyet,* 26.08.1989, s. 14.

ülkeyi terk etmek için pasaport başvurusu göndermiş, bunların sadece 125.000'ine gerekli belge verilmiş ve tahminen 6 Temmuz 1989'dan itibaren 111.366 Pomak Türkü ülkeyi terk etmiştir [565] .Ülkede yaşanan mitinglerle beraber 1989'da Bulgaristan'dan yabancı ülkelere seyahat etmek yasal hale getirilmiştir. Türkiye sınır kapısını sonuna kadar açmış Ağustos ayının sonunda ise tek taraflı kapatmak zorunda kalmış ve vize uygulaması yoluna gitmiştir. Mayıs 1990'a kadar toplam 345.960 Bulgaristan Türkü sınırdan Türkiye'ye giriş yapmış, Türkiye'ye gelen göçmenlerden 120.000 kadarı ise daha sonra Bulgaristan'a geri dönmüştür[566].

4. Asimilasyona Türkiye'den ve Dünyadan Tepkiler: Zulmün Yankıları

Baskı, darp, zulüm ve işkence karşısında bîçare kalan Pomak Türkleri, Hıristiyanlığa geçmeyi reddetmişlerdir. Nitekim Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinin ilk zamanlarından başlayarak Pomakların gerekli yerlere şikayetlerde bulundukları görülmektedir[567]. Bu korkunç mezalim karşısında Pomak Türklerinin direniş hareketi hız kazanmış Peştere, Çepintsi, Çepelariya'ya bağlı Günduzista, Bogutevo, Savtışta, Çukurköy, Dıryanovo, Stanimaka ilçesinin Erköprü, Çepintsi'nin Rakitovo, Konstandovo, Dorkovo, Korovo, Banya, Lıdjene gibi yerlerden Sofya ve Filibe'deki yabancı diplomatik temsilcilerine, Çar'a, Parlamento Başkanına, bakanlıklara, valiliklere, askerî kumandanlıklara, müftülere gönderdikleri delegeler ve protesto mektuplarıyla Bulgarlaştırma ve Hıristiyanlaştırma faaliyetlerine karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır. Protestolar bununla kalmamış aynı zamanda "Biz Türküz ve yine Türk kalacağız" sloganlarıyla birçok yerde protesto gösterileri ve yürüyüşler düzenlemişlerdir[568]. Yabancı elçiliklere ve hükümet kurumlarına vahşet şikayetleri Pomak Türklerinin direniş gösterdiklerinin bir kanıtıdır. Örneğin Seres ve Nevrokop'ta Şubat 1913'te Pomak Türklerinin yeniden Müslümanlığa dönmeleri, Pomak direncini daha da yoğunlaştırmıştır. 1913 ilkbaharına gelindiğinde Pomak

[565] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 138.
[566] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 104.
[567] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 177, 178.
[568] Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", s. 530.

Türkleri, bireysel ve toplu olarak bir meydan okuma yürütmüşler, tüm köyler kiliseye katılmayı veya vaftiz olmayı reddetmiştir[569].

Balkan savaşlarının bitmesinden sonra Pomak Türklerine sürdürülen zoraki milliyet ve din değiştirme kampanyası soykırıma dönüşünce Osmanlı Devleti'nin Sofya'daki elçisi Fethi Okyar ile[570] Sofya'da ateşemiliter olarak bulunan Mustafa Kemal[571], durumu ciddiyetle takip ederek bu mezalime sessiz kalmamış ve Fethi Okyar Bey'le beraber vaziyeti Bulgaristan Hükümeti nezdinde sert üslupla yazılı bir nota ile protesto etmişlerdir. Notada yapılan baskılar durdurulmazsa Osmanlı Devleti'nin misillemede bulunacağı belirtilmiştir. Notayı hazırlayan Mustafa Kemal, daha sonra olay yerine giderek, incelemede bulunmuş ve kararlı girişiminin olumlu neticelerini görmüştür[572]. Mustafa Kemal'in Sofya'da askerî ataşe olarak bulunması Bulgaristan Türk basınının birleşmesini, Türklerin de bir siyasî oluşumun içinde birleşmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal Bulgaristan içindeki gezilerinde özellikle Türklerin çok bulunduğu şehirleri gezmiş, Türklerin maneviyatını kuvvetlendirip Anavatan'a olan bağlılıklarını artırmak istemiştir. Türkler arasında millî birlik ve millî şuurun daha da kuvvetlenmesi mümkün olmuş, diplomatik müzakereleri Fethi Okyar idare ederken Mustafa Kemal de askerî ve resmî görüşmeleri gerçekleştirmiştir[573]. Bulgaristan Başbakanı Vasil Radoslavov'a göndermiş oldukları notadan sonra Fethi Okyar ve Mustafa Kemal, Pomakların durumunun iyiye gitmemesi halinde benzer önlemlerin İstanbul'da yaşayan Bulgarlar için alınacağının anlaşılmasını sağlamışlardır. Vasil Radoslavov'un hükümeti, Pomaklar üzerindeki

---

[569] Fatem Myuhtar, *a.g.e.*, s. 86, 89.

[570] İlker Alp, *Pomak Türkleri...*, s. 53. Ali Fethi Okyar'ın Bulgaristan/Sofya sefirliğine atanması ve dönem faaliyetleriyle ilgili bkz. Mehmet Sancaktar, "Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1913-Aralık 1917)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 81, Ankara 2011.

[571] Balkan savaşları sona erip Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında 29 Eylül 1913'te İstanbul Barış Antlaşması yapıldıktan sonra Mustafa Kemal Atatürk, 27 Ekim 1913'te Türkiye'nin Sofya elçiliği askerî ataşeliğine atanmıştır. Bkz. Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkiler (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri Genelkurmay Basımevi,* Ankara 2005, s. 143. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine cephede bir görev isteyen Mustafa Kemal, Tekirdağ'da bulunan 19. Tümen Komutanlığı'na atanması üstüne 1915 başlarında, Pomaklar'ın Hıristiyanlaştırılmasına mani olduğu Sofya'daki görevinden ayrılarak Türkiye'ye dönmüştür. Bkz. Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından…", s. 98.

[572] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...*, s. 181; Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar", s. 530, 531; Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 60.

[573] Altan Deliorman, "Mustafa Kemal'in Askerî Ataşe Olarak Bulgaristan'daki Faaliyeti", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 25, Kasım 1964, s. 45-50.

şiddetin önüne geçilmesi için tedbir almış ve Pomaklar da teşekkür borcu olarak parlamento seçimlerinde onun partisine oy vermiştir. Bu sebepten dolayı muhalefet, Vasil Radoslavov'u Türk Başbakanı diye nitelemiştir. Ancak Vasil tarafından Pomaklara karşı yapılan baskıların önüne geçilmesi için alınan önlemlere rağmen bu mesele, Türk-Bulgar ilişkilerinde sonuçlandırılamayan mesele olarak kalmıştır[574].

Pomak Türklerine uygulanan korkunç mezalim karşısında, İngiltere'nin Bulgar hükümetine gönderdiği protesto memorandumu ve merkezi Londra'da olan Balkan Komitesi tarafından gönderilen mektup dışında batı dünyası sessiz kalmış, mezalimi önleyici hiçbir faaliyette bulunmamıştır[575]. Medeniyet maskesi altında bulunan Avrupalılar, Balkan işkencelerine karşı ses çıkarmak şöyle dursun seyrederek, bâtılı hak şeklinde göstermekten, Türkleri barbarlıkla itham etmekten geri kalmamışlardır[576]. Bulgar yönetimleri çağın yüz karası metotlarıyla yok etmek istedikleri Türklerin çığlıklarının duyulmaması için, yalanlarla inkâr ettikleri gerçekler dünya kamuoyuna yansımış ve Bulgar zulmü kanıtlanmıştır[577]. Bulgar hükümeti, Bulgaristan'daki Türk-Müslüman topluluğunu Türk, Pomak, Arnavut, Tatar şeklinde bölümlere ayırıp teker teker yok etme yöntemini uygulamıştır. İşe Pomaklardan başlansa da Pomakların yok edilişi çok ciddi tepkilere yol açmamıştır. Sorun milletlerarası konuma taşınmamış ve ateş düştüğü yeri yakmış Pomaklar, kendi kaderleriyle baş başa kalmıştır[578].

Darıdere, Dövlen, Paşmaklı, Nevrekop ve çevresinden Pomak Türkleri konsolosluklara sürekli olarak başvurmuşlardır[579]. Tüm baskı ve adaletsizlikler Pomak Türkleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Pomak okullarıyla ilgili uygulamalardan sonra Nevrokop kazasının Marulevo, Jijevo, Brejten, Koçan, Tuhavişte, Vilkosel, Ablanitsa gibi köylerin encümenleri Pomak okullarında dinî ders saatlerini haftada bir saate indirmeleri, erkek ve kız çocukların başlarını

[574] Cengiz Hakov, "Bulgaristan'ın 1908'de…", s. 47. Gönderilen bu notayı Mustafa Kemal kendisi hazırlamış ve daha sonra bölgeye giderek incelemelerde bulunmuştur. Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri...,* s. 115.
[575] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri...,* s. 59.
[576] *Alam-ı İslam Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri…,* s. 8.
[577] Kamuran Özbir, *a.g.e*., s. 115, 116.
[578] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...,* s. 352.
[579] BCA, Dosya: 426612, Fon: 30.10.0, nr. 242.637, 10.2.1935.

açtırmaları, bazı köylerde öğretmenlerin kızların saçlarını kestirmesi ve haftada bir saat Hıristiyan ayini yapılacağını söylemeleri üzerine bir heyet seçip Sofya'ya göndermişlerdir. Heyet sorunları eğitim bakanına teslim etmiştir. Aynı şekilde Peştere kazası, Banya, Çepine, Rakitova, Lıcene, Dorkova, Korova, Kostandova gibi köyler Sofya'ya gönderilen 6 kişilik bir heyette Pomak Türklerinin sorunlarını çeşitli bakanlıklara ileterek asimilasyon politikasına son vermelerini dile getirmişlerdir[580]. 1946'da muhaliflere oy verdikleri iddia edilerek belediye reisleri ve zabıtası tarafından işkencelere maruz kalan Pomak Türkleri, başkonsolosluğa gözyaşları içinde müracaatta bulunarak şikayetlerini dile getirmişlerdir[581]. 1947'de Yunanistan ve Bulgaristan sınırı boyunca uzanan Rodop bölgesinde yaşayan Pomak Türkleri, Bulgar boyunduruğundan kurtulmak için Birleşmiş Milletler'den plebisit yapılmasını istemişlerdir[582]. Pomak Türklerinin isim değiştirmelere en ses getiren direnişi Mart 1964'te Ribnova'da meydana gelmiş, bu protestolar diğer köylere de yayılmıştır. Çoğunlukla kadınların oluşturduğu bir kalabalıktan meydana gelen gösterilere katılanların bazıları, yerel makamlar tarafından hapsedilmiş bazıları da öldürülmüştür. Sonuçta direnişe rağmen Pomak Türkleri resmen yeniden adlandırılmıştır[583].1970'li yıllarda Türklere karşı girişilen zorla din değiştirme hareketine karşı çıkanlardan biri de Libya lideri Kaddafi olmuştur. Kaddafi, 1972 yılı Kasım ayında bir heyet göndererek Bulgaristan'da Türklere karşı girişilen Jenosit hareketini inceletmiş ve Bulgar hükümeti nezdinde şiddetli protestoda bulunmuştur. Ayrıca Libya'daki Bulgar teknisyenlerini de sınır dışı etmiştir[584]. 1972'de Libya Başmüftüsü Şeyh Tahir Ahmet Az-Zavi, Bulgar hükümetini tenkit etmiştir. Ayrıca Bulgaristan ile ekonomik hatta diplomatik ilişkilerin kesilmesini önerecek kadar ileri gitmiştir. 1973'te Kaddafi, Yugoslavya ziyareti sırasında Bulgaristan'a yönelik sözleriyle Libya'nın tepkisini göstermiştir. Bu durum Pomakların isimlerinin değiştirilmesini durdurmasa bile yavaşlatmıştır[585]. Yine de 1970'lerdeki Pomak Türklerine yönelik Bulgarlaştırma ve Slavlaştırma faaliyetleri Türk ve dünya

[580] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...,* s. 62, 63.
[581] BCA, Dosya: 426853, Fon: 30.10.0, nr. 243.646, 31.1.1947.
[582] "Pomaklar Bulgar boyunduruğundan kurtulmak istiyorlar", *Cumhuriyet,* 18.01.1947, s. 3.
[583] Kristen Ghodsee, *a.g.e.,* s. 51. 1970'lerdeki protestolarda da kadınlar büyük rol oynamıştır. Çünkü her şeyden önce yeni doğmuş bebeklerin isimleri hedef alınmıştır. Mary Neuburger, *a.g.m.,* s. 194.
[584] Hamza Eroğlu, *a.g.m.,* s. 19, 20.
[585] Ömer E. Lütem, *a.g.e.,* s . 281.

kamuoyunda fazla ses meydana getirmemiştir. Bu suskunluk ise onların cesaretini kamçılamış diğer Türk gruplara yönelmelerini sağlamıştır[586]. Türkiye tarafından kayda değer bir tepki gösterilmeme sebebi, Türk hükümetinin o yıllarda Kıbrıs sorunu ile de meşgul olmasıdır[587]. Ancak bu pasif tutum, Bulgaristan'a karşı gereken tedbirlerin alınmamasına, olayların Türk ve dünya kamuoyuna yeterince duyurulmamasına, dolayısıyla Bulgarların sürdürdüğü faaliyetlerde caydırıcı bir unsur yaratılamamasına sebep olmuştur. Gereken tepkinin gösterilmemesi Bulgaristan'a aynı kampanyayı 1984'ten sonra ülke çapında yaymasına cesaret veren etkenlerden biri olmuştur[588].

Bulgaristan yönetiminin Aralık 1984'ten itibaren Türklerin feryatlarının ve yaşanan olayların dışarıya sızmaması için tedbirler almasına rağmen olaylar duyulmuştur. Bu durum karşısında kamuoyunun tepkisini çekmemek için, Türklerin kendi arzusuyla isimlerini değiştirdiği iddiasını öne sürmek zorunda kalmışlardır. Fakat 1985'ten itibaren dünya basını, Türklerin ölülerinin bile isimlerinin çeşitli işkence yöntemleriyle değiştirilmeye çalışıldığına ilişkin bilgi ve gizli belgeleri hemen hemen her gün kamuoyuna iletmiştir. Ayrıca Türklerin, Türkiye'deki yakınlarına yolladıkları mektuplar, Türk basınında da yer almıştır[589]. 19 Nisan 1985'te Alman İkinci Televizyonu (ZDF) tarafından Bulgaristan'da devlet terörüyle devam ettirilen din ve milliyet değişim faaliyetleri kamuoyuna açıklanmıştır. 1971'den itibaren isim, din ve dil değiştirme uygulamalarının sürdüğü açıklanmıştır. Amerika'nın Sesi radyosu da 27 Mayıs 1985'te Bulgarlaştırma kampanyası sırasında meydana gelen olaylarda Kırcaali'de 500 Türk'ün öldürüldüğünü, 1.000 kişinin tutuklanarak kampa gönderildiğini söylemiştir[590]. Özellikle 1985'ten beri yapılan birçok milletlerarası insan hakları toplantılarında Türklerin durumu tartışılmış ve yapılan baskı ve saldırılar dile getirilmiştir. Bunlardan biri 1985'te Kanada Ottova'da toplanan İnsan Hakları Uzmanlarının Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'dır, diğeri 1985'teki Avrupa Konseyi ve 1985-1986-1987'de Cenevre'deki İnsan Hakları

[586] Sami Kocaoğlu, *a.g.e.*, s. 52.
[587] Ömer E. Lütem, *a.g.e.*, s . 82.
[588] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla…,* s. 186; Ömer E. Lütem, *a.g.e.,* s . 175.
[589] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 60.
[590] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla…,* s. 228.

toplantılarında ele alınmıştır. Birçok hükümet Türklere yapılan saldırıları kınayan kararlar almış[591], 1985'te KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş Bulgaristan'daki Türklere uygulanan baskıları kınamış ve tüm ülkeleri bu vahşeti kınamaya, tepkisiz kalmamaya davet etmiştir[592]. Bulgarlaştırma hareketlerini kınama ve soydaşlarımızın haklarına sahip çıkılması için dünya kamuoyunu harekete geçirme amacıyla Avrupa'nın çeşitli yerlerinde protesto gösterileri düzenlenmiştir. Yanı sıra basında da yer bulan haberlerden biri The Times gazetesinde "Bulgaristan, milliyetçilik adına Türkleri yok ediyor." başlığını taşımaktadır. Yine Pakistan'ın önde gelen gazetelerinden Muslin'de Bulgar yönetiminin yalanlamaları ve Türklerin isimlerinin değiştirilmesine yer verilmiştir. Türklere yönelik eritme politikasını konu alan diğer ülke ve gazetelerine Norveç'in Dağbıadet gazetesi, İsveç'in Afronbıadet gazetesi, Kanada'nın The Globe and Mail gazetesi örnek gösterilebilir[593]. Almanya'da bazı Türk bakkalları kapılarına "Bulgar zulmüne son. Bulgar malı satmayalım, almayalım." şeklinde pankartlar asmışlardır. Bulgaristan Almanya'ya milyonlarca marklık zeytin ve peynir göndermektedir. Bu yiyeceklerin en büyük müşterisi ise Türkler'dir. Öte yandan Almanya'nın çeşitli kentlerinde Bulgar zulmünü protesto yürüyüşleri de yapılmıştır[594]. Kuveyt parlamentosu, Nisan 1985'te Bulgaristan'ın Türklere yaptığı baskı girişimlerinin bütün dünya Müslümanları tarafından dikkatle gözlenmesini isteyerek Türklere yapılan bu baskıyı kınamıştır[595]. İstanbul'daki Bulgar kilisesi papazı, Bulgaristan'da soydaşlarımıza karşı girişilen baskı ve işkenceleri Mart 1985'te kınamış ve "Ateş yanmayan yerden duman çıkmaz." demiştir. Papaz Ganço Urukal, Bulgar yöneticileri için "Allah onları ıslah etsin." tabirini kullanmıştır[596]. Ürdün'deki Müslüman Teşkilatları ve Cemiyetleri Konseyi, Bulgaristan'a bir mektup göndererek baskılara son vermesini istemiştir[597]. 1986'da 16. Müslüman Ülkeleri Dışişleri Bakanları'nın konferansında konu ele alınarak, Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumunu incelemek ve çözüm yolu önerilerinde

---

[591] Jerome J. Shestack, *a.g.m.*, s. 100.
[592] Bilal Şimşir, *Türk Basınında..., a.g.e.*, s. 125. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kurucu Meclisi'nin Türkler'e uygulanan baskı ve terör eylemlerini kınayan karar sureti için bkz. Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 17.
[593] Detaylı bilgi için bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında..,* s. 237, 271.
[594] Bilal Şimşir, *Türk Baınında...,* s. 286.
[595] Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 111.
[596] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 416.
[597] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 320.

bulunmak üzere bir temas grubu oluşturulmuştur. Suriye ve Yemen Arap Cumhuriyeti'nin baş müftüleri Bulgaristan'ı ziyaret etmişler, ancak yabancı gözlemci, diplomat, gazeteci gibi kimseler Müslümanların yoğun olduğu yerlere girememişlerdir[598].

[598] Javid İqbal, "Türk-Bulgar İkili Anlaşmaları Işığında Bulgaristan'daki Müslüman-Türk Azınlığı Sorunu", (çev. Mübin Manyase) *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu,* Ufuk Matb., İstanbul 1988, s. 27.

3. BÖLÜM

POMAK TÜRKLERİ'NE UYGULANAN YUNAN ASİMİLASYON POLİTİKALARININ ARKA PLANI

1. Yunan Dış Politikasının Ana Hatları ve Uyguladıkları Yöntemler

Yunanistan yıllardan beri Türkler üzerinde çeşitli yıldırma taktikleri uygulamıştır. Baskı, gözdağı ve zorlukla topraklarını ellerinden alarak göçe zorlayan Yunanlılar, Pomak Türklerine karşı "Yunanlaştırma" politikası uygulamışlardır. Bu politikanın uygulanmasına daha 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında gidilmiş, Tesalya ve Epir gibi bölgelerde yaşayan Pomak Türklerinin isimleri daha o zaman değiştirilmiş, köyleri yağma ve talan edilmiştir. Balkan Savaşları esnasında Yunanlılar, Müslüman Türklere karşı çeşitli baskı ve katliamlarda bulunmuşlardır. Özellikle Selanik'te Bulgarların yaptıkları taşkınlıklara göz yuman Yunanlılar, Bulgarların bile çok bulduğu mezalime katılmışlardır. İşgal ettikleri yerlerde mevcut olan Müslümanlara tarihte örneğine az rastlanır saldırılar yapmışlardır[599]. "Genosit Mortal" denilen "yok ederek tasfiye" metodu, 1923, 1941, 1944, 1949 ve 1950 yıllarında uygulanmış, 1923 senesinden başlayarak Türklerle meskun yerlerde terör, sabotaj ve politik suikastlar düzenlenmiştir. Binlerce Türk tutuklanmış, serbest bırakılanlar ise Türkiye'ye göç etmiş ya da Dedeağaç, Fere, Soflu ve Dimetoka'nın Türk-Yunan sınırlarında yok edilmişlerdir. Bazıları ise Semendirek-Enez arasında denizde öldürülmüşler, Türk unsurları eritme politikasındaki taktiklere maruz kalmışlardır[600]. 1925 ve 1941 yılları arasında Dimotika, Soflu, Fere, Dedeağaç ve Şapçi'nin yayla köy ve kasabalarında binlerce Pomak Türkü yerel polis terörüyle din ve etnik sıfat değiştirimi için Yunanlı olmaya mecbur edilmişlerdir[601]. 1923-1949 yılları arasında aktif tarzda uygulanan 'yok ederek ortadan kaldırma' metodu sonucunda 12.369 kişi öldürülmüştür[602]. Yunanistan'ın Türklere olan yaklaşımını belirleyen genel olarak üç temel etmen

[599] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 77-78.
[600] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 482.
[601] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 78, 79.
[602] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 634.

bulunmaktadır: Yunanistan'ın milletlerarası antlaşmalar ve bu antlaşmalarla Batı Trakya Müslüman Türk ahalisine yönelik çeşitli yükümlülüklere girmesi, Türkiye-Yunanistan ikili ilişkileri, Yunanistan'ın iç dinamikleridir. Birincisi itibarıyla, Yunanistan Türk halkının antlaşmalardan köken alan haklarını çoğunlukla engellemiş ya da en düşük seviyede uygulamıştır. İkincisi bakımından; ilişkilerin iyi olduğu zamanlarda Yunanistan'ın azınlık politikası da olumlu, ilişkilerin kötü gittiği zamanlarda ise Türk azınlığın baskıyla haklarının gasp edildiği dönemler olmuştur. Yunanistan iç dinamikleri, yani Yunanistan'ın kendi iç gelişmeleri ve politik kişileri de belirleyicidir. Bu anlamda, Yunanistan iç savaşı (1944-48), Cunta yönetimi (1967-74), A. Papandreu iktidarı Türk azınlık üstünde olumsuz politikaların uygulandığı süreçler olmuştur. Sözgelimi Türkiye'nin Kıbrıs harekâtıyla Yunanistan, Türklerin üstündeki baskılarını artırmıştır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) kuruluşu ve A. Papandreu'dan dolayı iki ülke ilişkilerinin bozulması, Türkler üstünde baskıları tahammül edilmez hale getirmiştir. Beş gün sonra İnhanlı halkının toprakları ellerinden alınarak Yunanlılara verilmiştir. Sudan sebeplerle ağır para cezaları verilmiş, işkencelerde ölümler yaşanmış, yurtdışı diploma denkliklerinde sorunlar çıkarılmış, Türkler Batı Trakya dışına çıkarılarak eritilmeye çalışılmıştır. 1990'ların ikinci yarısından başlayarak ikili ilişkiler iyi olmakla birlikte bu, Batı Trakya Türklerinin durumuna fazla yansımamıştır[603].

Yunanistan, Batı Trakya Türklerini çeşitli metotlarla yıldırarak göç etmeye zorlamıştır. Türklere inşaat ve onarım ruhsatı, traktör ehliyeti, av silahı ve ruhsatı vermeme, türlü bahanelerle para cezalarına çarptırma, arazilerine el koyma ya da kamulaştırma, tahrik, tehdit ve saldırılar, pasaport sınırlamaları en fazla uygulanmış olan yöntemlerdir. Batı Trakya'ya Yunanlıların yerleşmesi ve Türklerin topraklarını satın almaları teşvik edilmiştir. Ayrıca Rusya'dan getirilen Pontus Rumları da Batı Trakya'ya yerleştirilmiştir. Böylelikle Türklerin oranının düşürülmesine çalışılmıştır. Batı Trakya Türklerinin ve özellikle Pomakların çiftçi oldukları düşünüldüğünde traktör ehliyeti alamamaları, ellerindeki arazilerine el konulmasının ne demek olduğu daha iyi anlaşılır. 1923 yılında Batı Trakya'da ekilebilir arazinin %84'ü Türklerin

[603] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 174, 175.

elindeyken 1980'li yıllarda bu oran %35'e, 1990'larda %20'ye düşmüştür[604]. Bu husus Yunanistan'ın zamanla sistematik şekilde yapmış olduğu kamulaştırma ve devletleştirmenin bir neticesidir. Bu yolla verimli arazileri ellerinden alınmış olan Türklere arazi bedelleri ya ödenmemiş ya da düşük şekilde ödenmiştir. Çoğunluğu çiftçi olan Türkler, başkalarının yanında bilhassa Yunanlıların yanında çalışırken adlarını değiştirmeye zorlanmışlardır. Traktör kullanmak için ehliyet alımında yaşanan sorunlar gibi, küçük meslek sahipleri ile esnafların ruhsat almalarında da sorunlar yaşanmış, ruhsatlar ancak yargı vasıtasıyla temin edilmiştir[605].

Batı Trakya'nın Türkler için önemi, buradaki Türk azınlığın varlığından kaynaklanmaktadır. 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile hak ve statüleri güvence altına alınarak mübadele dışında bırakılan azınlık nüfusu, İskeçe ve Gümülcine illeriyle Dedeağaç ilinin batı kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Azınlığın nüfusu bilinmemekle birlikte 1990 Helsinki Raporu, bunun 120.000-130.000 arasında olduğunu göstermektedir. Lozan Antlaşması'nın imzalanması sırasında Batı Trakya'daki toplam nüfus 191.699'dur. Bunun 129.120 (%67)'si Türk, 33.910 (%18)'u Yunan ve 28.669 (%15)'u Bulgar, Yahudi, Ermenidir[606]. Yunanistan, bölgede yaşayan Türk azınlığı "Pomak", "Türk" ve "Çingene" olarak bölmeye çalışmaktadır. Yunanistan'ın açıkladığı istatistiklere göre azınlığın % 15'i Çingene, % 35'i Pomak, % 50'si Türklerden oluşmaktadır. Müslüman Türk azınlık içerisinde Çingene ve Pomaklar yaşasa bile, bu kesimdeki insanlar kendilerini "Türk" olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Müslümanlık ortak bir payda ve özelliktir. Dolayısıyla ortak din faktörü, birleştirici bir unsur olarak değerlendirilir. Yunanistan'ın resmî söyleminde azınlığın sadece dinî kimliği üzerinden bir tanımlamaya tabi tutulması da aslında Yunanistan'a karşı Türkiye'nin tezlerini güçlendirecek bir etki yaratmaktadır. Azınlığın etnik kimliği üzerinden ayrıştırılması ve demografik yapısının bölünmesi Batı Trakya'da yaşayan azınlığın sayısını azaltacakken "Müslüman" kimliği azınlığın sayısını çoğaltmakta ve dinî kimlik üzerinden birleşmesine yaramaktadır. Bu da

[604] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 343; Türkkaya Ataöv, *a.g.m.*, s. 90. Yunan makamları otomobil, motosiklet, hatta ağır araç ehliyetlerini normal şekilde hak edenlere verdikleri halde, traktör ehliyeti uzun yıllar vermemişlerdir. Ehliyetler 1991 senesinden itibaren verilmeye başlanmıştır. Halit Eren, *a.g.m.*, s. 213.
[605] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 482, 485.
[606] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 32.

aslında Yunanistan'ın Batı Trakya azınlığını asimile etmesini engelleyecek bir etken olarak değerlendirilebilir[607].

1938'de "Sınır ve Kıyı Bölgelerinde Taşınmaz Alım-Satım Hakkının Kullanılmasının Hakkında İhtiyaca İlişkin Kanun" ile 'milliyeti Yunan olmayan' veya 'soydaş olmayan' diğer ifadeyle 'başka soydan' olan Yunan vatandaşlarının taşınmaz mal sahibi olunmasına izin verilmemektedir. Kanun bu yönüyle etnik tabakalaşmanın ve soydaş-başka soydan nitelemesinin ve bu nitelemeye dayalı eşitsizliğin 1938'de de var olduğuna kanıt oluşturmaktadır[608]. Bu da genel olarak Batı Trakya Türklerine büyük bir baskı uygulanmış olduğunu göstermektedir. Türkler asimile tehlikesiyle karşı karşıya kalmış, yeni taşınmaz mal almaları yasaklanmış, seyahat serbestîleri kısıtlanmış hatta eski evlerinin tamirleri için izin alma mecburiyetinde bırakılmışlardır. Batı Trakya Türkü'nün Yunan vatandaşlığı sadece vergi vermek, askerlik görevini ifa etmek ve diğer mecburiyetleri yerine getirmeye dönüşmüştür. Eğitim ve öğretim kuruluşlarını inşa ve idare etme haklarını da tam kullanamamışlardır. Hedef asimilasyon projesinin tatbiki doğrultusunda, Türkleri kültür yoluyla yok etme, sürgün yoluyla tasfiye etme politikası ve Helenizm'in değişmez prensibi Türk düşmanlığı olmuştur[609]. Yunan politikasının başlıca unsurları şöyle özetlenebilir:

1-Türk toplumunun çoğalmasını önlemek ve Yunanistan'dan göçe zorlamak,

2-Türk toplumunun millî benlik ve kimliğini aşınmaya uğratmak,

3-Toplumun bilinçlenmesini önlemek, noksan eğitim-kültür vererek geri kalmalarını sağlamak,

4-Türklerin bir toplum olarak yaşayış olanaklarını ortadan kaldırmak ve asimilasyona uğratmak [610] . 1955 sonrası dönemde uygulanan Yunanistan'daki

---

[607] Müslüman azınlığın %35'inin Pomak olduğunu söyleyen Yunan politikasında Pomaklar, iki dünya savaşı arasında Türk olarak görülmüş ve tehdit olarak algılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise Bulgaristan Batı Trakya'yı işgal etmiş ve Pomaklar Bulgar etnik etkisine maruz kalmıştır. Bu dönemde de Pomaklar Bulgaristan yüzünden tehdit olarak degerlendirilmiştir. İsmail Duran, *Avrupa Birliği Üyesi Yunanistan'da Batı Trakya Türk Azınlığının Sorunları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi*, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 41, 165.

[608] Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 53.

[609] Bilal Şimşir, *Türk Basınında..,* s. 175.

[610] Zerrin Balkaç, *a.g.m*., s. 478.

Türklere yönelik baskı politikaları 1960'lı yıllarda dozajını artırmıştır. Özellikle 1967'de Yunanistan'da ülke yönetimine el koyan askerî cunta, Türk azınlığa karşı daha sert bir politika izlemiştir[611]. Yunanistan'ın Pomaklarla ilgili nihai amacı, Pomak kimliğine daha fazla yer verip güçlendirerek, onları Türk'ten farklı etnik grup olarak bir yakın devlet olan Türkiye'den mahrum bırakmak ve buna eşdeğer şekilde de asimilasyona uğratmaktır[612]. Ancak şimdiye kadar Yunanistan, Pomakları Türklerden ayırma girişimlerine yönelik politikalarında başarısız olmuştur[613].

Bir Türk'ün kamuda istihdam edilme şansı azdır. Çünkü bu olanak nispeten sınırlı bir kesime sunulmaktadır. Üstelik Yunanistan bunu da asimilasyon lehinde kullanmıştır. 1980'lerde başlatılan azınlıkların kamuda istihdamını Pomaklar ile Müslüman Çingenelere adamıştır. İstihdam daha çok ikinci küme tarafından kabul edilmiştir. Yunanistan bu uygulamayla, kendilerini çoğunlukla Türk kabul eden bu iki kesimi Türk kültüründen uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Çünkü yalnızca Atina'da memur olunacaktır ve memur olmanın koşulu ise aile olarak Atina'ya taşınmak ve oy potansiyellerini de nakletmektir. Gaye, Türkleri bölmek ve zayıflatmaktır. Yunan milliyetçiliğinin vaat ettiği çıkarları temin etmenin koşulu Türklük'ten vazgeçmiş olmaktır[614]. Bu durumda, Batı Trakya'daki soydaşlarımızın maruz kaldıkları baskı; kendilerine uygulanan insanlık dışı yöntemler, uğradıkları soykırım, Yunanistan Meclisi'nden dışlanmaları, 1936 yılında ilan edilmiş olan "Yasak Bölge" sebebi ile açık hava hapishanesinde yaşamaya mecbur tutulmaları ve mülkiyet kısıtlamalarının neticesi net olarak 'göçe zorlanma' ve 'vatandaşlıktan çıkarılma' olarak görülmüştür. Son 80 sene içerisinde artmış olması gereken nüfus oranı tam aksine %8'den daha çok azalış yaşamıştır. Sonuç olarak Batı Trakya Türk azınlığı yıllarca asimile

---

[611] Zikredilen dönemlerde Yunanistan'daki Türkler'e yönelik politikaların sertleşmesinde Türkiye'nin de etkisi bulunmaktadır. Kıbrıs meselesi ve 6-7 Eylül olayları bu durumda belirleyici olmuş, iki ülke arasında yaşanan gerginliklerin faturası azınlıklara kesilmiştir. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 80-92.

[612] Benzer politika ülkedeki Ortodoks Arnavutlar üzerinde uygulanmaktadır. Arvanitler olarak yapılan adlandırma ile istismar etmek suretiyle asimile etmek istenmiştir. Açık olarak Arnavutlar'ı bir akraba devlet olan Arnavutluk'tan mahrum bırakmanın ve asimile etmenin yolunu Arnavit(es) isminin korunmasında ve bunun sözde bir "yunan alt kültür grubu" olduğunun benimsenmesinde bulmaktadır. Bu doğrultuda Arvanit Derneği gibi oluşumlar içinde bir araya gelmelerinde sakınca görülmemiş hatta Arnavut(lar) isminin benimsenmesine karşı bir önlem şeklinde nitelenmiştir. Bkz. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 40, 41.

[613] Hugh Poulton, *a.g.e.*, s. 89.

[614] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 183.

edilmeye çalışılmış olsa da, temel hak ve hürriyetlerinden mahrum olmalarına rağmen millî birlik ve kültürlerini muhafaza etmeyi başarmışlardır[615].

1.1. Türk Varlığını İnkâr ve Millî Kimlik Sorunu

Yunanistan, Bulgaristan'ın 1968-1972 ve 1984-1990 dönemlerinde başarısızlıkla neticelenen stratejisine özenerek, Türk azınlığın varlığını inkâr etme yolunu tercih etmiştir[616]. Yunanistan'ın yapmaya çalıştığı asimilasyon uygulamalarının en açık olanı Türk kimliğinin Yunanistan'da inkar edilmesidir. Yunanistan, ana dili Türkçe olan bu insanların etnik kökenini reddetmekte ve yalnızca Müslüman azınlık olarak niteleyerek toplumu bölmeye çalışmaktadır. Yunanistan'ın hedeflerinden biri de Batı Trakya Türklerinin Türkiye ile olan tarihi ve kültürel bağlarını koparmak ve kendi içinde eritmektir[617]. Yunanistan'daki Türk azınlığın en önemli meselelerinin başında etnik kimliğini rahat şekilde ifade edememesi gelmektedir. Yunanistan, "Türk" sözcüğünün kullanımına şiddetle karşı olup, bu kelimeye tahammül edememektedir. Yunan hükümeti Batı Trakya'daki Türk varlığını reddederek, hükümet sözcüleri "Batı Trakya'da Türk yoktur" demektedir[618]. Yunanistan bu iddiayı bir strateji gereği uygulamaktadır. Böylelikle Türkiye'yi Batı Trakya sorununda taraf olmaktan çıkarmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin desteğinden mahrum Batı Trakya Türkleri, doğal olarak Yunan emperyalizmi karşısında bîçare kalacaklardır[619].

Türk kimliğinin reddedilmesinde Albaylar Cuntası rejiminin önemli rolü bulunmaktadır. Bu dönem Türk azınlığı sindirmek için, ağır ve sistemli baskıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Yunanistan Türk kimliğini reddederken, Türk azınlığın homojen bir yapıya sahip olmadığını ve değişik etnik gruplardan oluştuğunu iddia etmektedir. Ancak bu savı çürüten Lozan Antlaşması'nın Azınlıkların Korunmasına ilişkin 45. maddesinde Yunanistan'ın ileri sürdüğü gibi "Müslüman Azınlıklar"dan değil Fransızca metninde "Müslüman Azınlık"tan

[615] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 16, 17.
[616] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 636.
[617] Salim Gökçen, *a.g.m.*, s. 52.
[618] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 176.
[619] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 480.

bahsedilmektedir. Yunanlılar için "Yunan ulusu" ile "Rum Ortodoks" kavramları eşit olsa da Osmanlı Devleti ümmet kavramını hâkim kıldığından Lozan Antlaşması'nda etnik değil dinî tanımlama kullanılmıştır. Ayrıca mübadele antlaşması "Türk-Rum Ahalinin Mübadelesi Ahitnamesi" adını taşımaktadır. Bu durum azınlıklardan birinin Türk, diğerinin Rum olduğunu gösteren resmî tescil niteliğindedir[620]. Ayrıca 1951'de imzalanan Türk-Yunan Kültür Antlaşması'nda bu azınlık, Türk olarak nitelenmiş ve Batı Trakya'daki Müslümanların Türk olduklarına dair devletlerarası komisyonlarca kabul edilmiş belgeler bulunmaktadır. Yunanistan'da 'Mareşal Papagos Kanunu' ile 'Türk ilkokulları' terimi kullanılırken, verilen diplomalarda tasdiknameler Türk diliyle yazılmıştır. Yunan hükümetleri Türkiye ile nota yazışmalarında Batı Trakya'daki Türk azınlığın Türk olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak Yunan yetkilileri Türklerden "Müslüman Yunanlılar", "Müslüman Elenler" ya da "Müslüman Azınlık" şeklinde bahsetmişlerdir. Bu suretle soydaşlarımızı millî bir azınlık yerine dinî bir azınlık olarak göstermeye çalışmışlardır[621].

19 Kasım 1987 tarihinde Yunan hükümet sözcüsü Rumbatis, Batı Trakya'da Türk azınlığı olmadığını öne sürmüştür. Bir gazetecinin "Peki bu topraklarda yaşayan Müslümanların soyunun ne olduğunu açıklar mısınız?" şeklindeki sorusuna ise cevap verememiştir[622]. Yunanistan kendisini bağlayan her milletlerarası hukuk belgesini; Anayasası'nın 28. maddesiyle iç hukukunun bir parçası olduğunu kabul etmiştir. Böylece, taraf olunan milletlerarası belgelerin, kanunların üstünde anayasa değeri taşıdığını kabul ve teyit etmiştir. Ancak Yunanistan, taraf olduğu ikili ve çok taraflı olan antlaşmaların yanı sıra BM ve Avrupa Konseyi bünyesindeki vatandaş, azınlık ve insan haklarının korunmasına ilişkin birçok belgeye ve yükümlülüğe rağmen ve tüm bunları kabul eden Anayasası'nın 28. maddesine aykırı olarak ülkesindeki Türk etnik varlığını, kimliğini ve kültürünü açığa vurma, örgütlenme hak ve özgürlüklerini reddetmektedir [623] . Öyle ki Yunanistan'da 1951 yılı sonrasında yapılan nüfus

[620] Hülya Emin, "Batı Trakya'da Türk Varlığı, Balkanlar'daki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını", *Uluslar arası Sempozyum*, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, Bursa 2002, s. 158, 159.
[621] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 636, 637.
[622] Halit Eren, *a.g.m.,* s. 218.
[623] Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 17-18.

sayımlarında ülkedeki etnik ve dinî azınlık gruplarına yer verilmemektedir[624]. Bu durum Yunanistan'da bulunan azınlıkların gerçek miktarını tespit etmeyi oldukça zorlaştırmaktadır. Çünkü Yunanistan belirlediği millî politika gereği, ülkedeki azınlıkların varlığını reddetmekte ve bu hususta resmî bir rakam vermekten çekinmektedir. Bu sebepten, Batı Trakya Türklerinin de net miktarı bilinmemektedir. XX. yüzyılın başlarında Batı Trakya'da nüfusun ezici çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu, arazinin, taşınan ve taşınmaz malların ve kültür eserlerinin de yine çoğunluğunun Türklere ait olduğu bilinmektedir. Bu da Batı Trakya'nın hem kültürel, hem de toplumsal ve ekonomik açıdan Türk dünyasının bir parçası olduğunu göstermektedir. Bulgarlar, 1912-1913 Balkan Savaşları'nın ardından, Mesta ile Meriç nehirleri arasındaki yerlerin nüfusunu tespit etmek için yaptıkları araştırmaların sonuçlarını şöyle açıklamışlardır:

Fener Patrikhanesine mensup Bulgar	30.374
Eksarhlık hizbine mensup Bulgar	127.736
İslâm hizbine mensup Bulgar	72.846
Bulgarların Toplamı	230.956
Türk-Müslim	136.772
Rum	9.600
Yahudi, Çingene, Arnavut, Ermeni, Gagavuz	30.810

Bulgarların verdikleri bu ölçüm sonucu gerçekleri yansıtmamaktadır. Çünkü Pomaklar 'İslâm hizbine mensup Bulgar', Rumların da bir kısmı 'Fener Patrikhanesine mensup Bulgar' olarak gösterilmiştir. Bunlar hariç tutulduğunda bölgedeki Bulgar sayısı 230.956'dan 127.736'ya düşmektedir. Ancak bu da abartılan bir rakamdır. Bununla birlikte, Türklerin Yunanlılara oranla karşılaştırılamayacak şekilde daha fazla gösterilmesi dikkat çekici bir noktadır[625]. Osmanlı Devleti'nin 14 Mart 1914 tarihinde yaptığı nüfus sayımında Batı Trakya'daki nüfus dağılımı şöyledir:

---

[624] Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 141.

[625] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 615-618. Yunanistan'ın nüfus verileri içinde Pomak Türklerinin sayısını tahmin etmek zordur. Batı Trakya'daki Pomaklar'ın Türk nüfusla birleşmiş olması sayısal bir tespiti zorlaştırmaktadır. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 62.

Türk	362.445
Rum	86.255
Bulgar	68.656
Ermeni	1.296
Muhtelif	3.952
TOPLAM	522.604

Batı Trakya'da değişen, sadece nüfus sayı ve oranı değildir. 1923 yılında toprağın %84'[626]üne sahip olan Türklerin sahip oldukları toprak oranı yukarıda belirttiğimiz gibi %35'e düşmüştür. Türkler bölge ve ülke genelindeki değişiklik ve gelişmelerden de yoksundurlar. Azınlık insanının %95'i tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta olup, sadece %5'i serbest meslek sahibi, esnaf ve zanaatkardır. Yunanistan genelinde toplam nüfusun %52'si kentli, %43.8'i köylü iken bu oran Türkler arasında %20 kentli ve %80 köylü civarındadır[627]. Batı Trakya'da etnik köken temel alınarak bir sayım oluşturulmadığından bölgede ne miktarda Pomak Türkü'nün bulunduğu da bilinememektedir. Fakat Pomaklar, Türk ve Müslüman kimliğini eşdeğer kabul ettiklerinden Yunan hükümetinin Türk kimliğini reddetmesinden rahatsızlık duymaktadırlar. Etnik kimlik yerine dinî kimliğin ön plana çıkarılmasındaki amaç, azınlığın Türkiye ile olan bağlantılarını zayıflatmak ve Türk-Pomak ayrımı yaparak karmaşık bir topluluk olarak tanımlamaktır[628].

---

[626] Bulgarlar %10, Rumlar % 5 orana sahiptiler. Bu rakamlar 1923 tarihinde Türk Temsilci Heyeti'nin taşınmaz malların dağılımını gösteren nota olarak Lozan'da ilgili devletlere sundukları oranlardır. Ayrıca yine Lozan'da Gümülcine, İskeçe, Dedeağaç ve Sofulu nüfusları da sunulmuştur. Buna göre Gümülcine'de 59.967 Türk, 8.834 Rum, 9.997 Bulgar, 1.007 Yahudi, 360 Ermeni; Dedeağaç'ta 11.744 Türk, 4.800 Rum, 10.227 Bulgar, 253 Yahudi, 449 Ermeni; Sofulu'da 14.736 Türk, 11.542 Rum, 5.490 Bulgar; İskeçe'de 42.671 Türk, 8.728 Rum, 552 Bulgar, 220 Yahudi, 114 Ermeni bulunmaktadır. Toplam olarak 129.120 Türk, 33.910 Rum, 26.266 Bulgar, 1480 Yahudi, 923 Ermeni ile genel toplam 191.699'dur. Venizelos'un Batı Trakya nüfusu hakkında 30 Aralık 1918 günü Müttefik devlet delegelerine verdiği istatistikler ise şöyledir: Gümülcine'de 50.000 Türk, 9.110 Rum, 10.550 Bulgar; İskeçe'de 22.000 Türk, 10.275 Rum, 1.695 Bulgar; Sofulu'da 32.140 Türk, 17.880 Rum, 5.380 Bulgar; Dedeağaç'ta 10.000 Türk, 7.371 Rum, 11.358'dir. Nadir Yaz, *a.g.e.,* s. 79.

[627] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 32,33.

[628] Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *Batı Trakya Türk Cumhuriyeti*, Wızart Yay., İstanbul 2014, s. 574, 575.

1950'lerde Yunanistan, bölge halkının "Türk" terimini kullanmasına izin verdiği gibi kendisi de resmî söylemlerinde "Türk" sözcüğünü kullanmıştır. Bu dönemde isminde "Türk" kelimesinin bulunduğu pek çok dernek, vakıf, birlik kurulabilmiş ya da Türk deyimini tabelalarında kullanmalarına müsaade edilmiştir. 'Gümülcine Yoksul Türk Mektep Çocuklarına Bakım Birliği', 'Gümülcine Türk Gençler Birliği' (GTGB, 1928), 'Rodop-Evros Türk Öğretmenler Birliği' (bugün Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği, 1936), 'İskeçe Türk Gençler Yurdu' (bugün İskeçe Türk Birliği (İTB), 1927) bunlara örnektir. 1955'in ardından ise "Türk" isimli birimlerin tamamı kapatılmıştır. 1972/1109 sayılı kararla okul tabelalarındaki "Türk" kelimesi kaldırılmış, yerine "Azınlık" sözü yazılmıştır. Türklere "Türk" denilmesi yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayanlar hem hapis hem de para cezasıyla cezalandırılmıştır[629]. 1974'te Cunta'nın sona ermesiyle Yunanistan demokratik rejime geçmiş ancak Türkler bu demokratik kapsam içine alınmamıştır. Çünkü cunta sonrası iktidarlar da Türklere yönelik asimilasyon ve göçü hedefleyen politikaları sürdürmüştür[630]. 1980'li yıllarda insan haklarının dünya çapında yer etmesiyle oluşan yeni düzen içinde, Yunanistan'ın baskıcı politikası ve "Türk" kimliğini yok sayması, milliyetçilik duygusunun çok mühim olduğu Batı Trakya Türkü'nü hareketlendirmiş [631] baskılar karşısında ilk toplu gösterileri gerçekleştirmişlerdir. 1988 yılında Gümülcine'de gerçekleştirilen "Türklük Yürüyüşü" etnik kimliğe yönelik saldırıya verilen büyük bir yanıt olmuştur[632]. 90'lı yılların başında dönemin Yunan Adalet Bakanı Athanassios Kanelopulos, 7 Haziran 1990'da "Cumhuriyet" gazetesinde yayınlanan bir bildirisinde, Batı Trakya'da İslam dinine mensup olan 150.000 Yunan vatandaşının bulunduğunu söyleyerek, ilk defa 1990'lı yıllardaki nüfus dağılımı hakkında bir ipucu vermiştir. Türk azınlığının bugünkü nüfusu bir gerçeği ortaya koymaktadır. 1923 yılından günümüze bu topraklarda yaşayan Türklerin miktarının, Yunanistan'ın nüfus artış eğrisine göre 235.958 kişi, Türkiye'nin nüfus artış eğrisine göre 667.784 kadar olması gerekirken, asimilasyon ve göçler sonucu bu sayı 120.000'lere gelmiştir. Bugün Türk nüfusunun yoğun olarak bulunduğu yerler, İskeçe, Gümülcine'nin merkezi ile bu şehirlere bağlı ova

[629] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 176.
[630] Hülya Emin, *a.g.m.*, s. 160.
[631] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 9.
[632] Hülya Emin, *a.g.m.*, s. 160.

köyleridir. Dedeağaç etrafındaki Türk nüfusu ise, asimilasyonun bir sonucu olarak yok denilecek derecede azalmıştır. Günümüzde Yunanistan'da toplam olarak 150.000 civarında Türk'ün bulunduğu ve genel nüfusun %1.5'ini oluşturdukları tahmin edilmektedir. Türklerin olduğu yerler, Gümülcine, İskeçe ve Dedeağaç'tır. Ayrıca Dimetoka ve Sofu'da da çok miktarda Türk yaşamaktadır. Batı Trakya'nın haricinde Rodos ve 12 Adalar'da yaşayan belli bir Türk nüfus mevcuttur. Bunların dışında Rodopların Batı Trakya bölümünde 40.000 kadar Pomak Türkü yaşamaktadır[633]. Bugüne kadar Yunan yönetimince Türk kimliğinin tanınması için herhangi bir olumlu adım atılmasa da dönemin Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu 1999'da verdiği bir demeçte: "Hiç kimse Batı Trakya'da Türk kökenli Müslümanların varlığını inkâr edemez. Sınırlar zorlanmadığı takdirde benim için bir Batı Trakyalının kendisini Türk, Bulgar veya Pomak olarak tanımlamasının bir önemi yoktur." demiştir. Bu ifade Türk kimliğini tanımak gibi algılanmış olsa da ilerleyen dönemde Türk kimliğini tanımaya yönelik bir gelişim olmamıştır[634].

Sonuç olarak Yunanistan, Batı Trakya'da Türk azınlık bulunmadığı, buna rağmen Müslüman azınlık olduğunu ileri sürmekte, kendi kimliğini dayatmaya çalışmaktadır. Oysa 1980'li yıllara kadar Türk kimliğini tanıdığını göstermektedir. Örneğin 1951'de Türk-Yunan Kültür Antlaşması'nın imzalanmasından ve Gümülcine'de Türk ve Yunan bayrakları eşliğinde Celal Bayar Lisesi'nin açılmasından sonra çıkarılan 1954 sayılı "Azınlık Okulları Eğitim Kanunu" uyarınca azınlık okullarının isimlerindeki Müslüman-Müslümanca değimleri "Türk-Türkçe" olarak değiştirilmiş Trakya genel valisi 1954 tarihli iki genelgeyle gereken değişikliğin yapılması ve diğer okulların isimlerinin de benzer şekilde değiştirilmesi talimatını vermiştir[635]. 1995 sonrası

---

[633] Yunanistan'ın nüfus sayımı sonuçlarıyla Türkiye'nin nüfus sayım sonuçlarının dikkatli incelenerek her iki ülkede doğurganlık oranının bulunması ve her iki ülkede mevcut nüfus artışı eğirisinin Batı Trakya kesimine uyarlanmasıyla burada bulunan Türkler'e yapılan insanlık dışı faaliyetleri, hayatın her alanındaki baskıların sonuçlarında görmek olasıdır. Yunanistan'ın 1821-2007 yılları arasındaki nüfus sayım sonuçları, 1928-2007 dönemi Yunanistan nüfusunun sayım sonuçları ve nüfus artış eğrisi ile Türkiye'nin 1927-2007 arasında nüfus sayımı sonuçları ve ve nüfus artış eğrisi için bkz. Ata Atun, *a.g.m.*, s. 13-16.

[634] Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.*, s. 575, "Müslüman Azınlık 'Türk' Azınlık Sayılacak İddiası", *Hürriyet*, 2.10.2003.

[635] Başka soydan vatandaşlardan oluşan niteliğin Türk olduğu kabul edilmiştir. Bkz. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 34, 35. Bu dönemde iki ülke arasındaki dostane ilişkiler nedeniyle

belirlediği strateji sonucunda Pomak Türkleri üstünde yoğun bir kültür baskısı ve tarih saptırım uygulaması başlatan Yunanistan, Pomakların Türklerden farklı bir ırk olduğunu kanıtlamak ve Pomakları da buna inandırmak için Pomak alfabesini ve gazetesini devlet eliyle basmaya kadar gidebilmiştir. Kendilerini Türk olarak tanımlayan Pomaklar üzerinde hayat şartlarının iyileştirilmesi gibi ikna yöntemlerine başvurmaktan da geri durmamıştır. Yunanistan tutumları bakımından en ilgi çekici gelişme ise Batı Trakya'da, adında Türk kelimesi geçen dernekleri kapatıp, yenilerinin kurulmasına müsaade etmezken, İskeçe'de Hronos Pomak Derneği[636]'nin devlet eliyle kurdurulmasıdır. Yunanistan'da adında "Türk", "Makedon" ve "Azınlık" kelimesi geçen dernekler kapatılırken, "Pomak" kelimesinin olduğu derneğin üst seviyede destek görmesi her şeyden evvel aleni bir ayrımcılıktır. Yunan Hükümeti'nin uzun vadedeki amacı 1923 Lozan Anlaşması'ndan beri "Müslüman" olarak nitelediği azınlığı Türk, Çingene ve Pomak olarak bölmek ve 'Müslüman azınlıkların hepsi Türk değildir' anlayışını yerleştirmektir[637].

1.2. Türk-Kültür Eserlerinin Yok Edilmesi

Türkler örf ve âdetlerine bağlı bir toplumdur. Kendilerini Rumlardan ayıran Türk ve Müslüman kimliklerini korumaya çok itina göstermiş, dinî ve millî geleneklerini devam ettirmişlerdir. Folklorik özellikler her yerde açık olarak görülmektedir. Camiler ve okullar bu geleneklerin ve kültürel kimliğin korunduğu yerlerin başında gelmektedir[638]. Ancak Batı Trakya'daki tarihî Türk-İslam kültür ve sanat eserleri sistemli olarak ortadan kaldırılmıştır. Bunun için kamulaştırma, eserlerin orijinal niteliğini bozma, onarıma engel çıkararak yıkılmasını sağlama, çeşitli bahanelerle

---

Batı Trakya Türkleri ile ilgili somut girişimlerde bulunulmuştur. Dönemin aktif politikasıyla ilgili olarak bkz. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 82-86.

[636] Yunanistan, 4 Nisan 2007 tarihinde isminde "Pomak" kelimesi bulunan "İskeçe İli Pomakları Kültür Dernegi"nin kurulmasına izin vermiştir. Bu uygulama göstermektedir ki Yunan idaresinin amacı, Müslüman Türk azınlığın kendi içindeki bütünlüğünü bozmak ve bölmektir. İsmail Duran, *a.g.t.*, s. 169.

[637] 2001 yılında kurulmak istenen Türk Kadınları Kültür Derneği'nin, isminde Türk sözü olduğu gerekçesiyle mahkemeler tarafından kaydının reddedilmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin örgütlenme hürriyeti hakkına ters olduğu sonucuna varılmış, Atina'nın 'Yunanistan'da etnik azınlık yoktur, dinî azınlık vardır' tezi geri çevrilmiştir. Ata Atun, *a.g.m.*, s. 8, 11.

[638] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 226.

hizmet dışı tutma, saldırı ve kundaklama gibi yollar takip edilmiştir[639]. Oysa Yunanlılar hiç gerek olmadığı halde kilise yapmışlar, Müslümanların camilerinin tamirini bile yaptırmamışlardır. Yeni cami ruhsatının verilmesi ise mümkün olmamıştır[640]. Yunanistan, Osmanlı'dan kalan tarihi eserleri yıkarak ve yıkıma terk ederek ortadan kaldırmış ya da amacı dışında kullanmıştır. Tarihi çeşme, mezarlık ve camileri tahrip etmeye başlayan[641] Yunanistan'ın hudutları içerisinde 3.771 cami ve mescit tespit edilmiş olsa da Yunanistan'daki Türk eserleri çoğunlukla yıkılmış veya dönüştürülmüştür. Örneğin Sinan Paşa Cami veya Şeyh Ortacı Cami müze olarak kullanılmaktadır. Selanik'in biraz kuzeyinde, Serez (Siroz) Camii, Osmanlıların Balkanlar'da inşa ettiği en eski camilerden biridir. 1385'te Gazi Evrenos ve Çandarlı Halil Paşa şehri teslim aldıktan sonra, Çandarlı Halil Paşa bu camiyi inşa etmiştir. Yenice-i Vardar (Gianitsa)'da Evrenos'un yaptığı imaret kısmen ayakta olsa da, kötü bir durumdadır. Osmanlılardan ne kalmışsa, hemen hemen hepsi ya işyeri olarak, ya ev olarak göçmenlere tahsis edilmiştir[642].

Batı Trakya Türklerine yıllarca inşaat ve onarım ruhsatı verilmemiştir. Bu konuda 1991'de Avrupa'dan gelen baskılar üstüne biraz rahatlama olmuştur. Ancak uzun yıllar inşaat yapılamadığı için Türk mahalleleri ile Rum mahalleleri arasındaki fark hemen göze çarpmaktadır. Türk mahalleleri eski ve harap görünmektedir[643]. Kamulaştırma işleminin daha çok Türk toprakları üzerinde yapılması, tapu tanımama gibi yollarla azınlığın sahip olduğu topraklar ellerinden alınmakta ve gayrimenkul edinmelerine türlü kısıtlamalarla ayrımcılık yapılmaktadır. Örneğin Batı Trakya'da kurulan Dimokritos Üniversitesi'ni inşa edebilmek amacıyla Yunan hükümeti 3.000 hektarlık ekili araziyi istimlak etmiştir[644]. Temmuz 1984'te alınan bir kararla açık hava cezaevi yapılacağı gerekçesiyle Şapçı bölgesinde 13.000 dönüm arazinin

[639] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 639.
[640] Nadir Yaz, *a.g.e.*, s. 17.
[641] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 484.
[642] Heath W. Lowry**,** "Madalyonun Diğer Yüzü, Yunanistan'da Osmanlı Camileri&Türbeleri: Yıkılan, İhmal Edilen, Dönüştürülen, Yeniden Dönüştürülen Ve Restore Edilen", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu*, s.43, 44, *www.acikerisim.fsm.edu.tr* (8.6.2017).
[643] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 213.
[644] Ebrar İbraimi, *a.g.t.*, s. 52.

kamulaştırılması kararı[645] Türk toplumunun tepkisini çok çekmiştir. Çünkü verimli arazilerin yanı sıra vakıflar da kamulaştırılmaya başlanmış, özellikle Tabakhane Camii'nin Aralık 1972'de tüm itirazlara rağmen yıkılması Batı Trakya Türk basınında uzun olarak kendisinden söz ettirmiştir. Türklerin durmadan arazi kaybetmesinin nedenlerinden biri de, zamanla bölünüp ekonomik olmaktan çıkan arazilerin birleştirilip tekrar dağıtılmasına dair 821/1948 sayılı kanunun özel şekilde uygulanmasıdır. Yunanca'da "anadazmos" olarak anılan bu uygulama, ilgili bölgedeki mülk sahiplerinin yarıdan fazlasının dilekçe vermesi sonucu yapılmakta, dağıtım sırasında da, toprağı alınan kişiye eski toprağına eşdeğer yeni toprak verilmektedir. Lâkin 1974 senesinden itibaren anadazmos uygulamasının yeni bir şekil aldığı ve valinin takdiriyle mecburi hale geldiği görülmüştür. Bunun yasal dayanağı, madde 2/2 'nin "b" şıkkıdır. Buna göre, "Eğer sulama, kurutma ve sel baskınlarından koruma gibi faaliyetler dağıtımı zorunlu kılarsa", anadazmos zorunlu olabilecektir. Ancak, azınlık basınına göre, Batı Trakya'da su baskını gibi doğal felaketler çok eski tarihlerde kalmıştır. Anadazmos amacıyla oluşturulan komisyonlarda bir tek Müslüman Türk bulunmamaktadır. Diğer taraftan, çoğu kez bildirim yapılmadan komisyon gelip karar vermektedir. Türklere tekrar verilen topraklar eskisine göre daha kötü yerlerden verilmekte, eski toprağın sınıfı mutlaka düşük yazıldığından (örneğin birinci sınıf yerine üçüncü sınıf toprak denildiğinden), yeni dağıtımda verilen toprağın miktarı önemli ölçüde daha az olmaktadır. Bunlardan başka tapuyu tanımama gibi yollarla da Türklerin toprakları ellerinden alınmaktadır. 1982 senesinde İskeçe'nin İnhanlı (Evlalon) halkının topraklarının ellerinden alınmaya çalışılması bu konudaki en dikkat çekici örnektir[646].

1913'ten günümüze dek yapılan zararları anlayabilmek için Osmanlı döneminde bölgede yer alan bazı Türk-İslam kültür eserlerinin sayısını görmek yeterlidir. Osmanlı döneminde Dedeağaç'ta 11 cami ve mescit olmak üzere 14 eser, Dimetoka ve civarında 133 cami ve mescit, 8 medrese, 18 mektep, 11 tekke olmak üzere 187 eser, Gümülcine'de 76 cami, 35 mektep, 27 han, 28 hamam olmak üzere 295 eser,

[645] Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.*, s. 583.
[646] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 217, 218.

İskeçe ve çevresinde 171 cami ve mescit olmak üzere 179 eser bulunmaktadır. Fakat Yunanlıların bölgeye egemen olmalarından sonra bunların birçoğu yıkılmıştır[647]. Bir de tamamen terk edilmiş eserler bulunmaktadır. Bunlardan biri Drama'da Mehmet Halil Ağa Camii'dir. Bu cami, mübadeleden sonra bir aileye ev olarak verilmiştir. 1985'e dek gazete yeri olmuş, sonra yanmıştır. Şu anda ise yıllarca devam eden bir davadan sonra muhafaza altına alınmıştır. Bu gibi koruma altında olan eserler de mevcuttur. Mesela Drama'da Arap Camii'ye kimse girememekte, kimse tahrip edememektedir. Ama henüz restore edilmemiştir. Serez'de Mehmet Ağa Camii, 1492'de yapılmış bir eserdir. Şu anda koruma altındadır. Bunun yanı sıra belirttiğimiz gibi başka kullanım alanları oluşturulmuş camiler de bulunmaktadır. Örneğin Serez'de Mustafa Bey Camii, mescit olarak 1475 senesinde yapılmış tahminî, 1519'da bir cami olarak büyütülmüştür. Yıllarca marangozhane olarak kullanılmıştır. Henüz restorasyon görmemiş olan Karaferye'de Çelebi Sinan Bey Camii ise XV. yüzyıla ait bir eserdir ve koruma altındadır. Bir de kiliseye dönüştürülmüş camiler bulunmaktadır. En sağlam olan yapılar kilise yapılmış camilerdir. Ayios Konstantinos ve Aya Eleni Kilisesi buna örnektir. Bu bir Osmanlı türbesidir. Mimar Sinan'ın Yunanistan'daki yegane eseridir. Osman Şah Camii ise restore edilmiş camilerdendir ancak kullanılamamaktadır. Çünkü tamamıyla arkeoloji servisinin bir deposu olarak hizmet vermektedir. Selanik'te Hamidiye Camii restore edilmiş olan eserlerdendir. Önceleri arkeoloji müzesi olarak kullanılmış artık sergi salonu olarak kullanılmaktadır[648]. Ayrıca yok edilen tarihi eserlerden biri olan İskeçe meydanındaki Tabakhane Camii yıkılıp yerine meydan yapılmıştır. Gümülcine şehrinin ortasında bulunan namazgah ise park olarak kullanılmaktadır. Kavala'da bulunan İbrahim Paşa Camii ise kiliseye çevrilmiştir. Böylelikle Türk eserlerine karşı sürdürülen tahripler devam etmiştir[649].

[647] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 639, 640.
[648] Heath W. Lowry, *a.g.m.*, s. 44-46.
[649] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 484, 485.

1.3. İktisadî ve Sosyal Baskılar

Yunanistan Türklere ait çok sayıda araziyi kamulaştırmış veya gasp etmiştir. Batı Trakya'da 1930'da ve izleyen yıllarda yaptırılan arazi haritalarında Türklerin tapulu arazileri kasten "mera" olarak gösterilmeye başlanmış, özellikle 1945'ten sonra ihbarsız ve bedelsiz olarak ellerinden alınma yoluna gidilmiştir[650]. 1964 senesinden itibaren mülkiyet konusundaki sorunlar artış göstermiş, sözde yeniden tapulandırma maksadıyla Osmanlı tapuları ellerinden alınmış ve hiçbir zaman iade edilmemiştir[651]. Çoğunlukla ileri sürülen sebep, Türk toprakları üzerinde askerî tesis, sanayi sitesi ve üniversite yapılacak olmasıdır. Nitekim Gümülcine'nin Yahyabeyli, Vakıf, Kafkasköy ve Ambarköy köylerinde 4.000 dönüm ekili alan Mayıs 1978'de sanayi sitesi yapmak için, 1980 yılında yine Gümülcine'nin kuzeybatı kısmında Yaka bölgesinde 3.000 dönüm arazi Trakya Dimokritos Üniversitesi için, aynı bölgeden 4.300 dönüm de askerî bölge için kamulaştırılmıştır[652]. Yunanistan'ın Türklere ait toprakları ellerinden alıp Yunan köylülere tahsis etme girişimi 1980'li yıllarda da devam etmiş, Atina yönetimi azınlık üzerindeki baskıları artırmıştır[653]. Batı Trakya'da arazi mülkiyeti dramatik bir biçimde değişmiştir. Kaynaklara göre 1920'li yıllarda, Batı Trakya'da taşınır ve taşınmaz malların % 86'sı Türklere, % 7'si Bulgarlara, % 6'sı Rumlara ve % l'i diğer unsurlara; hayvan ve ziraat aletlerinin % 86'sı Türklere, % 8'i Bulgarlara ve % 6'sı Rumlara aittir. 1923 yılında arazinin % 84'üne sahip olan Türkler, bugün toprakların ancak % 20-40'ının mülkiyetine sahiptir. Türk azınlığın toprağına olan bağlılığını iyi değerlendiren Yunan hükümetleri, Türklerin topraklarını çeşitli bahanelerle kamulaştırarak ya da arazi birleştirmesine tabi tutarak ya da sahte yollarla el koyarak Türkleri bölgeden uzaklaştırıp dağıtmışlardır. Bu politika ile eşgüdümlü şekilde, azınlık mallarının Yunan kökenliler tarafından alınmasını teşvik edici politikalar üretilmiştir. 22 Kasım 1966'da Yunanistan Merkez Bankası ile Ziraat Bankası arasında "Trakya Müslümanlarına Ait Arazileri, Zirai Yapıları, Yunan Vatandaşı ve Hıristiyan Dinine

---

[650] 1936-1950 arasında kamulaştırılan veya gaspedilen Türk arazileri için bkz. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 36, 37.
[651] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 486.
[652] Halit Eren, *a.g.m.,* s. 216.
[653] Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 106.

Mensup Elenler'in Satın Almaları"na dair imzalanan antlaşma durumun anlaşılması açısından oldukça aşikardır. Son yıllarda Türklere ait malların alınması için uygun ve uzun vadeli kredilerle teşvik edilenler arasında, SSCB'nin yıkılmasının ardından bölgeye düzenli şekilde getirilip yerleştirilen sözde Pontus Rumları da bulunmaktadır[654]. Yunan İstihbarat Örgütü (ElP), bölgedeki Türklerin nüfus gücünü zayıflatmak için Rusya'dan getirdiği sözde Pontuslu ve dünyanın dört bir tarafından Yunanistan'a sığınan göçmenleri Batı Trakya'ya taşıyıp Türklerin çevresine yerleştirmiştir. ElP'in bu bölgede bulunan Türklere karşı bölücülük faaliyetleri dikkat çekecek derecede artmıştır. Bu bölücülük hareketlerinin malzemesi, Türkiye ve Atatürk düşmanlığı yaratıp Türkleri birbirine düşman yapmaktır[655].

Yunanistan, Osmanlı Devleti'nden kalan ve yalnızca Müslümanların elindeki mülkiyet tapularını tanımamıştır. Uyguladığı toprak birleştirmesi ile % 80-90'ı Türklerden olan kamulaştırmalar yapılmıştır. Meselâ 1974 yılında İskeçe/İnhanlı'da Türklerin 1.800 hektar arazisi kamulaştırılmıştır. 1366/1938 sayılı yasayla arazilerin Yunan olmayanlara satışı yasaklanmıştır. Avrupa Konseyi ve AB gibi birimlerin uygulamayı "mülkiyet hakkı"na ters bulmasıyla, Yunanistan 1892/1990 kanununu yürürlüğe koyarak, bu stratejisini yumuşatmıştır. 1992 yılında Türklerin toprak almasına izin verilmekle birlikte, toprak alımı devlet iznine bağlanmıştır. Dolayısıyla eski politika sürdürülmektedir[656]. Sistemli bir şekilde soydaşlarımızın topraklarını ellerinden alma politikasına Yunanistan, Lozan Antlaşması'ndan sonra başlamıştır. Toprak birleştirmesi yöntemiyle 1993'te Yunanistan Tarım Bakanlığı, Batı Trakya'da 580.000 dönüm arazide toprak düzenlemesini öngören bir karar almıştır[657].

---

[654] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 5, 6.
[655] Salim Gökçen, *a.g.m.*, s. 52. Yunanistan, Yunanlılar'ın Batı Trakya'dan toprak almasını özendirmiş ve bunun gerçekleşmesi için kredi gibi kolaylaştırıcı olanaklar tanımıştır. Mesela 1966 yılında imzalanan bu antlaşma halen yürürlüktedir. Bu anlaşma ile, Türkiye'nin devlet bankası 'Yunanlaştırma' politikasına destek verir duruma gelmiştir. Bkz. Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 181.
[656] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 181; Halit Eren, *a.g.m.*, s. 215-217. 1991 yılındaki yasayla ildeki bir komisyondan izin alma sistemi getirilmiş, böylece taşınmazların belli bir oranda ve dengede tutulması ve taşınmazların Türkler'in eline geçmesi engellenmiştir. Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.*, s. 87.
[657] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 629, 630.

Yunanistan, Türklerin nüfus yapısını değiştirmek için en etkili metot olarak ekonomik baskıyı kullanmıştır. Özellikle Türklerin ellerindeki tapulu toprakların çeşitli bahanelerle alınması, Türklere yönelik ekonomik mücadelenin temelini oluşturmaktadır. Bununla birlikte Yunanistan, Türklerin birbirine toprak satmasını engellemekte, çeşitli tapu ve kadastro hileleriyle, kasıtlı istimlakler yaparak Türkleri topraksızlaştırmaya çalışmaktadır. Böylelikle tek geçim kaynağı toprak olan Batı Trakya Türkleri, topraklarından mahrum edilerek geçinemez bir duruma getirilip, bölgeden göçe zorlanmaktadır[658]. 1923 yılından sonra Gümülcine ve çevresinde Türk azınlığın 241.500 dönümlük arazisi ellerinden alınmıştır. Rumlar Batı Trakya'da yalnızca arazileri değil mezarlıkları dahi istimlâk etmişlerdir[659]. Lozan sonrası Yunanistan'ın uygulamış olduğu politikalar yüzünden Türkler, hem nüfus hem de ekonomik açıdan olumsuzluklar yaşamışlardır. 1923'te Batı Trakya'da 14.500 büyük esnaf, 8.600 orta esnaf ve 5.600 küçük esnaf ekonomik faaliyet gösterirken uygulanan ekonomik politikalar yüzünden Türk esnafın sayısı azalmış ve yok olma durumuna düşmüştür[660]. 1991'de yasada yapılmış bir değişimle, Yunanistan'da, Yunanistan uyruklu Batı Trakya Türkleri sınırlı da olsa gayrimenkul satın alma hakkı kazanmışlardır. Sınırlıdır, zira illerdeki valiliklerde kurulan komisyonlardan izin alma sistemi getirilmiştir. Hâlbuki Yunanistan'ın esas isteği, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Batı Trakya Müslüman Türklerini topraksız bırakarak, ekonomik sorunlarla baş başa kalmalarını sağlamak, Yunanistan'dan göçe zorlamak, bölgedeki etnik temizlik hedeflerini gerçekleştirebilmek olmuştur[661].

Türkler tarım toplumu özellikleriyle geçimlerini daha çok tütüncülükten sağlamaktaydılar. Ancak Yunan hükümetinin tütüne dair uyguladığı politikalar kimi zaman Batı Trakya Türklerini zor duruma düşürmüştür. Uygulanan baskı politikalarından biri valta meselesidir. Valta, çok sulak arazide tütün tarımını yasaklamak anlamına gelmektedir. Valta araziyi belirlemek için kurulan komisyon,

---

[658] Salim Gökçen, *a.g.m.,* s. 55.
[659] İstimlak edilen arazi ve çiftliklerle ilgili bkz. Hasan Aslan, *Batı Trakya Türk Azınlığında Türkçe Basın ve Türkler*, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kars 2006, s. 57-60.
[660] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 143.
[661] Turgay Cin, "Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü Sorunları ve Avrupa Birliği", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 11, S. 1, 2009, s. 168.

Türklere yönelik çok ağır haksızlıklar yapmıştır. Bir taraftan tütün tarım alanlarının sınırlandırılması, diğer taraftan fiyatlarda meydana gelen düşüş ve Türkiye'den gelen Rum mübadillerin önemli bir kısmının bu alanlarda istihdam edilmeye çalışılması çiftçilikle uğraşan Türkleri olumsuz yönde etkilemiştir[662]. Diğer etken de tapuların mülk sahiplerinin asla yenilenmemesidir. Birçok araziler Osmanlı döneminden kalma tapularla belirlenmektedir. Doğal olarak, zamanla miras sebebinden bölünmeler dolayısıyla dönümlerce arazi kaybolmaktadır. Ayrıca tek yazılı senet olan bu tapular tanınmayarak Türk toprakları devlet mülkü olarak görülmektedir. Türkler bürokrasinin bu uygulamaları neticesinde mallarını Yunanlılara satmak zorunda bırakılmıştır. Bunun yanında devlet bankaları tarafından verilen uzun vadeli, düşük faizli veya faizsiz kredilerle Yunanlıların, Türklerin mallarını satın alması teşvik edilmektedir[663]. Batı Trakya'da arazilerin çeşitli yöntemlerle gaspı, bölgeye yabancı göçmenlerin iskânı, tarımın destek politikalarından yoksun bırakılması, toplumsal değişmeye özendirilerek gençlerin giderek daha fazla uyuşturucu ağına sürüklenmeye çalışılması ne yazık ki Türklerin yaşam alanını sadece zedelemekle kalmamış, sosyo-kültürel yapısını sarsmaya ve yok etmeye başlamıştır[664]. Türk köylerinde kasıtlı olarak iskân ettirilen Rumlar, Türklerin mal ve hayvanlarını zapt etmiş, zulme maruz kalan Vodine ve Drama'da Türkler, Hıristiyanlığı kabule zorlanmışlardır[665]. 1927'deki gelişmelere bakıldığında Yunan hükümeti iade etmesi gereken emlak ve araziyi sahiplerine vermemek için çeşitli yollara başvurmuştur. Sembolik olarak küçük çaptaki arazi ve emlakin bir kısmı iade edilmiştir. Gerek Gümülcine gerekse İskeçe'deki büyük çiftlikler iade edilmemiş, kamulaştırma çalışmalarında düşük bedel verilmiş hatta bir kısmı ödenmemiştir. Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyma faaliyetleri 1928 yılında da devam etmiştir. Venizelos'un iktidara gelmesinden sonra Ankara'da 10 Haziran 1930'da bir antlaşma imzalanmıştır. Antlaşmanın 14. maddesi imzalan tarihte Batı Trakya'da bulunan Türklere doğum yeri ve bölgeye gelme tarihi ne olursa olsun etabli sıfatını vermiştir. Bununla birlikte Batı Trakya'da Türklerin mülklerini işgal ederek yerleştirilmiş olan

[662] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 195.
[663] Salim Gökçen, *a.g.m.*, s. 56.
[664] Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 29-30.
[665] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 472.

Rumların yerlerinden çıkarılması söz konusu olmayacaktır[666]. Bu tür baskıcı Yunan politikasının, iki ana gayesi bulunmaktadır. Birincisi azınlığı asimile etmek, ikincisi ise bu mümkün olmadığı takdirde Yunanistan'ın bütünlüğü için tehdit olarak görülen azınlık mensuplarını yerlerinden sökmek. Bu doğrultuda Türkler, bölgeyi hatta ülkeyi terk etmeye zorlanmışlardır[667].

Yunanistan yönetimi, 1938 tarih ve 1366 sayılı kanunla Türklerin toprak ve gayrimenkul satın alışlarını yasaklamıştır. Bu durum ile 1930'dan önce Rum göçmenlerin zorla iskânı neticesinde kamulaştırılarak Türklerden alınan malların eski sahipleri tarafından geri satın alınması engellenmiştir[668]. Türklerin bir Yunanlıya gayrimenkul satması kolaylaştırılarak satış işlemleri hızlandırılmakta ve gayrimenkul alacak olan Yunanlıya da uzun vadeli kredi imkânları sağlanmaktadır. Ancak bir Türk, Yunanlı birinden gayrimenkul alamamaktadır. Bir Türk başka bir Türk'e bile gayrimenkul satamamaktadır. Bu tür satışlar yasaklanmıştır [669] . Ekonomisi hayvancılık ve tütün tarımına dayanan Türkler, karşı karşıya kaldıkları bu sorunlar ve baskılar yüzünden çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır[670]. Ayrıca Türkler; memur, savcı, yargıç, polis gibi mesleklerde istihdam edilmemektedir. Bunun sebebi olarak "dil bilmeyle ilişkili sorunlar" gösterilmektedir. Yunanistan'da Batı Trakya nüfusunun yarısını oluşturanlar Batı Trakyalı Müslüman Türkler olduğu halde ne Batı Trakya bölgesinde ne de Yunanistan genelinde devlet dairelerinde memur olarak çalıştırılmaktadırlar. Yunanistan'da tek bir Müslüman Türk kökenli Yunanistan uyruklu yargıç, savcı, memur, üst düzey bir kamu görevlisi, bürokrat, polis görmek olası değildir. Bu durum, Yunanistan'ın taraf bulunduğu ikili ya da çok taraflı antlaşmalara hem de AB kültürüne terstir. Gümülcine nüfusunun yarıdan çoğu, %52'si Müslüman Türk olduğu halde Gümülcine Valiligi'nde ve Belediye'de Yunanlılara göre Türklerin daha az sayıda istihdam edilmeleri ve özellikle sözleşmeli

[666] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 71, 72.
[667] Salim Gökçen, *a.g.m.*, s. 56.
[668] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 7.
[669] Hasan Aslan, *a.g.t.*, s. 62.
[670] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 144.

memur olarak istihdam edilmeleri ve daimi memur kadrolarına atanmalarına soğuk bakılması dikkat çekicidir[671].

1.3.1.Vatandaşlıktan Çıkarma

Batı Trakya'daki Türk miktarını azaltmak amacıyla, Yunan yönetiminin başvurduğu yöntemlerden biri de ülke dışına seyahat amacıyla giden soydaşlarımızı çeşitli bahanelerle vatandaşlıktan çıkarmaktır[672]. Yunan vatandaşlık kanunu Yunan vatandaşlığının; doğumla, tanımayla, nüfusa kayıtla, silahlı kuvvetlere katılmayla ve evlat edinmeyle kazanılmasını öngörmüştür. Ayrıca anayasanın 105. maddesinin 1. fıkrasına göre Aynaroz Dağı'na öğrenci ve keşiş olarak alınan Hıristiyan-Ortodoks yabancılara da vatandaşlık statüsünün verilmesi söz konusudur. Vatandaşlığın kaybedilmesi ise çift vatandaşlı olanın çıkma iznini kullanması, 'vatandaş vatana ihanet etti' kanaati üzerine vatandaşlıktan atılması 'başka soydan Yunan toprağını terk etti' kanaati üzerine vatandaşlığın kaybedilmesidir[673]. 1955'te 3370 sayılı Vatandaşlık Kanunu'nun 19. Maddesi şu şekildedir: 'Yunan olmayan etnik kökenden bir kişi, geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu kişinin Yunan vatandaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm yurtdışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana babasının ikisi birden veya hayatta olanı yurttaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurtdışında yaşayanlar da yurttaşlığını yitirmiş olarak ilan edilebilir. Yurttaşlık konseyinin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konularda İçişleri Bakanı hüküm verir.'[674] Açıkça ırkçı önyargılara dayanan bu yasa maddesi, Türkleri vatandaşlıktan

---

[671] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 164, 165.
[672] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 631.
[673] 1955 kanunundaki 19. madde "Geri dönme niyeti olmaksızın Yunan toprağını terk eden başka soydan Yunan vatandaşı, Yunan vatandaşlığını kaybetti ilan edilebilir." özet tanımlamasındaki bu madde, insan hakları kuruluşları başta Avrupa konseyi ve Avrupa Birliği'nden gelen tepkiler üzerine 1998'de iptal edilmiştir. Bu kanun dolayısıyla devletin tek taraflı iradesiyle vatandaşlığı kaybettirilmiş ve vatandaşlıktan atılmış olanların tamamı 'başka soydan yunan vatandaşı' olarak nitelenenlerdir. 19. madde mağdurlarının kişi sayısı 60.000'in üzerindedir. Parçalanmış aile açısından duruma bakıldığında bu rakamın ve zararın fazlasıyla büyük olduğu ve bir insanlık dramını yansıttığı açıktır. Bkz. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 59-153.
[674] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 142.

mahrum etmek için bir silah olarak kullanmıştır. Binlerce Türk bu maddeyle oluşan dışlanmadan dolayı vatandaşlıklarını yitirmişlerdir[675].

Yunan idaresi, ülke dışına seyahat amacıyla giden Yunan kökenli olmayan vatandaşlarını vatandaşlıktan çıkarırken temel hedefi, Batı Trakya'daki Türk nüfusunu azaltmaktır. Nitekim bu maddeye dayanılarak 1988'de 122, 1990'ın Haziran ayı itibariyle 66, Şubat 1991'de 544 Batı Trakya Türkü bilgi ve istekleri dışında vatandaşlıktan atılmıştır. Vatandaşlıktan çıkarılanlardan çoğu Türkiye, ABD ve Almanya'ya öğrenim görmek üzere giden öğrencilerdir. Bu uygulamaya rağmen Yunan makamlarınca vatandaşlıktan çıkarılan Türklerin sayısı gizli tutulmaktadır. Batı Trakya Türk Azınlığı mensuplarını vatandaşlıktan çıkarmak için kullanılan bu madde, Yunan vatandaşları arasında "etnik kökenlerini" kıstas alarak, "Yunan asıllı olanlar ve olmayanlar" şeklinde ayırım yapmaktadır. Bu maddeyle vatandaşlıktan çıkarılanlar, kendilerine bir tebligat dahi yapılmadan, keyfi biçimde vatandaşlıktan çıkarılmışlardır. Soydaşlarımız vatandaşlıktan çıkarıldıklarını sınır kapılarında öğrenmiş, haklarında alınan karara itiraz edebilmeleri için Yunanistan'a giriş yapmalarına dahi izin verilmemiştir[676]. Bu maddeye göre bir düzenlemeye gidilerek Yunan asıllı olmayanların yurt dışına seyahat etmeleri durumunda vatandaşlıklarını kaybedeceklerine yönelik hüküm ilave edilmiştir. Haymatlos-Vatansız statüsünü yaratan söz konusu uygulamaya Yunanistan, AB üyesi olduktan sonra da devam etmiş ve bu şekilde yüzlerce Batı Trakya Türkü'nü vatandaşlıktan çıkarmıştır[677]. Ayrıca mahkeme kararı olmaksızın, idarî bir kararla, tek taraflı ve ırk ayrımına dayanarak Türk kökenlilerin vatandaşlıktan atılmaları Ocak 1990'da imzalanan ve devletlerin herkesin kendi ülkesinden ayrılma ve geri dönme hakkına riayet etmesini öngören AGİK Viyana İzleme Toplantısı Kapanış Belgesi'ne, Avrupa İnsan Hakları

[675] Salim Gökçe, *a.g.m.*, s. 54.
[676] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 6.
[677] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 81, 82.

Sözleşmesi'nin temel hükümlerine ve Kasım 1990'da tüm Avrupa devletleri tarafından imzalanan Paris Şartı'na aykırıdır[678]. Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesi kapsamında 1998'e kadar 46.638 Türk'ün vatandaşlıktan çıkarılarak Haymatlos-Vatansız duruma düşürülmesi söz konusu olsa da Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu raporlarına göre bu sayı 60.000 olarak ifade edilmektedir[679]. 1998 senesinde ilgili yasanın 19. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Fakat yasa iptal edilirken geriye yürütülmediği için diğer bir ifadeyle yasa Yunanistan uyruğundan çıkarılanların tekrar Yunan uyruğuna alınabilmeleri konusunda herhangi bir hüküm içermediğinden dolayı 19. madde uygulaması yalnızca ilerisi açısından kaldırılmıştır. Haksız yere ve ayırımcılıktan dolayı, milletlerarası hukuka ve iç hukuka ters düşerek uygulanan bir işlemden ve kendi hür iradeleri olmaksızın uyruklarını kaybedenlerin mağduriyetleri bugün de sürmektedir[680].

Yunan vatandaşlığı ile ilgili ilk özel kanun, 1835'te yayımlanmış ve 1856'ya kadar yürürlükte kalmıştır. Sonrasında Medeni Kanun yürürlüğe girmiş, üzerinde çok sayıda değişiklik yapıldığı için 1955'te 'Yunan Vatandaşlık Kanunu' oluşturulmuştur. Bu kanunun en büyük özelliği birçok kavram hükmüyle etnik tabakalaşmaya, sosyo-kültürel yapının ve siyasî-askerî barışın üzerinde tahrik ve tahrip oluşturmasıdır[681]. Uzun müddet ısrarlı şekilde sürdürülen bu ayrımcılık politikasıyla Yunanistan, taraf olduğu Lozan Barış Antlaşması'nın 40. maddesi (Yunan soyundan olanla olmayanlar arasında ayrım yapmama), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 Nolu Protokol 3/2. maddeyi (Kimse, yurttaşı olduğu devletin ülkesine girme hakkından yoksun bırakılamaz) ve KİSHUS 12/4. maddeyi (Hiç kimse, kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz) çiğnemiştir. Yunanistan'ın bu uygulamasının en mühim gayesi Türklerin miktarını azaltmaktır. Türk nüfus "kabul edilebilir" bir düzeyde tutulmak istenmiştir. Saf bir Yunanistan oluşturma amaçlı ırkçı bir tutumun yansıması olan bu uygulama Yunanistan'ın tarihinde kara bir lekedir. Bunun etkileri

[678] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 632.
[679] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 142.
[680] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 166.
[681] Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 1-3. Çağın gerisinde kaldığı eleştirileriyle 2004'te yeni vatandaşlık kanunu yürürlüğe girmiştir. Adı geçen kanunlarda vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesiyle ilgili maddelerin değerlendirme ve yorumları için bkz. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde...,* s. 49-166.

giderilmiş değildir, çünkü vatandaşlığını geri almak isteyen binlerce insan bulunmaktadır[682].

1.3.2. Yasak Bölge Uygulaması

1975'te kabul edilen Yunan Anayasası'nın 5/4. maddesine göre, 'Her Yunan vatandaşının ülke içinde dolaşım ve ikametini, ülkeden çıkış ve girişini kısıtlayıcı münferit idari önlemler yasaktır.' Buna rağmen 1953'te çıkarılmış olan kanuna göre 'kuzeyden gelen komünizm tehlikesini önlemek' gerekçesiyle Batı Trakya'da Bulgaristan sınırı boyunca, Türkiye'ye doğru uzanan alanda 'Kontrollü Bölge' oluşturulmuştur. Bir tecrit kampı haline getirilen yasak bölgede Türkçe konuşmak, Türkçe eğitim-öğretim yapmak, Türk radyo-televizyonlarının izlenmesi, Türkiye'den gazete, dergi, kitap gibi yayınların girişi engellenmiştir[683]. Yasak bölgedeki Türklerin geneli Pomak Türkleri olup, yoğun polis ve asker baskısı altında yaşamışlardır. Yunanistan'ın azınlık üstündeki asimilasyon politikasının başka bir örneğini oluşturan "Yasak Bölge" uygulaması 1995 senesinde kaldırılmış olsa da, Yunan politikalarının azınlıklara hayat hakkı tanımama uygulamalarının ve düşüncelerinin sınırlarını ortaya koyması açısından mühim bir örnek olmaktadır. Yasak Bölge uygulaması, Batı Trakya Türklerinin birbirlerinden habersiz kalmaları amacının dışında birbirlerine yabancılaşmalarına dair hedefi de hayata geçirmiştir. Pomak Türkleri 1936'da yasak bölge olarak ilan edilen yerde yaşayarak ve uzun süren söz konusu yasaklama nedeniyle burada yaşamakta olan az nüfuslu Bulgar asıllılarla ve sınırın diğer yanındaki Bulgarlarla daha yakın temas kurmuşlardır. Yasağın devam ettiği 59 senede, Pomakların, Bulgarlardan sosyal ve kültürel etkilenmesi yoluna gidilmiştir[684].

Pomaklar, bütün yasak bölgede yaklaşık 40.000 olan sayılarıyla (İskeçe'de 27.000, Gümülcine'de 13.000) bölgedeki Türk nüfusun çoğunluğunu teşkil etmektedirler. Alandaki öteki Türklerin sayısı 15.000 iken Yunanlıların sayısı ise

[682] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 178.
[683] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 632.
[684] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 6, 7.

2.000'i geçmemektedir[685]. Bu durum karşısında Pomak Türklerine açık propaganda ile hâkim olamayacağını anlayan Yunan devlet yöneticileri, 1967 yılı ortalarından itibaren kapalı bir Pan-Helenizm propagandasının faaliyetine başlamışlardır. İlk iş olarak da Pomak Türklerinin 'Ovalı Türkler' ile olan sosyal ve iktisadî ilişkilerini işlevsiz ve verimsiz duruma sokabilmek için Güney Rodopları "Askerî Bölge" durumuna getirmişlerdir. Bu bölgenin Şahinler, Gerdeme, Mehrikoş, Himedli, Musacık, Derbent, Sinikova, Şahin, Ilıca, Kozluca ile Yassıören gibi 'yayla' nahiye ve köylerinde oturan Müslüman Pomak Türkleri, mahallî polis komutanlarından izin alamadıkları takdirde bir Türk köyünden diğer bir Türk köyüne gitmemeleri, hatta hastalarını tedavi ettirmek için izin olmadıkça vilayete götürmeleri mümkün olmadığı gerçeği ile karşı karşıya bırakılmışlardır. Ayrıca bu askerleştirilmiş bölgede Pomakların ve Türklerin ellerindeki büyük topraklar müsadere edilmiştir. Bölgede yaşayanların bulundukları yerden 30 km kadar uzağa seyahat etme özgürlükleri de kısıtlanmıştır. Başka milletlere mensup kişilerin sınır bölgelerinden toprak satın almalarını yasaklayan 1366/1938 sayılı bir kararname oluşturulmuştur. Bu kararname Yunanistan vatandaşı olmalarına rağmen Pomak Türklerine uygulanmıştır[686].

Dağıtılan fotoğraflı izin belgelerini, köylerinden şehirlere giderken karakollara göstermeleriyle[687] giriş ve çıkışların özel pasoyla yapıldığı yasak bölgenin temel fonksiyonu, dağlık Balkan kolunda bulunan Pomak Türklerini, 'Yaka' ve 'Ova'da bulunan Türklerden ayırmak, daha doğrusu Pomak Türklerini, göç ettirilmek istenen Türklerden ayrıştırarak asimile etmektir. Bir tecrit kampı niteliğinde olan bölgede, 24.00-05.00 saatlerinde giriş-çıkışlar tamamen yasaklanmış ve 35.000-40.000 civarındaki Türk'ü kontrol altında tutmak, tutumlarını kolay şekilde izlemek, uygulanacak asimilasyonu dünya kamuoyundan gizlemek amaçlanmıştır [688] . Fotoğraflı izin belgeleri 1995'te kaldırılsa da bölgeye gelen yabancılar ve Türkiye'den gelenler için karakollar kaldırılmadığından bir değişiklik olmamış[689], ayrıca yasak bölgeye giriş izni için doldurulan başvuru belgelerinde binlerce Türk

[685] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 34.
[686] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 80, 81.
[687] "Yasak Bölge 64 Yıl sonra Tarihe Karışıyor", *Hürriyet*, 8.11.2000.
[688] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 481.
[689] "Yasak Bölge 64 Yıl sonra Tarihe Karışıyor", Hürriyet, 8.11.2000.

vatandaşı da, vatandaşlıkları gibi milliyetlerinin de Yunan olduğunu ilgili belgelere kendi elleriyle yazmak zorunda bırakılmıştır[690].

İskeçe'nin hemen kuzeyinden itibaren Yunan-Bulgar sınırına dek uzanan bu dağlık bölgede yaşayan insanların %99'u Pomak olmak üzere Türklerden oluşmaktadır. Yasak bölge Gümülcine ve Dedeağaç illerinin de benzer şekilde bütün dağlık yerlerini Yunan-Bulgar sınırına kadar kapsamakta olup Türklerin bu bölgedeki oranı yine %99 kadardır. Güvenlik Kuşağı olarak adlandırılan Yunanistan'ın; Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'la mevcut sınırında bu genişlikteki bölgeyi benzer uygulamaya katmaması, Türklere uygulanan baskı, ayrım ve eritme politikalarının bir başka göstergesidir. Batı Trakya'nın hemen hemen %50'sini içine alan yasak bölge uygulaması, bölgeye yabancı gazeteci, araştırmacı ve hatta yerli vatandaşın bile girişine izin verilmemesi Pomakların dış dünya ve güneyde yaşayan diğer Türklerle bağlantı ilişkisinin kesilmesi, dolaşım özgürlüğü kısıtlaması, kültürel baskı ve ağır yaşam koşulları açısından değerlendirildiğinde, Yunanistan'ın haksız amaç ve emellerini açıkça ortaya koymaktadır[691]. Askerî yasak bölge sebebiyle 30.000 Türk başka bölgelere göçe zorlanmıştır. Bu bölgede kalmış olan Türk vakıfları da tabiata terk edilmiştir[692]. Batı Trakya'daki yasak bölge uygulaması 1995'te fiilen, 2000'de ise bütünüyle kaldırılmıştır. Bölgede bulunan 118 köydeki 40.000 Türk hemen hemen yarım yüzyıl süresince seyahat hürriyeti haklarını sınırlı olarak yaşamıştır. Yunanlaştırma çabası bilhassa cunta yönetiminde başlanıp uygulanmakla birlikte, komünist tehdit kalkmasına rağmen ilerideki dönemlerde de devam etmiştir. Günümüzde bu uygulama sona erdiğinden, bu konuda genel bir sorun yoktur. Fakat kimi zaman bu ve benzeri uygulamalara rastlanılmaktadır. Çünkü uygulamanın hukukî dayanağı olan 376/1936 sayılı kanun kaldırılmamıştır. Bölgedeki sınırların kaldırılmasına rağmen, Yunanlı yetkililerde bir zihniyet devrimi yaşanmamıştır. Yunanistan Pomakları asimile etmeyi sürdürmüştür[693]. Batı Trakya'da dağlık arazide Bulgaristan sınırı boyunca uzanan yasak bölge uygulaması, Rodop Dağları'nın bölgedeki kesitini 'utanç dağları'na

[690] Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 56.
[691] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 34.
[692] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 175.
[693] Halis Ayhan, *a.g.m.,* s. 181.

çevirmiştir. Yasak bölgede yalıtılmış olarak yaşamanın utancını ve ezikliğini yaşamış olan Pomak Türkleri, hapishaneye dönüştürülmüş bu bölgede yoksulluk ve eğitimsizlik içinde kalmışlardır[694].

1.4. Müftülük ve Vakıf Sorunları

Türk azınlığın vakıf, müftülük ve eğitimlerine ilişkin ilk Yunan kanunu 3 Temmuz 1920'de 2345 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Bununla vakıfları cemaat idare heyetlerince yönetme, müftüleri ve cemaat yöneticilerini seçme hakları verilmiştir. Fakat Yunanistan'ın hedeflerinden biri Türk azınlığın gelişimini önlemektir. Bu sebepten anlaşma ve yasalarla teminat altına alınan Türk azınlığın okul ve vakıf hakları, Yunan yönetimince daimi olarak baskı altında tutulmuştur[695]. 1945'teki düzenleme ile bütün vakıfların Cemaat İdare Heyeti'nce idaresi kararlaştırılmıştır. Ancak 1967-1974 yıllarındaki cunta idaresinde hak gaspına başlanmıştır. Cunta, vakıfların seçimle işbaşına gelmiş yöneticilerini uzaklaştırarak, yerlerine kendi amaçlarına hizmet eden, atadığı kişileri getirmiştir[696]. Yunanistan antlaşmalara ters düşerek, Batı Trakya'da her ilde olan "Cemaat-i İslâmiye Heyeti" ya da "Müslüman Cemaati İdare Kurulu"nu, "İslâm Cemaati Reisliği"ni 1951'den sonra "Müslüman Mal Varlığını İdare Kurulu" haline dönüştürmüştür. Müslüman Türklerin cemaat liderlerini ve heyetlerini hür iradeleriyle seçmelerini -aynı müftülükler durumunda olduğu gibi- engelleyerek, Yunan devletine yakınlığı ile bilinen işbirlikçi kişileri bu kurullara Müslüman Türklerin görüşünü almaksızın atayarak; İskeçe, Gümülcine ve Dedeağaç'taki/Dimotoka'daki bu Cemaat Yönetim Kurulları'nı yalnızca vakıf mallarının ve gelirlerinin idaresiyle ilgilenmeleri hususunda yetkili kılmıştır. Böylelikle Yunanistan'daki Müslümanların milletlerarası antlaşmalarla elde ettikleri idarî özerklik ortadan kaldırılmıştır. Dahası bu vakıfların mülk elde etme hakları da engellenmiştir[697]. Mütevelli heyetlerince seçilmiş olan vakıf müdürleri 1967 senesinden sonra Yunan hükümeti tarafından atanmaya başlanmış, 1968 yılında Türk

[694] "Pomaklar'ın Dramı", *Milliyet*,12.08.1992, s. 14.
[695] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 624, 625.
[696] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 179.
[697] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 159.

Cemaat Heyetleri hükümet tarafından dağıtılmıştır. Böylelikle 2345/1920 sayılı kanuna ve Lozan Antlaşması'na ters şekilde eğitim ve dinî vakıflar Yunan hükümetince denetim altına alınmıştır. 1967'den sonra Türk vakıflarının gayrimenkul teminleri, yıkılan cami, iş yeri ve evlerinin tamiri yasaklanmıştır [698]. Yunan parlamentosunda Türk milletvekillerinin bulunmadığı bir gün ise "Batı Trakya Müslüman Azınlığı Vakıfları ve Bunların Mülklerinin Yönetimi ile İşletilmesi"ne dair Kasım 1980'de yasa çıkarılmıştır. Yasa vakıf mallarının bölge valilerine geniş yetkiler vermiştir. Vakıfların yönetim ve tasarrufunun müftülerden alınarak valiye verilmesi, toplumun maddi-manevi geleceği için zararlı olduğundan Türkler tarafından protesto edilmiştir[699]. Bu yasayla Türklerin vakıflar üstündeki faaliyeti azaltılmak istenmiştir. Ayrıca, azınlıkların vakıf mallarının belgeli dökümü istenmiştir. Bölgenin çok savaş geçirmiş olması sebebiyle belgelerin tamamen korunmadığı, yıprandığı ve elde olmadığı aşikardır. Yunanistan'ın bu gerçeği bile bile talepte bulunması, vakıf mallarına el koyma niyetinde olduğunu göstermektedir. Fakat Türkiye'nin tepkileri sonucunda söz konusu yasa uygulanamamıştır. 1991 yılında 1091 kararı yumuşatılsa da, Yunanistan'ın vakıflara müdahalesi sürmüştür. 1996 hükümet kararnamesiyle vakıfların idaresi 3 seneliğine seçilmiş kurula verilmiştir[700]. Vakıf Emlakı Yönetim Kurulları'na, Yunan devletine yakın, işbirlikçi kişiler atandığından, Müslüman Türk Cemaati'ne ait vakıf malları satılarak, kamulaştırılarak, kat karşılığı verilerek, takas edilerek -ki bu uygulamaların tamamı İslâm hukukuna zıttır- ve kötü yönetilerek yok edilmiştir. Bugün Batı Trakya Müslüman Türk Cemaati, vakıflarının malvarlığının gerçek nicel miktarı, gelir giderleriyle bunların nasıl idare edildikleri, açıklık olmadığından bilinmemektedir. Bu yüzden doğru bir denetim de mümkün olmamaktadır. Vakıflar sorunu Batı Trakya'da sanki kapalı bir kutudur[701].

---

[698] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 625.
[699] Nadir Yaz, *a.g.e.,* s. 15.
[700] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 179. Bahsi geçen 1091 sayılı kanun, 19 Kasım 1980'de Yunan Parlamentosu'nda çıkarılan ve 20 Kasım 1980 tarihli Yunan Resmî Gazetesi'nde yayınlanan 1091 sayılı "Batı Trakya'daki Müslüman azınlığın vakıfları ve onların mal varlıkların yönetim ve işletilmesi" kanunu, Türk vakıflarının özel durumunu normal bir cemiyet statüsüne indirmektedir. Bu kanunla Türk vakıflarının kontrolü müftülerden alınıp Rum valilere verilmiş, ayrıca Türk vakıfları parçalanmış mütevelli heyetlerinin seçiminde Rum valilere sınırsız yetki verilmiştir. Bu kanun Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddelerine uymamaktadır. Halit Eren, *a.g.m.,* s. 209.
[701] Turgay Cin, *a.g.m.,* s. 160.

Müftülük; evlilik, boşanma, miras konularında yetkilidir. Sosyal hayatın en önemli parçalarından olan vakıfların yönetimini illerdeki cemaat yöneticiler yapmaktadır. Vakıfların gelirleri ise; dükkan ve ev kiralarından, tarla, bağ ve otlaklardan, zekat ve fitrelerden sağlanmaktadır. Gerek müftülerin gerek vakıfları yönetecek kişilerin seçim işlemine Yunan hükümetinin müdahalede bulunması azınlıklar arasında devamlı bir huzursuzluk yaratmıştır [702] . Yunanistan'daki Müslümanlar aile ve miras hukukları açısından Yunan hukukuna tabi değildir, özerktirler ve kendilerine, kendi hukukları olan İslâm Kutsal Hukuku ile örf ve âdet-gelenek hukukları uygulanmaktadır [703] . Dinî örgütlenme açısından Batı Trakya Türkleri ikili bir yapıya sahiptir. 1984 yılında Gümülcine Müftüsü Hüseyin Mustafa'nın vefatından sona müftülük krizi ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra Yunan makamları İl Müftülerini (İskeçe, Rodop ve Meriç illeri) kendisi atama yoluna giderken, Batı Trakya Türkleri ise Lozan Barış Antlaşması düzenlemeleri kapsamında kendi müftülerini seçme hakkına sahip olduklarını savunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye ve azınlık tarafından muhatap kabul edilen, Batı Trakya Türkleri tarafından 'seçilen' müftülerdir. Bu bağlamda birbirinden farklı iki örgütlenme ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'ın aksine Yunanistan'da Başmüftülük kurumu bulunmamaktadır. Müftüler ise azınlığa din hizmeti sunmanın yanı sıra Türklerin sosyal hayatlarında ve kültürel hayatlarında önemli roller de oynamaktadırlar[704].

Gerek 1920 Yunan Sevr'inde gerek 1923 Lozan Antlaşması'nda müftülüklerle alakalı detaylı bir hüküm olmamasına rağmen[705], Yunanistan'da müftülük kurumunu, esas itibarıyla 1913 Atina Barış Antlaşması 3 Nolu Protokol ve buna bağlı olarak çıkartılan 2345/1920 sayılı kanun düzenlemekteydi. Bu kanuna göre, müftülüğü olmayan Dimetoka için bir müftü seçilmelidir, müftüler cemaatlerce seçilmelidir, bir

[702] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 144.
[703] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 157.
[704] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 145. Yunanistan'da, antlaşmalara ters olarak Başmüftülük kurumunun açılmasına Yunan makamları izin vermemiştir. Ayrıca Ortodoks Hıristiyan Valinin başkanlığında İskeçe, Gümülcine ve Dedeagaç'ta toplanan kurullar, adı geçen valiliklere başvuran Müslüman Türk adaylar arasından Müftülük yapma niteliğine sahip olan ve Yunan makamlarıyla işbirliği yapabilir konumdaki aday, "Müftü" atanmaktadır. Böyle gerçekleşen bir atama da Batı Trakya Müslüman Türk cemaatinin çoğunluğu tarafından kabul görmemekte ve tanınmamaktadır. Bkz. Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 158. Yapılan bu uygulama 1988'de kabul edilen bir kararname ile gerçekleşmiştir. Bkz. Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 485.
[705] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 485.

Başmüftü seçilmelidir. Ancak bu hükümlerin hiçbirisi gerçekleştirilememiştir. Dimetoka için bir müftülük oluşturulamamıştır. Müftüler seçimle değil, Yunan kralınca atanmıştır, bir Başmüftü/Başmüftülük de oluşturulmamıştır. Müftüler 1985 yılına kadar, Türk azınlığın onayıyla seçimsiz olarak atama yapılmıştır. Ancak bu tarihten itibaren Yunanistan'ın yeni müftüleri; Türk azınlığa sormadan, danışmadan ve onların rıza ve onayını almadan ataması, müftüler meselesini oluşturmuştur. 1984 yılında Yunanistan Müslüman Türk azınlığa danışmadan yeni bir müftü (Rüştü Ethem'i) atamıştır. Bu, Lozan Barış Antlaşması'nda bulunan, "azınlıklar din işlerini kendileri düzenleme ve yönetme haklarına sahiptir" hükmüne açık şekilde aykırı düşmektedir. Bu hükme dayanılarak Müslümanlar[706], 1990'da İskeçe Müftüsü'nün vefat etmesiyle yerine, İskeçe ilindeki camilerde el kaldırma usulüyle yaptıkları oylamada Mehmet Emin Aga'yı[707] yeni müftü olarak seçmiş ve böylece Batı Trakya Türk Azınlığı'nın Seçilmiş Müftüler Kurumu oluşmuştur. Ancak Şubat 1991 tarihinde Batı Trakya Türk azınlığının dinî liderinin Yunanistan Eğitim ve Din İşleri Bakanlığı tarafından atanacağını öngören yasanın resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle seçilmiş müftüler 'makam gaspı' suçlamasıyla yargı önüne çıkarılmıştır. Ardından Batı Trakya Türkleri, iç hukuk yolları tükendiğinde konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşımıştır. Ağustos 1991'de İskeçe Seçilmiş Müftüsü Yunan makamlarınca görevden alınmış ve Mehmet Emin Sinikoğlu atanmıştır[708]. 23-24 Ağustos 1991'de müftü olayını protesto için 500 kişilik bir grup oturma eylemine başlayınca Yunanlı bir grup, eylemcilere saldırmış 15 Türk hastanelik olduğu gibi Türk dükkanları da tahrip edilmiştir. Aynı yılın Eylül ayında ise, camilerde ezan okunmaması ve cemaatle namaz kılınmaması yönündeki karar alınmıştır[709]. Yunan Anayasası'nın 13. maddesinin 1. fıkrasında dinî inanç özgürlüğü güvence altına alınmaktadır. Ancak 1940 tarihli cami minarelerinin çan kulelerinden kısa olması zorunluluğunu getiren yasa başta olmak üzere, birçok kez yasal düzeyde bu Anayasal hüküm de ihlal edilmiştir. Aynı şekilde camilerin onarımına ilişkin

[706] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 179.
[707] Mehmet Emin Aga, 1994'te 'Yunan adaletine hakaret ettiği' ve 'sahte müftülük' yaptığı gerekçesiyle 23 ay hapse çarptırılmıştır. 5 Kasım 1998'de Selanik üst mahkemesi tarafından da 8 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 211, 217.
[708] Kader Özlem, *a.g.e*., s. 204, 205. 24 Aralık 1990'da Yunan idaresi, Yunan resmî gazetesinde yayınladığı kararname ile 2345/1920 sayılı kanunu yürürlükten kaldırarak müftü seçimini iptal etmiş ve atamaya dayanan bir yöntem oluşturmuştur. Bkz. İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 628.
[709] Başmüftülük meselesinin hukukî kronolojisi için bkz. Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e*., s. 70-77.

ruhsat verilmemesi yönündeki uygulamalar da söz konusu Anayasal düzenlemeye aykırılılık teşkil etmektedir[710].

1.5. Siyasî Hak ve Basın İle İlgili Kısıtlamalar

Türkler hukuksal olarak millî ve yerel seçimlere katılma hakkına sahiptir. Fakat bu konuda da Yunanistan doğrudan olmamakla birlikte, bazı düzenlemelerle Türklerin politik güç sahibi olmalarını engellemiştir. Düzenlemeler dolaylı olmasına rağmen sonuçları doğrudan etkili olmuştur. Türkleri siyasetten uzaklaştırma politikası uygulamıştır[711]. Türkler birçok defa Yunan Parlamentosu'na muhtelif partilerden milletvekili çıkarmayı başarsalar da bunlar, bağlı oldukları partinin tüzük disiplin kurallarına uymak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu yüzden Türklerin sorunlarını savunmaları pek mümkün olmamış ve 1981'de İskeçe'de Mehmet Emin Aga'nın başkanlığında Barış bağımsız listesi kurulmuştur[712]. Yunanistan'ın baskı ve haksızlıklarını protesto amacıyla Kasım 1985'te Dr. Sadık Ahmet bir imza kampanyası başlatmıştır. Toplanmış olan 10.000 civarındaki imzayla 'Yunanistan'da Batı Trakya'da Yaşayan Müslüman-Türk Azınlığın Şikayeti ve Dilekleri' başlığını taşıyan beyanname Eylül 1987 tarihinde Selanik'teki Demokrasi ve İnsan Hakları Kollegyumu'nda konferansa gelenlere dağıtılmak istenmiştir. Bunun üzerine Dr. Sadık Ahmet hakkında açılan dava ile 'halkı huzursuz eden ve ülkenin milletlerarası ilişkilerini zedeleyen yalan haber ve sahte imza kullanmak' suçlarından 30 ay hapis ve 100.000 drahmi para cezasına çarptırılmıştır. Ancak bu olaylar Türkler arasında birlik duygusunu güçlendirmiştir[713].

---

[710] Ebrar İbraimi, *a.g.t.,* s. 44, 45.
[711] Halis Ayhan, *a.g.m.,* s. 182.
[712] Daha sonra 1989'da İskeçe'de İkbal, Gümülcine'de Güven bağımsız listeleri kurularak 1989 yılındaki seçimlere katılmışlardır. Zerrin Balkaç, *a.g.m.,* s. 483.
[713] Hikmet Öksüz, *a.g.e*., s. 9, 10. 1989'da seçim kampanyaları esnasında kökenlerinin Türk olduğunu belirtmelerinden dolayı Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in aleyhine dava açılmış, 25-26 Ocak 1990'da Selanik Bidayet Mahkemesi'ndeki duruşmada "Türk kelimesini kullanmak suretiyle halk arasındaki toplumsal huzuru bozarak Ceza Mahkemeleri Usulü Yasası'nın 192. maddesini ihlal ettikleri" gerekçesiyle Batı Trakya Türk azınlığı liderleri 18 ay hapis ve 100.000 drahmi para cezasına çarptırılmışlardır. Bkz. İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 639.

Batı Trakya sivil toplum örgütleri, sayısal açıdan zengin bir tablo oluşturmaktadır. Gümülcine ve İskeçe illerinde yoğunlaşan derneklere Meriç ilinde de rastlanılmaktadır. Gümülcine Türk Gençler Birliği ve İskeçe Türk Birliği gibi oldukça köklü bir geçmişe sahip olan derneklerin yanı sıra Batı Trakya Azınlığı Yüksek Tahsilliler Derneği, Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği gibi azınlık kültür hayatında etkili sivil toplum örgütlerinden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte azınlığın siyaset ve din adamları önderlerinin bir araya gelerek, azınlığa ilişkin önemli gelişmelerde etkin bir görev üstlenen Batı Trakya Türk Azınlığı Yüksek Dayanışma Kurulu, azınlığın çatı örgütlenmesi görünümündedir[714]. Yunanistan, Türklerin 1927-1928 ve 1936'dan itibaren "Türk" sözcüğünün yer aldığı isimler altında faaliyet gösteren başlıca kültür ve dayanışma derneklerini, 1984'te başlattığı davalar süreci sonucunda kapatmıştır. Örneğin "*Gümülcine Türk Gençler Birliği"* (1928), ile önce "*Rodop-Evros Türk Öğretmenler Birliği"* (1936) adıyla kurulan 1939-1950 yıllarında işgal-savaş nedeniyle faaliyetini durdurmak zorunda kalan, 1952'de faaliyetini kaldığı yerden devam ettiren *"Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği"*nin kapatılma süreci Rodop Valisi'nin 1983'te Batı Trakya'da Türk bulunmadığı gerekçesiyle isimlerindeki "Türk" kelimesi nedeniyle kapatılmalarının istemiyle dava açması üzerine başlatılmıştır. 1984'te talep yerinde bulunarak kapatma hükmü verilmiştir[715]. 2001 yılında kurulması istenen, fakat isminde "Türk" kelimesinin olması sebebiyle kurulması için izin verilmeyen *"Rodop Türk Kadınları*

---

[714] Yunanistan dışında da Batı Trakya Türklerinin sivil toplum örgütleri mevcuttur. Türkiye'de Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği adı altında şubeleri bulunurken, Avrupa'da da ağırlık noktası Almanya olmak üzere Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu faaliyet göstermektedir. Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 146.

[715] Benzer süreç sonucunda 2005'te "İskeçe Türk Birliği"nin (1927) kapatılmasına onay verilmiştir. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 30. İskeçe Türk Birliği 1927'de kurulmuş ve bu isimle 1983'e dek faaliyet gösterdikten sonra, o yıl Yunan makamlarınca Türk kimliği propagandası yaptığı ve Lozan Antlaşması'na ters düştüğü gerekçesiyle kapatılması için dava açılmıştır. Kurulmuş olduğu 1927 yılından beri hemen hemen 60 yıl meşru şekilde faaliyetlerini sürdüren İskeçe Türk Birliği, 1986'da İskeçe valiliğinin "Batı Trakya'da Türk bulunmadığı" iddiasıyla açtığı bu dava sonunda, İskeçe Mahkemesi tarafından kapatılması kararı alınmıştır. İskeçe Türk Birliği, 20 yıl kadar süren iç hukuk mücadelesinin aleyhine sonuçlanmasının ardından 2005'te davayı AİHM'e taşımıştır. AİHM, davaya ilişkin kararında, yalnızca Türk deyimini kullanıyor diye bir derneğin kapatılmasının, demokratik bir toplumda gereksiz bir uygulama olduğuna hükmetmiştir. Derneğin, Yunanistan'da bir etnik azınlık olduğuna dair düşüncesini savunmasının bile, demokratik bir toplum için başlı başına tehdit niteliği olmadığını belirtmiştir. Derneğin kapatılmasıyla, Yunanistan'ın, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin örgütlenme hürriyeti ve adil yargılanmayla ilgili maddelerini ihlal ettiğine karar kılınmıştır. AİHM, Atina'nın kapatılan bu derneğe 8.000 Euro manevi tazminat ödemesini de kararlaştırmıştır. Ata Atun, *a.g.m.,* s. 11.

Kültür Derneği" de, alt mahkemelerin bu hususstaki kararının 2005'te Yunanistan Yüksek Mahkemesi Arios Pagos tarafından onaylanmasından sonra davayı AİHM'e götürmüştür. Daha önce aynı gerekçelerle Rodop valiliği tarafından kapatılması istemiyle aleyhlerinde dava açılmış olan *Gümülcine Türk Gençler Birliği* ile *Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği* ise uzun hukuksal süreçte, alt mahkemenin dernekleri kapatma kararının 1988'de Yüksek Mahkeme tarafından da onaylanması üstüne, "Türk" terimi olan tabelalar sökülmüş ve faaliyetleri durdurulmuştur. Batı Trakya Türklerinin en önemli sorunlarının, kimliklerini kabul ettirememeleri olduğu buradan anlaşılmaktadır. Dernek faaliyetlerine getirilmiş olan yasaklama aslında "Türk" kimliğinin reddedilmesi stratejisinin bir neticesidir[716]. Buna karşın "Pomak" ve "Çingene" ismiyle dernek ya da kültür evlerinin açılmasına İskeçe ve Gümülcine'de izin verilmekte ve hatta bu durum Yunan devleti tarafından maddi ve manevi şekilde desteklenip teşvik edilmektedir[717]. Türkler kimlik reddine rağmen Yunan yasalarına uygun davranmışlardır. Dernek kurmada Yunan makamlarından her zaman izin alma yolunu seçmişlerdir. Gayrı resmî dernekler kurmamışlar ve bütün sorunlarını çözebilmek için silahlı mücadeleye de yönelmemişlerdir[718].

Batı Trakya'da yayın faaliyetleri Lozan Antlaşması'ndan beri sürmektedir. Yayın, daha çok süreli yayınlar şeklinde olmuştur. Kitap türü yayınlar, sözlükler ve cemaat okulları için basılmış bazı ders kitapları ile bazı şiir kitaplarından oluşmuştur[719]. Batı Trakya Türkleri azınlık durumuna geldiklerinden beri basın yayın faaliyetlerine hız vermişlerdir. Lozan'ın hemen sonrasında başlayan gazetecilik çalışmaları, Selanik'ten getirilmiş olan baskı makineleriyle İskeçe ve Gümülcine merkezli yürütülmüştür. İki savaş arasındaki süreçte Batı Trakya'da 20'ye yakın gazete çıkarılmıştır. Bu gazetelerde Balkanlar'dan ve dünyanın çeşitli yerlerinden haberler verilerek Batı Trakya Türkleri bilgilendirilmek istenmiştir[720]. Ancak Yunanistan, Türklerin ifade haklarını engelleyici bir tavır içerisinde olmuştur. Bu yönde, Türklerin dışarısıyla

[716] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 12.
[717] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 170.
[718] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 177.
[719] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 226.
[720] Çıkan Türkçe gazetelerin isimleri, sahipleri, basıldıkları yer, çıktıkları yıl ve yayın politikalarıyla ilgili bkz. Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 191- 194.

bağlantıları kesilmiştir. Ayrıca Türk azınlığa ait radyo, televizyon, gazete ve dergi gibi basın kurumları değişik sebeplerle sürekli takip altında tutulmuşlar, daha da ilerisi yayınlarına son verilmiş, sahiplerine de tazminat ve mahkûmiyet cezaları verilmiştir. Tüm radyolar geçici izinle çalışmıştır. Radyolarda, köy adlarının Türkçe söylenmesi engellenmiştir. Yunanistan'ın ifade hürriyetine dair sınırlayıcı uygulamaları milletlerarası raporlarda da tescil edilmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı İnsan Hakları Raporu'na da giren bir engelleme şudur: 1998 yılında Işık Radyo sahibi Abdulhalim Dede'nin İskeçe'deki evine baskın yapan 15 polis, Dede'yi "anten dikme niyetinden" dolayı yakalamıştır. Mahkemeye çıkartılan Dede, 8 ay hapse mahkûm edilmiş, ceza 2 aya indirilmiş, kefaletle özgür bırakılmıştır. Dede, temyiz süreci sonucunda 2001 yılında beraat etmiştir[721].

Basın hayatında İskeçe ve Gümülcine başta olmak üzere iki merkez önemli rol oynamıştır. Çıkan gazeteler bir devamlılık göstermemekle birlikte daima birbiri ardına gazete çıkarılmıştır. Bu da Türk toplumunun fikir gücünü göstermektedir. Batı Trakya'da İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar çıkan gazetelerin isimleri şunlardır: Yeni Ziya, Balkan, İtila, Yeni Yol, Yeni Adım, Yarın, Adalet, Zaman, İnkılâp, Peyam-ı İslam, Milliyet, Trakya, Ülkü, Cumhuriyet, Muallim Mecmuası, Müdafaa-yı İslam ve Ulus. Bu gazetelerden Balkan, İtila, Yarın, Adalet, Peyam-ı İslam, Milliyet ve Müdafaa-yı İslam anti milliyetçi ve Türkiye karşıtı yayınlarda bulunduklarından Yunan makamları tarafından destek görmüşlerdir[722]. Türkiye'de reform hareketlerine karşı çıkan 150'likler olarak bilinen Kemalist yönetim karşıtı bir grup firari, 1920'li yıllarda Batı Trakya'ya yerleşmişler ve Türk azınlığı yukarıda adı geçen gazeteler vasıtasıyla Türkiye'deki reformları eleştirmişlerdir. Dinî duyguları istismar ederek Batı Trakya Türklerini kendilerine destek olmaya çağırmışlardır. Bu gazete ve dergiler bazı çevrelerden destek bulsalar da güçlü dinî duygulara sahip Pomak Türkleri arasında rağbet görmemişlerdir. Mehmet Hilmi'nin çevresinde toplanmış

[721] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 182, 183.

[722] Hikmet Öksüz, *a.g.e*., s. 146, 147. Basın yayında başka bir önemli konu, Türkçe yazılarda kullanılan harfler meselesidir. Türkiye'deki harf inkılâbıyla birlikte Batı Trakya'da da harf inkılâbı bazı kesimlerde kabul görürken, bazı muhafazakar kesimlerde kabul görmemiş, Yunanistan idarecileri de bu konuda halkı Türkiye'den uzak tutabilrnek için çalışmışlardır. 1970'li yılların ortasına dek iki çeşit (Arap ve latin) harfle yayın sürmüştür. Bu nedenle Türk toplumunda kimi zaman karşı karşıya iki taraf ortaya çıkmıştır. Bkz. Halit Eren, *a.g.m.*, s. 226, 227.

olan Kemalist grup ise 1923'te 'Yeni Ziya' gazetesini çıkarmıştır. Ancak Türklerin hareket özgürlüğünü elinden geldiğince kısıtlayan Yunanistan, bir buçuk yıl sonra kendisini Limni Adası'na sürgüne göndermiş ve gazetenin kapanmasını sağlamıştır. Sürgünden sonra İskeçe'ye dönen Mehmet Hilmi, bu defa Osman Nuri Fettahoğlu ve Hıfzı Abdurrahman ile birlikte 1926'da 'Yeni Yol' gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Ancak bu gazete de aynı yıl kapatılmıştır. Bunun ardından 'Yeni Adım' çıkarılmış ve 1946'ya kadar yayımını sürdürmüştür. Osman Nuri Fettahoğlu ve Hıfzı Abdurrahman'ın 1930 yılında çıkarmaya başladıkları 'İnkılâp' ise 1931 yılının başında kapanmıştır[723]. Ancak 1990'ların ortalarından itibaren Türk azınlığın etnik kimliğinin tanınmasına yönelik adımlarla 1997'nin bitiminde Yunan devlet radyosu ilk defa Türkçe yayına başlamıştır[724]. Ayrıca 1991'den beri Pomak dağ köylerinde uydu televizyonları yaygın olarak kullanılmakta ve altı Türk televizyon kanalı seyredilmektedir[725]. Batı Trakya'da 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de yayınlanan gazete, dergi ve kitapların girişine müsaade edilmesiyle bu yayınlar Türkiye ile bağlantıları güçlendirmeye katkı sağlamıştır[726].

1.6. Eğitim Zorlukları

Batı Trakya'daki Azınlık Okulları, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan antlaşmalar gereği Yunan devletinin mülkiyetinde değildir. Okullar azınlığın kendisi tarafından seçilen encümenlerce yönetilmekte, öğretmenlerin maaşları vakıf gelirlerinden karşılanıp, yetmediğinde veliler tarafından ödenmektedir. Diğer bir ifadeyle bağımsızdırlar. Ancak tüm bunlara Yunan devleti tarafından tek taraflı şekilde son verilmiştir[727]. Lozan Antlaşması'nın 40 ve 41. maddeleri gereği Türkiye idaresindeki azınlıklara eğitim ile ilgili haklar tanınırken, Yunanistan da aynı antlaşmanın 45. maddesi ile idaresi altındaki Müslüman azınlık için aynı hakkı tanımıştır. Ancak Yunanistan, Lozan Antlaşması'ndan sonra Türk toplumunun eğitim

[723] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 125, 126.
[724] Ebrar İbraimi, *a.g.t.,* s. 52.
[725] Hugh Poulton, *a.g.e.*, s. 90.
[726] Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.*, s. 591.
[727] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 162.

sistemini düzenli olarak baltalamıştır. Türkiye'de Latin harfleri kabul edildiği halde eğitimin Arap harfleriyle sürmesi özendirilip azınlığın Türkiye'deki reformlardan koparılması amaçlanmıştır[728]. Batı Trakya Türkleri için eğitimin 6 yıl olması uygulamasıyla da Yunanistan, kendi Anayasası'ndaki ilgili hükmü ve başta Lozan Barış Antlaşmasının 40. maddesi ve temel insan hakları ilkelerini ihlâl etmektedir. Hiçbir Yunanlı'nın olmadığı, Batı Trakya Türk azınlığının yoğun olarak bulunduğu köy ve nahiyelerde Yunanlı makamlar tarafından açılan ve sadece Yunanca olarak eğitim ve öğretim veren anaokulları, ortaokullar ile liseler Lozan Barış Antlaşması'nın 40. maddesine de ters durumdadır. Bahsedilen maddeye göre bu okullarda eğitim ve öğretimin Türkçe ve devletin resmî dili Yunanca olmak üzere iki dilde yapılması gerekmektedir. Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesindeki Yunan devletine ait olan kamu okullarında Türkçe dilinde eğitim veya öğretim yapılmamaktadır[729]. Ancak 1951'deki Kültür Antlaşması'ndan sonra Batı Trakya'da ilk Türk lisesi açılmış, 1954 yılında çıkarılan ve Batı Trakyalılar tarafından 'Maraşal Papagos Kanunu' olarak anılan 3065/1954 sayılı yasada "Türk İlkokulları" tabiri kullanılmıştır. Kültür Antlaşması ise azınlık dilinin serbestçe kullanılmasına devam etmesini, eğitim araçlarının sınırlanmadan kullanılmasını, onaylanan kitaplarda oluşacak okul kitaplarına izin verilmesini, öğrencilerin dinsel-sosyal ve millî bilinçlerine saygı gösterilmesini tavsiye etmektedir[730]. Ancak 1967 yılında devam eden asimilasyon politikasının uygulanması için, Yunan Kral Konseyi'nin gizli bir kararı ile Güney Rodopların 28 köy ve nahiyesinde "Kral İçtimai Muavenet"i organizasyonu altında ana okulları açılmıştır. Üç ile yedi yaş arasında olan Müslüman Pomak Türk çocukları sabahları ailelerinden özel araç ve memurlarla toplatılıp, akşama kadar Yunanca eğitime tabi tutulmuşlardır. Bu okullarda çocuklara "Siz Türk değilsiniz, Rumsunuz, Türkler sizi zorla Müslümanlaştırmışlardır." denilmiş; Yunanca şiirler, türküler, Yunan mitolojisinden hikayeler okutulmuş ve İslamiyet'e ters propaganda yapılmıştır. Türkçe konuşmak kesinlikle yasaklanmış,

[728] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 7, 145.
[729] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 162.
[730] Hülya Emin, *a.g.m.*, s. 156, 157. Keza 14 Eylül 1977 tarihli Yunan Resmî Gazetesi'nde yayınlanan azınlık okullarıyla ilgili 694/77 sayılı kanunda "Lozan Antlaşması'nın hükümlerinin ve ülkelerarası mütekabiliyet ilkelerinin saklı kalması" esaslarına uyulacağı bir kez daha vurgulanmıştır. Bkz. Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 483, 484.

Yunanca konuşma mecburiyeti getirilmiştir. Aynı yöntemler ilk ve ortaokulda da uygulanmış ve Müslüman Türk Pomak çocuklarının Türkçe konuşmalarını önlemek için gereken her türlü çalışma yapılmıştır. Bu amaçla Yunan makamlarının Türk okullarına gönderdikleri gizli bir genelgede şöyle denilmektedir: "Batı Trakya ve On iki Adalar'da mevcut olan Türk okullarında görevli olacak Yunan öğretmenlerinin takip edecekleri eğitim sistemi Türkleri ve Pomakları yok etmek için olmalıdır. Onların çocuklarına tarih ve coğrafya derslerinde elden geldiği kadar Yunanistan'ı sevdirmeye çalışmalıdırlar. Bilhassa Pomakların Yunan ırkından geldiklerini ortaya koymalı ve onlara bunu kabul ettirmelidirler." Bu genelgenin diğer bir yerinde de Türklerin ve Pomakların ayrı ırktan oldukları ve Türklerin Pomaklarla hiçbir bağlantısı bulunmadığı ima edilmekte ve çocuklara dil öğretmede Türkçe ve Pomakça karşılığı aramadan doğrudan Yunanca öğretilmesi tavsiye edilmektedir. Yunan makamları Türk eğitimini engellemek için Türk okullarındaki Türk-Müslüman öğretmen sayısını azaltmakta, Ortodoks-Yunan öğretmenlerin sayısını artırmaktadırlar. Ayrıca Yunan devlet yöneticileri, 1970'lerden itibaren doğup büyüdükleri yerlerde iş bulamayan Pomak gençlerini burslu şekilde Selanik'teki pedagoji akademisinde eğitmekte, ardından ilkokullarda Yunanca ders vermek için doğmuş ve büyümüş oldukları yerlere yollamaktadırlar. Böylece Türkçe eğitimi engellemekte, Yunanca eğitimi ise teşvik etmektedirler. Pomak Türkleri bu duruma şiddetle tepki göstermişler ve çocuklarının da bu okullara devam etmesine izin vermemişlerdir. Bu yüzden pek çok okul kapatılmıştır[731]. 1968 yılında Selanik'te Özel Pedagoji Akademisi kurulmuştur. Buraya lise mezunları ile azınlık medreseleri mezunları alınmıştır. Buradan mezun olanlar 695/77 kanunun 9. maddesine göre okullara devlet memuru öğretmen olarak atanmışlardır. 1968 senesinden önce mezun olanlar da kısa süreli kurslara tabi tutularak Özel Pedagoji Akademisi'ne alınmışlardır. Yeni mezunların çoğu ilk yıllar Selanik'teki Özel Pedagoji Akademisi'ne gittiyse de öğretmenlerin beyin yıkama niteliğindeki kasıtlı konuşmaları akademinin gayesini ortaya çıkarmıştır. Bu beyin yıkamaya tabi

[731] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 81, 82. SÖPA'lı öğretmenler sık sık seminerler düzenlenmiş, kendilerine daima Pomak oldukları yinelenmiş, Türkçe ders vermeleri yasaklanmış, Yunanca ders verecek derecede dil bilmediklerini söylediklerinde 'Öğrenin, siz Yunanlısınız' denilmiştir. Bkz. İsmail Duran, *a.g.t.*, s. 178.

tutulmak istemeyen yeni mezunlar, 1972'den itibaren öğrenimlerini devam ettirmek için Türkiye'ye gelmeye başlamışlardır[732].

Görülmektedir ki antlaşma ve protokoller imzalanmış olsa da 1968'i takip eden yıllarda Yunanistan, atılan imzalara ters düşen davranışlara yönelmiş ve eğitime darbe vurmak amacıyla yeni yasalar çıkarmıştır[733]. Genel olarak baktığımızda ise 1970'li yıllardan itibaren Batı Trakya'da Türklere ait ilkokulların adedi 279'dur. Bunun 115'i İskeçe, 147'si Gümülcine ve 17'si Dedeağaç vilayetlerindedir. 1980'li yıllarda bu rakam 241'dir. Ayrıca Türkiye'den gönderilen kitaplar dağıtılmamış, Türk okulları ders araç-gereçlerinden mahrum bırakılmış, öğretmen yetersizliğiyle Türklerin istediği öğretmenler tayin edilmemiş, Türkçe okutulan derslerin sayısı az tutulmuştur[734]. Ders kitapları Türk öğrencilere göre değildir. Kitaplarda, asıl dinin Hıristiyanlık olduğu, Yunanlı sayılmak için antik Yunanlıların kökeninden gelmek gerektiği savunulmuş, Türkler kaba ve olumsuz gösterilmiştir. Bu, azınlığa karşı bilinçli bir yıpratma işlemidir[735]. Lozan Antlaşması'na göre kendi eğitim kurumlarını kurma ve öğretmenini atam hakkı olan Batı Trakya Türk toplumu "cahil bırakılma" çalışmalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Yavaş yavaş okullar Yunan devletinin mülkiyetine geçirilirken, eğitim kalitesi düşmüş, öğrenciler Türkçe öğrenemez hale gelmişlerdir. Eğitim konusunda Türkiye'den öğretmen ve Türkçe kitap getirilmesinde yapılan kısıtlamalar, niteliksiz eğitim verilmesi, üniversitelere girerken Türklere ‰ 5'lik baraj uygulanması ve Türkiye'den alınan diplomaların denkliliğinin tanınmaması, anaokullarının mecburi hale getirilmesine rağmen Türklere anaokulu açabilme izni verilmemesi şeklinde hayatî önemde sorunlar yaşanmıştır[736].

---

[732] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 223. Anlaşılmaktadır ki, pedagoji okuluna yalnızca Pomak kökenli gençler alınmıştır. Böylelikle Yunan yönetimi, Pomak'ları Helen kökenli olduklarına inandırmak istemiş ancak başarılı olamamıştır.

[733] Bunlar "Batı Trakya Müslüman Azınlık Okullarına İlişkin" 694/1977 sayılı yasa ile "Azınlık Okulları ile Selanik Özel Pedagoji Akademisi Öğretim ve Denetim Kadrosunun Sorunlarının Çözümüne İlişkin" 695/1977 sayılı yasalardır. Bkz. Hülya Emin, *a.g.m.*, s. 157.

[734] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 342, 343; İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 626.

[735] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 178.

[736] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 12. Yunanistan, Türkiye ile ilişkilerin bozulmasına paralel olarak, 1960'lardan sonra Türkiye'den öğretmen getirilmesi işlemini sonlandırmak istemiştir. Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 177.

Yunanistan'ın azınlık eğitim sistemindeki öğretmenler genel olarak 3'e ayrılmaktadır: Türk vatandaşı olan ve aylıkları Türkiye tarafından ödenen "Kontenjan Öğretmenler"; Yunanistan vatandaşı Batı Trakyalılar olup, Türkiye'de eğitim alan, aylıkları çalıştıkları okul encümeni tarafından ödenen ve sözleşmeli olan "Formasyonlu Öğretmenler" ve SÖPA mezunu olup Yunanistan devlet memuru olan ve aylıklarını Yunanistan'dan alan "Akademililer"dir. Bunların dışında dördüncü bir öğretmen grubu da, herhangi bir öğretmenlik eğitimi görmeden atanmış "Formasyonsuz Öğretmenler"dir [737] . Batı Trakya'da Gümülcine ve Şahin ilkokullarında da derslerin çoğu Rumca'dır. Türkçe ders sayısı azdır, bu okullardan mezun olanlardan seçilen öğrenciler 1968 yılında "Selanik Pedagoji Akademisi" adıyla üç yıl yatılı olarak şartlandırma eğitimine tabi tutulmuş, burada yapılan Türk düşmanlığına daha fazla dayanamayan pek çok Türk çocuğu okumaktan vazgeçerek çiftçiliğe dönmüştür. Selanik pedagoji akademisi mezunlarını vermeye başladıktan sonra beyinleri yıkanmış olarak bu Türk çocukları Türk azınlık eğitimine yerleştirilmişlerdir. Buradaki amaç Türk toplumunu parçalamak, manen yok ederek Yunanlaştırmaktır. Böylece Türk'ü Türk'e karşı getirmek istemişlerdir[738]. Selanik Özel Pedagoji Akademisinin (SÖPA'nın) Batı Trakya'daki Müslüman Türklerin eğitim ve öğretiminde oluşturduğu meselelerin ortadan kalkması için SÖPA'nın kapatılması gerekmektedir. Çünkü Türk azınlık okullarına öğretmen yetiştirme iddiasında olan bu akademi, öğretmen adaylarına Türkçe bile öğretmemektedir[739]. 1973'ten sonra Türkiye'de eğitim almış öğretmenlere görev ve çalışma izni verilmemiştir. Azınlık eğitimini Yunanlaştırma gayesiyle kurduğu bu akademiye Yunan ortaokullarından mezun olanları, yani Türkçesi iyi olmayanları almış, bunları Türk okullarına öğretmen olarak atamıştır. Türkiye'den mezun öğretmenler atanmamış, eski atanmışların görevlerine de son verilmiştir. Bu durum Türkçe'ye egemen olmayan öğretmenler meselesi oluşturmuştur. Öğretmen atamaları kasten geciktirilmiş; okulların tamiratı eğitim açılış zamanlarına denk getirilmiş ve böylece eğitim aksatılmıştır. 694/1977 kararıyla, azınlık okullarını Eğitim Bakanlığı'na

[737] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 177.
[738] Nadir Yaz, *a.g.e.*, s. 21.
[739] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 162. Türkler'in öğretmen ihtiyaçlarını karşılamak için 1992'de Şumnu Yüksek Pedagoji Enstitüsü ve 1993'de Kırcaali İlk ve Ortaokul Öğretmen Enstitüleri'nde Türkçe öğretmeni yetiştiren sınıflar açılmıştır. Bkz. Ebrar İbraimi, *a.g.t.*, s. 71.

bağlayarak azınlık okullarına karşı fırsat elde eden Yunanistan, 1983 yılında çıkarmış olduğu bir yasa sayesinde sınırdaki okulların tamir edilmesi için ruhsat alınması şartını getirmiş, ancak bunu da engelleyerek zor vermiştir. Dil, bir milletin varlığını korumasını sağlayan en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Bunun farkında olan Yunanistan, Türkçe'nin kullanım alanlarını sınırlamıştır. 1984 yılındaki talimatıyla, ortaokul-lise mezuniyet sınavlarının Yunanca yapılmasını kararlaştırmıştır[740]. Bu uygulama sonucu 1984-1985 öğretim yıllarında yalnızca bir öğrenci mezun olmuştur. Çıkarılan zahmetlerden dolayı Yunan üniversitelerinden mezun olan soydaşlarımızın miktarının on kişiye bile ulaşmaması ve 1980 itibariyle Yunan üniversitelerine Türklerin kabul edilmemesi dikkat çekicidir. Gümülcine'de Türklerden kamulaştırılan topraklar üstünde kurulan Dimokriton Üniversitesi'nde bile herhangi bir Türk öğrenci okuyamamıştır. Türkiye'deki üniversitelerde bulunan Batı Trakyalı öğrencilerin Yunanistan'daki üniversitelere nakilleri kabul görmemiş, Türkiye'den mezun olan Batı Trakyalılara Yunanistan'da iş verilmemiştir[741].

1993 yılı itibariyle Türkiye'den gönderilen ders kitapları azınlık okullarında okutulmamış, bunun yerine Atina, Yunan uzmanlarca hazırlanan kitapları Türk azınlığa dayatmıştır. Hatta bozuk bir Türkçe ile basılmış olan kitapların okutulması için öğrenci, veli ve öğretmenlere baskı yapılmıştır[742]. 1995'teki bir düzenlemeyle, Türkçe okutulan derslerin sayısı azaltılmıştır. Eğitim dilinin Yunanca olması Türk öğrencilerin yüksek öğrenim yapmalarını zorlaştırmıştır. Fakat bu hususta Avrupa Konseyi ve AB'nin baskı ve teşvikleriyle Yunanistan, 1999'da çıkarmış olduğu yasayla Yunanca'nın, Türklerin ikinci dili olmasını kabullenmiş ve Türk öğrencileri için % 0.5 oranında bir kontenjan ayırmıştır. Bu uygulamanın, uzun dönemde asimile olasılığı bulunmaktadır. Çünkü Yunan üniversitelerindeki Türk öğrenci miktarı her geçen gün artmıştır[743]. Yakın dönemlerde de eğitim sorunlarının devam ettiğinin bir göstergesi azınlığın görüşünü almadan okulların kapatılması işlemidir. Yunanistan Resmî Gazetesi 15 Şubat 2013 tarihli sayısında yayınladığı kararla öğrenci sayısının az olduğunu gerekçe göstererek 13 azınlık ilkokulunun faaliyetlerini geçici olarak

[740] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 177; Ebrar İbraimi, *a.g.t.*, s. 49.
[741] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 626, 627.
[742] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 208.
[743] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 177.

durdurmuştur[744]. Yunanistan eğitim açısından, Türklerin bilgilenmesini, kültür seviyelerinin artmasını ve bilinçlenmelerini engelleyici bir politika izlemiştir. Trakya'da 'Türk yoktur' anlayışının neticesi ve zorunluluğu olarak Türk azınlığını zaman içinde Yunanlılılaştırma gayretinde olmuştur[745].

1.7. Göç Ettirme Politikası

Yüzyıllar boyunca yaşadıkları yurtlarını terk edip Anavatan'a sığınan Pomak Türkleri, XIX. yüzyılın sonlarında Ege Makedonyası'nın çeşitli yerlerinden göç etmişlerdir. Örneğin Batı Trakya bölgesinin Sofulu kazasına bağlı Kurtuca, Mukata ve Hacı Viran Pomak köylerinden 1913'te 600 kişi, 1920'lerden sonra Merikos ve Hebilovo köylerinde, Kavala ve Drama kazalarından çok sayıda Pomak Türk'ü Anavatan'a göç etmiştir[746]. Lozan Antlaşması'nın imzalanmış olduğu 1923'te bölgede bulunan Yunan, Bulgar, Ermeni ve Yahudilere nispeten Türk nüfus, Pomak Türkleri de dahil olmak üzere çoğunluk durumundaydı. Lozan Antlaşması imzaladığı sırada bölgede 129.120 kişilik nüfusa sahip bulunan Türk nüfusu toplam nüfusun %67'sini oluştururken, şimdi yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Nüfus artış hızları %2.8 civarında olduğu bilinen Batı Trakya Türklerinin nüfusu sürekli göç sebebiyle artamamış ve bunun sonucunda bölgede azınlık durumuna gelmiştir. Yunanistan, göç ettirme ya da asimile etme suretiyle Batı Trakya Müslüman Türk Azınlığı'nı bütünüyle eritebilmek için şu stratejileri uygulamaktadır:

a- Azınlığı Türk, Pomak ve Çingenelerden ibaret homojen olmayan bir topluluk olarak niteleyip azınlığın bölünmesine zemin hazırlamak.

b- Azınlığı sadece dinî kimliği ile tanıyıp etnik kimliğinin, dolayısıyla Türkiye ile bağlarının zayıflatılmasını sağlamak.

---

[744] "Batı Trakya'da 13 Türk Okulu Kapatılıyor", *Hürriyet*, 28.2.2013.
[745] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 178.
[746] Pomak Türklerinin yoğun olarak oturdukları yerlerden Anavatan'a göçleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 83-88.

c- Azınlığın ekonomik gelişimini engellemek, güvenlik ve dayanışmasını sarsmak böylelikle göçe özendirmek[747]. Bu hedefleri gerçekleştirmek için Yunanistan Espiyonaj Seksiyonları çeşitli sebeplerle bölge halkına baskı kurmuş ve Türkleri yok etme yoluna gitmişlerdir. 'Yunan Milli Emniyeti', 'Merkezi Haber Alma Teşkilatı', 'Siyasi Şube', 'Yabancılar Şubesi', 'Askeri İstihbarat' gibi resmî kuruluşlar düzenli bir şekilde çalışıp Türkleri göçe zorlamışlardır. Bu teşkilatlar Türklere 'Genocide Mortal' (Yok Ederek Tasfiye) planlarını uygulamışlardır. 1923-1941 arasında 3.650, 1941-1944 arasında 3.215, 1944-1949 arasında 5.504 ve toplamda 12.369 Türk bu hedefler uğruna öldürülmüştür[748]. Türkler maruz kaldıkları mezalim ve işkence yüzünden[749] gördükleri zulümlere tahammül edemeyerek iltica etmişler sınır il olarak Edirne'ye gelmişlerdir[750].

Trakya'daki nüfus yapısını lehine çevirmek için uğraşan Yunanistan, bunun için baskılarla Türkleri göç ettirmeye yönelmiştir. Bunu kimi zaman yumuşak kimi zaman sert biçimde yapmıştır. Bölgedeki turistik yapılaşmayla değerlenen Türklerin ev ve mallarına Yunanlılar yüklü fiyatlar verip satışı teşvik etmiş ve Türklerin göçünü kolaylaştırmıştır. Diğer neden ikinci sınıf muamele olmuştur. İşsiz Türkler, Batı Trakya dışındaki bölgelere sürülmektedir. Bulgaristan'dan, mübadeleyle Türkiye'den ve Sovyetler Birliği'nden getirilen Rumlar bölgeye yerleştirilmişlerdir. Vatandaşlıktan çıkarma da nüfus yapısının değiştirilmesi kapsamındadır[751]. Yunan makamları göç meselesini basitleştirmeye ve önemsiz gibi göstermeye çalışmışlardır. 1930-1933 arasında oluşturulmaya çalışılan Balkan Birliği'ne Bulgaristan'ın girmemesi ve Batı Trakya'ya yönelik emellerini açığa vurması Yunanistan'ı da Türkleri de endişeye sevk etmiştir. Bu durum Türkiye'ye yönelik göçe bir neden daha eklemiştir[752]. 1923-1938 yılları arasında Yunanistan'dan mübadil olarak Türkiye'ye 384.000 kişi gelmiştir. 1934-1960 yılları arasında ise 23.788 göçmen Türkiye'ye

[747] Ata Atun, *a.g.m*., s. 5. 1934' dek Batı Trakya'da Türkler çoğunlukta olmakla birlikte, bu tarihten itibaren Yunan hükümetinin sistemli politikası sonucu Helen unsurunun sayısı artırılmış ve durum Türkler'in aleyhine çevrilmiştir. Bkz. Hikmet Öksüz, *a.g.e*., s. 8.
[748] Salim Gökçen, *a.g.m*., s. 56.
[749] BCA, Dosya: 42664, Fon: 30.1.0.0, nr. 239.616, 7.11.1927.
[750] BCA, Dosya: 8132, Fon: 30.1.0.0, nr. 81.530, 24.10.1928.
[751] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 178, 179.
[752] Hikmet Öksüz, *a.g.e*., s. 74.

gelmiştir[753]. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlar'da komünist yönetimler kurulurken, Yunanistan'ın da bu bloğa dahil edilmesine çalışılmıştır. Böylelikle Yunanistan'da çıkan iç savaş ile askerî ve ideolojik bir kıskaç içerisine alınan Batı Trakya Türkleri, 1946-1949 yılları arasında Türkiye'ye göç etmeyi çare olarak düşünmüşlerdir. 1946-1949 yılları arasında Türkiye'ye sığınanların sayısı şu şekildedir[754]:

Yıl	Serbest Göçmen	Kaçak
1946	2.318	4.630
1947	1.824	2.100
1948	2.934	2.360
1949	677	950
Toplam	7.753	10.040

1960-1980 arasında iltica eden veya 1955 yılındaki Vatandaşlık Kanunu'nun 19. maddesine dayanarak vatandaşlıktan çıkarılan Batı Trakya Türklerinin sayısının 20.000 olduğu tahmin edilmektedir[755]. Öte yandan Soğuk Savaş döneminde Batı Trakya Türkleri, Avrupa'ya ve Türkiye'ye göç etseler de göç edenlerin net sayılarına ulaşmak mümkün değildir. Avrupa'ya göç eden Batı Trakya Türkleri ile ilgili yapılan tahminlerde 1970-1973 yılları ile 1988-1991 yılları olmak üzere iki ana göç dalgasında toplamda 30.000 civarında Türk'ün göç ettiği belirtilmektedir. 1970-1973 yıllarında yaşanan göçte Yunanistan'daki askerî cunta yönetiminin Kıbrıs gelişmeleri nedeniyle Türk azınlık üzerinde baskılarını artırması etkili olmuştur. 1988 yılında başlayan göçlerde ise doğrudan Yunanistan'ın azınlık etnik kimliğini göz ardı eden baskı politikaları ana etken olmuştur. Bu dönemlerde Batı Trakya'dan Türkiye'ye yönelik yaşanan göçler, kitlesel ölçekli olmasalar da bireysel ve küçük gruplar halinde gerçekleşmişlerdir. Bu bağlamda söz konusu göç eyleminin 1970'li ve 1980'li yıllarda yoğunlaştığı ve bu sayının on binlerle ifade edildiği belirtilebilmektedir[756].

[753] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 8, 24.
[754] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 205-216.
[755] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 93.
[756] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 141, 142.

Batı Trakya'da nüfusu artırmaya yönelik ayrımcı bir uygulama da 1999'dan itibaren uygulamaya koyulmuştur. Yunanistan Başpiskoposluğu, üçüncü çocuğu olan ve yalnızca Yunan asıllı Ortodoks ailelere ayda 40 bin drahmi yardım yapmıştır. Normal nüfus artışıyla bugün 600 bin civarında olması gereken Batı Trakya azınlık nüfusu, 80.000-150.000 arasındadır. Bu rakam, Yunanistan'ın Müslümanlara karşı olumsuz politikasının sonucudur[757].

2. Uygulanan Zulüm ve Vahşetlere Tepkiler

Yunanlıların yaptıkları vahşetlerde Selanik'e bağlı köylerin çoğu Yunanlılar tarafından yıkılmış ve çok sayıda ölüm olayı olmuştur. Selanik halkı Yunanlılardan gördükleri zulüm üzerine, Alman konsolosuna müracaat ederek kendilerinin de diğer ecnebi memleketlerde bulunan Osmanlı tebaası gibi himaye edilmelerini istemişlerdir. Konsolos, Yunanlılar nezdinde teşebbüse geçmişse de bir sonuç alınamamıştır[758]. Batı Trakya Türk azınlığı, Yunanistan'ın uyguladığı ayrımcı ve dışlayıcı politikalara karşı milletlerarası alanda seslerini duyurmak için örgütlenme gereği duymuşlardır. Bunun için 9 Eylül 1946'da, Baki Zorlu, Hayrettin Giray, Ali Uzuner, Muharrem Trak ve Muhittin Karasu'nun girişimleriyle 'Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği' İstanbul'da kurulmuştur. Almanya'da yaşayan Batı Trakyalı Türklerin kurduğu dernekler, Yunanistan'ın Türk azınlığa uyguladığı baskı politikasını, 1983'te Avrupa Konseyi'nde gündeme getirmeyi başarmıştır. Bu konuda dokuz farklı ülke tarafından bir rapor hazırlanmıştır. 11 Mayıs 1984'te Başkanlık Divanı'na sunulmuş, aynı yıl yine Almanya'daki Batı Trakya Türkleri Derneği, azınlığa uygulanan baskıları Avrupa Parlamentosu'na şikâyet etmiştir. Diğer yandan, 1986'da beş kişilik bir ABD parlamenterler heyeti bölgeyi ziyaret etmiş ve incelemede bulunmuştur[759]. 1983'te çocuklarına SÖPA mezunu bir öğretmenin atanması üzerine okula göndermek istemeyen veliler eylem başlatmışlardır. Bunun

[757] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 179.
[758] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 78.
[759] Ailin İsmail, *Yunanistan'da Türk Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012, s. 107.

üzerine altı otobüs dolusu yaklaşık 250 kişi köyü kuşatmış, çıkan olaylarda 4 Türk yaralanmış, 6'sı tutuklanmıştır[760].

1988'de ise Türk kelimesinin tabela ve tüzüklerde kullanılmasının yasaklanmasıyla alakalı durumu protesto için yürüyüş yapılmıştır. Azınlık okullarının bir günlüğüne kapatılması ve gerekli bütün devlet makamlarına bu kararların telgrafla bildirilmesi için bir eylem tespit komisyonu kurulmuştur. Bunun sonucunda Ocak 1988'de ilk kez bir sokak gösterisi düzenlenmiştir. Bu yürüyüş esnasında pek çok olay yaşanmış bilhassa valinin Gümülcine Eski Cami'de Cuma namazını yasaklaması, kalabalıkta gerginliği artırmıştır. Azınlık mensuplarıyla polis ve bir grup Yunanlı fanatik arasında çatışma yaşanmıştır. Bu yürüyüş azınlık tarihine etnik kimliğini haykırış günü olarak geçmiştir. Bu yürüyüşün yıl dönümü olan 29 Ocak 1990'da azınlığın ileri gelenlerinin Eski Cami'de mevlit düzenleneceğini duyurması üzerine, Yunanlı memurların, kilise görevlileri ile yerel radyonun teşvik ve kışkırtması sonucu Yunan fanatikler Gümülcine'deki bazı Türk dükkânlarına saldırıda bulunmuşlardır. Gün boyu süren olaylarda başta bağımsız milletvekili Ahmet Faikoğlu ve azınlığın seçilmiş müftüsü Mehmet Emin Aga olmak üzere birçok Türk, demir çubuk ve bıçak darbeleri ile yaralanmıştır. Bu olaylara polis seyirci kalmış, hatta saldırganlara yardım edip onları kışkırtmıştır[761].

[760] Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 31.
[761] Ailin İsmail, *a.g.t.*, s. 83, 84.

4. BÖLÜM

MİLLETLERARASI BELGELER DÜZEYİNDE POMAK TÜRKLERİ'NİN HUKUKÎ DURUMLARI

1. Milletlerarası Antlaşmalar

Azınlık[762] kavramı, reform hareketlerinin oluştuğu XVI. yüzyılda gündeme gelmiştir. Bu dönemde Hıristiyan dünyasının Katolik ve Protestan olarak ayrılmasının ardından ülkeler kendi sınırları dahilinde yaşayan, karşı mezhepten insanları baskı altında tutup yok etmeye yönelmişlerdir. Ancak bu ülkeler, birbirlerine kesin üstünlük sağlayamayacaklarını ve kendi içlerinde bulunan dinsel azınlıkları ortadan kaldıramayacaklarını anlayınca çıkardıkları belgeler ve yaptıkları antlaşmalarla bu kişileri koruyacak önlemler almaya başlamışlardır[763]. İnsanların vazgeçilmez hakları güvence altına alınmadığı için bazı milletler zulüm görmüşlerdir. İnsanlık için utanç verici olan durumlara çare bulma çabalarıyla antlaşmalar, beyannameler oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra devletler, anayasaları ile bu hakları güvence altına da almışlardır. Ancak bazı ülkeler, imzaladıkları antlaşmalar ve oluşturdukları anayasalarda bulunan insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına ilişkin hükümleri çiğnemekten kaçınmamışlardır. Bu durum ise insan haklarına bakış açısının farklılığından ve kutsallığına inanmamaktan kaynaklanmaktadır[764]. Osmanlı Devleti'nde ise 1454'ten sonra uygulanmaya başlanan "millet sistemi" ile imparatorluktaki gayrimüslim tebaaya azınlık grubu statüsü verilmiş ve Avrupa'da henüz azınlık kavramının ortaya çıkmadığı bir dönemde gayrimüslimlere geniş azınlık hakları tanınmıştır. Azınlıkların milletlerarası alanda

---

[762] Azınlık; çoğunluğun dışında nitelikleri olan, çoğunluk tarafından hakları teminata alınmış topluluk olarak tanımlanabilmektedir. Bkz. Erhan Vatansever, *a.g.t.*, s. 41. Azınlıkların yaşadıkları ülke vatandaşı olarak farklı muameleye tabi tutulmamaları gerekmektedir. Azınlıklara hayat ve hürriyet hakkı, medenî ve siyasî haklar tanınmaktadır. Dil, din ve öğretim hürriyetinin sağlanması ile kendilerine özgü nitelikleri sürdürmeleri imkan dahilindedir. Azınlıklara tanınan haklara karşılık onların da başlıca vazifesi, ülkesinde yaşadıkları devlete karşı dürüst ve sadık vatandaş olarak hareket etmeleridir. Hamza Eroğlu, *a.g.m.,* s. 26. Azınlık kavramı ve azınlık olmanın ölçütleriyle ilgili bkz. Ebrar İbraimi, *a.g.t.*

[763] Azınlıkların korunmasına dair söz edilmesi gereken başlıca belgeler hakkında bilgi için bkz. Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 80-87.

[764] Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 1.

korunması konusunda sonraki adım, azınlıkların büyük bir devletçe korunması döneminin başlamasıdır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin imzaladığı 1615 Avusturya Barış Antlaşması'nda, dinsel haklar ilk kez ikili bir antlaşmaya konu olmuştur. 1699 Karlofça, 1718 Pasarofça, 1739 Belgrad antlaşmalarında örneklerini gördüğümüz durum, azınlık korunması konusunda yabancı devlet müdahalesi dönemini başlatmıştır. Yine 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Ortodokslar'ın dinsel hakları gündeme gelmiştir. 1815 Viyana Kongresi'nde ilk kez dinsel azınlıkların yanı sıra millî azınlıkların korunmasıyla ilgili düzenlemeler yapılmış ve aynı konu 1878 Berlin Antlaşması ile de gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda XIX. yüzyılda bir yandan azınlıkların milletlerarası korunmasında ikili antlaşmalarla oluşturulan koruma sisteminden, çok taraflı antlaşmalarla oluşturulan koruma sistemine geçilmiş, diğer taraftan millî azınlıkların korunması da gündeme gelmiştir. Böylece azınlık haklarından yararlanan gruplar çoğaldığı gibi güvence altına alınan haklar sadece dinsel niteliklerle kalmayıp kişisel ve siyasal haklar da tanınmaya başlanmıştır[765].

Milletlerarası belgeler arasında yer alan Türkiye ile Bulgaristan'ın da imzaladığı Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın çeşitli maddeleri üye devletlerin insan haklarına saygı göstermesini öngörmektedir. Antlaşma'nın 1. maddesi 3. fıkrasında 'ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin' herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilmesi Birleşmiş Milletler'in amaçları arasındadır. Bir diğer milletlerarası belge *İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*'dir. 1948'de kabul edilen bildirinin 2. maddesinde 'herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik görüş, millî veya sosyal köken, mal, doğum gibi sebeplerle herhangi bir ayrım gözetmeksizin bildiride belirtilen tüm hak ve hürriyetlere sahiptir.' denilmektedir. Birçok devletin imzaladığı *'Genocide Sözleşmesi'*[766]; bir etnik, dinî veya millî grubu kısmen yada tamamen

[765] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 83-87

[766] 12 Eylül 1948'de kabul edilmiş olan Genocide (Jenosid) Sözleşmesi; millî, etnik, ırkî veya dinî bir grubu kısmen yada tamamen imha etmek amacıyla işlenen fiillere uygulanan milletlerarası suçları öngörmektedir. Daha ziyade kitle halindeki sistematik katliam suçlarını içermektedir. Bulgaristan'da yaşayan Türkler'in Bulgarlaştırılmaları için uygulanan metot ve katliam olayları, bu fiillerin jenosid suçları olduğunu göstermektedir. Sözleşmeye taraf olan her devlet, soykırım suçunun önlenmesi için Birleşmiş Milletler teşkilatına başvurma yetkisine sahip olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti, bu sözleşmeyi 23 Mart 1950 tarih ve 5680 sayılı kanunla onaylamıştır. Bkz. Hamza Eroğlu, *a.g.m.,* s. 37. Bulgaristan, Birleşmiş Milletler Örgütü'ne 14 Aralık 1955 tarihinde katılmıştır. Böylece BM

ortadan kaldırma amacıyla işlenen öldürme, cismani yada zihni zarar verme, fiziksel tahribata yol açabilecek yaşam koşullarına kasten maruz bıraktırma hareketlerini soykırım olarak kabul etmiştir. Bu sözleşmenin 8. maddesine göre sözleşmeyi imzalayan her devlet, soykırım suçunun önlenmesi amacıyla Birleşmiş Milletler'in ilgili organlarına başvurma hakkına sahiptir. Bu anlaşmaların dışında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Aralık 1965 tarihli kararıyla kabul edilen *'Irk Ayrımının Bütün Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Hakkında Sözleşme'*ye Bulgaristan Ağustos 1966'da onayı ile taraf olmuştur. Türkiye'nin de taraf olduğu bu sözleşmenin çeşitli maddeleri insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanma konusunda ırk, renk ve etnik ya da millî köken üzerine dayandırılan her türlü ayrım ve tercihi yasaklamaktadır. İkili ve çok taraflı antlaşma hükümleri taraf olan devletleri bağlar ve taraflarına karşı sebep olduğu ihlallerden dolayı sorumlu bulunmaktadır[767]. Bu ihlaller; milletlerarası yasaların, anayasanın, uygar davranış kurallarının hiçe sayıldığını ortaya koymaktadır[768]. Milletlerarası hukuk açısından insan hakları ile ilgili metinler önem taşımaktadır. Örneğin Bulgaristan 1992'de Avrupa Konseyi üyesi olduktan sonra, 1997'de *'Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'*ni imzalamıştır. Bu sözleşme 1 Eylül 1999'da yürürlüğe girmiş ve ülkede Türk azınlığın hakları da güvence altına alınmıştır. Türklerin hukuki durumlarını saptayan diğer belgeler anayasalardır. Bulgaristan Anayasası'nda Türk veya azınlık kelimelerine rastlanmazken, sadece Türklerle ilgili olabilecek 36/2. maddedeki 'anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar' ibaresi dikkat çekmektedir[769]. 1966 tarihli *"Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi"* ile "*Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"* diğer milletlerarası belgeleri oluşturmaktadır. Türkiye her iki

---

Sözleşmesi'nin esas gayesi olan insan hakları ve temel hürriyetlere saygı gösterme yükümlülüğüne girmiştir. Ebrar İbraimi, *a.g.t.,* s. 63.

[767] Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 37-39; Hüseyin Pazarcı, "Uluslar arası Hukuk ve Antlaşmalar Yönünden Bulgaristan'daki Türkler'in Statüsü", *Bulgaristan'daki Türkler Semineri (10 Nisan 1985),* Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1985, s. 20. Adı geçen sözleşmenin ikinci maddesiyle 'millî veya etnik kökene dayalı kısıtlamalar' yasaklanmış, diğer temel azınlık hakları da korumaya alınmıştır. Bkz. İbrahim Kamil, *İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Statüsü,* Yüksek Öğretim Kurum Yay., Ankara 1989, s. 45.

[768] İhlal edilen milletlerarası yükümlülükler; 1909 İstanbul Protokolü, 1913 İstanbul Barış Antlaşması, 1919 Neuilly Antlaşması, 1925 Dostluk Antlaşması, 1945 Birleşmiş Milletler Mukavelesi, 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1948 Soykırım Konferansı, 1966 Sivil ve Politik Haklar Uluslar arası Konferansı, 1966 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslar arası Konferansı, 1981 Her Türlü Dini Horgörüyü Ortadan Kaldırma Uluslar arası Bildirisi, 1975 Helsinki Antlaşması, Birleşmiş Milletler Kararları. Jerome J. Shestack, *a.g.m.,* s. 91, 92.

[769] Kader Özlem, *a.g.e.,* s. 137.

sözleşmeye de taraf değildir. Ancak her iki sözleşmede ırk, renk, dil, din ve cinsiyet olarak ayrım yapılmadan insan haklarının eşit olarak uygulanması öngörülmektedir[770].

Diğer taraftan Yunanistan, ikili ve çok taraflı antlaşmalardan ayrı olarak, medeni dünyanın üyesi olarak imzaladığı 1948 Genoside (Soykırım) Sözleşmesi, 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1960 Kopenhag, 1965 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Kaldırılmasına İlişkin Uluslar arası Sözleşme, 1975'te AGİK kapsamında imzalanan Helsinki, 1980 Madrid, 1984 İşkenceye ve Öbür Zalimce İnsanlık dışı ya da Küçültücü İşlem ya da Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, 1989 Viyana, 1990 Paris belgeleri ile din, dil ve etnik köken ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarını koruyacağına dair söz vermiş ve kabul etmiştir[771]. 1997 yılında Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Ancak söz konusu sözleşme Parlamento tarafından onaylanmadığı için yürürlük kazanmamıştır. İç hukuk bağlamında Yunanistan Anayasası'nda 'azınlık' kavramına da rastlanmamaktadır[772]. Ancak Anayasanın 5. maddesinin 2. fıkrası: "Yunan toprakları içerisinde yaşayan her bireyin millî mensubiyetine, ırkına, diline, dinine ve siyasi görüşüne bakılmaksızın yaşamı, özgürlüğü ve kişisel onuru kanunlarla koruma altındadır. Bu hükme yönelik istisnalar ancak uluslar arası hukuk düzenlemeleri ile düzenlenir." diyerek vatandaşları arasındaki eşitlik ilkesini düzenlemektedir[773]. Birleşmiş Milletler Şartı, Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Bildirisi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Her Türlü Irk Ayırımcılığının Ortadan kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme (CEDAW), 1984 Tarihli İşkence ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı Veya Küçültücü Davranış Veya Cezalara Karşı Sözleşme'si de Yunanistan'daki Türklere koruma sağlamaktadır[774]. Milletlerarası hukuk Türklerin

[770] Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 38.
[771] Cemal Şanlı, *a.g.m*., s. 62; Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 479.
[772] Kader Özlem, *a.g.e*., s. 143, 144.
[773] Ebrar İbraimi, *a.g.t*., s. 43, 44.
[774] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 154.

haklarının korunmasıyla ilgili yetkiler tanımıştır. Her devlet kendisine karşı ahdi yükümlülüklerini yerine getirmeyen öteki devlete karşı hukuka uygun tedbirleri alma hakkına sahip bulunmaktadır. Ancak daha önemlisi vicdanlarda duyulan tepki olmalıdır[775]. Bulgaristan'da ve Yunanistan'da yaşayan Türkler de devletler hukuku ve antlaşmalar açısından azınlık konumundadırlar. Türk azınlığın özelliklerini korumayı ve buna saygı göstermeyi, imzalanan bir dizi antlaşma kabul ettirmiştir. Türklerin haklarını garanti altına alan antlaşmalar şunlardır: Berlin Antlaşması (1878), İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909), Türkiye-Bulgaristan Barış Antlaşması (1913), Müftülerle İlgili Sözleşme (1913), Neuilly Barış Antlaşması (1919), Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması (1925), Türkiye-Bulgaristan İkamet Antlaşması (1925)[776].

1.1. 1878 Berlin Antlaşması

Büyük Bulgaristan'ın kurulmasını öngören Yeşilköy (Ayestafanos) Antlaşması, çıkarları zedelenen Avrupa ülkeleri tarafından değiştirilerek yerine Berlin Antlaşması imzalanmıştır. 13 Temmuz 1878'de onaylanan bu antlaşma Osmanlı Hükümeti ile Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında yapılmıştır. Çok taraflı bir milletlerarası antlaşma niteliği ile Bulgaristan ülkesinin varlığı kabul edilmiştir. Ancak bu ülkenin sınırları Yeşilköy Antlaşması'nda belirlenen sınırlardan daha küçüktür ve hayali 'Büyük Bulgaristan' üçe bölünmüştür. Bir bölümü Doğu Rumeli adıyla Osmanlı Devleti'nde kalırken, diğer kısmı Makedonya adıyla Avrupa devletlerinin denetiminde ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı'ya iade edilmiştir. Üçüncü kısım ise Bulgar Prensliği olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı bir beylik olmuştur. Dolayısıyla Bulgaristan bu antlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı, vergi veren bir emaret halini alırken; hukuken Osmanlı Devleti'nin himayesinde gözükmesine rağmen fiilen bir devletin fonksiyonlarını yerine getirmeye başlamıştır[777]. Burada yaşayan Türklerin bir kısmı, özellikle toprak

[775] Hüseyin Pazarcı, "Uluslar arası Hukuk…", s. 25.
[776] Erhan Vatansever, *a.g.t.,* s. 41.
[777] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 5-10; Ömer Turan, "Balkan Savaşları'ndan…", s. 95. Daima aşırı milliyetçi duygular içinde olan Bulgarlar, ülkelerindeki azınlıkları asimile etme peşinde olmuş ve

sahipleri ve Osmanlı yönetiminin bölgesel temsilcileri, Bulgaristan'daki yerlerini ve yurtlarını bırakıp Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeki topraklara göç etmişlerdir. 1885 yılında Bulgarlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Şarkî Rumeli Vilâyeti'ni Bulgar Prensliği'ne ilhak etmiştir. Bu tarihten sonra Bulgaristan'da Türklerin yoğun şekilde yaşadıkları iki kesim olmuştur: Biri Dobruca ve Deliorman bölgelerini içine alan Kuzeydoğu Bulgaristan, diğeri ise Rodop Dağlık bölgesini içine alan Güneydoğu Bulgaristan'dır[778].

Altmış dört maddeden oluşan Berlin Antlaşması ile çizilen bu sınırlar içinde kalan Bulgaristan Türklerinin ilk defa milletlerarası antlaşma düzeyinde statüleri ortaya koyulmuş[779], hak ve menfaatleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulgaristan'ın doğum belgesi nitelikli bu antlaşmanın imzasından sonra anayasa görüşmelerine Türkler de katılmıştır. Bu katılımdaki amaç, anayasa maddeleri içine Bulgaristan Türkleri ile ilgili hükümler koydurmak olmuş ve konuyla ilgili olarak II. Abdülhamit, Pertev Efendi vasıtasıyla "Bulgaristan'ın kuruluşunu, zatı devletlerinin prensliğe seçilişini lütfen kabul buyuruyorum. Şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarımın haklarına, hürriyetlerine halel getirilmeye" içerikli fermanı 15 Ağustos 1879'da Prens Aleksandr'a iletmiştir[780]. Türk-Bulgar ilişkilerinin resmen başladığı tarih olarak kabul edilen bu ferman üzerine Prens, Padişah'ın fermandaki isteklerine titizlikle uyulacağı, başta din ve eğitim alanlarında olmak üzere Bulgaristan'daki Müslüman halkın hak ve özgürlüklerinin korunacağı sözünü vermiştir[781]. İki ülke arasındaki komşuluk ilişkilerinin temelini atan bu görüşme sonrasındaki tüm antlaşmalarla Türklerin hak ve menfaatleri konusu, kanunî esas ve kaidelere bağlanmıştır. Fakat Bulgar hükümetleri, bu antlaşmaları ve onlardaki hükümleri hiçe sayarak yıllarca Türk varlığına, eğitim ve kültürüne karşı çok büyük zorluklar ve engeller oluşturarak inişli çıkışlı bir politika takip etmişlerdir[782].

---

hiçbir zaman unutmadıkları "Büyük Bulgaristan"ın kurulmasına yönelik milletlerarası konumun el verdiği ölçüde bunu gerçekleştirme çalışmaları yapmışlardır. Bkz. Ömer E. Lütem, *a.g.e.,* s . 193.

[778] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.,* s. 205.

[779] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 87; İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 6.

[780] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 6.

[781] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 89.

[782] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze..., s.* 60.

Antlaşma'nın Bulgaristan'la ilgili doğrudan düzenlemeler içeren maddeleri 1-12. maddeleridir. Bulgaristan'ı Osmanlı Devleti'ne bağlı ve ona vergi veren bir prenslik olarak düzenleyen 1. maddenin ardından[783] 3. maddesinde Bulgaristan Prensi'nin halk tarafından seçileceği ve Bab-ı Ali tarafından onaylanacağı belirtilmiştir. 4. maddenin ikinci paragrafında ise "Bulgarların Türk, Romanya, Rum ve sair akvam ile mahlut oldukları mahallerde bu kavimlerin intihabada ve nizamname-i esasinin tanzimine müteallik şeyde hukuk ve menfaati gözetilecektir." şeklindeki ifade ile Prens'in seçiminde ve Bulgar Anayasası'nın hazırlanmasında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin hak ve çıkarları korunmuştur[784]. Böylelikle Bulgaristan, daha devlet doğarken Türk hak ve özgürlüklerine saygı gösterme yükümlülüğü altına girmiştir. Berlin Antlaşması çok taraflı bir antlaşma olduğu için de, Bulgaristan yalnızca Türkiye'ye karşı değil antlaşmayı imzalamış olan Avrupa devletlerine karşı da yükümlülük altında demektir[785]. Diğer bir ifadeyle, bu haklar Bulgaristan ulusal hukuku kapsamında tesis edilecek kanun veya yapılacak düzenlemelerle ortadan kaldırılamaz; bunlara aykırı uygulamalarda bulunulamazdı. Dolayısıyla, Bulgaristan Anayasası'nın üzerinde bir bağlayıcılığa sahiptir[786].

Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlıklarını öngörüp Bulgaristan'ı özerk bir prenslik, Doğu Rumeli vilayetini özerk bir vilayet olarak düzenleyen antlaşmanın 5. maddesinde Bulgaristan'daki, azınlıkların korunmasıyla ilgili düzenlemeler getirilmiştir[787]. Antlaşmanın bu maddesinde din ve mezhep ayrılığının hiçbir suretle mülkî ve siyasî haklardan faydalanmaya engel olamayacağı ifade edilerek herkesin eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Yine aynı maddeye göre azınlıklar devlet

---

[783] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 88.

[784] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 10. Bu maddeden yola çıkarak belirtilecek önemli nokta "Türk" kelimesinin kullanılmasıdır. Azınlıkları nitelemede dinsel kimlikten çok, millî kimliğe vurgu yapılması, özellikle milliyet konusunun Müslümanlar bakımından gündemde olmadığı bir dönemde azınlığı nitelemede "Müslüman" kimliği yerine "Türk" kimliğine vurgu yapılması dikkat çekicidir. Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 89. Bununla Bulgaristan'da bulunan Müslümanlar kastedilmektedir. Bkz. Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 28.

[785] Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri..., a.g.e.*, s. 367-368; Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdî Durumu", *Türk Kültürü*, S. 264, Nisan 1985, s. 242.

[786] Kader Özlem, *a.g.t.*, s. 38.

[787] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 88; Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 335. Bu maddeye göre Bulgaristan, Türkler'in can ve mal güvenliğini sağlayacak, din ve eğitim özgürlüğüne müdahale etmeyecek, hak ve çıkarlarına aykırı yasa çıkarmayacaktı. Berlin Antlaşması Bulgaristan için, anayasa değerindedir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 29.

memuru olabilir, istedikleri sanatı, işi ve mesleği seçebilirler; farklı dinden ve mezhepten olmaları ayrıma tabi tutulmalarını gerektirmez. Azınlıklar dini törenlerini rahatça yapabilir ve Bulgar Hükümeti bunları sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca azınlıklar örgüt de kurabilir, dinî liderleri ile ilişki içinde bulunabilirler[788]. Berlin Antlaşması'nın 12. maddesi Bulgaristan'daki Türklerin taşınmaz mallarıyla alakalıdır. Muhtelif nedenlerle oradan ayrılmış ya da göç etmişseler bile Türkler, arkalarında bırakmış oldukları mal ve mülklerini koruyabilecekler, üçüncü kişiler aracılığıyla işletebileceklerdir. Yani Bulgar makamları bu mülklere el koyamayacaktır. Ayrıca emlaktan dolayı oluşan meseleleri çözmek için bir Türk-Bulgar karma komisyonu oluşturup iki yıl içinde sonuca bağlanacaktır[789]. Böyle bir komisyon kurulmuş ve 1 Nisan 1880'de Sofya'da faaliyete başlamıştır. Fakat Bulgar üyeler, usul ve kavram tartışmaları yaparak komisyon çalışmalarını kilitlemiş ve yıllarca bir karar alınmasını önlemişlerdir. Bu şartlar altında söz konusu komisyon çalışmaları 20 Ocak 1885'te son bulmuştur[790]. Aynı zamanda Berlin Antlaşması imzalanmasına rağmen, şartlara aykırı olarak Müslümanlara gerek mal ve emlak olarak ve diğer konularda türlü zulümler yapılmış ve İslam ahalisinin askere alınmasında bile zorlamalar olmuştur[791]. Bulgaristan Prensliği'nin kuruluşunu düzenleyen ve Bulgaristan'a negatif ve pozitif haklar olmak üzere iki grup azınlık hakkına uyma yükümlülüğü getiren Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını onaylayan 19 Nisan 1909 tarihli İstanbul Protokolü'nün yürürlüğe girmesiyle geçerliliğini yitirmiştir[792].

---

[788] Bulgaristan yönetimi, azınlığın toplumsal örgütlenmesine ve İstanbul'daki Şeyhülislamlık makamıyla olan ilişkilere engel olunmayacağını taahhüt etmiştir. 5. maddede yer alan tüm bu düzenlemeler, aynı maddenin 1. fıkrasına göre Bulgar kamu hukukunun esasını oluşturduğundan başta Bulgaristan Anayasası olmak üzere iç hukuktaki düzenlemelerin bu ilkelere aykırı hükümler getiremeyeceği kabul edilmiştir. Bkz. Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 90.

[789] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 10, 11.

[790] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 336.

[791] BOA, *Y.PRK.UM*, nr. 4/4, 25 Za 1297.

[792] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 90.

1.2. 1919 Neuilly Barış Antlaşması

27 Kasım 1919'da imzalanan bu antlaşma Türkiye'nin taraf olmadığı bir antlaşmadır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından müttefiklerle Bulgaristan arasında yapılarak Dobruca Romanya'ya, Vardar Makedonyası Sırbistan'a ve Batı Trakya ile Ege Makedonyası Yunanistan'a verilmiştir. Böylece Bulgaristan'ın Balkan Savaşları ile elde ettiği tüm topraklar geri alınmış ve Bulgaristan Ege Denizi'ne çıkışını da kaybetmiştir. Sınır belirlenişiyle sınırlı kalmayan bu antlaşma ile Bulgaristan, azınlıklarına hak ve menfaatlerini vermek yükümlülüğü altına da girmiştir. Böylece en kalabalık azınlık olan Türklerin millî hakları teminat altına alınmıştır[793]. 49-58. maddeleri oluşturan bu hükümler, 1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ile geçerli kılındığından bugün de yürürlüktedir[794]. Antlaşmanın azınlıkların korunması ile ilgili 4. bölümünde azınlıkların korunmasına ilişkin hükümlere hiçbir yasanın, yönetmeliğin ve resmî kararın aykırı olamayacağı taahhüt edilmiştir. Bu bölümün 49. maddesiyle azınlıkların korunmasına dair hükümlere anayasal değer verilmiştir. Antlaşmanın 50. maddesiyle Türklere tanınan yaşama hakkı, temel hürriyetler, milliyet, ırk, dil ve din ayrımı gözetilmeksizin güvence altına alınmıştır[795]. Aynı maddenin 2. fıkrasında Bulgaristan'da yaşayan herkesin kamu düzeni ve genel ahlakla ters düşmedikçe dinî inançlarını özel ya da açık şekilde uygulama hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Vatandaşlıkla ilgili düzenlemeler getiren 51. ve 52. maddelerin ardından antlaşmanın[796] 53. maddesinde Bulgaristan vatandaşı olanların kanunlar önünde eşit olarak ırk dil, din ayrımı yapılmadan medenî ve siyasî haklardan faydalanabileceklerinden bahsedilmekte ve bu haklar kullanılırken de din, inanç, mezhep ayrılığı olmayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca Bulgar vatandaşlarının özel ve ticari işlemlerinde basın-yayın faaliyetleri ile açık toplantılarda herhangi bir dili serbest konuşmalarına bir sınırlama getirilmeyeceğinden söz edilmektedir. Bulgar yönetimi resmî bir dilin kullanılmasını kabul etmiş olsa bile Bulgar vatandaşları Bulgarca dışındaki başka bir dili

[793] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 12; Ömer Turan, "Balkan Savaşları'ndan...", s. 104.
[794] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 106.
[795] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 12.
[796] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 106.

mahkemeler önünde sözlü ve yazılı olarak kullanabileceklerdir. Antlaşmanın 54. maddesinde "Azınlıklar, diğer Bulgar vatandaşları ile aynı haklardan yararlanacaklar hayır kurumları, dini ve sosyal kurumlar, okullar ve benzeri eğitim kurumları kurup yönetebilecekler, burada kendi dillerini kullanabilecek, serbestçe ibadet edebileceklerdir." denilmekte 55. maddede ise; "Eğitim-öğretim konusunda Bulgar hükümeti Bulgarca'dan başka bir dil konuşan Bulgar vatandaşlarının, çoğunlukta yaşadıkları yerlerde Bulgar vatandaşlarının çocuklarına ilkokullarda kendi dillerinde eğitim verilmesi için kolaylık sağlar. Bu bölgelerde eğitim, din ve hayır amacıyla devlet ve belediye bütçeleriyle kamu fonlarından bu azınlıklara adil bir pay ayrılır" şeklinde söz verilmektedir [797] . Vatandaşlık konusunda düzenleme getiren 56. maddenin ardından Bulgaristan, bu hükümlerin milletlerarası nitelikte taahhütler olduğunu ve Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına alınmasını Antlaşma'nın 57. maddesi ile kabul etmiştir. Bu hükümler Milletler Cemiyeti Konseyi çoğunluk onayı olmadıkça değiştirilemezler. Kısacası bu hükümlerin işleyiş ve denetimi Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır. Bulgaristan ile taraf devletler arasındaki görüş ayrılığı Milletlerarası Adalet Divanı'na gidebilecektir[798].

Görüldüğü gibi söz konusu hükümler bir yandan Milletler Cemiyeti Konseyi'nin bir yandan da Adalet Divanı'nın güvencesi altına konulmuştur. Üstelik Bulgaristan bu hükümleri anayasal değerde sayarak bunları ortadan kaldıracak, değiştirecek veya bunlarla ters düşecek iç hukuk tasarruflarında bulunmama yükümlülüğü altına girmiştir. Burada önemli olan husus, Neuilly Antlaşması'nın İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda 10 Şubat 1947'de Müttefik ve Ortak Kuvvetlerle Bulgaristan arasında imzalanan Paris Barış Antlaşması ile yürürlükten kaldırılmış olmasına karşın, Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'na Ekli Protokol'ün A maddesi ile Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlık bakımından geçerli olduğunun kabul edilmesidir. Dostluk Antlaşması ve Ek Protokol taraflar bakımından yürürlükte olduğundan Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması çerçevesinde

[797] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 13.
[798] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 14.

kabul ettiği azınlık koruma hükümleriyle bu konuda benimsenen milletlerarası güvenceler geçerliliklerini sürdürmektedirler[799].

1.3. 1947 Paris Barış Antlaşması

İkinci Dünya Savaşı'na son veren bu antlaşma 10 Şubat 1947'de Paris'te imzalanmıştır. Antlaşmayı onaylayan devletler arasında SSCB, Büyük Britanya, ABD, Beyaz Rusya, Çekoslovakya, Yunanistan, Hindistan, Ukrayna, Yugoslavya, İtalya, Romanya, Bulgaristan bulunmaktadır. Bulgaristan bu antlaşma ile de ülkesindeki azınlıkların hak ve menfaatlerine saygı göstereceği sözünü vermiş ve antlaşmanın 2. maddesinde şöyle denmiştir: "Bulgaristan; ırk, cinsiyet, dil, din ayrımı yapılmaksızın hâkimiyeti altındaki tüm insanların temel haklarından, ifade, düşünce, basın-yayın, din, toplantı hürriyetinden faydalanmasını sağlayacak bütün tedbirleri alacaktır." Antlaşma hükmü arasına giren bu ilkeler Bulgaristan tarafından uygulanmış olsaydı Bulgaristan'da yaşayan sadece Türkler değil Makedon, Sırp, Rum, Romen ve Arnavutlar da anadillerini serbestçe kullanıp öğretebilecek, örf ve âdetlerini yerine getirebileceklerdi[800].

Söz konusu antlaşmaya İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye ise, taraf değildir. Antlaşma içeriğinde, Bulgaristan Türkleriyle ya da ülke içindeki azınlıklarla alakalı doğrudan hükümler yer almamışken; bunun yerine Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarıyla bağlantı kurulabilir nitelikte konulara yer verilmiştir. Barış antlaşmasının 3. maddesinde ayrım gözetici nitelikte yasalarını kaldırmak ve ileride de ayrımcı önlemlere başvurmamayla yükümlüdür. 2. ve 3. maddelerinin Bulgaristan hükümetlerince tam tersi yönde düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Ayrımcı mevzuatı yok etmeye yönelik 3. maddenin, Bulgaristan'ın "tek Bulgar milleti yaratma" politikalarına esas olduğu muhtemeldir. Bulgaristan Türklerinin Soğuk Savaş'ta yaşadığı zor günler, 1950 senesinde başlamış ve 1989'da Jivkov rejiminin sona

[799] Ali Dayıoğlu, *a.g.e*., s. 108; Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 36.
[800] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 15.

ermesine kadar sürmüştür[801]. 1947 tarihli Paris Antlaşması'nda 'temel hak ve hürriyetler' ifadesi sık kullanılmıştır. Bu ifade BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde geçen tüm hak ve hürriyetler sistemini kastetmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan barış antlaşmaları, milletlerarası barış düzenini kurma amacına yöneliktir. Bu hükümler milletlerarası barış ve güvenliği sağlamaya yöneliktir. Bu sebepten sadece antlaşmaya taraf olan devletleri değil, BM üyesi tüm devletleri ilgilendirmektedir. Bulgaristan 1955'te BM üyesi olduğundan hükümleri yerine getirme gerekliliği bulunmaktadır. Paris Barış Antlaşması'nın bir diğer özelliği hükümlerinin devamlılık arz ediyor olmasıdır[802].

2. Türkiye ve Bulgaristan İkili Antlaşmaları

Bütün komşularıyla dostluk ilişkileri kurma ve geliştirme amacında olan Türkiye, 6 Mart 1929'da Bulgaristan ile *"Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması"* imzalamıştır. Ayrıca 1931'de Bulgaristan Başbakanı Muşanov Ankara'yı, 1933'te ise İsmet Paşa başkanlığındaki heyet Sofya'yı ziyaret etmiştir. Türkiye Balkan Paktı müzakereleri esnasında, Bulgaristan'ı da bu birliğe dahil etmek için istediği sonucu alamasa da samimi bir gayret göstermiştir[803]. Ayrıca 1929'daki antlaşma, 1933'te beş yıl uzatılarak hemen hemen İkinci Dünya Savaşı'nın başına kadar yürürlükte kalmıştır[804]. Türkiye ile Bulgaristan arasında iyi komşuluk ve işbirliği prensipleri üstüne, milletlerarası ilişkilerde uyulması gereken kuralları tespit eden 3 Aralık 1975 tarihli bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiriye göre taraflar, BM'nin prensip ve amaçlarına riayet edecekler, ayrıca Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın nihai senedinin prensip ve hükümlerinden olan düşünce, inanç, din ve vicdan hürriyeti dahil insan haklarına ve temel hürriyetlerine saygı duyacaklardır. Taraflar aynı zamanda milletlerarası hukuka uygun olarak yüklenilen yükümlülükleri

---

[801] Kader Özlem, *a.g.t.*, s. 48, 49.
[802] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 16.
[803] Türkiye Balkanlar'da her zaman birlikteliğin olması için çalışmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren 1923-1933 döneminde de Balkanlar'da saldırmazlık anlaşmaları imzalayarak büyük bir Balkan Birliği amacında olmuştur. Böylelikle bölgesel uzlaşmalarla Balkanlar'ın büyük devletlerin etkisine kapatılması istenmiştir. Bkz. Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 103, 121.
[804] Güngör Cebecioğlu, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 191.

iyi niyetle yerine getireceklerdir. Bu deklarasyon, Türkiye ile Bulgaristan arasında, ilgili konularda ortak bir politik tutumu belirttiği gibi iyi komşuluk ve işbirliğinin de şartlarını belirtmiştir. Ancak Bulgaristan bu tarihi belge ile de bir defa daha hukuk kurallarına meydan okumuş ve insan haklarına en saygısız şekilde cephe almıştır[805]. Şunu belirtmek gerekir ki, Bulgaristan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin bazı dönemlerde iyileşmesi ve Bulgaristan'daki Türklerin statüsündeki iyileşmeler tamamen Bulgaristan'ın, Türkiye'nin güvenini kazanmaya ve batılı kurumlara üye olmasına yönelik olmuş, böylelikle Türk azınlık bir araç olarak da kullanılmıştır[806]. 1989 senesinin sonunda Bulgaristan'daki yönetim değişimi Türkiye için çok önemli sonuçlar doğurmuş, tarih boyunca hiç olmadığı kadar yoğunluk kazanmıştır. Diğer taraftan söz konusu ilişkiler, yalnızca Türk azınlığın durumuyla kısıtlı kalmamış, askerî, ekonomik, kültürel ve politik iş birliğine gidilmiştir. Her ne kadar Bulgaristan ve Türkiye birbirlerine ölçülü yaklaşsalar da pek çok alanda ilişkileri düzeltecek ve iş birliği yapılacak konular gündeme gelmiştir. 1989'un sonundan başlayarak Jivkov düzeninin devrilmesiyle Bulgaristan'ın demokratikleşme sürecinin başlaması ve Bulgarların Türklere yönelik tavırlarının nispeten değişmesi üstüne, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler iyileşme göstermiştir[807]. Türkiye ile Bulgaristan arasında 1992'de "*Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması"* imzalanmıştır. Bulgaristan Başbakanı Filip Dimitrov'un Mayıs 1992 tarihinde Ankara'ya yaptığı ziyarette imzalanan antlaşma kapsamında, daha çok güvenlikle ilgili hususlar ön plana çıkmış ve Türk azınlığına ilişkin bir ifade bulunmamıştır[808].

[805] Hamza Eroğlu, *a.g.m.*, s. 39, 40.
[806] Kader Özlem, *a.g.t.*, s. 105.
[807] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 215.
[808] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 172. Türkiye ve Bulgaristan, müşterek sınırlardaki askerî güçlerini karşılıklı olarak çekmiştir. Böylelikle, XX. yüzyılın 1990'lı yıllarına dek Bulgarlar, Türkiye'ye yönelik "korku sendromu"ndan yavaşça çıkmıştır. Türkiye de Bulgaristan'a ihtiyatla yaklaşmıştır, çünkü Türk azınlığa yapılanlar hafızalardadır. Bkz. Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 216, 217.

2.1. 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi

1878 Berlin Antlaşması ile padişaha bağlı bir emaret haline gelen Bulgaristan, bu tarihten bağımsızlığını ilan ettiği 1908'e [809] kadar 30 yıl özerk prenslik olarak kalmıştır. Bağımsızlığından sonra krallık haline gelmiş ve krallığının onaylanması için Osmanlı Hükümeti ve Bulgaristan arasından İstanbul'da 19 Nisan 1909'da bir protokol imzalanmıştır[810]. Osmanlı Hükümeti adına Hariciye Nazırı Rifat Paşa, Bulgaristan Hükümeti adına Ticaret ve Tarım Bakanı Andrey Lyapçev imzalamıştır. Bu sözleşme ile Bulgar Hükümeti, ülkesindeki Türklerin hak ve özgürlüklerine saygı göstermeyi bir kez daha taahhüt etmiştir[811]. Bulgaristan bağımsızlığını ilan edince Rusya'nın arabuluculuğuyla Mart 1909'da Rusya ile Osmanlı arasında bir antlaşma yapılmış, Rusya 1877-1878 Savaşı'ndan dolayı Osmanlı'dan alacağı tazminattan feragat etmiş böylece imzalanan bu sözleşmeyle Osmanlı yönetimi Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımıştır[812]. Aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlıkla ilgili ilk ikili antlaşma imzalanmıştır[813]. Antlaşmada, Berlin Antlaşması'nda Türklere verilen hak ve menfaatlerin tekrarlandığı görülmektedir. Buna göre, Bulgaristan sınırları içindeki Müslüman-Türk azınlık din ve mezhep özgürlüğüne sahiptir, Türkler de Bulgarlar gibi siyasî ve

---

[809] 1878-1908 döneminde otuz yıl Osmanlı Devleti'ne bağlı ve ona vergi veren bir Prenslik olarak kalan Bulgaristan, bir yandan Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etmesiyle bölgede ortaya çıkan karışıklıktan ve bu durumada Osmanlı Devleti'nin çaresizliğinden, bir yandan da Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle oluşan iç karmaşadan faydalanarak 22 Eylül 1908'de bağımsızlığını ilan edip krallık olmuştur. Bkz. Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 90, 91. Bulgar milliyetçilik hareketi XIX. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Oysa Osmanlı Devleti'nin diğer güneydoğu Avrupa ülkelerinde çok erken belirmiş olan millî bilinç, Bulgaristan'da eksiktir. Ayrıca coğrafi olarak Bulgaristan, İstanbul merkez otoritesine yakın konumlandığından Sırp ve Yunanlılar'a göre daha kolay kontrol edilebilmiştir. Diğer bir neden Müslüman nüfusun yüksek yoğunluğudur. Rus müdahalesi de diğer Balkan ülkelerinden daha sonra bölgeye ulaşmıştır. Bulgarlar, Yunanistan'da olduğu gibi millî harekete önderlik eden bir elit sınıftan da yoksundular. Fakat XIX. yüzyılda ekonomik ve sosyal yapı değişmiştir. Hem ticaret bağlantıları hem de Avrupa merkezlerinde çocuklarının eğitimi sayesinde Avrupa ile temas artmıştır. Sonunda özgürlük ve eşitlik gibi Avrupa'nın yeni fikirleri Bulgaristan'a ithal edilmiştir. Bulgar milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve artışı ile ilgili olarak bkz. Ömer Turan, *The Turkısh…,* s. 38-45.

[810] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 17. Protokole ek aynı tarihte imzalanan mukavelename için bkz. Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının…", s. 254-257.

[811] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 115.

[812] Ömer Turan, "Balkan Savaşları'ndan...", s. 95.

[813] Ali Dayıoğlu, *a.g.e*., s. 91; Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 338.

medenî haklardan yararlanacak, camilerde Halife-Padişah adına hutbe okunabilecek ve Türk-İslam Vakıfları'nın korunması için bir komisyon kurulacaktır[814].

Protokolle birlikte aynı gün imzalanan sözleşme ile Bulgaristan Müftülükleri ve vakıflar düzenlenmiştir. Toplam 8 maddeden oluşan sözleşmenin ilk maddesinde Başmüftülük kurumunun görev ve yetkileri sayılmıştır[815]. Buna göre müftülükler Türk okullar üzerindeki yetkilerini korumuştur. Ki Müftülükler Bulgaristan'daki Türk toplumunun dinî teşkilatı durumundadır. Müftüler vakıfların yönetimi yanında dinî eğitimin yapılmasından sorumludurlar. Azınlıkların hemen her türlü işleriyle ilgilenip, okulları denetleyebiliyor, yeni okulların açılması için faaliyette bulunabiliyorlardı. Sözleşmenin 1. maddesinde Başmüftünün Sofya'da bulunacağı ve Bulgaristan'daki müftüler arasından seçileceği belirtilmiştir. Seçimle işbaşına geldikten sonra Şeyhülislam tarafından onay belgesiyle göreve başlardı. 6. madde müftülerin okullar hususunda nasıl bir güce sahip olduğunu açıklamaktadır. 7. maddede din ve hayır işlerine ayrılmış binalar ile cami, mescit gibi ibadethanelerin korunacağı, yıkılmayacağı ifade edilmiştir. Böylece hem protokol hem sözleşme maddeleri ile Bulgaristan'daki Türk toplumunun azınlık hakları Berlin Antlaşması'nda belirtildiği şekilde onaylanmıştır[816]. Bulgaristan Hükümeti tüm taahhütlere rağmen, Türklere karşı olumlu ve yararlı bir politika takip etmemiştir[817].

---

[814] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 17.

[815] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 91. Başmüftülük kurumu Bulgaristan'daki Türkler'in dinî örgütlenmesini oluşturmaktadır. Kuruluşunun temeli 1878'deki Berlin Antlaşması'na uzanmaktadır. İlgili sözleşmeden sonra kurum, XX. yüzyılda varlığını devam ettirse de özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Dinî örgütlenme olarak Başmüftülük, tüm Türkler'e yani Pomaklar'a da ve Müslüman grup olan Çingeneler'e de hizmet vermektedir. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 139, 140.

[816] İbrahim Kamil, *a.g.e.,* s. 17-19. 1985'e gelindiğinde ise müftülükler tamamen emniyetin idaresi ve kontrolü altındadır. Müftü ve diğer memurlar emniyet makamlarının onayı olmadan atanamaz, camilere ancak çiftçi olan köy halkı girebilmiştir. Böylece din ve mezhebini seçme hakkından yoksun olan halk, çocuğunu sünnet ettirme yasağında kalmıştır. Sünnet yapan doktorlar kovuşturmaya uğramışlar, mesela Karlıova kentinde Türk asıllı bir doktor sünneti savunduğu için bütün hakları elinden alınmıştır. Feraceli yada başörtülü kadınlar fırından ekmek almaya gidememişlerdir. Küçük kasabalarda "Türkçe konuşmak yasaktır." yazılı levhalar bulunmaktadır. Aslında Eskicuma ve Şumnu gibi kentlerdeki İslam mezarlıkları kaldırılmış, cenazeler gündüzleri zorla Hıristiyan mezarlıklarına gömdürülmüşse de gece olunca cenaze yakınları cenazeyi çıkarıp en yakın köyün İslam mezarlığına gömmüşlerdir. Eğer idare yada parti bunu haber alırsa, cenaze yeniden Hıristiyan mezarlığına götürülüp gömülmüştür. Böylece Bulgaristan'da dirilerden sonra ölüler savaşı da yaşanmıştır. Bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 238, 239.

[817] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 116.

İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi, Balkan Savaşları ile birlikte geçerliliklerini yitirmişlerdir[818].

2.2. 1913 İstanbul Barış Antlaşması

1912-1913 Balkan Savaşları'nın hemen arkasından imzalanan bu antlaşma Osmanlı hükümeti ile Bulgaristan arasında yapılmıştır. İkili antlaşma özelliği taşıyan bu antlaşma 29 Eylül 1913'te İstanbul'da imzalanmıştır. Buna ek olarak müftülüklerle ilgili bir de sözleşme kabul edilmiştir. Yirmi maddeden oluşan bu antlaşmanın 7. maddesi Bulgaristan'daki Türklerin Bulgar vatandaşı olacaklarını, eğer isterlerse dört yıllık sürede Bulgaristan'ı terk edebileceklerini ve Türk vatandaşlığını seçebileceklerini ifade etmektedir. Türkler istedikleri takdirde taşınabilir mallarını yanlarında götürebilecekler ya da üçüncü kişiler aracılığıyla işletebileceklerdi. Antlaşmanın 8. maddesinde ise Bulgaristan'daki Türk toplumunun hak ve hürriyetleri ele alınmış, Bulgarların yararlandıkları tüm medenî ve siyasal haklardan mahrum kalmadan din hürriyeti ve ibadet etme özgürlüğü de kendilerine verilecekti. Aynı maddede Türk cemaatleriyle ilgili hükümler verilerek bu cemaatlerin varlıkları tanınmıştır. 10. ve 11. maddelerde Türklerin taşınır-taşınmaz malları konusunda hükümler vardır. Buna göre mal varlığına saygı gösterilecek ve herhangi bir kısıtlama getirilmeyecekti. Türkler taşınmaz mallarını kiraya verebilecek, eğer Türkiye'ye göç etmişlerse de üçüncü kişilerle işletebileceklerdi. 12. maddede Türk-İslam vakıflarına dokunulmayacağı[819], 14. maddede ise Türk mezarlıklarına saygı gösterileceği belirtilmiştir. Böylece 1913 tarihli bu antlaşma ile Bulgaristan'da yaşayan Türk toplumunun tüm haklarının bir kez daha güvencede olduğu ortaya çıkmaktadır[820].

---

[818] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 93.

[819] Bulgaristan'a terk edilen arazideki vakıfların idaresine Osmanlı kanunlarıyla düzenlendiği şekilde uyulacağı, bunların ilgili kişiler tarafından yönetileceği ve bunlarla ilgili idare şeklinin uygun bir taviz verilmedikçe değiştirilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Bkz. Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 95.

[820] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 21-23. Antlaşmanın 8. maddesindeki ifadelere göre Bulgaristan'daki tüm Müslümanlar'ın din özgürlüğü güvenceye alınmıştır. Buna göre Pomaklar'ın İslam'a dönmeleri hususunda hür bırakılmaları, adlarının geri verilmesi, kiliseye dönüştürülen cami ve mescitlerle el koyulan vakıfların ve okulların iade edilmesi ve ibadetlerinde engellenmemeleri gerekiyordu. 13 Aralık 1913'de Bulgar İçişleri ve Sağlık Bakanlığı Hıristiyanlaştırma konusunda ruhbana verilmiş yetkinin kalktığını ilan etmiştir. Fakat, Pomaklar'ın İslam'a geri dönüşlerinin Bulgar muhalefeti,

Barış antlaşmasının 2 numaralı ekinde toplam 9 maddeden oluşan Müftülere Müteallik Mukavelename'de müftülüklerin her türlü hakları ayrıntısıyla ele alınmıştır[821]. Bu eke göre Sofya'da İstanbul'daki Şeyhülislam ile Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı arasında irtibat kurmak üzere tayin edilen Başmüftü, ülkedeki bölge müftüleri tarafından seçilir ve Şeyhülislam tarafından onaylanır. Bölge müftüleri kendilerine Başmüftü tarafından onaylanan yardımcı müftüleri seçerler. Türk-Müslüman halkın çoğunluk olduğu her ilçede, vakıf işleriyle ve Türk medreseleriyle ilgilenen Müslüman Encümenliği seçilmektedir. Bunlar idare edilen vakıf mallarının sahibidirler ve hiçbir vakıf malı, bağlı olduğu encümene bedeli ödenmeden özelleştirilemez[822]. Buna göre 1909 İstanbul Protokolü'nde belirtildiği gibi Sofya'da bir Başmüftü bulunacak, Bulgaristan ve Şeyhülislam arasında aracılık yapacak, din ve hayır kurumlarını denetleyebilecekti. Yeni okullar açılması girişiminde bulunabilecekler ve Bulgar Hükümeti, giderleri devlet bütçesinden karşılayacaktı. Türk öğretmenlerin maaşları da Bulgar hazinesinden verilecekti. Eğitim-öğretim Türkçe yapılacak, ilköğretim mecburiyeti ve öğretmen hakları açısından Türkler, Bulgarlarla eşit tutulacaktı. Sözleşmenin hükümlerine göre Bulgaristan'da 'nüvvap' adıyla müftü okulları açılacaktı. Ki buradan yetişen Türkler, Bulgaristan'daki Türk toplumunun yaşam mücadelesini yaparak işkencelere, zulümlere, maddi-manevi baskılara maruz kalmışlardır[823]. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı yıllarında bu yükümlülüklerin hiçbiri yerine getirilememiştir. Hatta savaş sebebiyle bütün Bulgar halkının olduğu gibi Türklerin durumu da ilerlememiş,

---

ruhban sınıfı ve kamuoyu tarafından hazmedilmesi kolay olmamıştır. Pomaklar, din hürriyetlerini geri veren İstanbul Antlaşması'nın maddelerinin basına yansımasıyla, İslamiyet'e dönüşlerine izin verilmesi için yerel hükümetlere başvurarak antlaşma maddelerinin yerine getirilmesini talep etmişlerse de başvuruları neticesiz kalmıştır. Öyle ki, seçim pusulalarına Hıristiyan adlarıyla yazılmışlardır. Bkz. Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 181, 182.

[821] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.,* s. 95; Ömer Turan, "Balkan Savaşları'ndan...", s. 107. 2 numaralı müftülerle ilgili mukavelenamenin maddeleri için bkz. Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının…", s. 259-263. Rejim değişiklikleri ve demokratik dönem süreçlerinde Müslümanlar, Sofya yönetimi tarafından atanan müftüyü dinî lider olarak kabul etmemişler ve kendi müftülerini seçme yoluna gitmişleridir. 1997'de ise Müslümanlar, atanmış ve seçilmiş arasındaki ikiliğe son verme yoluna gitmişlerdir. Bulgaristan, politikası gereği Başmüftülük meselesini kullanarak Müslümanlar'ı Türk, Pomak ayrımına tabi tutup din ortak paydasında birleşmelerini önleme gayesinde olmuştur. Hukukî güvencelere rağmen Bulgaristan'da yaşanan Başmüftülük krizi ile ilgili bkz. Kader Özlem, "Bulgaristan'daki Başmüftülük Krizine Stratejik Yaklaşım", *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, C. 2, S. 7, 2010. Ayrıca bkz. Halit Eren, *a.g.m.*

[822] Cengiz Hakov, "Bulgaristan'ın 1908'de…", s. 46.

[823] İbrahim Kamil, *a.g.e*., s. 23, 24; Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 338.

gerilemiştir. Bu dönemde parasızlık sebebiyle de pek çok Türk okulu kapatılmıştır[824]. Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan 18 Ekim 1925 tarihli Dostluk Antlaşması'na ek Protokolün F maddesinde, iki devlet arasındaki sınırı belirleyen bölüm dışında, İstanbul Barış Antlaşması ve eklerinin tümünün iki devlet tarafından yürürlükten kaldırıldığının belirtilmesinden sonra bu antlaşma ve ekleri geçerliliklerini yitirmişlerdir[825].

2.3. 1925 Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması[826]

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Bulgaristan, Lozan Konferansı'nın ardından devletler hukuku kurallarına uyarak milletlerarası antlaşmalara yönelmiştir. Türkiye ile bozulmayan bir dostluk oluşturmak için diplomatik ilişkileri geliştirme amacıyla 18 Ekim 1925'te Ankara'da Dostluk Antlaşması imzalamıştır. İlaveten aynı gün antlaşmaya bağlı olmayan bir oturma sözleşmesi kabul edilmiştir. Dostluk antlaşmasının 1. maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasında bozulmaz bir barış, içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır." denilmiştir. Antlaşmaya göre iki hükümet azınlıkların korunumuna dair Neuilly Antlaşması'ndaki maddelerin hepsinden Bulgaristan'da yaşayan Müslüman azınlıkları ve Lozan Antlaşması'nda bulunan hükümlerin hepsinden Türkiye'de yaşayan Bulgar azınlıkları yararlandırmak yükümlülüğü vardır. Bu antlaşma süresiz olarak yapılmış ve hükümleri geçerli kalmış, bozulmamış, ortadan kaldırılmamıştır. Dolayısıyla hükümler hukuken uygulanmak durumundadır[827]. Ankara Antlaşması ve ek protokolü ile Oturma

---

[824] Ömer Turan, "Balkan Savaşları'ndan...", s. 107.
[825] Ali Dayıoğlu, *a.g.e.*, s. 98.
[826] Bu antlaşmanın tam adı: 'Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Münakit 18 Teşrin-i Evvel 1925 Tarihinde Ankara'da Tanzim ve İmza Edilmiş Olan Muhaderet Muahadenamesi'dir. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.,* s. 35. Antlaşma metni için bkz. Bilal Şimşir "Bulgaristan Türk Azınlığının…", s. 265-270. Antlaşmada Bulgaristan Türklerine tanınan azınlık hakları ile ilgili bkz. Hüseyin Pazarcı, "İkili Antlaşmalardan Doğan Uluslararası Kurallar Işığında Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", (çev. Ahter Kotadgu) *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu,* Ufuk Matb., İstanbul 1988, s. 35-48.
[827] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 24-27. 'Müslüman azınlık' kavramının kullanılması, Balkanlar'da Türklük ile İslamiyet'in eşdeğerde algılanmasından kaynaklandığı gibi, Lozan Barış Antlaşması ile Neuilly Barış Antlaşması arasında yapılan ilişkilendirme nedeniyle de bu ifadenin kullanıldığı öngörülebilir. Aynı şekilde Pomak Türklerinin Türkiye tarafından sahiplenildiğinin de göstergesidir. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 58.

Sözleşmesi 17 Ağustos 1926'da yürürlüğe girerek [828] Neuilly ve Lozan Antlaşmaları'nı teyit etmiş; Türk azınlığın okullarını, dinî ve hayır kurumlarını yaşatabileceğini, Türk çocuklarının ilkokullarda Türkçe eğitim-öğretim alabileceklerini, Bulgar hükümetinin Türk azınlığın hak ve özgürlüklerine bir sınırlama getiremeyeceğini temin etmiştir[829].

Atatürk döneminde bu antlaşma ve sözleşme oldukça dürüst olarak uygulandığı için, Bulgaristan'dan Türkiye'ye düzenli bir göç akını olmuştur. Göçmenler büyük kitleler halinde gelmedikleri gibi, malları ve hayvanlarını beraberlerinde getirebildiklerinden Türkiye'ye yük olmamışlardır. 1923-1933 yılları arasında gelen göçmenlerin toplam sayısı 101.507 olmuştur[830]. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan dostluk antlaşması Bulgaristan'da şiddetli muhalefetle karşılanmış ve her gün protesto mitingleri yapılmıştır[831]. Düzenlenen bu kongrelerden birinde Bulgar Trakya Gençler Birliği, Türkiye ile bir dostluk ve ittifak akdine taraftar olmadıklarını belirtmişlerdir[832]. Dostluk Antlaşması ile aynı gün imzalanmış olan Oturma Sözleşmesi ise Bulgaristan'da Türk ve Türkiye'de Bulgar uyruklu olanların istemeleri koşuluyla diğer ülkeye gidip yerleşebileceklerini ortaya koymaktadır. Sözleşmenin 2. maddesi serbest göçlerle ilgili hükümleri içermektedir ki buna göre göçmenler yanlarına taşınabilir menkullerini ve hayvanlarını götürme hakkına sahiptir. Bulgar hükümeti Türklerin Türkiye'ye göçüne engel olamaz 'isteğe bağlı göç' hükmü getirildiğinden göçe karşı da çıkamaz. Türkler taşınmaz mallarını gelirken satamamışsalar iki yıl içinde elden çıkarabileceklerdir. Bu iki yıllık zaman göçmenleri darda bırakmamak, mallarını değerinden ucuza elden çıkarıp zarara uğramalarını önlemek yani göçmenleri korumak için verilmiştir[833]. Oturma Sözleşmesi'nde doğrudan doğruya 'Türk' kelimesinin kullanılmasıyla Türkiye, göçmen olarak gelecek olan kişilerin Türk olmasını istemektedir. Bu sözleşmeye bağlı olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye kitlesel göçler gerçekleşmiştir. 1923-1939

[828] Ali Sarıkoyuncu, *a.g.m.*, s. 151.
[829] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 338.
[830] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 45.
[831] BCA, Dosya: 400-24, Fon: 30.10.0, nr. 219.477, 15.6.1926.
[832] Sadece Türkiye ile değil Yunanistan ile de böyle bir anlaşma yapılmasına karşı çıkılmıştır. BCA, Dosya: 426247, Fon: 30.10.0, nr. 240.625, 22.10.1932.
[833] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 27. Oturma Sözleşmesi'nin maddeleri için bkz. Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının…", s. 270-274.

arasında gelenlerin sayısı 198.688'dir. Dolayısıyla Atatürk döneminde İkamet Sözleşmesi'nin hükümleri düzenli bir şekilde uygulanmıştır[834]. Fakat bu dönemde verilmiş hakların büyük kısmı Çiftçi Partisi'nin ardından hükümet olan ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek yönetimde kalan faşist partiler döneminde geri alınmıştır[835].

2.4. 1968 Göç Antlaşması[836]

1960 yılından itibaren Türkiye ve Bulgaristan arasında gittikçe düzelen iyi komşuluk ilişkileri, Bulgaristan'daki Türk azınlığı meselesinin gündeme gelmesini sağlamıştır. 1966 yılında Bulgar Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'yi ziyareti sırasında imzalanan protokole göre yeni bir göç için görüşmeler başlatılmıştır. Göç meselesinin 1950'li yıllarda iki ülke arasında problem teşkil ettiği göz önüne alınırsa, bir antlaşma yapılması ve alınan kararların hukukî dayanak bulmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Türk-Bulgar heyetlerinin görüşmeleri sonucu 24 Şubat 1968'de Bulgaristan'daki Türklerin göçleri konusunda bir antlaşma yapılmasına karar verilmiştir[837]. Göç antlaşmasının imzası için Dışişleri Bakanları ayrıntılı bir çalışma yaparken, 20-23 Mart 1968 tarihlerinde Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov Ankara'yı ziyaret etmiştir. Antlaşmanın imzalanması konusunda ve ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açma niyeti ön plana çıkmıştır[838].

Türkiye Dışişleri Bakanı İ. Sabri Çağlayangil ve Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Başev antlaşmayı imzalamışlardır. Ancak Bulgar yönetimindeki tutumlardan dolayı bazı endişeler gündeme gelmiştir. Bu yüzden Türkiye'deki Bulgaristan göçmenleri Dışişleri Bakanlığı'na 11 Ocak 1968 tarihinde bir muhtıra sunmuşlar ve buna göre Göçmenlere Yardım Derneği; soydaşlarımızın hak ve menfaatlerinin muhafaza ve

---

834 Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 59.
835 Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 338.
836 Resmî olarak Antlaşmanın tam adı; "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Antlaşma" şeklindedir. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 89.
837 İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 34.
838 Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 88.

müdafaa edilmesi için, göçmenlere ait gayrimenkullerin serbest satış yoluyla tasfiyesi, ev eşyaları ve diğer mallarının Bulgar gümrüğünden naklinin temini, Bulgaristan'da kalacaklar için ileride anayurda göç etme imkanının korunması esaslarını içermeyen bir antlaşmanın millî menfaatlere uygun olmayacağını belirtmişlerdir. Sonuçta 22 Mart 1968 tarihinde yakın akrabaları 1952'ye kadar Türkiye'ye göç etmiş Türk kökenli Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye göç etmeleri hakkında antlaşma imzalanmıştır. 19 Ağustos 1969'da yürürlüğe giren bu antlaşmanın 3. maddesine göre göç, 1 Nisan-30 Kasım arasında yapılacak ve göç sayısı haftada 300 kişiyi aşmayacaktır. 8 Kasım 1969'da fiilen uygulanmaya başlanan antlaşmanın çeşitli hükümlerine uyulmamış ve Bulgaristan Türkleri çok zorluk çekmiştir. Bulgaristan göç edecek ailelere zamanında haber vermemiş iki-üç gün gibi çok kısa bir zamanda eşyalarını satamadan ya da yok fiyata satılmasını sağlayarak göçlerini güçleştirmiştir. Zaten antlaşma hükümlerinde göçmenlerin yanlarına ne tür eşya getirip getirmeyecekleri de belirtilmemiştir. Böylelikle Bulgarlar keyfi uygulamalarla Türklerin birçok malına el koymuşlardır[839]. Ayrıca antlaşmanın 7. maddesinde akrabalık derecesi tanımlanmış, karı-koca, ana-baba, büyükanne-büyükbaba ile onların ana-babaları, çocuklar ve torunları ile onların eş ve çocukları antlaşma yürürlüğe girişine kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ile ölmüş kız ve erkek kardeşlerin bekar çocukları antlaşma kapsamına alınmıştır[840]. 1968 Göç Antlaşması'nda bazı hususların göz ardı edildiği görülmektedir. Antlaşmanın 1. maddesinde belirtilen "1952 yılına kadar Türkiye'ye göç ederek" ifadesi fark edilmeden kabul edilen bir yanlışlıktır. Çünkü bu tarihten sonra Türkiye'ye resmî yollardan göçmen gelmemiştir. Amaç 1952-1968 yılları arasında ve daha sonra Türkiye'ye çeşitli yollardan göç eden Türklerin yakınlarını mağdur bırakmaktır[841]. 1968 yılında imzalanan Göç Antlaşması 1978 yılına kadar uygulanmıştır[842]. Parçalanmış aileleri birleştirmeye yönelik olan 1968 Göç Antlaşması 'sınırlı göç' niteliğiyle 1969-1978 arasında Türkiye'ye 130.000 Türk'ü göç ettirmiş ve daha birçok ailenin parçalanmasına zemin hazırlamıştır[843].

---

[839] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 34-37.
[840] Bilal Şimşir, *Türk Basınında...,* s. 252.
[841] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 37.
[842] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 100.
[843] İbrahim Kamil, *a.g.e.*, s. 40.

3. Türkiye ve Yunanistan İkili Antlaşmaları[844]

Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Mübadele ve Lozan Antlaşması, aradaki azınlık sorununu halletmemiş olduğundan, sorunları çözümlemek amacıyla iki ülke 1926 tarihli Atina Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşmanın 9. maddesiyle Batı Trakya'daki Türklerin gasp edilen gayrimenkullerinin bir ay içinde sahiplerine iadesi, 10. maddesiyle istisnai işlem ve tedbirlerin kaldırılması, 11. maddesiyle de kamulaştırılan, Türklere ait gayrimenkullerin hak sahiplerine iade edilmesi hükme bağlanmıştır. 1930 ve 1933 tarihli antlaşmalarla Batı Trakya Türklerinin mülkiyet hakları Yunanistan tarafından korunmuş ve bu hakkı zedeleyen birtakım işlem ve uygulamaların kaldırılacağı ifade edilmiştir[845]. Dünyada meydana gelen gelişmeler ve yaşanmış acı tecrübeler, iki devleti de iyi komşuluk ilişkileri kurmaya itmiştir. 10 Haziran 1930'da bu bağlamda Ankara'da yapılan sözleşme ve 30 Ekim 1930'da imzalanan Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması yeni bir dönem açmıştır[846]. Balkanlar'ın politik havasını değiştiren bu işbirliği; yaşamı ve sözleri araştırıldığında Megalı İdea'nın mimarı ve öncüleri arasındaki Venizelos'un iyi niyetinden değil, Atatürk'ün kararlılığı sayesinde gerçekleşmiştir. Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'na doğru gittiği bir dönemde genel ve bölgesel barış adına olumlu gelişmeler yaşanmıştır[847]. Bu doğrultuda 20 Nisan 1951'de iki ülke arasında Kültür Antlaşması[848]1968'de Yunan ve Türk azınlıkların etnik ve dinî bilinçlerine her iki ülkenin saygı duyacağı bir garanti protokolü imzalamışlardır[849]. Soğuk Savaş'ın ardından, 1990-1993 arasında yönetimdeki Konstantin Miçotakis, bozulmuş ilişkileri düzeltmek için çaba gösterse de 1993-1996 döneminde yeniden başa gelen Andreas Papandreu ilişkileri sertleştirmiştir. 1996'dan itibaren dostane ilişkiler yaşanmıştır. Yunanistan'dan Kostas Simitis ve Yorgo Papandreu, Türkiye'den de İsmail Cem'in iyi ilişkilerin kurucuları oldukları söylenebilir. Bunun yanı sıra, iki devlet arasındaki çekişme ve geçmiş meseleler de sürmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin etkileri

---

[844] Yunanistan'ın taraf olduğu vatandaşlıkla ilgili başlıca milletlerarası belgelerle için bkz. Halim Çavuşoğlu, *Avrupa Birliği'nde…,* s. 195-197.
[845] Cemal Şanlı, *a.g.m.*, s. 61, 62.
[846] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 7.
[847] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 101, 102.
[848] Hülya Emin, *a.g.m.*, s. 156.
[849] Türkkaya Ataöv, *a.g.m.*, s. 92.

Balkanlar'da da görülmüştür. Türkiye'deki 1999 depremi ilişkilerde kısa süreliğine yeni bir sayfa açmış, Yunanistan Türkiye'nin yardımına koşanların ilki olmuştur[850].

Türk-Yunan ilişkileri 1999 sonrasında kültür, ekonomi ve turizm alanlarında yeni bir döneme girmiştir. Nisan 2000'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Kültürel İşbirliği Antlaşması'nda eğitim, akademik faaliyetler ve çeşitli sanat dallarında işbirliği öngörülmüştür. Söz konusu antlaşma 1951 yılında imzalanan Kültür Antlaşması'nın yerine geçmiştir. Türk-Yunan ilişkilerinin bu dönemde yumuşama sürecine girmesinin nedeni Dış İşleri Bakanı İsmail Cem'in somut adımlarıdır. Ancak yaşanan bu gelişmeler azınlığın etnik kimliğinin tanınması, din ve eğitim gibi ana konularda Atina'nın geri adım atmasını sağlamamıştır[851]. Türklerin Yunanistan'daki durumunu aşağıda belirttiğimiz maddelerin dışında belirleyen diğer önemli belgeler ise şunlardır: İnsan ve azınlık haklarıyla ilgili genel milletlerarası sözleşmeler, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (1948), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiyesi Sözleşmesi (1965), İkiz Sözleşmeler (Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966), Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge (1992), Her Türlü Dini Hoşgörüsüzlüğün Ortadan Kaldırılmasına İlişkin İnsan Hakları Komisyonu'nun 2003/54 sayılı Kararı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Avrupa Sosyal Şartı (1961, tadil 1996), Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 1704/2010 sayılı Kararı, Irkçılığa ve Ayrımcılığa Karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) 7 Nolu Genel Politika Tavsiye Kararı, Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi (1995), Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, Paris Şartı (1990), Kopenhag İnsani Boyut Belgesi (1990), Ulusal Azınlık Uzmanları Cenevre Toplantısı (1991) ve Viyana Sonuç Belgesi (1999)[852]. Görüldüğü gibi Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türk azınlığa karşı hem kendi anayasası hem de milletlerarası hukuk çerçevesinde yükümlülükleri

[850] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 174.
[851] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 221, 222. 20 Nisan 1951'de Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Kültür Antlaşması'nda iki ülkenin karşılıklı öğretmen değişimi yapması ve karşılıklı iki ülke diplomalarının tanınması kabul edilmişse de Yunanistan yükümlülükleri yerine getirmemiştir. Ebrar İbraimi, *a.g.t.*, s. 49.
[852] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 175.

bulunmaktadır. Bu yükümlülükler Türk azınlığın haklarını korumasını ve güvence altına almasını öngörmektedir. Buna rağmen Megalı İdea'yı adım adım gerçekleştirmeyi hedefleyen, bu doğrultuda XIX. yüzyılın başından beri Türklere zulüm, baskı ve soykırım yapmış olan Yunanistan, Batı Trakya Türkleri üstünde tarihsel amaçlarını gerçekleştirmek ve onları asimile etmek için sistemli bir politika izlemiştir[853].

3.1. 1913 Atina Barışı

Batı Trakya bölgesi Balkan Savaşları'ndan ardından Osmanlı egemenliğinden çıkmıştır. Osmanlı ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913'te imzalanmış olan Atina Antlaşması; Batı Trakya Türklerinin dinî, sosyal ve eğitim kurumlarıyla ilgili hükümler içermektedir. Antlaşma Batı Trakya Türklerinin İslam cemiyetleri şeklinde teşkilatlanmalarını öngörmektedir. Ayrıca Yunanistan 1920'de çıkardığı bir kanunla 1913 Atina Antlaşması'nın hükümlerini iç hukukuna geçirmiş; Müslüman azınlığın teşkilatlanması ve yönetiminin cemaat idare heyetleri, başmüftü ve müftüler aracılığıyla yapılacağı kabul edilmiştir. Kanuna göre müftüler, bölgelerindeki Müslümanların oylarıyla seçileceklerdir. İslam vakıflarının idaresi için her müftülükte 7-12 üyeden oluşan bir heyet kurulur. Heyet üyelerinden biri başkan seçilir. Azınlık okullarının eğitim dili Türkçe'dir, Yunanca da öğretilir [854] . Antlaşmanın 6. maddesi ile Müslüman azınlığın mülkiyet hakları tanınmış ve bunun Yunanistan tarafından hiçbir şekilde ihlal edilmeyeceği hükme bağlanmıştır[855]. Atina Antlaşması'nın 11. maddesi kapsamında Yunanistan'da Başmüftülük kurumu tesis edilmesi öngörülmüşse de Yunanistan bu kurumun açılmasına izin vermemiştir[856]. Bundan başka 11. madde soydaşlarımızın Yunan uyruklu vatandaşlarla eşit siyasal, hukuksal ve sosyo-kültürel haklardan yararlanabileceklerini vurgulamaktadır[857]. 12. maddesinde ise Müslümanlara ait vakıflar tanınmış ve bunları Müslüman toplumun idare edeceği kabul edilmiştir. Antlaşmaya 3 protokol eklenmiş ve antlaşmanın 2.

[853] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 624.
[854] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 342.
[855] Cemal Şanlı, *a.g.m.*, s. 60.
[856] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 145.
[857] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 620.

maddesine göre mülkiyet hakları da dahil pek çok azınlık hakkını hükme bağlayan 3 Numaralı Protokol, Yunanistan'ın tüm topraklarını kapsamına almaktadır. Bu sebeple 1981'de Yunanistan'ın Türkiye'ye verdiği notalarda 1913 Antlaşması ve buna bağlı 3 No'lu protokolün imzalandığı tarihte, bugünkü Batı Trakya'nın Yunanistan sınırları içinde bulunmadığını ve belirtilen Antlaşma ve protokolün sadece 1913'te Yunanistan'a terk edilen topraklar üzerinde geçerli olduğunu ileri sürse de devletler hukukundaki, devletlerin antlaşmalar konusundaki ardılı ilkesine göre söz konusu antlaşma ve protokol, Yunanistan bakımından bugün de geçerli ve bağlayıcıdır[858]. İmzalanan protokolle Yunanistan, Müslüman cemaatlerinin yasal kimliğini tanıdığı gibi, Müslüman özel okullarını ve onların gelirlerini de tanımıştır. Bireylerden ya da İslam önde gelenlerinden oluşan komisyonca kurulacak okullar da eşit konumda olacak, buralarda eğitimin resmî programa uyması ve Yunanca zorunlu olması koşuluyla Türkçe yapılacağı belirtilmiştir[859].

Görüldüğü üzere, Atina Antlaşması'nın en büyük özelliği, Müslümanlara vermek mecburiyetinde kaldığı azınlık hakları bakımından Yunanistan'a en fazla yükümlülük getirmiş milletlerarası belge olmasıdır. 1913 Antlaşması her şeyden önce Müslümanların mülkiyet haklarını, yaşam, mal, şeref, din ve geleneklerini teminat altına almaktadır. Cemaat yönetimlerinin özerkliğini, müftü seçimine, vakıfların yönetimine karışılmayacağını vurgulamaktadır. Vakıf mallarının satışıyla ilgili Osmanlı Evkaf Vekâleti'ne gönderme yapmaktadır. 3 Numaralı Protokol ise cemaatlerin tüzel kişiliğini açık olarak tanımakla birlikte, Müslüman okullarının özerk yönetimine ve buralarda Türkçe eğitim yapılmasına olanak sunmaktadır. 1913 Atina Antlaşması'ndaki haklar "Yunanistan'a bırakılan topraklar" kaydıyla sınırlıyken, Antlaşma'nın 2. maddesi, 3 numaralı protokolü bu sınırın dışında bırakmış ve tüm Yunan toprakları için geçerli kılmıştır[860]. Yunanistan, 1920 yılındaki 2345 sayılı yasa ile 1913 Atina Antlaşması'nın maddelerini iç mevzuat haline getirmiştir. Oysa Yunanistan 1981'de Türkiye'ye gönderdiği notalarda gerek Atina gerekse Sevr Antlaşmaları'nın geçersiz olduğunu savunmuştur. Hükümlerin

[858] Cemal Şanlı, *a.g.m.*, s. 60, 61.
[859] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 201.
[860] İsmail Duran, *a.g.t.*, s. 46.

geçerliliği Lozan'ın son senedinde 16 numarayla kayıtlı olan protokolde açık olarak görülmektedir[861].

3.2. 1920 Yunan Sevri

Türkiye'de "Sevr Antlaşması" denilince, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını belgeleyen milletlerarası belge akla gelmektedir. Ancak diğer Sevr Yunanistan'daki azınlıkların korunumuyla alakalı yapılmış antlaşmadır ki, "Yunan Sevri" olarak bilinmektedir[862]. Antlaşma Yunanistan ile müttefikler yani İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya arasında imzalanmıştır. Yunanistan topraklarının tamamında ve Yunanistan'daki tüm azınlıkları kapsayan genel bir antlaşmadır. Bu antlaşma ile mülkiyet hakları gibi medenî haklardan herkesin eşit biçimde yararlanması esası getirilmiştir[863]. "Başlangıç" kısmında, 1913 başlarından beri Yunan Krallığı'nın, topraklarını büyük ölçüde genişlettiğini belirleyen Yunan Sevr'i, bu ülkede bulunanlara hiçbir fark gözetmeden hak eşitliği sağlanmasını ve bu hakların "krallığa eklenebilecek topraklarda da" geçerli olmasını öngörmektedir. İki bölümden oluşan, 1. bölümü azınlık haklarıyla, 2. bölümü ise büyük devletlere birtakım ayrıcalıklar tanımakla alakalı olan antlaşmanın önemli hükümleri şöyle özetlenebilir. Antlaşmanın 1. maddesi, Milletler Cemiyeti sisteminde hep rastlanılan bir hüküm getirmekte ve 1. bölümün 2-8. maddeleri arasının temel yasa sayılacağını ve bunlarla çelişecek hiçbir millî yasa ve benzerlerinin çıkarılamayacağını söylemektedir. 2. madde sadece vatandaşlara değil ülkedeki tüm bulunanlara doğum, vatandaşlık, dil, soy ya da din farkı gözetmeksizin yaşam ve hürriyet korunması getirmektedir. Bu insanlar dinlerini özgür olarak uygulayabileceklerdir. 3-6. maddeler vatandaşlıkla ilintilidir. Bunlara göre, antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte ülkede bulunanlar ve bunların Yunanistan'da doğmuş olan çocukları (burada oturmuyor olsalar dahi) Yunan vatandaşlığına kabul edilmekte, başka bir uyruğu seçenler, taşınmaz malları üzerindeki hakları saklı kalmak koşuluyla, istedikleri ülkeye göç edebilmektedirler. 7. maddeye göre tüm Yunan vatandaşları yasa

[861] Hülya Emin, *a.g.m.*, s. 152.
[862] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 202.
[863] Cemal Şanlı, *a.g.m.*, s. 61.

karşısında eşit olup aynı medeni ve siyasal haklardan, ayırım gözetilmeden yararlanırlar. Din ve inanç farklılığı, işe alınma, memur olma gibi hakların kullanılmasında etkili olmayacaktır. Vatandaşlar hususî işlerinde ve yayınlarda istedikleri dili kullanabilecek, mahkemelerde de bu hususta kendilerine gereken kolaylık sağlanacaktır[864]. 8. ve 9. maddeler azınlıkların kendi dilleriyle eğitim yapabilmeleri, dinî ve içtimaî kurumlar kurabilmelerini öngörmektedir[865]. 1920 tarihli Yunan Sevr'inin 8. maddesi ve Lozan Antlaşması'nın 40. maddesi masrafları kendilerine ait olmak üzere Yunanistan'daki Müslümanların her türlü hayır, dinî, sosyal kurumlar ve okullar kurma hakkını vermektedir[866]. 9. madde sadece 1 Ocak 1913 tarihinden itibaren Yunanistan'a katılmış topraklarda geçerli olmak üzere, farklı dil konuşan vatandaşların çoğunlukta oldukları bölgelerde bu toplumlara devlet ve belediye gibi kamu bütçelerinden eğitim, dinî ve insanî amaçlar için uygun bir miktarın ayrılacağını öngörmektedir. 10. maddede Müslümanları kişisel durum ve aile hukukuyla alakalı meselelerinin İslam âdetleri çerçevesinde çözülmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmekte ve cami, mezarlık ile diğer İslamî kuruluşlar güvenceye kavuşturulmaktadır. Vakıflar ve diğer İslamî ve insanî kuruluşları tanınmakta, yeni dinî ve insanî kuruluşların meydana getirilmesi halinde Yunanistan'ın bu tür özel kuruluşlara sağlanan kolaylıkları esirgemeyeceği hüküm altına alınmaktadır[867]. Ayrıca Yunan Sevri'nin 14. maddesinde Batı Trakya'daki Müslüman Türklerin medeni hukuk ve aile hukuku konularında kendi örf ve âdetlerine göre, kendi hukuk sistemlerine uygun işlemlerin yapılabileceği, vakıfların ve dinî kuruluşların tanınacağı, korunacağı ve yenilerinin kurulabileceği hükmüne yer verilmiştir[868].

Bu antlaşmada, Yunanistan'da yaşayanlara hiçbir ayrım gözetmeden, hak eşitliği sağlanması ve bu hakların Yunan topraklarına katılabilecek diğer topraklarda da geçerli olacağı, hüküm altına alınmaktadır. Bu antlaşma ile sadece Müslümanların

---

[864] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 202, 203; İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 621.
[865] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 621.
[866] Ömer Turan, "XX. Yüzyılda...", s. 342.
[867] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 203.
[868] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 621.

değil diğer azınlıkların da haklarının garanti altına alındığı ifade edilmektedir[869]. Yunan Sevri'nin azınlıkların korunmasına ilişkin 1. bölümü, bu antlaşmanın getirmiş olduğu azınlık hükümlerinin Milletler Cemiyeti güvencesi altında olduğunu, konseyin çoğunluk kararı olmadan değiştirilemeyeceğini, ayrıca bu hükümler konusunda Yunanistan ile antlaşmaya taraf veya Cemiyet Konseyi üyesi olan herhangi bir ülke arasında bir anlaşmazlık çıktığında, bu ülkelerin istedikleri takdirde Yunanistan'ı mecburi şekilde Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na götürebileceklerini, bu durumda divanın kararının kesin olacağını öngören 16. madde ile son bulmaktadır. Antlaşmanın 2. bölümünü oluşturan 17-20. maddeler büyük devletler tarafından tanınacak çeşitli ayrıcalıklarla alakalıdır[870]. Günümüzde bu antlaşmanın Batı Trakya Türk Azınlığı bakımından geçerliliği hususunda bir uzlaşmaya varıldığını söylemek zordur. Çünkü Yunanistan bu antlaşmanın "Yunanistan'a terk edilen topraklardaki Müslümanlar" deyimine dayanarak, o tarihte Batı Trakya'nın Yunanistan toprakları dâhilinde olmadığını ve bu sebepten bu antlaşmanın Batı Trakya Türkleri için uygulanamaz nitelikte olduğunu iddia etmektedir. Ancak antlaşmanın başlangıç hükümlerinde, *"Yunanistan'ın ülkesindeki halklara ırk, dil veya din ayrımı yapmaksızın eşit haklar tanımaktadır. Ayrıca bu hakları teyit etme ve Yunan Krallığına katılacak yeni ülkeler halklarına teşmil etmeye istekli olduğu"* söylenmektedir. Burada açık şekilde görüldüğü gibi bu antlaşma Batı Trakya Türk azınlığı için geçerli durumdadır[871]. Böylelikle Yunanistan'daki azınlıkların ilk genel statüsü 1913 Atina ve 1920 Yunan Sevri antlaşmalarıyla belirlenmiştir. Yunan hükümeti bu antlaşmalarla, kendi vatandaşlarına tanınan ve milletlerarası belirlenmiş tüm hakların, herhangi bir fark gözetilmeden azınlıklara da verileceğini garanti etmiştir[872].

[869] Ebrar İbraimi, *a.g.t.*, s. 47.
[870] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 203.
[871] Ailin İsmail, *a.g.t.*, s. 66.
[872] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 621.

3.3. 1923 Lozan Antlaşması ve Mübadele Sözleşmesi

Lozan Konferansı, Batı Trakya konusunda tartışmalara sahne olmuştur. Azınlıklar meselesi Yabancılar ve Azınlıklar Komisyonu'nda görüşülecekken, Lord Curzon'un meseleyi ele almasıyla Arazi ve Askerlik Komisyonu'nda görüşülmüştür. İsmet Paşa konferansta Batı Trakya ile ilgili olarak Misak-ı Millî'deki hükmün yerine getirilmesine çalışmış, dış tahriklerin kesilmesini ve Türk-Rum ahalisinin mübadelesini istemiştir. Türkiye'nin Batı Trakya'yı kendi topraklarına katma iddiasında olmadığı ancak kendi kaderini belirleme hakkının tanınması istenmiştir. Konferansa sunulan rakamlarla bu iddia desteklenmiştir. Buna göre Batı Trakya'da Türkler 129.120, Rumlar 33.910, Bulgarlar 26.266, Yahudiler 1.480, Ermeniler 923 kişiydiler. Bölgedeki diğer milletlerin toplamından daha fazla olan Türkler, Batı Trakya topraklarının %84'üne sahiptiler [873] . Dolayısıyla Türk tarafının tezi göstermektedir ki, Batı Trakya'da Türkler azınlık değil çoğunluktur ve arazinin çoğu da Türklerin mülkiyetindedir[874]. Yunan tezi ise; 'Türkiye Batı Trakya'yı, kendi rızası doğrultusunda Neuilly Antlaşması'yla İtilaf devletlerinin kaderine bırakmış ve onlar da Batı Trakya'yı Yunanistan'a vermişlerdir. Bu yüzden halk oylaması isteğiyle Batı Trakya'nın durumu yeni baştan tartışılamaz.' şeklindedir. Curzon'un halkoylamasını istememesinin sebebi, bu bölgenin ilerleyen zamanda Türkiye'ye dönebilmesini önlemektir[875]. Nüfus ve taşınmaz mal verileriyle desteklenen Türk tezine göre Batı Trakya'daki nüfusun genel durumu ve taşınmaz malların dağılımı şöyledir[876]:

Batı Trakya'da Nüfusun Genel Görünümü

Şehirler	Türkler	Rumlar	Bulgarlar	Yahudiler	Ermeniler
Gümülcine	59.967	8.834	9.997	1.007	360
Dedeağaç	11.744	4.800	10.227	253	449
Sofulu	14.736	11.542	5.490	-	-
İskeçe	42.671	8.728	522	220	114

[873] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 6-20.
[874] BOA, *MV*, nr. 224/85, 6 M 1341.
[875] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 175.
[876] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 62, 63.

Toplam	129.120	33.910	26.266	1.480	923

Batı Trakya'da Taşınmaz Malların Milliyetlere Göre Dağılımı

Türkler	%84
Bulgarlar	%10
Rumlar	%5
Diğer	%1

Lozan Barış Antlaşması'na göre Batı Trakya, halkoylaması yapılmadan Yunanistan sınırlarına dahil edilmiştir. Batı Trakya Türkleri, Lozan Barış Antlaşması ile "azınlık statüsü"ne sahip olarak hukuksal güvenceye alınmıştır[877]. 24 Temmuz 1923'te imzalanmış olan Lozan Antlaşması'nın 37-44. maddeleri Türkiye'deki Müslüman olmayan azınlıklara çeşitli haklar sağlarken, 45. maddesi ise şu şekildedir: 'İşbu kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.'[878] 37. maddeye göre Yunanistan, bu hükümleri temel yasa olarak tanıyıp hiçbir yasa ve resmî uygulamanın bunlarla ters düşmesine müsaade etmeyecektir. 38. maddeye göre herhangi bir ayırım yapılmadan herkes yaşam ve hürriyetini koruyacak, dinini özgürce uygulayabilecek, dolaşım ve göç etme hürriyetine sahip olacaktır. 39. maddeye göre Müslümanlar bütün medenî ve siyasî haklardan yararlanacaklar, yasa önünde eşit olacaklar, din farklılığı bu haklardan yararlanmalarında bilhassa kamu hizmetine girişte ve yükselmede mâni olmayacaktır. Maddenin son iki fıkrasında tüm Yunan vatandaşlarının her türlü işinde istedikleri dili kullanmalarına olanak verildiği gibi, Müslümanların mahkemelerde de kendi dillerini kullanmaları için gereken kolaylığın sağlanması hükmünü getirmiştir. 40. madde, Müslümanların, giderlerini kendileri ödemeleri koşuluyla, her türlü hayır kurumu, okul ve benzeri kurumları oluşturup bunları yönetme ve denetleme haklarını garanti altına almakta, buralarda kendi dillerini

[877] Halis Ayhan, *a.g.m*., s. 176.
[878] Kader Özlem, *a.g.e*., s. 62.

özgürce kullanma ve dinî törenlerini yapma imkanını getirmektedir. 41. maddeye göre, Müslümanların çoğunlukta bulundukları bölgelerde Yunan yetkilileri Müslüman çocuklarının ana dillerinde öğrenim görmeleri için gereken tedbirleri alacak, bu azınlık bu tür yerlerde kamu bütçelerinden eğitim, din ya da hayır işleri için adil bir pay alma hakkına sahip olacaktır. 42. maddeye göre Yunan hükümeti Müslümanların aile hukukuyla ve kendileriyle ilgili durumlarını bu azınlığın gelenek ve göreneklerine uyan şekilde çözümünü garanti altına almakta, dinî kuruluşlarını tam bir koruma altına almanın yanı sıra, vakıf ve dinî müesseselerine çeşitli kolaylıkları sağlamayı ve bu nitelikte kurulacak yeni kurumlardan gerekli kolaylıkları esirgememeyi üstlenmektedir. 43. madde Müslümanların inançlarına ters davranışta bulunmaya zorlanamayacağı, bu inançlar sebebiyle yasanın öngördüğü bir işlemi yerine getirememeleri durumunda haklarını yitirmemeleri hükmünü getirmektedir. 44. maddeye göre Yunanistan'ın üstlendiği hükümler milletlerarası özellikte sayılıp Milletler Cemiyeti'nin güveni altına koyulmakta, Cemiyet Konseyi'nin çoğunluk kararı olmaksızın değiştirilmemekte, konsey üyelerinden herhangi biri bu hükümlere ters davranış gördüğünde bunu konseyin dikkatine sunabilmekte, konsey de bu konuda gerekli görülen yönergeleri verebilmektedir. Bir anlaşmazlık söz konusuyken Uluslararası Daimi Adalet Divanı'na gidildiğinde divanın hükmü kesin olacaktır[879]. Görüldüğü gibi Lozan Barış Antlaşması, azınlığın statüsünü doğrudan saptamıştır. Ancak 45. maddedeki bu mütekabiliyet esası uygulamaya yansımamış, Antlaşma hükümlerinin ihlal edilmesinden kaynaklanan azınlık sorunları meydana gelmiştir. Ancak Lozan Barış Antlaşması, Batı Trakya Türkleri için hukukî açıdan ana dayanak noktasını oluşturmaktadır[880]. 45. madde Batı Trakya Türkleri açısından Yunanistan'ı yükümlülük altına sokmasının yanı sıra, Türkiye'yi Yunanistan'daki Müslüman Türkler üstünde hak sahibi yapmaktadır[881]. Böylece Batı Trakya Türklerinin hakları güvence altına alınmıştır. Lozan sonrası antlaşma hükümlerine ters davranışlar, Türkiye ile Yunanistan'ı kimi dönem karşı

[879] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 204, 205.
[880] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 143, 144.
[881] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 152.

karşıya getirmiştir. Ancak Batı Trakya Türkleri, Yunanistan'ın varlıklarını resmî olarak tanıdığı tek azınlık olmuştur[882].

30 Ocak 1923'te Lozan'da imzalanmış olan Türkiye-Yunanistan arasındaki Mübadele Sözleşmesi'ne göre Yunanistan'daki Müslüman azınlıkla, Türkiye'deki Ortodoks Rum azınlık mübadele edilecektir. Sözleşmenin 2. maddesine göre İstanbul'da bulunan Rumlar ile Batı Trakya'daki Müslümanlar değişimin dışında kalacaklardır. Oluşturulan Mübadele Komisyonu çalışmalarına Ekim 1923'te başlamış, bir yıl içinde bir kısım Türk ve Rum halklarının mübadelesi sağlanmıştır. Fakat 19 maddelik bu sözleşmenin 2. maddesinde yer alan "etablis" kelimesi değişim sırasında ortaya çıkan sorunların çözümünü on yıl geciktirmiştir. Bunun nedeni Patrikhane'nin cemaatten yoksun kalıp etkinliğini yitireceği yönündeki kaygı ile İstanbul'da çok Rum bırakmak istemelerinden kaynaklanmıştır [883] . Ayrıca Yunanistan'daki Türkler, antlaşmalarda Müslüman olarak tanımlanmış, soy-boy farkı gözetilmediğinden Pomaklara da sahip çıkılmıştır[884]. Halk açık şekilde "Türk" olarak ifade edilmiştir. Ayrıca, Batı Trakya'da yerleşik azınlıklara verilen ve onların değişimin dışında olduklarını, yani Yunanistan'da yerleşik olduklarını belirten "Etabli Belgesi"nde, dinî değil, etnik olarak "Türk" ve "Rum" sınıflandırmasına gidilmiştir. Bu demektir ki Yunanistan, Batı Trakya'daki halkı "Türk" olarak kabul etmiştir [885] . Balkanlar'da Müslüman ve Türk kavramları iç içe girmiş durumda olduğundan Lozan Barış Antlaşması'nda Türk yerine Müslüman tabirinin kullanılması dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda bir dezavantaj teşkil etmemektedir. Ancak Yunan hükümetleri sonraki dönemlerde, özellikle 1980 sonrası dönemde "Batı Trakya'da Türk yok Müslümanlaşmış Helen ırkından vatandaşlar var." politikasını izlemiştir[886]. Yunanistan Lozan Antlaşması'nı ihlal ederek Türk gençlerine memuriyet vermemiş, mezarlıkları nakletmeden üstlerine park ve stadyum yapmış, mübadeleye tabi Anadolu Rumlarını Batı Trakya'ya getirip iskân etmiş,

[882] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 6, 7.
[883] Venizelos Lozan Antlaşması'na "resident" yerine "etablis" kelimesini koydurmuştur. Çünkü "resident" ikamet eden, "etablis" ise yerleşmiş demektir ve yorumlara açık bir kelimedir. Yunanistan bu anlam belirsizliğini yıllarca sömürmüştür. Bkz. Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 21-37.
[884] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 65.
[885] Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 176.
[886] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 23.

Türklerin arazilerini ellerinden almış, okul heyeti, vakıf idaresi, belediye ve genel seçimlere polis kuvvetleri ile müdahale etmiş, Doğu Rodoplardaki 68.000-70.000 Pomak Türkü'nü zorla Yunanlaştırmak istemiş, Türklerin fabrika açmalarına, ticari firma kurmalarına ve nakliyat şirketi meydana getirmelerine engel olmuştur. Dolayısıyla Yunanistan'da rejimler değişse, hükümetler devrilse de Türkler hakkında uygulanan eritme politikası değişmemiştir [887] . Bu doğrultuda Lozan'ı izleyen dönemde Batı Trakya kesiminin Türkleşmesinden çekinen Yunanistan, buraya Bulgaristan ve Türkiye'den gelen Yunanlı göçmenleri yerleştirmiştir[888].

[887] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 148.
[888] Hülya Emin, *a.g.m.*, s. 155.

5. BÖLÜM

POMAK TÜRKLERİ'NİN SİYASÎ OLUŞUMLARI, KÜLTÜREL YAPI ve SOSYAL HAYATLARI

1. Pomak Türklerinin Varlık Mücadelesi

Pomak Türkleri, 1876 Nisan ayaklanmasında Bulgarlara karşı mücadele ettikleri ve bilhassa Filibe ve Tatarpazarcık'ın güney kısmında isyan eden Batak, Perustica ve diğer köylerde Bulgarlarla çatıştıkları gibi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde de Rodoplarda Rus ordularına karşı direnmişlerdir. Diğer taraftan, Pomaklar, savaşlar sırasında Bulgarların misillemelerine hedef olmuşlar ve bir kısmı, özellikle Lofça taraflarında yaşayanların bir bölümü, Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmıştır. Rodoplarda ise Türk ve Pomakların direnişi savaştan sonra da sürmüştür. Yirmi civarında Pomak köyü halkı Türklerle birlikte Rodopların kuzey kesimini içine alan Şarkî Rumeli Vilayeti'nin kurulmasının ardından valilik idaresini tanımadıkları gibi, Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan Prensliği'ne ilhakından sonra da Bulgaristan'a katılmayı reddetmişlerdir. Sonunda, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında yapılan görüşmelerde Kırcaali kazası ile çoğunluğu Pomak olan Rupçoz (Dövlen) kazasında toplam 192 köyün Osmanlı topraklarına katılması ile Rodop isyanı ancak, 1886 yılında sona ermiştir[889]. Rodoplardaki Türk halkının direnişiyle[890] Pomaklar, Bulgarlaştırmayı sürekli bir dava halinde yürütmüş olan Bulgar yurtiçi siyasetine rağmen, daima şiddetli bir direniş göstermişler ve Bulgarların amaçladıkları sonuca ulaşmalarına mani olmuşlar[891], ilerleyen yıllarda da hürriyetleri için mücadele etmişlerdir[892]. Millî mücadeleye kadar bütün Trakya'da hürriyet ve istiklalin köklerini Rodop dağlarında, Kırcaali ve Ropçoz'da aramak gerekir[893].

---

[889] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 160. 1876 Batak ayaklanması, politik bir ayaklanmadır. Sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı çıkmamış, Türkiye üzerinde ayrı bir Slav devleti kurmak veya Bulgarlar'ı Osmanlı Devleti'nden koparmak düşüncesiyle hazırlanmıştır. Ayaklanmayı hazırlayanların arkasında Rusya ve Panslavizm vardır. Bkz. Kamuran Özbir, *a.g.e.*, s. 21.
[890] Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.*, s. 233.
[891] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 103.
[892] BOA, *TFR.I.M*, nr. 19/1814, 27 Z 1325.
[893] Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. 1, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 23.

1.1. Türk Devletleri Kurma Teşebbüsleri

Balkanlar'da Osmanlı Devleti'ne yönelik başlayan isyan hareketleri Batı Trakya Türklerini de olumsuz şekilde etkilemiştir. Zira Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki isyan ve savaşlarla bölünmeye, parçalanmaya başladığında Batı Trakya Türkleri de işgale uğramış olan topraklarını kurtarmak için 1878 itibariyle Bulgar ve Yunan işgallerine karşı mücadele edip, tarihî süreçte devletlerini kurma ve bağımsızlıklarını ilân etme başarısını da göstermişlerdir[894]. Pomak Türklerinin istikrar ve güvenlik arayışı, kendisini önce "muvakkat" sonra "müstakil" hükümetlerde göstermiştir. Cumhuriyet temelinde bir mücadele ortaya koyulmuştur[895]. Türklerin 1878'de başlamış olan bağımsızlık ve devlet kurma mücadelelerini dört aşamada incelemek mümkündür: a) 4 Mart 1878 ile 5 Nisan 1886 tarihleri arasında kurulan *Rodop Türkleri Devleti*, b) 31 Ağustos 1913 ile 25 Ekim 1913 tarihleri arasında Kırcaali, İskeçe, Gümülcine ve Dedeağaç vilayetlerinden oluşan ve başkenti de Gümülcine olan *Garbi (Batı) Trakya Türk Cumhuriyeti*, c) 30 Temmuz 1915 ile 27 Eylül 1917 tarihleri arasında Batı Trakya'da kurulmuş olan *Batı Trakya Cunta Hükümeti*, d) 17 Ekim 1919 ile 23 Mayıs 1920 tarihleri arasında kurulan *Müttefiklerarası Batı Trakya Hükümeti*. 7 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması'nın 48. maddesine göre Batı Trakya'da halk oylaması (plebisit, referandum) yapılmasına karar verilmiştir. Yunanlı diplomat Vamvakas, her türlü politik taktiklerle Fransa'nın desteğini de alıp halkoylaması sonuçlarının kendi lehlerinde değişimini sağlamıştır. Yunan askerlerinin Batı Trakya'yı işgal etmeleri ve plebisit sonuçları Batı Trakya Türkleri tarafından kabul edilmemiş ve 25 Mayıs 1920'de Gümülcine'nin Hemitli köyünde bir araya toplanan Türkler "Batı Trakya Ulusal Hükümeti"ni kurmuşlardır. Batı Trakya'daki Müslüman Türklerin kurmuş olduğu Batı Trakya Milli Hükümeti, 24

[894] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 147.
[895] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri*…, s. 77.

Temmuz 1923'e dek hayatını sürdürmüştür. Bu hükümet, Anadolu'daki millî mücadeleyi ve Ankara hükümetini sonuna kadar desteklemiştir[896].

1.1.1. Rodop Türk Hükümet-i Muvakkatesi

Ağır hükümler kapsayan Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşması'nın şartlarına uygun büyük bir prenslik haline getirilen Bulgaristan'a Tuna Nehri'nden Ege Denizi'ne Karadeniz'den Adriyatik Denizi'ne kadar 163.965 km² büyüklüğünde geniş topraklar verilmiştir. Selanik ve Manastır vilayetleri ile Rodoplar ve Batı Trakya'yı da içine alan bu topraklar üzerinde yaşayan 4 milyona yakın Türk-Müslüman nüfus da Bulgarların boyunduruğu altına terk edilmiştir. Bu nedenle Yeşilköy Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne imzalatılması, Rodoplar ile Batı Trakya Türk-Müslüman halkını çileden çıkarmıştır. Bu antlaşmanın imzalanmasının 40 gün sonrası 14 Nisan 1878'de Çirmen'den itibaren Rus birliklerine karşı Rodoplu ve Batı Trakyalı Pomaklar ilk silahlı direniş hareketini başlatmışlardır. Kısa sürede Balkan sıradağlarıyla Ege Denizi arasında kalan kısımda bulunan tüm Türkleri kapsayarak, Rus ve Bulgar işgallerine karşı silahlı millî ayaklanmaya dönüşmüş[897] olan bu direnişte Türk millî hareket liderleri, Osmanlı yönetiminden başka bir yönetim altına girmeyeceklerini ve Osmanlı topraklarında Rus askeri bulunmaya devam ettiği sürece silahlarını bırakmayacaklarını bildirmişlerdir[898]. Bu ayaklanma; yağma ve zulme karşı kendini savunan, silaha sarılan Türk halkının kendiliğinden yaptığı bir millî harekettir[899]. Pomakların henüz Osmanlı döneminde Bulgar milliyetçiliğinin gelişiminden huzursuzluk duydukları ve buna bağlantılı şekilde Bulgarlarla aralarında gerginlik bulunduğu ortadadır. Bu demektir ki Bulgaristan'ın kuruluşu öncesinde Pomaklar, Türk etnik bilince sahip durumdadırlar[900].

Bu hareketle 1878 yılında Çirmen kasabasında Rodop Türklerinin kurdukları hükümet, Batı Trakya'da kurulan ve en uzun yaşayan hükümettir. Kurucuları Hidayet

[896] Turgay Cin, *a.g.m.*, s. 147, 148.
[897] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze...,* s. 61.
[898] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 470.
[899] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 25, 26.
[900] Aşkın Koyuncu, "Balkan Savaşları…", s. 159.

Paşa, Timirski Ahmet Ağa, Hacı İsmail Efendi, Kara Yusuf, Kırcaalili Abdullah Efendi, Hacı Ragıp, Çirmenli Ahmet Efendi, Dimetokalı Şakir Efendi, Hacı Mümin, Hacı Halil, Halil Efendi ve Ali Ağa'dır. Bu hükümetin varlığı 1886 yılına kadar sürmüştür. 5 Nisan 1886'da büyük devletlerle Osmanlı Devleti arasında antlaşma yapılmış, Bulgaristan ile Doğu Rumeli birleşmesi gerçekleşmiştir. Böylece Rodop Türkleri Hükümeti ortadan kalkmıştır[901]. Yirmi beş-otuz halk vekili ve yüz kadar köy meclisi ile müdürlerin bulunduğu bu halk hareketi, Avrupa'nın da dikkatini çekmiştir. 1878 Berlin Antlaşması ile Şarkî Rumeli imtiyazlı vilayetinin kurulmasında hiç şüphesiz etkileri olmuştur[902]. Rodop kahramanları, Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlerin İstanbul elçilerine 16 Mayıs 1878 tarihinde hükümet-i muvakkate mührünü taşıyan muhtıra verdiklerinde ayaklanma sebeplerini ve hükümet kurma gerekçelerini şu şekilde açıklamışlardır: "Avrupa devletleri geçici olarak idare etmekte olduğumuz halkın niçin silaha sarıldığını araştırmak zorundadır. Biz, hiçbir şahsa karşı isyan etmiş değiliz. Silaha sarılmaktan maksadımız kendi mal, can ve ırzımızı korumaktan ibarettir. Biz, hiçbir meşru hükümete karşı ayaklanmadık. Kendi şahsi haklarımızı korumakla, en tabiî haklarımızı kullanıyoruz. Ayastefanos Antlaşması, Paris Antlaşması'nı imzalamış olan devletlerin onayından geçmedikçe hükümsüzdür. Ayastefanos Antlaşması'nın yerine bir yenisi koyulmalıdır. Bulgarların irtikâp ettikleri cinayetler, tarif olunamayacak kadar büyüktür. Bölgemizin ahalisi tamamıyla Türk ve Müslümandır. Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra Ruslar ve Bulgarlar memleketimizi istila ettiler. Bizse hükümetsiz kaldık. Her ne kadar Osmanlı Devleti bizleri Bulgaristan emaretine terk etmiş ise de, Avrupa devletlerinin onayı olmadıkça Bulgar hükümetine meşru bir hükümet gözüyle bakamayız. Ruslar ve Bulgarlar girdikleri yerlerde sayısız mezalim ve ağza alınmayacak cinayetler işlediler. İşgalcileri geri atmak için silaha sarıldık. Eğer biz muvakkat bir hükümet kurmamış ve bir zabıta heyeti düzenlememiş olsaydık, memleketimizde karışıklıklar çıkabilirdi. Bugün bölgemizde emniyet ve asayiş, Rus

[901] Nadir Yaz, *a.g.e.*, s. 160, 161. Sultanyeri kazasının Karatarla köyünde kurulmuş olan bu hükümet, kurulduğu tarih olan 16 Mayıs 1878'de mühür ve parasını taşıyan bir muhtırayı İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi Sır A. Layard'a ve diğer batılı ülke elçiliklerine göndererek Ayastefanos Antlaşması'nı şiddetle protesto ettiklerini bildirmişlerdir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...* , s. 42, 43.

[902] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 470, 471.

askerlerinin bulundukları yerlerde ise huzursuzluk ve karışıklık vardır."[903] Bu millî mücadele hareketi sadece Rodop bölgesiyle sınırlı kalmamış, Haziran 1878 sonlarında Balkanlar'ın kuzeyinde Lofça, Selvi, Plevne ve Tırnova civarında yaşayan Türkler ve Pomak Türkleri de bu mücadeleyi desteklemiştir[904].

1.1.2. Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi

15 Ağustos 1913'te Rodoplarda, Batı Trakya'da Bulgar mezaliminin devam etmesi üzerine Türk akıncı müfrezelerinden umumi çeteler kumandanı Eşref Kuşçubaşı 116 kişilik gönüllü grubu ile Batı Trakya'ya girmiş ve ordaki Türkleri organize etmiştir. Bölge kontrol altına alınarak[905] 31 Ağustos 1913'te bağımsız "Batı Trakya Devleti" kurulmuştur. Batı Trakya Bağımsız Hükûmeti, o dönemki okunuşu ile "Garbî Trakya Hükûmet-i Muvakkatesi" (Batı Trakya Geçici Hükûmeti), sonra Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi (Batı Trakya Bağımsız Hükûmeti) olarak adlandırılmıştır. Diğer bir deyişle "Batı Trakya Türk Cumhuriyeti" olarak tanımlanmaktadır. 31 Ağustos 1913'te Batı Trakya'da kurulan "Batı Trakya Türk Cumhuriyeti" tarihte adı içinde "Türk" kelimesi olan ilk Türk Cumhuriyetidir[906]. Bu hükümette görev alanlar: Müderris Hafiz Salih Hoca (Cumhurbaşkanı), Hafız Galip Efendi, Hacı Saffet Bey, Süleyman Askeri Bey, Mehmet Paşa, Şükrü Bey, Hüseyin Paşa, Hilmi Paşa, Hacı İsa Efendi, Eşref Sencer Kuşçubaşı. Asayişi sağlamak için zabıta gücü kurulmuştur. Askerlik çağına gelen gençleri bir araya getirerek gönüllülerle takviye edilmiş bir ordu kurulmuştur, sınırlar belirlenerek korumaya alınmıştır. Sınırlar batıda Mesta-Karasu Nehri ile Yunanistan'a, doğuda Meriç Nehri ile Osmanlı Devleti'ne, kuzeyde Filibe'nin güneyinden geçen çizgi ile Bulgaristan'a uzanır. Belirlenen bu yerler Batı Trakya Türk Devleti'nin topraklarıdır. Kırcaali, Mestanlı, Ortaköy, Koşukavak, İskeçe, Gümülcine, Dedeağaç gibi önemli yerleşim merkezleri bu topraklar içindedir. Kurulan hükümet için bir de bayrak kabul edilmiştir. Bu durum tüm dünyaya ilan

---

[903] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 21, 22.
[904] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...* , s. 45.
[905] Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 471.
[906] Türk tarihinin ilk "Cumhuriyet" olgusunun yanında Kuvâ-yı Milliye ruhu da ilk kez Batı Trakya bölgesinde oluşmuş ve bu yeni devleti ilk olarak, Yunanistan Başbakanı Venizelos tanımıştır. Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 3.

edilmiş; Fransa, İtalya ve Avusturya hükümetleri kurulan Batı Trakya Hükümeti'ni tanımışlardır. Bu Batı Trakya'da kurulan yeni devletin milletlerarası hukuka göre benimsenmesi anlamına gelmektedir. Yeni hükümet aynı zamanda bir bütçe yapmıştır. Devlet adına pul bastırılmıştır[907]. Ekim 1913 ortalarında Batı Trakya Hükümeti'nin bütçe tasarısı çalışmalarında Merkez, Kırcaali ve Darıdere kazaları ile birlikte 61.000 kişilik silahlı kuvveti besleyecek masrafı bu tasarıya dahil etmişlerdir. Piyade erlerine 200, süvarilere 350 kuruş, kaza hükümet reislerine 1.000, Batı Trakya Hükümet reisine 2.000 kuruşluk aylık koyulmuştur[908].

Ömrü kısa süren bu cumhuriyet hükümetinin bayrağı merasimle resmî binalara çekilmiştir[909]. Bağımsız bir devlet olmanın gereklerini yerine getiren hükümet, sesini dünyaya duyurabilmek için resmî bir ajans olarak 'Batı Trakya Haber Ajansı'nı kurmuştur. Sınırlarında oluşturulan güvenlik sistemiyle pasaport kontrolü yapan[910] Garbî Trakya Müstakil Hükümeti ismiyle de bilinen bu Türk Devleti'ni, hem Yunanistan hem de Bulgaristan tanımıştır. Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı Piyade Kurmay Binbaşı Süleyman Askeri Bey tarafından Dedeağaç'ta 3 Eylül 1913'te ilan edilmiş olan Batı Trakya Türk Cumhuriyeti millî marşı şu şekildedir:

"*Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Milli Marşı*

Ey Batı Trakyalı asil Türk çocuğu ne mutlu sana,
Sen hayat verdin kanınla millî kurtuluş savaşına.
Yüce kahramanlığın nakşedildi cihanın her yanına,
Selam duruyor milletler senin şu millî bayrağına.
Bastığın şu yerler senin şanlı şehitlerinle dolu.

---

[907] Nadir Yaz, *a.g.e.,* s. 138, 139. Doğu Trakya'nın kurtarılmasında Umum Çeteler Kumandanı Eşref Kuşçubaşı'nın önemli rolü bulunmaktadır. Onun komutanlığında 16 subay ve 100 kadar gerilladan oluşan bir kuvvet, sınırı geçip Batı Trakya'ya ilerlemiştir. Bkz. Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 77.

[908] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.,* s. 83.

[909] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 79. Bayraktaki ay yıldız Türklüğü, yeşil renk İslamiyeti, siyah çekilen eza ve cefayı, beyaz ise kurtuluşu simgelemiştir. Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.,* s. 337.

[910] Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.*, s. 331. Dedeağaç'ın işgalinden sonra Batı Trakya Hükümeti'nin sesini dışarıya duyurmak için Samuel Karaso adında bir Musevi'ye resmî Batı Trakya ajansı kurdurulmuş yanı sıra Türkçe ve Fransızca Independant adında bir gazete de çıkarılmaya çalışılmıştır. Bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.,* s. 81.

Düşmanlar taciz edemez yüce kahramanların ruhunu.
Şanlı şehitlerin sarılmış kurtuluş bayrağına,
Bu ne ulvi şereftir gömülmek ecdat toprağına.
Yurtta hürriyetin, istiklâlin rüzgârı esiyor,
Kahraman mücahitler şu pis esareti deviriyor.
Bu şanlı millî istiklâl savaşından asla dönülmez!
Karşımıza çelik ordular da çıksa, bizi ürkütemez!
Biz, millî istiklâl için Meriç'i, Karasu'yu aştık,
Bütün müstevlileri ezerek, yenerek hedefe ulaştık.
Balkanlarda şanlı bir cumhuriyet çığırını açtık,
İlk defa hürriyet meşalesini biz yaktık.
Bu bayrak dalgalanacak, cumhuriyet yaşayacak!
Karşımızdaki düşmanlar bizden ürküp kaçacak!
Binlerce yıl hür yaşayan bir milletin torunlarıyız,
Şu steplerin kurdu, aslanı, göklerin kartalıyız.
Mücahitlerin hamlesi her zaman fırtınalar andırır,
Savaşta heybetimizin dehşetinden düşmanlar bayılır.
Batı Trakya Cumhuriyeti yaşayacak, yaşayacak!
Terakkimizin karşısında milletler şaşıracak!
Ey şirin Batı Trakya!… İşte nihayet esaretten kurtuldun,
Ey düşmanlar!… Sanmayın savaşlardan bu millet yorgun.
Cumhuriyetin yüce bayrağı her an bu yurtta dalgalanacak,
Şu bütün Batı Trakyalılar kıyamete kadar hür yaşayacak!"[911]

29 Eylül 1913'te Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılmış olan İstanbul Antlaşması ile Edirne dahil Doğu Trakya Osmanlı Devleti'ne verilmesine rağmen Batı Trakya Bulgaristan'a bırakılmıştır[912]. Bu durum bölgede olumsuz bir etki

[911] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 2, 3.
[912] 1913 yılında nüfusun %80'i Türk olan Batı Trakya'nın %5 oranındaki Bulgarlar'a kalması hem bölgede yaşayanların hem de Türk kamuoyunun kolay şekilde kabul edip hazmedebileceği bir durum değildi. Bu sebepten bölge, gerek Bulgaristan idaresi altında kaldığı 6 sene gerekse müttefik devletler (1919-1920) ve Yunan işgali (1920-1923)'nde kaldığı 4 yıl içinde büyük askerî, siyasî ve sosyal çalkantılar içinde olmuştur. Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 60.

yaratmıştır. Bu sıralarda Enver Paşa'nın rahatsızlığı nedeniyle Batı Trakya işleriyle yakından uğraşamamış olması ve Maliye Vekili Cavit Bey'in bir an evvel Fransızlar'dan borç alabilmek için Bulgar işinin bitirilmesi konusunda Osmanlı hükümetine baskı yapması Batı Trakya'nın feda edilmesinde tesirli olmuştur[913]. 25 Ekim 1913'e dek Bulgaristan'a teslim şartı koyulan Batı Trakya'da Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi varlığını sadece elli yedi gün koruyabilmiştir[914]. Çünkü İstanbul'daki politik güç kavgası ve kargaşası Batı Trakya'da böylesine bağımsız bir devletle ilgilenme olasılığını kaldırmıştır. Bunun üstüne Sadrazam Sait Halim Paşa hükümeti, "Batı Trakya Geçici Hükümeti" üzerine baskı yapıp bölgenin boşaltılmasını sağlamıştır. Öyle ki 25 Ekim 1913'te imzalanmış olan İstanbul Antlaşmasıyla Osmanlı hükümeti, Batı Trakya'yı tümüyle Bulgaristan'a vermiştir[915]. Gelişmeler çerçevesinde gerçekte Yunanistan, Batı Trakyalıları Bulgarlara mukavemete teşvik etmiştir. Bulgarların Drama, Kavala ve Pravişta bölgelerine yerleşmelerinin ardından Türkler arasındaki çalışmalarını yoğunlaştıran Drama (Radalios) köyünde yüzbaşı olan Fuat Balkan[916] tarafından bir hareket başlatılmış ve 30 Temmuz 1915'te Yunan ve Bulgar askerlerinin oluşturduğu sorunlardan kurtulmak için *Batı Trakya Kurtuluş Komitesi'*nin kuruluşu gerçekleşmiştir[917]. Sonradan Fuat Balkan'ın İstanbul'a çağrılması üstüne 10 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'da bulunan Batı Trakyalıların düzenlemiş olduğu kongrede alınan kararla Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin 27 Mayıs 1920'de Peştereli Tevfik Bey'in başkanlığında kurduğu *Batı Trakya Türk hükümeti*[918], 320.000 kişinin yaşadığı 19.000 km²'lik toprak parçası üzerinde yaklaşık 30.000[919] kişilik bir askerî güce sahiptir. Bu askerî gücün esas unsuru Drama ve Nevrokop ile İskeçe Rodoplarındaki Pomak Türkleridir. Bu Türk hükümeti İskeçe, Kavala, Drama,

---

913 Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 86.
914 Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 471.
915 Ata Atun, *a.g.m.*, s. 3, 4.
916 Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 84.
917 BOA, *DH.KMS*, nr. 63/26, 09 L 1331. Bu hareket, destekten mahrum kaldığı için, Fuat Balkan'ın Türkiye'ye geçmesiyle son bulmuştur. Ebrar İbraimi, *a.g.t.*, s. 48.
918 Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 471.
919 Hükümetin silah altında 29.170 kişilik bir gücü bulunmaktadır. Bunun 10.000'i bölge askerlerinden, 5.000'i bölgenin yaşlı erlerinden, 500 jandarma, 60 polis, 110 bekçi ve hat muhafızı, 8.000 Balkan gönüllü göçmeni ve 6.000 Osmanlı ordusundan gelmiş olanlardan ibarettir. Batı Trakyalılar'ın, Bulgarlar'ı tekrar memleketlerine sokmamak için büyük gayret ve fedakarlık sarfettikleri açıkça görülmektedir. Bkz. Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 83.

Nevrokop ve Serez'i 27 Eylül 1917 tarihine değin tek başına yönetmeye muvaffak olmuştur[920].

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Trakya konusu Paris Barış Konferansı'nda, kesin karara varılıncaya kadar bölgenin İtilaf devletleri tarafından işgal edilmesi uygun görülmüştür. 27 Kasım 1919'da Neuilliy Antlaşması gereği Batı Trakya'nın kuzey dağlık kesimlerinin Bulgaristan'a bırakılması, güney kısımlarının da müttefiklerce işgal edilmesine karar verilmiştir. Fransız kuvvetlerince yapılacak olan bu işgale göre Bulgarlar; Batı Trakya'nın Karaağaç, Dimetoka, Sofulu, Dedeağaç, Gümülcine ve İskeçe kazalarını 20 Ekim 1919 tarihinde boşaltarak bölgeyi Fransız askerî makamlarına devredecektir[921]. Batı Trakya Türkleri, vatanlarını kurtarma mücadelesini bırakmamışlar ve bu çabalar sayesinde Ekim 1919'da Nevrokoplu Celal Perin, Edirneli Faik Kaltakkıran, Galip Bahtiyar ve Şeref Bey İstanbul'daki Fransız işgal kumandanı General Franchet Despere'ye Batı Trakya'nın kaderine ilişkin bir muhtıra sunmuşlardır. Bu talebi dikkate alan Fransa hükümeti, kolonel vali olarak atanmış olan Charpier'i geniş yetkilerle donatarak *"Müttefikler Arası Batı Trakya Hükümeti"*ni kurmuştur. Fransız kuvvetlerinin Batı Trakya'yı işgal etmesiyle kurulan ve 15 Ekim 1919-23 Mayıs 1920 tarihlerinde görev yapan bu hükümet tamamen Türk üyelerden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı Gümülcineli Arif Zade Arif Efendi, Belediye Reisi Galip Efendi, Umum Jandarma Kumandanı Hüseyin Canik Bey, Mahkeme Reisi İbrahim Karagöz'dür ve hükümet dairelerindeki tüm müdürler Türk'tür[922]. Batı Trakya'nın Bulgarlardan boşaltılan kısımlarında kurulan bu geçici hükümet, Batı ve Doğu Trakya'nın geleceği hakkında karar verilene değin Yunan işgalini kolaylaştırmak üzere düşünülmüş olan bir plandır[923]. Yunanistan'ın diplomatik girişimleri sonucu bu yönetimin kaderiyle ilgili referanduma gidilmesi istenmiştir[924]. Zaten 27 Kasım 1919 Neuilly Antlaşması'nın 48. maddesinde Batı

[920] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 84; Zerrin Balkaç, *a.g.m.*, s. 473.
[921] Hülya Toker, "Milli Mücadele Dönemi'nde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1. Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 126.
[922] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 86, 87.
[923] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 184.
[924] Hülya Toker, *a.g.m.*, s. 125.

Trakya'da bu toprakların Fransa'ya mı Yunanistan'a mı verilmesiyle ilgili olarak plebisit yapılmasını öngörmüştür. Plebisitte halk tarafından seçilecek temsilcilerin oyu esas alınacaktır. Buna göre Türkler 5, Rumlar 1, Bulgarlar 1 ve Museviler 1 temsilci seçeceklerdir. Temsilci olmak isteyenler adaylıklarını hükümetin Cumhurbaşkanı Arif Zade Arif Efendi'ye bildirmişler ve seçimler yaklaşık olarak 12 Mayıs 1920'de yapılmıştır. Batı Trakya'nın kaderini belirlemek üzere seçilmiş olan temsilciler; Hafız Galip Efendi (Türk), Tabak Halil Ağa (Türk), Ortacalı Ali Bey (Türk), Karamısaköylü Osman Ağa (Türk), Hacı Yusuf (Türk), Muis Karasu (Musevi), Petku Dacef (Bulgar), Konstantinos Zoidis (Yunan)'dir. Ancak sonuç umulan gibi çıkmamış 14 Mayıs 1920'de toplanan 8 temsilci oylarını Yunan egemenliği lehine kullanmışlardır. Başrolünü Fransızların oynadığı bir tezgahın sonucuyla[925] Yunan ordusu bölgeyi işgale başlamıştır. İşgal 4 Haziran 1920'de tamamlanmıştır[926]. Böylece 1913'ten itibaren büyük direnmeler ve savaşlar sonucu bağımsızlığını ilan etmiş olan Batı Trakya bölgesi, Yunanistan'ın kontrolü altına girmiştir[927]. Ancak halkın gerçek iradesini yansıtmaktan uzak olan bu sonuç üzerine Batı Trakya halkı, Fransız işgali esnasında merkezini Gümülcine'ye taşımış olan "Batı Trakya Komitesi"nin bazı üyeleri, Pomak Türklerinin kalesi Rodop dağlarında bir değerlendirme toplantısından sonra hiç tereddüt etmeden *"Batı Trakya Millî Hükümeti"*ni kurmuşlardır. Yeni Türk hükümetinin üyeleri ise şu kişiler olmuştur: Peştereli Tevfik Bey (Hükümet Başkanı), Bekir Sıtkı Bey (Hükümet 2. Başkanı ve Adalet Bakanı aynı zamanda Gümülcine müftüsü), Mahmut Nedim Bey (Dışişleri Bakanı), Hasan Tahsin Argun (İçişleri Bakanı), Sabri Tüten Bey (Maliye Bakanı), Mustafa Doğrul Bey (Vakıflar Bakanı), Piyade Yüzbaşı Fuat Balkan (Genelkurmay Başkanı), Piyade Teğmen Fahri Özdilek (Genel Kurmay 2. Başkanı). Bununla birlikte yeni koşul ve şartlarda her türlü faaliyet çok zordur. Başta Peştereli Tevfik Bey olmak üzere tüm hükümet üyeleri bir müddet sonra Türkiye'ye gitmeyi tercih etmişlerdir. Tevfik Bey ile Mahmut Nedim Bey Gümülcine'ye dönerken, Fuat Balkan ile Fahri Özdilek Rodoplarda kalmışlar, Pomak Türklerinden oluşturdukları gerilla

[925] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 89, 90.
[926] Hülya Toker, *a.g.m.*, s. 125, 126. Başka bir kaynağa göre Yunan ordusunun tüm Batı Trakya'yı işgalinin tamamlanması 22 Mayıs 1920'dir. Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 90.
[927] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 5.

kuvvetiyle bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Hükümetin Rodoplardaki hâkimiyeti Lozan Antlaşması'nın imzalandığı tarihe kadar sürmüştür[928].

1.2. Günümüzde Pomak Türkleri

Türk-Yunan ilişkilerinin gidişine eşdeğer şekilde Yunan yönetiminin Batı Trakya Türk Azınlığı'na karşı davranışında 1999'dan başlayarak değişimler ortaya çıkmıştır. Fakat bu değişimlere rağmen yönetimin, Batı Trakya Türklerinin ikili ve milletlerarası antlaşmalarla tespit edilmiş konumlarına kavuşması, geleneksel kurumları üstünde söz sahibi olmalarının sağlanması veya azınlığın eğitimle ilgili meselelerini kökten çözülmesine dair bir kararlılık içerisinde olduklarını söylemek mümkün olmamıştır. Çünkü Batı Trakya Türklerini alakadar eden hakların kullanımı için atılmış adımlar Türklerin günümüze dek Yunan idaresinin ayrıştırıcı politikası sebebiyle aslında kullanamamış olduğu vatandaşlık haklarının, diğer ifadeyle temel hak ve hürriyetlerinin kullanımıyla ilişkilidir[929]. Sivil toplum örgüt faaliyetleri açısından Bulgaristan'daki Türkler ise, 1990'lı yıllarda oldukça cılız bir görüntü çizmişlerdir. Komünist dönemden kalma yerleşik örgütlenme kalıplarıyla sivil inisiyatife dayalı kurulan derneklere pek rastlanmamaktadır. Daha çok HÖH merkezli hareket eden Türkler, sivil toplum örgütleri olarak Türkiye'de aktif şekilde ön plana çıkmışlardır[930].

1.2.1. Siyasî Oluşum ve Partiler

Geçmişte olduğu gibi XX. yüzyıl sonlarında da Pomak Türkleri, kendi millî benliklerini koruma yönünde vermiş oldukları mücadelelerine devam etmişlerdir. 10 Kasım 1989 tarihinde Todor Jivkov'un yönetimden uzaklaştırılmasının ardından oluşan değişimlerden ve ülkenin demokratikleşme dönemine girmesinden istifade

[928] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 90, 91.
[929] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 9.
[930] Bulgaristan'daki sivil toplum örgütlerinden bazıları ise şunlardır: Kırcaali Ömer Lütfi Kültür Derneği, Şumnu Nazım Hikmet Türk Kültür Evi, Burgas Recep Küpçü Türk Kültür Merkezi, Rusçuk Türkiye ile İlişkiler Derneği-Güneş, Şumnu Biz Derneği, Güney Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri Derneği, Kuzey ve Doğu Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri Derneği, Kültürel Etkileşim Derneği. Bkz. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 140.

eden Pomak Türkleri, şahsi hak ve özgürlüklerine kavuşmak için hukukî olarak devam ettirdikleri mücadelelerini artırmışlardır. Sözgelimi 1990'da Devlet Gazetesi'nde, 'İsim Kanunu'nun yayınlanmasıyla birlikte, Şubat 1991'e kadar 600.000 soydaşımız eski Türk-İslam adlarının geri verilmesi için, dilekçelerle resmî yerlere başvuruda bulunmuşlardır. 13 Temmuz 1991'de yürürlüğe giren yeni Bulgar Anayasası'nın 29. maddesinin 1. bendi ile 'şiddet ve baskıya dayalı asimilasyon politikasının yasaklanması', 36. maddesinin 2. bendi ve 1 Ekim 1991 tarihli Milli Eğitim Kanunu'nun 8. maddesinin 2. bendi ile 'azınlıkların anadillerini öğrenmesi ve mecburi olan Bulgarca'nın yanında anadil eğitim-öğretimi yapabilmesi' 58. maddesinin 2. bendi ile dinî hürriyetlerin uygulanabilmesi, 54. maddesinin 1. bendi ile 'azınlıkların kendi millî kültürlerini yaşaması ve geliştirmesi' gibi haklar tanınmıştır. Bunun üstüne Pomaklar, yasalarla tanınan bu hakların uygulanmasını temin etmek için çalışmışlardır. Diğer Türk gruplarıyla bütünleşerek 'Hak ve Özgürlükler Hareketi'nde yerlerini almışlar ve Bulgaristan'da 13 Ekim 1991'de yapılan seçimlerde toplam 240 milletvekilinden 24'ünün soydaşlarımızca kazanılmasında etkili olmuşlardır. Böylelikle Bulgaristan'daki soydaşlarımızın tüm haklarını temin etme yönündeki mücadeleleri, Bulgaristan millet meclisinde 'Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin siyasî bir güç olarak temsil edilmesiyle yeni bir safha başlamıştır[931]. Türkler siyasî açıdan Hak ve Özgürlükler Hareketi çatısı altında temsil edilirken, Türkler tarafından başka siyasî partiler de kurulmuştur. Türk Demokratik Partisi (TPD), Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi, Kalkınma ve Eşitlik Partisi, Demokratik Kanat Hareketi gibi siyasî patiler Türkler tarafından kurulmuştur. HÖH'e alternatif olarak değerlendirilen bu partiler hiçbir zaman HÖH için ciddi bir risk olmadığı gibi, HÖH'ün genel kabul görmüş olan meşruiyetini zedeleyebilecek bir nitelik de taşımamışlardır[932]. Mart 1990'da Kuruluş Konferansı ile Ahmed Doğan'ın liderliğinde kurulmuş olan HÖH[933]; Türkçe isimlerin iade edilmesi, devlet tarafından el koyulmuş gayrimenkullerin geri alınması ve Türkçe'nin seçmeli ders olarak

[931] İlker Alp, *Pomak Türkleri..,* s. 76, 77.

[932] Kader Özlem, *a.g.e.,* s. Diğer Türk partileri ve liderleri ise şunlardır: Demokratik Değişimler Partisi-Mehmet Hoca, Demokratik Adalet Partisi-Nedim Gencev, Birleşme Partisi-Halis Okan, Yeniden Doğan Türk Demokratik Partisi-Sabri Hüseyin. Bkz. Nuray Ekici, "Bulgaristan Türkleri", *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, Karam-Vadi Yay., 2007, s. 519.

[933] Aslında HÖH, 1986'da Türkler'in gizli olarak, asimilasyona karşı dayanışmayı sağlamak için kurdukları Türk Millî Kurtuluş Hareketi'nin resmîleşmiş ve siyasî parti olmuş halidir. Bkz. Bestami Bilgiç, *a.g.m.*, s. 501.

müfredata koyulması gibi azınlık haklarına ilişkin gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Söz konusu rol oldukça sınırlı ve kısmi bir görüntüde olmuşsa da HÖH'e karşı 1990'lı yılların ilk yarısında açılan kapatma davaları partiyi Bulgaristan geneline hitap etme yoluna itmiştir. Yıllara göre değişen sayılarda olmakla birlikte Türklerin siyasî tercihleri HÖH'ten yana olmuştur.

HÖH'ün Bulgaristan Meclisi'ndeki Milletvekili Sayısı[934]

Seçim Yılı	Milletvekili Sayısı
1990	23
1991	24
1994	15
2001	21
2005	34
2009	38
2013	36

Bulgar Sosyalist Partisi (BSP), 1991'deki erken seçim kampanyasında, daha önceki dönemde Türk karşıtı söylemlerden kaçınmış bu defa yöntem değiştirip propaganda çalışmalarında Türk düşmanlığına yer vermiş, Temmuz 1991'de kabul edilmiş olan Bulgaristan Anayasası'nın 11. maddesine dayanarak HÖH'ün etnik ve dinî esaslara dayanmış bir parti olmasından dolayı kapanmasını istemiştir. Seçmenlerin ekseriyeti bu sözlere ılımlı bakmamış, BSP'nin rakibi Demokratik Güçler Birliği (DGB), seçimleri kazanan parti olmuştur. 1992 - 1994 arasında, BSP tekrar yönetime geldiyse de artık Türk karşıtı söylemleri geri plâna itmiştir. Milliyetçi söylemler, DGB'de de görülmektedir. Örneğin, 1992'de yapılmış olan nüfus sayımı esnasında, Pomakların bulunduğu Yakuruda ve Nevrokop (Gotse Delçev) bölge yerleşenleri,

[934] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 138, 139. 1991 itibariyle Bulgaristan'ın en büyük üçüncü siyasî gücü olan HÖH'ün Bulgar siyasetinde aktif bir parti olarak faaliyet göstermesi Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Ne var ki 1991'de kabul edilen anayasada etnik ve dinî kökenli partilerin siyaset yapmasının yasaklanması noktasında tartışmalar olmuştur. HÖH'ün meşruiyetine dair bu tartışmalara karşın, 1991 seçimlerine girilmiş ve %7 oy oranıyla 24 milletvekiline sahip olunmuştur. Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 168-170. Kurulduğu yıldan itibaren, HÖH'ün en başarısız olduğu seçim 1994'te yapılmış olan seçimdir. Ancak vurgulaması gerekli olan asıl nokta, Bulgaristan'ın politik yaşamında kendini benimsetmiş olduğudur. Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 210.

kendilerinin Türk ve anadillerinin de Türkçe olduğunu açıklamışlardır. Bulgar basını ve partiler, bu durumdan yararlanıp karşıt kampanya başlatmış ve HÖH'ü, Pomakların oturmuş olduğu yerleri "zorla Türkleştirme" gayretinde olmasıyla suçlamıştır. Sonuçta, bölgede araştırmalar yapmak için hem BSP hem de DGB taraftarlarından oluşturulan bir komisyon kurulmuş ve komisyonun raporu üstüne Parlamento'da 240 milletvekilinden 160'ının oyu ile Yakuruda ve Nevrokop (Gotse Delçev) bölge sayımlarının iptal edilmesi kararlaştırılmıştır[935].

Yunanistan'da ise Albaylar Cuntası zamanında başlamış olan yoğun sindirme politikası, 1974 yılından sonra adında "Türk" sözü bulunan tüm derneklerin kapatılması, okul tabelalarından da kimlik ifadesi olan "Türk" sözcüğünün kaldırılmasıyla devam etmiştir. Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği, Gümülcine Türk Gençler Birliği, İskeçe Türk Birliği gibi dernekler "Türk" teriminin azınlık oluşturma niyetli kullanılması gerekçesiyle kapatılmıştır. Yine, isminde "Türk" terimi bulunduğundan Rodop İli Türk Kadınlar Kültür Derneği'nin kurulmasına da izin verilmemiştir[936]. Yunanistan'da Türkler seslerini duyurmak için, Yunan siyasî partilerinin listelerinden aday olmuş Türkleri senelerce desteklemiş ve Yunan parlamentosuna az da olsa temsilci sokabilmiştir. Fakat Türklerin üstündeki baskı sürmüştür. Aslında Yunan partileri Batı Trakya sorunlarını çözmek için değil, daha çok oy almak için Türkleri kendilerinin listesine koymuştur[937]. Yunanistan'ın siyasî hayata müdahalesi iki şekilde görülmüştür:

1) Seçmenlerin iradesinin sandığa yansımasını engelleme;

2) Politik unsurların kapsamını daraltma.

---

[935] Ayşe Kayapınar, *a.g.m.*, s. 209.

[936] Bu konudaki ilginç karar, Meriç Azınlık Gençler Derneği'nin tanınma isteğinin reddi üstüne 2003'te Yargıtay'da görülmüş olan temyiz davasıdır. Yargıtay, "Trakya'da dinleri Müslüman olan Yunan vatandaşlarının bulunduğu" ifadesindeki resmî devlet söylemini tekrarladıktan sonra "Azınlık Gençleri" isminin açık ve şüpheye yer vermez şekilde ifade edilmediğini belirtip dinî azınlığı mı etnik azınlığı mı temsil ettiğine dair ortaya çıkan karışıklığın kamu düzenine ters ve bu sebeple de yasa dışı olduğundan temyiz isteğini reddetmiştir. Yargıtay, yalnızca tescil talebini reddetmemiş aynı zamanda hiçbir niteleme barındırmayan azınlık teriminin bir dernek isminde yer almasının da "suçları gizleyebileceği" şeklinde azınlık aleyhine bir durum yaratmıştır. 27 Mart 2008'de AİHM, adında bulunan "Türk" terimi sebebiyle kapatılan İskeçe Türk Birliği ve kurulmasına izin verilmeyen Rodop Türk Kadınları Kültür Derneği'nin 2005'te Yunanistan aleyhine açtığı davada Yunanistan'ın "örgütlenme ve dernek kurma hakkı"nı ihlal ettiği hükmüne varmıştır. Bkz. Ata Atun, *a.g.m.*, s. 9, 10.

[937] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 634, 635.

Günümüze değin seçmenlerin iradesinin sandığa yansıyışını engellemek için, Yunanistan'ın yaptıkları şu şekilde özetlenebilir: Seçimlerin birkaç gün evvelinde sınır kapayarak, yüksek öğrenim ve turizm nedeniyle Türkiye'de kalan Türk kökenli Yunan vatandaşlarının oy kullanışının engellenmesi, azınlık oylarını düşürmek için bölgenin haricinden Batı Trakya'ya askerler getirilerek oy kullandırılması, Türklerin çoğunlukta bulunduğu yerler başta olmak üzere oy sandıklarını sınırlayarak oy verme işleminin güçleştirilmesi[938]. Batı Trakya Türkleri Lozan Antlaşması'nın ardından Yunan siyasî partilerinden aday olarak seçilmek suretiyle Yunan Parlamentosu'nda temsil edilmişlerdir. Türk toplumunun temsiliyeti cemaat başkanları tarafından yapılsa da, milletvekilleri de Yunan parlamenter sisteminde temsili sürdürmüşlerdir. Fakat siyasî partilerden seçilmiş temsilciler parti disiplinine bağlı olduklarından, parlamentoda gereken şekilde söz almaktan ve konuşma hakkından mahrum olmuşlardır. Bu durum 1970'li yılların sonlarında Türk toplumunu yeni arayışlara sevk etmiştir[939]. 1975 Helsinki Nihai Senedi sürecinde, sınırların değişmezliği ilkesine sadık kalınarak önem kazanan azınlık hakları paralelinde, Batı Trakya Türkleri harekete geçmiş ve bağımsız listelerden Yunan Parlamentosu'na girmeyi başarmıştır. Aslında Batı Trakya'nın Yunan kontrolüne giriş tarihi olan 10 Ağustos 1920'den sonra yapılan ilk genel seçimlerde Yunan Parlamentosu'na 40 civarında Türk milletvekili girmiştir. Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra yapılan ilk seçimde yani 16 Aralık 1923'te parlamentoya 3 milletvekili girmiştir. 7 Kasım 1926'da ise 4 milletvekili temsil etmiştir. 26 Ocak 1936'da yapılan seçimlerde 2 milletvekili çıkarabilmişlerdir. 4 Ağustos 1936'da Metaxas diktatörlüğüne giren Yunanistan'da parlamento feshedilmiş ve 10 yıl boyunca seçim yapılmamıştır. 1967'de Albaylar Cuntası'nın hâkimiyetiyle 1964 seçimlerinden sonra 1974 yılına kadar seçim yapılmamıştır. 1974-1985 yılları arasında yapılan seçimlerde ise Türkler, 9 temsilci ile çeşitli Yunan partilerinin listelerinden parlamentoya girmişlerdir. 1920-2004 yılları arasında Yunan Parlamentosu'na giren Batı Trakya Türk Milletvekilleri şöyledir[940]:

---

[938] Salim Gökçen, *a.g.m.*, s. 57.
[939] Halit Eren, *a.g.m.*, s. 219.
[940] Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 221-238.

Seçim Tarihi	Gümülcine Bölgesi	İskeçe Bölgesi
1 Kasım 1920	Hafız Salih Hafız Galip Arif Arifzade	Hasan Abdurrahimoğlu
16 Aralık 1923	Mustafa Deveci	Müderris Mestan Efendi
7 Kasım 1926	Hafız Galip Mustafa Deveci	Şükrü Mahmutoğlu Fehmi Haşimbeyzade
19 Ağustos 1928	Hafız Galip Cezayirli Muhtar Ali Rıza	Niyazi Mumcu Halil Karaçanlı
25 Eylül 1932	Hafız Galip Mustafa Deveci Hatip Yusuf	Hasan Abdurrahimoğlu
5 Mart 1933	Hafız Galip Mustafa Deveci	İbrahim Demir Serdarzade Hasan Abdurrahimoğlu
26 Ocak 1936	Hafız Galip	Hamdi Hüseyin Fehmi
31 Mart 1946	Osman Üstüner Hafız Faik	Osman Nuri Fettahoğlu Hüseyin Zeybek
5 Mart 1950	Fehim Otmanlı Osman Üstüner	Osman Nuri Fettahoğlu
9 Eylül 1951	Osman Üstüner	
16 Kasım 1952	Hasan Hatipoğlu Molla Yusuf	Osman Nuri Fettahoğlu
19 Şubat 1956	Osman Üstüner Molla Yusuf	Osman Nuri Fettahoğlu
11 Mayıs 1958	Molla Yusuf Osman Üstüner	Osman Nuri Fettahoğlu
29 Ekim 1961	Molla Yusuf Hasan Hatipoğlu	Osman Nuri Fettahoğlu

1 Kasım 1963	Molla Yusuf Hasan Hatipoğlu	Osman Nuri Fettahoğlu
16 Şubat 1964	Molla Yusuf Hasan Hatipoğlu	-
17 Kasım 1974	Sebahattin Galip Hafız Yaşar	-
20 Kasım 1977	Hasan İmamoğlu	Orhan Hacıibrahim Celal Zeybek
18 Ekim 1981	Ahmet Mehmet Hafız Yaşar	-
2 Haziran 1985	Mehmet Müftüoğlu	Ahmet Faikoğlu
18 Haziran 1989	Sadık Ahmet	-
5 Kasım 1989	İsmail Molla (Rodoplu)	-
8 Nisan 1990[941]	Sadık Ahmet	Ahmet Faikoğlu
10 Nisan 1993	-	-
22 Eylül 1996	Galip Galip Mustafa Mustafa	Birol Akifoğlu
9 Nisan 2000	Galip Galip Ahmet Mehmet	-
7 Mart 2004	İlhan Ahmet	-

Siyasî açıdan Batı Trakya Türkleri dönemden döneme farklılık taşıyan bir görünüme sahiptir. 1989'da bağımsız milletvekili olarak Dr. Sadık Ahmet (Rodop ili) ve İsmail Rodoplu (İskeçe ili) Yunanistan Parlamentosu'na girerken, 1990 yılındaki genel seçimde ise Dr. Sadık Ahmet (Rodop ili) ve Ahmet Faikoğlu (İskeçe ili) bağımsız milletvekili olmuşlardır. 1991'de Dr. Sadık Ahmet'in liderliğinde Dostluk,

[941] Bağımsız iki milletvekili Yunan Parlamentosu'na girmiş olsalar da soru ve önergeleri parlamentonun gündemine alınmamıştır. Sadık Ahmet ve Ahmet Faikoğlu'nun Yunan Parlamentosu'nun kapalı oturumlarına girmelerine izin verilmemiştir. İkisi de Yunan Parlamento ve medyasında 'Türk Casusu' olarak nitelenmiştir. Batı Trakya Türklerinin seçme ve seçilme haklarını kullanıp kazandıkları bu başarıyı kabullenmeyen Yunan idaresi, bundan sonra yeni bir seçim kanunu düzenlemiştir. Bkz. İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 635.

Eşitlik ve Barış Partisi (DEB)[942] kurulmuştur. 1993'te yapılan genel seçimler öncesinde gerek siyasî partiler gerekse bağımsız adaylar için %3'lük seçim barajı şartının getirilmesi azınlık aleyhine olmuş, 1993-1996 yılları arasında Parlamento'da ilk kez hiç Türk vekil bulunmamıştır. 1996 sonrasında ise Türk azınlık temsilcilerini, Yunan partileri bünyelerinden aday göstererek Atina'ya göndermiştir. Böylece Batı Trakya Türkleri 300 sandalyeli Yunan Parlamentosu'nda hiçbir dönem 3'ün üzerinde milletvekiline sahip olmamıştır[943].

1986'da Yunanistan Parlamentosu ve milletlerarası kuruluşlara iletilmek üzere, azınlığın şikayet ve taleplerine ilişkin imza kampanyası başlamıştır. Bununla ilgili olarak Dr. Sadık Ahmet yargılanmış ve Ağustos 1987'de iki buçuk yıl hapse mahkum edilmiştir. Yunanistan ülkede Türk değil, Müslüman azınlık olduğunu iddia etmiştir. Bu doğrultuda 1988'de Gümülcine'deki Türk derneklerinin, ülkede Türk azınlık bulunmadığı gerekçesiyle kapatılması Yunanistan Yüksek Mahkemesi tarafından onaylanmıştır. Bu durum Batı Trakya Türkleri tarafından protesto edilmiş, Gümülcine'de '29 Ocak Direnişi' olarak kayıtlara geçen binlerce kişi tarafından protesto gösterileri yapılmıştır. Yunanistan 1989'dan itibaren Türk azınlığın seçilme

---

[942] 10 Nisan 1991'de Gümülcine Türk Gençler Birliği Lokali'nde düzenlenen toplantıda Dr. Sadık Ahmet ilk kez toplumun bir siyasî partiye ihtiyaç duyduğunu resmen açıklamıştır. Halit Eren, *a.g.m.*, s. 220. 19 Ocak 1994 tarihinde Gümülcine'de 'Barış, Dostluk ve Eşitlik Partisi'nin Birinci Olağanüstü Kurultayı yapılmış, burada Türkler'e yapılmış baskılar, eğitim, ekonomi, vakıflar, müftülükler, seçim barajı, yasak bölge gibi uygulamalar dile getirilmiş ve çözümlerine dair mücadele içinde bulunulma kararı alınmıştır. Bkz. İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 636.

[943] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 144, 145. Kasım 1989 seçimlerine katılmak için Gümülcine'de kurulan bağımsız Güven listesinden Dr. Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in adaylıkları, başvuru dilekçelerinde noksan olduğu gerekçesiyle seçime katılım engellenmiştir. Güven listesindeki diğer bağımsız aday İsmail Rodoplu seçilmiştir. 8 Nisan 1990 tarihinde tekrarlanan genel seçimlerde Gümülcine'den Dr. Sadık Ahmet, İskeçe'den Ahmet Faikoğlu bağımsız adaylar olarak Yunan meclisine girmişlerdir. Halit Eren, *a.g.m.*, s. 219, 220. 1990 seçiminde Batı Trakya Türklerinin bağımsız listelerden iki milletvekili çıkarması Yunan hükümeti tarafından hazmedilemediği için 24 Ekim 1990'da 163 sayılı yeni seçim yasasıyla %3'lük baraj getirilmiştir. Bu baraj bağımsız adaylara yani Türkler'e, Yunan Parlamentosu'nun yolunu kapamıştır. Çünkü ülke genelinde %3 demek 200.000 oy demektir ve Türkler'in miktarı bu rakamın altında kalmaktadır. Hikmet Öksüz, *a.g.e.*, s. 10. Diğer yandan bölge yönetimlerin uygulanan "Kapodistrias Planı" ile Türk iller, nüfus yoğunluğu Rumlar lehine olacak şekilde Rumlar'ın yaşadığı illerle birleştirilerek Türkler'in vali ve belediye başkanı seçilmesi de engellenmiştir. Yalçın Koçak-Ertan Özyiğit, *a.g.e.*, s. 87. Türkler'in oy miktarının ülke genel oyunun yaklaşık % 1'ine denk geldiği (Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi (DEB) 2004 Avrupa Parlamentosu (AP) seçimlerinde Batı Trakya'da 42.640 oy almıştır) göz önünee alındığında Batı Trakya'dan bağımsız bir milletvekili adayının seçilemeyeceği aşikardır. Öyle ki Yunanistan hedefine ulaşmış ve 1993 seçiminde hiç Türk milletvekili seçilmemiştir. Yanı sıra, Türkler'in milletvekili çıkarmadığı tek seçim bu olmuştur. Halis Ayhan, *a.g.m.*, s. 182.

hakkını elinden almak için harekete geçmiş, çeşitli yollara başvurmuştur. 29 Ocak 1990'da Batı Trakya'daki direnişin yıl dönümünde eski milletvekili Dr. Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif'in tutuklanmasını protesto etmek üzere yürüyen Türklere Yunan fanatiklerinin saldırısı sonucu olaylar çıkmıştır[944]. Böylece seçme-seçilme hakkı hususunda Yunan hükümetinin yapmış olduğu uygulama azınlıkların Yunan Meclisi'ne girmemesi için atılmış bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunan hükümeti birleşme ihtimali olan azınlıkların oylarını parçalamak için bölgesel düzenleme yoluna gitmiştir. Azınlığın siyasî faaliyetlerinin azalması için yürürlüğe Kapodistrias Planı adıyla geçen bu uygulama il, belediye ve nahiyelerin birleştirilmesine yöneliktir. Türklerin bulunduğu yerlerdeki seçim sandık merkezlerinin ve seçmenlerin oy kullandıkları bölgelerin sınırlarını kağıt üstünde değiştirip olağanüstü valilikler oluşturulmuş ve Türklerin çoğunlukta olduğu yerleri Yunanların nüfusunun daha yüksek ve daha yoğun olduğu bölgelerde bölüştürüp Türk azınlık oylarının tamamıyla birleşmesi ihtimalini yok ederek, Türklerin meclise girmelerinin önü kesilmiştir. Atina 'Kapodistrias Planı' ile Türkleri azınlıkta bırakır nitelikte Yunan şehirleriyle birleştirip Türk azınlığı 7 küçük belediyeden 3 daha büyük belediyeye sıkıştırmıştır. Böylelikle genişlemiş bölge valilikleri oluşturulup Türklerin kendilerini yönetir valiler çıkarmasına mani olunmuştur[945].

---

[944] Kader Özlem, *a.g.e.*, s. 107-109. 29 Ocak 1988'de Batı Trakya Türkleri onları reddeden Yunan idarecilerine varlıklarını ispat etmişlerdir. Tüm Batı Trakya Türkleri bir kitle olarak, tüm engelleri aşıp ama herhangi bir aşırı faaliyete yönelmeden belirledikleri hedefe akın etmiştir. Son anda yasaklanmış olsa da köylerden gelmiş olan Türkler'in katılımıyla Gümülcine'de büyük bir miting düzenlenmiştir. Bu miting Türk kimliğini inkar eden Yunan idarecilerine cevap niteliğini taşımıştır. Mitinge katılanlar Türk'üz diyerek haykırmış, Batı Trakya Türk-Müslüman azınlığı 29 Ocak 1988'de altmış beş yıllık azınlık hayatlarında yeni bir tarih yazmıştır. Bkz. Halit Eren, *a.g.m.*, s. 219. 1988'de düzenlenmiş olan bu mitingin adı 'Türklük Mitingi'dir. Yıl dönümü olan 29 Ocak 1989'da Yunan gizli teşkilatlarınca harekete geçirilen Yunan fanatikleri, azınlık tarihine 'Yunan Vandalizmi' olarak geçen taşlı-sopalı saldırılarda bulunmuşlardır. Olaylarda 30 Türk yaralanmış, 270 Türk'ün dükkanı tahrip ve yağma edilmiştir. Bkz. Salim Gökçen, *a.g.m.*, s. 53.

[945] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 9.

2. Kültürel Yapı ve Sosyal Hayat

Pomak Türkleri, Türk kültür özelliklerini tümüyle taşımakta, dil, el sanatı, giyim ve folklorik nitelikleriyle Ortaasya Türklerinin yaşam biçimini korumaya devam etmektedirler[946]. Özellikle Kazak ve Kırgız Türklerinin yemek ve mutfak kültürü, doğum, evlenme ve ölüm gibi birçok gelenek ve uygulamalarında benzer ve ortak nitelik bulunmaktadır[947]. Bulgaristan'ın siyasî varlığına son verilmesinden ve tamamen Osmanlı yönetimi altına geçmesinden sonra hiçbir zaman esaslı bir sorun yaşanmamıştır. Çünkü Osmanlılar fethettikleri diğer ülkelerde de örnekleri görüldüğü gibi bir İslamlaştırma ve temessül yani benzeşme politikası gütmemişlerdir. Hıristiyan ve Müslümanlar, Osmanlı yönetimi altında ahenk ve barış içinde yaşamışlardır. Bu dönemler Bulgaristan için huzur ve ekonomik yönden ferahlama dönemleri olmuştur. Bulgaristan'da, Osmanlı başkentine yakınlığı ve İstanbul'dan Avrupa'ya giden yollar üzerinde bulunduğu için, büyük bayındırlık ve refah söz konusu olmuştur. Özellikle XV. yüzyılın ortasından XVII. yüzyılın sonlarına kadar yabancı istilası görmemesi, zenginleşmesinde ve bolluğa kavuşmasında etken olmuştur[948]. Türkler yaşadıkları her yerde olduğu gibi Bulgaristan'da da ilk olarak dinî ibadet için cami, eğitim ihtiyacı için eğitim-öğretim kurumları inşa edilmesini ihmal etmemişlerdir. 1875 yılında bile sadece Tuna vilayetinde okul sayısı 2.890'a ulaşmıştır. Bunların maddi ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için pek çok sosyal amaçlı vakıf tesis edilmiştir. Osmanlı döneminde Bulgaristan topraklarında 402 vakıf bulunmaktadır. Okullar genelde yatılı olduklarından öğrencilerin harçlıkları için vakıf gelirlerinden belli miktar para ayrılmıştır[949]. Tüm dönemlerdeki güçlüklere rağmen Türkler, Türk eğitim ve kültürünü yaşatmayı ve geliştirmeyi başarabilmişlerdir.

---

[946] Ata Atun, *a.g.m.*, s. 8.
[947] Ahmet Günşen, *a.g.m.*, s. 5663.
[948] Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 45, 46.
[949] Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze..., s.* 13, 14, 31.

Pomak Türkleri bütün baskılara rağmen kültürleri, gelenekleri, giyim ve kuşamlarıyla ata topraklarında yaşamaya devam etmişlerdir[950]. Dinî, kültürel ve millî törenlerin Pomak toplumun kimliğini muhafaza etmesinde büyük rolü vardır. Pomakların bir araya geldikleri bu merasimler, Pomak kültürünün yüzyıllardır değişmeyen bir şekilde gelecek nesillere geçmesini ve devam ettirilmesini sağlamaktadır. Her ne kadar Pomakların yaşadıkları farklı yerlerde bazı yöresel farklılıklar gözlense de genel olarak Pomakların dinî, kültürel ve millî gelenekleri, Pomaklar tarafından farklı yerlerde benzer bir şekilde yaşatılmaktadır[951].

2.1. Din ve İnanç Sistemi

Pomak Türkleri, İslam dinine güçlü bir bağlılık içinde olup hemen her kuralı yerine getirmektedirler. Her Pomak anne-babanın en büyük arzusu, oğullarını önce kendi köylerinde imam veya müezzin sonra da köylerinin okulunda öğretmen olarak görmektir. Bunda dine bağlılığın yanında, din adamlarının Yunanistan'da askerlik yapmaması da rol oynamaktadır. Pomak Türklerinin hayatının her bölümünde dinî duygu ve inancın ne kadar kuvvetli olduğunu görmek mümkündür. Çocuğunu okula gönderen anne-baba her şeyden önce çocukları Kur'an okumayı ve namaz kılmayı öğreneceği için sevinçlidir[952]. Bulgaristan Türklerinin dinlerini ve benliklerini korumasında büyük yer edinen gelenek Hafız Duaları'dır. Bu gelenek Bulgaristan'ın bütün bölgelerinde uygulanıyor olsa da Deliorman kesiminde daha yaygındır. Çocuğunu hafız yapmak isteyen baba öncelikle 'hoca-hafız' bulup çocuğunu iki yıl süresince ona teslim etmektedir. Çocuk kursu başarıyla bitirdiğinde babası tarafından törenle eve getirilir. Baba önce kendi köylülerini davet eder ve hafız duası töreni için gereken hazırlıkları yapılır. Tören için gereken bu hazırlıkların tamamlanmasının ardından komşu köyler törene davet edilir ve toplu bir yemek sonrası küçük hafız davetlilere Kur'an okur. Fakat bu gelenek komünizmin iktidara gelişiyle yasaklanmış

[950] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Trakya'nın Sesi Yay., İstanbul 2004, s. 9.
[951] A. Ahmet Yozmerdivanla, *Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Ortadoğu İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 111.
[952] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 169.

ve günümüzde unutulmak üzere olan bir gelenektir[953]. Her Pomak Türkü'nün en büyük arzusu ise hacca gitmektir. Ancak Pomakların ekonomik durumu ve fakirliği çoğu zaman buna engel olmaktadır. Bazı durumlarda tüm ürün ve tarlalarını satarak hac işlemini gerçekleştirme yolunu seçenler bulunmaktadır[954].

Geleneksel inançlarda önemle beklenen bir gün Hıdrellez'dir. Özellikle çocuklar o gün erken kalkıp tarlalara koşarlar. Döndüklerinde ise içine ceviz yaprakları atılarak kaynatılmış sularla yıkanırlar. Kadınlar erkenden gidip ateş yakarlar. Gençler ağaçlara salıncak kurarlar. O gün öğle yemeği olarak orada pişirilmiş adı, 'gölle' olan, akşamdan ıslatılmış tuzlu mısır yerler[955]. İslam geleneğine göre o gün, Kasım ile Hızır İlyas'ın buluştuğuna inanılır[956]. Nevruz ise baharın gelişinin kutlandığı bir eğlencedir. Bazı köylerde Mayıs ayının sonunda kutlanmaktadır. Genç kızlar o gün kırmızı soğan kabuklarıyla yumurta haşlarlar. Hep beraber köyün en yeşillik ve güzel yerine gidilir. Orada maniler, türküler söylenir ve oyunlar oynanır. Öğle yemeği yenir. Yumurta kabuklarıyla dereden su içilir. Böylece boğazlarının ağrımayacağına inanılır. Yazın çalışırken belleri ağrımasın diye çimenlerin üzerinde yuvarlanırlar[957]. Köy meydanlarında ateşler yakılır ve elde ısırgan otlarıyla üzerinden atlanarak 'Türk'ün başı demir gibi, gavurun başı hamur gibi' türünden tekerlemeler de söylenmektedir[958]. Tütsülenen ısırgan otları kötü ruhlara karşı bahçe ve ev kapılarının üzerine asılmaktadır. Dolayısıyla Pomak Türklerinde Şamanizm'deki ateş ve ocak kültünün kalıntıları, pek çok inanış ve âdetlerine yansımış durumdadır. Ayrıca atalarının Ortaasya'da icra ettikleri Ayı oyunu, Şibeciler, Devecilik, Beşbeşe, Sayacılar gibi oyunlar da görülmektedir[959].

Pomak Türkleri, insanın öldükten sonra dirileceğine ve ahirette hesap vereceğine inanmaktadırlar. İslam'ın ve imanın şartlarına sıkı sıkıya bağlıdırlar. Hemen hiçbir

[953] Erhan Vatansever, *a.g.t.,* s. 20, 21.
[954] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 169.
[955] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…*, s. 115, 116.
[956] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 170.
[957] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya...*, s. 117.
[958] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 170.
[959] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri… ,* s. 39.

namazı ihmal etmeyen yaşlı ve orta yaşlılar, ezan okunur okunmaz namaz kılmak üzere camilerden birine gitmektedirler. Öldükten sonra ruhun vücuttan ayrılsa da yaşayanların hareketlerini kontrol edebileceğine inanırlar. Dinî efsanelerin de çok yaygın olduğu bilinmektedir[960]. Aynı zamanda ateşe tükürmenin günah olduğuna inanılmaktadır. Çünkü ateş bir nurdur. Ateşte soğan kabuğu da yakılmaz. Hamur, süt ve yoğurt geceleri konu komşuya verilmez. Ancak vermek gerekirse, bunların içine mutlaka kızgın bir kor atılır. Loğusa kadının tuvalete tek başına gitmesine izin verilmez. Giderse elinde ateşle gitmesi gerekir. Nazar ile ilgili bazı âdetler bulunmaktadır. Kor atmak nazarı etkisiz hale getirir. Bunun için bir tas suya biraz tuz koyulur. Koru atacak kişi ocak başına diz üstü çöker, tası önüne alır. Tasın altına da biraz tuz koyup, maşayla ateşten kızgın bir kor alır, tasın üstünde yedi defa dolandırır ve tasa atar. Yedi kor attıktan sonra eğer nazar varsa, nazar kapmış olan, işlem sırasında sürekli esner ve korlar suyun dibine çöker. Nazar kapmış olan kişi, o sudan üç defa içer, elini yüzünü yıkar[961]. Bazı Pomak topluluklarında kadınlar Perşembe gününün gecesi ve Cuma günü el işi yapmazlar. Yapılırsa ölen küçük çocuklar ana-babaya ibrikle su taşırlarken ibrikleri delinir, bu yüzden suyu ulaştıramazlar inancı vardır. Salı ve Cuma günleri temizlik yapılmaz ve çamaşır yıkanmaz. Salı günleri tırnaklar kesilmez. Başka günlerde de kesilen tırnaklar toprağa gömülür. Bunlar yapılmazsa uğursuzluk olacağına inanılır[962].

2.2. Aile Kurumu ve İlgili Uygulamalar

Pomak Türklerinin aile kurumunda çocukların terbiyesine büyük önem verilmektedir. Pomak genci ileri yaşlarında bile, babasıyla kahvehanede ya da topluma açık ve ortalık yerlerde ölçüsüz davranamaz, babasının sözlerine karşı çıkamaz. Pomak Türklerinde toplumsal kontrol mekanizması hayatın her alanında işlemektedir. Tutucu bir zihniyetten ziyade geçmişte yaşanan acı deneyimlerin,

[960] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 133, 169, 170.
[961] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…*, s. 118-124.
[962] Veysel Gönül, *Balkan Savaşları Sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya Göçler (Sandıklı-Reşadiye Örneği),* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Tarih Anabilim Dalı Denizli 2016, s. 76, 77.

mevcut yaşam şartlarının güçlü azınlık bilincinde ortaya çıkardıkları ve pekiştirdikleri bir özelliktir[963].

Aile kurumu açısından Pomak Türklerinin evleri, çoğu eski zamanlardan kalma Türk mimari tarzda yapılmış ahşap binalardır. Bu mimari stil, Balkanlar'a Türkler tarafından getirilmiştir [964] . Oturdukları evlerin malzemesi taş, tuğla, kireç ve kerpiçten oluşmaktadır. Çoğunlukla balkonsuz çift katlı evlerin birinci ve ikinci katlarında ortalama üçer oda bulunmaktadır[965]. Evin alt katı genellikle kiler veya ahır vazifesini görmektedir. Üst katta bulunan iki veya üç oda ise yemek, yatak ve misafir odası olarak kullanılmaktadır. Evlerin önünde ve arkasında bahçeler, yan kısımlarında ahır ve ağıllar bulunmaktadır. Genel olarak evlerin pencere ve kapıları güneşe karşı olması için güneye bakmaktadır. Pomak Türk evlerinin içleri hasır, kepe ve kilimle döşenmektedir[966]. Evlerin çoğu onarım geçirmiştir. Nedeni ise yönetimin yeni ev inşasına çıkardığı engellerdir. Yeni inşa işi olduğunda ise bir tek Yunanlı işçi veya mühendis çalıştırmamışlardır[967]. Ev sahibi tuttuğu bir usta ve duruma göre bir ya da iki amele ile birlikte çalışır. Harç olarak çamurun kullanıldığı evlerin önünde bir kısmı sebze bahçesi olarak kullanılan büyük bahçeler bulunmaktadır. Evler; mutfak bölümünün ve oturma odası olarak kullanılan kiler, evin en büyük odası saçak, bir duvarının boydan boya dolaplarla kaplı olduğu yatak odası ve genellikle onun bitişiğinde bulunan misafir odasından oluşmaktadır[968]. Evlerinin eşyasını kendi el emekleri olan kırmızı, sarı, kahverengi ve siyah renklerin hâkim olduğu kilimler, işlemeli yastık kılıfları ve örtülerle süsledikleri divanlar oluşturmaktadır. Kanepe, halı, yemek takımı gibi modernlik göstergesi sayılan eşyaların oranı az olmakla birlikte, bunun nedenini hem geleneklere uymak hem de ekonomik kazançlarının uygun olmaması oluşturmaktadır. Evlerin çoğunda yemek hep birlikte bağdaş kurmak veya diz çökmek suretiyle, yufka açmaya yarayan sofraların üzerinde yenmektedir. Her sofrada patates ve mısır unundan ya da dövülmüş buğdaydan bazen de nohut ve fasulyeden yapılmış çorba mevcuttur. Yemekler genellikle ortaya

[963] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 148, 171.
[964] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 35.
[965] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 136.
[966] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 35, 36.
[967] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 136.
[968] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…*, s. 153-156.

koyulan tastan ortaklaşa yenmektedir[969]. Ama önce yere sofra bezi serilmektedir. Yemekler bakır veya tahta kaplar içinde sofraya getirilir. Börek ve pideler ise pişirildikleri tepsi ile getirilmektedir. En bilinen çorba ve yemekler ise şunlardır: Düğünlerde ve gezelerde yapılan 'ön çorbası', yine düğünlerde yapılan 'göçe çorbası', kış günlerinin sabahları içilen, mısır unundan yapılan 'bulamaç', 'umaç çorbası', kara fasulyeden yapılan 'Pomak çorbası', 'kabak yemeği', 'kara erik yemeği', 'borana', 'keşkek', 'kabak pidesi', 'kesme pide', 'un pidesi', 'mamalika', 'karmaca', 'mısır unu helvası', 'nişasta helvası', 'baklava', 'ballı yumurta', 'yumurta tatlısı', 'hoşaf', olmamış yaban armudundan yapılmış bir içecek olan 'langüre', sütten yapılan içecek olan 'matan', buğday-mısır-çavdardan yapılan ekmek çeşidi 'porça'[970]. Bunların dışında ise şu yemek çeşitleri sayılabilir: Tikvınik: Kabak yemeği, Pita (Pitilitsa) : Tavada yapılıp fırında pişirilen ekmek, Zelnuk Böreği: Yeşilliklerle yapılan börek, Luçnik: Soğanlı börek, Labada: Yapraklı börek, Kulaçina: Bir çeşit çörek, Papara: İçine ekmeğin doğrandığı pratik çorba, Retkakaşe: Mısır çorbası (Düğün çorbası olarak da yapılır-Mısıryana Trahana), Kaşa: Un çorbası (Bazı yerlerde bir çeşit soğan yahnisinin adıdır.), Luta Kaşa: Tarhana çorbası, Kaçamak: Una yağ karıştırılarak pişirilen yemek (Pomak mutfağının kendine has uygulaması olan bir yemektir.), Pristapalka: Yürümeye başlayan çocuklar için "ilk adım" anlamında özel olarak yapılıp eşe-dosta ve konu-komşuya dağıtılan çerezli (fındık, fıstık, ceviz, kuru üzüm... v.b) ekmek, Marudniki: Sulu ve akıcı kıvamda yapılan bir çeşit akıtma (Krepe benzemektedir.), Zelevi Sarmiçki: Sarma, Sopska: Pomak salatası, Toçelka Desert: Pomak baklavası, Pulneno Pomaşki Furno: Fırında biberli Pomak dolması, Mladozhenetsa Otpadutsi: Damat paçası yemeği, Mişmaş: içine maydanoz konulan yumurtalı domates yemeği, Pulneni Çuşki Si Mleko: Sütlü biber dolması, Tapkana Çuşka: Kırmızıbiber dolması, Pomaski Veçerya: Etle hamurun birlikte pişirildiği tava yemeği[971].

[969] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 166.
[970] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…,* s. 160-167.
[971] Veysel Gönül, *a.g.t.,* s. 77, 78.

2.2.1. Düğün ve Evlenme Gelenekleri

Nişan, nikah, evlenme ve bunlarla ilgili törenler ve düğünler, genel görünüş itibariyle Türkiye'dekinin aynısıdır [972] , bazı ayrıntılar dışında Ortaasya ve Anadolu'daki düğün törenlerinden pek farkı bulunmamaktadır[973]. Pomak Türklerinde kızın hiç görmediği, ısrarla olmaz dediği erkekle evlendirilmesi yoluna başvurulmamaktadır. Genç kız ve erkekler genellikle birbirlerini düğün ve bayramlarda toplanılan meydanlarda tanımaktadırlar. Evlilikte kaçma gibi bir yola nadir başvurulmaktadır. Evlilik yaşı düşük olsa da eskiye oranla bir yükselme bulunmaktadır. Pomak Türklerinde evlilikle ilgili olarak titizlikle dikkat edilen bir kural da akraba içi evliliklerin yapılmamasıdır[974]. Bu evlilik biçimi Oğuz Türklerinin dışında Kazaklar, Kırgızlar, Başkurtlar, Altaylılar, Yakutlar, Uygurlar ve diğer Türk topluluklarında ve Balkanlar'daki Türkler tarafından da tasvip edilmemektedir[975]. Gençlerin birbirlerini tanıyarak ve anlaşarak evlenmeleri önemli bir oran tutmaktadır. Görücü usulüyle evlenmek de pek doğru bulunmaz, çünkü birbirlerini hiç tanımayan ve konuşmayan gençlerin mutlu olmayacağı düşünülmektedir. Anne ve babanın onayladığı kişi, bir haberci ile kız evine hayırlı bir iş için filan akşam ziyarete geleceklerini bildirir. Hayırlı iş için eve gelenlerin arasında damat adayı yer almaz. Erkeğin anne-babası ve saygın büyüklerin gittiği ziyarette, oğlanın çalışkanlığı, dürüstlüğü, efendiliği methedilir. Kızın babası çekimser davranıp kızına sorması gerektiğini söyler ve 'Allah'tan hayırlısı ne ise o olsun' der. Ve kızına düşüncesini sorar. Olumlu yanıt verildiği anda hemen evlenme tarihi, gençlerin yaşayacakları ev ve geçimleriyle ilgili konular görüşülür. Kız tarafı söz ve nişan tarihinin süresinin fazla uzamasını istemez. Kız için ziynet eşyası ve diğer eşya ihtiyaçlarının, erkek ailesinin ekonomik düzeylerine uygun bir biçimde ve makul ölçüde yerine getirileceği bilinmektedir. Söz kesildikten sonra nişan Pomak Türkleri arasında çok yaygın olmamakla birlikte yapılmaktadır. Evde yapılan nişan töreninde damat adayı

---

[972] Enver Şerifgil, *a.g.m.,* s. 102.
[973] Ahmet Günşen, *a.g.m.,* s. 5664.
[974] Aile içi saygı ihlali, Hıristiyanlarla evlilik gibi tasvip edilmeyen durumlar da, bireyler dindar olsun ya da olmasın hep dinî gerekçelere dayanan geleneksel bir zihniyetle reddedilir ve yaptırım görürler. Ahmet Lutov, *a.g.t.,* s. 34.
[975] Ahmet Günşen, *a.g.m.,* s. 5665.

bulunmaz, müzik eşliğinde kızlar eğlenir. Kızlar çeyizlerine büyük önem vermektedirler. Oyalar, işlemeler, kilimler anne tarafından kızı için daha küçük yaşlarda hazırlanır. Yastık kılıfları, nevresimler, battaniyeler, görümlük ve çamaşırlar çeyizde önemli yer tutmaktadır[976]. Pomak Türklerinin düğün geleneklerinde Anadolu ve Ortaasya Türklerinde olduğu gibi geline kına yakma uygulaması da bulunmaktadır. Ayrıca gelin eşinin evine atla ve yakın akrabalarının takibinde gitmektedir. Gelinin başına saçı saçma; yani pirinç, buğday, şeker saçılması geleneği ve yeni evine gelen gelinin ayaklarına bereketi temsil ettiğine inanarak su serpilmesi de Anadolu ve Ortaasya Türk topluluklarında da yaygın şekilde sürdürülen gelenektir[977].

Bütün Türk toplumlarında olduğu gibi Pomaklar da düğün, güreş, halk oyunu, askere yollama ve karşılama gibi şenlik ve törenlerde davul ve zurnayı kullanmaktadırlar. Buna karşılık Bulgarlar; Slavların içinde eriyerek kendi başat özelliklerini kaybederek davul ve zurnayı unutmuşlar, 'gayda' denilen deri tulumunu ve kavalı benimsemişlerdir. Rodoplardaki Pomak köylerinde düğünler kendilerine özgü bir düzen ve şenlik atmosferi içinde yapılmaktadır[978]. Düğün günü tüm komşular düğün sahibinin evine uğrayarak kahvesini içerler ve hayırlı olsun temennisinde bulunurlar. Düğün süresince gelen misafirler yemeğe davet edilir. Otobüslerle gelin almaya gidilir. Düğünün hemen ertesi günü kızın alındığı yere 'geze' denilen ziyaret yapılır[979]. Kız tarafı erkek tarafından çeyizde kullanılmak üzere 'yün-yapağı' ve gelinin annesi, babası, kardeşleri için de 'ağırlık' ismi verilmiş bohça ister. Düğünün hazırlık aşaması tamamlandığında erkek tarafı kız evine yemeğe gider ve bunun adına 'kavil' denir. Düğünler çoğunlukla Çarşamba günü başlar. Erkek tarafının göndermiş olduğu çalgıcılar eşliğinde komşulara 'kulaç' adı verilen hamur kızartması dağıtılır ve düğüne davet edilir[980]. Bazı düğünler Cuma gününden Pazar gününe kadar sürmektedir. Pazar günü düğünün en hareketli, neşeli ve şenlikli günüdür. Düğün Pazar akşamı gelinin kocasının evine davul-zurna eşliğinde

[976] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 148-155.
[977] Ahmet Günşen, *a.g.m.,* s. 5665.
[978] Enver Şerifgil, *a.g.m.,* s. 100, 101.
[979] Nadir Yaz, *a.g.e.,* s. 37, 38.
[980] Erhan Vatansever, *a.g.t.,* s. 20.

gelmesiyle son bulmaktadır. Pomak Türklerinde yerine getirilen önemli bir formalite de damat tıraşıdır. Evin bahçesinde gençler davul-zurna eşliğinde oynarken, saç-sakal tıraşı olan damat, bu iş bittikten sonra, önce erkekler tarafından yanaklarından öpülür veya tokalaşarak tebrik edilir. Boynuna asılı torba şeklinde tutulan bezin içine çeşitli hediyeler bırakılır, alnına para yapıştırılır. Ardından kadınlar gelir ve damadın torbasını çorap, mendil, gömlek ve kumaşla doldururlar[981].

Toplum tarafından bir kurum olarak görülen aile, ortaya çıkmadan önce tanışmak, nişan, gibi alt kurumlardan geçmektedir. Pomakların da her toplumda olduğu gibi kendine ait farklı evlilik kuralları örf ve âdetleri bulunmaktadır. Bazıları zamanla kaybolmuş bazıları ise kısmen uygulanmaktadır. Belirttiğimiz gibi değişmeyen şeylerden biri akraba evliliklerinin yasak olmasıdır. Amca-hala çocukları veya kuzenler evlenemez, onlar kardeş gibi çok yakın akraba sayılmaktadır. Pomak âdetlerine göre düğün iki kişinin evliliğinin son törenidir. Evliliğin ilk adımı ise gençlerin birbiriyle tanışması ve beğenmesidir. Köyün meydanında genç kızlar, en güzel rengârenk elbiseleri giyerek dolaşmaktadırlar. Sokağın her iki tarafında ise genç delikanlılar durmaktadır ve kızları izlemektedirler. Burada gençler tanışıp evliliğin ilk adımını atmış olurlar. Gençler evlenme kararı aldıktan sonra bu kararı ailelerine bildirirler ve bundan sonra erkek ailesi kız istemeye gider. Erkek ailesi kızı istemek için gitmeden önce başka bir akraba ya da aile dostunu gönderip ailenin kızlarını verip veremeyeceğini öğrenir. Damadın ailesi kızın evine hediyelerle gelir ve kahve içtikten sonra kız istenir. Eğer kızın babası olumlu cevap verirse, düğün hazırlıkları başlar ve ayrıntıları iki ailedeki erkekler tarafından konuşulur. Kız tarafı ise kızın çeyizini daha bebekken hazırlanmaya başlar. Erkek ailesi yeni aileye ev hazırlarken, kız ailesi evin neredeyse bütün ihtiyaçlarını hazırlamak zorundadır. Düğün öncesi de çeyiz kız evinin önünde sergilenir ve bütün köy halkı özellikle kadınlar tarafından ziyaret edilir. Pomak düğününde en özel şey kesinlikle gelin süslenmesidir[982]. Sabah erken saatte bu işin uzmanı ve bunu yapan bir kadın gelir.

[981] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 156.
[982] Günümüzde de gelinin yüz süslemesinin olduğu geleneksel Pomak düğününün yaşandığı yerlerden biri Ribnova'dır. Bölgedeki birçok köyde bu gelenek asimilasyon süreciyle yok edilirken, orjinal Pomak gelenek ve uygulamalarının, uzak köylerde gerçekleştiği görülmektedir. Bkz. Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 178.

Gelin bir yatağa yatar ve gözlerini kapatır. Yüzü tamamen beyaz bir fondöten kremi kapatır. Kaşları siyahla belirgin hale getirir iki yanağına da kırmızı ruj kullanarak iki daire sürülür, daha sonra bütün yüzü pullarla süslenir. Süsleyen kadın ve gelinin akraba kadınları gelinin gelinlik elbiselerini giydirirler. Küçük süslü bir yelek giydirilir. Beline de gümüş bir kemer takılır. Pomak topluluğunda evli kadınlar tarafından giyilen ferace giydirilir. Giydirdikten sonra gelinin kapanmasına geçilir. Bu da birkaç aşamada yapılmaktadır. İlk olarak gelinin saçları küçük sarı tülbent ile toplanır. Sarı tülbent üstüne beyaz başörtü takılır, üstünde çiçekler ve gümüş iplerle süslenir. Beyaz tülbentin üstünde ise kırmızı süslü başörtü takılır. Süslenmiş gelin evin dışına çıkarılır ve orada herkes onu görmeye gelir. Gelin yeni ailesine hediyeler verir ve daha sonra yeni evine götürülür. Evde damat gelinin yüzünü sütle yıkayarak çıkartmaktadır ve yeni aile yeni evlerinde bırakılmaktadır. Aslında gelin olabilmesi için kızın, daha önce damatla aynı evde yaşamamış olması gerekmektedir ve ailesinin rızası ile evlenmesi gerekmektedir. Ailesinin rızası olmadan evlenen kız gelin olamaz ve bu süs maskesini takamaz. Bu da bir nevi topluluk normu haline getirilmiş ve kaçarak evlilikler böylece önlenmiş olunmaktadır. Pomak düğünü sadece iki gencin hayatlarını birleştirmekten ibaret değildir. Aynı zamanda Pomak topluluğunu bir araya getiren önemli bir kültürel hadisedir[983]. Bu kültürel özellikler Pomak Türklerini asimile etmeye yönelik ısrarlı girişimlerle özellikle 1975'e gelindiğinde gelin süslemesinin son kalıntıları da yok olmaya yüz tutmuştur[984].

Rodop dağ silsilesindeki Pomak Türklerinde sünnet çok erken yaşlarda yerine getirilmektedir. Bunun esas nedeni çocuğun bir an önce Müslüman olmasını istemekten kaynaklanmaktadır. Çünkü çocuğun ölmesi halinde Müslüman olarak ölmesini sağlama kaygısı bulunmaktadır. Diğer bir nedense aile reisinin ölmesi halinde oğluna ilk görevini yerine getirememe kaygısıdır[985]. Sünnet de düğün ve nikah gibi önemli sayılan olaylardan biridir. Sünnet günü mevlit okutulması âdet haline gelmiştir. Mevlidi köyün imamı, müezzini ve etraf köylerden çağrılan imam ve müezzinler okumaktadır. Erkek çocuğun doğumundan on yaşına kadar yapılabilen

[983] A. Ahmet Yozmerdivanla, *a.g.t.,* s.116-121.
[984] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 191.
[985] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 142.

sünnette tek rakamlı yaşlar tercih edilmektedir. Çocuklarını sünnet ettirecek aile bir hafta öncesinden evini temizleyip, misafirler için şeker ve lokum almaktadır. Sünnet pilavı için de pirinç ve kurbanlık koyun, keçi alınmaktadır. Sünnet günü davet edilen halka mevlit bitince gül suyu, şerbet veya lokum ikram edilmektedir. Etli pilav tepsiler içinde dağıtılmakta ve geceleyin türkü söyleyip oyunlar oynanarak düğün yapılmaktadır[986]. Sünnet düğünlerine çevre köylerin halkları ve pehlivanları da davet edilmektedir. Düğün gecelerinde köyün meydanında büyük bir ateş yakılarak 'ahenk' adı verilen gece şenlikleri ve oyunlar düzenlenmektedir. Gündüz uygun yerlerde üç gün süren yağlı pehlivan güreşleri yapılmakta ve pehlivanlara derecelerine göre tosun, dana, koç ve para ödülleri verilmektedir. Düğünlerde ödüllü at yarışları da yapıldığı gibi, Pomak köylerinde gençler arasında koşu yarışlarının yapıldığı bilinmektedir[987].

2.2.2. Doğum, İsim Koyma ve Cenaze Merasimleri

Doğum, bütün Türk dünyasında olduğu gibi Pomak Türklerinde de mühim yere sahiptir[988]. Bu yüzden Pomak kültüründe bir çocuğun dünyaya gelmesi büyük sevinçle kutlanır[989]. Anadolu Türklerinde olduğu gibi yeni doğan bebek tuzlu suyla yıkanmaktadır. Bebeğin doğumu sebebiyle maddi olarak yeterli aileler küçükbaş hayvan kesip yemek daveti vermektedirler[990]. Pomak Türklerinde dinî inanç ve bağlılık, doğum kontrolünü önleyici ve çocuk aldırmayı men edici güçtedir. Zor yaşam koşullarında emeğe ihtiyaç duyulması da ortalama çocuk sayısının dörtten aşağı düşmesini engellemektedir. Ailede kadının değerinin ölçütü doğurgan olmasının yanında onun kadar önemli diğer ölçüt, dünyaya erkek çocuk getirmesidir. 1970'lere kadar hemen her kadın hamileliğini hiç doktora görünmeden, atalardan kalma metotlarla sürdürmüştür. Doğumun acısız ve kolay gerçekleşmesi için dua ve Kur'an okutulmaktadır. Mevsim yaz bile olsa, yüksek ısının doğumu kolaylaştırdığı bilindiği için soba mutlaka yakılmaktadır. Doğacak çocuğun yeri önceden tespit

[986] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya...*, s. 103-105.
[987] Enver Şerifgil, *a.g.m.*, s. 101, 102.
[988] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 139.
[989] A. Ahmet Yozmerdivanla, *a.g.t.*, s. 111.
[990] Ahmet Günşen, *a.g.m.*, s. 5663.

edilir ve tavandaki iki demir halkaya iplerle salıncak hazırlanmaktadır[991]. Her ne kadar erkek çocuklara önem verilse de ilk çocuğun kız olduğu durumlarda bir hoşnutsuzluk söz konusu değildir. Bebeğin cinsi ne olursa olsun sevilir ve değer verilir, "Allah'ın bir bağışı ve nimeti olduğu için" Allah'a şükredilir[992]. Beşiğe nazardan koruyan değişik nesneler koyulur. Bunun amacı çocuğu nazardan korumaktır. Bu nesneler arasında sarımsak yer almaktadır. Çocuğun eline nazardan koruması için kırmızı ip bağlanmaktadır. Yeni doğmuş bebeğe kesilen kurbanın en az üçte ikisi akrabalara ve yoksullara dağıtılmaktadır. Yeni doğan çocuğa isim verilme[993] zamanı geldiğinde bazı görevlerin yapılması gerekir. Bunların birincisi kulağa ezan okunmasıdır. Bu yapılırken isim üç kere tekrarlanır. Genellikle bebeğin babası veya dedesi tarafından yapılmaktadır. Bazen ise akrabalardan dinî bilgisi daha çok olan biri varsa onun tarafından da yapılabilir. Geçmişte de olduğu gibi bugün de yeni doğan çocuğa genellikle dedesinin veya anneannesinin veya babaannesinin Müslüman ismi verilmektedir. Bu saygı göstergesi olarak kabul edilmektedir ve özellikle ilk çocuğa isim verilirken riayet edilmektedir. Kendi çocuğuna kendi ismini vermek de oldukça yaygındır. Yeni doğan bebek evden 40 gün çıkartılmaz. Bu süre içinde yeni doğmuş bebeği görmek için akrabalar ve komşular gelir. Buna "ponoda" denir. Gelen misafirler yeni doğan bebeğe hediyeler, ailesine de pastalar, börekler ve pişirilmemiş etler getirirler. Ponoda'ya genellikle kadınlar gider ama daha yakın akrabalardan erkekler de gidebilir. Getirilmiş hediyeler arasında mutlaka bir ekmek de bulunur ve içinde de bir para bulunmaktadır. Bu para gelecekte çocuğa kısmet getirmesi için koyulmaktadır. Doğduktan 40 gün sonra çocuğu annesi, anneannesi ya da babaannesi akrabalara ve komşulara götürebilir. Bulgaristan'da iki sene doğum izni olduğundan genel olarak çocuklar iki yaşına kadar anneler tarafından bakılmaktadır. Pomak kadınlar çocuklarını iki yaşına kadar emzirmektedirler. Çocuk

---

[991] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 139-141. 1990'lara kadar Pomak ailelerinde ortalama 3-4 çocuk varken, günümüzde ise şehirlerde üç çocuğa çok nadiren rastlanır olmuştur. Bunun en önemli sebebi olarak maddi kriz gösterilmekte, çocuklarına bakmaya maddi imkânlarının olmayışını ifade etmektedirler. Köylerde kalan Müslümanlar'da bile fazla çocuk sahibi olma oranı çok düşmüştür. Ancak yine de köylerde çocuk sayısının şehirlere göre yüksek olduğu, en azından üç çocuğa sahip oldukları görülmektedir. Ahmet Lutov, *a.g.t.*, s. 33.

[992] Ahmet Lutov, *a.g.t.*, s. 43-46.

[993] Çocuk erkek olacaksa baba tarafından dedenin ismini taşıması adettir. Evin büyüğüne saygıya işaret eden bu uygulama yerine gelmezse halk arasında ciddi bir saygısızlık olarak degerlendirilir ve kınanır. Son zamanlarda yeni isimlerin koyulması gibi bir uygulama bulunmaktadır. Ahmet Lutov, *a.g.t.*, s. 48, 49.

bakımında anneanne ve babaannesi de büyük rol oynamaktadırlar[994]. Pomak Türklerinde çocuğun ilk konuşması ve ilk dişlerinin çıkması da önemli bir sevinç kaynağıdır[995].

Pomak Türklerinde ölüm, din kurallarına ve gereklerine bağlılığı güçlendiren ilahi bir emirdir. Yerleşim birimleri küçük ve içe kapanık köylerden oluştuğundan ölüm kadın-erkek, genç-yaşlı olmasına bakmadan herkeste üzüntü yaratmaktadır. Bu sırada müzik-eğlence programlarının düzenlenmemesi ve bunların dinlenip izlenmemesi, insanların birbirlerine kötü davranmaması, işlerin o gün bırakılması, neşeli görünmemeye çalışılması ile yerleşim birimlerinde genel bir yas kendiliğinden hâkim olmaktadır[996]. Pomaklarda bir insan vefat ettiğinde yakınların yüksek sesle ağlaması ve ağıt yakması yaygın değildir. Çünkü bu, bir isyan olarak anlaşılır ve kabul edilemez, ancak tekbir getirilir ve kalpten dualar okunur. Yakınların yaşanan acıyı dışarıya çok fazla yansıtmamaları gerekir. Eğer vefat eden kendi evinde ölmüşse yakınları onu Kıble 'ye doğru çevirir ve üzerine beyaz bir çarşaf örterler. Eğer vefat eden gece ölmüşse yakınları onun yattığı yerde, onun yanında kalırlar ve yalnız bırakmazlar. Birisi vefat ettiğinde hemen imama haber verilir. Ölenin yakınları ölümü duyururlar ve duyan akrabalar, dostlar ve komşular hemen baş sağlığına gelirler. Cenaze 24 saat içinde defin edilmelidir. Eğer vefat edenin en yakınları mesafe olarak yakınında değillerse ve 24 saatte cenazeye yetişmeleri mümkün değilse cenaze, yakınlar gelene dek bekletilir. Fakat mümkün olduğu kadar çabuk defnedilmesine dikkat edilir. Bazen hasta ölüm döşeğindeyken imam ya da Kuran okumayı bilen bir kişi çağrılır ve Kuran okunur. Cenaze haberi alan akrabalar, dostlar ve komşular hemen ölen kişinin evine gelirler. Herkes alçak sesle konuşur ağlayanlar da seslerini yükseltemezler. Cenaze namazı, bulunan bütün Müslüman erkekler tarafından kılınır. Kadınlar cenaze namazı kılmazlar ve mezarlığa kadar gitmezler. Defnetmek sırasında mezarlıkta sadece imam ve erkekler bulunur. Cenaze mezara getirildikten sonra cenaze namazı kılınır. Daha sonra Allah'tan, ölenin

[994] A. Ahmet Yozmerdivanla, *a.g.t.*, s. 111, 112; Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 141, 142. Yemek davetinin verildiği ve mevlit okutulduğu bebeğin doğumunun kırkıncı günü, kırk sayısının Türk kültür ve inanç sisteminde ayrı yeri olduğunu göstermektedir. Bkz. Ahmet Günşen, *a.g.m.*, s. 5663.
[995] Ahmet Günşen, *a.g.m.*, s. 5664.
[996] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 163.

taksiratını affetmesi için dua ederler. Bazı bölgelerde cenaze evinde yemek pişirilmezken bazı bölgelerde mutlaka pişirilir ve 52 gün boyunca o yemeklerden akrabalarına ve komşularına dağıtılır. Ölen kişinin sevdiği yemeklerden dağıtmak en makbuldür. Her akşam ölen kişinin evinde en yakınlar toplanır yemek duası okunur. Pomaklar için yemek duası çok kutsaldır ve ölen kişi için okunabilecek en iyi duadır. Mevlitte üç yemek pişirilir. Genellikle çorba, etli pilav ve helva ikram edilir. Hıristiyan komşular cenazeye katılır başsağlığı diler, fakat mevlitlere katılmazlar, ona rağmen mevlitteki yemeklerin hepsinden ayrılıp sonraki günde Hıristiyan komşulara getirilir[997]. Ayrıca ölü çıkan evde, gelecek Kurban Bayramı'nın Arife günü ölü için kurban kesilir ve çocuklara toprak zemin üzerine koyulan büyük tepsiler içinde pilav ile şerbet sunulur[998].

2.3. Bayram Kutlamaları ve Diğer Sosyal Yaşam

Bayramlarda çocukların bayram sevinci ve mutluluğu tartışılmazdır. Bu günlerin çocukların eğitim açısından da önemli olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu günlerde çocukların büyüklere karşı nasıl davranacakları öğretilmektedir. Bayram günleri, hem dinlenme hem de kutlamalar için kullanılmaktadır. Akrabalarla, dostlarla görüşüp sohbet etmek en yaygın dinlenme çeşitlerindendir[999]. Pomak Türkleri Ramazan'da çok sık mevlit okutmaktadırlar. Genelde ölmüşler için okutulan bu mevlitlerin sayısı her yerleşim yerinde yirmiye çıkabilmekte, ancak üçün altına düşmemektedir[1000]. Dolayısıyla Pomak Türklerinde Ramazan'ın ve ardından gelecek bayramın önemi ve değeri büyüktür. Genellikle Ramazan ayında Pomak Türkleri, sahur zamanında ekmeğin yerine 'kaçamak' yemektedirler. Kaçamak, yüzyıllar öncesinden beri mısır ununu ateşte suyla karıştırarak pişirdikleri ve sıcak şekilde yedikleri bir ekmek çeşididir. Et ve tavuk genelde kendi ürünleri olmasına rağmen, bunları sattıkları için bayramlarda ve misafir geldiğinde pişirmektedirler. Pomak Türklerinde çocuklar da dahil olmak üzere hemen herkes oruç tutmaktadır. Ramazan'da 'hoca gezeği' denilen bir uygulama bulunmaktadır. Bu uygulamaya göre;

[997] A. Ahmet Yozmerdivanla, *a.g.t.*, s. 121, 122.
[998] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 165.
[999] Ahmet Lutov, *a.g.t.*, s. 56, 57.
[1000] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 38.

hiçbir namazı kaçırmayan caminin müdavimi olan yaşlıların oruçlarını açmaları için, iftara hemen hemen bir saat kaldığında her aile her gün sırayla camiye yemek götürmektedir. Bu gelenek aileler arasında aksamadan ve yıllar önce belirlenen sıraya uyulduğu için hiçbir karışıklık çıkmadan uygulanmaktadır. Ekonomik durumu bunu üstlenemeyecek derecede kötü olan aileler hakkında bir zorlama ve ayıplama uygulanmazken, durumu müsait olup da yapmayanlar ayıplanırlar[1001]. Pomak Türklerinin bu kültürel yapıları, Anadolu Türklüğü ile büyük benzerlik göstermektedir. Anadolu köylerinde halen devam eden 'Hoca Gezeği' adı verilen gelenek de bunlardan biridir[1002].

Ramazan Bayramı ise, oruçtan sonra sevinçle karşılanır. Sabah erkekler Bayram namazına giderler. Bu namazın ayrı bir yeri vardır, yıl içinde hiç namaz kılmayanlar bile Bayram namazına giderler. Sabah namazı kılınıp imam hutbe okur ve ardından Bayram namazı kılınır. Namaz kılınırken camilerin etrafında ruhsatlı silahları olan Pomaklar, genellikle avcılar ve polisler dolaşırlar. Bu geleneğin kökeni komünizm ve öncesi zamanındadır. Eskiden komitalar tarafından camideyken Müslümanlara saldıran hatta Vylkosel köyünde olduğu gibi camideki insanları yıkan hadiselerden dolayı böyle bir gelenek oluşmuştur. Pomaklar, camii koruyanların imam kadar sevap almış olduğunu düşünürler. Bayramda kadınlar eşlerinin ellerini öper, çocuklar anne babanın ellerinden öper. Kahvaltıdan önce hemen mezarlığa gidilir ve ölen akrabalara dua okunur. Mezar ziyareti bayram boyunca sabah yapılmaktadır. Mezarlık ziyaretinden sonra insanlar, evlerine döner ve akrabalarla birlikte toplanıp yemek yiyip bayramı kutlamaktadırlar. Her köyde ve kasabada 3 gün boyunca daha önce yapılmış bir eğlence programı izlenmektedir. Öğle vaktinde başlayan konserler ve çeşitli folklor grupları sahneye çıkarlar. Her bayram kutlama programlarına mutlaka imam ve siyasi liderler katılırlar. Çocuklar ayrı bir coşku ve sevinç ile bayramı karşılamaktadırlar. Onlar da büyükler gibi yeni ve en güzel elbiselerini giyerler ve büyüklerden para ve çeşitli hediyeler almaktadırlar. Bayramın bir gün öncesi birçok Pomak bölgede, 'Arefe' kutlanır. Arefe gününde genç kızlar o güne

[1001] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 159, 160. 'Hoca Gezeği' özellikle Batı Trakya'daki Pomak Türkleri arasında uygulanmaktadır. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 37, 38.
[1002] Hüseyin Memişoğlu, "Pomaklar"…, s. 528.

özel dikilmiş yeni geleneksel kıyafetleri giyerler, rengârenk şalvarlar giyip akrabalarına ve komşularına 'arefe' getirirler. Arefe kızartılmış hamur poğaça gibi yiyecekler ve sütte pişirilmiş tuzlu pirinç ve çeşitli çikolatalardan oluşmaktadır. O gün her ev açıktır ve evdeki en yaşlı kadın oturup gelenleri karşılamaktadır. Küçükler büyüklerin evini ziyaret ederler. Her ne kadar arefe dağıtma kızların işi olsa da küçük erkek çocuklar da arefe dağıtabilir. Arefe dağıtma işi bittikten sonra herkes meydana toplanır ve müzik eşliğinde horolar oynar. Horoya herkes katılabilir, erkek kadın, çocuk, yaşlı veya genç. Yürüyemeyen yaşlılar bile, hava durumu müsaade ettiği zaman meydana gelir ve önceden onlara ayırtılan ve hazırlanan sandalyelere oturup gençlerin eğlencelerini izleyebilirler, yaşıt arkadaşları ile görüşme imkânı bulurlar[1003]. Bayramda nişanlılar ve yeni evliler önce komşuları sonra yaşça büyük yakınlarını dolaşarak bayramlarını kutlarlar. Evde bulunmama gibi bir durumun ortaya çıkmaması için yaşça büyük olanlar, kendilerinden küçük olanların gelmesini beklerler[1004]. Dinî bayramlardaki Anavatan'la beraber yaşanmakta olan mutluluk, tamamen gelenek ve göreneklere göre yaşanmaktadır[1005].

Kurban Bayramı'ndaki bayramlaşma usul ve yöntemleri Ramazan Bayramı'ndakilere benzemektedir[1006]. 1944'te Batı Trakya Türkleri, Türkiye'ye olan bağlılıklarını ifade etmek için Kurban Bayramı dolayısıyla gösteriler düzenlemişlerdir. 4.000 kadar Türk, Gümülcine konsolosluğuna gelmiş anavatana bağlılıklarını göstermişlerdir[1007]. Pomaklar arasında "büyük bayram" olarak bilinen Kurban Bayramı, tıpkı Ramazan Bayramı gibi Bayram namazıyla başlar. Bayram namazına katılım oldukça yüksektir. Namazdan sonra ailece mezarlığa gidilir ve ölen yakınların ruhuna dualar okunur. Pomaklar genellikle kurbanlık olarak küçükbaş hayvanlar keserler. En çok koç, koyun, keçi veya dana kesilir. Kurban birkaç çeşit olabilir akika, adak ve şükür kurbanı. Bunlardan başka her yıl Kurban Bayramı'nda aile fertlerinden birinin adına kurban kesilir, çünkü yaygın inanışa göre kurbana binerek mümin sırat köprüsünden geçebilecektir. Eğer herkesin adına kurban

[1003] A. Ahmet Yozmerdivanla, *a.g.t.*, s. 122-124.
[1004] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 162.
[1005] Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…,* s. 87.
[1006] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 163.
[1007] BCA, Dosya: 433591, Fon: 30.10.0, nr. 256.725, 30.12.1944.

kesilmişse, o zaman ailenin bereketi için bir kurban kesilir. Kurbanı kesen kişi genellikle kasaplar olur, aynı zamanda imam da dua okunması için çağrılır. Hem imama hem de kasaba para verilir az da olsa para verilmesi şarttır. Çünkü kurban tamamen helal olmalıdır. Kurban kesildikten sonra etler büyük eşit parçalara kesilir. En az bir kilo olan parçaların üçte biri akrabalara, üçte biri fakirlere (yalnız yaşayan yaşlılar, dul kalan kadın ve erkekler) dağıtılır. Kalan üçte biri de kurban kesen aileye kalır ve aile bir gün toplanıp, evde ondan yemek pişirip yer. Kurban postu ise genellikle camiye bağışlanır. Kurbanın güzel ve sağlıklı olmasına dikkat edilir. Kesilmeden önce kurbanlar kırmızı boya ve küçük çiçekle süslenir ve son defa su içirilir. Kurban kesmek bütün Bayram boyunca devam etmektedir, aynı zamanda Ramazan Bayramı'nda oldu gibi aileler, akrabalar toplanır ve eğlenirler. Her gün meydanda müzik konserleri olup insanlar öğleden sonra çıkıp eğlenir. Bayram zamanı adeta bir festival havasında geçmektedir[1008].

Bir diğer bayram ise, 29.12.1989'un Müslümanlara Müslüman isimleri alabileceklerini açıklandığı tarih olmuştur. Tekrar Müslüman isimlerine kavuşabilmek Pomaklar tarafından büyük sevinçle ve yeni umutlarla karşılanmıştır. O günden itibaren her yıl 29 Aralık'ta Pomak Türkleri, kurtuluş bayramlarını kutlamaktadırlar. Kurtuluş bayramı en az dinî bayramlar kadar önemlidir. Her yıl farklı yerde kurtuluş bayramı kutlanmaktadır. Bütün isim değiştirme kampanyaları sırasında hayatlarını kaybeden Pomakların anısına dualar okunur. İmamlar ve siyasetçiler bir araya gelir konuşmalar yaparlar. Bunun ardından farklı yerlerden gelen folklor ve dans grupları konserler vermektedirler. Neredeyse bütün gün boyunca büyük coşku ile bayram kutlanmaktadır[1009].

Bayramların dışında sosyal ve kültürel hayatı oluşturan diğer unsurlar ise masallar, efsaneler, maniler, atasözleri, bilmeceler ve türkülerdir. Bunlar genellikle bayramlarda, düğünlerde, eğlencelerde uygulanan geleneklerdir. Toplumun kendisine

[1008] A. Ahmet Yozmerdivanla, *a.g.t.*, s. 125, 126.
[1009] A. Ahmet Yozmerdivanla, *a.g.t.*, s. 128.

has olan yazılı ve sözlü bu unsurlar Türkler arasında manevi bağ oluşturmaktadır[1010]. Ayrıca Pomak Türkleri, eski inançları olan Şamanizm'den birçok gelenek ve âdeti de muhafaza etmektedir. Mesela mukaddes orman 'Karaoğlan' ormanı bugün Batı Trakya'da mevcuttur. Rodop dağlarının İskeçe vilayetinde kalan bir bölümüne 'Karaoğlan ormanı' denilmektedir. Bu kutsal ormanda her sene büyük törenle yağmur duası yapılıp, köy insanlarının davet edildiği, kurban kesilip pilav kazanlarının kaynadığı törenler olmaktadır. Pomak Türkleri için bazı ağaçlar özellikle kayın ağacı değerli kabul edilmektedir. Günümüzde yeni doğmuş çocuklar için kesilen 'akika' veya 'harkeke' kurbanının kemikleri hiç kırılmadan toplanarak bir kayın ağacının altına gömülmektedir.[1011]. Geceleri tırnakların kesilmemesi, çatı altlarında ve eşikte oturmanın uğursuzluk sayılması, nazar inancının varlığı, nazardan korkulması, ay tutulduğunda Kur'an okuyup tutulma esnasında gürültü çıkarılması gibi halk inancına ait Türk kültür coğrafyasında benzeşen Pomak Türklerinin uygulamalarıdır[1012].

Diğer geleneksel husus, giyim ve eşyalarıdır. Pomak Türkleri sosyal hayatlarında, özellikle yaşlı kadınlar millî kıyafetlerini giymeyi âdet edinmişlerdir. Ferace Pomak yerleşim birimlerinde pek yaygın değildir. Onun yerine kirliliğe karşı siyah ve kahverengi bir giysi giymeyi tercih etmektedirler. Önlerine kadınların hemen hepsi siyah ve kırmızı renklerin hâkim olduğu bir önlük[1013] (fıta) takarlar. Başlarına beyaz başörtüsü[1014] örtüp, boğaz altından dolandırarak omuz ve sırtlarına sarkıtırlar. Pomak kadınları ellerine sık sık kına yakarlar. Tek zincire topladıkları altınları ile bilezik ve altın yüzüklerini önemli günlerde kullanmaktadırlar. Yaşlı erkekler plastik ayakkabı giyerler, kahverengi kalın kıldan örülmüş dizlerin altına kadar uzanan çorapları vardır. Bellerine kahverengi ve sarının hâkim olduğu kuşak takarlar, kalın aba

---

[1010] Masallar, efsaneler, maniler, atasözleri, bilmeceler ve türkü örnekleri ile ilgili olarak bkz. Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…, a.g.e.*

[1011] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 38, 39.

[1012] Ahmet Günşen, *a.g.m.*, s. 5666.

[1013] Her köyün kendisine özgü renk ve desenlerden önlükleri mevcuttur. Bazı köylerde 'fıta' bazılarında 'mendil' olarak adlandırılan önlükleri daha ziyade yaşlılar koyu, gençler ise açık renk kullanmaktadırlar. Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…,* s. 147. Bahçeye, tarlaya giden Pomak Türk kadınlarının önlerinde bağladıkları, renkli yün ipliklerle yapılan bu önlüklere 'pripasak' adı da verilmektedir. Berna Sevinç, "Balıkesir Gönen Kocapınar Köyü Pomak Dokumaları", *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir Belediyesi 2005, s. 503.

[1014] Evlenme çağına gelmiş kızlar başlarına 'kırmızı kenar' olarak bilinen büyük ve beyaz başörtüsü takmaktadırlar. Bu örtünün kenarları üç şerit halinde kırmızı çubuklarla dokumadan süslü olup püsküllüdürler. Abdurrahim Dede, *Batı Trakya…*, s. 148.

kumaştan cepken giyerler. Gençler ise genellikle bu giyim kuralına pek uymamaktadırlar [1015] . Gençler çoğunlukla dikiş makinelerinde çeşitli dikiş figürleriyle süslenmiş gömlekler giymektedirler. Yaşlı ve genç kadınların hemen hepsi geleneksel millî kıyafetleri giymektedirler. Başlarını kenarları el işlemeli renkli oya ile örülü beyaz başörtüyle örtmektedirler[1016]. Pomak Türklerinin yaşantılarında geleneksel el dokumaları önemli yer tutmaktadır. Bu dokumalarda genellikle yün ve pamuk malzeme kullanılmaktadır. İsimlerini üzerindeki motiflerin şeklinden ve renginden almakta olan kilim dokumalarını geleneksel özellikleriyle günümüzde de görmek mümkündür[1017]. Görüldüğü gibi kültürel miras unsurları açısından Pomak Türkleri, gerek Anadolu gerek Ortaasya Türk toplumlarıyla büyük oranda benzerlik barındıran gelenek ve yaşayış göstermektedir. Burada vurgulanması gereken Pomak Türklerinin kendilerini Müslüman-Türk olarak algılamaları ve yalnızca Hıristiyan Balkan halklarından değil, Müslüman olan Boşnak ve Arnavutlardan da ayrı görmeleri, etnik aidiyet bağlantısı kurmuyor olmalarıdır[1018].

[1015] Halim Çavuşoğlu, *Balkanlar'da Pomak Türkleri…,* s. 133, 134.
[1016] Hüseyin Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri…* , s. 36, 37.
[1017] Pomak Türklerinin çeyizlik dokuma geleneğinde ve günlük yaşam kullanım alanlarında mevcut olan şilte, kilim dokuma teknikleri ve çeşitleri ile ilgili bkz. Berna Sevinç, *a.g.m.*, s. 502-504.
[1018] Ahmet Günşen, *a.g.m.*, s. 5667.

SONUÇ

İncelemiş olduğumuz XIX.-XX. yüzyıl dönemi, Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlar'da son bulduğu ve Balkanlar'da yerleşmiş olan Türk toplumunun azınlık haline gelmiş olduğu bir dönemdir. Ayaklanmalar, dış müdahaleler ve kışkırtmalarla Türklere karşı olumsuz davranışların sergilenmeye başlanmasıyla, homojen millî devlet meydana getirmenin tek ve güçlü silahı olan asimilasyon uygulamalarına maruz kalan topluluklardan biri de Pomak Türkleri olmuştur. Ancak yüzyıllar boyunca Türk millî özelliklerini, örf-âdetlerini ve millî karakterlerini korumuşlardır.

Yıllar süren savaşlar ve iç çekişmelerle acıyı en derinden yaşamış olan Pomak Türkleri, Rus-Bulgar ikilisinin ve Yunanlıların Balkanlarda ve Rodoplarda yaptıkları katliamlara maruz kalmışlardır. Batı Trakya 1913-1918 döneminde hukukî ve fiilî Bulgar hâkimiyetinde kalmıştır. Böl-parçala-yönet anlayışıyla ne pahasına olursa olsun Balkan topraklarını Türk unsurlardan arındırmak başlıca hedef halindeyken, Pomak Türkleri bu vahşetlerin bizzat şahidi olmuş, asimilasyonun ana hedefi haline gelmişlerdir. Bulgar ve Yunan yönetimleri hiçbir zaman Pomakları Bulgarlaştırmak ve Yunanlaştırmaktan vazgeçmemişlerdir. Ancak bu amaç uğruna Bulgaristan'ın ve Yunanistan'ın ileri sürmüş oldukları tezlerin gerçekliği ve geçerliliği bulunmamaktadır. Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti tarafından, hâkimiyet altındaki tüm etnik ve dinsel topluluklara dil, din ve kültür serbestliği verilmiştir. Pomak Türkleri de kendi istekleriyle İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Diğer ifadeyle Pomak Türkleri, hiçbir zaman zorla İslamlaştırma uygulamasına tabi tutulmamışlardır. Ama bilinçli ve planlı olarak Bulgarlaştırma-Yunanlaştırma politikalarının acımasızca uygulandığı mağdurları olmuşlardır. İsimlerinin ve dinlerinin değiştirilmesinin dışında, Türkçe eğitim imkanlarından mahrum bırakılmışlar, Türkçe konuşmaları yasaklanmış, oruç-sünnet-kurban kesme-namaz kılma gibi dinî vecibelerini yerine getirme hakları ellerinden alınmıştır. Camileri hatta mezarlıkları bile yok edilmiş, çocukları Slav ve Helen kültürleriyle bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Ağır işlerde çalıştırılmış, yasak bölgelere mahkum edilmiş, korku içinde her türlü insanî haktan yoksun bırakılmışlardır. Tüm bu ilkel ve

tek milletli devlet yaratma hedeflerinden temel alan zorbalıklara direnenler, eşine az rastlanır ve pek bilinmeyen jenosit metotlarıyla yok edilmek istenmiştir.

Kin ve nefret tohumlarının yeşermesini tek çare olarak görme doğrultusunda, Rodna Zaştita ve Yunan Gençler Birliği gibi faşizan akımların saldırıları, homojen ulus-devlet politikalarına ideolojik kaynak olmuştur. Türk düşmanlığından beslenen Bulgar milliyetçiliği, 'tek Bulgar halkı' yaratma amacıyla 93 Harbi'nden itibaren 'Hıristiyanlaştırma'-'Bulgarlaştırma' hareketini başlatmıştır. Planlı bir şekilde yürürlüğe koyulan, kanunlarla desteklenen uygulamalar, Pomak Türklerini millî benliklerini koruma mücadelesine yöneltmiştir. Yapılan her türlü asimilasyona rağmen, Türk ve Müslüman özelliklerini kaybetmeden varlıklarını muhafaza etmişlerdir. Mücadelelerinin en önemli yansıması olarak 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Türklere yönelik yapılmış baskı ve katliamlara yalnızca Pomak Türkleri direnebilmiş, Rusların ve Bulgar'ın orduları uzun süre buraya girememişlerdir. Bölge Türkleri, tarihteki ilk Türk Cumhuriyeti'ni yani Rodop Türk Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

Zorla Hıristiyanlaştırma olayları Pomak Türklerinin hafızasında şüphesiz derin izler bırakmıştır. Diğer taraftan baskı ve zulümler Türklük bilincini ayakta tutan, hatta güçlendiren bir rol oynamıştır. Pomaklar Türk unsurlardır ve Bulgar ya da Yunan kökenlilikle bir bağları bulunmamaktadır. Her zaman Türk kimliğini taşımış ve Türk olarak hissedip yaşamışlardır. Baskı, şiddet ve devlet terörü ile uygulanan asimile çalışmaları Pomak Türklerini göçe teşvik ettiğinde göç edilecek tek yer olan anavatan, Anadolu'yu tercih etmişlerdir. Bu durum Pomakların Helen ya da Slav kökenli olmadıklarının kanıtını oluşturmaktadır. Türk olmadıklarına yönelik iddialardan yola çıkıldığında, Slavlaşıp kimliğini kaybeden Bulgarların kökeninin Türk oluşu karşımıza çıkmaktadır. Pomaklar ise Hıristiyan olmak istememiş, dağlara çıkmış, direnmiş, mücadele etmişlerdir. Pomak Türklerinin Slav ya da başka kökenden olduklarına dair iddiaları ispatlamaya çalışmak, anlamsız olduğu kadar ırkçı bir yaklaşımı içermektedir. Türk vasıflarını sosyo-kültürel hayatlarında yaşatmış olan Pomak Türkleri, Türk düşmanlığının bir sonucu olarak Balkanlar'da

asimile edilmesi uygun görülen ilk hedef olarak seçilmişlerdir. Pomak ismi bir kavim adı olmadığı gibi Pomak dili olarak orijinal bir dil de mevcut değildir. Pomak tabiri niteleme amaçlı ortaya çıkmış, Pomak dili ise birkaç dilin birleşiminden oluşmuştur. Bu uygulamalar Rodop ve Batı Trakya Türklerini diğer Türklerden ayırmak için kullanılmış millî politika ürünleridir. Pomakların Türk olduğunu kabul etmek istemeyen çevreler, Pomakların Türk oldukları konusundaki bilimsel gerçekleri propaganda olarak görmektedir. Kimlik dayatmalarını, asimilasyon uygulamalarını ve millî kültür özelliklerini ortaya koymaya çalıştığımız tezimiz, Kuman Türklerinin torunları olan Pomaklar hakkındaki zihin karışıklığını, sebepleriyle birlikte ortaya koymaktadır. Traklardan geldikleri, Agriyanların torunları oldukları, Helen kökenli oldukları, Slav oldukları iddialarının gerçek dışılığında; Türk dünyasının ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçası olan Pomak Türklerinin tek güvencesi Türkiye Cumhuriyeti'dir. Bu bakımdan geçmiş acıların izlerini silmek mümkün olmasa da geleceğin ümitle bakılması gereken koşulları mutlaka bulunmaktadır.

Türk kökenli olmanın yanında Türk bilinci taşımakta olan Pomak Türklerinin en büyük isteği insanca yaşam haklarını temin etmek olmuştur. Pomak Türklerini ülkelerinde bir tehdit olarak gören devletler, baskıcı politikalarla asimilasyon sürecini hızlandırma yoluna gitmişlerdir. Ancak bu asimile etme ve ardından göç ettirme politikalarında istedikleri sonuca ulaşamamışlar, azınlığı kendi içinde bölme yolunu denemişler ve bu bağlamda Türk kültüründen ayrıştırma çalışmalarıyla Pomak kültürü yaratmaya başlamışlardır. Pomak kültür ve dilini canlandırarak Pomak kimliğinin oluşmasına, böylece Türklerden uzaklaştırma hedefine yönelmişlerdir. Pomak Türkleri arasında etnik bilinç oluşturmak için dilbilimsel çalışmalar bile gündeme gelmiş ve Pomakça sözlük oluşturulduğu gibi Pomakça gazete de çıkarılmıştır. Ancak Pomakları Türklerden ayrıştırmaya yönelik bu çabalar sonuç vermemiştir. Gelişen bilim dünyası ve teknolojik araç kullanımı sayesinde herkesin her şeyden bilinçli olarak haberdar olduğu günümüz olanaklarının, Pomakları Türkçe konuşmaktan, Türk millî kültür ve bilincine sahip olmaktan mahrum etmesi olası gözükmemektedir. Tarihî belgeler, yaşadıkları yerlere verdikleri isimler, gelenek ve görenekleri Pomakların Türk kökenli olduklarının

ispatı niteliğindedir. Çünkü Pomak Türklerinin tarih boyunca yaşadıkları yerlerle, Kuman Türklerinin yaşadıkları yerler isimlerinden de anlaşılacağı gibi aynıdır. Anadolu'dan gelen Türklere yardım etme anlamında kullanılmış olan 'pomagaç' kelimesi bir sıfat olarak verilmiş ve bir ırk ya da kavim adını nitelememiştir. 93 Harbi'nin ilk gününden itibaren acımasız katliamların başlamasıyla sistematik olarak Pomak varlığını yok etme işlemi de başlatılmıştır. Eskizağra, Plevne, Rusçuk, Silistre, Varna gibi pek çok yerleşim yerinde insanlık dışı uygulamalarla isim değiştirme ve Hıristiyanlaştırmanın yanı sıra diri diri yakma, kuyuya atma gibi vahşetler yaşanmıştır. Zulümlere karşı Pomak Türklerinin silahlı direnişleri ve hükümet kurmaları, mücadele ruhunun başarılı olduğunun göstergesidir. Balkan Savaşları sırasında da bahsi geçen zulümler devam ettirilmiş ve sonraki dönemlerde sosyal, kültürel ve ekonomik baskılar şeklinde kendini göstermiştir. Ancak Bulgar ve Yunan yönetimlerinin baskı ve asimilasyonları altında yaşamak istemeyen Pomak Türkleri göç etmişlerdir. Pomak Türklerinin ilk göç dalgası 1877-1878 tarihlerinde başlamış, Balkan Savaşları dönemindeki göçlerle devam etmiştir. Rumeli topraklarındaki diğer Türk kitlesiyle aynı kaderi paylaşmışlar ve göç etmişlerdir.

Pomak Türklerinin ne şekilde Hıristiyanlaştırıldıklarını incelerken tüyler ürpertici vahşetler ile karşılaşılmaktadır. İnsanlık dışı tüm uygulamaların amacı, tek milletli bir devlet yaratma olmuştur. Özellikle 1968-1972 döneminde Pomak Türklerine yapılmış olan katliamlar bu amaçların kanıtını oluşturmaktadır. Türk isimlerin değiştirilmesi, Türkçe konuşmanın yasaklanması, zorla Hıristiyanlaştırma, askerî yasak bölge ilanları, basın-haberleşme kısıtlamaları, vatandaşlıktan çıkarma, mülkiyet sorunları, göç, katliam ve işkenceler uygulanan soykırımın derecesini göstermektedir. İlgili iddialar ve tarihi gerçekler göz önüne alınarak gerçekleştirdiğimiz çalışmanın genel planı kapsamında, konuya ilişkin yapılan literatür taraması sonucunda Türk hâkimiyeti altında yüzlerce yıl yaşayıp bağımsız olan Balkan devletlerinin, Türk düşmanlığı doğrultusunda oluşturdukları saldırganlık sonucu, Pomak Türklerini siyasî bir koz olarak kullanmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu doğrultudaki Bulgaristan'ın 'Büyük Bulgaristan', Yunanistan'ın da 'Büyük Ülkü' hedefleri, devlet politikası olarak görülmüş ve barındırdıkları

azınlıklara rahat vermemişlerdir. Türkiye dışındaki Türkleri, Türkiye'den bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. Üzerlerinde oluşturulan baskı ve asimilasyonların tek sebebi 'Türk olmaları' olan Pomak Türkleri, Türk milletinin vazgeçilmez unsurlarındandır ve yaşadıkları acılar, hiç unutmamamız gereken millî acılarımızdandır. Bu acılara seyirci kalmış devletlerin kendilerine karşı benzer olayların uygulanması da ihtimal dışı bulunmamaktadır. Tarihin 'daha çok bilmek' gerekliliğinin yanı sıra 'daha çok anlamak' özelliğine haiz olması, stratejik konum gereği hem Balkanlar'ın hem de mezkûr bölgedeki Türk varlığının önemini vurgulamaktadır. Pomak Türkleri, ne pahasına olursa olsun Balkan coğrafyasının Türklerden temizlenmesi hedefinde yok edilmesi gereken bir unsur olarak görülmüştür. Türk tarihinin en hazin acıları karşısında aciz kaldıklarında bile Pomak Türkleri, direniş ve mücadelelerini kimliklerinden vazgeçmeyerek göstermişlerdir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1. 1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri

BEO : 4127/309516, 4209/315627, 4112/308342, 4235/317555, 4239/317886, 4251/318774.

A. MTZ : 72/71, 18/2, 107/64.

DH.EUM. 5. Şb : 9/23.

DH.İD : 85/44

DH. SYS : 9/10.

DH. KMS : 63/26, 2/29

HR.İM : 129/42

HR. SYS : 34/18, 27/33.

HR.TO : 336/54.

MV : 224/85

Y. PRK. AZJ : 46/53, 54/72.

Y. PRK. BŞK : 73/48.

Y. PRK.HUS : 421/105.

Y. PRK.M : 1/87.

Y. PRK.UM : 4/4.

TFR.I.M : 19/1814.

1. 2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Dosya: 426469, Fon: 30.10.0, Nr: 242.632, 1.3.1934.

Dosya: 426427, Fon: 30.10.0, Nr: 241.631, 25.10.1933.

Dosya: 426478, Fon: 30.10.0, Nr: 242.633, 7.1.1934.

Dosya: 426859, Fon: 30.10.0, Nr: 243.646, 1954.

Dosya: E5, Fon: 30.1.0.0, Nr: 66.414.6.

Dosya: 426846, Fon: 30.10.0, Nr: 243.646, 1.8.1946.

Dosya: 426247, Fon: 30.10.0, Nr: 240.625, 22.10.1932.

Dosya: 426499, Fon: 30.10.0, Nr: 242.633.21, 21.5.1934.

Dosya: 426847, Fon: 30.10.0, Nr: 243.646, 1.8.1946

Dosya: 426612, Fon: 30.10.0, Nr: 242.637, 10.2.1935.

Dosya: 426248, Fon: 30.10.0, Nr: 240.625, 9.11.1932.

Dosya: 426401, Fon: 30.10.0, Nr: 241.630, 7.8.1933.

Dosya: 426436, Fon: 30.10.0, Nr: 241.631, 14.11.1933.

Dosya: 426331, Fon: 30.10.0, Nr: 241.628, 20.5.1933.

Dosya: 426320, Fon: 30.10.0, Nr: 241.627, 7.5.1933.

Dosya: 426226, Fon: 30.10.0, Nr: 240.624, 24.8.1932.

Dosya: 426476, Fon: 30.10.0, Nr: 242.632, 16.3.1934.

Dosya: 426855, Fon: 30.10.0, Nr: 243.646, 21.7.1947.

Dosya: 97227, Fon: 30.1.0.0, Nr: 117.815, 29.1.1945.

Dosya: 426368, Fon: 30.1.0.0, Nr: 241.629, 17.6.1933.

Dosya: 426487, Fon: 30.1.0.0, Nr: 242.633, 30.4.1934.

Dosya: 76-631, Fon: 30.18.1.2, Nr: 124.83, 8.11.1950.

Dosya: 426853, Fon: 30.10.0, Nr: 243.646, 31.1.1947.

Dosya: 42664, Fon: 30.1.0.0, Nr: 239.616, 7.11.1927.

Dosya: 8132, Fon: 30.1.0.0, Nr: 81.530, 24.10.1928.

Dosya: A8, Fon: 30.1.0.0, Nr: 17.97.3, 12/6/1946.

Dosya: 400-24, Fon: 30.10.0, Nr: 219.477, 15.6.1926.

Dosya: 433591, Fon: 30.10.0, Nr: 256.725, 30.12.1944.

1. 3. Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi

Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, N: 4951.

Görsel İşitsel Materyal Şubesi C/32.

2. SÜRELİ YAYIN, RİSALE ve GAZETELER

Alam-ı İslam Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri İslamiyetin Enzar-ı Basiretine ve Alem-i İnsaniyet ve Medeniyetin Nazar-ı Dikkatine, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti-i Hayriyesi Tertibatından C. 1, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1329.

Alam-ı İslam Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşetleri; Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti-i Hayriyesi Tertibatından C. 2, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1329.

"Batı Trakya'da 13 Türk Okulu Kapatılıyor", *Hürriyet,* 28.2.2013.

"Bulgaristan'da Pomak eylemi", *Cumhuriyet*, 28.07.1989.

"Ehl-i Salib Mezalimi: Pomak Dindaşlarımız Hakkında Ehl-i Salib Muharebatı Devam Ediyor", *Sebilü'r-Reşad*, C. XI, S. 281, İstanbul 1329.

"İtiraf-ı Mezalim Pomaklar'ın Tebdil-i Mezhebine Dair", *Sebilü'r-Reşad*, C.11, S. 274.

"Müslüman Azınlık 'Türk' Azınlık Sayılacak İddiası", *Hürriyet*, 2.10.2003.

"Pomaklar Bulgar Boyunduruğundan Kurtulmak İstiyorlar", *Cumhuriyet*, 18.01.1947, s. 3.

"Pomaklar'ın Dramı", *Milliyet,*12.08.1992, s. 14.

"Pomaklar İsyan Halinde", *Cumhuriyet*, 26.08.1989, s. 14.

"Pomak Türkleri'ne Hristiyan Cenaze", *Akşam*, 25.03.1973 s. 645.

"Pomak Türkleri'ni Komünistleştirme", *Akşam,* 14.01.1958.

"Pomak Mektepleri", *Akşam*, 17.06.1936, s. 967.

"Pomakça Yok Olmasın", *Cumhuriyet,* 21.02.2011.

"Yasak Bölge 64 Yıl Sonra Tarihe Karışıyor", Hürriyet, 8.11.2000.

"Yunanlı Vekil: Türkleştirilen Pomaklar'a Kürsü Açılsın", *Hürriyet,* 4.7.2007.

Zavallı Pomaklar, Rumeli Muhacirin Cemiyeti Neşriyatı, Matbaa-ı Hayriyye ve Şürekası, İstanbul 1330-1914, S. 32.

3. ARAŞTIRMA ESERLERİ

Akalın Durmuş; "XIX. Yüzyılda Balkanlar'da Osmanlı Devleti ve Kırcaali", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015.

Akgün Ahmet; "Bulgaristan'da Asimilasyon ve "Zavallı Pomaklar" Adlı Risale" *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi,* C. 8, s.13, Mayıs 2005.

Alp İlker; *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1878 –1989),* Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara 1990.

----------; *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar*), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay. Eser Matbaacılık, Edirne 2008.

----------; "Balkan Savaşları Esnasındaki Bulgar Mezaliminin Türkler ve Gayrimüslim Azınlıklar Tarafından Tel'ini", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s. 6, Ankara 1987.

----------; "Batı Trakya Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 33, Kasım 1995.

----------; "Bulgarların Pomak Türkleri Politikası", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi,* C. 29, s. 2 Ankara 1993.

----------; "Balkan Harbi ve Bulgar Mezalim ile İlgili Edirne Müzesinde Birkaç Bulunan Hatıra", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Mayıs 1987.

----------; "Tarihte Türklerin Bulgarlaştırılması", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, s. 37, Ağustos 1985.

Arslan Sezer; *Balkan Savaşları Sonrası Rumeli'den Türk Göçleri Ve Osmanlı Devleti'nde İskânları,* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.

Aslan Hasan; *Batı Trakya Türk Azınlığında Türkçe Basın ve Türkler,* Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006.

Aşçı Emine; *Türk Basınına Göre Uluslararası Dengeler İçinde Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri (29 Eylül 1913 - 31 Mart 1914),* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

Ataöv Türkkaya; "The Ethnıc Turkısh Mınorıty In Western Thrace, Greece", *www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/7839* (01.10.2014).

Atasoy Ferihan; *Bulgaristan Basınında Türkiye*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 1996.

Atasoy Emin; "Dinler Coğrafyası Işığında Bulgaristan'daki Dinsel Topluluklar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 7, S. 2, İzmir 2007.

Aydın Mahir; *Şarki Rumeli Vilayeti*, TTK Yay. Ankara 1992.

Ayhan Halis; "Batı Trakya Türk Azınlığının Siyasi Sorunlarının Asimilasyon Politikası Çerçevesinde Tahlili", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 42, Ekim 2014.

Balkaç Zerrin; "Batı Trakya Türkleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., C. 10, Ankara 2002.

Bıyıklıoğlu Tevfik; *Trakya'da Milli Mücadele,* TTK Yay., C. 1, Ankara 1955.

Bilgiç Bestami; "Günümüzde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, Karam-Vadi Yay., 2007.

Boboc-Cojocaru Alexandru; "The Other Wıthın In The Balkans – The Case Of Pomaks", *www.upm.ro* (26.04.2017).

Cebecioğlu Güngör; "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye İle Bulgaristan Arasındaki İlişkiler", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.

Cevad Ahmet; *Kırmızı Siyah Kitap 1328 (1912-13) Faciası,* Pınar Yay., İstanbul 2013.

Cin Turgay; "Batı Trakya Türklerinin Hukuki Statüsü, Sorunları ve Avrupa Birliği", Dokuz Eylül Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 11, S. 1, 2009.

Çavuş Embiya; *Bulgaristan'da Türk Olmak*, Bilgeoğuz Yay., İstanbul 2009.

Çavuşoğlu Halim; *Balkanlarda Pomak Türkleri Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı*, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırma Yay., Ankara 1993.

----------, *Avrupa Birliği'nde "Etnik" Tabakalaşmaya Kasıt-Kanıt (Kavramlarıyla-Hükümleriyle-İşlevleriyle) Yunan Vatandaş(sız)lık Kanunları (3370/1955 ve 3284/2004),* Naturel Yay., Ankara 2007.

Dayıoğlu, Ali; *Toplama Kampından Meclis'e: Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yay., İstanbul 2005.

Dede Abdürrahim; *Rumeli'nde Bırakılanlar*, Otağ Matbaası, İstanbul 1965.

----------; *Batı Trakya Türk Folkloru*, Trakya'nın Sesi Yay., İstanbul 2004.

----------; "Bulgaristan'ın Türklüğü Hakkında Bir Araştırma", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi, S. 5, Nisan 1980.

Deliorman Altan; "Mustafa Kemal'in Askeri Ateşe Olarak Bulgaristan'daki Faaliyetleri", *Türk Kültürü,* s. 25, Kasım 1964.

Deliorman Necmettin; *Balkanlar'da 500 Yıllık Adil Türk İdareleri, Bulgaristan Türkleri Yakın Tarih ve Hatırlar*, Anıl ve Saffet Matbaası, İstanbul.

Gizem Demiray; *Kırklareli Pınarhisar Merkez İlçesi Ve Köyleri Ağız İncelemesi,* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2008.

Dikici, Ali; "Makedonya'da Torbeşler", *Balkanlar El Kitabı,* C. 2, Karam-Vadi Yay. 2007.

Doktor Cemil; *Bulgar Vahşetleri*, Kader Matbaası, İstanbul 1914.

Duran İsmail; *Avrupa Birliği Üyesi Yunanistan'da Batı Trakya Türk Azınlıklığının Sorunları ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi,* Genekurmay Başkanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.

Ekici Nuray; "Bulgaristan Türkleri", *Balkanlar El Kitabı,* C. 2, Karam-Vadi Yay. 2007.

Emin Hülya; "Batı Trakya'da Türk Varlığı", *Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslar arası Sempozyum (26-28 Ekim 2001*), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2002.

Eminov Ali; "Bulgaristan'daki Türkler (1945-1983)", çev. Mine Çankaya, *http://www.academia.edu.tr* (22.03.2017).

----------; "Social Construction of İdentities: Pomaks in Bulgaria", www.academia.edu.tr (22.3.2017).

Ercan Yavuz; "Balkan Türkleri ve Bulgarlar", *Belleten*, S. 209, Nisan 1990.

Eren A. Cevat; "Pomaklar" *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1988.

Eren Halit; "Yunanistan -Batı Trakya Türkleri-", *Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar III. Kutlu Doğum İlmi Toplantısı*, İsam Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yay., Sempozyumlar/Paneller 3, İstanbul 1998.

Eren Hasan; "Bulgarlar ve Türk Dili", *Bulgaristan'da Türk Varlığı 7 Haziran 1985*, TTK Yay., Ankara 1992.

Erendil Muzaffer; *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.

----------, "Balkan Savaşı ve Türk-Bulgar Harekâtına Dair Stratejik, Taktik ve Lojistik Değerlendirme", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay Basımevi*, Ankara 2005.

Ergenç Leman; *Bulgar Yayınlarında Türkler*, TTK Basımevi, Ankara 1989.

Eroğlu Hamza; "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı 7 Haziran 1985,* TTK Yay., Ankara 1992.

----------; "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985*, TTK Basımevi, Ankara 1992.

Eröz Mehmet; *Hıristiyanlaşan Türkler*, TKAE Ayyıldız Matb., Ankara 1983.

Feher Geza; *Bulgar Türkleri Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1999.

----------; *Bulgar Türkleri ile Macarlar ve Bunlara Akraba Olan Milletlerin Kültürü Türk Kültürünün Avrupa'ya Tesiri*, TKAE Ayyıldız Matb., Ankara 1986.

Ghotsee Kristen; *Muslim Lives In Eastern Europe, Gender, Ethnicity and The Transformation Of Islam In Postsocialist Bulgaria*, Princeton University Press Princeton and Oxford, New Jersey 2010.

Göçmenlere Yardım Derneği; "Bulgaristan Türklerinin Durumu", *Türk Kültürü*, S. 39, Ocak 1966

Gökçen Salim; "Yunanistan'ın Batı Trakya Politikası: Batı Trakya Türklerinin Sorunları", *www.dergipark.ulakbim.gov.tr/ındex/*

Gökdağ Bilgehan Atsız; "Balkanlar: Etnik Karmaşanın Dilsel Boyutları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 32, 2012.

Gönül Veysel; *Balkan Savaşları Sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya Göçler (Sandıklı-Reşadiye Örneği),* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2016.

Gül Mustafa; "Bulgaristan'da Türk Nüfusu ve Uygulanan Baskılar", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 62, Ekim 1989.

Gül Nihat; *Balkan Harbi ve Takip Eden On Yıllık Süreçte Yunan Dış Politikası Esasları Ekseninde Türk ve Gayrimüslimleri Hedef Alan Baskıcı ve Asimilasyona Matuf Uygulamalar ve Günümüze Yansımaları*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

Günay H. Mehmet; "Osmanlı Sonrası Bulgaristan Topluluğunun Dini Hayatı", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015.

Güngör Erol; *Tarihte Türkler*, Ötüken Yay., İstanbul 2000.

Günşen Ahmet; "Türk Kültür Coğrafyası Olarak Balkanlar ve Bir Balkan Topluluğu Olarak Pomaklar'ın Kimlik Algılamalarında Türklük İzleri", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015.

Hacısalihoğlu Neriman Ersoy; "1984-1985 İsim Değiştirme Meselesi ve Uygulamaları", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (Balkar) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (Balmed), İstanbul 2012.

Hadzhi Mustafa Alish; *Din Değiştirmenin Sosyolojik Sonuçları (Bulgaristan Örneği),* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

Hakov Cengiz; "Bulgaristan'ın 1908'de Bağımsızlığını İlanından Sonra Türk-Müslüman Halkın Hakları", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, S. 13, Prizren Eylül 2010.

----------; "Bulgaristan Türk Okullarında Yeni Türk Alfabesinin (Latin Alfabesi)Uygulanması",*www.tdk.gov.tr/images/css/TAE/1998_06/1998_06_13_Hakov.pdf* (16.12.2015).

Hüseyin Raci Efendi; *Zağra Müftüsünün Hatıraları Tarihçe-i Vak'a-i Zağra* (Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul 2012.

İbrahimgil Mehmet Zeki; "Balkan Ülkelerinde Osmanlı Eserleri Üzerine İstatistikî Durum", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y.21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015.

İbraimi Ebrar; *Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve Makedonya'daki Azınlıkların Hukuki Durumu*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), 2012.

İqbal Nasira; "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorununun İnsan Haklarına ve Hürriyetlerine İlişkin Milletlerarası Belgeler Açısından İncelenmesi", *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu*, Ufuk Matbaası, İstanbul 1988.

İsmail Ailin; *Yunanistan'da Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği,* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2012.

Kafesoğlu İbrahim; *Bulgarlar'ın Kökeni*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1985.

Kamil İbrahim; "Komünizm Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, Karam-Vadi Yay. 2007.

----------; *İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Statüsü,* Yüksek Öğretim Kurum Yay., Ankara 1989.

Kayapınar Ayşe; "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi" *Genelkurmay Dergisi, www.bilecik.edu.tr* (27.07.2013).

----------; "Tuna Bulgar Devleti (679-1018)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002.

Kocaoğlu Sami; *Bulgaristan Türkleri Ah!*, Melisa Matbaacılık, İstanbul 1998.

Koçak Yalçın - Özyiğit Ertan; *Batı Trakya Türk Cumhuriyeti*, Wızart Yay., İstanbul 2014.

Koyuncu Aşkın; "Balkan Savaşları Sırasında Pomaklar'ın Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)", *www. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler*/19 (09.01.2013).

----------; "Bulgaristan'da Osmanlı Maddi Kültür Mirasının Tasfiyesi (1878- 1908)" *www.acıkarsiv/browse/21699* (09.01.2013).

----------; "Yunanistan'da Bağımsız Devlet", Karam Yay., Balkanlar El Kitabı, C. 1, Ankara 2013.

Köse Osman; "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Türkoloji Dergisi*, S. 2, 2006, *www.turkishstudies.net* (5.10.2013).

Krivorov İgnat; "Bulgar Ordusu Komutasının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşma Anlayışındaki Evrim", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri Genelkurmay Basımevi,* Ankara 2005.

Kuyucuklu Nazif; "Bulgaristan'da Türk Azınlığı ve Karşılaştığı Sorun", *www.journals.istanbul.edu.tr* (06.10.2013).

Lowry Heath W.; "Madalyonun Diğer Yüzü, Yunanistan'da Osmanlı Camileri&Türbeleri: Yıkılan, İhmal Edilen, Dönüştürülen, Yeniden Dönüştürülen Ve Restore Edilen", *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu, www. acikerisim.fsm.edu.tr* (8.6.2017).

Lutov Ahmet; *Bulgaristan Müslümanlarının Dini ve Sosyal Hayatı (Blagoevgrad İli Örneği)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa 2006.

Lütem Ömer E; *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000.

----------; "1984-89 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (Balkar) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (Balmed), İstanbul 2012.

Memişoğlu Hüseyin; "Bulgaristan Türklerinin Birinci Milli Kongresi (31 Ekim-3 Kasım 1929)", *Belleten* C. LIV, s. 209, Nisan 1990.

----------; "Pomaklar", *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, Karam-Vadi Yay., Ankara 2007.

----------; "Pomaklar", Ed. Bilgehan A. Gökdağ, Osman Karatay, *Balkanlar El Kitabı*, C. 2, Çağdaş Balkanlar, gözden geçirilmiş 2. baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.

----------; *Balkanlarda Pomak Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Ankara 1999.

----------; *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

Myuhtar Fatme; *Identıtıy, Nationalism and Cultural Heritage under Siege Five Narratives of Pomak Heritage From Forced Renaming to Weddings*, Balkan Studies Library, Brıll Leiden-Boston 2014.

Nayır Yaşar Nabi; *Balkanlar ve Türklük*, Varlık Yay., 1999.

Neuburger Mary; "Pomak Borderlands: Muslims On The Edge Of Nations", *Nationalities Papers* Vol. 28, No.1, 2000.

Onulduran Ersin; "Bulgaristan'daki Türk Azınlığa Yapılan Zulme Karşı Dış Dünyanın Tepkisi ve Duyulan Endişeler", *Bulgaristan'daki Türkler Semineri (10 Nisan 1985)*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1985.

Orhan Sibel; *Balkan Savaşlarında Türklere Yapılan Bulgar Mezalimi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay 2008.

Öksüz Hikmet; *Batı Trakya Türkleri*, Karam Yay., Çorum 2006.

Özbir Kamuran; *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez,* Son Havadis Yay., İstanbul 1986.

Özgür Gülay; *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü,* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008.

Özlem Kader; *Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığın Durumu,* Uludağ üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010.

----------; "Bulgaristan'daki Başmüftülük Krizine Stratejik Yaklaşım", *Turan Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi*, C. 2, S. 7, 2010.

----------; "Tarihsel Süreç İçinde Türklere Uygulanan Şovenist Bulgar Politikaları", *www.balgoc.org.tr* (14.10.2013).

----------; *Türkiye'nin Balkan Türkleri Politikası (1991-2014),* Dora Yay., Bursa 2016.

Pazarcı Hüseyin; "İkili Anlaşmalardan Doğan Kurallar Işığında Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Sorunu", *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu,* Ufuk Matbaası, İstanbul 1988.

----------; "Uluslar arası Hukuk ve Antlaşmalar Yönünden Bulgaristan'daki Türkler'in Statüsü", *Bulgaristan'daki Türkler Semineri (10 Nisan 1985)*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1985.

Perin Celal; *Batı Trakya'nın Bitmeyen Çilesi*, Arma Yay., İstanbul 2000.

Petrov Lüdmil; "XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan ve Türkiye", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkiler*i, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.

Poulton Hugh; *Muslim Identity and The Balkan State,* Hurst&Company-London 1997.

Rodop-Bulgaristan Faciasının İç Yüzü; Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Tarih Yayınları Serisi, S. 2, İstanbul Mart 1976.

Rodop-Bulgaristan Türkleri Tarihten Siliniyor mu?; Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Tarih Yayınları Serisi, S. 3, İstanbul 1976

Rumpf Christian; "Bulgar Anayasasının Temel Haklar Rejimi Sosyalist İnsan Hakları Anlayışı ve Azınlık Sorunları Hakkında Bir Görüş", *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu,* Ufuk Matbaası, İstanbul 1988.

Samtay Ata Atun; "Batı Trakya'daki Planlı Türk Soykırımı", *www.journalacademic.com* (15.03.2013).

Sancaktar Mehmet; "Ali Fethi (Okyar) Bey'in Bulgaristan Sefirliği Dönemindeki Faaliyetleri (Ekim 1913-Aralık 1917)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S. 81, Ankara 2011.

Sarıkoyuncu Ali; "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkiler (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri Genelkurmay Basımevi,* Ankara 2005.

Sevinç Berna; "Balıkesir Gönen Kocapınar Köyü Pomak Dokumaları", *Balıkesir Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Balıkesir Belediyesi 2005.

Shestack Jerome J.; "Bulgaristan'ın Türk-İslâm Azınlıklara Uyguladığı İnsan Hakları İhlali", *Bulgaristan'da Türk-İslam Azınlığına Uygulanan Baskılar Hakkında Uluslar arası Hukuk Sempozyumu*, Ufuk Matbaası, İstanbul 1988.

Sofuoğlu Ebubekir; "Kuman-Peçenek Bakiyesi: Pomaklar", *Yeni Türkiye Rumeli Balkanlar Özel Sayısı V*, y. 21, S. 70, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Yay., Mart-Haziran 2015.

Somer Tarık; *Bulgaristan'da Türkler Semineri II (20-22 Mart 1986)*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1986.

----------; *Bulgaristan'da Türkler Semineri (10 Nisan 1985)*, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Ankara 1985.

Stoyanova Plamena; "Balkan Savaşı Esnasında Zorla Hıristiyanlaştırılan Müslüman Pomaklar", *Toplumsal Tarih Dergisi*, YKY, Temmuz 2011.

Şanlı Cemal; Batı Trakya Türklerinin Gayrimenkul Mülkiyetine İlişkin Sorunları, *MHB Dergisi*, y. 15, S. 1-2, 1995.

Şaşan Faris; "Zavallı Pomaklar", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 101, Mayıs 1996.

----------; "Dimetoka'da Kanlı Bir Levha Bulgar Vahşetlerinden, Rumeli-i Elvah-ı Mezaliminden:1", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 91., Ağustos 1994.

Şerifgil Enver; "Toponomik Bir Araştırma: Göçler ve Yer Adları Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, S. 7, Ağustos 1980.

Şimşek Halil-Arslan Fulya; "Yeni Edirne Gazetesi'ne Göre Bulgaristan'danTürkiye'ye Göçler 1950-1951", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, y. 10, S. 13, 2012.

Şimşir Bilal; *Rumeli'den Türk Göçleri*, C. 1-2, TTK Yay., Ankara 1989.

----------; *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*, Bilgi Yay., Ankara 1986.

----------; *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri Ocak-Nisan 1985*, Başbakanlık Yayınevi, Ankara 1985.

----------; *"Balkanlar ve Türkiye*", *Balkanlardaki Türk Kültürünün Dünü-Bugünü-Yarını, Uluslar arası Sempozyum (26-28 Ekim 2001*), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2002.

----------; "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", *Türk Kültürü*, s. 264, Nisan 1985.

----------; "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı 7 Haziran 1985,* TTK Yay., Ankara 1992.

Tanoğlu Ali; "Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi", *www.journals.istanbul.edu.tr* (23.11.2013).

Taş Muharrem; *Bulgaristan ve Yunanistan'da Türk Azınlıkların Siyasi Hakları,* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.

Toker Hülya; "Milli Mücadele Döneminde Türk Bulgar İlişkileri ve 1. Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması*", XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.

Turan Ömer; "Pomaks, Their Past and Present", *Journal Of Muslim Minority Affairs*, Vol.19, No.1, 1999.

----------; "XX. Yüzyılda Türk Toplulukları", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., C. 20, Ankara 2002.

----------; "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri,* Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.

----------; *Rodop Türklerinin 1878 Direnişi*, Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu, Ankara 1998.

----------; *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, TTK Yay., Ankara 1998.

Türk İslamların Üzüntüleri Bulgar Vahşetleri İslamlığın-İnsanlığın-Uygarlığın Görüşlerine; Sadeleştiren: H. Adnan Önelçin, Gözen Yayınevi, İstanbul 1986.

Tzvetkov Plamen S., "Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni", (Çev. Osman Karatay), *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002.

Vatansever Erhan; *Osmanlı İdaresinden Sonra Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Kültürel Hayatı,* Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Edirne 2008.

Yaz Nadir; *Ağlayan Batı Trakya*, Yeni Batı Trakya Dergisi Yay., İstanbul 1986.

Yenisoy Hayriye Süleymanoğlu; "Atatürk ve Bulgaristan", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, S. 15, Eylül 2011.

Yılmaz Rüştü; *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2008.

Yozmerdivanla A. Ahmet; *Pomak Müslüman Kimlik ve Aidiyetinin Sosyolojik Analizi: Bulgaristan Örneği*, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.

Yumerov Aydan; *Tarihi Ve Sosyo - Kültürel Açıdan Bulgaristan Müslümanları Asenovgrad Şehri Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2010.

Zafer Zeynep; "Balkan Savaşları ve Pomaklar", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar*, C. 1, TTK Yay., Ankara 2014.

----------; "Bulgaristan Türklerinin 89 Göçünü Hazırlayan Eritme Politikasına Karşı Direnişi", *89 Göçü Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*, Editörler: Neriman Ersoy Hacısalihoğlu-Mehmet Hacısalihoğlu, Yıldız Teknik Üniversitesi Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (Balkar) & Balkanlar Medeniyet Merkezi (Balmed), İstanbul 2012.

Zımonyı Istvan, "Bulgarlar ve Ogurlar", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 2, Ankara 2002.

DİZİN

A

Ahiçelebi, 99, 100.

Alman, 8, 36, 44, 150, 195.

Almanya, 114, 151, 173, 195, 201.

Anadolu, 11, 16, 34, 35, 59, 65, 68, 71, 129, 130, 228, 232, 255, 259, 263, 267, 269, 271.

Ankara, 135, 136, 170, 208, 209, 214, 216, 218, 232.

Arnavutluk, 1, 2, 3, 5, 6, 9, 52, 156, 177.

Asimilasyon, 1, 15, 21, 26, 33, 40, 49, 54, 64, 66, 79, 105, 111, 137, 139, 143, 144, 146, 148, 155, 156, 157, 161, 162, 175, 176, 187, 241, 257, 268, 269, 270, 271, 272.

Atatürk, 53, 90, 168, 215, 216, 218.

Atina, 56, 59, 156, 163, 167, 180, 183, 191, 218, 219, 220, 221, 224, 247, 248.

Avarlar, 7, 8, 9, 11, 25.

Avrupa, 1, 9, 13, 14, 23, 26, 39, 48, 52, 56, 57, 70, 75, 148, 150, 158, 164, 168, 173, 174, 181, 191, 194, 197, 199, 200, 201, 203, 208, 218, 219, 231, 233, 249.

Azınlık, 1, 2, 5, 6, 28, 31, 32, 33, 34, 36, 41, 45, 47, 48, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 75, 80, 82, 83, 91, 92, 123, 124, 125, 126, 128, 137, 138, 139, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 167, 171, 175, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 241, 242, 243, 244, 247, 248, 253, 254, 268, 272.

B

Balkan, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 22, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 36, 39, 42, 43, 44, 46, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 60, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 86, 91, 96, 97, 103, 104, 110, 116, 117, 120, 123, 129, 130, 131, 132, 139, 146, 147, 148, 152, 159, 163, 176, 184, 185, 193, 194, 205, 208, 210, 212, 214, 217, 219, 220, 228, 231, 232, 234, 236, 237, 239, 253, 255, 267, 268, 269, 271, 272.

Balkan Savaşları, 15, 26, 33, 44, 52, 53, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 91, 96, 97, 103, 117, 123, 129, 130, 131, 132, 146, 152, 159, 205, 212, 220, 271.

Batı Trakya, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 14, 17, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 68, 70, 72, 74, 75, 98, 99, 123, 130, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180-189, 190-195, 205, 218-221, 224-229, 231-239, 240, 243, 244, 246-248, 263, 264, 266, 268, 270.

Balkan Yarımadası, 1, 7, 25, 32.

Başmüftülük, 126, 128, 180, 181, 211, 213, 220.

Batı Trakya Hükümeti, 231, 235, 238.

Batı Trakya Türkleri, 60, 153, 155, 157, 159, 163, 164, 169, 170, 175, 180, 181, 183, 184, 185, 187, 192, 194, 195, 218, 220, 224, 226-228, 231, 238, 240, 244, 246-248, 264, 270.

Batı Trakya Türk Cumhuriyeti, 234, 235.

Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği, 161, 183, 184, 243.

Belene, 89, 141.

Berlin Antlaşması, 52, 198, 201, 202, 203, 204, 210, 211, 233.

Birinci Dünya Savaşı, 4, 53, 120, 147, 205, 213, 214, 238.

Birleşmiş Milletler, 28, 149, 198, 199, 200.

Bulgar Bilimler Akademisi, 40, 41, 63.

Bulgar Devleti, 10, 21, 23, 25, 43, 44, 52-54, 64, 67, 68, 70, 74, 92, 93, 104, 124.

Bulgar Mezalimi, 64, 66, 68, 69, 88, 234.

Bulgar Prensliği, 4, 5, 14, 35, 52, 67, 116, 201, 202.

Bulgar-Slav, 23, 25, 39, 43, 53, 72, 93.

Bulgarca, 4, 18-23, 29, 72, 93, 94, 97, 104, 110, 111, 114, 115, 124, 127, 143, 199, 205, 241.

Bulgaristan, 1-6, 8, 9, 11-13, 15, 18, 20-22, 28, 29, 31, 33-39, 40-45, 47-49, 50-54, 59, 61-63, 65, 67, 70-75, 80-85, 90-97, 99, 102, 104, 107-109-117, 119-125, 127-136, 138-151, 155, 157, 173, 175, 177, 180, 187, 193, 198, 199, 201-117, 229, 230, 232-237, 240-242, 249, 250, 260, 268, 271.

Bulgaristan Komünist Partisi, 33, 62, 64, 80, 87, 92, 94, 104, 126, 138.

Bulgaristan Türkleri, 48, 49, 54, 84, 114, 121, 122, 135, 140, 145, 202, 207, 214, 217, 250.

Bulgarlaştırma,15, 28, 37, 41, 44, 54, 62-64, 66-68, 80, 81, 83-90, 92-97, 103, 105, 111, 118, 130, 131, 136-138, 142-144, 146, 149, 150, 230, 268, 269.

Büyük Bulgaristan, 59, 96, 201, 202, 271.

Büyük Ülkü, 58, 59, 272.

C

Cuma-i Bala, 69, 78, 85, 86, 103.

Cunta, 153, 156, 157, 161, 177, 178, 194, 231, 243, 244.

Ç

Çiftçi Partisi, 53, 120, 216.

Çingene, 5, 36, 40, 51, 92, 119, 120, 133, 138, 139, 154, 156, 159, 163, 184, 192, 211.

D

Darıdere, 39, 69, 72-4, 78, 100, 103, 117, 123, 137, 138, 140, 148, 235.

Dedeağaç, 3, 73, 76, 152, 154, 160, 162, 165, 177, 178, 189, 225, 231, 234, 235, 238.

Deliorman, 13, 14, 39, 53, 85, 88, 91, 109, 113, 114, 140, 202, 250.

Dimetoka, 69, 74, 79, 152, 162, 165, 181, 233, 238.

Dobruca, 5, 8, 13, 14, 35, 39, 53, 85, 88, 91, 109, 139, 202, 205.

Dospat, 72, 79, 84, 86-88, 96, 98.

Doyran, 69, 74, 76, 103.

Dövlen, 69, 72-74, 87-89, 96, 98, 121, 123, 148, 230.

Drama, 69, 73, 74, 76, 86, 98, 99, 103, 166, 167, 170, 192, 237, 238.

E

Edirne, 9, 39, 42, 43, 45, 68, 70, 71, 73, 74, 107, 134-136, 193, 236, 238.

Elen, 27, 56, 158, 166, 168.

Ermeni, 7, 8, 17, 34-26, 119, 120, 154, 159, 160, 192, 225.

Eski Zağra, 22, 29, 66, 74, 78, 79, 89, 90, 115, 134.

Etnik-i Eterya, 59.

F

Fethi Okyar, 146, 147.

Filibe, 2, 3, 6, 9, 52, 63, 70, 73, 74, 78, 96, 99, 101-103, 107, 117, 131, 135, 138, 146, 230, 234.

Fuat Balkan, 237, 239.

G

Gagavuz, 36, 119, 120, 138, 159.

Garbî Trakya, 234, 235, 237.

Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi, 234, 237.

Genoside, 200.

Gümülcine, 3, 69, 73, 74, 77, 78, 98, 103, 117, 154, 160-162, 165-167, 169, 170, 171, 173, 175, 177, 178, 180, 182-185, 189-191, 196, 225, 231, 234, 238, 239, 243, 245, 247, 248, 264.

Gümülcine Türk Gençler Birliği, 161, 183, 184, 243, 247.

Göç Antlaşması, 83, 136, 216, 217.

Grek, 7, 12, 26, 27, 55.

H

Hak ve Özgürlükler Hareketi/HÖH, 115, 141-243.

Haymatlos, 173, 174.

Helen, 12, 26, 27, 51, 55-59, 155, 176, 189, 193, 228, 268, 269, 270.

Helenizm, 155, 176.

Helsinki, 154, 199, 200, 244.

Hıristiyan

Hıristiyanlaşma, 21, 36, 99.

Hıristiyanlaştırma, 7, 15, 31, 35, 62, 66, 70-72, 78, 95-99, 103, 104, 108, 130, 146, 212, 269, 271.

Hunlar, 7, 8, 21, 23.

İ

İbadet, 19, 29, 59, 79, 101, 102, 106, 107, 137-139, 206, 211, 212, 249.

İlirler, 7.

İkinci Dünya Savaşı, 41, 47, 93, 95, 129, 155, 185, 194, 206-208, 216, 218.

İsim değiştirme, 15, 41, 52, 83, 87, 91-93, 110, 111, 137-139, 142, 144, 265, 271.

İskeçe, 3, 60, 69, 117, 154, 161-163, 166, 173, 181, 183-185, 238, 243, 245, 246, 266.

İskeçe Türk Birliği, 161, 183, 243.

İslam, 8, 10, 15, 17, 23, 43, 54, 66, 69, 70-73, 82, 101-104, 106-108, 139, 161, 163, 165, 185, 204, 211, 212, 220, 221, 241, 250, 251.

İslamiyet, 8, 11, 14, 23, 29, 44, 90, 101, 104-107, 187, 213, 214, 235, 268.

J

Jirecek, 32.

Jivkov, 28, 30, 41, 125, 131, 145, 207, 208, 216, 240.

K

Kanitz, 16.

Kavala, 69, 76, 237.

Keltler, 7.

Kırcaali, 3, 14, 37, 48, 70-75, 77, 95, 107, 110, 114, 121, 123, 128, 134, 137, 138, 140-142, 144, 150, 190, 230, 231, 233-235, 240.

Kıpçak, 2, 7, 8, 9, 12, 14, 17, 18.

Kilise, 14, 24, 29, 44, 49, 50, 55, 59, 60, 64, 66, 68, 69, 70, 71, 77-79, 97, 98, 100-103, 106, 107, 117, 138, 146, 151, 164, 166, 196, 212.

Komünist parti, 47, 80, 83, 85, 92, 94, 104-107, 111, 113, 126, 144.

Komünizm, 45, 48, 53, 62, 95, 106, 115, 137, 175, 250, 263.

Kosova, 1, 2, 11.

Koşukavak, 69, 74, 98, 123.

Kumanca, 8, 18.

Kumanlar, 2, 7-12, 14, 16, 18, 36, 76, 270, 271.

Kumanova, 8, 9, 76.

Kuman-Peçenek, 9, 11.

Kuman Türkleri, 2, 8, 9, 10, 16, 219, 270, 271.

Kültür Antlaşması, 158, 162, 187, 218, 219,

L

Lofça, 2, 3, 6, 8, 15, 83, 116, 117, 128, 230, 234.

Londra Konferansı, 71.

Lozan, 57, 154, 157, 158, 160, 163, 168, 169, 174, 179-181, 183, 184, 186, 187, 189, 192, 214, 215, 218, 222, 223, 225-229, 240, 244.

Lozan Barış Antlaşması, 174, 180, 181, 187, 214, 226-228, 244.

M

Makedonya, 1-3, 5-11, 13, 14, 18, 26, 29, 35, 55, 57, 62, 70, 71, 74, 83, 85, 87, 88, 97-99, 129, 130, 192, 201, 205.

Manastır, 2, 232.

Megali İdea, 57-60, 218, 220.

Mehmet Emin Ağa, 182.

Merkez Komite, 33,62, 80, 85, 92, 125, 138.

Mestanlı, 70, 74, 123, 141, 142.

Mezalim, 66, 68, 73, 78, 99, 103, 146, 147, 193, 233.

Mezarlık, 14, 80, 106, 140, 164, 169, 211, 212, 223, 228, 261, 263, 268.

Millî, 7, 8, 11, 14, 17, 18, 23, 27, 31, 43, 46, 50, 53, 54, 57, 69, 71, 80, 91, 94, 96, 105, 106, 110, 118, 121, 122, 126, 127, 130, 139, 147, 155, 157-159, 163, 187, 198, 199, 200, 205, 210,

217, 222, 225, 230, 232, 234-236, 239, 240, 241, 250, 266-270, 272.

Millî Kimlik, 139, 157.

Milliyetçilik, 12, 26, 49, 59, 151, 161, 210.

Mustafa Kemal, 146, 147.

Müftülük, 49, 178, 180, 181.

Müslüman, 3-6, 9, 11-18, 20, 21, 23, 25, 28-35, 37-41, 43, 44, 53, 55, 57-62, 64-72, 74-81, 86, 89, 92-95, 97-101, 103-106, 108, 109, 115, 117, 121, 128-131, 133, 137-139, 145, 146, 148, 151-158, 162-165, 168, 169, 171, 176, 178-182, 186-190, 192, 195, 202-204, 206, 210-214, 220, 221, 223, 224, 226-228, 232, 233, 243, 247-249, 258, 260, 261, 263, 265, 267, 269.

Müslüman Bulgar, 15, 21, 25, 33, 64, 94, 97, 103, 105, 117.

Müttefiklerarası Batı Trakya Hükümeti, 231.

N

Neuilly, 199, 201, 205, 206, 214, 215, 225, 231, 238.

Nevrokop, 2, 8, 67, 69, 73, 74, 86, 87, 89, 99, 103, 121, 123, 146, 148, 237, 238, 242, 243.

Nüfus, 4-6, 26, 28, 33-35, 37-43, 53, 61, 65, 67, 72-74, 89, 93, 95, 119, 123, 129, 130, 134, 154, 156, 158-162, 168, 169, 174, 192, 193, 195, 225, 232, 236, 242, 247, 248.

O

Ogur, 21, 23, 25.

Oğuz, 16, 18, 255.

Ortodoks, 17, 22-25, 27, 32, 34, 35, 42, 44, 50, 61, 80, 91, 96-98, 103, 137, 156, 172, 180, 195, 228.

Osmanlı Devleti, 1, 10, 13, 15, 17, 20, 24, 27, 29, 32, 38, 39, 42, 43, 49, 50, 52, 58, 59, 68, 71, 74, 75, 96, 129, 146, 147, 158, 159, 168, 197, 198, 201, 203, 204, 210, 230-234, 236, 268.

Osmanlı-Rus Savaşı, 28, 34, 42, 52, 61, 64, 67, 69, 116, 119, 129, 152.

Oturma Sözleşmesi, 214, 215.

Ö

Özel Pedagoji Akademisi, 188-190.

P

Panslav, 24, 39, 42-44, 52, 230.

Papaz, 44, 78, 100, 109, 151.

Paşmaklı, 3, 62, 64, 69, 72-74, 86, 87, 94, 95, 101, 103, 105, 107, 110, 117, 123, 124, 138, 148.

Peçenek, 8, 9, 11.

Petriç, 69, 99, 103, 123.

Pirin, 3, 6, 8, 9, 10, 13, 14, 62, 63, 70, 71, 74, 83, 85, 87, 88, 97.

Plebisit, 149, 231, 239.

Politbüro, 33, 40, 62, 63, 125.

Pomak, 2-6, 8-21, 28-33, 35-38, 40, 45, 47, 48, 52, 54-58, 61-66, 68-74, 77-81, 83-90, 92-106, 108, 109, 117-121, 123-127, 129-131, 133, 134, 138-140, 146-149, 152-156, 159, 160, 162, 163, 175-178, 184-189, 192, 197, 211-213, 228-232, 234, 238-243, 249-267, 269-272.

Pomakça, 14, 15, 19, 55-57, 188, 270.

Pomak Dili, 18, 19, 56, 270.

Pomak Kimliği, 156, 270.

Pomak Türkleri, 2-6, 9-16, 18-21, 25, 31, 33, 35, 37, 45, 47, 48, 52, 54-57, 61-65, 67-71, 73, 74, 78-80, 84, 85, 87, 89, 90, 93-97, 101-103, 105, 109, 117, 121-123, 126, 130, 140, 145-149, 152, 159, 163, 175, 176, 178, 185, 188, 192, 214, 230, 231, 234, 238-241, 249-253, 255-259, 261-263, 265-272.

R

Razgrad, 3, 39, 135, 141, 145.

Razlık, 69, 77, 98, 99, 121.

Rodop, 2, 3, 11, 14, 17, 31, 32, 39, 47, 51, 53, 71, 73, 74, 80, 84-87, 89, 97, 104, 105, 109, 115, 123, 130, 149, 177, 180, 183, 184, 202, 230-234, 239, 243, 346, 258, 266, 269, 270.

Rodop Dağları, 3, 11, 47, 71, 177, 231, 239, 266.

Rodina, 94, 95, 105, 106.

Rum, 3, 12, 17, 26, 27, 36, 50, 58, 59, 70, 72-75, 119, 153, 158, 159, 160, 163, 164, 167-171, 179, 187, 190, 193, 203, 207, 225, 226, 228, 239, 247, 269.

Rumeli, 33, 35, 39, 43, 52, 65, 67, 68, 77, 79, 96, 102, 115-117, 129-131, 201-203, 230, 233, 271.

Rus, 2, 8, 15, 24, 26-28, 33, 34, 36, 39, 42-45, 49, 50, 52, 61, 64-67, 69, 73, 78, 114-116, 119, 129, 132, 134, 152, 210, 230, 232-234, 268, 269.

Rusçuk, 74, 115, 116, 121, 128, 134, 140, 142, 240, 271.

Rusya, 21, 27, 42, 44, 49, 64, 127, 153, 168, 201, 207, 210, 230.

S

Sadık Ahmet, 182, 246-248.

Selanik, 39, 117, 181, 182, 189, 190, 195, 232.

Selvi, 2, 12, 15, 83, 95, 234.

Sevr, 180, 221-224.

Silistre, 48, 74, 116, 142, 271.

Sinod meclisi, 73, 97-99.

Slav, 7, 8, 16-18, 20-23, 25, 39, 43, 44, 47, 49, 53, 54, 56, 63, 72, 80, 83, 84, 89, 93, 104, 128, 138, 141, 230, 256, 268-270.

Slavlaşma, 1, 8, 12, 22, 25, 44, 49, 63, 141, 149, 269.

Sofya, 8, 9, 28, 30, 41, 49, 54, 80, 99, 107, 116, 128, 135, 141, 146, 147, 178, 204, 208, 211, 213.

Soykırım, 1, 2, 63-65, 80, 91, 146, 156, 198-200, 220, 271.

Ş

Şarki Rumeli, 33, 39, 52, 96, 117, 202, 230, 233.

Şumnu,36, 39, 91, 107, 115, 120, 121, 124, 128, 134, 137, 140, 142, 144, 190, 211, 240.

T

Tatarpazarcık, 2, 72, 73, 85, 86, 230.

Tek Millet, 33, 34, 43, 52-54, 132, 138, 269, 271.

Tekirdağ, 147.

Todor Jivkov, 28, 41, 125, 131, 216, 240.

Torbeş, 3, 6, 7, 9, 11, 12, 16.

Traklar, 7, 12, 56, 270.

Trakya,1-4, 6-9, 11, 13, 14, 17, 35, 51, 53, 54, 56-60, 68, 70-72, 74, 75, 85, 95, 98, 99, 101, 123, 130, 138, 153-165, 167-173, 175, 177-195, 205, 215, 218-221, 223-240, 243, 244, 246-248, 263, 266, 268, 270.

Tuna, 8, 9, 11, 18, 23, 39, 42, 43, 45, 52, 53, 65, 115, 131, 141, 232, 249.

Türk ahalisi, 28.

Türk azınlığı, 11, 28, 40, 47, 49, 54, 62, 83, 125, 126, 131, 132, 136, 137, 151, 153, 154, 156, 157, 158, 161, 167, 169, 173, 178, 181-183, 185-187, 192, 195, 199, 201, 209, 215, 216, 220, 224, 240, 247, 248.

Türk-Müslüman, 12, 31, 188, 213, 232, 248.

Türkçe, 6, 14-16, 18, 19, 22-24, 36, 47, 54, 60, 72, 81, 83, 107-116, 191, 211, 213, 215, 221, 235, 240, 241, 243, 268, 270, 271.

Türkiye, 1, 2, 28, 37, 43, 51, 53, 58, 64, 90, 114, 122, 128, 130, 131, 133-136, 139, 140, 142, 143, 145, 149, 157, 158, 160, 162, 168, 180, 185, 186, 189, 190, 192, 198, 199, 206-209, 214-216, 218, 219, 225, 230, 238, 240, 270.

Türklük, 21-23, 25, 28, 31, 44, 62, 86, 90, 91, 105, 114, 140, 156, 161, 214, 248, 269.

U

Uzlar, 7, 8, 16.

V

Vaftiz, 66, 70, 71, 77, 99, 100, 101, 103, 109.

Vardar, 3, 6, 8-10, 14, 164, 205.

Vatandaşlık Kanunu, 133, 172, 174, 194.

Y

Yasak Bölge, 60, 82, 141, 156, 175-178, 247, 268, 271.

Yukarı cuma, 3.

Yunan, 7, 12, 16, 20, 21, 25-27, 32, 49-51, 55-60, 79, 120, 130, 152, 154-165, 167-193, 195, 196, 200, 218-220, 222-227, 231, 234, 237-240, 243, 244, 246-248, 268, 269, 271.

Yunan hükümeti, 157, 160, 163, 164, 169, 170, 178-180, 193, 227, 247, 248.

Yunanca, 16, 24, 27, 55, 56, 59, 60, 165, 187, 188, 191, 220.

Yunanistan, 1-5, 12, 18, 20, 21, 25-27, 51, 55-60, 68, 70, 74, 86, 130, 148, 152-164, 167-169, 171, 172, 174-189, 190, 191, 193-195, 200, 201, 205, 207, 210, 218-223, 225-229, 234, 237-240, 243, 244, 247, 250, 268, 271.

Yunanlaştırma, 55, 152, 168, 177, 190, 229, 268.

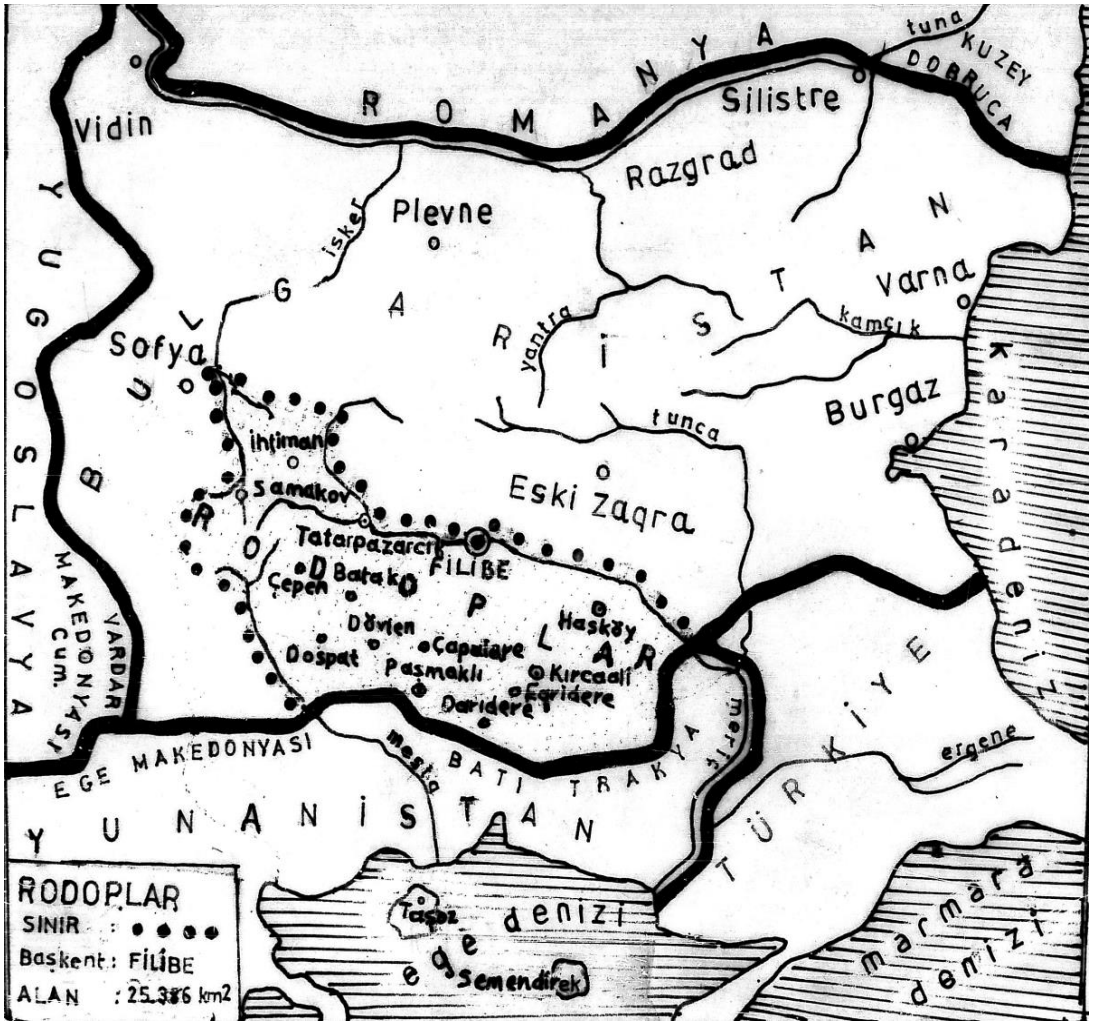
Z

Zağra, 22, 29, 66, 74, 78, 89, 90, 115, 134, 138, 140, 271.

Zorla Hıristiyanlaştırma, 7, 96, 99, 130, 269, 271.

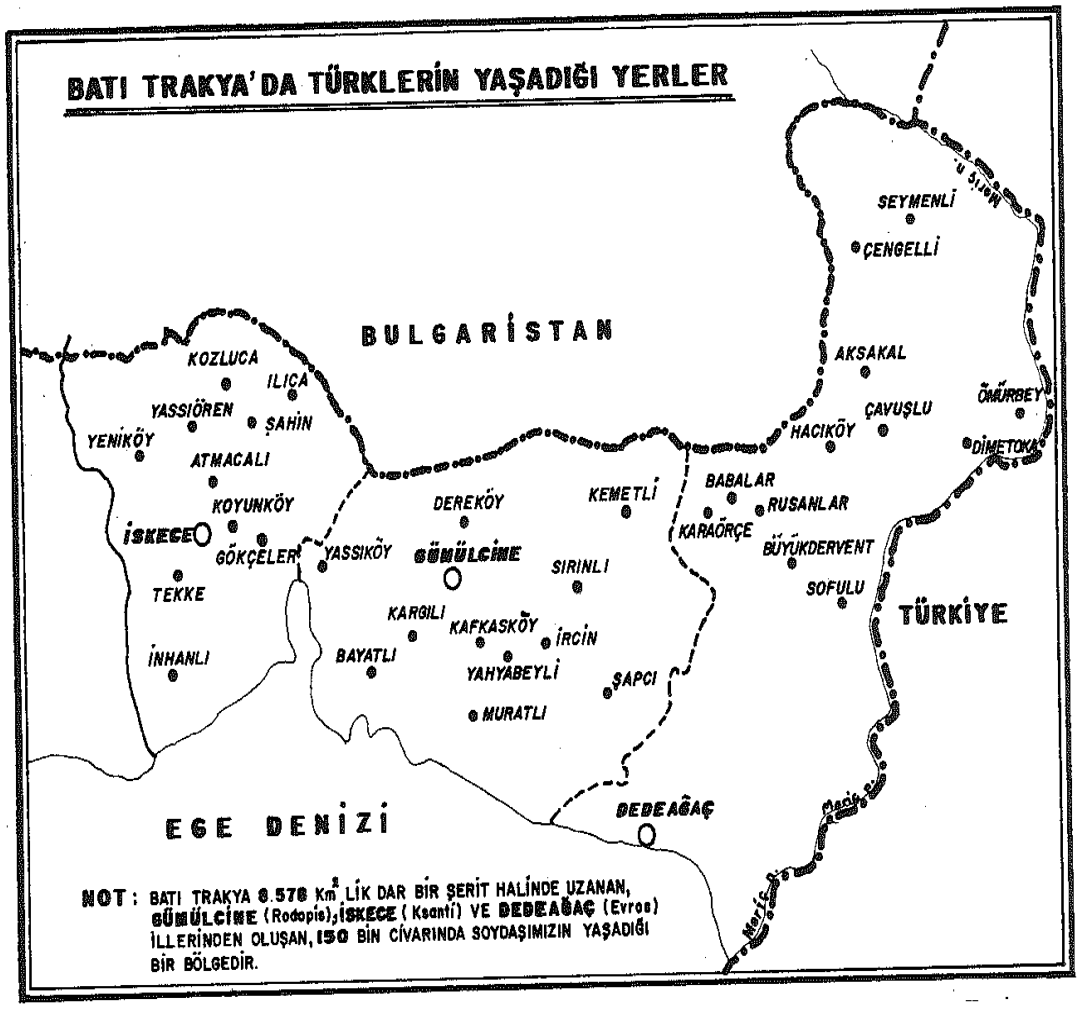
EKLER

Ek 1- Rodop Bölgesi[1019]

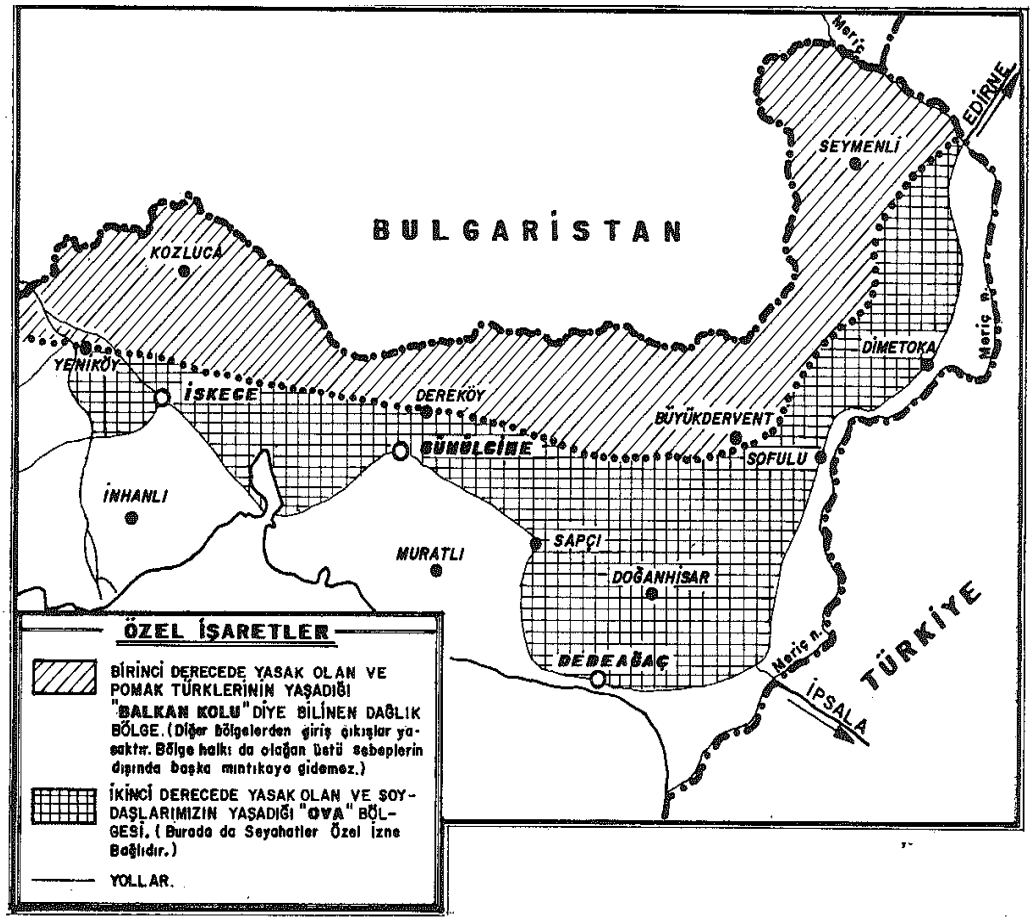
[1019] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 130; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 194.

Ek 2- Batı Trakya'da Türkler'in yaşadığı yerler[1020].

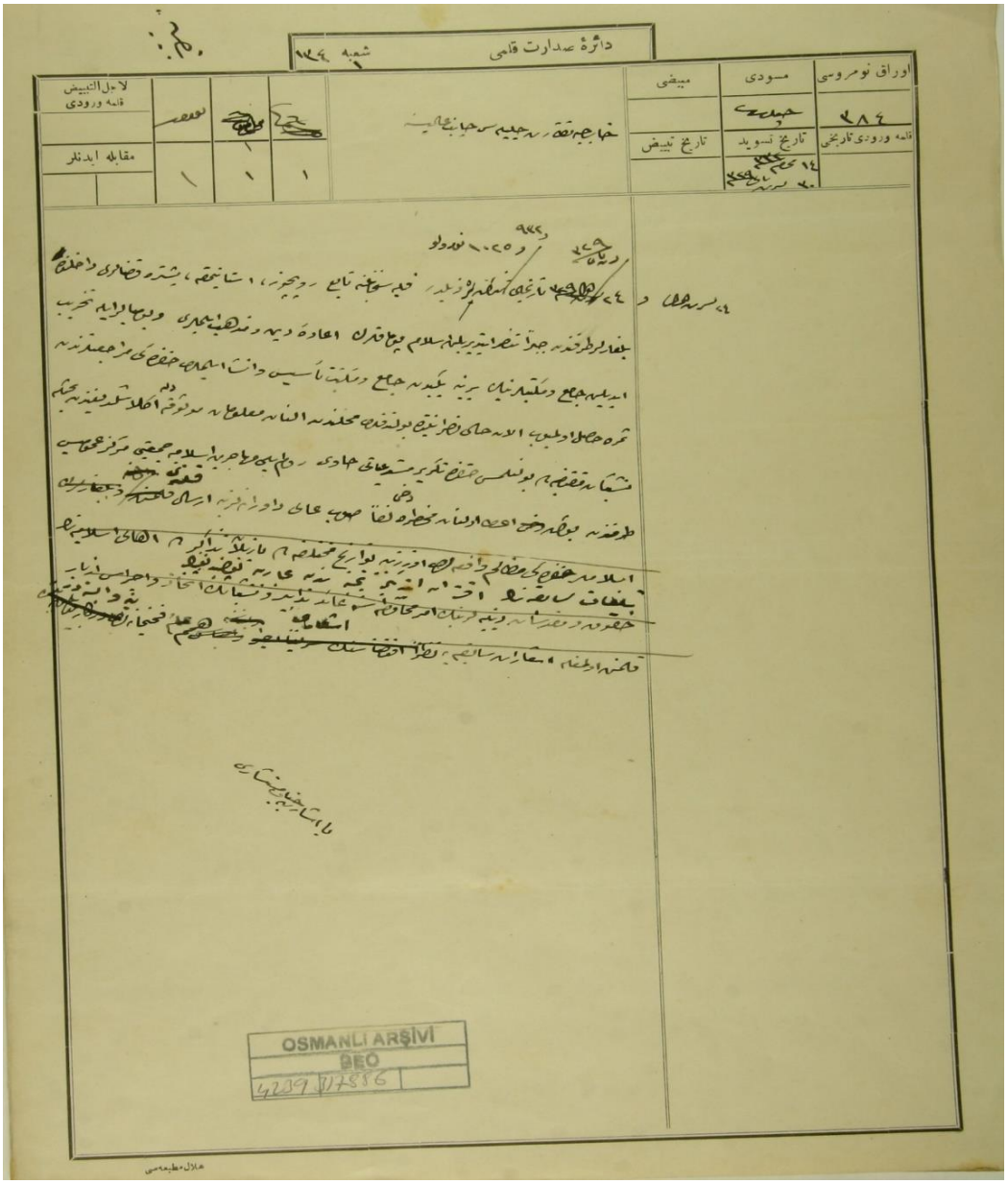
[1020] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 645.

Ek 3- 133 Türk köyünü kapsayan Batı Trakya'daki 'Yasak Bölge'[1021].

[1021] İlker Alp, "Batı Trakya…", s. 652.

Ek 4- a) Bulgarlar'ın Hıristiyanlaştırdığı Pomaklar'ın İslamiyet'e dönme, cami, okul inşa isteklerinin kabul görmediğine dair belge[1022].

[1022] BOA, *BEO*, nr. 4239/317886, 14 M 1332.

Ek 4- b) Ek 4- a)'nın transliterasyonu

Dâire-i Sadâret Kalemi Şu’be 1 134

Evrâk Numarosu 384 Müsevvidi Halil Mübeyyizi

Kâleme vürûdu tarihi Tarih-i tesvîd 14 Muharrem sene 332 20 Teşrîn-i Sânî sene 329 Târih-i tebeyyüz

Hâriciye Nezâret-i Celîlesi Cenâb-ı Âlî’sine

Li-ecl’i’t-tebbüyyüz kaleme vürûdu

Mukâbele idenler

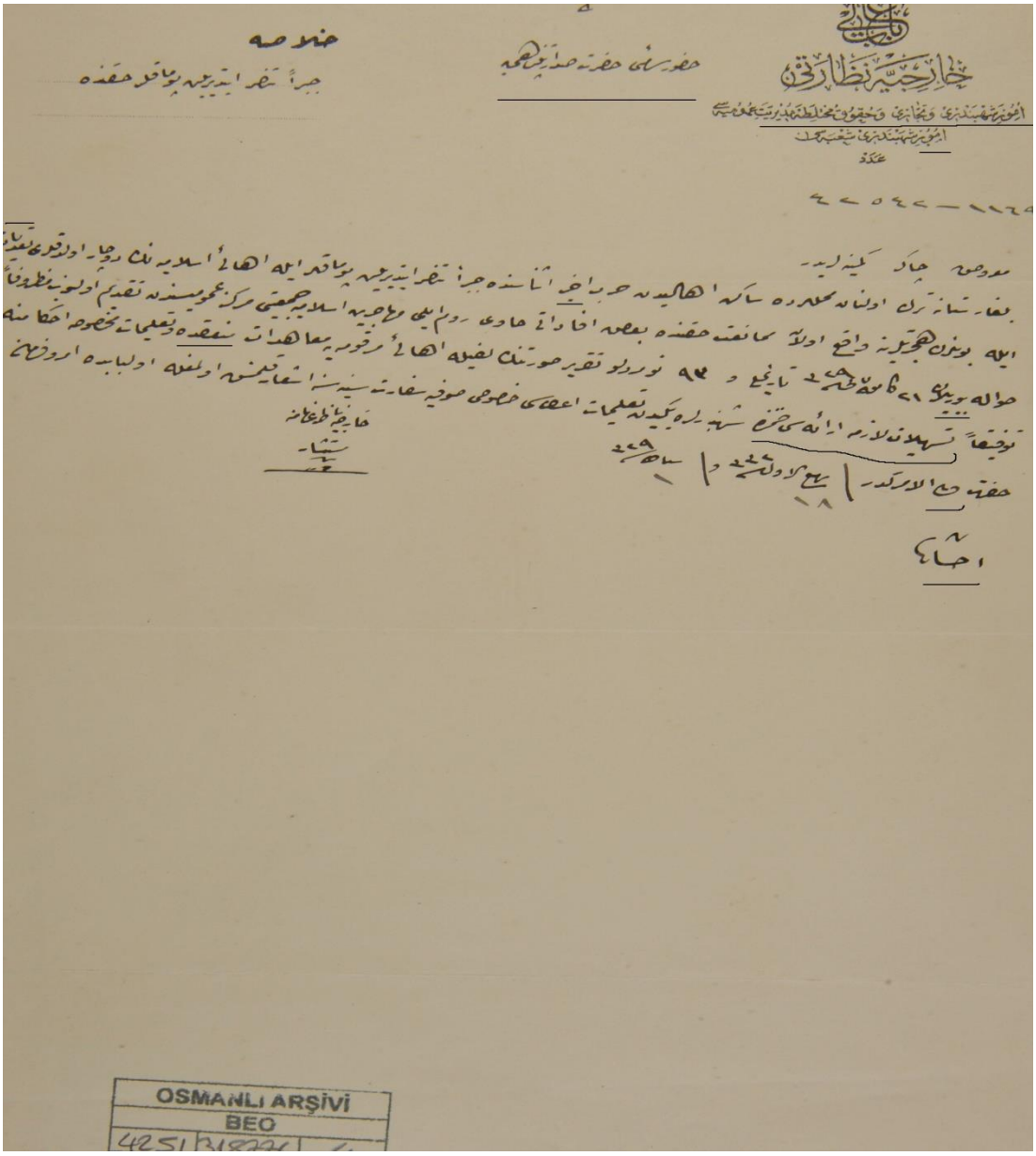
24 Teşrîn-i Evvel ve

Teşrîn-i Sânî sene 329 ve 932 ve 1025 numarolu

24 Teşrîn-i Evvel sene 329 târihli tezkirelerin zeylidir. Filibe Sancağı’na tâbi’ Ropçoz, İstanika, Peştere kazâları dâhilinde Bulgarlar tarafından cebren tenassur itdirilen İslam Pomakların iâde-i din ve mezheb eylemeleri ve Pomaklar ile tahrîb idilen câmi’ ve mekteblerinin yerine yeniden câmi’ ve mekteb te’sîs ve inşâ eylemeleri hakkındaki mürâca’atlarından semere hâsıl olmayub el’ân hâlî Nasrâniyyetde bulundukları mahallinden alınan ma’lûmât mevsûkadan anlaşıldığından bahsle müteşebbüsât mukteziyyede bulunması hakkında tekrir-i müstedi’yâtı hâvî Rum-ili muhâcirîn-i İslamiye Cemiyeti Merkez-i Umûmîsi tarafından bugün i’tâ olunan muhtıra dahî lef’en savb-ı âlî davrananların irsâli kılındı ve Bulgarların İslamlar hakkındaki mezâlim vâkı’aları üzerine tevârih-i muhtelifede yazılan tezâkirde ahâlî-i İslamiyenin teblîgât-ı sabıkanın iktirân itdirince neticeisinden i’bâret bulunduğunun Hukûk ve mukaddesât-ı diniyyelerinin emr-i muhafazasına â’id tedâbir müteşebbü’âtın ittihâz ve icrâsı ezbâr kılınmış olmağla iş’ârât-ı sabıkaya nazaran iktizâsının iş’ârı himem-i ilm-i fehimmiyânelerine yine isteriz.

Bâ –işâret-i cenâb-ı müsteşârı

Ek 5- a) Bulgarlar'ın idaresinde olan Ahi Çelebi kazasında Pomaklar'a yapılan baskıların kaldırılması için girişimlere dair belge[1023].

[1023] BOA, *BEO*, nr. 4251/318774, 22 S 1332.

Ek 5- b) Ek 5- a)'nın transliterasyonu

Bâb-ı Âlî

Hâriciye Nezâreti

Umûr-ı Şehbenderi ve Ticâriye ve Hukûk-ı Muhtelita Müdîriyet-i Umûmiyesi

Umûr-ı Şehbenderi Şu'besi

Aded

42542-1169

Huzûr-ı Sâmî Hazret-i Sadâret-penâhiye

Hulâsa

Cebren Tenassur İtdirilmiş Pomaklar Hakkında

Ma'rûz-ı Çâker-i kemîneleridir

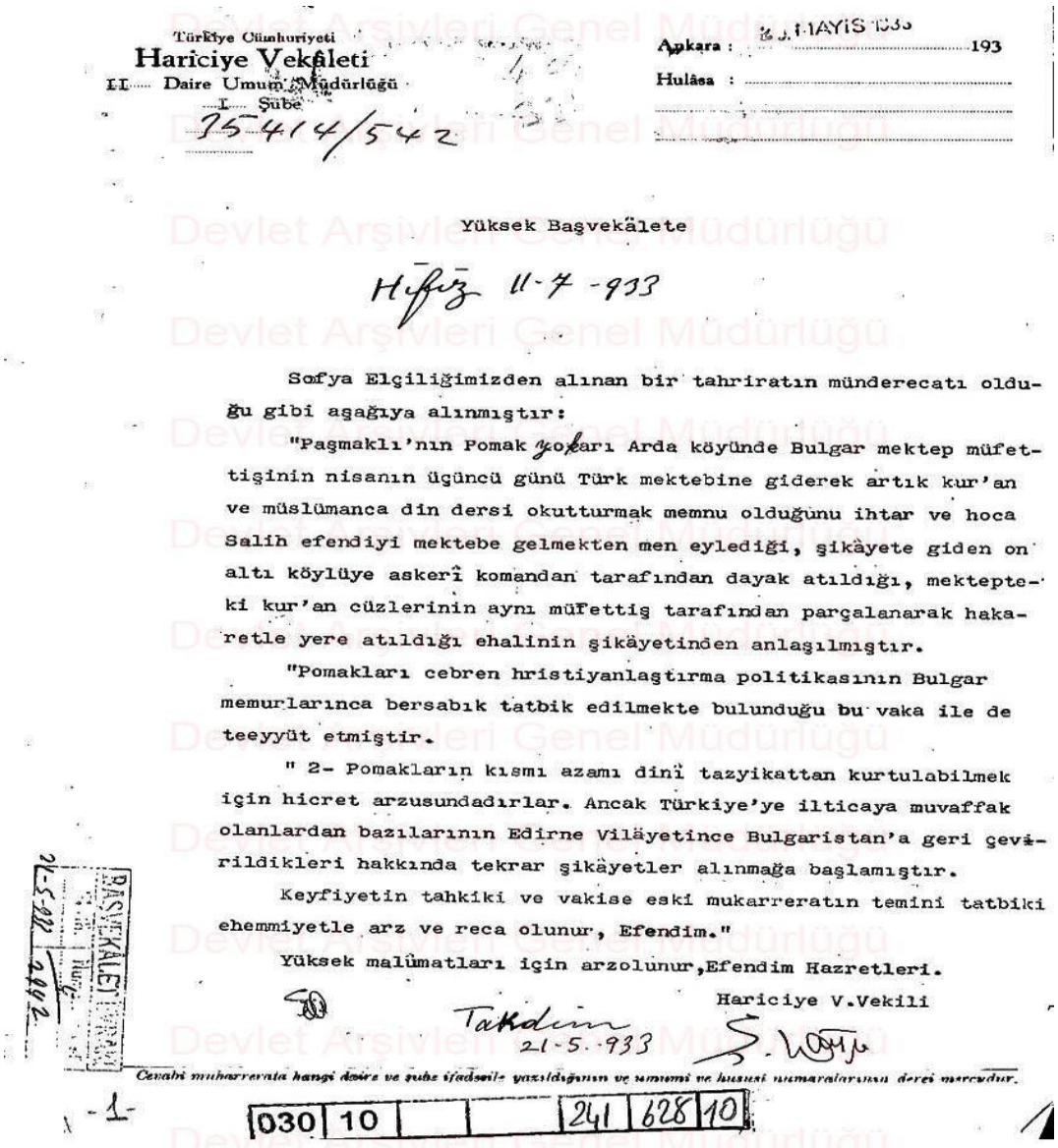
Bulgaristan'a terk olunan mahallerde sâkin ahâlîden harb-i icrâ? esnâsında cebren tenassur itdirilmiş Pomaklar ile ahâlî-i İslâmiyenin düçâr oldukları ta'addiyâd ile bunların hicretlerine vâki' olan mümâna'at hakkında ba'z-ı ifâdâtı hâvî Rum-ili Muhâcirîn-i İslamiye Cem'iyeti Merkez-i Umûmiyesi'nden takdîm olunub mazrûfen havâle buyurulan 21 Kânûn-ı Sânî sene 329 Tarihli ve 93 Numarolu Takrîr sûretinin lef'iyle ahâl-i merkûmeye mu'âhedât-ı mün'akde ve ta'lîmât-ı mahsûsa ahkâmına tevfîk'an teshîlât-ı lâzime irâesi zımnında şehbenderlere yeniden ta'lîmat-ı i'tâsı Husûsî Sofya Sefaret-i Seniyyesi'ne iş'âr kılınmış olmağla ol-bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 18 Rebi'ü'l-evvel sene 332 ve Fî 1 Şubat sene 329

Hâriciye Nezâreti Nâmına

Müsteşâr

Ek 6- Bulgar Hükümeti'nin Pomaklar'ı Hıristiyanlaştırma politikaları ile ilgili belge[1024].

Türkiye Cümhuriyeti
Hariciye Vekâleti
II Daire Umum Müdürlüğü
I Şube
95414/542

Ankara : 8 MAYIS 1933 193
Hulâsa :

Yüksek Başvekâlete

Hüfuz 11-7-933

Sofya Elçiliğimizden alınan bir tahriratın münderecatı olduğu gibi aşağıya alınmıştır:

"Paşmaklı'nın Pomak yoları Arda köyünde Bulgar mektep müfettişinin nisanın üçüncü günü Türk mektebine giderek artık kur'an ve müslümanca din dersi okutturmak memnu olduğunu ihtar ve hoca Salih efendiyi mektebe gelmekten men eylediği, şikâyete giden on altı köylüye askerî komandan tarafından dayak atıldığı, mektepteki kur'an cüzlerinin aynı müfettiş tarafından parçalanarak hakaretle yere atıldığı ehalinin şikâyetinden anlaşılmıştır.

"Pomakları cebren hristiyanlaştırma politikasının Bulgar memurlarınca bersabık tatbik edilmekte bulunduğu bu vaka ile de teeyyüt etmiştir.

" 2- Pomakların kısmı azamı dinî tazyikattan kurtulabilmek için hicret arzusundadırlar. Ancak Türkiye'ye iltica ya muvaffak olanlardan bazılarının Edirne Vilâyetince Bulgaristan'a geri çevrildikleri hakkında tekrar şikâyetler alınmağa başlamıştır.

Keyfiyetin tahkiki ve vakise eski mukarreratın temini tatbiki ehemmiyetle arz ve reca olunur, Efendim."

Yüksek malûmatları için arzolunur, Efendim Hazretleri.

Hariciye V.Vekili

Takdim
21-5-933

24-5-933 BAŞVEKÂLET

Cevabi muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazılacağının ve ummumi ve hususi numaralarının derci mercudur.

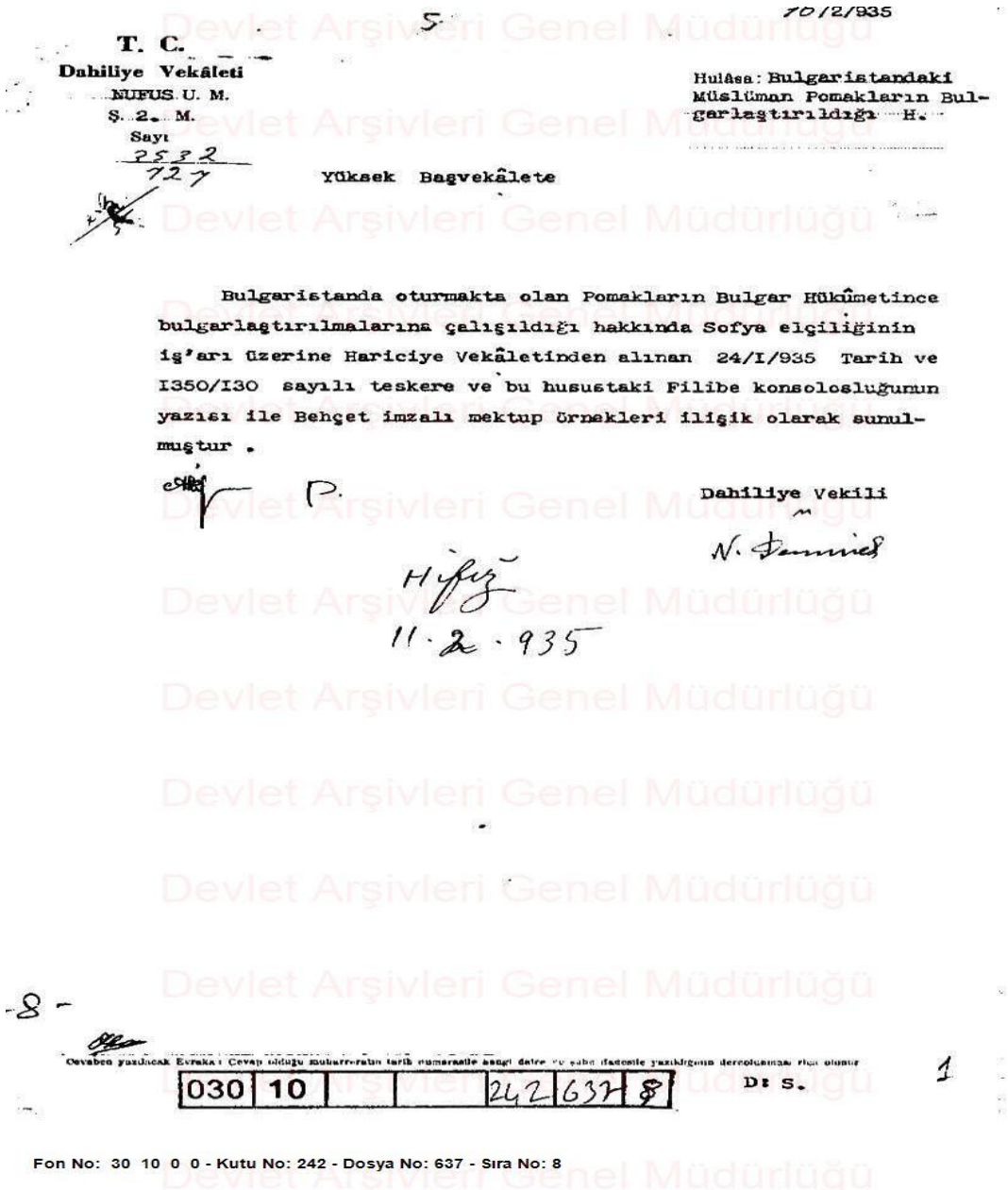
-1-

030 | 10 | | | 241 | 628 | 10

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 241 - Dosya No: 628 - Sıra No: 10

[1024] BCA, Dosya: 426331, Fon: 30.10.0, nr. 241.628, 20.5.1933.

Ek 7- a) Bulgaristan'daki Pomaklar'ın Bulgar hükümetince Bulgarlaştırılmaya çalışıldıklarına dair belge[1025].

5

10/2/935

T. C.
Dahiliye Vekâleti
NUFUS U. M.
Ş. 2. M.
Sayı
2532
727

Hulâsa: Bulgaristandaki Müslüman Pomakların Bulgarlaştırıldığı H.

Yüksek Başvekâlete

Bulgaristanda oturmakta olan Pomakların Bulgar Hükûmetince bulgarlaştırılmalarına çalışıldığı hakkında Sofya elçiliğinin iş'arı üzerine Hariciye Vekâletinden alınan 24/I/935 Tarih ve I350/I30 sayılı teskere ve bu hususdaki Filibe konsolosluğunun yazısı ile Behçet imzalı mektup örnekleri ilişik olarak sunulmuştur.

P.

Dahiliye Vekili
N. Demirel

Hıfzı
11.2.935

-8-

Cevaben yazılacak Evrakın Cevap olduğu Müharrerâtın tarih numarasile kısaca mevzuu daire ve şube ifadesile yazılmasının dereceleriyle rica olunur

030	10			242	637	8

D: S.

1

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 242 - Dosya No: 637 - Sıra No: 8

[1025] BCA, Dosya: 426612, Fon: 30.10.0., nr. 242.637.8, 10.2.1935, s. 1.

Ek 7- b) [1026]

Hariciye Vekâleti İkinci daire Umum Müdürlüğü
24 Kanunsanı 935 tarih ve 1350/130 sayılı
tezkeresi örneği.

İçişler Bakanlığına

Filibe konsolosluğundan Sofya elçiliğine ve bir örneği de bilgi için bakanlığınıza irsal edilmiş olan sureti bitişik tahrirat muhteviyatı hakkında Sofya elçiliğinizin mütalaası sorulmuştu. Mezkûr elçilikten bu hususta alınan yazı örneği aynen aşağıya sunulmuştur

"Bulguristanda oulunan Türkler ve Pomaklara karşı "Yapılan taz yıkat hakkında Hariciye Nezareti nezdinde yapılmak"ta olan teşebbüsler peyderpey Vekâleti Celilelerine arzolunmak"tadır.

"Her nekadar son günlerde Bulgar Hariciye Nazırı "Zeneuimatbuatına vukubulan beyanatında Pomakların Bulgarlaş "tırılması hususunda Bulgar Hükûmetine istinad edilen efal ve harekâtı tekzib edilmekte ise de hakikatı halde Pomakların Bulgar- "laştırılmasına çalışmaktan feragat edilmemiştir.

"Bu maksada vasıl olmak için başlıca mekteblerde faaliyet gösterilmektedir. Hükûmet tarafından ekalliyet mekteb"lerine vukubulan pekcüzî miktardaki yardım buhran vesilesile "kesildiği gibi pomaklarda son drece fakır olmaları hasebile "kendi aralarında para toplayarak muallim tutmaktan aciz bulundukla/ından Pomak çocukları Bulgar ibtidaî mekteblerine devam etmek mecburiyetinde kalmaktadırlar.

"Pomakların dinî bir taassup kisvesi altında Türk "Camiasına olan merbutiyetleri, Bulgarların kendilerini bulgarlaştırmak "Hususunda sarfettikleri gayretin müsbet bir netice vermesine "mani olduğu kadar elçilikçe zaman zaman yapılmakta olan teşebbusler de Bulgar Hükûmetini bunları bulgarlaştırmak hususunda "ihtiyat ve korku ile harekete sevketmektedir. Ancak bulgar "ların bunlar üzerindeki her türlü tasallut ve tazyiklarını tema "mile bertaraf etmek'ya katî bir tehdit ile veyahud bulgaris 2

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 242 - Dosya No: 637 - Sıra No: 8

[1026] BCA, Dosya: 426612, Fon: 30.10.0., nr. 242.637.8, 10.2.1935, s. 2.

Ek 7- c) [1027]

(2)

"tanın Türkiye ile samimî surette dost olmak ihtiyacında bulun-
"ması ile kaimdir.Halihazırda ise birinci şıktan ziyade ikin-
"cinin husul bulması hükûmetimizin takıb etmekte olduğu umumî
"siyasete daha muvafık olduğundan Bulgaristandaki Türk ekalli-
"yet hukukunun tam olarak tahakkuku,dostluk siyasetinin müsbet
"ve fiilî bir şekilde teessüsü suretile temin edilmek icabeder
"Bu yolda sarfı mesai edilmekte olduğu malûmu devletleridir."
bilgileri için sunulmuş olan bu malumat hakkında bakanlığınızın ne düşündüklerinin bildirilmesini dilerim.

F.Z.

Hariciye Bakanlığı V.
okunamadı

aslının aynıdır.
6/2/935

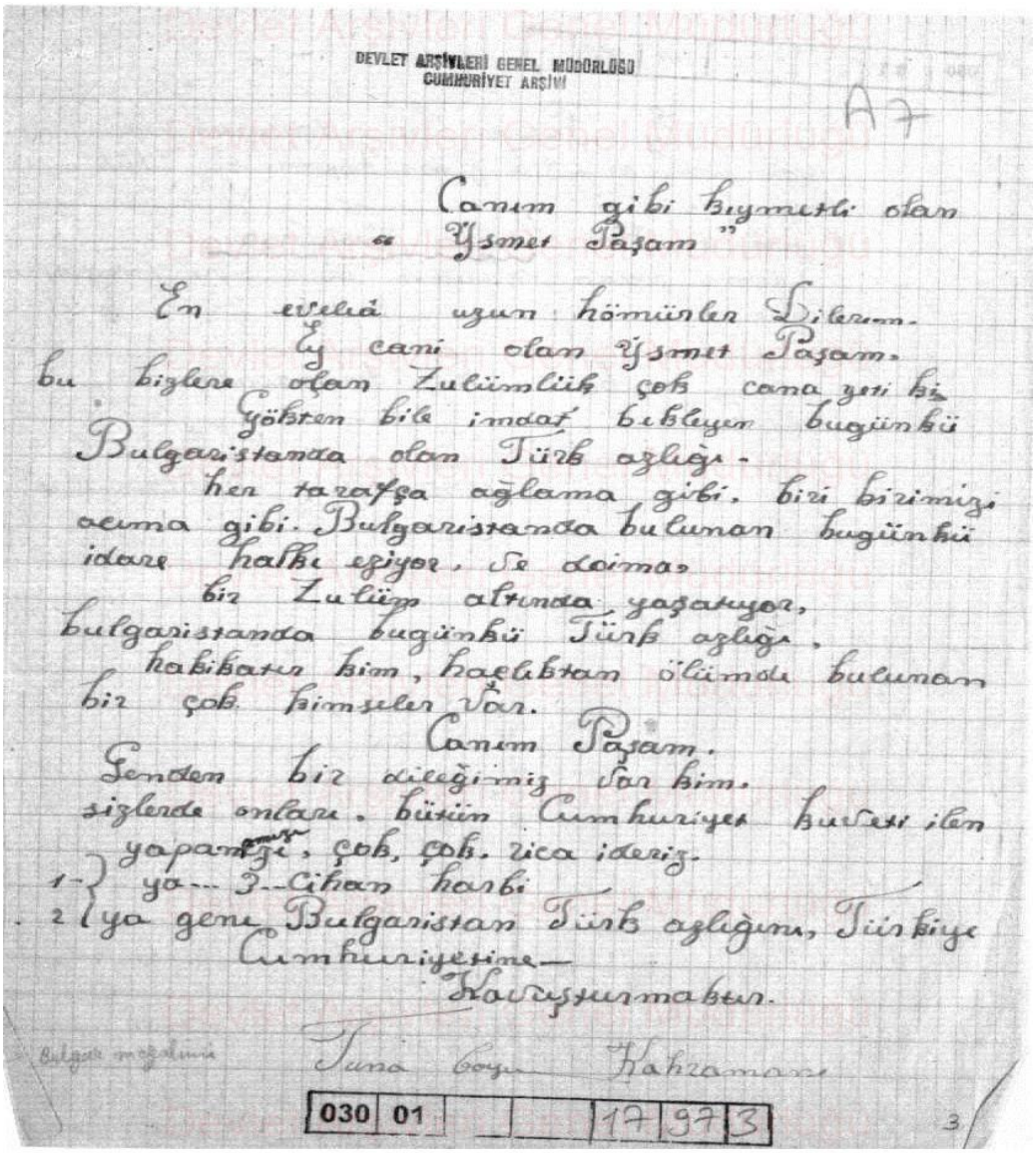
030 | 10 | | | 242 | 637 | 8

3

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 242 - Dosya No: 637 - Sıra No: 8

[1027] BCA, Dosya: 426612, Fon: 30.10.0., nr. 242.637.8, 10.2.1935, s. 3.

Ek 8- Bulgaristan'daki Türk azınlıktan gelen bir mektup[1028].

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

A7

Canım gibi kıymetli olan
"İsmet Paşam"

En evvelâ uzun hâmünler dilerim.
Ey cani olan İsmet Paşam.
bu bizlere olan Zulümlük çok cana yeti biz
Yöbten bile imdat bekleyen bugünkü
Bulgaristanda olan Türk azlığı.
her taraftşa ağlama gibi. bizi bizimiz
acıma gibi. Bulgaristanda bulunan bugünkü
idare halkı eziyor, Se daima,
bir Zulüm altında yaşatıyor,
bulgaristanda bugünkü Türk azlığı.
hakikatın kim, haçlıktan ölümde bulunan
biz çok kimseler Var.
Canım Paşam.
Senden biz dileğimiz Var kim.
sizlerde onları. bütün Cumhuriyet kuvveti ile
yapamazsı, çok, çok. rica ideriz.
1- } ya... 3.-Cihan harbi
2 } ya gene Bulgaristan Türk azlığını, Türkiye
Cumhuriyetine—
Kavuşturmaktır.

Bulgar mezalimi — Tuna boyu — Kahramanı

030 01 17 97 3

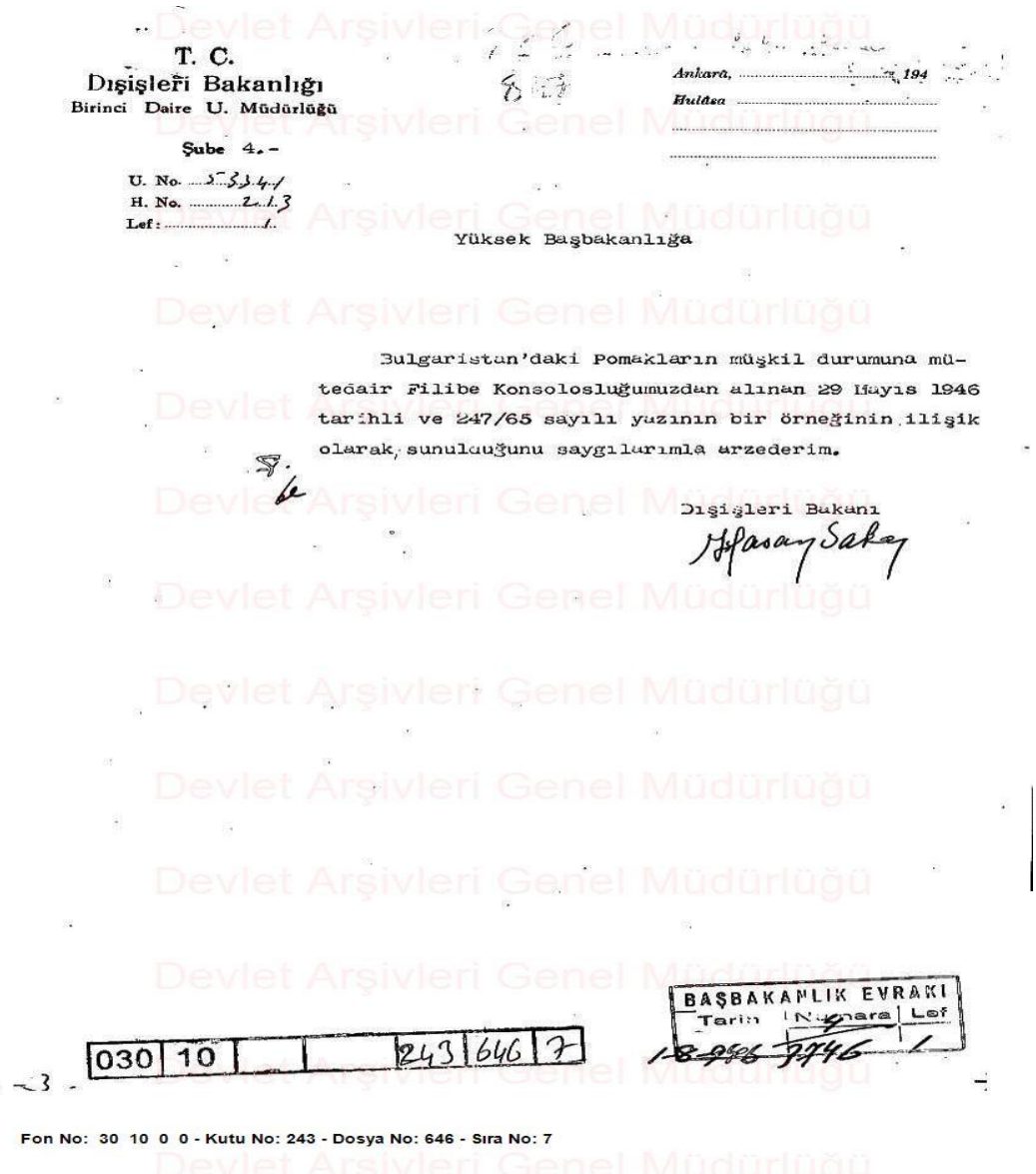
3

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 17 - Dosya No: 97 - Sıra No: 3

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

[1028] BCA, Dosya: A8, Fon: 30.1.0.0, nr. 17.97.3, 12.6.1946.

Ek 9- a) Bulgar hükümetinin Pomaklar'ı Bulgarlaştırmaya çalıştığına ve göçe zorladığına dair belge[1029].

T. C.
Dışişleri Bakanlığı
Birinci Daire U. Müdürlüğü
Şube 4.-
U. No. 5333.4/1
H. No. 2.1.3
Lef: 1

Ankara, ... 194
Hulâsa

Yüksek Başbakanlığa

Bulgaristan'daki Pomakların müşkil durumuna mütedair Filibe Konsolosluğumuzdan alınan 29 Mayıs 1946 tarihli ve 247/65 sayılı yazının bir örneğinin ilişik olarak sunulduğunu saygılarımla arzederim.

Dışişleri Bakanı
Hasan Saka

BAŞBAKANLIK EVRAKI
Tarih | Numara | Lef
18.9.46 | 5746 | 1

030 | 10 | | | 243 | 646 | 7

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 243 - Dosya No: 646 - Sıra No: 7

[1029] BCA, Dosya: 426847, Fon: 30.10.0, nr. 243.646.7, 1.8.1946, s. 1.

Ek 9- b) [1030]

Filibe Konsolosluğundan alınan
29 Mayıs 1946 tarih ve 247/65 sayılı yazının
örneğidir.

Bulgaristan'da bugünkü Vatan Cebhesi idaresi erke geldikten sonra, bütün azlıklar için olduğu gibi, Pomaklara da hayat hakkı verileceği tantanalı suretlerle ilân edilmiş olmasına rağmen fiiliyatta bunların durumlarında salâha doğru her hangi bir değişiklik vukua gelmediğini ve bulgarların (Müslüman Bulgarlar) adını taktıkları bu biçareleri temsil için eskisi gibi faaliyette bulunmağa devam ettiklerini evvelce arzetmiştim.

Bulgarların maksadlarına erişmek için kullandıkları vasıtalar, yine eskisi gibi, ölüme kadar vardırılan dayak, aç bırakmak ve daha akla gelmiyen feci işkencelerdir. Bir taraftan bu şekilde bulgarların mezalimine maruz kalırken diğer taraftan da ümitle dolu gözlerini çevirdikleri Cumhuriyet Hükûmetinin kendilerine karşı yakın ve müessir alâkasının izlerini görememekten ümitsizliğe düşen bu biçareler çok acınacak bir durumdadırlar.

Son zamanlarda Yunanlıların Rodoplar mıntakasını ilhak için yaptıkları teşebbüsler bu biçarelerin durumunun bir kat daha elim bir şekle girmesine vesile olmuştur. Bulgarlar, bu vaziyette,Pomakların Bulgaristandan memnun olduklarını ve esasen bulgarlığın bir cüzü olduklarından büyük bulgar camiası içinde bu milletin bir parçası şeklinde yaşamak istediklerini cihan kamu oyuna isbat etmek maksadiyle mezbatalar tanzim ettirmeğe, mitingler toplattırmağa çalışıyorlar. Fakat bulgar mezaliminden bihakkın şikâyetci olan Pomaklar insiyakî bir tesanüt halinde bu istekleri yerine getirmekte kaçınmakta ve bu sahada, ideoloji gayretile, mesaî sarfeden komünist Pomakların gayretleri de boşa gitmektedir. Fakat Bulgarlar bu vaziyete boyun eğmemekte ve maksatlarına ermek için tazyiklerini her gür

./.

030 10 243 646 7

2

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 243 - Dosya No: 646 - Sıra No: 7

[1030] BCA, Dosya: 426847, Fon: 30.10.0, nr. 243.646.7, 1.8.1946, s. 2.

Ek 9- c) [1031]

bir az daha arttırmaktadırlar. Öyle ki bugün Pomaklara (toplama kampı) hayatı yaşattırılıyor demek hata olmaz.

Pomakların maruz kaldıkları muamelelerden ıttılaıma kadar gelebilenleri, madde, vaka ve isim zikri suretiyle Elçiliğe arzeylemekteyim. Fakat Elçiliğin bu hususta sarfeylemekte olduğunu tahmin ettiğim mesainin de müsmir bir neticesi görülememektedir.

Yurdları, aileleri mahvolmak tehdidi altında bulunan, zorla hiristiyan edilmeğe çalışılan bu zavallılar canlarını kurtarmak için anavatana göçmek üzere müracaatta bulunuyorlar. Fakat tarafımızdan göç müsaadesi verilemediği için ümitsiz ve perişan bir halde yine köylerine dönmek zorunda kalıyorlar ve bu sefer Konsolosluğa müracaatta bulunduklarını öğrenen mahallî makamlardan iki misli tazyik görüyorlar. Böyleleri arasında dayakla öldürülenlerin adedi birden çok fazladır.

Bu gidişle, bu ırkdaşlarımızın ya temamen, Bulgarların istediği gibi, bulgarlaşması veya mahvolması için aradan çok uzun zaman geçmesi gerekmiyecektir. Pomakların kurtarılmaları için yegâne çare bunları anavatana almaktır ve bu projenin tahakkukunu daha eyi zamanların gelmesine bırakarak, aralıkta siyasî teşebbüslerle durumlarının ıslahına çalışmak, gördüğüm misallerden edindiğim kanaate göre, abes ile iştigal demektir.

Cumhuriyet Hükûmetinin pomaklar hakkındaki siyasetinin ne olduğunu bilmiyorum. Ancak bu biçarelerin yurdumuz için faideli bir unsur olabilecekleri kanaati ve bunları anavatana getirmek fikri mevcut ise bu takdirde bu iş hakkında acele bir karar vermek zamanı geldiği hususunu ehemmiyetle yüksek Bakanlıklarına arzı borç bilirim.

Bu vesile ile de derin saygılarımı sunarım.

Filibe Konsolosu

030 | 10 | | | 243 | 646 | 7

3

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 243 - Dosya No: 646 - Sıra No: 7

[1031] BCA, Dosya: 426847, Fon: 30.10.0, nr. 243.646.7, 1.8.1946, s. 3.

Ek 10- Bulgar zulmüne karşı protesto afişi[1032].

[1032] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951.

Ek 11- a) Bulgar Mezalimi İntikam Levhası[1033]

[1033] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 106; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 53.

Ek 11- b) Ek-11 a)'nın transliterasyonu

Bulgar Mezalimi

İntikam Levhası

Kulağında Küpe Olsun Unutma

1 Rumeli'nin dağı taşı ağlıyor!
Kan içinde her su başı ağlıyor!
Parçalanmış gövdelerin yanında!
Can çekişen arkadaşı ağlıyor!

2 Bak şu yurda tek bir ocak tütmüyor!
Issız kalmış bülbülleri ötmüyor!
O sevimli ovaları kurt almış!
Bir çobancık davarlarını gütmüyor!

3 Kara toprak kandan olmuş kırmızı!
Doğrandıkça Türk kadını, Türk kızı!
Can evine canavarca saldırmış!
Sürü sürü ırz ve namus hırsızı!

4 Mühraplara haç asılmış, ezanlar!
Susturulmuş, güm güm ötüyor çanlar!
Camilerin minberleri yakılmış!
Çizme ile çiğneniyor Kur'anlar!

5 Ey Müslüman kendini hiç avutma!
Yüreğini öc almadan soğutma!
İnim inim inleyişi yurdunun!
Kulağında küpe olsun unutma!

Tâhir-ül Mevlevî (Olgun)

Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiyye Cem'iyeti Neşriyâtından

Fî 1 Ağustos 1329

Ek 12- Dövlen'in Dospat bucağında 13 Mart 1972'de hadiseler sessiz olarak başlamış ve 14 Mart'ta bu topluluğa Bulgar 8. Piyade bölüğü silahla saldırıp binlerce Pomak Türkü'nü katletmiştir[1034].

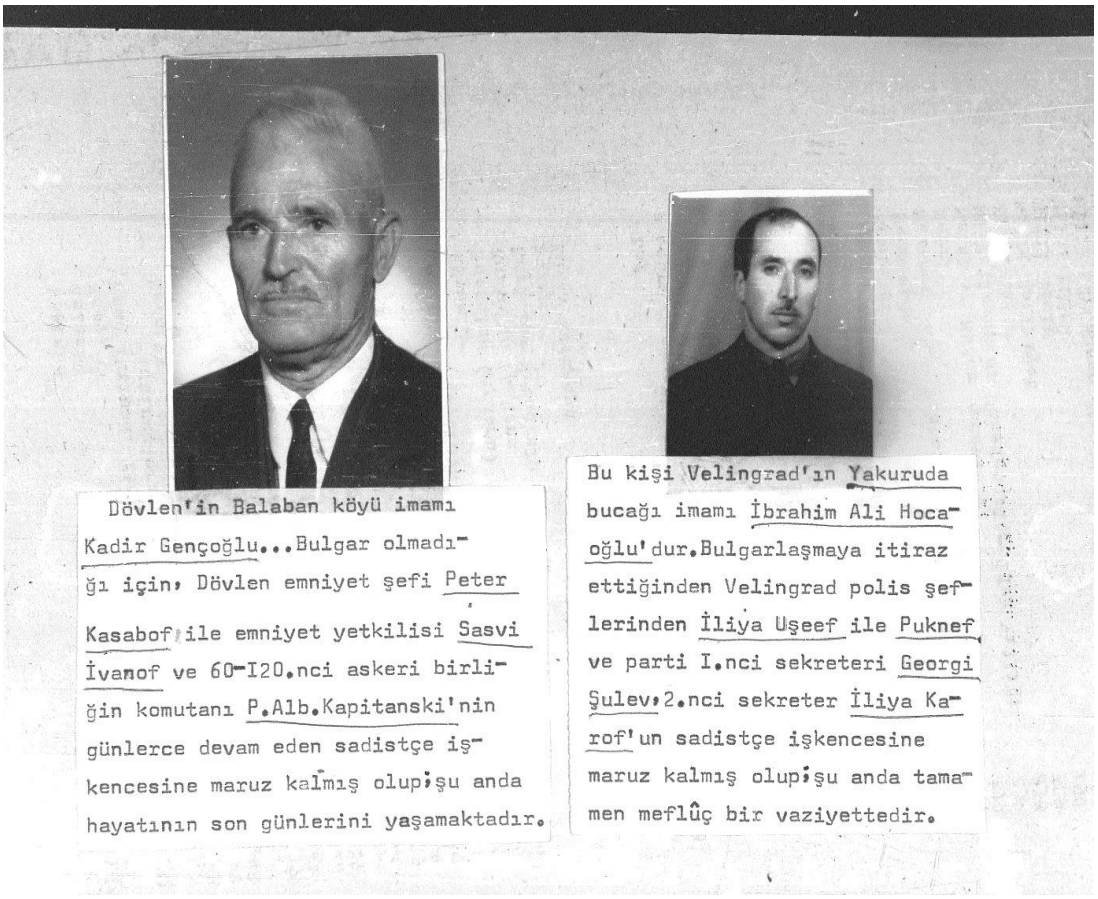
[1034] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 203.

Ek 13- Bulgar silahlı kuvvetlerinin katliam, terör ve mezaliminden Mart 1972'de köylerinin terk ederek dağlara kaçan Bansko, Razlık, Beliça, Yakuruda, Samakof, Çepen ile Babyak Türkleri, köylerine dönme talimatına uymayınca 18-20 Haziran 1972'de Bulgar uçakları tarafından sığındıkları bölgelere zehirli gaz atılmış ve böylece binlerce Rodoplu Türk öldürülmüştür. Fotoğraf Yakuruda dolaylarında zehirli gazın tesiriyle ölen Türkler'in bir kısmını göstermektedir[1035].

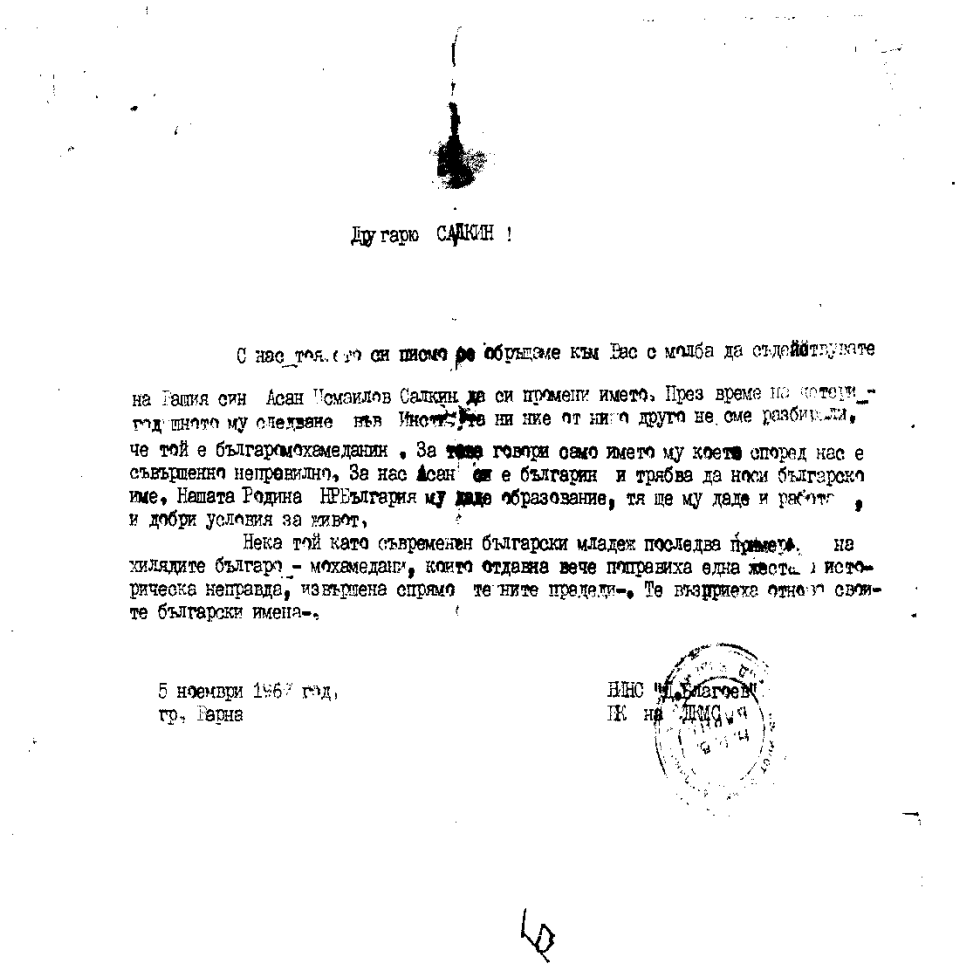
[1035] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 212.

Ek 14- Bulgarlaştırmaya itiraz ettikleri için işkence ve zulümlere tabi tutulanlar[1036].

[1036] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951.

Ek 15- a) Hasan İsmailov Salkin'in isminin Asen olarak değiştirilmesi için öğrencinin babasına gönderilen resmî yazı.[1037]

Ду гарю САЛКИН !

С нас_тоя.(го си писмо ре обръщаме към Вас с молба да съдействувате на Вашия син Асан Исмаилов Салкин да си промени името. През време на котеги_-год шното му следване във Инсти_ите ни ние от нито друго не сме разбирали, че той е българомохамеданин , За това говори само името му което според нас е съвършенно неправилно, За нас Асан си е българин и трябва да носи българско име, Нашата Родина НРБългария му даде образование, тя ще му даде и работа , и добри условия за живот,

Нека той като съвременен български младеж последва примера на хилядите българо_- мохамедани, които отдавна вече поправиха една жесто_ историческа неправда, извършена спрямо те нните предели-. Те възприеха отново своите български имена-.

5 ноември 196? год,
гр. Варна

НИС "Д.Благоев"
ПК на ДКМС

[1037] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 124.

Ek 15- b) Ek 15- a)'nın tercümesi.[1038]

Sayın Salkin'e

Gönderdiğimiz bu mektupla, oğlunuz Asan İsmailov Salkin'in adının değiştirilmesinde yardımcı olmanız için size başvuruyoruz. Enstitümüzde kaldığı dört yıl boyunca Müslüman-Bulgar olduğunu hiçbir davranışından anlamadık. Bunu sadece ismi göstermektedir ki, bu isim bize göre tamamen yanlıştır. Bizim için Asan Bulgardır ve Bulgar adı taşımalıdır. Vatanımız Bulgaristan Halk Cumhuriyeti onu okuttu, ona iş verecek ve yaşaması için iyi imkanlar sağlayacaktır.

O çağdaş bir Bulgar genci olarak uzun zamandır dedelerine karşı işlenmiş olan büyük bir tarihi haksızlığı -yeniden Bulgar adlarını kabul ederek- düzeltmiş olan binlerce Müslüman-Bulgar'ın örneğini takip etsin.

5 Kasım 1967

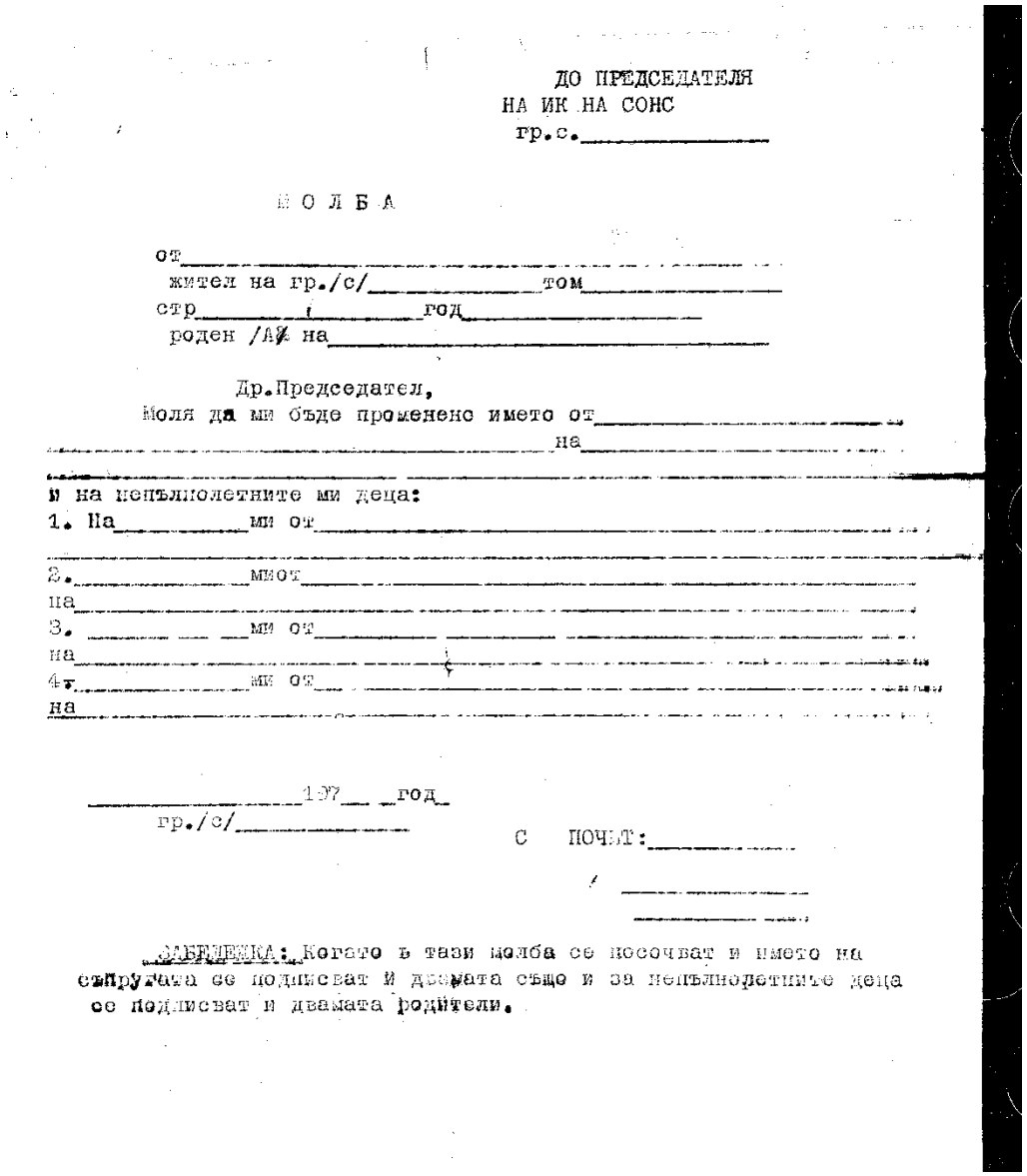
Varna Şehri

VİNS "D. Blagoev"

(Komünist Gençler Birliği Başkanlığı)

[1038] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 125.

Ek 16- a) 1970'li yıllarda Pomak Türklerinin isimlerini değiştirme işleminde kullanılan matbu dilekçe örneği.[1039]

ДО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
НА ИК НА СОНС
гр.с._____

М О Л Б А

от_____
жител на гр./с/_____том_____
стр_____год_____
роден /А№ на_____

Др.Председател,
Моля да ми бъде променено името от_____
на_____
и на непълнолетните ми деца:
1. На_____ми от_____
2._____миот_____
на_____
3._____ми от_____
на_____
4._____ми от_____
на_____

_____197__ год.
гр./с/_____

С ПОЧИТ:_____

ЗАБЕЛЕЖКА: Когато в тази молба се посочват и името на съпругата се подписват и двамата също и за непълнолетните деца се подписват и двамата родители.

[1039] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 126.

Ek 16- b) Ek 16- a)'nın tercümesi.[1040]

Halk Şûrası Yönetim Kurulu Başkanı'na

Şehir, Köy----------

Dilekçe

Dan (den)----------

Yaşadığı yer: Şehir, köy---------- cilt----------

Sayı---------- yıl----------

Doğum tarihi----------

Sayın Başkan,

Adımın---------- (dan) (den)------

---------- ya (ye) değişmesini arz ederim.

Ve reşit olmayan çocuklarımın:

1. ---------- mun (mın) ---------- (dan) (den) ------

---------- ya (ye)

2. ---------- mun (mın) ---------- (dan) (den) ------

---------- ya (ye)

3. ---------- mun (mın) ---------- (dan) (den) ------

---------- ya (ye)

4. ---------- mun (mın) ---------- (dan) (den) ------

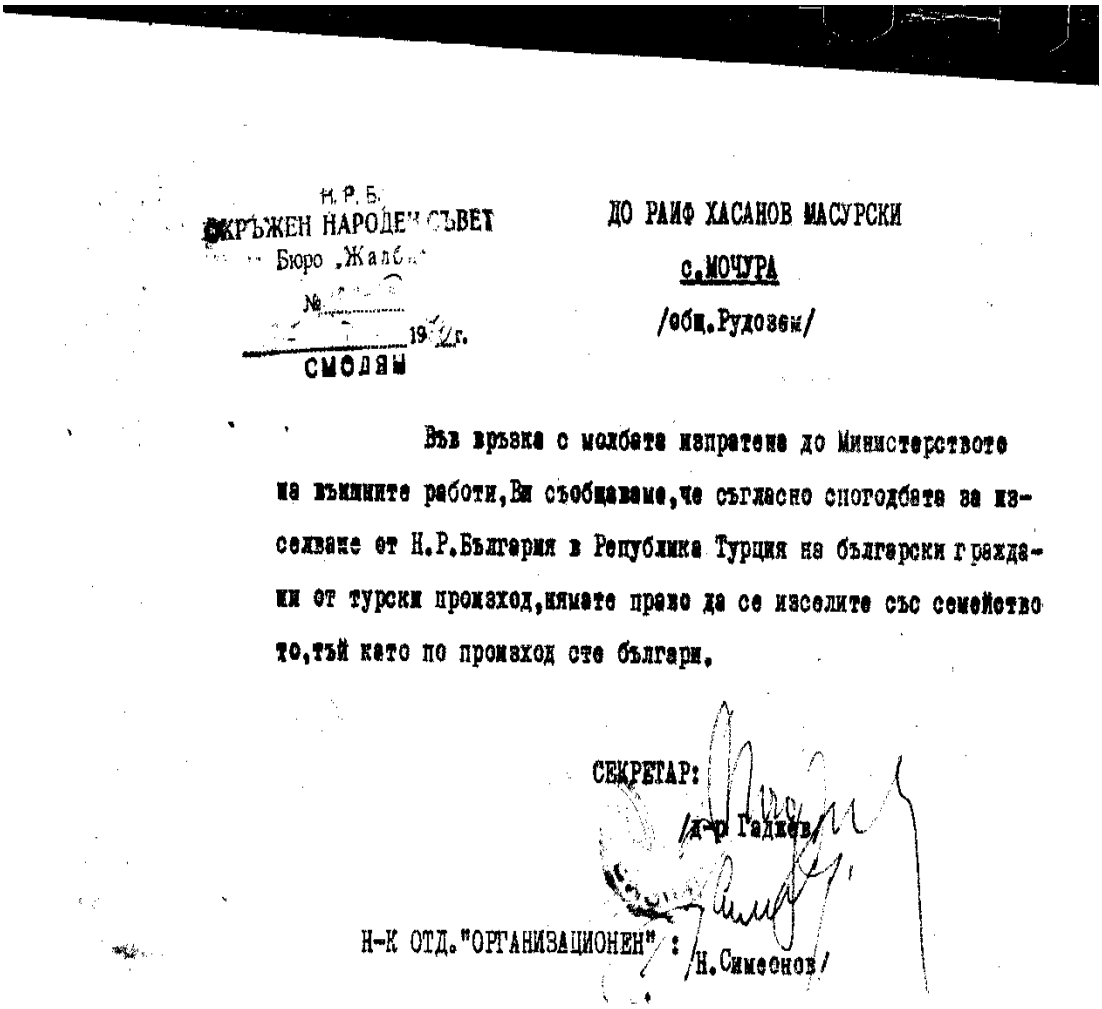
---------- ya (ye)

---------- 197----------

Şehir (köy) ---------- Saygılarımla: ----------

[1040] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 127.

Ek 17- a) 1970'li yıllarda Paşmaklı'dan Türkiye'ye göç etmek isteyen Pomak Türkleri'nin dilekçe vermelerine rağmen bu isteklerinin Bulgar makamlarınca Bulgar asıllı oldukları iddiasına dayanarak reddedişlerini gösteren belge.[1041]

Н.Р.Б.
ОКРЪЖЕН НАРОДЕН СЪВЕТ
Бюро „Жалби"
№ .....
19 ..г.
СМОЛЯН

ДО РАИФ ХАСАНОВ МАСУРСКИ
с.МОЧУРА
/общ.Рудозем/

Във връзка с молбата изпратена до Министерството на вътрешните работи,Ви съобщаваме,че съгласно спогодбата за изселване от Н.Р.България в Република Турция на български граждани от турски произход,нямате право да се изселите със семейството то,тъй като по произход сте българи.

СЕКРЕТАР:
/д-р Гадиев/

Н-К ОТД."ОРГАНИЗАЦИОНЕН" :
/Н.Симеонов/

[1041] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 128.

Ek 17- b) Ek 17- a)'nın tercümesi.[1042]

B.H.C.

(Bulgaristan Halk Cumhuriyeti)

İl Halk Şûrası

"Şikayetler Bürosu"

N. 128-P 27.II.1970

Paşmaklı (Smolyan)

Raif Hasanov Masurski'ye

Moçura Köyü

(Rudozem bel.)

Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş olduğunuz dilekçeyle ilgili; Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türk asıllı Bulgaristan vatandaşlarının Türkiye Cumhuriyeti'ne göç etmesi hususundaki anlaşmaya göre, Bulgar asıllı olduğunuzdan dolayı ailenizle birlikte göç etmeye hakkınızın olmadığını bildirmekteyiz.

Sekreter D. Gadjev (İmzası)

Teşkilat Bölüm Başkanı N. Simeonov (İmzası)

[1042] İlker Alp, *Pomak Türkleri...,* s. 129.

Ek 18- Dövlen'de yüzlerce Pomak Türkü'nün ölümü beklediği tutuk evindeki nöbetçi piyade erlerinden biri[1043].

[1043] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951.

Ek 19- Dospat'ta Mart 1972'de baraj kenarında öldürülen Türk çocukları[1044].

Ek 20- Gece-gündüz evlerinde baskına maruz kalan, silahlara hedef olan, kurt köpeklerinin saldırısına uğrayan, nezarethanelerde yüksek frekanslı ceryan ile can veren Rodoplu Türkler'den bir köylü grubu[1045].

[1044] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951; İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...,* s. 205.
[1045] Milli Kütüphane Mikrofilm Arşivi, Bulgarlar'ın Türkler'e Yaptıkları Zulümleri Gösteren Belgeler, Nr. A-4951.

Ek 21- 1912-1913'te Devin köyünde Hıristiyanlaştırma[1046].

[1046] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 61; Plamena Stoyanova, *a.g.m.*, s. 56.

Ek 22- 1912-1913 Banya köyünde Hıristiyanlaştırma. Solda rahip Iliya Dzhodzhev ve diğeri Khariton Nikolov, Banya halkını vaftiz ediyor. Masada bulunan kovadan Müslümanlar'ın üzerine serpiştiriliyor ve Hıristiyan ediliyor[1047].

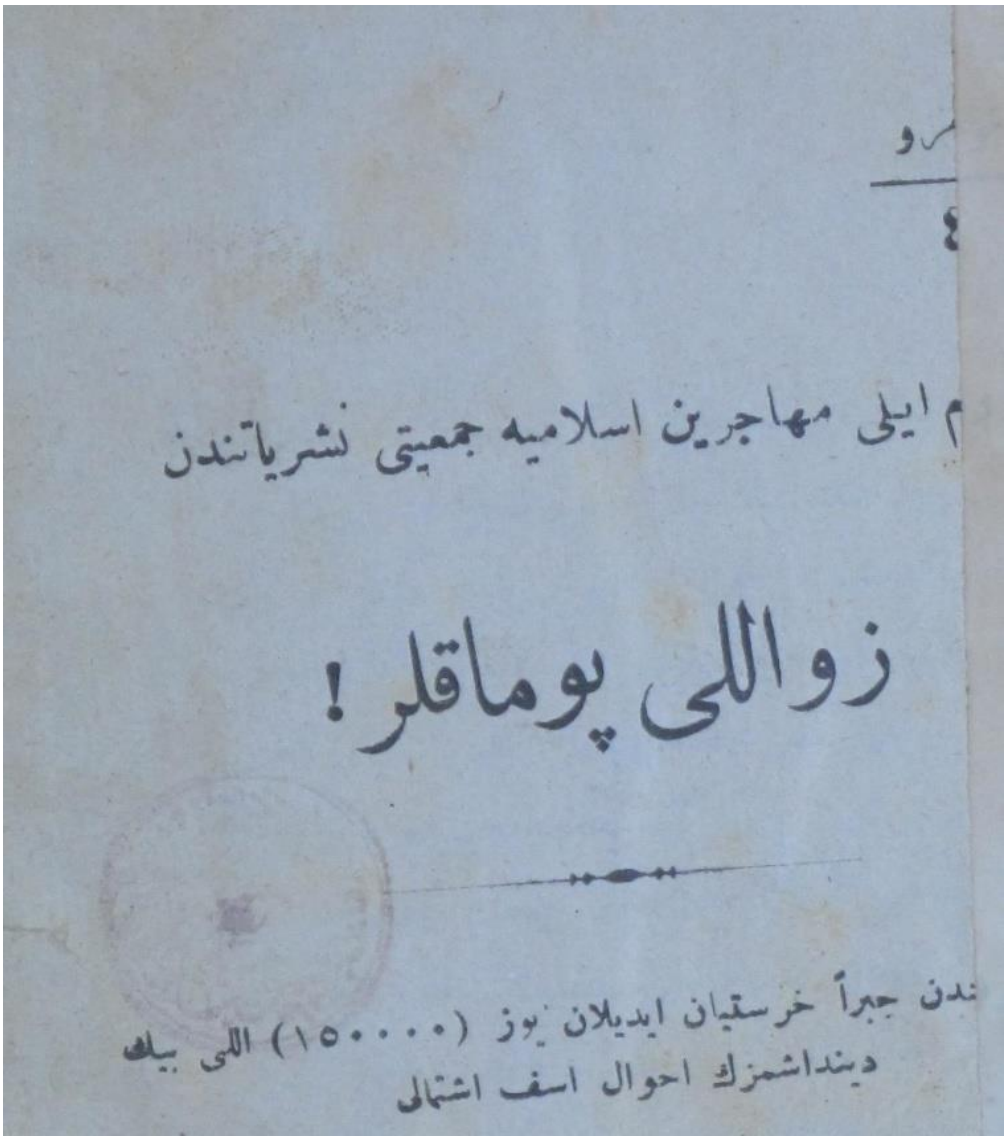
[1047] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 62; Plamena Stoyanova, *a.g.m.*, s. 57.

Ek 23- Rahip Iliya Dzhodzhev'in 1912-1913 yılları arasında Hıristiyan geleneğinde yaptığı, Kestencik köyündeki yeni Hıristiyanlaştırılan bir Pomak çiftinin düğününden görüntü[1048].

[1048] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 63.

Ek 24- "Zavallı Pomaklar" adlı risalenin kapak fotoğrafı[1049].

[1049] Rumeli Muhacirin Cemiyeti Neşriyatı, *Zavallı Pomaklar*, Matbaa-ı Hayriyye ve Şürekası, İstanbul 1330-1914, S. 32.

Ek 25- Bulgaristan'daki Peştere ahalisinden son günlere kadar Hıristiyanlaştırmaya direnen Pomak Türklerinden bir fotoğraf[1050].

[1050] Rumeli Muhacirin Cemiyeti Neşriyatı, *Zavallı Pomaklar…,* s. 16.

Ek 26- Bulgar facialarının bir delili olan Kırcaali taraflarında Müslüman kızların Bulgar papazları tarafından topluca Hıristiyanlaştırılması[1051].

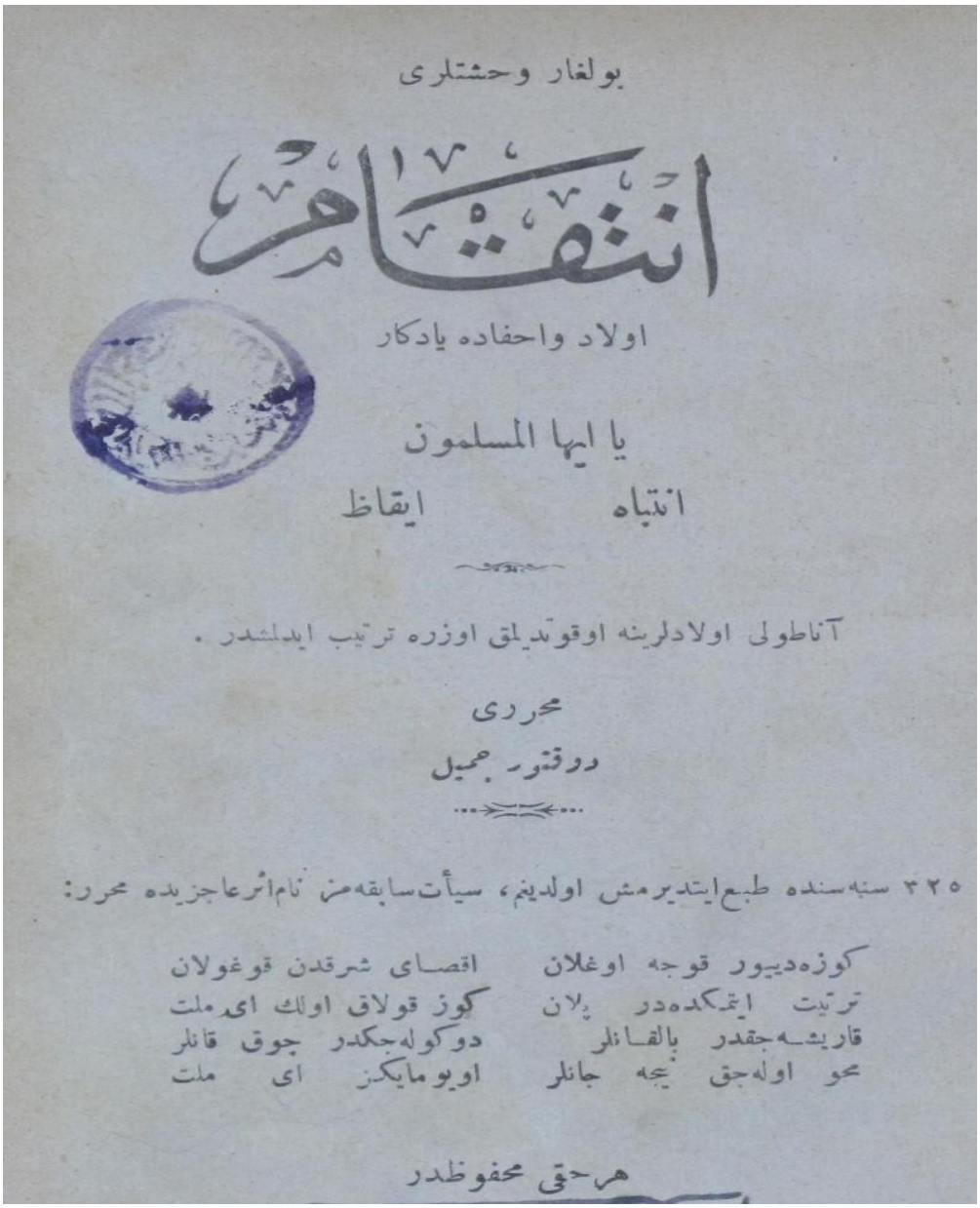
[1051] Rumeli Muhacirin Cemiyeti Neşriyatı, *Zavallı Pomaklar…,* s. 33.

Ek 27- Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti-i Hayriyesi tertibatının 2. kitabı *"Alam-ı İslam Rumeli mezalimi ve Bulgar vahşetleri İslamiyetin enzar-ı basiretine ve alem-i insaniyet ve medeniyetin nazar-ı dikkatine" adlı eserin* kapak fotoğrafı[1052].

[1052] *"Alam-ı İslam Rumeli mezalimi ve Bulgar vahşetleri İslamiyetin enzar-ı basiretine ve alem-i insaniyet ve medeniyetin nazar-ı dikkatine"*, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti-i Hayriyesi Tertibatından, C. 2, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1329.

Ek 28- *Bulgar Vahşetleri*, adlı eserin kapak fotoğrafı[1053].

بولغار وحشتلری

انتقام

اولاد واحفاده یادکار

یا ایها المسلمون

انتباه ایقاظ

آناطولی اولادلرینه اوقوتدیلمق اوزره ترتیب ایدلمشدر .

محرری

دوقتور جمیل

۳۲۵ سنه‌سنده طبع ایتدیرمش اولدیغم، سیأت سابقه‌مز نام اثر عاجزیده محرر:

کوزه‌دیبور قوجه اوغلان اقصای شرقدن قوغولان
ترتیت ایتمکده‌در یلان کوز قولاق اولك ای ملت
قاریشه‌جقدر بالقانلر دوکوله‌جکدر چوق قانلر
محو اوله‌جق یجه جانلر اویومایکز ای ملت

هر حقی محفوظدر

[1053] Dr. Cemil, *a.g.e.*

Ek 29- Bulgarlar tarafından idama mahkum edilen Türkler[1054].

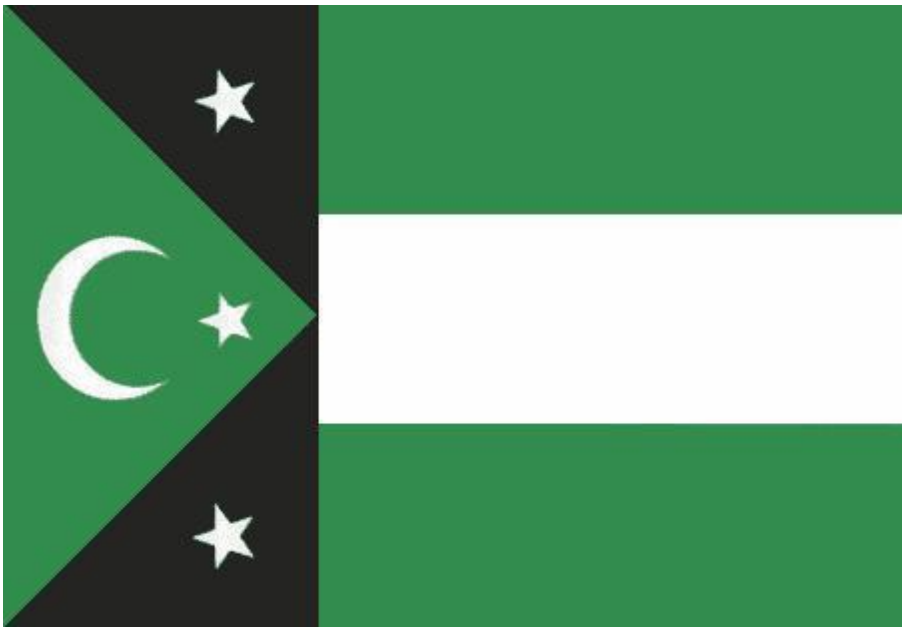

Ek 30- Kavala'da Bulgar canavarları tarafından reva görülen mezalim[1055].

[1054] Dr. Cemil, *a.g.e.*, s. 90.

Ek 31- Batı Trakya Türk Cumhuriyeti Bayrağı[1056].

Ek 32- Ribnova'da bir Pomak gelin ve damat[1057].

[1055] Dr. Cemil, *a.g.e.*, s. 66.
[1056] *www.google.com.tr/search?q=batı+trakya+türk+cumhuriyeti+bayrağı&source*
[1057] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 182.

Ek 33- Çeyizinin önünde duran Pomak Türklerinden bir gelin[1058].

[1058] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 182.

Ek 34- Düğünde hediyeleri tutan kadınlar[1059].

[1059] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 183.

Ek 35- Müzisyenler eşliğinde damadın ailesi, gelin ve ailesi için hazırlanan kıyafet ve hediyeleri getirirken[1060].

[1060] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 185.

Ek 36- Pomak gelini anne ve babasıyla[1061].

[1061] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 187.

Ek 37- Pomak Türk geleneği, gelin yüz süslemesi[1062].

[1062] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 188.

Ek 38- 1972'de gelin ve damat, gelin süsleme geleneğinin yok oluş örneği[1063].

[1063] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 193.

Ek 39- 1967'de bir Pomak düğününden[1064].

[1064] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 194.

Ek 40- 1971'de baz temeli olmayan yüz süslemesiyle gelin[1065].

[1065] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 194.

Ek 41- Gelinin yüz süslemesinde baz temeli olmadan pulların yüze muhtemelen yumurta akı veya başka doğal bir tutkal malzemesiyle uygulandığı 1972 geleneksel Pomak gelin örneği[1066].

[1066] Fatme Myuhtar, *a.g.e.*, s. 195.